

काव्यानिमेषजन

अथवा

गुजराली-कविताभां उंडा उतरवुं.

कविवरवाणी विमलजन, जननिधि लंछो अथाग;
करी निमलजन लो मुणे, रत्न विविध भूषाभाग.

लोकोपयोगी ने शालोपयोगी थाय,

अवे लेश

स्त्री उपावनार

हरिकृष्ण गणदेव लक्ष,

सुरत मिशनस्कूलना संस्कृतशिक्षक,

हाल अंडलेश्वर, एंग्लिश स्कूलना डेडभास्तन

डिरेक्टर साहेबे मंगूर कर्तुं छ.

(मंगूर थयला विरहभा पक्ष छ)

आरति भविषी

सुरत औरिय मिशन प्रेमभां उपायु.

आधिन, सवत १९६५—ऑक्टोबर, सने १८

(डिम्भत ११ इपियो.)

સને ૧૮૬૭ના આક્ટ રૂપ મુજબ
આ પુસ્તક રજિસ્ટર થયું છે

संक्षेपचिन्ह.

—

म.=संस्कृत. फा., फा०=फारसी. अ., अ०, आ., आ०=अरबी. हिं=हिंदुस्तानी.
 सि.=सिंधी. समा०=समार. अलं०=अलंकार. प्रो०=प्रोक्त. कर्म०=कर्मधारय. द्वि०=
 द्वितीयातत्पुरुष. तृ०=तृतीया—, च०=चतुर्थी—, पंच०=पंचमी—, ष०=षष्ठी—,
 स०=सप्तमी—, नव०=नवम्यतत्पुरुष. षड्०=षड्वीति. अ०५०=अ०५५, अ०५५—
 भाव. मध्य०=मध्यमपदलोपी. अनु०=अनुप्रास. लाटा०=लाटानुप्रास.
 ज्ञे०=ज्ञेयं. धा०=धातु. प्रे०=प्रेरक. शू० इ०=शूतकृत. वर्त० इ०=वर्तमानकृत.
 वि=विशेषण. कि० वि०=किपाविशेषण. जा० ना०=जाववाचक नाम. सा० इ०=
 सामान्यकृत. पु, पु०=पुलिङ्ग. स्त्री., स्त्री०=स्त्रीलिङ्ग. न., न०=नपुंसकलिङ्ग.
 के० प्र०=केवलप्रयोगी प्रथमा विभक्ति. nom. abs.=nominative absolute
 अ०, अ०५०=अ०५५. क०, क३०=क३वृत्.

પ્રસ્તાવના.

આવૃત્તિ ત્રીજી.

નવું કેવાનું કશું નથી. એટલુંજ કે શાળાઓમાં ચત્રાવવા મંજૂર થયેલ પુસ્તકોનું સિરક ખાતાં તરફથી જાર પડ્યું છે, તેમાં આ પુસ્તક છે. લાએએરીમાં રાખવા અને ઘનામમાં આપવા પણ મંજૂર થયેલું છે. (પુસ્તક સ્વરતના બુક્સેલર કરસનદાસ નારણદાસ પાસેથી મળશે.)

અંકેશ્વર, ઇંગ્લિશ સ્કૂલ,
તા. ૨૯ એપ્રિલ, સન ૧૯૦૪. }

હ. ૦ ૫. ૦ બટ.

આવૃત્તિ બીજી.

મૂળથીજ પૂરતો શ્રમ લેવાયેલો, અને ફેરફાર કે વધવટ કરવાનું કારણ વર્ગમાં મળ્યું નથી, એટલે પુસ્તક તેજ રૂપે બીજી આવૃત્તિમાં જાર પડેલું. આપનાર વિદ્વાનો તરફથી તે વખતે થયેલી એકબે સૂચના માન્ય છે. પુસ્તક મળેલાં મત પ્રસ્તાવનાપછી છપાયાં છે. આ પુસ્તક મેહેરજાન ડિરેક્ટર સાહેબ મંજૂર કર્યું છે. શિક્ષક અને શિષ્યવર્ગ તથા વાંચકવર્ગ તરફથી વખતે વખત સંભળાતું કે પુસ્તક સાફ છે, પણ ખરીદનારને કિંમત લગાર ભારે પડેલું, તે મારે લાભ બહુ ન જોતાં કિંમત બે હતી તે ફોડ રૂપિયા રાખી છે; કારણ પુસ્તકને અંતે આપેલાં મારાં સમાપ્તિપંચકને મારે તો અનુસરવું.

અંકેશ્વર, ઇંગ્લિશ સ્કૂલ,
તા. ૨ એપ્રિલ, સન ૧૮૯૩. }

હ. ૦ ૫. ૦ બટ.

આવૃત્તિ પેલી.

કોઈપણ મૂળગ્રંથને તો પ્રસ્તાવના અવશ્ય જોઈએ. આવાં પુસ્તકને ઘણું અગત્ય નહિ, તથાપિ આ પુસ્તકને જાર પડવાના અને તે આવે રૂપે જીવંત પડવાના પ્રસંગ ને હૃદયવિષે, તથા એની અંતર્ગતરચના બંધી રીતની છે તેવાં અને એવીજ એકબે બીજી જાણતપર કંઈ કેવાય તો તે અનુચિત નથી.

એકવાર નવરાશની વેળા મારા જે મિત્ર ને સહકારીસાથે વિવિધવિષયપર વાતચિત થતાં થતાં અમે કવિતાપર ઉતર્યા તો અમને એકે દાજે બાચું કે મળ આપણું મન રસાલકારથી રંગિત ને શોભિત છતાં હાલ કેવળ અર્થશુદ્ધિનાં કારણથી, કવિતા તે શું, એની અસર કેવી, એની સત્તા કેટલી, પ્રેમમાં તેમજ નીતિભક્તિ-વિરાગમાં એ કેવે જૂદે જૂદે રૂપે પ્રાપ્તે છે ને સાર્થમાં કેવી ધુમે છે, પ્રવૃત્તિનિવૃત્તિ બન્ને એણે કેવા પોતાના આશ વિષય કરીલીધા છે, ચડતીને અદ્રોશ ને પડતીને આધાર બની જૂદા જૂદા મરોડમાં પણ એકજ નિશાને રચાયેલ સાહવાળી એ કેવી રાજે છે, આજ-જોગન-વૃદ્ધ, સૌનાંજ મનને એ કેવી રમાડનારી છે, સર્વ-સૌંદર્ય અને સંસારમાં વિધવિધના ફેરફારો જુક્તિથી દાખવી આખર ધ્વજની લીજામાં મનને લીન કરવે એ કેવી નિપુણ છે—હુંકાણમાં સર્વદા સર્વત્ર મનુષ્યનાં સ્વભાવકર્મઉપર એ કેટલી સત્તા ધરાવે છે, અને પ્રથમ નીતિથી આપણાં મનને અંકુશિત કરી એના વિધવિધ રગતરંગમાં ઝીલવાથી કેવી લેજત ને કેટલો લાભ છે—એવિધે યોગજ હાથ વિચાર કરતા હશે. અમણાં વળી કોઇ કોઇ વિદ્વાનની વાણીસુધારસ સંખ્યાવાથી એવા વિચારોની મુદ્રા જડમાંની કેટલીક પાળી અંકુશિત થઇ પાંગરતી કહીં કહીં જોવામાં આવે છે; તેપણુ કેવળ અર્થશુદ્ધિથી જડતા પામેલાં મનને પિંગળાવી ઉપર દર્શાવેલા વિષય ને વિલાસતરજ તેનું વળણુ કરવાને કેઇક વિશેષ પ્રયાસની જરૂર છે. વિવિધવિષયપર કવિતા લોકમાં વચાનસંભળાય છે ને શાળાઓમાં શિખાવશિખવાય છે ખરી, પણ તે ઘણી હુજૂર રીતે—તેમાં પણ અર્થતાત્પર્યનેજ પ્રાધાન્ય અપાય છે. માત્ર સમ્બાર્થ શિખ્યા એટલે કવિતા શિખવાનો હેતુ પૂરેપૂરો પારપડ્યો એમ મનાય છે. કવિતા શિખવામાં સમ્બાર્થની સાથે વ્યુત્પત્તિ ને સમાસ, રપદ્યાર્થ ને ગૂઢાર્થ, અર્થની ચમત્કૃતિ ને રચનામાં ચાતુરી, રસ ને અલંકાર-વગેરે ઘણુંધણું શિખવાશિખવાનું છે. એવી એવી બીજી ઘણી વાતો એ વિષયને લગતી થઇ ને બધી અહિયાં લખવાથી ફળ થોડું ને વિસ્તાર ઘણો થાય. વાતનું સેવક એનું આબું કે હાલ તો મારે એક કાવ્યસંગ્રહ ફાડવો, એવી ઢબપર કે તે શલોપયોગી ને લોકોપયોગી થઇપડે, અને તેમાં ઉપલી આજનોમાંની ઘણીખૂરી આણીરાકાય.

૮

હવે આ પુસ્તકનું નામ કાવ્યનિમજ્જન રાખ્યું છે ને એમાં યુગરાતી કવનવડે પ્રસિદ્ધિ પામેલા કવિઓમાંથી હાલ માર્ગ નવની કૃતિમાંથી થોડું થોડું લઇ આશરે ૨૦૦૦ ગ્રામી એકત્ર કરી છે. કવિને કમ તેના કાળપ્રભાણે નહિ પણ

બાપાની સરળતા ને વિચારની સહજતા એ બેને ધોરણે અહુધા રાખવામાં આવ્યોછે; તેમ આ વિચારને કંઈ ઓછું ગૌરવ આપ્યું નથી કે—પ્રથમ સંસારી બાપતને નીતિસાથે બોધ, પછી ઇષ્ટિસૌદર્ય ને હંચા ગંભીર શૃંગારે રંગિત સાધારણ ભગવદ્ભક્તિ ને આસ્થા, અને ત્યારપછી તત્ત્વજ્ઞાન—એમ ઉત્તરોત્તર માણસનાં મનમાં ઠસે તો નીતિનું ઉત્સંધન ને ભક્તિભાવની શિથિલતા થઈ શક્તીની થવાનું તેને સ્વચિત્તજ સૂઝે એ નવમાંહેલાં છ કવિને વિષે નર્મગદ્યમાં આપેલાં ચરિત્રમાંથી માત્ર તેનાં કવનસંબંધી સંક્ષિપ્તસાર લઈ તે પ્રત્યેકનું કવન શરૂ થતાં પૈલાં આપ્યોછે. વિષયની ઝૂંટણીમાં ઘણુંખરું તો હાલ શાળાઓમાં શિખવાતા ભાગમાન છે, અને તે ઉપરાંત બીજું છે તેમાં કેટલાક વિચારસાથે આ વિચાર મુખ્યત્વે રૂપલે છે કે—આવું પુસ્તક કોમળ વયનાં ને કુમળાં મનનાં બાળકથી આરંભી પ્રૌઢવૃદ્ધપર્યંત સઘળી કોમળાં ને સર્વ મતનાં માણસોનાં વાંચવામાં આવે, (અને એમ થયેથીજ કર્તોની ઉમેદ જરૂરઆવવાનો સંભવ), એટલે એમાં ઉઘાડો શૃંગાર અને સુપરિચુદ્ધ નહિ છતાં વિવેકી માણસોનાં મન દુખાવ એવી ધર્મની બાબત એ નજ આવવાં જોઈએ. એ બે બાબત છેકજ ન આવે અને સારાં સાહિત્યમાંથી ચૂટણી યાવ એ અશક્ય. સ્ત્રીને રતુવના બાળક અવતરી તેને રમાડિયે, તેનાં કાલાંતોતલાં મીઠાંમધુરાં વચન સાંભળિયે, તેને પરણાવીપટાવી સસારમાં લાવો લેયે, અને તેનાથી વશની વૃદ્ધિ થતી જોઈએ—એવાં કોઈ રાખવાં; અથવા નદીને મળ્યાગળજ પ્રવલ્ને અટકાવી પછી એવી આશા રાખવી કે એનો પ્રવાહ ચાલી એ કોઈ મહાનદીરૂપે વહી આસપાસના પ્રદેશને ધુળદ્રુપ કરતી ને ઘણાંઘણાં કામ સારતી તે અને સાગરને મળે, અને એમ જૂઠા જૂઠા દેશોસાથે વેવાર ચાલી દેશ સગૌરવ આપાદીને પામે. એવો થેતજાબયો આ વિચાર કે—શગરરમ અને ધર્મના ભાસવના પણ કોઈ બાપાનું માહિત્ય વિસ્તીર્ણ હંચી પ્રતિનુ મનોહારી હોયશકે. હરકોઈ બાપામાં એ બેના અતર્પિત રહેલાજ.

લેખનશુદ્ધિવિષે—પ્રથમ એવો વિચાર થએલો કે દિનપરદિન સુધરતીજતી પણ દહી જોઈએ તેવી સુચિત નહિ એવી યુગસતી બાપામાં જોડણી વગેરેનો એક નિયમ રેવો હાલ કઠિણ, ખાટે જોડણી અને બીજી લેખનરીતી જે કવિની જેવી દોષ તેવીજ તે રાખવી; પણ જહી મારાથી એમ જનરુ દુર્લભ લાગ્યાથી તથા હાલ પ્રતિષ્ઠિત એકબે વિદ્વાનની મલાદ ને સંમતિથી આખર એમ દ્યું કે સઘળા

કવિની કૃતિમાં બાપા અને દગ કાવ્ય રાખી જોડણી એક ધોરણ પર રાખવી ; અને એમ કરતા આગળ પ્રસંગે પ્રસંગે મારા મનમાં ઉદ્ભૂત થયેલા તથા આ પ્રસંગે વિશેષ મનન કરવાથી દૃઢ થયેલા વિચારને હું અનુસર્યો. — મનના વિચાર નાર પાડવાને બાપા અને બાપાદ્વારે નાર પડેલા વિચારની પરિણતિ પસાર ને સ્થાયીપણાને અર્થે લિપિ, એટલે વિચાર-બાપણુ-લિપિ, એ રસાભાવિક ક્રમ છે, તેા ન્યાય એ કે લિપિએ બાપણુને અનુસરવું, તેમ વળી બાપણુ એક નિરકુરા રહી અકાળ-અધઠિત વિકારને આધીન થાય એ પણ નીતિ નહિ, માટે—જે સમ્બંધ સાધારણ રીતે જેમ બેનાય તેમજ તે સમ્બંધ લખવો—એ નિયમને મુખ્ય લઇ, કેળવણીખાતાએ ઠરાવેલા નિયમો તથા નર્મકોશની મુખ્યમુદ્રામાં સૂચવેલા નિયમો, એ બંન્થોને યોગ્ય માન આપી જોડણી રાખનાતરફ લક્ષ આપ્યું છે, અને તેમ કરતા જરૂર જણાઇ ત્યાં સર્વમાન્ય ગુરુલ્લધુચિન્હ રાખ્યાં છે. ૫૬ ભજન રાગ જેની રચના માત્રા ને ગણકરતા તાલમાન પર વિશેષ છે તેમાં એ રીત ઘણી રાખી નથી, એવા વિચારથી કે વાચનાર પોતપોતાની દગપ્રમાણે છૂટ લઇ શકે. બપો હુકારવું પ્રથમ ઉચ્ચારણ ન થતા તે પૂર્વવર્ણમાં બગેલી હોય ત્યાં તે વર્ણનીએ આતુ (.) પૂર્ણવિરામજેલુ ચિન્હ રાખ્યું છે. પણ એમ કરતા એક પ્રાકૃત કે શામ્ભસરણુ લાગે ત્યાં મૂળનો હું હોય તે રાખ્યો છે. નામયોગી જેને સળધે હોય તે સમ્બંધને છૂટી વિભક્તિનો પ્રત્યય ખુલ્લો હોય ત્યાં એ ને સમ્બંધને છૂટા લખી પ્રત્યય અધ્યાહાર્ય હોય ત્યાં સાથેજ લખ્યા છે—ધરની માહે, ધરમાહે, પ્રજુના વિના, પ્રજુવિના. સરકૃત સામાસિક સમ્બંધ ગુજરાતીમાં પ્રવર્તે છે તે ઉપરાંત પણ કોઇ સમ્બંધ અમાસ અર્થે સેવધા જોડાઇ શોભે ને સરળતાથી મેલાય તેા નવા સામાસિક સમ્બંધ નજ મનવાટેલા ઝૂંપી હઠ મેં રાખી નથી. સમુક્તક્રિયાપદ ને મિત્રકાળને બનતાંમુધી એક સમ્બંધે લખ્યા છે. એ શિવાય પણ એક કરતાં વધારે સમ્બંધ બાર પડતાંપેલા તેના અર્થનું પ્રથકપણું આપુ પડી તેઓ એકભાવે નાર આવે ત્યાં તેઓને પ્રવાસે છૂટા પાડી રાખ્યા નથી. સારાંશ—સિધિવતાવગરનો બાપાનો પ્રવાદ રહી તેમાં જડતાવગર ઘટપણું હોવું જોઇએ. એ વિચારને ધોરણે હું વર્ત્યો છું.

આ પુસ્તકમાં કોઈએ અને જાણવાળેગ સમ્બંધના અર્થ તથા કઠિણાસાની સમજૂતી એ વિસ્તારથી આપ્યા છે. બ્યુરપતિ સમાસ અવકાર, સમ્બંધ મૂળ ને અપભટ્ટસમ્બંધનું સુદકષ્ણ, કોમ્પ સમ્બંધની મજન અને દાસના જાતિ પ્રયોગ ઇત્યાદિમાં દરક દોષ તે, કીર્તન અથવા કથાપ્રમગ, અને એશિવાય બીજી બાબતો

અથે સમજવા જરૂરની ને વિશેષજ્ઞાન મેળવવા ઉપયોગી જણાઇ તે આપીછે. એમ કરવામાં કોઇને લાગે કે એ બધું જોઇએ તેકરતાં વધારે છે તેણે આ પુસ્તકના પ્રસંગ અને ઉદ્દેશવિષેનો બીજો વાક્યખંડ ફરી એકવાર વાંચવો, અને તેમ કરવાછતાં તેનો વિચાર કામગર રહે તો લાચાર. વ્યુત્પત્તિ આપીછે તેમાંહિલી ધણીખરી મારી જાણેલી છે, કેટલીક સજીવનિર્ણવ આધારે સિદ્ધ કરેલી છે, અને થોડીક સચુક્તિક અટકળથી ધારીફાડેલી છે. બીજી પ્રતિની વ્યુત્પત્તિનેસારે આધારમાં રાજેશ્રી મહીપતરામનો વ્યુત્પત્તિપ્રકાશ, રાજેશ્રી નવલરામનો વ્યુત્પત્તિપાઠ અને રાજેશ્રી પ્રભાકરનો અપભ્રંશપ્રકાશ-એ મુખ્ય છે. કયાપ્રસંગનેમાટે નર્મકથાકોશનોજ આધાર રાખ્યોછે ને ધણીવાર તો તેમાંનો સંક્ષેપે ઉતારે છે. અલંકાર આપ્યાછે તે કવિ નર્મદાશંકરના અલંકારપ્રવેશને ધોરણેછે. પણ એ પુસ્તક હાલ મળતું નથી ને હાલતરત છપાવાનો સંભવ નહિ, તેમ વિદ્યાર્થીઓને એ બાબત જરૂરની અને તે જાણવાને એવું પુસ્તક અવશ્ય જોઇએ; માટે એ અલંકાર-પ્રવેશમાંથી અમથાં જરૂરનું લાગ્યું તેટલું લઇ આ પુસ્તકને અતે આપ્યુંછે. સમાસ તો ટેલરસાહેબનાં ગુજરાતી વ્યાકરણમાં વિસ્તારે આપેલાછે એટલે ફરી છપાવી પુનરુક્તિસરખું કીધું નથી. પણ તેમાં બહુત્રીહિસમાસવિષે આપ્યુંછે તે મને કંઇ ગુંચવણમય લાગેછે, અને બીજા સમાસમાં ક્વચિત્ દાખલાઓમાં સ્વરતબૂલ થયેલી જણાયછે એમ હોય તો તેટલી બાબત શિક્ષકે સમાલીલઇ તેનો યથેચ્છ ઉપયોગ કરવો. સમાસ મૂળ સંસ્કૃતમાં અને સંસ્કૃતમાં બહુત્રીહિવિગે સાદો વિચાર આવે છે:—કોઇ વિશેષણ નામસાથે જોડાઇ તે આખો સમાસ બીજા નામનો ગુણુ જતાવે ત્યારે તે સમાસ બહુત્રીહિ યાય: આખો સમાસ—એટલે તે આખા સમાસનો બાવ બીજા નામને વિશેષણરૂપ યાય—સમાસના બે પક્ષમાંથી કોઇ તે બીજા નામનો ગુણુ જતાવે નહોં; કારણ કે ત્યારે તો સમાસ કર્મધારય યાય. કર્મધારય ને બહુત્રીહિ એમાં ફેર આવે છે—કર્મધારયમાં જેમાંનો એક પક્ષ બીજા પક્ષનો ગુણુ જતાવે કે તેને સમાનાધિકરણમાં હોય; વળી એ બે પક્ષમાંનો એક બીજા કોઇ નામનો ગુણુ જતાવેછે, ને આખા સમાસનો બાવ બીજા નામનો ગુણુ જતાવતો નથી. પણ બહુત્રીહિમાં તો તે રજાસના પક્ષમાંથી કોઇ બીજા કોઇ નામનો ગુણુ નજ જતાવે—તે આખા સમાસનો બાવજ બીજા નામનો ગુણુ જતાવે. ધનશ્યામ હરિ—એમાં શ્યામ એ હરિનો ગુણુ જતાવેછે માટે સમાસ કર્મધારય, બહુત્રીહિ નહિ. લગ્નહસ્ત—એમાં

લાંગેલો હાથ ઝોટ્યોજ અર્થે હોય તો સમાસ કર્મધારય, પણ લાંગલા હાથ છે બેતો એવો ભાવ હોય તો સમાસ બહુમીહિ. કષવાર સમાસ કર્મધારય અને બહુમીહિ બન્ને હોષ્ટકે ત્યાં વાક્યના ભાવને અનુસરતો સમાસ કેવો. અ કે અન્ અને સ કે સહુની સાથે નામ જોડાઈ કષવા સમાસ બહુમીહિ થાયછે— અપુત્ર, સમુત્ત ઇન્ બધો વિચાર કરતાં બહુમીહિ સમાસવિગે યુજરાતીમાં સક્ષેપે આવી બ્યાપ્ત થાયછે તો છેક અનુકૂલ કે સખાધ ન કેવાય — કોઈ સમાસ બીજા સાદા કે સામાસિક સન્દને વિગેયણરૂપે વપરાય, અને તેનો વિગ્રહ ધર્તા તત્પદાપેક્ષક સર્વનામ બે પ્રથમાશિવાય કોઈ વિભક્તિમાં આવવુજોઈએ આ પુસ્તકમાં બ્યાકરણસખધી બીજી કેટલીક ઉપયોગી સૂચના કહિં કહિ આપેલી છે, તેમાં યુજરાતીમાં absolute case નો વિચાર ન જોવાથી તે દાખવકરજોછે, અને હાલ તરત તેને નામ કેવળપ્રયોગી વિભક્તિ આપ્યુછે સરકૃત લાટીન ગ્રીક ગગેરે ભાષામાં કેટલીક જુદી જુદી વિભક્તિ કેવળપ્રયોગી હોષ્ટકે. હાલની અગ્રેજીમાં પ્રથમાજ એવે પ્રયોગે છે, અને યુજરાતીમાં પણ એમજ જોવામાં આવેછે કેવળપ્રયોગી વિભક્તિ વિગે મારી સમજ આવી છે — કોઈ વિભક્તિ કેવળપ્રયોગી થાય, જ્યારે કોઈ નામ કે સર્વનામ તે વિભક્તિમાં આવી તેની પછી ફક્ત આવે, અને એ રીતે બનેલા એ (clause) પદને વાક્યના મુખ્ય ભાગસાથે બ્યાકરણવિધ્યનો નિકટનો સખધ ન હોય કેવળપ્રયોગી રચનામાં કરનાર કે સેનાર મુખ્ય વાક્યમાં ફરી નજ આવે—અર્થાત્ તેનેમાટે ફરીકસર્વનામ આવેછે —વાક્યનો લાવ મનમાં ઉતરતાં તેનું મો મયકાયુ પ્રથમાશિવાય કોઈવિભક્તિ યુજરાતીમાં કેવળપ્રયોગી હોય કે કેમ, એનો વિચાર થતા—એને પીડી તાર શુ બહુ થનાર છે, કેરીનો સ્વાદ લેતા તેનું મો ઉતરીગયુ—આવાં વાક્યો આવીઉના એમાં કેવળપ્રયોગી પદ તો છેજ, પણ એને કેવળપ્રયોગી દ્વિતીયા કેવાય કે કર્તા અધ્યાહાર્યસાથે કેવળપ્રયોગી પ્રથમા કેવાય, એ મારેથી નક્કી થઈતજ્યુ નહિ, અને આ પુસ્તકમાં એવા દાખલા નહિ એટલે વધારે વિચાર કીધો નથી.

આ પુસ્તક સાળાઓમાં શિખવતા, કયા ધોરણમાં કયો કવિ કેવી દબપર શિખવવો એ શિક્ષક જાણુશેજ એટલે વિશેષ કેવુ એ નિરર્થક તોપણ આટલી સૂચના કરું તો અવિવેક યશે નહિ—ત્રીજા ધોરણમાં ત્રામજ ને દવપત૦; ચોથામાં ત્રામજ, દવપત૦, દવારામ ને નર્મ૦; પાંચમામાં નર્મ૦, નરસિહ, પ્રેમાનંદ ને ગિરધર; છઠ્ઠામાં પ્રેમાનંદ, ગિરધર ને ધીરો, સાતમામાં ધીરો ને

મળે—એમ શિખવવામાં બાધ નથી—પુસ્તકમાં કમ પણ એજ છે. સાતમા ઠાણમાં નીચે શિખવાતા કાષ્ઠપણ કવિમાંથી પ્રાદતાવાળો ભાગ મોકળે મને ને ઠાંમે વિચારે શિખવ્યાથી પણ લાભ છે.

હવે આ પુસ્તકમાં ઉતરવા આગર ને વિલંબ થવાથી અધીર એવા ઠાંચનારને બે પળ વધારે ખાળી પ્રસ્તાવનાની સમાપ્તિ આણું છું.

કૃત્તર અપાર છે, લીલા એની અગાધ છે. સંસાર એક લીલા છે, સૃષ્ટિ પણ લીલા છે—એક અદૃશ્ય ને બીજું દૃષ્ટિગોચર. સંસાર અનેક રંગે વ્યાપ્ત છે ને જનસ્વભાવ તેમાં મુખ્ય છે; સૃષ્ટિ પણ રંગે ભરપૂર છે ને મુખ્ય તેમાં પર્વત છે. જનસ્વભાવ વિચિત્ર છે, એટલા એની ગહન છે, કવિતા તેમાં બધી રીતે અમેસર છે; પર્વત પણ સર્વાંગે સર્વાંશે જનસ્વભાવને દુલ્લ છે ને સરિતા તેનો સાર છે. એટલે કવિતા ને સરિતા—કારણ ઉપયોગ ને પરિણામ જોતાં અશેઅંશ સમાન છે. સારાંશ—કાવ્યને જળનિધિ લહી આ પુસ્તકને કાવ્ય—નિમજ્જન નામ આપ્યું તે સાર્યક છે; જોવાનું માત્ર એ છે કે પુસ્તકનો ઉદ્દેશ કેટલે દરજ્જે સાર્યક થયો. કંઈપણ સાર્યક હોય તો કર્તા કૃતાર્ય ॥ ને કર્તવ્ય-વિષયે ઉત્સાહી છે.

સુરત, મિશનરૂલ,
તા. ૨, મે મન. ૧૮૮૭. }

હ. બ. બદ.

**EXTRACTS FROM OPINIONS
ON THE
KAVYANIMAJJANA
OR**

"A DIVE INTO GUJARATI POETRY."

*(Opinions with dates are original, the others
being faithful translations of the originals.)*

આપે રચેલી કાવ્યનિમજ્જન નામની ચોપડી વાંચી તે બહુ સારી રચી છે. નીતિ ભક્તિ જ્ઞાન વૈરાગ્ય ધર્માદિ ઉપયોગી વાતો બરેલી કવિતા તમેજી કવિઓની વાણીમાંથી એકઠી કરી છે તે બહુ વખાણવા લાયક છે. ગુજરાતી બાપામાં જેવા સ્ત્રવ દીર્ઘ બોલાયછે તેવાજ અભારી મિત્રમણી લખેછે, તેવાજ તમે લખ્યા છે, એમાં બૂલ થયલી જણાતી નથી તમે સંસ્કૃત શીખેલા છો માટે સ્ત્રવ દીર્ઘનો વરતારો તમને છે. કવિતામાં સંસ્કૃત શબ્દ આવેલા તેમના અર્થ તમે યથાર્થ આપ્યા છે. આ ચોપડી શાલોપયોગી તથા લોકોપયોગી છે એમાં કરો શક નથી. શબ્દાર્થ ઉપર કથાઓ લખેલી છે તે બહુ સારી છે; એથી લોકોને જ્ઞાનમાં બહુ વૃદ્ધિ થાય છે, પુરાતન પુરુષોનાં ચરિત્ર સમજવામાં આવે. તમારા લેખનની સર્વોત્તમ ગુર્જરે બાપા છે. અર્નગઅરિ—આ શબ્દમાં તમે બહુમીઠિ લખ્યો છે, પણ પઢીતત્પુરુષ લખવો જોઈએ. કામદેવને મહાદેવે બાળેલો છે. માટે તેનું ચતુષ્પદું મહાદેવને છે. ખરો વિચાર કરતાં સંસ્કૃતમાં જ્યાં સંહિતા હોય ત્યાં સમાસ થાય છે, એટલે સમાસ પણ ગણાય નહિ. પ્રાકૃત વ્યાકરણરીતિએ સમાસ ગણીએ તો ગણાય—પ્રાકૃત વ્યાકરણમાં વિસંધિ સમાસ ગણાય છે. તમારી લેખનપદ્ધતિ બહુજ સરસ છે. આવી ચોપડી કોઇએ પૂર્વે રચેલી નહોતી.

I have read your book "Kavyanirnman". It is an excellent production. Your selections from different poets of subjects relating to નીતિ, ભક્તિ, શાંતિ, વૈરાગ્ય are very judicious and praiseworthy. I see that you have adopted the same rules of Gujarati spelling as are observed by the society of my learned brethren. I have been able to detect no errors. You are a Sanskrit scholar and your spelling ought to be correct. You have fully and ably explained Sanskrit words occurring in the text. There can be no question but that the book will be found very useful as a text book for schools as well as for the reading public. Your allusions are very apt and to the point, such allusions are sure to give the readers a fair insight into the subject matter, and can unfold the character of the great personages of olden times. Your language is choice Gujarati. You think अनगमरि a बहुव्रीहि Samas, but I believe it is a पच्चीतपुरुष Samas, Mahadeva burnt Kamadeva, therefore enmity begins with Mahadeva. Truly speaking it is no Samas, for in Sanskrit there can be no Samas unless there is a coalescence of vowels. However, according to the Prakrit Grammar you might take it as Samas, because it allows a Samas even though there is no combination for euphony. Your style is really excellent. There never was such a book published before.

(Sd) SHASIRI VRAJLAL KALIDAS

આપનું "કાવ્યનિર્મળન" અતે પત્ર ઉપર પેહોઆ તેમાં શાલોપયોગી તથા લોકોપયોગી થવાના તેના ઉદ્દેશની સફળતાવિષે અનુભવ ધમ્મયુ તેના ઉત્તરમાં લખવાનું કે —

કાર્યસિદ્ધિનો સુખ આધાર કલાની યોગ્યતા ઉપર રહેલો આપે જે કાર્ય આરંભ્યું છે તે કરવાની યોગ્યતા આપનામાં છે એમ, કાવ્યનિર્મળનમાં અખ્યાતની વાણીના કોટલાક સામનું વિવરણ જે વાચ્યુ તે ઉપરથી સનો રસાયે કહેવામાં કેમ બાધ મને જણાતો નથી, એટલુંજ નહિ પણ તમારા પ્રથમ પ્રયત્નમાં તમે જે સિદ્ધિ સપાદન કરી છે તેનું આશાજનક છે અને તેસારે અને પ્રમત્તાથી આપને અભિનંદન આપું છું.

સર્વ ભાષામાં સારા ગ્રંથોપર વિવરણ અપેક્ષણીય છે. તેમાં યુર્જર ભાષામાં હાલ યથેચ્છ અભ્યાસક નથી તેથી વિશેષ નેમ છે. x x x

ઐથી હુચ્ચ પ્રકારે યથાર્થ કવિતાસંબધમાં છે. કવિતાનું સત્યસૌંદર્ય, રસ, રૂપ અને તત્ત્વજન્ય વિષયાનંદથી માંડી પુરુષાર્થપ્રદ જ્ઞાનાનંદને ભોગવવાસારૂં બહુ સાધનની આકાંક્ષા છે. તેમાં પ્રથમ પ્રવેશ થવા આપે જે કાર્યનો આરંભ કર્યો છે તેવા પ્રકારનાં માર્ગદર્શક પુસ્તકો છે.

વિવરણ, વ્યાખ્યાન, ટીકા આદિ છે તે કાવ્યના પ્રત્યેક ખંડમાંના અર્થ, રસ, રૂપ આદિ કેવી રીતે નિકળે છે તે સમજાવે છે. એક વેળા તે રીતિ યથાર્થ સમજાવે તો પછી બીજી પ્રસંગે પોતાની મેળેજ કેટલીકવાર સમજ પડીતીય છે અને રાજમાર્ગ ચડીઅવાજે લાગે છે.

એ આદિ કારણોથી મને લાગે છે કે આપનો શ્રમ ઉપયોગી અને પ્રશસનીય છે. તે લોકોપયોગી થઇ લાભપ્રદ થવા પૂર્ણ સંભવ છે. તેનો આરંભ આપનાજેવા સુશિક્ષિત, બહુશ્રુત તથા ‘કર્તવ્યવિપયે ઉત્સાહી’થી થાય છે એ અધિક સંતોષજનક છે; તથા પ્રથમ પ્રયત્ન છતાં બહુ અશે તે સફળ થયો છે એમ મને લાગે છે.

તા. ૧૨-૬-૮૭.

(સહી) મન:સુખરામ સૂર્યરામ ત્રિપાઠી.

(અસ્તોદયના કર્તો ધૃ.)

I have duly received your "Kavyanirnajjana" and the accompanying letter. You ask me as to how far you have succeeded in your aim at making this a useful book for schools and for readers in general. In reply I have great pleasure to say that a perusal of your annotations on the selections from Akho has enabled me to assure you that you do possess that ability to do justice to the task you have imposed upon yourself, which authors must have, if they wish successfully to accomplish what they have undertaken. Not only so, but the success which you have achieved in your very first undertaking is an earnest of future attempts and I congratulate you on it.

In every language annotations on good works are always desirable, particularly so in Gujarati for want of such useful guides into deep studies. x x x

Similarly and to a still higher degree it is so with regard to poetry. There is the desirability of a variety of means to perception of the intrinsic beauty, melody, and all that : in poetry right up to the enjoyment of the esthetic essence of poetry which enables one to reach the ideal of Humanity. means to attain this desired object are a book of the sort you have published.

Annotations and explanatory remarks are necessary to draw out the hidden beauty, the essence of poetry. A thorough perusal of such an annotated work opens a way for the reader to with facility without much extraneous help.

These and other reasons have led me to say that your book is very useful and praiseworthy and there is every possibility of its being useful to the reading public. It is all the more gratifying that a beginning was made by a well-read, well-informed and 'aspiring' scholar like yourself. Though it is the first literary attempt, yet, I believe, it is quite a success. I wish you all success in your further attempts.

(Sd.) MANASSUKHRAM SOORYARAM,

Author of Astodaya, &c.

આપનું કાવ્યનિમજ્જનને વાંચીને મને ધણેજ સંતોષ થયો છે. ગુજરાતી ભાષામાં સારા કવિઓના ઉપર થયેલી સારી દીક્ષા જોવામાં ભાગ્યેજ આવેછે, અને એવી દીક્ષાની જરૂર તો બેસક ધણીજ છે. આ પુસ્તકથી પ્રેરકારો માટે એક નવો માર્ગ પ્રગટ થયોછે. જે પ્રમાણે તમે છુટક છુટક કવિઓની કવિતા લઈને તે ઉપર દીક્ષા કરી છે તેમ કોઈ મોટા કાવ્યઉપર દીક્ષા થાય તો ધણું સારું.

તમે દીક્ષામાં સમ્પન્ના અર્થ, વ્યુત્પત્તિ, કથાપ્રસંગ ઇત્યાદિ દર્શાવ્યું તેથી વાંચનારને કવિનું કલ્પેલું સાક્ષાત ચિત્ર પડી રહેછે. અથવા મનની કવિતા-ઉપર જે દીક્ષા આપી તે હું ધારૂં છું કે સૌથી સારામાં સારી છે. એવી દીક્ષાવિના સાધારણ માણસ તો સમજી શકેજ નહીં એ નિશ્ચય છે. હું આશા રાખું છું કે તમને યોગ્ય સહાયતા મળ્યાવિના રહેશે નહીં અને તમારો અન સફળ થશે.

(સહી) મધુવચ્ચરામ બેળવચ્ચરામ,

(સત્ર જંગ, વલસાડ.)

I have been highly pleased to read your "Kavyanimajjana." Good annotations on good poems are a rarity in Gujarati literature. It is really a great and long-felt want. This book opens a new field for Gujarati writers.

I should like you to take a longer poem of a Gujarati author for annotation as you have done selected passages.

Your annotations comprise explanations of words, etymology, allusions &c., and raise up before the mind of the reader the exact picture imagined by the poet. Of your annotations the best are those on the text of Akho, and but for these annotations, I am sure, Akho would be inexplicable to the generality of readers. I hope you will meet with every encouragement and success.

(Sd.) MADHVACHIRAM BALVACHIRAM,

Sut-Judgo, Bulsar.

આ પુસ્તક મેં આદ્યત લક્ષ્યપૂર્વક ધ્યાનમાં લીધું છે. તેનું પુરું સુદૃઢ સંગીન છે અને બાંધણી સ્વચ્છ મુંદર છે, જેનું પ્રમાણે તેના અદરની સાહિત્યસામગ્રી સુદૃઢ સંગીન અર્થવાળી અને સ્વચ્છ મુંદર પદરચના લાક્ષિત્યવાળી છે. આની સાથે તેને શાળોપયોગી અને બાળોપયોગી કરવાનો હેતુ છે તે બાધિત થયો નથી. જેમ કેટલાંક આપણાં સાહિત્ય પ્રમ્લસત્તાક મગળના ભાગમાં સંગ્રહરસનો અને કેટલાંક સંપ્રદાયમય પુરાણાદિકના નાવકના નામનો અનાદર હોવાથી અર્થ ને વસ્તુસંબધ ઉપર લક્ષ ન આપતાં, જોટલુંજ નહીં પણ અતિનિર્દય વધ કરતાં, તેને અસ્પષ્ટારથી ખોતરી ખોતરીને જાણે કાઢીનાખવામાં આવે છે, તેમ આમાં નથી થયું તે સંતોષજનક છે. અક્ષયન રસિકપણામાં અને શાધુર્વમાં આ કાવ્ય-નિમજ્જન કવીશ્વર દલપતરામના કાવ્યદોહનની વા તેમાંના પદાદિક સંગ્રહમાં હાલના બૃહતકાવ્યદોહન આદિની તુલના નહીં કરી શકે. પણ-વિવેકપૂર્વક કવિ અને કવિતાની જે ચુંટણી થઈ છે તે પ્રયત્ન અપૂર્વ છે; અને આને માટે અને આ કાવ્યનિમજ્જનકર્તાને અભિનંદન આપીએ છીએ. * * *

(સહી) હરિભલ હર્ષદરાય દુવ,
(જોઈટ જજ, હાઇકોર્ટ, વડોદરા.)

I have gone through this book very carefully. The general get up of the book is beautiful. The inside of the book is in keeping with its exterior the selections and the commentary are judicious and elegant. There is no way that it thwarts the aim of making it useful to the students in schools and students in general. It is very gratifying to see that at least in this book some passages of very high literary merit and excellence have not been denuded of their poetic sentimentality as is often the case with the criticism of our Republic of letters who are distinguished for their literary vandalism and tend to destroy all poetic sentiment or reference to any great character in the Puranas and other books of a secular nature. However this book cannot be compared with Kavi Dharma's Kavyadobha in point of elegance and melody, nor with Bhabu Kavyadobha in point of copiousness of selection. But there never was before such a judicious selection of poems and poems, and I congratulate the author of Kavya-nimajjan on this. • • •

(સહ) HARIHAR HARSHADRAYA DHIRUVA,

Joint Judge, High Court, Baroda

“કાવ્યનિમજ્જન” નામનું પુસ્તક રા. હરિદેવજી બળદેવ બંદે રચી પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. એ પુસ્તકમાં ગુજરાતી ભાષાના પ્રસિદ્ધ નવ કવિઓની કવિતામાંથી આશરે ૨૦૦૦ લીંગોનો એકલો કવિતા આપવામાં આવી છે. ત્યાર પછી તેમાં આવેલા શબ્દોના અર્થ, વ્યુત્પત્તિ, સમાસ વગેરે સંસ્કૃતમાં જ લખી દેવામાં આવેલા માહિતી આપી છે. છેલ્લે અનકારપ્રકરણ આપવામાં આવ્યું છે. ગુજરાતી કવિતાનો અભ્યાસ કરનારા વિદ્યાર્થીઓને આ ગ્રંથ ઉપયોગી થઈ પડે તેવો છે. રા. હરિદેવજી જે ગ્રંથ કરતાં છે તે પ્રશસનીય છે. તેમનો આ પ્રથમ પ્રગટ કરેલો ગ્રંથ હોવાથી પ્રમુખ તરફથી તેમને સરકારી કેળવણી ખાતા તરફથી યોગ્ય આગ્રહ મળવાથી બીજા એવા પ્રકારના ઉપયોગી ગ્રંથો તાર પાડવાને ઉત્તેજન મળશે એમ હું માનું છું.

તા ૧૭-૬-૮૭ (સહી) કવિ સવિતાનારાયણ ગણપતિનાથજી.

"Kavyamajjana" a book lately published by Harikrishna B. Bhatt, contains about 2000 lines culled out from nine of the most eminent Gujarati poets. After the text follow the explanation of words, etymology, explanation of compounds and other useful information on the subject. Last of all comes a chapter on the figures of Rhetoric. A student of Gujarati poetry will find this book very useful. The literary effort of Mr. Harikrishna is praiseworthy. This is his first literary effort, and if it meets with encouragement from the Educational Department and the reading public, I believe it would be a sort of incitement to the author to publish similar useful works.

(Sd.) SAVITANARAYEN GANPATINARAYEN,

Post.

તમારૂં રચેલું "કાવ્યનિમજ્જન" તથા તે સાથેનું પત્ર બંને બંને મળ્યાં હતાં ને તેને આધારે મેં "પ્રિયવદા" માં મારો અભિપ્રાય જણાવ્યો છે. તમે જુદા પત્રદ્વારા તે અભિપ્રાય માગો છો તો હું લખવાને ધણો પ્રસન્ન છું કે તમારો મંથ-તેની રચનાથી, શૈલીથી અને ટીકામાંની ચુકિતથી અને સર્વથા પસંદ છે. ધણા કાળથી મારૂં એમ ધારતું છે કે એવાજ પ્રકારની ચેતનાથી ચુંજરાતી કવિઓના મંથ પ્રસિદ્ધ થાય તો ચુંજરાતને મહા અપ્રતિમ લાભ થઈ આવે. બાપા શુદ્ધ છે, પણ કોઈ કોઈ રચણે તમારા દેશમાંના સિદ્ધ લોક લખે છે તેવી પદ્ધતિ જણાય છે, છતાં તમે એ વિષયમાં ઘણી સંભાળ રાખી છે ને તેમાં ફતેહ પામ્યા છો એમ હું કહી શકું છું. તમારી આપેલી 'નોટ' ઘણી સ્પષ્ટ, તમામ સૂચકશબ્દોનો યોગ્ય ખુલાસો કરવાવાળી અને સારી છે.

એકંદર વિચારતાં એમ પણ કહેવામાં હરકત નથી કે એ પુસ્તક કેળવણી ખાતામાં ચલાવવાને યોગ્ય છે, ને તેજ હેતુથી તમે ધર્મ, શૃંગાર વગેરે આવે તેવા લીધેલા કવિઓનાં સરસ કાવ્ય ચુકી સાદાં લીધાં જણાય છે. તમે આવેજ સ્તુત્ય પ્રયત્ન જારી રાખી ચુંજરાતની સેવા નિરતર અધિકાધિક કરતા જાઓ એ મારી વાંછના છે.

(સહી) મણિલાલ નણુભાઈ દિવેદી,

I received your 'Kavyanirajam' and accompanied it. I have reviewed your book in "Priyamvada". Since you are desirous to have my opinion separately, I have great pleasure in testifying that your book in point of arrangement, style and annotations is worthy of all praise. I have long been of opinion that the publications of Gujarati poets with such annotations would be a great gain to Gujarati. Your language is pure, though at places you betray yourself by the idiom of your part of the country, still I can say you have tried to avoid such provincialisms and you have succeeded well. Your annotations are full and exhaustive. On the whole, the book, I think, deserves to be selected as a text-book for schools and it is on this account that you have avoided the choiced poems of the great authors treating of religion and love. That you should persevere in your attempts and continue to serve your country is the prayer of your well wisher.

MANILAL NABHUBHAI DWIVEDI,

Professor, Bhavnagar College

અધ્યાવલોકન—પ્રિયવદા, જુન, ૧૮૮૭

અમન જોઇને પરમ આનંદ થાય છે કે ગુજરાતી ભાષાની ખરી સેવા કરવા સરકૃત ભાષાના અભ્યાસથી શુદ્ધ સરકાર પામેલા બદ્દ હરિકૃષ્ણ જેવા ગ્રહરથોને ઇચ્છા થઇ છે. ઘણા કાળથી અમે એમજ ઇચ્છીએ છીએ કે ગુજરાતી કવિનાં દુર્કાં ચરિતસંહિત તેમના કાવ્ય શુદ્ધ બધાવી તેપર સફળ ટીકા થાય તો ગુજરાતી ભાષાનું કલ્યાણ સત્વર થઇ આવે. આ પુસ્તક આવાજ નિયમથી લખાયેલું છે, ને તેના ગુણથી સારે વિદ્વાનોને માન્ય થઇ પડવા યોગ્ય છે. શામળ, દનપતરામ, દયારામ, નર્મદાશંકર, નરસિંહમેહેતા, પ્રેમાનંદ, ગિરધર, ધીરે ને અખો-એટલાનાં કાવ્યમાંથી પોતાને ગમ્યા તેવા ભાગ લઇ તેપર કર્તોએ સાદું વિવેચન આપ્યું. વિવેચનમાં પણ સ્પષ્ટવ્યૂત્પત્તિ, વ્યાકરણ વગેરેપર લક્ષ આપી અર્થના ખુલાસા આપેલા છે, ને તેમાં વારંવાર પુરાણ વગેરેમાની સમ્યક્તાઓ ચચાર્થ સમજાવી છે તથા અનકાર દર્શાવવા પણ પ્રયત્ન કર્યો છે. સૌદર અવકાંર તથા લક્ષણાસબધી કવિ નર્મદાશંકરનાં દુર્કાં લખાણ પણ વાચનારની સરળતા માટે ટાંચ્યાં છે. એકદરે

ભાષા ઉપર પણ પૂર્ણ લક્ષ આપ્યું જણાય છે, ને જોડણીના ધણાખરા નિયમ સર્વથા પાળ્યા છે. આમ હોવાથી આ પુસ્તક સર્વને માન્ય હોવન એમાં શક નથી. અથ રચનારનો આશય એવો જણાય છે કે સરકારી નિરાજોમાં આ પુસ્તક લેવાય તો ઠીક, અને આટલાજ કારણથી તેમણે ઉપર કહ્યા તે કવિઓનાં સારાં રસયુક્ત કાવ્ય મુકીદેખ કેવળ સાદાં ચુટી લીધાં છે x x x

આવા કોઇ મતભેદ છતાં પણ આ ઉત્તમ પદ્ધતિનો પ્રથમજ અંથ મનન કરવા યોગ્ય જોઇ અમને ધણો આનંદ થયોછે; અને સર્વ વાચક લોકને એ અધની પરિપાટીનું પૂર્ણ અવલોકન કરવા બલામણું કરીએ છીએ

(Review—Priyamvada)

We are glad to notice that an accomplished Sanscrit scholar like Mr. Harikrishna has been incited to do real service to the Gujarati language. We have ever been of opinion that a correct edition of the Gujarati poets with biographical sketches and exhaustive annotations would be a valuable addition to Gujarati literature. This book has been written on the same principle and deserves to meet with the approval of all learned men on account of its merit. Having made selections such as he thought best to be chosen, from Samal, Dalpat, Diyaram, Narmadashanker, Narsinh Premchand, Girdhar, Dhiro and Akho, the author has proceeded to give able annotations. In his explanations, he has paid attention to etymology, grammatical niceties and a full exposition of the meaning of words and allusions from the Puranas and has also attempted to point out the figures of speech. For the facility of the reader he has appended extracts from Narmadashanker's work on Figures of Speech. On the whole great attention seems to have been paid to purity of language and all throughout to the observance of the rules of spelling. This being the case, the book cannot but be acceptable to all. The aim of the author seems to have been to get it accepted as a text book in schools, and it is with this view that he has selected simple poems and avoided all compositions of a more highly poetic nature from those poets. x x x

Notwithstanding any difference of opinion on this subject, we are glad to see this book, the first and the best of its kind and one deserving deep and careful attention. We are glad to recommend this book for the thorough perusal of the reading public.

તમારૂં કાવ્યનિમજ્જન મેં આદત વાંચ્યું, અને હું સંતોષથી કહું છું કે ગુજરાતી કવિની કૃતિમાંથી તમે ચુંટણી કરી છે તે એકદરે ઘણી સવિવેક છે. તમારાં પુસ્તકમાં આપેલી ટીકા અર્થ વગેરે, પોતાના વિદ્યાર્થીને શી શી બાબતની વાદર છે તે શી શી મુશ્કેલી પડે છે તે સારીપેઠે બજાનાર કાંઈ અનુભવી શિક્ષકે લખ્યું-હોય તેવું છે, એમાં શક નથી. મારા ધાર્યાપ્રમાણે સમજૂતી તમામ વધાર્યું અને પ્રસંગને લાગુ પડતીજ છે. સૂક્ષ્મ ટીકા એવી દુષ્ટિપ્રદ નથી, પણ સુમાગ્યે તે ઘણીજ થોડી છે એટલે તમારાં પુસ્તકનાં ઉપયુક્તપણાંને બાધ આવતો નથી.

(સહી) નવલરામ લક્ષ્મીરામ,
(પ્રિન્સીપાલ, ટ્રેનિંગ કોલેજ, રાજકોટ.)

I have gone through your કાવ્યનિમજ્જન, and am happy to say that the selection you have made from the Gujarati Poets is on the whole quite judicious. The copious notes which accompany your edition are evidently written by a practical teacher well acquainted with the wants and difficulties of his pupils. As far as I have seen, I found the explanations all accurate and just to the point. The critical notes are not so satisfactory, but fortunately they are too few to affect the usefulness of your work.

3-7-87

(Sd.) NAVALRAM LAXMIRAM,
Principal, Training College, Rajkot

તમારૂં “કાવ્યનિમજ્જન”નું પુસ્તક હું ધ્યાનથી વાંચીગયો છું અને મને કહેવા દેશે કે આ પુસ્તકની ખુબી મમજનારા ગુજરાતી મંડળીમાંથી ઘણી

યોડા મળીઆવશે, તથાપિ તે એટલું જાણું તો અગત્યનું છે કે યુજરાતી શાળા અને અંગ્રેજી પાઠશાળામાં એની પેઢેલી જગ્યા થવી જોઈએ. આજકાલ કવિતાની કિંમત કોડી કરતાં વધારે ડોલ એમ મારા જોવામાં આવતું નથી; કેમકે કવિતા એ વસ્તુતઃ શું છે એ સમજનારા ગિલકુલ નહિ. અથવા જો તો ધણા યોડા છે. કાલેજોની અંદર મારા જીવાન મિત્રોને મિલ્ટન, શેક્સપિયર અને કાઉપરટેનિસનનાં કાવ્યો ઉપર વાદવિવાદ કરતા, તેમાંના અધરા ઇન્દ્રોની સમજીતી હેતા અને ખુબી સમજાવતા હું જોઈશું; પણ તેઓને ન્યારે પ્રેમાર્નદેવ નળાખ્યાનનાં ૧૫ મા કડવાંની ખુબીઓ પુછવામાં આવેછે, ત્યારે જે અગાનપણું બતાવેછે તે જોઈ મને અત્યંત શોક થાયછે. અને તેનું કારણ એટલુંજ કે યુજરાતી કવિતા સમજવાની તેઓમાં સક્તિજ નથી, અને કાંતો તે સમજવાનો તેઓ પ્રયત્નજ કરતા નથી. કમનસીબે સરકારે પણ દેશી ભાષાની અવગણના કરીછે એટલે વિદ્યાર્થીઓના દોષ પણ હું વધારે શું કરું ?

તમારાં પુસ્તકમાં જે દબે કવિતા સમજાવવા અને સમજવાની યોજના કરેલી છે, તે ધણી પ્રશંસનીય છે. એ સંબંધમાં તમારું જ્ઞાન મારા જોવામાં અત્યુત્તમ આવેલું છે. (જો કે સમજીતીમાં કેટલાએક દોષો છે તો પણ તે એવા છે કે તેના પર આજુ લક્ષ આપવાની જરૂર જણાતી નથી; ને તે દોષો બીજી આદ્યતિમાં યુધરે એ હેતુથી હું એના ઉપર વાર્તિક લખતાં દર્શાવિશ.) કવિતામાં ઉડા ઉતરવાસાર તમે જે રીતે સમજીતી આપેલીછે તે ત્રીજા ધોરણનો વિદ્યાર્થી પણ સારી રીતે સમજી શકે એટલી સુલભ છે, અને કવિતાની જે સુંદરતા કહેલીછે તેમાં લેશમાત્ર પણ વાંધો કડાય તેમ નથી :—નીતિ, જ્ઞાન, અને કુદરત એ ત્રણજ તમે તમારા વિષયો રાખેલાછે. હવે જો તમારાં પુસ્તકને સરકાર આશ્રય ન આપે, શાળા કે પાઠશાળામાં એ ચલાવે પણ નહિ, તો ભાષાનાં અને યુજરાતી મડળનાં કમનસીબ સાથે સાથે સમજવાં. હું ઇચ્છું કે તમારાં આ પ્રકારનાં પ્રયત્નો, મુદ્રણ, છણાં, ફોટોગ્રાફ નિવરણ, ને ચુર્ચરમડળ કવિતાનું ગરજ, તેના અર્થ અને અમરત્વતિઓ સમજવાને સક્તિમત થાય એજ મારી મોટામાં મોટી ઉમેદ છે.

(સહી) ઇચ્છારામ સૂર્યરામ દેસાઈ,

તા. ૧૭-૬-૮૭.

(યુજરાતીનાં અધિષ્ઠિત.)

I have gone through your "Kavyanimajjana" with great attention, and permit me to assure you that you will find very few of our Gujarati reading public able to appreciate the merit of this book; still however its very usefulness entitles it to the highest place in Gujarati Schools and English Colleges. Now a-days the value of poetry is at the lowest ebb, for there is none or if there are any, very few know what poetry really is. I see my young friends at the Colleges reading Milton, Shakspeare, Cowper, Tennyson, trying to understand difficult words and to grasp their beauties, but ask them the poetic merits of the fifteenth Stanza of Premasud's ગણપતી, and the ignorance they betray is enough to fill one with regret. The reason of it is obvious; either they have no ability to appreciate the merit of Gujarati poetry or they do not make any attempt in that direction. Unfortunately the Government also has neglected the Vernaculars, so what fault can we had with the Students?

The plan of explaining poetry and thus enabling one to understand it is praiseworthy. You seem to have excellent aptitude for this. (There are a few errors in annotations, but they are such as do not require any correction. I shall mention them in my review with a view that you might avoid them in the next edition.) Your annotations to enable one to dive deep into poetry are so lucid that even a student of the 3rd Standard can understand them, and your selections are not in the least objectionable. Your selections have been confined to these subjects—Morality, Philosophy and Nature. Now, Sir, if you don't get support from the Government and the Educational authorities, it would be indeed a misfortune for the Gujarati language and the Gujarati reading public. I wish you success in all your attempts of this sort. It is my sincerest hope that the Gujarati reading public may be enabled to understand the intrinsic beauty, the meaning and the remarkable excellencies of the style of their own poetry.

(Sd.) ITCHARAM SOORYARAM DESAI,

Editor of the 'Gujarati'

આપના રચના કાવ્યનિમજ્જન નામનો ગ્રંથ તથા તેની સાથેનો પત્ર બંને શુદ્ધ દિવસ થયાં મળેલાં છે. કેટલાંક કારણને લીધે આજસુધી હું ઉત્તર લખી-
 ાઓ નહીં તે માફ કરશો.

એ ગ્રંથની રચના આપે અંગ્રેજી ટપાલર રચી છે. યુજરાતી પુસ્તકોના સંગ્રહમાં
 પ્રે રીતિ પહેલીજ દાખલ થએલી માલમ પડે છે; તે છતાં ટીકા તે ટપા પ્રમાણે
 સારી છે, ને બહુનાર તથા બહુવનારને ઘણી ઉપયોગી થઈ પડશે એમ હું ધારું.

એમાં સમાસ તથા અલંકાર આપે બતાવ્યા છે, એ ઠીક કીધું છે. પણ
 રસ્તાવના શિવાય બીજી કોઈ જગોએ રસનું નામ દીધું હોય, એવું મારા જોવામાં
 આવ્યું નથી. આપ જણો છો કે રસગાન પર કાવ્યગાનની સંપૂર્ણતા ધણી
 બાધાર રાખે છે. માટે એ વિષય એટલે રસગાન ટીકામાં કોઈ કોઈ યોગ્ય રચને
 દાખલ કીધું હોત તો આપની ટીકાની ખૂબી કંઈ ઓર દેખાત. ■ x x

હું આપના મતસાથે મળતો છું કે યુજરાતી જોડણીમાં સુધારો થવાની ઘણી
 જરૂર છે, અને મહાજનો જે પ્રમાણે બોલતા હોય તે પ્રમાણે લિપિ પણ થવી
 જોઈએ. હ—કારનો જ્યાં સ્પષ્ટ ઉચ્ચાર નથી થતો ને તે પૂર્વ વર્ણસાથે મળેલો
 હોય ત્યારે તે વર્ણનો ઉચ્ચાર તેવા બીજા વર્ણથી જૂદો પાડવા જે ઉપાય તમે
 દાખલ કીધો છે તે ઠીક છે. પણ તેની સાથે એક સ્વરના નીચે બતાવ્યા પ્રમાણે
 બે ઉચ્ચાર થાય છે તેનું પણ પ્રયત્નરણ કીધું હોય તો સારું. જેમકે, ઓ—નો
 ઉચ્ચાર “કોઈ” ને “તો” માં જૂદો જૂદો થાય છે; તેમજ ઓ—નો “એક” ને
 “બે” માં જૂદો જૂદો થાય છે. x x x

વ્યુત્પત્તિ—આ વિષયમાં આપે શ્રમ લીધો છે તે સારો છે, તોપણ વધારે શ્રમની
 જરૂર છે એમ મને લાગે છે. x x x

પ્રેમાનંદને આપ મેવાડો બ્રાહ્મણ કહો છો, પણ સુદામા ચરિત્રમાં ૧૧ મા
 કડવામાં એણે પોતે ચતુર્વેશી એટલે ચોવેસિ બ્રાહ્મણ એવું પોતાને માંડ લખ્યું છે.
 આ મને મારા સોહી રાજેશ્રી દેવાશંકર અગારામ, ભરૂચ વિભાગના આ. ડેપુટી
 ઇન્સ્પેક્ટર, એમણે બતાવ્યું છે ને મેં જોયું છે. તેમને મેં તમારું પુસ્તક પણ
 બતાવ્યું છે, અને તેઓ મારા પત્રમાં લખેલા અભિપ્રાય સાથે મળતા છે.

મૂળ ગ્રંથ ટીકાની માફક જરા મોટો હોત તો સારું.

દુકામાં મારો અભિપ્રાય એમ છે કે દારૂ કાઢવો એ મિદ્દલ છે, પણ અંથ રચવો એ કઠિણ છે, ને જયો વિચાર કરતાં આપનો કાવ્યનિમગ્નન અથવા હાવના જયા મથો કરતા વિદ્યાર્થીઓને ધણોજ ઉપયોગનો છે, ને મને બરાબર છે કે બીજા લોકો પણ એના પ્રવાહમા નિમગ્નિત થઇ પોતાનાં મન પવિત્ર કરશે

(સહી) ગણપતરામ જોશીમંદિર શાસ્ત્રી,

તા ૧૨-૭-૮૭

(દિ. એ સુકેશનય હન્ડવેઈટર, અરૂચ વિભાગ)

It is some time since I received your book કાવ્યનિમગ્નન and the accompanying letter. I hope you will kindly excuse me for the delay which was unavoidable for several reasons.

Your book has been composed after the fashion of annotated works in English. This seems to be an innovation with regard to Gujarati books, still however annotations, though after that new fashion, are very good and such as would be found useful to the student as well as to the teacher. You have done well in pointing out the names and figures of speech; but it did not occur to me in the course of reading your book that you have mentioned poetic sentiments (રસ) anywhere but once in the preface. You cannot be unaware of the fact that a thorough knowledge of poetry is dependent on an intimate acquaintance with રસશાસ્ત્ર. A mention of it in the body of your commentary wherever it was desirable would have particularly added to the beauty of your work. x x x

I agree with you on the subject of the desirability of a reform in Gujarati spelling, and orthography should be regulated according as learned scholars speak. When the sound of હ is not distinct, but it melts into that of the foregoing letter, your scheme to denote the letter with the inhering sound of ળ as distinguished from the same letter without that aspirate sound is well and good. Along with this a scheme to mark the two sounds of the same vowel was also desirable—as for instance the sound of એ in દેહ and તે, and the sound of એ as in એક and એ. x x x

As for Etymology your efforts have been well-directed, but, I believe, there is room for a more exhaustive treatment of the subject. x x x

You call Premamnd a Movado Brahman, but in the eleventh stanza of the Sudama Charitra he calls himself a Chaturvinsheo or a Choviso Brahman. This was pointed out to me by my friend Mr. Revashankar Ambaram, Assistant Deputy Educational Inspector, Broach. I showed him your book and he is of the same opinion about it as I am.

I wish the text were as large as the annotations are.

To find fault with a book is easy enough, but to write one is a matter of great difficulty, so I am of opinion that taken as a whole your Kavyanimajjana is more useful to the student than any other book at present in existence, and I hope other readers too will take a plunge into the poetic current to drink their fill.

(Sd) GANPATRAM G. SHASTRI,
Deputy Educational Inspector.

Broach Division.

તમારૂં પુસ્તક હું કંઈ અસામાન્ય ભાવે આદર વાંચી ગયો છું. પ્રથમ યુજરાતી ભાષાની સાહિત્યસામગ્રી ને દુર્દૈવે થોડાજ વાચકવર્ગને સુલભ છે, તેને જનપ્રસિદ્ધિમાં લાવવાનો જય અમારા એક સામાજિક મેળાવો એ જોઈ મને આનંદ ઉપજે છે. યુજરાતી ભાષાને અધિકારમાં પડતી રક્ષામાં “કાવ્યનિમજ્જન” એ કંઈ શુભસૂચક પ્રયાસ છે.

મને પૂરો બરાસો છે કે યુનિવર્સિટી સ્તરે શાષનલ એજામીનેશનમાં એ પુસ્તક લેવાશે.

(સહી) જહાંગિરજી બેરામજી મર્ઝબાન,
(પ્રેસિડેન્ટ અડરગ્રેજ્યુએટસ એસોસિએશન, મુંબઈ)

I have gone through your book with special interest. I am glad to find that a member of our Association has succeeded in popularizing the glorious Gujarati literature which unfortunately is accessible to a limited circle of scholars only. "Kavya-nimajjana" is a very significant attempt to save the Gujarati literature from decay.

I do not see why the book should not be used as a text book for the University School Final Examination.

28-7-87,

(Ed.) V. B. MARZBAN,
President, Undergraduates' Association,
Bombay

(અંશાવલોકન—એડિટોર આફ ઇન્ડિયા.)

ગુજરાતી ભાષા યુરોપની કોઇ પણ ભાષા કરતાં વધારે પ્રાચીન નહિ તો તેટલું પ્રાચીન તો છેજ, તેનો અભ્યાસ પાછો સજીવ કરવાની અગત્યતાવિશે ફળવણી પામેલા ગુજરાતીઓ સાવચેત થયા એ કંઇ મોટું યુગશક્તિ ચિન્હ છે. આ પત્રે એ પૂરતી રીતે માખીત થયું છે કે, ગુજરાતી કવિ અને ગુજરાતી કવિતાને સૌંદર્યરસાદિકને માટે તેમજ તત્ત્વજ્ઞાનને માટે ધણું માન ધરે છે; અને તેથી પ્રસિદ્ધ ગુજરાતી કવિઓની કૃતિમાંથી ઉત્તમ ઓળિઓ ચુંટી કાઢી હોય તે સંગ્રહ વાચકવર્ગને માન્ય હોયજ. આ "કાવ્યનિમજ્જન" એવીજ ઓળિઓનો સંગ્રહ છે. ધણીખરી વાતમાં આ પુસ્તક "વર્ડ્સ બ્રિટિશ પોએટ્સ" ને મળતું છે. તેની માફક આ પુસ્તકમાં પ્રત્યેક કવિનું ટુંક ચરિત આપેલું છે. કર્તા તેઓનાં મુખ્ય લક્ષણ પણ દર્શાવે છે. ગુજરાતી કવિતાના ભિન્ન ભિન્ન સિદ્ધસંગત પ્રકારોમાંના ધણીખરાને એણે સમજુદિએ તેવજા છે. મૂળની પૂરતી સખૂલી આપવાવાળી સચુક્તિક રચનાબરી ટીકાનો પ્રચુર સંગ્રહ પણ પરિચિદમાં આપેલો છે. ખુબી એટલી છે કે એ બાજતમાં પૂર્ણતા છતાં બીજાની માફક પુનરુક્તિદોષ નથી. મૂળ પર સૂક્ષ્મ ટીકા આપી છે તે કર્તાની મોટી કુણ્ણતા દર્શાવે છે. અલંકારપ્રકરણ આપ્યું છે ત પણ અભ્યાસકને બહુ લાભપ્રદ છે. યુનિવર્સિટી રફૂસ દાખનય મિટી આ નવી પરીક્ષામાં એ પુસ્તક દાખલ કરે એવું છે, અને તમામ દાખ-રફૂસોમાં પણ એ દાખલ થવાં જોગ છે.

(Review—Advocate of India, 28-7-87.

(Kavyanimajjana—or the Dive into Poetry.)

It is a healthy symptom that educated Gujaratis have become alive to the importance of reviving the study of this language, which is as old as, if not older than, any European tongue. It has been sufficiently proved in these columns that Gujarati poets and Gujarati poetry can boast much that is beautiful and much that is philosophical. A selection of choicest pieces from leading Gujarati poets cannot therefore but be welcome to the public. The "Kavyanimajjana" is a collection of such pieces. This book resembles in many respects Ward's British Poets. Like it, we have in this publication a short account of the life of each poet. The editor also notices their leading characteristics. Most of the different schools of Gujarati poetry have received justice at his hand. In an Appendix we have a copious collection of explanatory notes, skilfully arranged, on the subject matter of the text. While the editor aims at fulness he does not, as many do, verge on redundancy. His criticisms on the text show great appreciative power. The chapter on prosody may be studied with advantage. The University School Final Committee will find this a very good book to be prescribed for this new examination, and it might be introduced into all High Schools

(અધ્યાપતોક્તિ—જાગૃત્તમસેદ, તા. ૪-૮-૮૭.)

સુરત મિશન હાઈસ્કૂલના સરકૃત શિક્ષક મિ. હરિકૃષ્ણ જળદેવ ભટ્ટે લોકોપયોગી ને શાળોપયોગી થાય એવે ઉદ્દેશે કાવ્યનિમજ્જન એ નામે એક નવીન જાતનું પુસ્તક છપાવ્યું છે. આજકાલ જ્યારે સ્વભાષા પર ઘણું યોગ્ય ધ્યાન આપાય છે, અને તેનું સાધારણ જ્ઞાન મળે નહીં તેટલામાં તો અંગ્રેજી શિખવા શિખવવાનો વા વાય છે, ત્યારે આવાં પુસ્તકની જરૂર ખુલ્લી રીતે માલમ પડી આવે છે. ધણી દલગીરીની વાત છે કે યુજ્જસાતીઓએ જાતેજ લગભગ એક હજાર વરસ થયાં કેળવણી આવેલી પોતાની યુજ્જસાતી બાપા વિસારી દેવા માંડી છે. મિ. હરિકૃષ્ણ એવો પ્રયત્ન કરીએ છે કે જ્યાં યુજ્જસાતી કાવ્યતરફ લોકનું ટેમજ વિદ્યાર્થીઓનું

મન ખેંચાય. પોતાનું પુસ્તક ટેક્સ્ટબુક તરીકે નિશાળોમાં વપરાય એવા હેતુથી એમણે ચુંટણી કરતાં ધણે વિચાર કર્યો છે. x x x ૮૬ પાનાંની કવિતાયુગ્મ લગભગ ૨૦૦ પાનાં ઠીક આપી છે. એ પરથી એમણે કૃત્તેશ્રમ સ્વીકારી લેતાં તેનું અનુમાન થઈ શકે છે. કશિષુ શાસ્ત્રીના અર્થ આપ્યા છે એટલુંજ નહીં પણ જ્યાં જ્યાં નવા વાંચનારને સમજ નહીં પડે એવું આવે ત્યાં ધણી સરળ સમજાવટી આપી છે. વ્યુત્પત્તિ, સમાસ, અલંકાર વગેરે બાબતો ઉપયોગી જણાયે તે આપી છે, ને એ વિદ્યાર્થીઓને ઘણું ઉપયોગી થઈ પડે એવું છે x x x

બેશક આ એપડી નિશાળોમાં ચલાવવા લાયક છે.

(Review—Jams—Jamsed.)

Mr. Harikrishna Baldev Bhatta, Sanskrit Teacher in the Surat Mission High School has published a book of quite a novel character with a view to make it useful to Schools and to the reading public. The want of such a book is quite obvious at a time when after an incomplete course in the Vernacular there is an indiscreet hurryscurry for English education. It is a matter of great regret that our countrymen have grown indifferent towards their language which dates its existence as a well cultivated tongue a thousand years back. The literary attempt of Mr. Harikrishna is calculated to create a taste for poetry among students and the people in general. He has been very careful in his selections with a view to see his book made a text-book in Schools x x x

Notes extending to 200 pages on a text of 86 pages are themselves an index to the copiousness and to the arduous nature of the author's task. Not only are difficult words explained, but portions that would present a difficulty to an ordinary reader have been made accessible and easy. Etymology, Compounds, Figures of Rhetoric and other useful informations are put within the reach of the reader x x x The book is in every way worthy of being made a text-book in Schools

પોતા વખતપર તમે “કાવ્યનિમજ્જન”ની એક પ્રત ખોઠલી તેને માટે ઉપકાર માનું છું. એના કેટલાંક ભાગ મેં બારીકબીજી વાંચ્યા એટલે હું નિઃશંકપણે કહી

શકુંભું કે તમારૂં પ્રયત્ન સફળ છે. કવિતાની સુટણી એકંદરે સવિવેક છે, અને સમજૂતી પ્રસંગને અનુસરતી ને ઉપયોગી છે. ચરિત તમે આખાં છે તે પણ વધાર્યું અને સુલિખિત છે. પુસ્તક વાંચતાં આલમ પડે છે કે એ ઉપર ઘણો શ્રમ લીધો છે ને ઘણી કાળજી રાખવામાં આવી છે. આશા છે કે એને યોગ્ય આશ્રય મળશે, અને વિસારીદેવા ભોગ નહિ છતાં ને બાબતરૂઢ બેદરકારી બતાવવામાં આવતી હું બેદરથી બેજાહું, તે બાબતની પ્રસિદ્ધિની બાબતમાં આ પુસ્તક એક સાધનરૂપ થઈપડશે.

(સહી) જવેરીલાલ ઉભિયારાંકર યાજ્ઞિક,
(મેટ્રીક્યુલેશનમાં યુજરાતી પરીક્ષક વગેરે.)

I have to thank you very much for a copy of 'Kavya-
simajjana' which you were kind enough to send me some time
ago. I have looked into certain portions of it, and I have no
hesitation in pronouncing it to be a successful performance. The
selection of the passages has been generally judicious, and the
explanatory notes are to the point and valuable. The biographical
sketches you have given are also accurate and well-written. The
book evidently bears marks of much labour and care bestowed
upon it. I hope it will meet with the support it deserves and
will be a means of making popular a literature that I find to
my regret, undeservedly neglected.

5-8-87.

(Sd) JAVERILAL U. YAJNIK,
Gujarati Examiner, Matric Examn.,
&c., &c.

તમારૂં પત્ર તા. ૭ મેનું તથા તે માથે મોકલેલું પુસ્તક “કાવ્યનિમજ્જન”
અને પોંચ્યાં. પ્રત્યુત્તરમાં લખવાનું ને એનો ઘણોખરો ભોગ મેં લક્ષપૂર્વક
વાંચ્યો તેથી મને લાગે છે કે તે અભ્યાસીને ઘણો ઉપયોગી છે. એ રચના
પછવાડે તમે ઘણોજ લક્ષ આપ્યો છે એની ગ્રાહ્યતા પુસંદ કરવા ભોગ છે.
આજસુધી એવું ઉપયોગી પુસ્તક યુજરાતી ભાષામાં પ્રસિદ્ધ થયું નથી, અને તમે

અમ લઈ તૈયાર કર્યુ તો તેથી આપણી બાપામા ધણો સારો વધારો થયો જે મારી ઇચ્છા છે કે એવા પ્રકારના ધણા પુસ્તકો જન્મ પામે ને આવતી જે પૂરી પડે

જે અથવી બાપા, રચના તથા ગપો ધણો સારો ને સુદ છે તેમજ ઉદ્દેશથી જે રચેતોછે તે પાર પડેલો જણાયછે, એટલે નિતાળના વિદ્યાર્થીઓ એટલે ઉપયોગી છે તેટલોજ પ્રાદવ્યવાળાને મનોરજક છે.

તમારા આ સ્તુત્ય ઉદ્દેશથી હુ ધણો આનંદ પામુછુ, ને આશા રાખુછુ તમારી એકેનતનુ કૃણ મધર તમને આપો ને જે અથ બોલોજો પ્રસાર પામે

(સહી) મોહનલાલ રણછોડદાસ,

તા ૧૦-૮-૮૭

(ડિ. એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, સુરત વિભાગ)

I duly received your letter of the 7th May and a copy of Kavyaniranjana that accompanied it. A careful perusal of the greater portion of your book enables me to say that students are sure to find it very useful. Great care seems to have been bestowed upon its plan and arrangement which are really admirable. There never was such a useful book published in Gujarati and the one that you have taken the trouble to publish is really a valuable addition to our literature.

I wish there were many such useful books published and the long felt desideratum supplied. The language is pure and the arrangement and typography is clear and nice. The aim with which it was published seems to have been well nigh accomplished—I mean it is as useful to the student as it is entertaining to grown up persons.

I have been highly pleased with your praiseworthy effort and I hope your efforts will be crowned with success and this work will meet with the widest circulation.

(Sd) MOHAN LAL RANCHODAS,

Deputy Educational Inspector,

Surat.

દલગીર હું કે હજી મારેથી તમારું 'કાવ્યનિમજ્જના' આદ્ય વંચાયું નહીં. તથાપિ એ પુસ્તકની યોગ્યતા વિષે મત આપતાં બાધ ન નડે એટલે બાગ તે વાંચવામાં આવ્યો છે એમ હું ધારું. કવિતાની સુંદર સવિવેક અને પોત-પોતાની ખાસ દબે મનોરંજક છે. યુજરાતી કવિતાને જનપ્રસિદ્ધ કરી લોકપ્રિય કરવાતરફ તમારું યત્ન સફળ થયું જોમાં કેંઈ શક નથી. પુસ્તકની રચના શાળાના વિદ્યાર્થીને તેમજ ખારના કોષપણ વાંચનારને અનુકૂળ થઈ પડે એવી છે. નિશાળમાં ચાલતી ખોટ પૂરી પડવા જોઈએ તે દબનુંજ આ પુસ્તક છે.

મારા ધાર્યા પ્રમાણે યુજરાતી ભાષાતરફ ધણી બેદરકારી જતાવવામાં આવે છે, અને પુસ્તકસંગ્રહ પણ ઘણો જૂજ છે; તેમાં તમારું પુસ્તક એકંદરે ઘણો કીમતી ઉમેરો થયું છે. તમારા પુસ્તકની યોગ્યતા છેજ, અને તે પ્રમાણે એને જશ પ્રાપ્ત થાય એવું હું ખરા મનથી ઇચ્છું છું.

(સહી) રણછોડલાલ લલુભાઈ ખંભાતી,
(આ. ડિ. એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, સુરત વિભાગ.)

I am sorry I have not as yet been able to go through the whole of your Kavyanimajjana. But the portion that I have read is, I think, sufficiently large to justify an expression of opinion on the merits of the book. I have found the selections to be judicious and interesting in their own peculiar way. Your attempt at popularizing our Gujarati poets is, no doubt, a success. The arrangement of the book is equally adapted to the requirements of the student as of the general reader. It is just the sort of book which will best answer for the present the wants of our schools.

Your book as a whole is a valuable addition to the limited stock of publications on Gujarati literature, which, I believe, is much neglected. I cordially wish your book the success it undoubtedly merits.

15-8-87.

(Sd.) RANCHHODLAL L. KHAMBATI,
Assistant Deputy Educational Inspector.

(અંથાવલોકન—બોંબે ગેઝિટ.)

પોતાના મડળના વિદ્વાન વર્ગને પોતાની દેશી ભાષાતરફ બેદરકારી ગતાવતઃ જોઈ ખેદ પામનારા દિલ્હિસ્તાનના દેશીઓ દેશી ભાષાને સૂચક શાબ્દનજ એકઝા-
મિનેશનનાં ધોરણમાં દાખલ થયેલી જોઈ ખેસક આનંદ પામશે, કેમકે એથી એ
ભાષાઓના અભ્યાસને કેટલેક અંશે ઉત્તેજન મળશે. એવીજ જરૂરની અગમ-
ચેતીથી પ્રસિદ્ધ થયેલાં પુસ્તકોમાંહેલું એક કાવ્યનિમજ્જન છે. એમાં યુજ્જરાતના
કવિઓની કૃતિમાંથી સમ્રહ કરેલોછે. લીધેલી કવિતાઓ વિવિધ વિષયપર
છે, અને તેમાં ભાષાની છટા વિવિધ છે ને ઘણા પ્રકારનાં જણા છે. વ્યવહારિક
ચોક્કમા નિયમો શિખવવાવાળાં, અને સસારિક ઘટનાક ને મિથ્યાગર્વને છુટ્કો કરી
બતાવવાવાળાં શામળમટનાં નીતિવચનો એમાં છે; ત્યારપછી હાસ્યરસ અને
વર્ણનનકિતને માટે પ્રસિદ્ધ કવિ પ્રેમાનંદ અને નરસિંહમેહેતો એ બેની બાની છે;
અને અતભાગે તત્ત્વજ્ઞાન સખધી આખાનાં કેટલાંક વચનો આપ્યાંછે. દક્ષપનરામ
ડાયાભાઈની કૃતિમાંથી કેટલુંક ચૂંટીલીધાવિના પુસ્તક સંપૂર્ણ નજ હોય. પશુ
અમારી ધારણામાં તો એમજ છે કે આ આંખે અપંગ કવિ, જેને સરકારતરફથી
સી. આઇ. ઇ-નો ખિતાબ મળ્યોછે અને લોકોતરફથી માનપત્ર મળ્યુછે, તેની
ખીજી કવિતાઓ છે તે એનાં પદોડિયાનાં વર્ણનકરતાં ઘણી ચડિયાતી છે—
આમાં તો કેટલીક વિલક્ષણ અને, કદાચ હોય તો, વિચક્ષણ કલ્પના છે, બાકી
વિચાર તો સાધારણજ છે. એકદરે જોતાં આ અથના કરતાં મિ. હરિકૃષ્ણ
બળદેવ ભટે પોતે આરમ્ભેલું કામ સવિવેક પારપાડ્યુછે. એનો ઉદ્દેશ એવો છે
કે એ પુસ્તક શાળાઓમાં શિખવાય, અને લીધેલી કવિતા પ્રચુર ટીકાવડે સ્પષ્ટ
સમજાવી છે. ખરૂં જોતાં એ પુસ્તકનો ઘણો ભાગ કઠિણ શબ્દોપર આપેલા
અર્થનો છે, અને એમ હોયજ; કારણ કે યુજ્જરાતના જે જે કવિઓ થય્યાછે
તેઓએ, સાધારણ લોકો સમજીશકે એવી ભાષામાં દિલના ખરા ઘુરસા બાર
પાડવાને બદલે ભારે લાંબા લાંબા શબ્દો પુષ્કળ વાપરી ગૂઢ વિચારવાળા ચવાનું
જ્ઞાન લીધુછે. આ કવિઓમાં શામળમટે બહુધા સાદી ભાષા વાપરી જણાયછે
અને તેનું ફળ તેને મળ્યુંજ, તે એ કે એની કવિતાની વાંચનારના દિલપર
લાગણી રચાંવી છે. અધાપિ યુજ્જરાતમાં માગણુવર્ગ આ લોકપ્રિય કવિની

નીતિબોધક કવિતાઓ ગામઠીશુધ્ધાવી નિરૂપદ્રવે પોતાનું યુજન કરે છે. મિ. ભટે આ શ્રમસાધ્ય કામ સ્વાધ્યપ્રકારે પારપાડ્યું છે. પણ પોતાનું પુસ્તક શાળાઓમાં ચાલે એવો ઉદ્દેશ છે ત્યારેતો પોતાની વિદ્વત્તાભરી પ્રસ્તાવનાના સંબધમાં પણ કેટલીક ખુલાસાભરી સમજૂતી આપવી જોઈતી હતી

(Review—Bombay Gazette, 20-8-87)

THOSE of the natives of India who deplore the indifference of the educated portion of their community towards their own mother tongues, will no doubt be glad to find that the introduction of the vernaculars in the course proposed for the School Final Examination will afford, in some degree, an incentive to their study. Among the books which have already been published in anticipation of the demand, is a publication entitled *Kavyanirṃajan*, which contains selections from the works of some of the leading poets of Gujarat. The specimens cover a wide range of thought, and include many varieties of diction and metre. There are the moral pieces of Samalbhat, inculcating pure maxims of life, and making light of the pomps and vanities of the world. Then there are selections from Premanand and Narsingh Mehta, both eminent among bards for their humour and descriptive power, while some metaphysical disquisitions of Akha occupy some of the concluding pages of this book. The publication would not have been complete without specimens gleaned from the writings of Dalpatram Dabhyabhai. But we venture to think that this blind poet who has been honoured by the Government with a C I E. and by the public with a testimonial, has written many pieces far superior to his description of early morning, which along with some queer and perhaps ingenious imagery, contains ideas which scarcely rise above the commonplace. On the whole, Mr. Hanikrishna Baldev Bhat, who is the author of the book, has judiciously performed the task which he had set before himself. He intends his work as a text book for students, and has illustrated the poems with very copious notes. In fact, his glossary of difficult words forms by far the largest part of the

book, as well it might, because the poet has yet to be born in Gujarat who, instead of lending a mysterious dignity to his ideas by the free use of "sounding sesquipedalians," will express the genuine emotions of the heart in a language which may be understood of the common people. Among those poets, Samal Bhat appears to have made the nearest approach to simplicity, and he has his reward in the firm hold which his productions have on the mind of his readers. To this day many a wandering minstrel throughout Gujarat thinks he can best earn a decent livelihood by reciting the moral verses of this popular poet. Mr. Bhat has creditably performed a laborious task. But since he intends his book for schools, he might as well have added some explanatory notes in connection with his learned preface.

શ્રી

કાવ્યનિમજ્જન.

શામલભટ.

“એ કવિ શ્રીગોડમાળી પ્રાદ્યલ્લ દત્તો ને તે ક્ષીનચરનું (અમદાવાદનું) વેંગલપુર નામનું પૈ જન્મે દાદા ગોમતીપુર કેલે ત્યા રેતોદત્તો. અટલ ધાયલે કે સંવત ૧૭૪૦ પછી એનો જન્મ થયો ને ૧૮૦૦ પછી એનું મરણ થયું. એના રચના પ્રયો— સિંહાસનખત્રીશી, શુદામોતેરી, નંદખત્રીશી, મદનમોહના, બચસકસ્તૂરી, પદ્માવતી, શનિશ્યાખ્યાન, બિહારાણું આખ્યાન, હૃદયમર્મસંવાદ, ભક્તમાળા (૧), અમરચિદિ, મંદોદરીસંવાદ, રાવપુરાણ, રેવાખંડ, શ્વેતાંકલનો રવોડો વગેરે છે. શામળે મળ્યાપાનો અને સંસ્કૃતનો સારો અભ્યાસ કરેલો જણાય છે. હોદરા, ચાંપાઈ, છપ્પા, કવિત વગેરે જત જે મૂળ સંસ્કૃતમાં નહિ (પ્રથમ મળ બાપામાજી નિકળેલા) તે શામળે ગુજરાતીમાં વિશેષે પ્રવૃત્ત કીધા ને તેમાં એ કૃતેદ પાડેલો એની કવિતાનો થોડો સામ વાર્તાનો છે. એ વાર્તા લખવાનો ઉદ્દેશ ગામડિયાઓને રીઝવવાનો છતાં એજે પોતાની વિદ્વતા અને કવિત્વશક્તિ સારીપેઠે બતાવી છે. અજ્ઞાની લોકની કવિતાવરફ રુચી કરાવ્યાનું અને તેમાં નીતિ બતાવ્યાનું માન શામળને છે. લોભપ્રબંધ આદિ લઘુ વિદ્યમલોજસંબંધી સંસ્કૃત પુસ્તકોમાંથી ભેષલમને સારીપેઠે વધારીને એજે વાર્તાઓ બનાવી છે. કેટલીક નવી પોછી ને કેટલીક ક્ષારતીમાંથી સાંભળીવળને કરીદશે. એજે સંસ્કૃત સાહિત્યના રવોડના કવિતા છપ્પા બનાવેલા છે. વાર્તામાં ને બીજી કવિતામાં પ્રસંગે પ્રસંગે નવે રસ, અર્દકાર તથા સાહિત્યથી દેખાડ્યા છે, પણ એ રસ ઘટ બમેલા નથી—ઉપલક્ષિયા છે એટલે જસર પછી વાર રેતી નથી. કવિનો ત્રષ્ણ લખવાના ઉત્સાહનો ઉભરો એવો તો ભેસમાં ખાર પડેલો છે કે તેજે હિંદુ ઈસ્લમ જન સખ્તો તાલીમોદી પ્રાસને અનુરૂપ કરી પોતાની વાણીને સરળ તેજમરતી ને છટાવાની દેખાડી છે. શામળે ઘણું લખ્યું છે, ઘણું સાહિત્ય વાપર્યું છે, ઘણો બોધ આપ્યો છે, ઘણી ચાહરી બતાવી છે ને ઘણા રંગ દર્શાવ્યા છે તે સૌ ભેતા એની કવિતા, ગુર્જરી સિવલિ પ્રદેશમાં એક રત્નમડપ દોયની તેની શોભે છે કે જેમાં ગુજરાતી સ્ત્રીપુરુષો અનીતિ મૂર્ખાઈ વગેરેનું હાસ્યરસ નાટક ભેષ અને દંષ્ટાવકર્મનું સાંભળી સુબોધસિક્ષા મહલુકરે છે. ગુજરાતિઓમાં પ્રવૃત્તિના આનંદનો અને ઉવમ, સાહસ, ધૈર્ય, બળ, બુદ્ધિ, પરાક્રમ એ સર્વોજોનો પ્રથમ બોધ કરનાર શામળભટ છે—” છત્તો નર જુદા પામરો’ એ વચન તો કેલ્પિય વધર્યું છે.

(છપ્પા)

વિદ્યાવિષે.

સદ્વિદ્યાનુ-સુવર્ણ, નરણુ-સદ્વિદ્યા-સત્યે;
 સદ્વિદ્યાથી સર્વ, વિખડતારણુ વિત્તે;
 સદ્વિદ્યાથી સિદ્ધિ, કહે વચનો વર વાણી;
 સદ્વિદ્યાથી રિદ્ધિ, જગતમા મધમે જાણી;
 સદ્વિદ્યાને વધ મરંછે, સદ્વિદ્યા ત્યાં શી મથા;
 યામજ કહે સદ્વિદ્યાવિના, બટકે યુદ્ધહીલા ધણા.

સક્ષપતિ નો લાખ, દોઢા નિર્માસપ્રમાણે;
 જામ રાવણ રાજ્ય, રૂપ પશુ રહે ન ટાણે;
 કુળ પશુ હોય કલકે, જોર જોતામા જાણે;
 જોનને પશુ વહીજાય, વસ નિર્મિતી યાણે;
 નહિ રાજ જોર કે અગ્નિ-જ્વળ, માગ મુકાવે જહુયજી;
 મોટા યુદ્ધો મન માનજો, સદ્વિદ્યા સુખ સદ્વચી

મુકાવે વિદ્યા માગ, પૂરું જલ વિદ્યા પામે;
 વિદ્યા શોભે વાન, રૂપતિ વિદ્યાને નામે;
 વિદ્યાઆદિ વિવેક, વિમળ વિદ્યાથી વાણી,
 વિદ્યાને વસ વિશ્વ, જગતમાં મોહની જાણી;
 સદ્વિદ્યા રતન વિશાળ છે, વિદ્યાથી વડું નહિ કશું;
 સદ્વિદ્યાઆગમ ધન કશું, વિદ્યાદીન જન તે પશુ.

પડિતઆગમ મુદ, લંગઆગમ જલમ અગ્નિ;
 પડિતઆગમ મુદ, ક્રાંતિઆગમ કમ્પા;
 પડિતઆગમ મુદ, રાવઆગમ જ્વળ-સંકાં,
 પડિતઆગમ મુદ, સિંધુઆગમ જ્વળ ટોંકા,
 છે પડિતમા પ્રાકૃત ધણાં, પડિત મડ સિરમોર છે,
 યોગજ કહે પડિતઆગમ, મુદ નો આકર જોર છે.

મૂરખને પાહન, પડિત અણુવાણી ચાલે;
મૂરખને મોતીદાર, પડિત—કુવમાળા ધાલે;
મૂરખને જાડુ માન, પડિત કદો ગરીબ કહાલે;
મૂરખને અનખત મોજ, પડિત ખડધાન્યજ ખાલે;
પણ મૂરખ કાચ કપીર છે, દીમતાં તો દિલ હરે;
પડિત રત્ન અમૂલ્ય છે, શામળ જે પરીક્ષા કરે

મૂરખને નહિ માન, મૂર્ખ જાજમા જરે;
દે ન મૂર્ખને જ્ઞાન, મૂર્ખમાં અકલ અધૂરે;
મૂરખ હલકો હોય, જાડુ ગુણુરતો બોલે,
મૂર્ખ ન લેખામાહી, નહીં પડિતને તોલે;
જે હસમધ્ય જગતાં પત્યાં, કારણ શુ જાણે કરુ;
શામળ કહેછે સાચુ કહું, વિધાવણુ નર તે પચ.

પડિત જમ વિદેહ, તોય જયથી જાણીતો;
પડિત પ્રાકમ પૂર, મહીપતિનો માનીતો.
પડિતને પરણામ, કરે જન આ કરમોડે;
પડિતને સનમાન, માન અનમીનાં મોડે;
જે અગમનિગમ છે ગુણુ ધણા, વશકોટિધા તે હલે;
છે વિધા મોગી વિશ્વમા, શામળમટ સાચુ કહે.

વચન પાળવાપિયે.

વચનકાજ હરિચર, નીચધર પરણુ પાણી,
વચન એકને કાજ, કૃષ્ણ કમળને આણી;
વચન એકને કાજ, હરે પદાણાહળ પીધો;
વચન એકને કાજ, દેવવર દેવે લીધો;
શુભ ધર્મ કર્મ ને સર્વે સૌ, વચન જતો તે વહીગયુ;
કવિ શામળમટ સાચુ કહે, વચન ગયુ તો શુ રહ્યુ

એક વચનને કાજ, રંક રાવણુ યદ્યપેઠા ;
 એક વચનને કાજ, બાળિ પાર્તાળે પેઠા ;
 એક વચનને કાજ, વેચી હુરિચંદ્રે નારી ;
 એક વચનને કાજ, પાંડવો હાર્યા પ્યારી ;
 વળી એક વચનને કારણે, ભડ પાચે વનમાં ભમ્યા ;
 કહે શામળ વચનજ કારણે, સો કૈયક સાથે શમ્યા.

વચન ન પાળ્યું જેણુ, તેહ સુકૃત પ્રત હાથો ;
 વચન ન પાળ્યું જેણુ, કમ્પાતે તેને માથો ;
 વચન ન પાળ્યું જેણુ, તેહ નર દેવે દંડો ;
 વચન ન પાળ્યું જેણુ, તેહ સિર અભિમંડ્યો ;
 ને વચન બ્યર્થ જેણુ થયું, -તો દેવત તેનું મધુ ;
 કવિ શામળભટ સાચુ કહે, વચન ગયુ તો શું રહ્યું.

પાળે વાચક શર, જેહ રથુમાં બહુ ઝૂટે ;
 પાળે વાચક સિદ્ધ, જેહને આગમ સૂટે,
 પાળે વાચક ભક્ત, કરે ઈશ્વર વદ્ય આપે ;
 પાળે દાતા વચન, વૃદ્ધિ જેને પરતાપે ;
 પાળે જે વાચક પ્રેમથી, વેદે વિવિધ વખાણિયો ;
 શામળ વાચક સમાજતા, જશે જગતમાં બહિયો.

વચન પળે તે રાવ, બાહો તો રાંડીરાંડા ;
 વચન પળે તે સાહ, બાહો ગુણદીપ્તો ગાંડા ;
 વચન પળે તે વિપ્ર, ધર્મ સૌ ધાર્યા તેણે ;
 વચન પળે તે વીર, જગત જગ દીધા જેણે ;
 પાળે સદવાચક પ્રેમદા, પાચે પૂરણ પદ્મણી ;
 શામળ કહે વચન ન સાચવે, લલના એજ કુલસાણી.

મોતવિષે.

કોઇ કહે આલ્યો તાવ, કોઇ કહે યયુ કોગળિયુ,
કોઇ કહે કરજો નાગ, કોઇ કહે વાસી વળિયુ,
કોઇ કહે વાધ્યો રોગ, કોઇ કહે સસ્ત્રજ વાગ્યુ,
કોઇ કહે મારી મૃક, કોઇ કહે પાપજ લાગ્યુ;
ધર માયે લેતો નથી, જગતમાંહિ મહિમા જુઓ,
મળ કહેછે સૌ સાબળો, મોત આલ્યુ તેથી મુઓ.

પેસે અરણ્યવનીર, તીર ગગાને બેસે,
મૃડે બે પર્વત મર, કહી પાતાળે પેસે,
પર્વતમાંહિ પ્રવેશ, કરે આપે એકોતે,
આપડ અમૃતાદાર, બમે જૂલ્યા જહુ બાતે;
કંકર રાખે કંઈ કોટિધા, સચ પ્રપચ ધણા કરે;
મળ કહેછે સૌ સાબળો, મોત આલ્યે નિશ્ચે મરે.

માત તાત ને મિત્ર, પુત્ર પરિવારજ પોડા,
અલખત અપરમપાર, ધણા હસ્તી ને ધોડા,
સેવક સાથે શર, પરિપૂરણ પરતાપે,
જળવતા જહુ બાહુ, છતછાયે છત છાપે;
મધિહાર અયુતવખ ઈન્દ્રનો, કોડવાર શુ કહું કથી;
પણ મોતમયડી મુઠાવવા, શામળ કોઇ સમરય નથી.

નાઠે ન મૃકે જુખ, દુખ નાઠે નવ જાવ;
નાઠે ન મૃકે ભોગ, રોગ નાઠે પણ થાવ;
નાઠે ન મૃકે તાવ, પાપ નાઠે નવ છૂટે;
નાઠે નરે લાજ, ચોર કે હાકમ લૂટે;
કદો નાઠે મોત મૃકે નહિ, પ્રસન્નો તાથી પ્રાપ્ત છે,
કવિ શામળબટ સાચુ કહે, નામ સર્વનો નાચ છે.

જે જાણું તે જાણ, જેહ કુણું તે ખરશે;
 ભર્યું તેહ દયવાણ, ચૂડયું તે તો હૃતરશે;
 લીધું તે સુઠાય, નવું તે જૂનું યારો;
 આયુદ્ધાવશ સર્વ, કાળ સૌકોને ખારો;
 જે કિન્નર જક્ષ ને સક્ષરો, દેવ ગાંધર્વ ને દાનવી;
 મધવાદિક પશુ ગોતે મરે, કાણુમાત્રમાં માનવી. [૧૭]

ગયા ઈંદ્ર કંઈ કોડ, ગયા પ્રહ્લા કંઈ બૂલ્યા;
 ગયા કરોડો કામ, અડગ શરા પશુ કૂલ્યા;
 ગયા દેવ દિગપાળ, ગયા માંધાતા મહોપત;
 ગયા દિતીપ હરિચંદ્ર, ગયા છાદેલ છત્રપત;
 વળી ગયા જનક ને જાદવો, જે વળી લાન્ધ્યા જાનહવી;
 ધિરધાવર કોઈ રહ્યા નહીં, કાણુમાત્રમાં માનવી. [૧૮]

માતપિતાનો ભોગ, ભોગ વીરજ બંધાયુ;
 રુધિર માસ ને હાડ, શરીર તેનું મધાયુ,
 નસાળળી નખ વાળ, સગ લઈ સાધા મેળ્યા;
 મંચજૂતાના ભાગ, લાગ ભગવાને ભેળ્યા;
 મમતા માયા અહંકાર અતિ, વાયુરૂપ કોઈક વરયો;
 સામળી જળપરપોટો જથ્થા, કહો ગરવ તેનો કરો. [૧૯]

મારું મારું કહે મૂઠ, કારમી કાયા માયા;
 અગાને આરુઠ, અમ્મ થઈ મધ્યે ધાયા;
 આ મારું ધરસૂત્ર, પુત્ર મારો પરજાવુ;
 ધડપશુ પાળે મૂને, આજી મહીભાત બધાવુ.
 પશુ દીપક વશ છે વાયુને, કાચો કુપો કાચનો,
 સામળી કહે મૂઠ મમતા કરે, એવા શરીર અસાચનો. ૨૦

જાન્ય જોસવર શરણ, પ્રીતિ પાતાળે પેસે;

પેસે આ નિઃ મેરુ છે

જાપ શેષને શરણુ, રવિરથ આગળ ચાલે ;
મન-જંતના જાપ, કરી મધવાસંગ માલે ;
કદો સંચ પ્રપંચ કરે ધણુ, રવિમંડળ આખું અટ્ટે ;
પણુ શામળમટ સાચું કહે, મરવાનું તો નહિ મટ્ટે. ૨૧

કોઇ આજ કોઇ કાલ, કોઇ દિવસે કોઇ શતે ;
કોઇ જોખન કોઇ દહ, બાળ જન જીવતી જાતે ;
કોઇ તાવે તરફડી, આપધાતે કોઇ મરતા ;
કોઇ ભોગ કોઇ રોગ, કોઇ તો સરપ કરડતાં ;
કોઇ વાંસીવિકાર કે હડકવા, કોઇ મમતે લડીને મુઝા ;
કાળ ન મૂકે કોઇને, શામળ કહે સમજી જુઝા. ૨૨

રાખે લખ રખવાળ, લોહપિંજરમાં પેસે ;
અરણ્યવનિય આસન, વાળીને જો કોઇ જોસે ;
વજ્રચુક્ર ગંભીર, માંહિ કોરાવી માણે ;
ઈંદ્રજાળ વિધાય, જીગતથી જો વળી જાંણે ;
સંભાળી સાયવી સાંચરે, કોટિ જતન કોડે કરે ;
જાળવતાં પણ જીવે નહોં, મોત વખત નિશ્ચ મરે. ૨૩

ચિરંજીવી નહિ કોઇ, ગયા માંધાતા મહોપત ;
ચિરંજીવી નહિ કોઇ, ગયા વહોં અગણિત અહિપત ;
ચિરંજીવી નહિ કોઇ, ગયા અધિકારી ઈંદ્ર ;
ચિરંજીવી નહિ કોઇ, ગયા કષ્ટ સૂરજ ચંદ્ર ;
વળી ગયા રામ ને રાવણા, ગયા દેવ ને દાનવી ;
સતવાદી સલક્ષણા ગયા, કાણુ માનમાં માનવી. ૨૪

કોઇ આજ કોઇ કાલ, કોઇ માસે ખટમાસે ;
કોઇ વર્ષ દસમાર, કોઇ પચ્ચીસ પચાસે ;
કોઇ સીંઠ સિતેર, કોઇ પોણેસો ઝોંસી ;
જે જાણું તે જાણ, નથી રહેવાનું જેસી ;

જે નામ તેનો નાશ છે, ધર્મજ એવો ધારવો ;
કવિ શામળ કહે મૂરખ-કરે, ગંદો દેહનો ગારવો.

૨૫

ઘડી પક્ષક કે પોર, સાંજ સવાર કે વાણ્ય ;
એ દીપક ઓલાવ, ન આવે સાથે નાણ્ય ;
રહે ઘરમાં કે ગામ, દેશ પરદેશો પડશે ;
જળપરપોટા જેમ, એક દિન નિશ્ચે મરશે ;
રાખી કાંઈની રહેશે નહીં, દિવસ નહીં નહિ દેહનો ;
શામળ કહે કાચો કુમ છે, તો બરસો શો એહનો.

૨૬

પિતાના હેતુવિષે.

પુત્ર કરે જે પાપ, પિતા તે પુણ્યજ ભણે ;
પુત્ર કદી દે દુઃખ, પિતા તે મુખ પ્રમાણે ;
પુત્ર કરે જે દાણ, પિતા તે લાભજ લેજે ;
પુત્ર વદે જે જૂઠું, પિતા દિવ મત્તજ ચેજે ;
અવશ્ય અસમ્બધા પુત્રના, પિતાને મન તો લાડ છે.
શા મુશ્ય ઓશિકજ કીજિયે, પૂર્ણ પિતાનો પાડ છે.

૨૭

પુત્રતણો વિભેગ, તેથી દાવાનજ રૂડો ;
પુત્રતણો વિભેગ, તેથી શુભ જળમાં ખુડયો ;
પુત્રતણો વિભેગ, તેથી શુભ ડમવો સાપે ;
પુત્રતણો વિભેગ, તેથી શુભ વપનું તાપે ;
મદા દુઃખ નહીં મરવાતણ, દુઃખ નહીં તનરેગનું ;
પણ કોઠ દુઃખ શામળ કરે, પોતું પુત્રવિભેગનું ;

૨૮

પ્રીત-મલેરી તાત, મદા પ્રીત માતાની ;
પ્રીત મર્ગ સમસ્ત, પ્રીત ભારે બાતાની ;
પ્રીત પશ્ચી મોખાજ, પ્રીત પશ્ય મુમુરખખાની ;
પ્રીત પત્ની પ્રિય નાર, પ્રીત શુભ સ્નેહી મખાની ;

છે પ્રીતિ અધિક પ્રકારની, કહે શામળ કોડે કથી;
પણ અધિક પ્રીત અંતરતણી, સપુતસમાન સરસ નથી.

પુત્રવિના નહિ મોક્ષ, પુત્રવિણ મેલું મોહું;
પુત્રવિના ઘર ચન્ન, પુત્રવિણ જીવન જોહું;
પુત્રવિના પરિવાર, વિશ્વમાંહિ નવ વાધે;
પુત્રવિના સંસાર, કોણ સારે પિતૃશ્રાધે;
ઘર ગરથ વ્યર્થ કોણ મોગવે, ઘણું દ્રવ્ય પણ ગાંજાયે;
અવતાર બળ્યો બાળકુવિના, વિશ્વ કહે સૌ વાંજાયો.

સદગુણદુર્ગુણવિષે.

ઈર્ષ્યારણ્ય હોય, કોય ખાતે નવ ખાએ;
આવળકેરાં ફૂલ, તેથી શિવ નવ પૂજાએ;
ઝાકળકેરાં નીર, તૃષા તેથી નવ બાગે;
બગલા ઉજવળ હોય, હંસને કામ ન લાગે;
દેખાય કરા મોતીસમા, આબણુ નવ આપે અશાં;
કવિ શામળ કહે સાંખી જીવ્યો, યુધ્ધવિણ રૂપ કહો કરાં.

કામ ક્રોધ ને લોભ, મોહ માયા નવ મડે;
અહંકાર અભિમાન, છદ્ધ છળમેદન છંડે;
પરધન ને પરનાર, તને પરનિદા પ્રીતે;
સત્યસાથ સંબંધ, રમેયુણુ રાખે રીતે;
દે દાન માન સનમાન શુભ, પરમારથ પ્રીતે કરે;
જો મહારથમાં યુધ્ધ એટલા, તો ઈકાતર આધરે.

પ્રતિદિન પ્રાતઃકાળ, સ્નાનસંધ્યા શુભ સેવા;
ગંગાજળસમ ગણે, પિતા માતા યુરુદેવી;
ગાયત્રીનાં શ્રેષ્ઠ, તુલસી પીપળને પૂજે;
જીમે આઠે જામ, સત્યની વાણી મુજે;

ભોજન કરાવી ભોજન કરે, જ્યાશક્તિ દાતા દયા ;
શામળ સદગુણી મહત્ત્વ તે, સદનમાંજ રવેં ગયા.

૩૩

લોભીને પ્રિય લાભ, જરને વાહી જરી ;
સુખને વાહી દ્રવ્ય, પુરુષને વાહી ખારી ;
શરને વાહી યજ્ઞ મૂરખને મૂર્ખ વખાણે ;
રાગીને પ્રિય રાગ, ભેડી ભેગીને ગણે ;
ગુણ સાથે ગુણ જેના મળે, તો ત્યાં પૂરણ પ્રીત છે ;
કહે સામળભટ સૌ માન-જે, જોજ આનાદિ રીત છે.

૩૪

હાનુ ન રહે પુષ્પ, રહે નહિ છાની હત્યે ;
હાનુ ન રહે ખૂન, છાની ન રે ગુણગત્યે ;
વિદ્યા છાની ન રહે, રહે નહિ છાની પ્રીતિ ;
છાનો ન રહે શર, રહે નહિ છાની રીતિ ;
દાતા ગુમાર ચાની ગુણી, વ્યસન વાદ રિવા વિધિ ;
વળી દાન માન સનમાન શુભ, છાની ન રે સિદ્ધિરિધિ.

૩૫

છાની ન રહે છેક, રીત રૂડી કે ભૂડી ;
ધરમાં કરિયે ગુણ, દેશમાં વાગે રૂડી ;
છાનો ન રહે પુરુષ, શર કાયર કે દાતા ;
હાનુ ન રહે હિર, ભાવ ભગની કે માતા ;
વળી વિદ્યા છાની રહે નહીં, વિદ્યાયેર લક્ષ્મીતણી ;
કહી હાનુ માય રહે નહીં, જોહી ધામ પ્રથવી ખણી.

૩૬

નમે આપને જોહ, સમધા તેને નમિયે ;
દમે આપને જોહ, તેહને દસધા દમિયે ;
પાપ આપને નીર, દૂધ તેને તો લુછયે ;
કરે આપને ધાવ, જીવ તેનો તો લુછયે ;
ધારી આપણને ફામ દમ, જર મૂઝો દમ્યે સહી ;
જે ગુણવગુણ નહિ જાણશે, પિત પિત્ર સેશે નહિ.

૩૭

રાગને તે સાલ, ફટાચો ભાષ ફૂટે ;
એક પ્રજાને સાલ, બૂપ વણવાંકે લૂટે ;
વેપારીને માલ, પટતર પટકુળ નાંખે ;
પૂરું પુરુષને સાલ, ભામની બુંડુ બાખે ;
શામાને સાલજ શોડ્યવું, ચૂરખને વિધાતણું ;
જે નર નવ માને નારને, સ્ત્રીને સાલે તે ધણું.

૩૮

જેમ મચ્છને નીર, જેમ વન્દિને વાયુ ;
જેમ ભક્ત ભગવાન, જેમ જીવતને આયુ ;
જેમ સતીને નાવ, જેમ જાચકને દાતા ;
જેમ લોભીને લચ્છ, જેમ બાળકને માતા ;
પ્રીતિ અનેક એવી વિધે, બહુ પ્રકાર પૂરે બહુ ;
કવિ શામળ ભટ સાચું કહે, લેણુદેણુ લેછે સહુ.

૩૯

નાગો નવ લૂટાય, સૂએ નવ દાન અપાએ ,
સાચો નવ દડાય, ક્ષમાધર કહી ન કપાએ ;
વેદ જુએ શુ નાડ, નિરોગી જેની કાયા ;
શુશ્રિકાથી ન કગાય, મેલી જેણે જગભાયા ;
મૃત્યુ પણ ભારી નવ શકે, આયુષ છતાં આપને ;
જમથી પણ નરક નખાય નહિ, શામળ નર નિખાપને.

૪૦

ભલેજ જાયો જન, જેથી સુખ પ્રાણી પામ્યાં ;
ભલેજ જાયો જન, જેથી દુનિયા દુખ વામ્યાં ;
ભલેજ જાયો જન, દાનદાતા કેવાણો ;
ભલેજ જાયો જન, સદા સદચુણી ગણાણો ;
જનનીએ જન ભલે જણ્યા, ચર પૂર દાતા ભગત ;
શામળ તે ભલે જનમિયા, જેથી સુખ પામ્યું જગત.

૪૧

ધન્ય તેહની માત, પુણ્યઉપર જે પ્રીતિ ;
ધન્ય તેહની માત, જેઠ ધર રૂડી રીતિ ;

ભોજન કરાવી ભોજન કરે, જ્યોત્સના દાતા દયા ;
શામળ સદગુણી ગ્રહસ્થ તે, સહજમાન સ્વર્ગે ગયા.

૩૩

લોભીને પ્રિય લાભ, જરને વાલી જરી ;
'સુખને વાહું દ્રવ્ય, પુરુષને વાલી ખારી ;
શૂરને વાહું શસ્ત્ર મૂરખને મૂર્ખ વખાણે ;
રાગીને પ્રિય રાગ, જોડી જોડીને જોડે ;
સુધ સાથે સુધ જેના મળે, તો ત્યાં પૂરણ પ્રીત છે ;
હજે શામળજાત સૌ માનજો, એજ અનાદિ રીત છે.

૩૪

છાતું ન રહે પુરુષ, રહે નહિ છાતી હત્યે ;
છાતું ન રહે ખૂન, છાતી ન રે સુષુપ્ત્યે ;
વિધા છાતી ન રહે, રહે નહિ છાતી પ્રીતિ ;
છાતો ન રહે શૂર, રહે નહિ છાતી રીતિ ;
દાતા મુખર માની સુધી, વ્યસન વાદ વિધા વિધિ ;
વળી દાન માન સનમાન શુભ, છાતી ન રે સિદ્ધિરિધિ.

૩૫

છાતી ન રહે છેક, રીત ફડી કે જૂડી ;
ધરમાં ઢરિયે સુલ, દેશમાં વાગે ફૂડી ;
છાતો ન રહે પુરુષ, શર કાયર કે દાતા ;
છાતું ન રહે હિં, થાત ભગની કે માતા ;
વળી વિધા છાતી રહે નહીં, સિધાસેર લક્ષ્મીતણી ;
હજી છાતું પાપ રહે નહીં, જોડી ધાલ પ્રથવી ખણી.

૩૬

નમે આપને જોહ, મક્ષધા તેને નમિયે ;
દમે આપને જોહ, તેહને દધધા દમિયે ;
પાપ આપને નીર, દુધ તેને તો દધયે ;
કરે આપને પાત, જીવ તેનો તો લુધયે ;
ધારો આપણને ફામ દધ, જર જોએ દધિયે સદી ;
જો સુધ અવધુધ નદિ જનકુરો, પિત પિંડ ભેરો નદિ.

૩૭

રાખને તે સાથ, ફટાયો ભાષ ફટે ;
એક પ્રગળે માથ, શૂષ વણવાંકે લૂટે ;
વેપારીને સાથ, પટતર પટકુળ નાંખે ;
પૂરુ પુરુષને માથ, ભામની બુંડું બાખે ;
શામાને સાથજ શોફવનું, મૂરખને વિધાતણું ;
જે નર નવ માને નારને, સ્ત્રીને માથે તે ધણું.

૩૮

જેમ મચ્છને તીર, જેમ વન્દિને વાયું ;
જેમ ભક્ત ભગવાન, જેમ જીવતને આયુ ;
જેમ સતીને નાથ, જેમ જમ્યકને દાતા ;
જેમ લોહીને લચ્છ, જેમ બાળકને માતા ;
પ્રીતિ અનેક એવી વિધે, બહુ પ્રકાર વ્યૂજે બહુ ;
કવિ શામળ ભટ સાચું કહે, લેણુદેણુ લેછે સહુ.

૩૯

નાગો નવ લૂટાય, સૂંઝે નવ દાન અપાએ ,
સાચો નવ દડાય, ક્ષમાધર કહી ન કપાએ ;
વેદ જીએ શુ નાડ, નિરોગી જેની કાયા ;
શુશ્રિકાથી ન કાપાય, મેલી જેણે જગમાયા ;
મૂલ્ય પણ મારી નવ શકે, આયુષ છતાં આપને ;
જમથી પણ નરક નખાય નહિ, શામળ નર નિખાપને.

૪૦

ભલેજ જાયો જન, જેથી સુખ પ્રાણી પામ્યાં ;
ભલેજ જાયો જન, જેથી દુનિયા દુખ વામ્યાં ;
ભલેજ જાયો જન, દાનદાતા કેવાણો ;
ભલેજ જાયો જન, સદા સદચુણી ગણાણો ;
જનનીએ જન ભલે જણ્યા, શરૂ પૂર દાતા ભગત ;
શામળ તે ભલે જનમિયા, જેથી સુખ પામ્યું જગત.

૪૧

ધન્ય તેહની માત, પુણ્યઉપર એ પ્રીતિ ;
ધન્ય તેહની માત, જેહ ધર રૂડી રીતિ ;

ધન્ય તેહની માત, જેહ સદાવ્રત આપે;
 ધન્ય તેહની માત, પરાયાં કંટન કાપે;
 ધન ધન તો માતા તેહની, દારૂતા કવિની દોઢ;
 કહે શામળ તો સાચી વડો, બાકી બીજા બહુ મરો.

૪૨

સાસુકેરું કલેક, પાપણી વદ પ્રકારો;
 કુમિત્ર મિત્રકલેક, વિથ સધળામાં વાસે;
 શેઠાણું કલેક, ખુની વાણેતર ખોસે;
 કથતણું કલેક, બુદ્ધિહીણી સ્ત્રી ખોસે;
 આપણે હામ દેખાડિયે, કલક ખોસે આપણું;
 શામળ કહે તેવું પરખિયે, પ્રથમથીજ કુચ્છાપણું.

૪૩

હાસધડી બહુ હાથ, હાસથી ગરુઆ માંજે;
 હાસથી હોય કલેક, હાસથી ભવનજ ભાંજે;
 હાસથી ફેરે રાય, હાસથી હિમ્મત હારે;
 હાસધડી જય જાય, હાસ વધુમેતે મારે;
 હસવાથી ફક્ત પહેાંચે નહીં, હસે ખોડ સાગે ખરી;
 શામળ કહે સાચા સુમનજો, કરશે નહિ કદો મધકરી.

૪૪

દાતાર.

તરુવર ફીણું જોહ, હાંક તેની સૌ ખેસે;
 ભર્યે નવાણે નીર, પાણી પીવા સૌ ખેસે;
 ફળ્યો દેખો વનસય, જય હુધાવર ખાવા;
 ગંગા જ્યાં ગભીર, નીર સૌ જય નહાવા;
 જ્યાં દાતા દિવદરિવાવ છે, ત્યાં જયજ જાએ ધણા;
વેતાળ જય વિક્રમકને, શામળથી માટમ મણા.

૪૫

પૂજે જોઠા જેવ, દેહ દેવાંશી, યાએ;
 અમર થાય તે આપ, જેહ અમરિતહળ ખાએ;

જાગે ગંગામાં નીર, તેહ પશુ યાગે ગંગા ;
મળવાગરને પવન, કાટ ચદન શુભ અગા ;
મુધરે સમજનસંગતથડી, હુંબીસંગ જ્યમ તન તરે ;
કવી શામળમટ સાચું કહે, દાતા આપ સમો કરે. ૪૫

જોગી જૂઠો જોગ, વેપ વેરાગી વાયા ;
જંગમ-વરતિક વેહ, કાળ મુલાવે કાયા ;
જટા જંગોટા જૂઠું, નાયકુવે પશુ નરતા ;
મમત ખાંધોને મુઆ, માહરું તારું કરતા ;
શામળ કહે સાધન શ્રેષ્ઠ નો, કષ્ટ લોકનું કાપરું ;
વળી શમનામ રસના રટે, દાન અહોનિદા આપરું. ૪૬

ઉપર જેહનો હાથ, તેહના તો જસ ગાગ ;
ઉપર જેહનો હાથ, તેહ વસ રૈયત રાગ ;
ઉપર જેહનો હાથ, વરવકારી એ વિદા ;
ઉપર જેહનો હાથ, ન યાવ તેની નિંદા ;
જે ઉપર હાથ તે અધિપતિ, દાસ યાવ સુરદાનવી ;
વશ વરતે શિવસુદા સકળ, કાણુમાત્રમાં માનવી. ૪૮

લોમ.

લોભ મટાડે લાજ, કાજ બગડે જો જાગે ;
વળી ઘટે વેવાર, ભાર લોભા પશુ ભાગે ;
લોભે લક્ષણ જાવ, યાવ અન્નાય અધર્મે ;
લોભે સૌ સંતાપ, છાપ ચોટે કુળકર્મે ;
સનમાન માન મોટમ મટે, શુદ્ધ કુળમાં શુભ છે ;
શામળ કહે શાશ્વત સમજજો, લોભ પાપનું મૂળ છે. ૪૯

લોભ તંત્રવે લૂન, લોભ તો સુત હંડાવે ;
લોભ ભગાવે ભાર, લોભ દાડી દંડાવે ;

લોભ કરાવે પાપ, યાપ લોભે લે માથે ;
 લોભે જગડે બહુ, શુદ્ધ નારી દોષસાથે ;
 તે લોભ નીચમાં નીચ છે, લોભે બુદ્ધિ ઘટે ધણી ;
 કવિ સામળભટ્ટ સાચું કહે, લોભ નરકકરો ધણી.

૫૦

જાપ લોભથી જીવ, દેવ પણ લોભે રૂઠે ;
 ભવન કરીદે ભરમ, લોભનો અગ્નિ જાડે ;
 દોષ લોભથી હાણુ, જાણપણું લોભે જાણે ;
 લોભે હિમ્મતહીન, દીનપણું લોભે થાણે ;
 લોભે લક્ષણ લાખો ઘટે, લોભે સંકટ યજ્ઞ છે ;
 કવિ સામળભટ્ટ સાચું બણે, લોભ પાપનું મૂળ છે.

૫૧

લોભે તૂટે પ્રીત, લોભથી હિત ન હોય ;
 લોભે ચોરી આડી, કરે કુળવંતા કોય ;
 લોભે ખોલે જૂઠું, લોભથી હત્યા થાય ;
 લોભે જાપ વિદેશ, લોભથી ગાણાં ગાય ;
 લોભી સધગો સંસાર છે, દોષ જોઈ પણુ હીનતા ;
 સામળ બહુ લોભી બે જણાં, વિપ્ર અને વળી વિનતા.

૫૨

લોભ કરાવે કષ્ટ, લોભ મરમદ મટારે ;
 લોભ કષાવે શીષ, લોભ યુધ્ધમાન ધટારે ;
 લોભે જાપ તણાઈ, લોભ સુખ સર્વ સમાવે ;
 ઉત્તમ અધિપતિ આપ, નીચને શીષ નમાવે ;
 દુષ્ણ દાવાનળ તો લોભ છે, કરે યુદ્ધીને ગરકમાં ;
 કવિ સામળભટ્ટ સાચું કહે, લોભી પડરો નરકમાં.

૫૩

અરથી ન ગણે પાપ, અરથી જગને નવ જાણે ;
 અરથી ન માને યાપ, પાણી પરિણતું જુણે ;
 અરથી કુલંકામ, કરે પેઠે તવ બીજાં ;
 અરથી ખોલે નામ, લાખ લો નીચતાં ;

અરથી તો જીવ આપે ખુજો, અરથી અવગુણ નવ ગણે ;
અરથી આંખે દેખે નહીં, શામળમટ સાચું બણે. ૫૪

આશા હંડી ખાડ, પાડથી યાવ ન પૂરી ;
હેમ મેરુસમ હોય, તોયપણ રહે અધૂરી ;
આશા નીર અઘાત, જલ્લુ જન તેમાં ખૂશા ;
કોણ રાય કે રક, કોણ રડા કે જુડા ;
શ્રરા પૂરા પંડિત સદુ, બપવાગરવા બૂધ્યા ભમ્યા ;
આશારૂપી અરણ્યવનજો, શામળ કહે સરવે શમ્યા. ૫૫

ગળે અંદાડે અંગ, ગળે નાસા ને નેણાં ;
પળે મુંડ ને છંડ, વદાજે નિપજીત વેણાં ;
અરિય દુધિર ને માંમ, સુકાય ચકાવ ન ચરણે ;
ધાતુ સરવનો ધ્વસ, કસું સબળાવ ન કરણે ;
ઈંદ્રીઓ બધી અડવડે, અદાર નિદ્રા પણ ધટે.
શામળ કહે તુમ્હા શતગુણી, મનમાં તથે નહીં મટે ૫૬

મીઠા.

બીખમાંહિ નહિ ભોગ, બીખથી ભોગ ન સાધે,
બીખમાંહિ નહિ માન, બીખથી ભાગ્ય ન વાધે
બીખ નામ નિર્મલ, બીખથી ભારજી જુએ ;
ભિક્ષુક આહુપાત્ર, બીખસામુ કેા જુએ ;
છે વરણુ તુમ્હા તે સરવથી, બીખ હોય દલકી જાહ ;
કવિ શામળ કહે સાણા મુણા, બીખથી બુંદ શું કહું. ૫૭

થરથર ધૂળે દેહ, દેહની શુદ્ધ વિસારે ;
તનઉપર નહિ તેજ, રાગનું નામ ઉચારે ;
ગણું ગળેગણુ આય, નેત્રથી નીર ઝરેછે ;
બોલે હળવા બોલ, આસ ઉશ્વાસ બરેછે ;

જેટલાં ચિન્હ મરવાતણાં, દુખદાવાનન લાગતાં;
મરે છે ઉપજે શામળ કહે, આગણજનને આગતાં.

૫૮

સત્ય.

મત્ય રાખ્યું હરિચંદ્ર, નીચધર પાણી ભરિયું;
રાખ્યું સત્ય ખણિરાય, રાખ્ય પાતાળે ઠરિયું;
સત્ય સુધન્વા પીર, તેલ તાતે તન ધરિયું;
મીરાં રાખ્યું સત્ય, વિપનું અમૃત ઠરિયું;
સત રાખ્યું જે સતવાદીએ, આગળથી મહાદુખ મળ્યાં;
શામળ કહે અતે સત તરુ, ફળ સુખનાં ઉત્તમ ફળ્યાં.

૫૯

સાચુ બોલે ચોર, છેડ બધનથી છૂટે;
સાચુ બોલે જર, રાય તેને નવ રહે;
સાચુ બોલે વજુ, દંડ તેને નહિ દેશે;
સાચુ બોલે સાહ, નામ તેનું નહિ બેશે;
જે સાચાને સુખ હુકડું, સતનો સરજ સાખિયો;
શામળ સાચોજ સસક્ષણો, જૂથ બધાએ બાખિયો.

૬૦

પાપી ન કરે પ્રજા, પ્રભુ પાખાંડી ન પૂજે;
મતને ન ગમે જૂઠું, અધર્મી ધર્મ ન ખૂઝે;
ચાપ કપટનું ચપટ, દૂડનું ખૂડ્યું જાણો;
સત્યજ તરે સદૈવ, રોક છે મોટો રાણો;
આ સાચાથી સુખ પામશે, જૂડે રહે રામજી;
કવિ શામળભટ સાચુ કહે, કરો ગમે તે કમજી.

૬૧

સાચીસમઢ.

જટા ધરે વડ વૃક્ષ, પતંગ નિજ બાળે કાયા ;
જળચર જગમાં નાચ, ધ્વાન ધરવા જગ ધાયા ;
ગાડર મુડાવે શીપ, અગ મુખ દાહું રાખે ;
ગર્ધવ સોટે છાર, ચુક મુખ રામજ બાળે ;
વળી મોર તજેછે માનુની, શ્વાન સકળનું ખાવછે ;
કવિ શામળ કહે સાચાવિના, કોણુ સ્વર્ગમાં જાયછે. ૬૨

જીયું બાળે િટ, વાગોળ નીચુ ન્યાળે ;
તરુવર સેછે તાપ, પાડ આસન દહ વાળે ;
ધર કરી ન રહે નાગ, જિહ્વો રહે છપીને ;
નોળીકર્મ ગજરાજ, ભક્ષ ફળપત્ર કપિને ;
ઈશ્વર અનુભવવિષ્ણુ નવ મળે, સેજ આવના ભંગ છે ;
શામળ મનસા સિદ્ધ તેહને, કથરોટમાં ગગ છે. ૬૩

સિદ્ધ મુડાવ્યાં શીપ, કરી ગમાડી કાયા ;
ફરી માગવી બીખ, ન મેલી કોપ્પએ માયા ;
વરતી ધણાએ વેશ, લક્ષણો સેત ન હેતા ;
કાયા-માયા કાજ, ફરે ધર્મતાબ કહેતા ;
વિશ્વભર તેથી વેગગો, જ્યાંયગો મન ભામનો ભજ ;
શામળ કહે સાચો સિદ્ધ તે, જણે મમતા ને માયા તજ. ૬૪

દલપતકાવ્ય.

પરોડિયું.

(ઉપજાતિરૂત્ત.)

- મટાતણા ચાર ટકાર વાગ્યા, ઉદ્યોગિશ્લોકો જન સર્વ જાગ્યા ;
જાણે શ્રુતિ ચારતણા ઉચારે, મુમુક્ષુ અગાનપણું ઉતારે. ૧
- પૂર્વે ઉગ્યો શુકતણે સિતારો, તેજસ્વી તે શોભિત શ્રેષ્ઠ સારો ;
શું સૂર્યનો તે સરદાર આબ્યો, સંધિ કરાયા શુભ વિટિ લાબ્યો. ૨
- પૂરોડિયે શીતળ વાધુ વાધ, તેથી પડે ટાડ અને ધુળમ ;
કુરાજ્યમાં જેમ જનો ન જંપે, ખીકે બધા લોકનો કાપ કરે. ૩
- પરોડિયે આજળ તો પડેછે, બીનાં થએલાં તરુ તેવડે છે ;
જાણે નિશા કુંદરી છાંડો ધીર, રોષ ધરાવે નિજનેણુ નીર. ૪
- કૂ કૂ સ્વરો કુંકટ તો કરે છે, મર્વત જોના સ્વર સંચરેછે ;
જાણે રવિરાય પધારનારો, તેના હડીદારતણા ઉચારો. ૫
- વાળે ફૂડાં ચોપડિયા નગારાં, જે લોકને નિત્ય જમાડનારાં ;
જાણે નવા રાજ્યનો ફોજ આવે, તેની બડી નોખત આ બળવે. ૬
- ધડી તણા ઘોષ ધણાક થાય, દાણા પડયા જે પડમાં દળાય ;
આકાશ પૃથ્વી પડ જે પ્રભાણો, જીવે પક્ષા તેમ દળાય જાણો. ૭
- મહી વજાવે મહિયારો નારી, તણ બીજું માખણુ લે ઉતારી ;
તે જેમ સુરો ચૂંચી સામ્રાજ્ય, તણે બીજું સધરો સાર શોધ. ૮
- સીમાબણી ધન્ધ કરે સિવાળ, કાને પડે ઘોષ ધણા કરાળ ;
જાણે નિશાની ચમૂને જણાવે, નુસો હવે સૂર્યનું સંન્ય આવે. ૯
- વિદ્યારથી પાઠ ઉઠી કરેછે, જાણે રવિના જશ કુંચરેછે ;
પ્રભાતિયાં ગાય સુભક્ત પ્રીતે, જાણે રવિના સુણ ગાય ગીતે. ૧૦

પ્રભાત.

(ઉપજાતિવૃત્ત.)

ધણે કરેછે નિધિ હુધવાટ, ગાજી રહોછે બહુ સર્વધાટ ;
જાણે ગયું પુત્રનું રાજપાટ, કોધે કરે ગર્જન ઝેજમાટ. ૧

પખી મધુરા સ્વર ઉચરેછે, જૂદીજૂદી જાત અનેક જે છે ;
જાણે થશે આજ નવીન રાય, ગાંધર્વ તેના યુથુગાન ગાય. ૨

જનો સ્તુતિ ઈશ્વરની કરેછે, માહાત્મ્ય તેનું મનમાં ધરેછે ;
જાણે રવિનું શુભ રાજ્ય જાગે, પ્રભુસમીપે મુખ ઝેમ માગે. ૩

ઉઠ્યા જનો અચળ અપ દીશે, જામો ન અગે નહિ પાધ શીપે ;
જાણે થતાં બે નૃપની લડાઇ, લોકોતણી લંકામાં ગૈ હુટાઇ. ૪

રહે કુભાર્યા પતિસાથ રૂઠી, પ્રભાતમાંથી લડતીજ ઉઠી ;
સુરાજ્ય થાતાં પણ બડખોર, સુખે ન બેસે કંઈને નડોર. ૫

પ્રતિવ્રતા કાળ પવિત્ર જાણી, વઢે પતિઆગળ પ્રેમવાણી ;
સુરાજ્યનો જોગ ફૂડો જડેછે, સુજાણ સંપી સુખ ભોગવેછે. ૬

શેઠેરમાં માર્ગ જળે સિયાય, જેથી પુરીમા ગરદી ન થાય ;
જાણે રવિદ્રતતણી સવારી, પધારશે જાણી પુરી સુધારી. ૭

રાતે રહેલા જન ચોઠીકાર, તેમાં કરે નાયક ફેરફાર ;
જાણે જૂના રાયતણા સિપાઇ, વિદાયપ્રીધા નવી ફેાજ ધાઇ. ૮

દેવાલયો ને વળી રાજદ્વારે, વાગ્મતણા ઘોષ થયા અવારે ;
જાણે પ્રજાએ શુશ્રૂષે વધાઇ, સામા જવાની કરીછે સમજ. ૯

મૂક્યાં ઉઘાડાં પુરદુર્ગદ્વાર, પ્રવાસિયો પથ પળે અપાર ;
છૂટે હાંબોનો જઠરાગ્નિવાસ, હરેશ્વર જેમ કરે વિલાસ. ૧૦

પ્રવાસિયો જામ અનેક રસ્તે, પ્રવાહની પેર દોસે સમસ્તે ;
જાણે રવિથી હિમ પિંગળીને, વહી નદીઓ બહુ નીકળીને ૧૧

ઉતાવળો કાઢ વહે અગાડી, અગાડો જનનાર રહે પછાડી;
પૃથ્વી સનિઆગળ ચાલોજાય, તો જેમ તે વક્ર થયો જણાય. ૧૨

ઉતાવળો જે જન પંથ ધાવ, ચાલી રહે ને મનમાં મુગ્ધાય;
ઉતાવળો થાય હરેક કામે, તે જેમ તેમાં નહિ સિદ્ધિ પામે. ૧૩

શરદઋતુમાર્થી.

૧ (માલિનીવૃત્ત.)

સરદરુણસમાર્માં, સ્વચ્છ આકાશ દીસે,
દરપણ શુભ માળ્યું, જેમ આપે અતિસે;
ચળકચળક ચાતું, ચદનું બિજ ચાસે,
અમળકમળ આપે, નીરમાં જેમ સાસે. ૧

ચળકચળક ચાતું, ચદનું બિજ ફેલું,
સરસવદન શોભે, સશિસણીનું જેવું;
વળી ગમનવિગે આ, સ્વચ્છ તારા ધણા છે,
રજનીતરુણીના શુ, હાર હીરાતણા છે.

સશિસનમુખ ભાળે, ચાહોઆહી ચકારી,
જનમયકોજ બાધી, પ્રેમની જેમ દોરી;
પ્રભુપદપર પ્રેમી, એ રીતે પ્રેમ આણે,
અવર સકળ મિથ્યા, શ્રવમાં એમ જાણે. ૨

કુમુદની રજનીમાં, ચદ દેખી બિલેછે,
દિવસપતિ નિહાળી, દુ ખ પામી લગેછે;
મૂરખ મનુષ્ય ટોંગીને સદા સોહો જાણે,
પરમપુનિતને તો, દેખીને દુ ખ આણે. ૩

કુમુદકમળ સાથે, જન્મોને લગ્નરેછે,
પણ સશિરવિસાથે, સોહ જૂદા કરેછે;

જનમ જનની એકે, તોય જૂદા સ્વભાવ,
વિપુલજન વિલોકો, ધૈર્યરી એ બનાવ. ૫

અધિક વિમળ ઝોપે, આજ આકાશગંગા,
નભ મકરરાશીમધ્યભાગપ્રસંગા :
લઘુ લઘુ બહુ તારાકેરી તે છે પ્રભાવ,
વિગતિ સરવ જોતાં, દુર્બિને તે જણાવ. ૬

૨ (માલિનીવૃત્ત.)

નદીભળ મળ છાંડી, વેગ ધીમે જણાય,
મનુષ્ય ગતજીવાની, શાંત તે જેમ યાય;
તટસમીપ તરુઓ, નિર્ભયે છે નિહાળો,
સુજનસમીપવાસી, તે સુખી જેમ બાળો. ૧

સરિત સર સુશોભે, નિર્મળાં નીરવાળાં,
કમળ સરસ રંગી, ત્યાં દૈસિછે ફૂંપાળાં;
નિરમળ મનમધ્યે, ધર્મનો ભાવ જેમ,
પ્રગટ સરસ શોભે, સ્વચ્છતાયુક્ત તેમ. ૨

ભરમર બહુ બમેછે, કજનો ગંધ લેવા,
ગુણ મહણકરેછે, આહકો સુઘ જોવા;
ભરમર રવ કરેછે, પાંચી આનંદ અગે,
કવિજન શુભ કીર્તિ, જેમ જોલે પ્રસંગે.

પવનતણી લહેરે, પદ્મનાં પ્રંદ હાલે,
કરતો સુરસ કેલી, અપ્સરા જેમ ચાલે;
સરિતસરતરંગો, ચોલતા મદમદ,
સિયરમન જન ચાલે જેમ નેત્ર અલંકરે.

સરસરિતથા જો, વાણિયા હોજીઅય,
 બહુ રવ કરનારાં, દેડકાં ના જણાય;
 નિરમળ મનવાળા, બૂપને જેમ છોડી,
 કપટી જન ખસેછે, સ્વારથી સ્નેહ તોડી. ૫
 જલદરુણી જૂદો, વેશ ધાર્યો નદીએ,
 શિશુવપયજીભારે, ફેરવ્યા જેમ સ્ત્રીએ;
 હરિત તથા હતાં ત્યાં, શેરડા યેગયાછે,
 ધરણી શરીર સાડી, ધારી જૂદી શુ આ છે. ૬
 અવનીંદિપર રૂઝ, સાદ રસ્તા પડ્યાછે;
 કવિજનમનમાં તે, દેખી દેવા ચલાછે;
 હત્તો તનપર સાડી, જે લીલા રંગ બીની,
 બદલી નવિન ધારી, આજ પડાપડીની. ૭
 સરિતસરતટે છે, હસ ને ચકવાક,
 મધુર સ્વર ઉચારી, હર્ષ પામે અથાક;
 વિમળ જળ વિશેષી, આવીયા પહોં ઝેવા,
 મુજન અમલ સારે, જેમ આવે રહેવા. ૮

દયારામ.

“સંવત ૧૫૦૦ થી તે સંવત ૧૯૦૦ લગીમાં જે જે સારા સારા કવિ થઈ ગયા છે
માં છે. ને ઉપલા વર્ગમાં મૂકવાનું સંચારકવિતાથી પ્રસિદ્ધિ પામેલો એવો
યારામ છે. એ જ્ઞાતે સાઠાદરે નાગર વડોદરેથી બાર આઠવર ડોહા કસ્યો
૩ ને ત્યાંથી સાત આઠવર નર્મદાગીરે આલોહ (ચંડિપુર) ગામ છે ત્યાં સંવત
૧૮૩૩ થી ૨૦ ૧૮૭૭માં જન્મ્યો હતો, અને એ સંવત ૧૯૦૮ના માધવદ ૫ વાર
સોમે થી ૨૦ ૧૮૫૨ના ફેવરવારીની ૬ મી તારીએ ૭૫ વર્ષની ઉંમરે મરણ પામ્યો.
કાશીવિશ્વેશ્વરની લાવણી એ અતુ પેશુજ કાવ્ય કેવાય છે. એણે ગુજરાતી, હિંદુસ્તાની,
પંજાબી, મરેઠી, સસ્કૃત અને ફારસીમાં કવિતા કાઢી છે, પણ દેવનગરીશિવાય એને બીજી
સિધ્ધિ લખતાં આવડતી નહિ એમ કેવાય છે. એની કવિતા ગુજરાતીમાં ને હિંદુસ્તાનીમાં
મળી છે. એના મુખ્ય શિષ્ય એથી રજીસાડના દેવાપ્રમાણે નાનામૈટા મળી એણે ૧૩૫
ગ્રંથ બનાવેલા છે, અને એ ગ્રંથોષ્ટિપરાંત એની કવિતા છટકછટક પદ, ગરબી, લાવણી વગેરેમાં
પણ બહુ છે. વળી એથી રજીસાડનું કેવું એવું છે કે જ્યારે જોરસો આવતો ત્યારેજ એ
કવિતા બનાવતો. એનામાં શીઘ્રકવિતા કરવાની શક્તિ હતી અને એ પ્રાસને માટે ઝાઝી
ફરકાર શખતો નહોતો. દયારામ ગવેયાની જેઠે સાડા આઠલણુતો નહોતો, તોપણ એ રાગ,
સૂર, તાલની સુમળ સારી ધરાવતો. દયારામનું ગુજરાતી કવન વાંચવા તથા સંલગ્નવામાં
આબુધું, તેડપરથી હાલ મારા (નર્મદાકરના) વિચાર બંધાયો તે આ પ્રમાણે છે—એના
પ્રથોમાના ફેટલાએકમાં ધણી વાતના જ્ઞાનસાથે વિદ્વતા જણાય છે અને ફેટલાએકમાં સાધારણ
વાનજ દીસે છે. પણ એની ગ્રંથરૂપ ગુજરાતી કવિતામાં ઉંચી પ્રતિની કવિત્વશક્તિ દેખાતી
નથી. એની હિંદુસ્તાનીમાં સતસે છે તે એનો ઉંચી પ્રતિનો ગ્રંથ છે ખરો. એની છટક
છટક કવિતા પદ ગરબીઓ વગેરે જે છે—પછી રાગારસબંધી કે નીતિવૈરાગ્યસંબંધી, તેમાંની
અધ્યાત્મિક ધણી સારી છે એ છટક છટક કવિતામાંથી સુનીતિવાળીને સંગ્રહ કરી તેને
દયારામનાળા એવું નામ આપ્યે તો તે ખાડુ ન કેવાય. દયારામનાં કવનમાં વિશેષે
મજા રસ જોવામાં આવે છે—સુમાર, રાગ અને હાસ્ય. દયારામના કાવ્યની પ્રસિદ્ધિ માત્ર
તેનાં છટક કવન અને તેમાં વિશેષે કરીને સુમારસંબંધી કવનથીજ છે.”

પદ ૧.

તારો અમૂલ્ય અવસર જવરે, ગોવિંદ ગારે—

ગોવિંદ ગા ગોપાળ ગા ગોપીજનવલ્લભ ગારે,

જોને ફાણેફાણે હાનિ થાએ, ગિરિવરધારી ગાને— ગો. ૦ ટક.

મૂરખ તું સુમળે નહીં, આયુષ્ય જોઈું યાપ ; .

જનમ સરોવરની માછલી, મૂમળે નહીં સવિત્ર મહાપ રે. ગો. ૧

તેનુંતે ભાસે છુને, બોર જખોર શરીર;
વહોળતું જણે નહીં, જ્યમ નહીંઆનું નીર રે- ગો. ૨

અમૂલ્ય લટકું લાભનું, એત્યા તે પામ્યા પાર;
ચાર દિવસની આદની, જાતાં નહિ લાગે વાર રે- ગો. ૩

ભાવાની મધલાજથી, કોણુ ધરાયુ તું ધરાસ;
દુઃધામાં જન્મે જશે, પાછળથી પસ્તાશ રે- ગો. ૪

દાસાં ઘોયાં ફટતાં, ખૂટયુ દીપકતેલ;
મનના મનોરથ રદજશે, ઝાચિતો વટીજશે ખેલ રે- ગો. ૫

માયા મેવો મીઠડો, જ્યમ જવરમાં ધીજ;
હરિરસાયણ ગુણ ધણો, આપધ જણીને પીજ રે- ગો. ૬

પ્રભુપાખે હે પ્રાણિયા, કોઈ મા પ્રીત કરીશ;
તાંતું દોષનું આતર ધીકશે, ટટળીને તથસીમરીસ રે- ગો. ૭

અને આવી પણ નહિ મળે, જો કરે કોટિ ઉપાય;
વિચાર વિટૂલ વણજળે, વૃથા વર્ણુ સૌ જાય રે- ગો. ૮

તૂને અનેક વાતની એક કહુંહું, સુમખાઇ માખાપ;
દયા નામ મીઠુબુદ્ધથી, સમશે સૌ પરિતાપ રે- ગો. ૯

પદ ૨.

હરિ જેવો જેવો હું દાસ તુમારો, કરુણાસિદ્ધ અહો કર મારો-હરિં ૦ ટેક.
સાંકડાના સ્થથી શામળિયા, છો જગજ્ઞાના જેવી;
સરણ પડો ખજ અગિયારકરમી, તદપિ ન મૂકો ઠેલી- હરિં ૦ ૧

નિજ જન જૂઠાનાં જાતી લજ્જા, રાખોછો ચારિણીડ;
શૂન્ય જાગ્યને સદ્ગજ કરોછો, ધૂરો જરદ-મળ કોડ- હરિં ૦ ૨

અવળનું સુવળ કરો સુંદરવર, જ્યારે જન જાએ દારી;
અયોગ્ય યોગ્ય પતિત કરો પાવન, પ્ર દાખ-દુકૃત દારી-હરિં ૦ ૩

વિનતિપિના રક્ષક નિજ જનના, દોષતણા યુષ્ઠ માનો;
સ્મરણ કરતાં સંકટ ટાળો, ગણો ન મોટાગાનો.— હરિં ૪

વિકળપરાધીનપીડા પ્રજાએ, આતરનું દુષ્ણ જાણો;
આરતબંધુ સહિજ્ય અભયકર, અવયુષ્ય ઉર નવ આણો.— હરિં ૫

સર્વેશ્વર સર્વાત્મા સ્વતંત્ર, ક્યાપ્રીતમ ગિરિધારી;
શરણાગતવત્સલ શ્રીજી મારે, મોટી છે આય તમારી.— હરિં ૬

પદ ૩.

ચિત્ત તું શિદને ચિતા ધરે, કૃષ્ણને કરવું હોય તે કરે— ટક.

સ્થાવરજંગમ-જડચંતનમાં, આવાનું બળ કરે;
સમરણ કર શ્રીકૃષ્ણચરણું, જન્મમરણ જાપ પરે. કૃષ્ણ ૧

નવ માસ પ્રાણી કૃષ્ણચરણું, ધ્યાન ગર્ભમાં ધરે;
આવાનું આગણ્ય થયું ત્યારે, લખચોરાસી કરે. કૃષ્ણ ૨

તું આતર ઉદ્દેગ ધરે, તેથી કારજ શું સરે;
ધણીનો ધાવો મનમૂળો, હરબ્રહ્માથી નવ કરે. કૃષ્ણ ૩

દોરી સર્વની એના હાથમાં, ભરાવ્યુ ડગયું ભરે;
જેવો જેત વગડે જેતી, તેવો સ્વર નીસરે. કૃષ્ણ ૪

મનાર વસ્ત્રુ થયાંકરે, જ્યમ શ્રીકૃષ્ણમાં જળ ભરે;
જનાર વસ્ત્રુ એણીપેર જાશે, જ્યમ ગજ-કોહું-ગરે. કૃષ્ણ ૫

જેવું જેટલું જ્યમ જે કાળે, તે તેને કર કરે;
એમાં ફેર પડે નહિ કોઈથી, સિદ્ધ કૃટાધરે. કૃષ્ણ ૬

ગારૂં ધારું ચાતુંહોય તો, સુખ સચી દુષ્ણ હરે;
આપપણું અગાનકુંળ એ, મૂળ વિચારે ખરે. કૃષ્ણ ૭

ચાવાનું અણચિત્તુ ચારો, ઉપનિષદ આચરે;
રાખ ભરોસો રાધાવરનો, દયા સિદ્ધને ડરે. કૃષ્ણ ૮

અર્જ સાંભળો અનાથ જનની, શ્રવણે શીરણુંડ ;
 બેકવાર મન્મુખ જીઓ સાંભળિયા, પોંચે મનના કોડ,
 હસીને બોલાવો રે, હવા તું મારો કહી. બટ૦ ૪

રુઝમળીવિવાહગાથાં.

વળતા શુકળ પછી એમ બોલીઆ, સાંભળ ભૂપતિ રે ;
 એવું સાંભળી ખ્યારીનું પત્ર, વિકળ થયા પતિ રે. ૧

પ્રભુ કહે શું કહિયેરે ભૂદેવ, અમારી પણ એ ગતિ રે ;
 એ રાજકુમારી માટ, નિદ્રા નથી આવતી રે. ૨

અમો પણ પત્રવાટ જોતાહતા, વિયંબ નથી કરી રે ;
 એવું કહીને ઉઠ્યા તતખેવ, ચિતા મન વસી રે. ૩

કહ્યું સારથિને રથ લાવ, મારો શીઘ્રે સજ કરી રે ;
 કેહેતામાં લાવ્યો તતકાળ, આરૂઠ થયા હરિ રે. ૪

માંહે બ્રાહ્મણને પણ બેસાઢો, ચતુરસિરોમણિ રે ;
 તમપાએ નિવાને કાણુ, ફેરે જઈ વધામણી રે. ૫

એવું કહી રથ ત્યાંથી બેઠાવીઓ, વાયુવેગેકરી રે ;
 થોડી વારમાં પોતો તાંહે, જાંઠાં છે કુંદનપુરી રે. ૬

નમ દીકું ને બ્રાહ્મણ મોકલ્યો, જઈ ફા વધામણી રે ;
 હાવાં ત્યાં પણ થાએ સુકન, શ્રીઅંગે રુકમણી રે. ૭

વામ ઉર ને જાહુ ફરડી આંખડી, જોઈને વિચારતાં રે ;
 એવામાં દીઠો આવતો વિષ, વિમાસણુ ધારતાં રે. ૮

બોલ્યા ગોરજ જાઈજ વધામણી, છે પ્રભુ આવીઆ રે ;
 એવું સાંભળી હરખ ન માય, બોલ્યાં પ્રાણુ લાવીઆ રે. ૯

મુનિ કહે પુરસમીપ પધાર્યા, પછી મુને મોકલ્યો રે ;
 કાવ્યુંછે હાવાં રેજો પ્રમંત્ર, દિવમ આવ્યો બલો રે. ૧૦

પછે બહુ ધન વિપ્રને આપીજા, તે પણ કહું કથી રે;
પધરાવ્યાછે પ્રાણજીવન, તેસમ તો કરું નથી રે. ૧૧

પછે પ્રેમસું કીધો પ્રણામ, થીજગદંગા રુકમણી રે;
દીધી આશિષ પ્રસન્ન થઇ, રૂપિ આજ્ઞા મહિરબણી રે. ૧૨

હાવાં દારિકામાં કેમ નીપન્યું, તે પણ કહું કથી રે;
બળદેવજી કહે પ્રભુ ક્યાંહાં, પધાર્યા દીસતા નથી રે. ૧૩

પછે ખખર થઇ જો પોતે તો, પધાર્યા કુદનપુરી રે;
શુભ્રી હજધર થયા તેવાર, સેન્ધા સૌ સજ કરી રે. ૧૪

જાણ્યું બંધવ જોકલો કુમકે, પૂડે પોતે વળ્યા રે;
બહુ શીઘ્રતાએ બળબદ, પ્રભુને આવીમળ્યા રે. ૧૫

પછે ખખર પધાર્યાની, બીમકરાજાએ સાંભળી રે;
સામા આવી કયું સનમાન, પ્રીતિથી હળીમળી રે. ૧૬

પછે પધરાવ્યા પુરમાંહે, ઉતાર્યા તે રથને રે;
નંદાં ધાર્યોહુતો જાનીવાસો, થયું તે ઇચ્છાબળે રે. ૧૭

કીધું પૂજન બહુવિધિ કૃષ્ણનું, રામનું પણ કયું રે;
ધણાં આખ્યાં આશુપણુવસ્ત્ર, રામનું મન કયું રે. ૧૮

કીધી આગતાસ્વાગતા બહુવિધિ, ને રાયજી વળ્યા રે;
સમાચાર જાણી પુરલોક, સહુ જોવા મળ્યા રે. ૧૯

જોઇ સ્વરૂપ સુધડતા શ્રીકૃષ્ણની, મોહ પામ્યું સહુ રે;
આ તો વર જી શ્રીરુકમણીએ, જોકું શોભે બહુ રે. ૨૦

અમારાં કંઈ સુદૃઢ હોય તે, આવીને આં દુજો રે;
તે યદી પણ આ વર રુકમણીને નિન્ને મળો રે. ૨૧

હાવાં નગરીમાં ઘેરઘેર તોરણ, કંદણીસંગ છે રે;
પુરદોબા કહી નવ જાવ, વેવાઆરંભ છે રે. ૨૨

હાવાં કન્યાને થીડી-ચોળાય છે, મંજળ મતાવછે રે;
પેસે સિદ્ધપાને ચોળીએ રાખ, ને પીડી ફેવાવછે રે. ૨૩

- હાવાં અગ્નિકા પૂજવા કન્યા, ચાલ્યાં ત્યાં શોભા બણી રે ;
મધ્ય ચરણ ચાલેછે આપ, વીટીવળી સ્ત્રી ઘણી રે. ૨૪
- દેશદેશના ભૂપ આવ્યા ને, મરવે સાથે સજ થયા રે ;
ઉઘાડાં ધરનાંછે ખડ્ગ, શસ્ત્ર પાંકીરયાં રે. ૨૫
- કન્યા પારવતીજી પૂજ્યાં, ગોરાણી પૂજાવીઆં રે ;
કચું ધૂપદીપનૈવેદ, તંબોળ ધરાવીયાં રે. ૨૬
- પુષ્પમાળા ધરી કરી આરતી, ને પાએ લાગીઆં રે ;
મુજને મળજે શ્રીકૃષ્ણ ભરયાર, એ કુળ માગીઆં રે. ૨૭
- ગુરુપત્નીને મુખદારે બોલીને, ઉમાએ એમ કહ્યું રે ;
તુને ઇચ્છાવર મળશે તે કારણ, જાણે સિદ્ધ થયું રે. ૨૮
- શુણી એવું વળ્યાં સુકુમારી, સખીકર કર ગહી રે ;
તે સમે નથી શોભાનો પાર, તે કમ શકુ કહી રે. ૨૯
- લાંબી વાસુકી સરખી વેણુ, સચીકણુ શામળી રે ;
અર્ધચંદ્રાકારે છે કપાળ, નાસા જાણે શુક વળી રે. ૩૦
- કોટિ શર્શી ને સરજ ઝાંખા પડ્યા, મુખ એવું નિરખતાં રે ;
દંતપંક્તિ કુંદકળીપુષ્પ, વરખે છે હરખતાં રે. ૩૧
- મેઢી અધિયાળી અચળ આંખડી, તાળૂડી શોભીએ રે ;
રહે કર કટિ સિદ્ધસમાન, હરિમન લોભીએ રે. ૩૨
- ચાલે મદગતિ ગજસરીખડી, નૂતન વસ્ત્ર છે રે ;
શોભે નખશિખ આભણુ સાર, દુઠ્ઠર શસ્ત્ર છે રે. ૩૩
- હાવાં પ્રાણપતિ દીક્ષ સનમુખ, નિરખવાકારણે રે ;
વામહસ્તે ઊંચા કાંધા કેશ, તે લટકાને વારણે રે. ૩૪
- એવી શોભા જોઇને મૌનિય થયા, સૌ જન જૂપતિ રે ;
પ્રભુ જોતાં મહુ સ્ત્રીજનની પણુ થઇ એ ગતિ રે. ૩૫
- પછે તે સમે તાડુણી નેત્રવડે નાથ તેડીઆ રે ;
પ્રભુજી કહે સમે છે હાંક, ફેતાં અશ્વ ખેડીઆ રે. ૩૬

નિજ રથદંડ મહી ઊભાં રુકમણી, રથ ત્યાં આણ્યો સહી રે ;
પ્રભુએ પોતાના રથમાંડે, ખેંચીલીધાં કર શ્રહી રે. ૩૭

પાસે બેસારીને રથ હાંપ્યો, આનંદ અતિ થયો રે ;
જે જે શબ્દ કરે સુરજનન, રુકમણીકર હરિ મલો રે. ૩૮

વળાણુ,

હરિ મલો કર જાણીને, હરખ્યાં સરવ રવજનન રે ;
પેલા રામઓની મૂરછા વળી, યૈગયાં રથામ વદન રે. ૩૯

અરે આ શું થયું કૃષ્ણે, કૃષ્ણ કન્યાહરણ રે ;
શું મોહુ દોષને દેખાડિયે, આયડી સારું મરણ રે ૪૦

નર્મકવિતા.

વર્ણાશ્વતુ.

(માલિનીવૃત્ત.)

ધડીધડી તડકો ને, છાંયડો ફેરવાએ,
ગરમીથી ઉઠળાટો, પ્રાણીને બારી થાએ ;
અહિં તહિં જહુ દીસે, દોડતાં અબઝ કાળો,
સકળ જન કહે એ, જટિના થાય આળા. ૧

ફડફડ ફફડાવે, ધૂળમાં ચલ્લી પાંખ,
પસરીજી જમ બેસે, પાંખ પોતાની સાથે ;
અરણ્યવચી કિનારે, આવતાં પંખી બાજ્યાં— સકળ ૨

ફર ફર ફર આવે, થડ વા સતહાડો,
ખરર થરર શબ્દે, હાલતાં થાય ઝાડો ;
રસ જહુ ઉતરેછે, યંત્રમાંડે રૂંધાળા— સકળ ૩

અધિક ભીનો હવા તો, નિત્યકર્તાં જણાએ,
પસરીં કુલસુમધી, આવતી ખૂળ થાએ ;
દૂરંધરી સમજાએ, વાગતા ઘટ ઘલા— સકળ ૪

કમિ ગરમિ હવાએ, ખાર તે ધિગળાએ,
ઉધધ કૌડો મકોડી, બેરમાં ઉભસાએ ;
તળવીજ કરતાં રે, બાંધવે પંખી માળા— સકળ ૦ ૫

ફુંડું ધનુષ જાણાએ, પીતા સૂર્યોસ્તભાસ,
અતિ ઉજળું કુંડાળું, ચદ્રની આસપાસ ;
વિજળી ધણી હસાને, નૈરુતા વા રીતાળા— સકળ ૦ ૬

ડનાલામાં.

(માલિની)

સરસ પવન ટાડો, મંદ વાસિત આવે,
સકળ વસતુ અંજે, હોંસ આનદ લાવે ;
વન ઉપવન સધાં, દીસતાં રમ્ય રંગી,
નવલજ અનુરાગે, પ્રાણિયો છે ઉમંગી. ૧

વિધ વિધ વિધ રંગે, ફૂલડાં શોભી બેઠે,
હોંશીનીચી ઘટપત્રે, વેલીયો ખૂબ લેકે ;
મધુરસરજો તે, સર્વને પાસ તેડે,
વળી મીઠું પચરંગી, પાંખિયો ગાય કોડે. ૨

વિવિધ ફુલલતાએ, ખૂલતા માંડવાઓ,
તરુણતરુતણા છે, ડોલતા હાંવડાઓ ;
હરખથી નરમાદા, પંખી ઝૂલે હિડોળે,
મધુરસમુજ તે લે, ભાગ્યચાળીજ હોએ. ૩

પરવતતણી ટાંચે, મોર કોએચ આંજે,
મધુર રવ કરેછે, ધન્ય સાદેજ લાંજે ;
હરિત સરસ આંજે, મોરના યુગ્મમાં તે,
મધુરજૂથ ધૂંજે, હર્ષયેલાઈમાં રે. ૪

દિવસ સુરજી મારે, કૂમળે સૂર્યતાપે,
નિરમળસુશિયોગે, રાત તો રમ્ય લાગે ;
સરસ કુલપરાગો, ધ્રુવસમેજ બીડે,
નિરંજી સકળ તુમાં, ભાવથી કે ન ખૂડે.

૫

અતિશ ગરમ કીલું, સૂર્ય સંધે પ્રકાશે,
મૃગજળ બહુ ભાસે, ક્ષારવાળી જગાએ ;
સખત હું વરસે ને, ચોદિશા શૂન્ય થાએ,
નહીસરવરઠરાં, પાણી સફાઈજાએ.

૬

બહુ કર ઉપજાવે, ખેતરો તો તપેલાં,
ધર ફૂકી કરવા તે, રે પ્રગાસો ન સેલા ;
અતિશય ઉકળાટો, ચાદળી તાપ લાવે,
શ્રમ સહજ કરતાં, લોક યાદીજ નાએ.

૭

ખૂંબ સઠકતો આળે, દોસતી ફરિયા ને,
અવર કૃષ્ણ ધણીઓ, દે રસો મિટ મોને ;
હરિત ગુરૂ તારુઓ, શોભતાં પાતરાંથી,
સુખ સરવ હોવાને, આપતાં છાંયડાંથી.

૮

ધરવતની તળેટી, તેથી મોડેક ફરે,
મુલું અટકતો ગાતી, કુન્ન ધીમેજ મૂરે ;
સરજી મધુર મું ચું, કૂપસારંગી વાગે,
છરર પડતું પાણી, નિર્મળ રમ્ય લાગે.

૯

ચરોકરો વળતું તે, પાછું ગોવાડું જોડા,
ફૂડું કરતુંજ બે બે, રાશુ ઘેટાંનું જોડા ;
વળી રમણિય જોડા, થડ દીનાતસીઆ,
રસં પિષ્કળની ફરી, રે સમું પોકળીમાં.

૧૦

દેશ્વરપ્રાર્થના.

(શાર્દૂલવિક્રીહિતવૃત્ત.)

ને ને બ્રહ્મ અનતગોળકરના, દેવાધિદેવા હરે,
તારી આંખવિના શુ વિમ્લહરતા, થાતે અમોઘી અરે;
ને ને સર્વ ભર્યાંજ યોગ્ય પગલાં, તે તે કૃપા તાહરી,
કર્તવ્યો બહુ છે હજી તું હમને, દેજે મતિ આ હરી. ૧

સપે રાખી પરસ્પરે કરવ તું, કામો સુધારાતણાં,
દેશીઓતણી થાય સેજ અડતી, કાંઈ ન રહે મથા,
જાતિબધનકોટ તે તૂટીપડે, રસ્તા બીજા ચોકળા,
તે તું તોડવ બુદ્ધિ-સાહસબળે, વેમોની જાએ બલા. ૨

જાટાં સકટમાં બહુ ધીર ધરી, સામે જોશુરેહતાં,
લાગે આગળ સાહસે વધી જતાં, સાથી ફેડા જોઇતા;
સન્મિત્રો ધરવેર તે વિસરીને, પ્રેમે કરે સાગતા,
તેવી તું કર પ્રેરણા ઝટ યશે, દેશીની ઉત્કર્ષતા ૩

ઝાઝુ શુ પ્રશ્ન તુજને વિનવિયે, થોડા અમે તો છિયે,
શત્રુ તો બળવાન છે રણવિયે, ક્રમેકરી જીતિયે;
દેશીનું હિત જાણીને હ હ કરી, ઝુડા ક્યાં મોખરે,
હાવાં તો સરદાર તું જવાતણો, ડંકો કરાવે ખરે. ૪

કવીરવ્રહ.

(શિશુરિખીવૃત્ત)

મૂરો ભાર્યો અંજો, દૂરથી હુમસે પાડસરખો,
નદીવચ્ચે જિભો, નિરભયપણે એકસરખો;
દોરથી હાથો જોડો, હરિતંત્રુ હદે ધ્યાન ધરતો,
સંયુદે એકાતે, કબીરવડ એ સોઠ હરતો.

કરે દેખાવેજી, અચરતો જાણાએ જગતમાં,
ખરે એ મોરારોનો, મગરુજ રહે દેશ નવ કાં ?
મનાએ સત્સંગે, પવિતર કળીરાજગતમાં,
પ્રભની રહિએ, નિત અમર કેપાથ નવ કાં ? ૨

કૂટી ડાળોમાંથી, પ્રથમ તરુકેરી નિકળતા,
પ્રુએ તેવા તંતુ, વધીજઈ નીચે તે લટકતા ;
જટાની શોભાથી, અતિશ સરમાઈ સિવ હઠ્યા,
જટાને સંકેથી, વડ તણું ગિરિએ જઈ રલા. ૫

ઉનાળાનો ભાનુ, અતિશ મયો ભેદી નવ શકે,
ધટા જાયે એવી, જન રીતજાણાસુખ સિયે ;
પ્રુથી બાળુઓથી, બહુ પવન આવી જમીનને,
કરે ચોડખી રૂડી, પહોં મિત થઈને પ્રુસિ કરે. ૧૦

ધણા જંતુ પંખી, અમગસુખ પામે અહિં રહી,
ધણા જાગાંઓ, અહિં ઉતરતા પુણ્ય સમજી ;
ધણા શિકારીઓ, ગમત કરતા રે બહુ અહો,
હજારો લોકોને, આચલુ સમાતાં અહિં નહો. ૧૧

અહાઆંથી જોવી, ચક્રચક્રતી વેતી નહો ફેરે,
પશુ કો જોવાં જો, અહિં તહિ ચરે બેઠકપરે ;
ધટા ભારે જોવી, સમદ શુશુવા કોઈ ખમના,
દીલે વાયુ લેવો, સુખ નવ હોણા લે કરમના. ૧૨

ધટા-ચાળાં-લીધે ધણીક દરવાની ગલી ધઈ,
જોખો બધાઈ, રમણિય બહુ બેઠક બની ;
નિરાંતે જેમાં તો, ખુસીયદી રમે લાસલસના,
નિરાંતે જેમાં તો, ખુસીયદી રહે જોજી જપમાં. ૧૩

દોષે છાપી જુડાં, હરિત કુમળાં પત્ર ફૂગસાં,
વળી રાત્ ટેટા, સુગી બહુ જોવો પેટ ભરતા ;

પડે બાબુએથી, બહુ પુણનુમા રંગકિરણો,
 મીચે ચળકે તડકે, બરફસરખાં ઠારથી પડે. ૧૪
 હરી મારી આંખો, કબીરવડ તુને નિરખીને,
 ખરી પાપી બુદ્ધિ, ખરીજ કેડી બના ચમ મને;
 વિશેષે શોભેછે, ગભીરવડ તુથી નરમદા,
 કૃતાર્થી મોટે હું, દરશનવડે છું નરમદા. ૧૫

નરસિંહમેતો.

“ એ જૂનાગઢનો વડનગરો નામર. એ સુવત ૧૫૦૦ માં હતો. એની કવિતાવાણી કુમળી, સાદી-અસંકારચિનાની, સરળ ને કાવચી છે. કાઠિયાવાડનો છતાં એની ભાષામાં સુરનીભાષાની ઠામળતા છે. એણે ધણકરીને પ્રભાંગના રાત્રીમાં લખ્યું છે. કવિતાનો છવ્વે રસ તે નરસિંહની કવિતામાં સાદગી, આછો, સારો, નિર્મળો ને રચાયે છે—દુર્લભ-તૂંદના મુવાસલેવો. એની કવિતાનો વિષય ભક્તિભાવજ છે, પણ વર્ણનરૂપરથી વાસરસ, શૃંગારરસ, દાસ્યરસ, શાંતરસ અને સંસારી નીનિબાધ એના ચળકારા ચોડા અથવા ધણી બાર ૬૫૪ જણાઈ આવે છે. એણે પ્રભાંગજની ચોમાનાં વર્ણન સુંદર અને આર્નઈ પમાડે તેવાં કર્યાં છે—પ્રભાતિયાં તે નરસિંહમેતાનાંજ. એની કૃતિમાં ૫૬૪ સુખ્ય છે. એણે તત્ત્વાનુભાષનાં ચોડાંએ ૫૬ કર્યાં છે તેમાં પણ ભક્તિભાવ ખરો. નરસિંહમેતો પહેલા વર્ગના નહિ પણ બીજા વર્ગના કવિઓની પદ્ધતિમાં માનસામે ચોમે છે. બરતીઓઠને આધીન નહિ એવી રેતાળજની નાની નની રારદ ઋતુમાં સુવારે, જપેરે, સાંને, રાતે ચાંદરણામાં પવનથી ઘઘરી કછી હોય તેવી નરસિંહની કવિતા છે.

પદ ૧.

(શુભળાહદ—પ્રમાત.)

રાત રહે જાહરે પાછલી ખઠ ધડી, સાધુપુરુષને સુધ ન રેવું;
નિદ્રાને પરહરી સમરવા શીહરિ, એક તું એક તું એમ રેવું. રાત૦ ૧

ભોગિયા હોય તેને ભોગ સંભાળવા, ભોગિયા હોય તેને ભોગ તાંજવા;
વેદિયા હોય તેને વેદ વિચારવા, વૈષ્ણવ હોય તેને કૃષ્ણ ભજવા. રાત૦ ૨

સુકવિ હોય તેને સદ્ગ્રંથ ખાંધવા, દાતાર હોય તેને દાન કરવું;
પતિવ્રતાનારને કથને પૂછવું, કંથ કહે તે તો ચિત્ત ધરવું. રાત૦ ૩

આપણે આપણા ધર્મ સંભાળવા, કર્મનો ધર્મ લેવો વિચારી;
નરસિંહના સ્વામીને સ્નેહથી સમરતાં, ફરો નવ અવતરે નર ને નારી. રાત૦ ૪

પદ ૨.

શા સુખે સ્ત્રી સંભાર ધીનપ્રાપ્ત, હાથ તેહરિવિના કાંઈ સુખે;
તાત ને માત સુત આત ટોળે મળ્યાં, દોહલી વેળા શા દૂર જાએ. શા૦ ૧

જિધે મસ્તક હતો ઉત્તરપ આચરી, ભક્તિ કીધી ભગવાનકેરી ;
અવતરી પાશ બંધાયો માયાતણે, લંપટી લાલચે લીધો ઘેરી. શા૦ ૨

દિવસે ચોદશ બન્ધો રાત નિદ્રાવિધે, સ્વપ્નમાં સાંભરે મોટી માયા ;
પલક પરવાર નહિ હરિને બજવાતણે, જ્યાંલગી જીવસંજોગ કાયા. શા૦ ૩

ધનધામેકરી મોહીરણો લોભિયો, વેદના વિસરી ગર્ભકેરી ;
નાથત્રિશોકના હરિ ન સંભારિયા, જ્યારે રાખ્યોતો જહરામાં ઘેરી. શા૦ ૪

નગરે જીવડા વાજ્યાલ્યો ધણું, કેટલોએક પ્રતિબોધ દીલે ;
નરસૈના સ્વામીને નિત્ય સંભારતાં, દેહનાં દુકૃત દૂર કીળે. શા૦ ૫

પદ ૩.

(રાગ-પંચમ.)

જીવવાનીને દાડેરે હરિને જાણ્યા નહીં રે, મોહું પરદારાસાયે મન ;
કાંઈકને મોહોરે કામનીના કલ્પમાં, કાંઈએક જોડવા ધાયો ધન. જી૦ ૧

પશ્ચિસ તે પચાસેરે પરંપચમાં ગયારે, દોહેલા આલ્યા સાંકવર્પના દન ;
સિત્તેરને સૂધીરે કાંઈ સમજ્યો નહીં, પછે ચાલ્યો સાધન કરવા વન. જી૦ ૨

આંખડિયે ન સૂઝેરે ગળે બહુ નાસિકારે, બોલે તે તો સભજાએ નહિ કર્ણુ ;
માયા તો ન મૂકેરે તૂટે નહીં તૂપણારે, જાળખાયા નહિ અસરણ્યકર્ણુ. જી૦ ૩

હાથમાં લાકડીરે ચરણ ચાલે નહીં, તટીને શિથિળ થયુંછે તન ;
મુખમાંહી દંતરે એકે દીસે નહીં, તોય પાપી ઉદર માગે અન્ન. જી૦ ૪

ભાગ્યજેનું બહુરે આ અવસરને જાળખ્યોરે, તેતો પ્રાણી કેવાએ હરિના જન ;
નરસૈના સ્વામીનેરે સુખમાં સંભારજોરે, જો દોય પેલા ભવનું પુણ્ય. જી૦ ૫

પદ ૪.

(રાગ-ચૈરાવલ.)

સુખદુઃખ મનમાં ન આણીએ, ઘટસાયે રે-ધડિયાં ;

ટાલ્યાં તે કાંઈનાં નવ ટળે, રણનાથનાં જડિયાં. સુખ૦ ૧

નળરાગસરખો નર નહીં, જેની દમયંતી રાણી;
અરધે વસ્ત્રે વનમાં જાઓ, ન મળે અન્ન ને પાણી. સુખ ૦ ૨

પાંચ પાંડવસરખા બધવા, જેને દ્રુપદી રાણી;
જાર વરસ વન ભોગ્યાં, નવણે નિદ્રા ન આણી. સુખ ૦ ૩

સીતાસરખી સતી નહીં, જેના રામજી સ્વામી;
રાવણુ તેને હરીગયો, સતી મહા દુઃખ પામી. સુખ ૦ ૪

રાવણુસરખો રાજા, મહાહરી રાણી;
દસ મગક છેદાધગ્યાં, બધી લંકા લૂટાણી. સુખ ૦ ૫

હરિચંદ્ર રાવ સતવાદીઓ, તારાભોયની રાણી;
તેને વિપત્તિ બહુ પડી, બધી નીચધેર પાણી. સુખ ૦ ૬

શિવજીસરખા સત્તા નહીં, જેની પાર્વતી રાણી;
બોળવાયા બીલડીયજી, તપમાં ખામી ગણાણી. સુખ ૦ ૭

સર્વ દેવને બ્યારે ઠીક પડી, સમર્થ અતરંગમી;
બાવટ બાગી બૂધરે, મેતા નરસેને સ્વામી. સુખ ૦ ૮

પદ ૬.

(રાગ અજાવરી.)

વૈષ્ણવજન તો તેને ક્ષમા, જે પીડ પરાધ બણે રે;
પરદુ બે ઉપકાર કરે તોએ, મન અભિમાન ન આણે રે. ૧

સકળ લોકમાં સૌને વદે, નિંદા ન કરે કંની રે;
વાચ કાઠ મન નિશ્ચળ રાખે તો, ધનધન જનની તેની રે. ૨.

સમૃદ્ધિ અને તપશ્ચર્યામી, પરસ્પરી જેને ખાત રે;
નિવ્લાયજી અસત્ય ન બોલે, પરધન નવ જાણે હાથ રે. ૩

મોહભ્રાંષા બ્યારે નહિ જેને, દુઃખવેરાગ જેની મનમાં રે;
રામનામસું તાળી લાગી, સકળ તીરથ તેના તનમાં રે. ૪

વણુસોળી ને કપટરહિત છે, કામક્રોધને નિવાર્યા રે ;
ભણે નરસંયો તેનું દરશન કરનાં, કુળ એકાંતર તાર્યાં રે. ૫

પદ ૬.

(જીલ્લાછદ—પ્રમાત.)

શરીર શોધ્યાવિના સાર નહિ સાંપડે, પડિતા પાર નહિ પામે પોથે ;
તાંદુલા મેલીને છુપને વળગી રહ્યો, ભૂખ નહિ ભાગે એમ ઠાસે થોથે. ૧

રસના સ્વાદમાં સર્વ રુધાધરણા, વિગતિ ગુરુગાનવિનારે ગુથે ;
વાણીવિલાસમાં વિવિધ વાણીવડે, પરહરી વચ્ચને વળગે ચૂંથે. ૨

શબ્દ શીખે ખરો સકળ વિદ્યા ભણે, અધ્યાત્મ ઊચરે આવી ઓથે ;
પ્રપચ પિડમાં રહ્યો અહંકાર નવ ગયો, આચર્યો એમ અનત કોડે. ૩

શાસ્ત્રકથા કહે રજનીમાં આથડે, એમ અગાનમાં શીશ ગોડે ;
ભણે નરસંયો જે બેદ જાણી જુઓ, મેં તો રચી કવ્યું પદ ઓથે. ૪

પદ ૭.

જગીને જોઈ તો જગત દીસે નહિ, બિધમા અટપટા ભોગ ભાસે ;
ચિત્ત ચિતન્યવિલાસ તદ્રૂપ છે, બહા લટકાં કરે બહાપાસે. ૧

પથમહામત પરિશ્રવિષે બિપન્ના, અણુઅણુમાહી રહ્યારે વળગી ;
ફૂલ ને ફળ તે તો વૃક્ષનાં જાણુવાં, થડચક્રી કાળ તે નહિરે અળગી. ૨

વેદ તો એમ વદે શ્રુતિરમૃતિ માખ દે, કનકકુંડળવિષે બેદ નોએ ,
ધાટ ધડિયા પછી નામ ફૂંપ જીજવાં, અતે તો હેમનુહેમ હોએ. ૩

જીવને શિવ તો આપદઅછાએ થયા, રચી પરપચ ચાહસોક કીધા ,
ભણે નરસંયો એ તેજ હું તેજ હું, એને સમર્પાચી કષ સત સીધ્યા. ૪

પદ ૮.

જે ગમે જગતગુરુ દેવ જગદીશને, તેવણો ખરખરોડોક કરવો ;
આપણો ચિત્તવ્યો અર્થ કાષ નવ સરે, ઊગરે એક ઉદ્દેગ ધરવો. ૧

હું કરું હું કરું એજ અગાનતા, ચક્રનો ભાર જેમ આન તાણે;
સૃષ્ટિમડાણ છે સર્વ એણીપેરે, જોગી જોગેશ્વરા કોષક જાણે. ૨

નીપજે નરથી તો કોષ ના રહે કુખી, શત્રુ ખારીને સૌ મિત્ર રાખે;
રાય ને રૈક કોષ દષ્ટ આવે નહીં, ભવનપર ભવનપર છત્ર દાખે. ૩

રૂઠુ લતા પત્ર ફળફૂલ આપે યથા, માનવી મૂર્ખ મન વ્યર્થ શોચે;
જેહના ભાગ્યમાં જે સમે જે લખ્યું, તેહને તે સમે તેજ પોચે. ૪

સુખ સંસારી મિથ્યા કરી માનજે, ફળ્યુવિના શ્રીશ્ચં સર્વ કાચું;
જુગત્ કર જોડી કરી નરસીયો એમ કહે, જન્મપ્રતિજન્મ હરિનેજ ગાયું. ૫

પદ ૯.

અખિલ બ્રહ્માંડમાં એક તું ત્રીહરિ, જુજવે રૂપે અનત બાસે;
દેહમાં દેવ તું તેજમાં તારન તું, શૂન્યમાં યમ્દ થઈ વેદ વાસે. ૧

પવન તું પાણી તું જ્વામિ તું જૂઠરા, વક્ષ થે ફૂલો રત્નો આકારો;
વિવિધ રચના કરી અનેક રમ લેવાને, સિપયકી જીવ થયો એજ આરો. ૨

વેદ તો એમ વહે શ્રુતિસ્મૃતિ સાખ દે, કનકકુંડળવિષે ભેદ નોએ;
ધાટ ધડિયા પછી નામ રૂપ જૂજવાં, અતે નો હેમનુંહેમ હોએ. ૩

અંથ ગડખડ કરી વાત ન કરી ખરી, જેહને જે ગમે તેને પૂજે;
મન કર્મે વચનથી આપ માની લહે, સત્ય છે એજ મન એમ સૂજે. ૪

વક્ષમાં બીજ તું બીજમાં વક્ષ તું, જોડ પટતરો એજ પારો;
ભણે નરસીયો એ મનતણી શોધના, પ્રીત કરું પ્રેમથી પ્રમટ ચારો. ૫

પદ ૧૦.

જ્યાંસગી આતમા તત્ત્વ ચીન્યે: નહીં, ત્યાંસગી સાધના મર્ચ જૂહી;
માનુષ્યદેહ તારો એમ એમ ગયો, માવહાની જેમ જટિ પૂડી. ૧

- શુ થયુ રનાન મેવા ને પૂજાયકી, શુ થયુ ઘેર રહ્યો દાન દીધે;
શુ થયુ ધરે જટા જરમલેપન કરે, શુ થયુ વાળલોચન કીધે ૨
- શુ થયુ તપ ને તીર્થ કાધાયકી, શુ થયુ માળ ગ્રહો નામ લીધે;
શુ થયુ તિલક ને તુળસી માર્યાયકી, શુ થયુ ગગનજપાન કીધે. ૩
- શુ થયુ વેદબાકરણવાણી વઢે, શુ થયુ રાગ ને રગ જાણે;
શુ થયુ ખટદર્શન સેવાયકી, શુ થયુ વરણના ભેદ આણે ૪
- એ છે પરપચ સ્ત્રી પેટ ભરવાતણા, આતમારામ પરિષ્કા ન જોયો;
ભણે નરસંયો કે તત્ત્વદર્શનવિના, રત્નચિતામણિ જન્મ જોયો ૫

પદ ૧૧

- આપ્તા નામ પામ્યો પણ રામને નવ લક્ષ્મી, વૈષ્ણવપદકેતુ બિરદ આણે;
ધરવચે પુત્રવિના જેવુ પારણુ, વરવિના જેહવી જાન માણે ૧
- વ્યાધિની વેદના વિશ્વની ના ટળે, કાસો ગગનમા મેઘ ગાળે,
હરિને જાણ્યાવિના હરિકેરો જન થયો, વાતપકવાનથી ભૂખ ન ભાળે ૨
- તું એમ જાણે જે હરિજન હું થયો, વિષ્ણુપદ ગાઇ થયો ભક્ત ભવમાં,
કરેણી તો કાગની હોડ કરે હસની, હસને તો હસીકાડે લવમા ૩
- પડમા પ્રજુ પણ પ્રગટ પેખે નહીં, કોગટ ક્ષણને દૂર ભાળે,
અગણિત ક્ષણનુ ગણિત લેખુ કરે, દુષ્ટભાવેકરી માળ આણે ૪
- જો નિરાકારમા જેહનુ મન ગયે, બિજસસારની શ્રાતિ ભાળે;
દાસ નરસંયો ને તેને ચરણે નમે, શાનવિશાનની જોત જાળે. ૫

પ્રેમાનંદ

“એ વડોદરાને યોવીસે ખાકણ એ દિલ્હીના આરંગઝેબે ને મહમદશાહ એ ખાદશાહોના વખતમા હતો પિલાઇ ગાયકવાડે વડોદરામા સંવત ૧૭૮૭ મા માઠી સ્થાપી તે વેળા પ્રેમાનંદ હેવાત હતો એમ અનુમાન થઇશકે છે સંવત ૧૭૭૬ થી તે ૧૭૬૬ સુધીમા પ્રેમાનંદનું મરણ થયું એની વખતમા હિંદુદમા મિલ્કત, દેડન, ને પોષ એ કવિઓ હતા સંવત ૧૭૦૦ થી તે ૧૭૬૬ સુધી એટલે અસાદમા સૈકામા ને સારા સારા કવિઓ થયા તેમા અને ગુજરાતી ભાષાના સર્વ કવિઓમા પ્રેમાનંદ મુખ્ય છે એના રચેલા ગ્રંથો—ઓખાદરણ (૧૭૨૩), અભિન્યુ આખ્યાન (૧૭૨૭), મુદાસરાઆખ્યાન (૧૭૨૮), હુંડી (૧૭૩૦), દારમાળા (૧૭૩૪), સુદામાચરિત્ર (૧૭૩૮), મોસાળુ (૧૭૩૯), શયયમ (૧૭૪૧), નળાખ્યાન (૧૭૪૬), અને ભાગવત ફરશ્તકધના ખાવન અધ્યાય, રુખમણીદરણ, વિવેકવલ્લભરો, દાણુલીલા, આદ્ય વગેરે (ઉપર આપેલા વર્ષો અનેક પ્રતોના સમ્પત્તિ મળેથીજ ખરા હરે) કવિદાને આત્મા ને રસ તે પ્રેમાનંદની કવિતામા ધણુકરીને એકસરખો સાધારણ ઉભળો ને ધારો હોય તેવો લીપે છે એની કવિતા કડુણા ને દાસ્ય એ બે રસથી વિશેષ વ્યાપ્ત છે ને બીજા રસ ગૂઝાર, વીર, અદ્ભુત એ પ્રસંગોપાત સારા કેખાય છે પ્રેમાનંદે સ્વભાવ સ્થિતિ-રીતભાતનુ અનુકૂળ ગૈરવવાળી યુદ્ધવાલુખીમાં રસભર્યું વર્ણન કયું છે અલગારે પણ ધટ્ટા અને સારા છે એણે એની પેલા યદ્યયલાઓના દેશી રાગ-દાળમા અથવા તેમા વધારોપદાઓ કરી નવા કરી એ રીતની વાલીમાં શ્રેષ્ઠ રચ્યા છે હુંડી, માધ, દારમાળા ને મોસાળુ એ ચારમા વાચક નરસિંહ મેતો છે, ને એ ચારમા ઉત્તમ મોસાળુ છે એમા ને સુદામામા દાસ્ય ને કડુણા એ બે રસ છે ગુજરાતીમા જૂદા જૂદા ત્રણ પ્રકારના દાસ્ય લખનાર અખો, પ્રેમાનંદ ને શામળ એ થયા છે તેના નેવે બીજે કોઇ થયો નથી ઓખાદરણમા શગર પ્રધાન છે ને તેથી ઓછા વીર છે મુદાસરામા શૂનાર કડુણા ને ઘોડોએક અદ્ભુત છે અભિન્યુમા વીરનું પ્રાધાન્ય અને બીજા કડુણા ને શૂનાર છે નળાખ્યાનમા કડુણાનું પ્રાધાન્ય ને શૂનાર દાસ્ય એ છે વિવેકવલ્લભમા ચાત છે અને ફરામમા સપળા રસ છે પણ વિશેષે વત્સરસ છે

વિષયનું રૂપ અને દર્શાવવાની શક્તિ અને વાચનારના ઉપર પડી અસર એ ત્રણ ઉપરથી કવિતા ઉત્તમ મધ્યમ કે કનિષ્ઠ કેવાય છે વળી સર્વકાળના સર્વ સ્થિતિના લોક નેટલી પસંદ કરે તેટલા ગૈરવની ને તેટલી શક્તિથી લખાયથી કવિતા તે ઉત્તમ વાલ્મિક, વ્યાસ, કાળિદાસાદિ એએએ એ પ્રતિની કવિતાર કરી છે તે પ્રતિની કવિતા પ્રેમાનંદની નથી પ્રેમાનંદે વિશેષે ગુજરાતીએને પસંદ પડે તત્તી કવિતા કરી છે એની કવિતામા ઉત્તમ વર્ણના જનની સ્થિતિનુ ચિત્ર નથી પણ મધ્યમ વર્ણના જનની સ્થિતિનું વિશેષે છે એણે પોતાના શ્રેયોમા સરફતમાના ને દત્તક્યાના વિરમે લીધા છે અને તેને પોતાના સંસારજ્ઞાન તથા તદ્વેશકિત એ બિંથી શયુઆરખા છે એની કવિતામા પાત્રજનોની મુર્તિ યથાર્થિયન પડેલી બેવામા આવતી નથી વળી એક માણસ જૂદે જૂદે

પ્રસંગે જૂઠા જૂઠા રસમાં દેખાય પણ તે તેનોતેજ છે એમ તો હોયુંજ નોંધએ—એ વિષયમાં પણ અપૂર્ણપણું દેખાય છે. કારણ કે કવિ, સ્થિતિવર્ણન કરવાના પોતાના મુખ્ય રસમાં અને પોતાની વખતના લોકને પ્રસન્ન કરવાનાં કોડમાં નિત્ય મગ્ન હતો. એનો સૌથી ગ્રેષ્ઠ ગ્રંથ પોતાની કરેલી સ્થિતિમાં કરેલી કલમથી લખાયેલો નળાખ્યાનનો છે. ભાગવત પછી લખ્યું છે પણ તે વૃદ્ધાવસ્થામાં ને ઉતાવળથી લખેલું હોય એમ ભાવા તથા વર્ણનશૈલી-ઉપરથી જણાય છે.

વર્ણનરસ અને વર્ણનશૈલી એ પ્રેમાનંદની કવિતાની મુદ્દાટી ખૂબી છે અને એઉપરથી ગુજરાતીએ હુંડી, મુદામાયત્રિ, મેાસાજું, ઓખાહરણ એ ગ્રંથો અમુક અમુક ટાણે ઉત્તમથી ગાય છે અને નળાખ્યાન ને ભાગવત ચોમાસામાં વાંચે છે અથવા સાંભળે છે. પ્રેમાનંદની કવિતા એ ગુર્જરી સ્થિતિપ્રદેશમાં એક સુંદર સરોવર છે કે જેની લહરીમાં સર્વ ગુજરાતીઓ પોતાનાં રોવાહસવા દુઃખસુખનાં પ્રતિબિંબ નોંધનોંધને નિરૂત્તિઆનંદમાં રે છે.”

ભાગવત-દશમસ્કંધ

અધ્યાય ૨૦

વર્ષાશરદવર્ણન.

(રાગ મૃલાર.)

- ગોવિંદચરિત્ર કહે ગર્ભજેગી, સાંભળીએ બૂપાળ શ્રી ;
અદ્ભુત લીલા વૃંદાવનની, વરણુ વર્ષાકાળ શ્રી. ૧
- શ્રીગોકુળમાં ગાજી ગાજી, વરસે છે વરસાદજી ;
તેવામાં ગૌધેન ચરાવે, રામકૃષ્ણ બે બાત શ્રી. ૨
- ગાજે ધન વૌજળી બહુ ચમકે, થાય અધારુ ધોર શ્રી ;
સર, આતક બોલે, બઘેણ, નાચે. યજ્ઞા. છરી. મોર. શ્રી. ૩
- અમૃતસ્વરે કાકિલા બોલે, ભગર કરે ચુંગર શ્રી ;
અભયદાને દેખી નાસે, વચ્ચ કરે હીસાર શ્રી. ૪
- આદિત ઉગણુ ધીરુ આચ્છાત્ર, વાદળી ગઈ ચર્વ આપી શ્રી ;
અનંત જંતુ ઉદયા અવનીમાં, સૃષ્ટિ વિધિએ યાપી શ્રી. ૫

કીટ પતંગ પ્રાણી પચવરણાં, મડૂક કરે મુખ મોર છ;
લીલાં તુણ ચર્પાં અવનીમાં, ઉદ્યા હુમચકોર છ. ૬

નવિન પત્ર કુસુમ નાનાવિધ, નદીએ આવ્યાં પૂર છ;
નદીતટ ઊભા ગોવાળા તે, વાય વેણુ મધુર છ. ૭

મદવે મારગ પૂરાણા, વેપારીએ મૂઝ્યા વેપાર છ;
આશ્રમ કીધા સંન્યાસીએ, ઝોક સ્થળ રેણુ માસ ચાર છ. ૮

નાના વ્રત કરે સહ નારી, તાપસ બેઠાં માળે છ;
શ્રવણ કીર્તન પૂજન પ્રતિમા, વર્ણાશ્રમધર્મે પાળે છ. ૯

દુઃખાં દૂધ કરેછે સુરબી, ચરે લીવાં તુણ છ;
કર નેષિકા વાળે લંગોટી, વન ગય અશરણુસર્થ છ. ૧૦

ઝડી કરી વરમે મેવલીઓ, નયણે સુરજ ન સૂજે છ;
વૃક્ષતળે ઊભા અવિનાશી, રાડે ચરચર દુનું છ. ૧૧

ઉપર જળ તળે જળ વહેછે, નથી બેસવાનો દામ છ;
પલાશપત્રના ટોપ કરી ધરે, મસ્તક કેશવરામ છ. ૧૨

સાંજસમે આવે શ્રીગોકુળ, પૂરબર્ષી વહે નાળાં છ;
કેા તરે હુમકાં કટિએ બાંધી, ગોપુત્ર વળગે ગોવાળા છ. ૧૩

શામળીવાને સામા આવે, તારા લેહ નદરાય છ;
સંસારતારણ ખીએ નદીમાં, બેઠને મૂકે પાય છ. ૧૪

કાટિ કેતક કરે કમળાવર, શુણ્ણ પરિક્ષત રાજન છ;
એ તો વર્ષાકાળની કહી લીલા, કલ્પ દીપકાળવરણુત છ. ૧૫

વર્ણુવું શોભા ચરદકાળની, આવ્યો આશ્વિન માસ છ;
તિમિર નિવર્ત્ય અભયટાનું, ચયું નિર્મેળ આકાસ છ. ૧૬

પ્રગટ ઉડમણ ઉડું બામે, મહાન્નોત્તિ કરે માર્તંડ છ;
રવિકિરણે પંક સૂકવ્યા, નિર્મેળ કીધા નવપાંડ છ. ૧૭

નિર્મેળ જળ ચર્પાં સર્વમરિતાનાં, રોયણ પંકજે ઉધડીઆં છ;
ઉત્પત્તિ થઇ મુખાશ્વની, સ્વાતિજિહ્વે બહુ પડીઆં છ. ૧૮

પશુપતિણી યમ સગર્ભા, નવિન જીવ અવતરીઆ જી,	
નિજ નાચથી પતિનતાએ, ગર્ભ ઉદરે ધરીઆ જી	૧૮
પશુંકુટિ તજી ઉડીને ચાલ્યા, તીર્યે કરના સન્યાસી જી,	
આગીઆ ઉધ્યા કાદન સૂરના, ધર લીધે પુરવાસી જી	૨૦
નાકા મૂખી સમુદ્રમાહે, વેપાર કરે વેપારી જી,	
વિનાહકર્મ કરે નહું ચ્યારે, ગીત ગાય શુભ નારી જી	૨૧
જગન હોમ થાએ વેદાધ્યન, દાન આપે દાતાર જી,	
ભક્ત મૂકાએ માયાથી જેમ, અભયી મૂકાયો સૂર જી	૨૨
વૈષ્ણવે મહોચ્છવ કીધો, શુગારવા દેવસ્થળ જી,	
નવા અલ આન્યા નાનાવિધ નવા કુસુમ ને, ફળ જી	૨૩
વેપારીએ આમાતર કીધા, પરવરીઆ પરદેસ જી,	
ગે શીતલાળતાજી છે વરજીન, લીના શ્રીહીપીઠસજી	૨૪

અધ્યાય ૧૬.

નાગદમનમાથી

(રાગ વેરાલી)

(શુકવચન.)

નાગસનમુખ શામળીયા થયા, એવે ગોવાળા શ્રીગોકુળ ગયા,	
ત્રાહે ત્રાહે કરી નિહના ડસે, મસ્તક ધૂણે ને કર ધસે.	૧
શોકસયુક્ત થાસે ભર ૧, શુ બેસા નંદ નાગક ઉચર ૧૧,	
વરત્યુ વિપરીત વિરમવતાત, કૃષ્ણે પ્રિયો જમુનામા ઝપાપાત	૨
વારના ચડ્યો જણની ડાળ, પુન તમારો મોડ પાતાળ, •	
દારુણ વાત અવણે મામળી, પથા નદજી મુરછા વળી	૩
જેમ કુહાડે કાપે કંદળી, તેમ જામળતી ધરણે ઢળી.	
ટોંગે મજા ગોપીના દદ, પછાડે અમ કરે આકદ.	૪

રુએ દંપતી વેદના ઘણી, ધાયા નંદજી જમુનાભણી;
શકે સર્વેસ લૂટીલીધુ નથી, એવે રૂપે ધાયાં જસોમતી. ૫

જેમ વચ્છવિના વિહીલી ગાવડી, શ્રીકૃષ્ણવિના તેવી માવડી;
ત્રાહે ત્રાહે પુત્ર કેતી ગય, પડે ધર્મું વળી બેડી સાય. ૬

દ્રહઉપકંઠે આલ્યું સૌકોય, અંપાવાનું સ્થળ ફરીફરી જોય;
દેખાડે ગોપ અશુભીએકરી, આ ડાંગે ચૂડી અંપાલ્યું શ્રીદરિ. ૭

અંપાપાત કરવા જસોદા ધાઇ, અમા બળિભદ્રે રાખી સાઇ;
ઉપનદે નંદ અભા બળકરી, રુએ જસોદા યુધ્ધ ઓચરી. ૮

(જસોદાવચન.)

મારુ માથુકડું રીસાલ્યું રે સામળીયા,

તારા મનમાં એ શું આલ્યુ રે પાતળીયા;

હું અપરાધથી માતાને મૂઝી, યામાટે અંપાલ્યું રે સામળીયા—મારું—ટેક.

કાસિદીનું કાણુ પાણી, માહે વસે કાજો કાળી;

હવે આરયા તે શી મળવાની, કેમ આવે વનમાળી રે—સાં મારું ૧

સતાનરૂપી મોડું ધન તે, કરમે લીધુ લૂટી;

મેં નવ જાણ્યું જતન કરીને, રતન પડ્યું કેમ છૂટી રે—સાં મારું ૨

પુત્ર પામી હું છેલ્લે આશ્રમે, ઉછેરયો પ્રતિપાળી;

નીપનો રસ ઢળી ગયો હું, વિગેગ આગે બાળી રે—સાં મારું ૩

નાકે મોતી પાપ ધૂધરી, મોરમુગટ તિર ધારી;

ફરી રૂપ હું કાંધી દેખું, હરિ આવે ગા ચારી રે—સાં મારું ૪

કાને કુડળ મુખમાં મોરલી, સાંજે ગોકુળ આવે;

ભૂખ્યો છાં કહી પેટ દેખાડે, મા કહી મુને બોલાવે રે—સાં મારું ૫

પીતપિછોડી કાઢ કછે, મુજકને નેતરું આગે;

હું ધરડી માને થાપી જાણી, કોણ વગોવવા લાગે રે—સાં મારું ૬

તું પ્રાણેશ્વર તું ગોપેશ્વર, ગોપી દેહ કેમ ધરશે ;
બાળસખાની કાણુ વલે, આ ગાયો હીસી હીસી મરશે રે—શાં મારું ૭

ઉડા જળમાં વાસો કીધો, પાણીમાં કેમ ગમશે ;
મેર પોપટ ને પુતળી, તારે રમકડે કાણુ રમશે રે—શાં મારું ૮

કાંઈ તું ગયો ને હું જીવું છું, જોછા સગપણમાટે ;
સાચું વાલ તો તારાં જણાએ, સાંભળતાં હેલું કાટે રે—શાં મારું ૯

હાલકે પાપાણુ કઠિણ છે, તેણે કઠિણ છે લાડું ;
વજ્રતુલ્ય છે કાળજ મારુ, લોકને શું દેખાડું મોડું રે—શાં મારું ૧૦

તે મખાંતર દડાનું કીધું, મનમાં દુખ કાંઈ આવ્યું ;
ઊખળનું બંધન આજ સંભાર્યું, તેમાટે અંપાવ્યું રે—શાં મારું ૧૧

નંદજસોદા ગાયગોવાળા, બાકુળ વ્રજની નારી ;
ચાર ધડીપુડે સર્વે પડ્યો, હળધર રાખે વારી રે—શાં મારું ૧૨

લલલાવંધન.

(છંદ મુજંગીની ચાલ)

વાસી સ્વર્ગ સુરવર્ગ આશ્ચર્ય પામે,
આ શું કર્મ પરિણતને નંદધામે ;
અખંડાવિનાશી વપુવેપધારી,
બાંધે ઊખળે બલને નંદનારી.

૧

પ્રભુ અચ્યુતાનંદ અવ્યક્ત કહિયે,
નવ ભારતીવેદથી ભેદ લહિયે ;
નિરાકાર સાકાર આનંદકારી—

શાંધે ૨

ચુણ્ણતીત, ગોવિંદ ગુરુગામી,
બ્રાહ્મમૌન સર્વન અતરંગમી ;
પરાતપર પ્રાણેશ સ્વચ્છાચારી—

શાંધે ૩

સહઅસીર્ષા શ્વહ શ્રીશેષસાવી,
અર્વસામર્થ્ય શર મહા કુખદાવી;
અસુરાંત અધનાસ અવિમત મુરારિ— આધે ૪

ચતુર્ભુજ ચિદ્રૂપ અદાયવાણી,
મદારાખસાગ્રધર ચક્રપાણિ;
મુક્તાનંદ મહારાજ અમારતારી— આધે ૫

સર્વેદ્રમુખચ્ચર ચેતત્વ પામ્યું,
સપુટ હાથથી માતને શીવ નામ્યું;
મક્તાધીન ચઇ દીન ભરે નેત્ર વારિ— આધે ૬

દક્ષિણપાણિ નવનીત દદ મુટિ વાળી,
તત્સમે કરે મક્ષ રુએ વનમાળી;
કરે મનવધૂ માતને મનુહારી— આધે ૭

સુકિત જસોમતીનું કાણુ જણે,
નાવે માર શતવર્ષ નિગમ વખાણે;
કહે પ્રેમાનંદ કાણુ પુલ્હિ મારી— આધે ૮

(ઓછાહરણમાંથી.)

કડવું ૨૬

ઓખા કહે કંથ એમ ન કીજે, જાણિયાસાથે વડતા ખીજે;
એ ધણા ને તમે એક જાતે, મૈન્ય મોકલ્યુ મારે તાતે. ૧

દૈત્યને વાહન ને તમે પાગા, નાયજી તમે દાસામાસા;
એને ટાપ કવચ જખતર, તમારે અંગે પીતાંનર. ૨

દૈત્યને સાંઝ જાણુ ને ભાવા, એ કહણુ તમે રે મુદાળા;
એ મદોન્મત જહુ જાણિયા, તમે સદેશજ પાતજિયા. ૩

સ્વામી પછે અમુરને બેઠો, પેલાં મસ્તક મારુ છેલો;
દેહડી નિરખી નિરખી મોહું, તેને બુધ કરતાં કેમ બોલો. ૪

ધન્ય ગઢ અતરની શીટી, દેત્યે માળિયો લીધો વીટી;
પ્રજા પ્રાણુ કાંપેછે મારા, મુખા દેત્ય કરેછે હોકારા. ૫

ધણો કોધી વિરોધી બાણુ, હાકે ઈંદ્રનું જાણુ જોસાન;
જમત કાંપે બાપજીને ધાકે, બાણુ પૃથ્વી ચકાવી ચાકે. ૬

જૂને નાદે મેરું હાલે, ચક્રધરસાથે નહા ચાલે;
ક્ષત્રીસાથ રહે સૌ ખીતો, તેને તમો કૃપ પેર જીતો. ૭

મંત્રી રહોછે દંત કરડી, શું જાઓછો મરડીમરડી;
માટે પેલાં મુજને મારો, સ્વામી પછે રણમાં પધારો. ૮

શશિસૂર્યવંશી તૃપ જોહ, તેની ચરચર ધ્રુવે દેહ;
પ્રધાન કોધી પાવકબાળ, તેથી વિશેષ બાણુભૂપાળ. ૯

એમ કહી બરતી લોચન, દેખી વારે છે સ્વામિન;
કંથ કહે ન કરુ સત્રામ, તો ત્રાસી જવાનો કુણુ લામ. ૧૦

અતે જીવતાં છૂટવું નહોં, કાં ન મરવું સામા થઇ;
નથી ઉગર્ખાનો ઉપાએ, તો બચ પામે શુ યાએ. ૧૧

નાઠે લાંછન લાગે કુળમાં, પ્રતિબ્ધા જાએ એક પળમાં,
મૌવર બોલે મણિધર ડોલે, ન ડોલે તો સર્પને તોલે. ૧૨

ધન ગાજે કેસરી દે ધાળ, ન ઉછળે તો તે શિયાળ;
ક્ષત્રી ન સાંડે દેખી દળ, નોય પુરુષ તે જાણો બાંડળ. ૧૩

હાડ્યો વાધ ન માંડે કાન, નોય ચાર્દા જાણુવો જ્ઞાન;
ધરમાં ગોઝારો રહે પેસી, જીદે ચરણવોણો રહે બેસી. ૧૪

એમ કહી જાણા અગંગી કીધી, બડ ગાજ્યો ને બોગળ લીધી;
અમુર સેનાપર કોપીઆ, હજેયકીઠેકાને પડીઆ. ૧૫

જેમ માહ પેસે બહુ જળમાં, તેમ અનિરુધ પેડો જળમાં ;
જેમ ઇંદુ ધસે વાદળમાં, તેમ વાલ્મીકિ ધાયો જળમાં. ૧૬

દૈત્યને આવ્યો મૃત્યુનો દાડો, અનિરુધ ગાળે ધન આખાડો ;
પડતામાં બહુ પડતાળ્યા, ભોગળપ્રહારે ધરણી ઢાળ્યા. ૧૭

કૌભાંડે સેના સરવે પ્રેરી, ભદ્રવ્રજેદો લીધો વેરી ;
જેમ રત્ન પશું બહુ જળમાં, જેમ ચદ્ર પેડો વાદળમાં. ૧૮

ગજજૂથમાં લખુકેસરી, અધર્મા દરતા મધ્યે વેરી ;
ચઢનને બાવળીએ ઝીટી, અસુરે વાલ્મીકિ લીધો વીટી. ૧૯

દાનવ કહે માનવ શુંવ, અમે સિંહમાં મૃગસિંહ શુંવ ;
જો તું મુગટ મત્રીચરણે ધરે, તો તું મૃત્યુચક્રી ઊગરે. ૨૦

મંત્રીવાયક એવાં સાંભળી, ધાયો અનિરુધ હું હું કરી ;
નાખે દૈત્ય ભારી મુદગળ, તેમ વાલ્મીકિભુજ ભોગળ. ૨૧

વીશસહસ્ર અસુર ત્યાં તૂટ્યા, એકીવારે ધર બહુ છૂટ્યા ;
આયુધધારા રહી છે વરસી, પડે પરિધ પટ્ટી ને દરસી. ૨૨

* ધાયા દાનવ ટોળેટોળાં, વરસે બિડીભાળ ને ગોળા ;
બોલે કુદુંભી ગડગડાટ, થાપ ખાંડાંતણા ખણખણાટ. ૨૩

હાંડ્યા હસ્તી દે હલકાર, થાપ ખડગતણા ચેળકાર ;
મત્રઅગ્નિના ધુધવાટ, બોલે બાણતણા સુસવાટ. ૨૪

રથચક્ર ગાળે ગડગડાટ, થાપ ગગને ધગ્ગ દડદડાટ ;
હોય હવતણા હણહણાટ, છૂટે બાણતણા સણસણાટ. ૨૫

દેખી દેહેમે નાખમે આદ, એજાને થાપ ખન હચ્ચાદ ;
દાનવનો વાળી ડાટ, અનિરુધ મુકાવે વાટ. ૨૬

કે! ઝીડ્યા અવલીને કેય, કે! ઉરાજાં પગની ડેય ;
કે! હણ્યા ભોગળને ભડાકે, કેનાં મુખ ભાંજ્યાં લપડાકે. ૨૭

કો અધસસ્તા કો પૂરા, એમ સૈન્ય કીધુ ચકચૂરા ;
તે રણ બયાનક બાસે, બળ દેખીને ઝાખા ઉઘાસે. ૨૮

મં તો આવડું નોતું જાણ્યું, ચિત્તલેહાએ રત્નજ આણ્યું ;
શાશ્વિતસ્પર્શ થયોછે ડીલે, નાથ રણરુધિરમાં ઝીલે. ૨૯

બડ ગાળ્યો પડ્યું બંગાણ, નાકો કોભાંડ લેને પ્રાણ ;
હવું બાણરાયને જાણ, એક પુરુષે વાળ્યો ધાણ. ૩૦

અસુરેશને ચડીઓ કાપ, સળ્યાં કવચ આયુધ ને ટોપ ;
સર્વ સૈન્ય તે તતપર કીધું, રાએ ચૂઓ હઠાયું દીધું. ૩૧

પ્રમથામિ જેવો જાળવધ, બાણનું રૂપ થયું મદદુભ ;
ચૂઓ રાય કોધે ગડગડિયો, ઝાખાએ જાણ્યું રણ તાત ચડિયો. ૩૨

સૈન્યના શોક આગળ આલ્યા, કરમાં બહુ બાલા ઝાલ્યા ;
વાગી હાક ને ચડિયો બાણ, તે થયું ઝાખાને જાણ. ૩૩

(વળણ.)

જાણ થયું જે રણ તાત ચડિયો, કોણ જીતશે સહસ્રહાથ રે ;
આંશુ ભરતી શોક ધરતી, સાદ કરતી નાથ રે. ૩૪

નલાભ્યાન.

કંઠવું ૨૨ મું.

(રાગરામયી.)

નળને નિંદો પ્રેમદા દાધીજી, હૃતત્વ ન સીધું વિદિ ન વાધીજી ;
બે-દુઃખદાધી યુથવંત ગોરીજી, વન્દિ વિભેગનો મૂખ્યો સંકેરીજી. ૩૫

દાખ.

નિંદા કીધી નળતણી, છે વિભેગવન્દિ પ્રથમ ;

રામજી ક્રુણી કદાચના. થા સહેવાએ કેમ.

વિરહિણી ધણી વિગે થઇને, પડી પૃથ્વીમાંહે ;
સાહેલી ચાપે ને મુખે, પદે ગાહે ગાહે. ૨

આશાસના કરતી કિંકરી, વળી શ્યામાને સાન ;
દ્વિપ્રત્યે કહે કન્યા, શું કરુ સુરસાગન. ૩

અપ્રાપ્તિ અમને અમરતી, અલ્પ માનવકાય ;
જઈ કહે તમે દેવને જો, એ કારણ નવ યાય. ૪

હૃદય અમર નિહૃદ નળ મેં, તમથી ભણ્યું આજ ;
પણ નૈયધપતિને પિડ સોખો, અન્યતણું નવ કાજ. ૫

અકળ અજ ને અનંતઅરિ જો, વરવા આવે તણ ;
તોહે પણ મુકે નહો, ચિત ચોડું નળને ચણું. ૬

વીરસેનસુતનો દૂત હસ મેં, દીધી તેને આજ ;
ના કહું તો લાગે જનુની, જનમાં હોએ હાસ. ૭

તમે પધાર્યા દૂત થઇને, દેવનું કરવા હેત ;
શકે તો નળ વિદિને આવ્યા, સુરસું કરી સંકેત. ૮

જયારથ ખોલો રે જોગી, ભોગી છો ભૂપાળ ;
મનમાં છો તેવા દેખુંહો, હસે નાખી મોહભાળ. ૯

સન્ધ્યાસી કહે સુંદરી, કાણુમાત્ર નૈયધપત્ય ;
દેવવિના નોહે મનુષ્યને, અગોપ આવ્યાની ગત્ય. ૧૦

બુદ્ધિહીણ બાળા દીસેછે, માનવઉપર મોહ ;
સ્વર્ગસદન મુકીતે કી, ઇચ્છે નળધરખોહ. ૧૧

હું નહિ વરે તો દેવ ચારે, કરશે જળાત્કાર ;
કલ્પવૃક્ષ છુને તાણીલેશે, જો જાયશે સુર ધગાર. ૧૨

દમણી કહે દેહ પાડું, જળમાં કરું જળશાષ ;
વરુણ વસેછે નીરમાં, છુને સઘ જાશે સાષ. ૧૩

પાવક પ્રમત્રી કાઠ માંચી, માહે કરુ ઝંપાપાત ;
વન્દિ વરવા રહો બેસી, વારુ વેવાની વાત. ૧૪

કંઠ પાશ કરુ કે વિષ પીજી, જેમતેમ પાહું કાપ ;
તો અવગતે જમલોક પામે, સઘ વરે જમરાય. ૧૫

અનયનવતે તપ કરુ, મરુ ઝુકામાં પેસી ;
તે પુણ્યે તું સ્વર્ગ પામશે, ઈંદ્ર રહો છે બેસી. ૧૬

(ઉથલો.)

બેસી રહો છે સુરપતિ, તું મુઝે ન છૂટે વેલી રે ;
અતે અમર વરે ખરા માટે, પરણુ પ્રેમદા પેલી રે. ૧૭

કડવું ૨૫ મું.

(રાગરામઘી)

મંડપમાંહિ મહિપતિ મળિયાણ, અભિમાનભર્યા-રૂપ-પુદ્ગિ-અળિયાણ ;
તેડો કન્યાને ક્ષીમક ઉચરિયાણ, વૈદરબીએ સણુગાર ધરિયાણ ૧

(હાજી.)

સણુગાર સજતી સુંદરી, તે શોભતી શ્રીકાર ;
નળ નથી આવ્યો મડપમાંહે, માટે લગાડે વાર. ૧

કૃષ્ણાગરમંદન વાસવર્ધન, મહિલા કરે મજન ;
બહુ નારી આવી વધાવવા, વરસે મુક્તાપરજન્ય. ૨

શુભવચન સુચકુન વદે, ઉદયો હર્ષ અનંત ;
બેરીનાદ યાએ ગીત ગાએ, બહુ કિકરી નાયત. ૩

માનપૂરણુ માનુની, મહીપત મોવાકાનં ;
સ્વયંવરના સુમટ છતવા, ધરે રયામા સાજ. ૪

પ્રેમપાશ લીધો પ્રેમદા, નાખવા મડપસેવ ;
ભુકુટિધનુષ આકરપિયુ, ને બાણ બન્યો નેવ

તારુણીને તેડાં ગોકસે, રાપ ભીમક વાગવાર ;
કુવરી બાહેર નીસરો, કરમાં મહીને દાર. ૧

વાનિત વાળે ઘોપ ગાળે, યાપ કુસુમની વૃષ્ટ ;
રાગ આત્ર જીએ બારણે, કેમ મળે દૃષ્ટેદૃષ્ટ. ૭

ઓ કન્યા આવી ઓ કન્યા આવી, ઘોપ ઝોવો થાએ ;
શરણજી વાળે ગાન થાએ, વાંઠા વળી જીએ રાએ. ૮

(ઉચ્ચસે.)

જીએ રાગ દરીદરી, ફેલું હરો કન્યાનું રૂપરે ;
ઝોવે સમે દેવ આરસાથે, આવિયો નળભૂપરે. ૯

કડવું ૪૫ મું.

(રાગમાલની દેશી.)

હો હરિ સત્યતથાને સંધાતી, હરિ હું કહિયે નથીરે સમાતી ;
હરિ મારે કાણ કરમનાં કરણ, પ્રભુ ચોરીયકી શું નરણ.
હરિ હું સામારે દુખ પામુ, પ્રભુ જીએ હું રાંકડીસામુ. ૧

હરિ હું નથી દુખની ધીર, તમે છો વિપતસમેના વીર ;
હરિ તમે મન અપરાધ ન લાવો, હરિ તમે અનાયબધુ કલાવો. ૨

હરિ હું હરખચકારે હણાઈ, હરિ હું ચોરદીમારે ગણાઈ ;
હરિ હું ફેની ને કાણતણી, હરિ જીએ હું રાંકડીબણી. ૩

હરિ દોહલે ઉદર ભરણુ, હરિ મુજને ધટેછે ભરણુ ;
હરિ હું ભરતારે છાંડી, હવે દુખ કહું ફેને ગ્રાડી. ૪

હરિ મેં કાણ પાતક કીધાં, હરિ મેં સાધુને મેણાં દીધાં ;
હરિ મેં સખ્યું હોએ સત્ય, બે વાલા હોય નળપત્ય. ૫

ઝોવું મનમાં ધરિયું ક્યાન, સતની વારે ધાવાં બગવાન ;
અતરબગીએ છુદ દીધી, સતીએ આંખ રાતડી કીધી. ૬

કહે માસીને કરી ક્રોધ, કરી કરો હારની શોધ ;
સાખી સૂરજ વિખણુ ને વાવ, જો મેં કીધોહોય અન્યાય ૭

બાધ હાર તમારો જડજો, લેનારુ તે કાટીને મરજો ;
એવું કેતામાં કળિજીંગં નાકો, ત્યારે તડાક ટોલડો કાટો. ૮

માંહેયકો વજો નિસરી હાર, સતીને ત્રુઠા વિશ્વાધાર ;
અંત્રિક્ષપી આકસમાત, વરસ્યો હારતણો વરસાત. ૯

એકએકપે અદકાં મોતી, રાજમાતા ટકટક જોતી ;
પછે હમયંતીને પાગે, રાજમાતા કરીકરી લાગે. ૧૦

બાધ તું છે માટી સાધ, મારો ક્ષમા કરો અપરાધ ;
ઈંદુમતી થઈ આસિયાળી, મુખડું ન દેખાડે વાળી. ૧૧

(ઉચલો.)

વાળી મુખ દેખાડે નહીં, સત સતીનું રહ્યું રે ;
૪૬૬૪ કહે યુધિગિરને, વૈદર્ભદેશમાં શું થયું રે. ૧૨

કહવું ૧૮ મું.

(રાગરામગ્રી-દેશી ગઝગઝી.)

બાહુકે દીઠાં બાહુવાં, ઉલટયું અતઃકર્ણું ;
દયામણાં મારાં દીકરાંને, દેખીને આવે મર્ણું. બાહુકે ૧

કળિજીંગે કલ્પાંતજ કીધું, બાળક વરત્યાં મોસાળ ;
કોણુ ફૂલ મેં આચર્યું, તજી અબજા અતરિયાળ. બાહુકે ૨

સંજોગસાગર ઉલટયો, નવણાં શ્રાવણુ સમાન ;
આલિંગન દેવાકારણે, સુતને કીધી સાન. બાહુકે ૩

મળવાને તેજાં ગીઠ્યાં, કર-લાંબા કીધા ધીસ ;
જળ્યાં જીનાં બાળકાં તે, પાડે ચીસેચીસ. બાહુકે ૪

દાસીએ આંખાં હેડેસાથે, કીધો બાહુકને તિરસ્કાર;
 રેવાદે તારું રમાડવું બાધ, તુએછે રાજકુમાર. બાહુકે ૫
 બાહુક કહે આળકને મુને, સાંધ દેવાનો રનેહ; - -
 નારે બાધડા બેટતાં યાવ, કાળી કુવરની દેહ. બાહુકે ૬
 છે ઇનપતિનાં છોકરાં, તુને મળવાનું કેમ મન;
 શે દુઃખે યાવછે મળમળો, રાતાં ફૂટશે લોચન. બાહુકે ૭
 બાહુક વળતો બોલિયો મારે, એવાં બાળકની ભેડ;
 આ દેખીને તે સાંભળ્યાં, ચંદુ રમાડવાનું કોડ. બાહુકે ૮
 દાસીએ કહ્યું દમયંતીને, બોલી બાહુકની વાત;
 બાધ આશજ દીઠું અતિદાણું, કળો કરે આંશુપાત. બાહુકે ૯
 દમયંતીએ પૂછ્યું બીમકને, નળની પડેછે ભાંત;
 આરા હોય તો બાહુકને, પૂછું તેડી એકાંત. બાહુકે ૧૦
 બીમક કહે સતી સુતા, તુને થી દેઈ શિક્ષા;
 મુખે બોલાવી બાહુકિયાને, કરો નળની પરીક્ષા. બાહુકે ૧૧
 વૈદરબી આવ્યાં અત.પુરમાં, બીઠાં પોતાની મેડી;
 આરા આપી દાસીને, લાવો બાહુકને તેડી. બાહુકે ૧૨

ગિરધર.

રામાયણ.

અધ્યાય ૩૩

(રાગ કાફી.)

નયનસે છે ઉપવન, તેમાં ઉતર્યા કૌશિકમુન્ય;
 રામલક્ષ્મણ બન્નો વીર, મુનિપાને રક્ષા મતિધીર. ૧
 રથળ સુંદર સોભામાન, તડુહાવા ધણી સુખવાન;
 ત્યાં વિનકર પાગ્યો અસ્ત, કરી સધા વિપ્ર સમસ્ત. ૨

સૌમિત્રીની સાથે રામ, નિત્યકર્મે કર્યું અભિરામ;
કર્પા આસન આચ્છાદન, પછે પોજા સો મુનિજન. ૩

મુનિ કૌશિકકેસ ચર્ચું, ચાંપે વીર જે અસરણુશર્ચું;
કરે ધર્મનીતિની વાત, એમ કરતાં ગદ્ય મધરાત. ૪

મુની કહે છે વારંવાર, હવે પોડોને પ્રાણુઆધાર;
આચા માગી જિઠ્યા મતિધીર, પોજા આસન બન્યો વીર. ૫

વીતી રજની જિઓ સૂર, જિઠ્યા વિપ્ર તપસ્વી પૂર;
રામસદ્મથુ જે ગુણવાન, મુનિસાથે કર્યાં છે રનાન. ૬

પ્રાતાઃકર્મે કચ્છું પાવન, ઘણ સ્વસ્થ બેઠા મુનિજન;
માગી કૌશિકની આચાર્ય, રામ હપવન જોવા જાય. ૭

તરુ સદ્ગુણ શોભે અંકાર, બોલે હંસ કારંડવ મોર;
સરોવરમાં સુગંધી કેજ, ત્યાં ખટખટં કરતા ઝુંબ. ૮

કરે લક્ષ્મણસાથે વાત, વન જોતા ફરે જે બ્રાત;
તે રામે પૂજવાને અંખા, આલ્યાં જનકસુતા જમદંબા. ૯

તે સુખાસન બેઠી બાળી, સંગે સુંદરી બહુ રખવાળી;
દેવીદેવલમાંહે સધારી, વિનવ્યાં ઘણું વાલ વધારી. ૧૦

પૂજ્યાં પારવતીને પ્રીતે, આરતિ વારતી શુભ રીતે;
કર જોડી કહે સિર નામી, હુંસમેવડ આપજો સ્વામી. ૧૧

પૂજ્યું પોતે પોતાનું રૂપ, કરે માગુપી લીલા અનુપ;
સંગે સાહેલી લલ સરખી, ફૂલ વીણે સીતા મન હરખી. ૧૨

સાત વરસતણી કન્યાય, પામે રૂપે રતિ લગ્નજાય;
૧૬ કુમકુમજરણી રાજે, નેપુર અણુદટ ઘુંધરી ગાજે. ૧૩

નખ મણિગણુ ચળકે અનુપ, વિધુ જેવે જાણે ધરી રૂપ;
કરિયુંડસકોમળ હસ્ત, ધરયાં અગદ—આદિ સમસ્ત. ૧૪

કર હાથેલી રાત્રીચોળ, ગ્રાડી ચુંદડી રમજમેળ;
મુખચન્દ્ર કલંકરહિત, આંખ અગિવાળી અજનસહિત. ૧૫

- નાકે સોષએ મોતીનો મોર, કાને જલ ઝખૂકે ---, ,
ચાહું ચિખૂકે હુંદલું લીધું, ધણું શોભે અખડ રસીધું. ૧૬
- રક્ત અધર હીરાકણી દત, રંગે રાતા ધણા ઘુતિવત;
કરી કેસરઆડ કપોળ, મધ્યે દીક્કડી રાતીચોળ. ૧૭
- ગણબધ મુકતાની માળ, અગોઅંગની શોભા રસાળ;
આસે હંસગતિ જાણે કરણી, પ્રતિબિંબ પડેછે ધરણી. ૧૮
- સખીસાથે કરે મંદહાસ, થાએ ચદ્રના જેવો પ્રકાશ;
ઈંદિરા જકતજનુની જેહ, આદિશક્તિ ઈશ્વરની એહ. ૧૯
- કવિ ક્યમકરી વરણુવે રૂપ, કેતાં હારે ગિરા નાગભૂપ;
એવી જનકસુતા શુભઅંગ, જીવે વાડીમાં સાહેલીસંગ. ૨૦
- એવે સીતાએ દુરથી રામ, દીક્ક વ્યામસુંદર કેટિકમ;
તરુસખન સરોવરખાળ, ત્યાં ઊભા દસરથખાળ. ૨૧
- એક હસ્તે મહી તરુડાળ, ખીએ બાહુ કટીએ વિશાળ;
જેહ ચક્રિત યહછે કુમારી, જાણે તનમન નાખું વારી. ૨૨
- રામે દીકું સીતાનું રૂપ, મોહ પામ્યા ત્રિભોવનભૂપ;
ઉપની ત્યાં પરપર પ્રીત, જેવી ચદ્રચકોરની રીત. ૨૩
- સામાસામી બધાયો તાર, ચારે નેત્ર થયાં તદ્દાકાર;
એકએકની મૂરતિ જેહ, રુદેમાંહે ફરી છે તેહ. ૨૪
- નિજ ધર્મ વિચારી રામ, ચિત્ત રાખ્યું પોતાનું કામ;
દટિ આડી કરી તેણીવાર, ફેરો લક્ષ્મણ આ શો વિચાર. ૨૫
- પછી સાહેલી પ્રત્યે સીતા, બોલી વચન મધુર પૂનીતાં;
સખી પેલા બે રાજકિશોર, ગાર-રયામછળી ચિતચોર. ૨૬
- પૂછ ફોના હશે એ બાળ, આવ સત્વર કાડી બાળ;
શુણી આવી સાહેલી ત્યાંહે, રામવદનથુ ઊભા જ્યાંહે. ૨૭
- સખી બોલી મસ્તક નામી, ફોના પુત્ર તમે છી સ્વામી;
કાણુ નગરતણા છો નિવાસી, કેમ આવ્યા આંહાં સુખરાસી. ૨૮

- ત્યારે બોલ્યા હસી રઘુરાય, નગ્ર અવધપુરી કેહેવાય ;
રાય દશરથના સુત ધીર, હું રામ આ લક્ષ્મણ વીર. ૨૯
- વિશ્વામિત્રની સાથે આળ્યા, અમને મુનિવર તેડીલાળ્યા ;
જેવા સીતારવંચર કાજ, અમે આળ્યા જનકપુર આજ. ૩૦
- એવાં વચન શુણીને સાહેલી, સીતાપાસે ગઇ વેલીવેલી ;
કહો સીતાને સમાચાર, રામલક્ષ્મણ રાજકુમાર. ૩૧
- બાઇ સુંદર શ્યામસ્વરૂપ, વર એ તમજોગ અનુપ ;
સખીવચન શુણી સકુમારી, મનમાં રહી વાત વિચારી. ૩૨
- પિતાનું પણ સંભારી સીતા, ચિતમાંહે થઇ બધબીતા ;
વિનવે વિધિ ને ત્રિપુરાદ, ઉપયા કરજો મુજ સાર. ૩૩
- કંઇ પૂરવપુણ્યપ્રતાપ, ચડાવે રામ એ શિવચાપ ;
તમે ધર્મેઘોરિધર ધીર, મુજને વરજો શ્રીરઘુવીર. ૩૪
- એમ જનકી કરતાં વિચાર, નેત્રે જોતા રાજકુમાર ;
પૂછે લક્ષ્મણ જોડી હાથ, કોની કન્યા હશે રઘુનાથ. ૩૫
- જેના રૂપકી રતિ લાજે, ઉપમા નથી એને કાજે ;
ત્યારે બોલ્યા શ્રીરઘુવીર, શુણ બધવ લક્ષ્મણ ધીર. ૩૬
- એ તો જનકી જનકકુમારી, આવી પૂજવા શેલકુમારી ;
અબજાનું છે એકું રૂપ, જેથી મોહ પામે સુરભૂપ. ૩૭
- આપણે રઘુકુળના તન, રાખીએ દૃઢ નિરમળ મન ;
પરનારીથી રહિયે વિરક્ત, જોઇ નવ થઇએ આસક્ત. ૩૮
- કુદૃષ્ટિએ ના કરીએ પ્રીત, ધર્મેશાસ્ત્રની એવી રીત ;
પરતારી ને પ્રવિણ, સ્વપ્રતે નજ હીલે ચિત્ત. ૩૯
- એમ કહી શુભ ધર્મ પ્રકાશ, પછી આળ્યા મુનિવરપાસ ;
રાખી ધ્યાનમાં મૂરતિ રામ, ગયાં જનકસુતા નિજ દામ. ૪૦
- જાણી જનકરાજાએ વાત, આળ્યા કૌશિકમુનિ સાક્ષાત ;
ગ્રંથા મળાસહિત રાજન, ચાલ્યા તેડવાને મુનિજન. ૪૧

- વાળે વાળિત્ર નાનાપ્રકાર, સર્વે આળ્યા વાડીમોઝાર ;
રુપિ સુરજસરખા આન્દિક, શોભે એકકરતાં અધિક. ૪૨
- આવી લાગ્યા નરપતિ પાપ, વદે આશિષ સૌ મુનિરાય ;
ગાધીમુતને કર્યા સાપાંગ, બેઠા બૂપતિ મહાસંગ. ૪૩
- રામલક્ષ્મણ મુનિવરપાસ, બેઠા અદ્ભુત-રૂપપ્રકાશ ;
ગૌરયામ કિશોર કુમાર, દીઠા જનકે તેણીવાર. ૪૪
- જોઇ રૂપ સુંદરતા વેશ, યથા નરપતિ રક્ષિતનિમેશ ;
કાવે નામ વિદેહજ એહ, યથા જોઇ વિશેષ વિદેહ. ૪૫
- પછી શુણ્ણતાં સર્વસભાય, પૂછે વિશ્વામિત્રને રાય ;
કહો મુનિ આ ફોના તંન, ગૌરયામ બે રૂપરતન. ૪૬
- શું રવિ સશી બે ધરી રૂપ, કે એ મૃદસ્પતિ ને સુરભૂપ ;
ઉમાપતિ રમાપતિ એહ, ધરી કામવસંતે શું દેહ. ૪૭
- વાડું કોટિક મીનકેતન, જોથી મોહ પામ્યું મુજ મન ;
જાણે વિશ્વના પ્રાણુઆધાર, એવા ફોના છે સકુમાર. ૪૮
- શુણ્ણી બૂપનાં સ્નેહવચન, ત્યારે બોલ્યા કૌશિકમુન્ય ;
રાય હસરથના એ કુમાર, બળ પ્રાકમ રૂપ અપાર. ૪૯
- ધનશ્યામતાનુ થીરામ, ગૌરમુંદર લક્ષમણ નામ ;
યગરક્ષા કરી ધનુ ધારી, તાડિકાસુઆહુતે મારી. ૫૦
- બળ પ્રાકમ શુણ્ણ ચરિત્ર, કહાં બૂપને વિશ્વામિત્ર ;
શુણ્ણી હરખ પામ્યા ચર્ચન, વળી શોકાતુર થયુ મન. ૫૧
- રામરૂપ જોઇ થયું મુંખ, પણ સંભારી પામ્યા દુઃખ ;
મુનિ સર્વને તેડી રાય, નિજ નયનાં નરપતિ જાય. ૫૨
- વળણુ.
- નરપતિ જાએ નયનાં, તેડી સરૂપ મુનિજન ;
રામલક્ષ્મણ સાથે આલ્યા, હરખ્યા જનકરાજન રે ૫૩

અધ્યાય ૩૬.

(રાગ સૌરઠ.)

- મુનિપાસે બેઠા શ્રીરામ, કાટિકદર્પમુંદર-રયામ;
દીઠા સીતાએ પૂરણકામ, જોઈ મોહ પામિયાં રે. ૧
- શુણ વિજયા સહીવર મારી, પેલા બેઠા અવધબિહારી;
રૂપરૂપર જાઉં બિહારી, થાજી ઝેની કિકરી રે. ૨
- મારું માન્યું એમું મન, ઝેની સાથે કરે જો લગન;
થાજી ત્રિશુવનમાં હું ધન્ય, સદન સંભાળ્યું રે. ૩
- ત્યારે પોંચે મારા કોડ, પામું એ વર કામકરોડ;
નથી શ્રાદ્ધશુવનમાં જોડ, રઘુવરરૂપની રે. ૪
- છે શરાસન ધિવનું કઠોર, એ કુપરનું કેટલું જોર;
ધણું કામજી રાજકિયોર, એ કેમ ચૂડાવશે રે. ૫
- જો નહિ વરે શામળગાત, તો હું તુરત કરુ દેહપાત;
પણ કહ્યું કેમું કેમ તાત, ધનુષ વેરી થયું રે. ૬
- ધણો નિરદે થયો મુજ બાપ, લાવી મૂક્યું સભામાં ત્યાપ;
મુને થાય ધણો પરિતાપ, હવે હું શું કરું રે. ૭
- કોઈ જનકને જઈ કહો આજ, પણ મૂકી કરો શુભકાજ;
તમ પુત્રીએ રહુરાજ, તે મનસાથે વચ્ચા રે. ૮
- એમ સીતા આરતવાન, જોઈ વિજયા બોલી વચન;
બાપ ધીરજ રાજો મન, ચિતા સાને કરે રે. ૯
- નિશ્ચે વરસે તમને રામ, ચિત રાજો તમારું કામ;
છે બક્ષાના પૂરણ કામ, તે કેમ બૂલીજશે રે. ૧૦
- તમો રામને જણો બાળ, પણ કાળતણા છે કાળ;
વળી બાહુ નેવ વિસાળ, બુઝો ઝેની આકૃતિ રે. ૧૧
- મારી તાડિકાને એક બાણ, સુગાહના લીધા ત્રાણ;
તે થયું છે મુજને જાણ, મુનિ વાતો કરે રે. ૧૨

માટે અંબક તાડશે એહ, તુમે ટાળો મનસંદેહ;
જેમ પ્રીત બધેયામેહ, એ નેહ વધારશેરે. ૧૩

કરે વાત સકળ પુરબંન, વરશે સીતાને દશરથતંન;
પંથ કહે તે સાચું વચન, થાએ નિશ્ચે ખરૂં રે. ૧૪

લધુ ના ગણીએ તેજવંત, સિદ્ધબાળક સુક્ષ્મબંત;
આણે મદગળકેરો અત, એવા રઘુવીર છે રે. ૧૫

સખીવચન શુણી તેણીવાર, સીતા કરતાં મન વિચાર;
મનાવે વિધિ ને ત્રિપુરાર, અંબક હળવું થળે રે. ૧૬

જોઈ ધનુષ પ્રચક્ર અધાત, સીતા કરતાં આંશુપાત;
તમે હરજો ઉભયાગાત, ગૌરવતા એતણીરે. ૧૭

સચ્ચિદાનંદ છો સુઅસથી, મારી અરજ સુણો અવિનાશી;
પ્રભુ હું છું તમારી દામી, રજે બૂલીજતા રે. ૧૮

તમ અરથે ધસુંછે શરીર, છો ધર્મધોરિધર ધીર;
તુમને મૂકીને રઘુવીર, બીજને નહિ વડે રે. ૧૯

એમ જનકી શોચે મન, સ્તુતિ કરતાં દીનવચન;
અતરજમી જુગજીવન, તે સરવે જાણિયુ રે. ૨૦

(વળણુ.)

જુગજીવને સૌ જાણિયું, શોચે જનકતાનયાવરે;
એતાજન સૌ સાંભળો, હવે સ્વયંવરમાં શું થાયરે. ૨૧

અધ્યાય ૨૯.

મહત્ત્વાસ્તુતિ.

(હરિગીત છંદ—રામકલી.)

જય સમ કમુજાધામ પૂરણકામ દશરથનંદન;
તવ નામ મનઅભિરામ સુદરશમ સુરમુનિવંદન. ૧

- જય જગતગુરુ જગતાતમાત વિશ્વંભર જગનાયકં ;
સ્મરારિમિત ચરિતચિતવિચિત જનસુખદાયકં. ૨
- જય પરાત્પર પરિબ્રહ્મ પૂરણ સગુણ નિર્ગુણ અવ્યયં ;
ચરચર જીવની કાયવ્યાપક એક અનિત અનામયં. ૩
- જય નિગમઅગમ અપાર કારણરહિત કૌસલ્યાતનં ;
સત્ચિદાનંદ અખંડ અજ યૌતન્યસાક્ષી ચિદ્ધર્મ. ૪
- જય શાપભોચન કમળસોચન દીનજનપ્રતિપાલયં ;
નિજ ભકતાવત્સલ શરણુજનભવરોગવૈદ્ય કૃપાબયં. ૫
- જય મિત્રકુળકાનન-કમળરવિ ચતુરવિધ-વપુધારયં ;
અવતારકારણ-ધર્મરચાપન દુષ્ટદુર્જનવિદારયં. ૬
- જય યશપાળ દયાળ કૃતવધ તાડિકા-ખર-દૂપણ્યં ;
કર શર અમોઘ નિખંગ ધનુષ નમામિ રવિકુળભૂપણ્ય. ૭
- બ્રહ્માંડનાયક જીવન સુંદર દાન કૃત મમ સદ્ગતિં ;
જય શિવહૃદયમાનસમરાળ નમામિ રામ રમાપતિ. ૮
- મુનિપત્નીકૃત એ સ્તોત્ર પાવન જપે નરનારી સદા ;
તે ધન્ય જૂતાળ દાસ ગિરિધર મોક્ષ પામે સર્વદા. ૯

ધીરોભક્ત.

“ એ સાટ વગેરેના જીવામાં સાવધી માનના રેનાર ૧૮૮૦-૯૦ માં હતો એમ કેવાયછે એણે ધણુકરીને કાશીરાગમાં વૈરાગ્ય અને જ્ઞાનરાગથી છૂટક પડો ધણુ કયોછે એની સાધા શુદ્ધ અને જોરસાવાળી ॥ ”

પદ ૧

(રાગ વાલી)

તરણાઓથે ડુગર રે, ડુંગર કોઇ દેખે નહીં ;
અનન્યમાહે રે, સમરથ ગાજે સહી —ટેક.

સિદ્ધ અનમાં કરે ગરજના, કસ્તૂરી યુગરાજન ;
તક્ષને ઓથે જેમ તેલ રહુંછે, કાંઈમાં હુતાશન,
દધિઓથે ધૂતળ રે, વસ્ત્ર એમ જીપીરહી—તરણાં ૧

કોને કહું ને કોણુ સાંભળશે, અગમ ખેલ અપાર ;
અગમકેરી મમ નહીં રે, વાણી ન પોચે વિસ્તાર,
એક દેશ એવો રે, બુદ્ધિ યાત્રી રહે તહીં—તરણાં ૨

મનપવનની ગતિ ન પોચે, અવિનાશી રે અખડ,
રહો સચરાચર ભયો જાહ પૂરણ, જેણે રચ્યા જાહાડ,
ક્ષમ નહીં ક્ષતો રે, એક અણુમાત્ર કહીં—તરણાં ૩

સદચરુજીએ કૃપા કરી ત્યારે, આપે થયા રે પ્રકાશ ;
શાં શાં દોડી સાધન સાધે, પોતે પોતાની ખાસ,
કાસ ધીરો કૈંછે રે, જ્યાં જોઈ ત્યાં તુહીં તુહીં—તરણાં ૪

પદ ૨.

મન તુંહી તુંહી જોસે રે, આ સપનાજેલુ તન તારું ;
અગામક ભડીજો રે, જેમ દેવતામાં સરુ—ટેક

જાકળજળ પળમાં વળીજશે, જેમ કાગળ ને પાણી ;
કાવાવાડી તારી એમ કરમાશે, ચક્રજશે ધૂળધાણી,
પાછળથી પસ્તારો રે, મિથ્યા કહી મારું મારું—મન ૧

કાચનો કુખ્યો કાયા તારી, વણસતાં નહીં વાર ;
જીવકાયાને સગાઇ કેટલી, મૂઢી ચાલે વનમોઝાર,
ફેાગટ ફૂલ્યા ફરવું રે, ઝોચિતું યારો અધારું—મન૦ ૨

જાયું તે તો સર્વ જીવાનું, જીગરવાનો ઉધારો ;
દેવ ગાંધર્વ રાક્ષસ ને માણસ, સૌને મરણનો મારો,
આશાનો મેલ જિયો રે, નીચું આ કાચું કારભારું—મન૦ ૩

ચચળ ચિત ચેતીને ચાલો, ઝાલો હરિનું નામ ;
પરમારથ જે હાથે તે સાથે, કરો દેવાનો વિશ્રામ,
ધીરા ધરાધરથી રે, નથી કોઇ રહેનારું—મન૦ ૪

પદ ૩.

અતે સંતને તોડાવે રે, હરિનું ભજન કરવા ;
કરમાં માળા ઝાલી રે, મૂરખ જારે સૂતો મરવા—ટેક.

નાનપણે ધરધધે ધાયો, વૃદ્ધપણે હરિચુણ ગાય ;
ધર લાગ્યું ત્યારે કૂવો ખોદાવે, અગ્નિ એ કેમ હોલાય,
જીતી બાજી હાલ્યો રે, પત્યરની નાવે ખેડો તરવા—અતે૦ ૧

અતસમે છાપતિલક બનાવે, ભૂલીગયો બ્યારે જાન ;
ઝેરણની ચોરી સોયનું દાન એમ, કેમ આવે વૈમાન,
ચુરુચાન નાબું રે, બુદ્ધિ તારી ગઇ ચરવા—અતે૦ ૨

જીવતિનારીને જેવી પુરુષની આશા, એમ હરિ ભજે ફળ થાય
વૃદ્ધનારીને નહીં પુત્રની આશા ઝેના, એજે જાતમ વહોળાય,
હરિને ખેડો કમવા રે, એસી વયે વર વરવા—અતે૦

વીસ વયે વિશંબર મૂળે, ભકિત કરે ભય જાય ;
હરિશું ધાયા તે જાહુ કમવા, તેને મળિયા નિરંજન રાય,
દાસ ધીરો કેછે રે, મટયા ચોર્ણાસી ફરવા—અતે૦

પદ ૨.

ખખરદાર મનસૂખાણ, ખાંડાની ધારે ચડવુંછે ;
હિમ્મતહયિયાર ખાંધી રે, સત્ય લડાઇએ લડવું છે—ટેક

એક ઉમરાવને ખાર પટાવત, એકએકનીએ ત્રીસત્રીસ ;
એક ધણીને એક એક ધણિયાણી, એમ વિમતે સાવસે ને વીસ,
સા સરદારે ગઠ ધેણે રે, તેને જીતી ખાર પડવુંછે—ખખર૦ ૧

પાંચ ખાદસ તારી પૂઠે ફરેછે, ને વળી કામ ને કોપ ;
લોભ મોહ ને માયા મમતા એવા, જીલમી જોરાવર જોધ,
અતિ ખળિષ્ટ સ્વારી રે, તેસાથે આચડવુંછે—ખખર૦ ૨

પ્રેમપલાણીધરી, શાનધોડે ચડી, સદ્યુરુસાંઠ લગામ ;
શીલ સંતોષ ને ક્ષમા ખડગ ધરી, ભજનભડાકે રામ,
ધર્મદાસ આધી રે, નિર્ભે નિશાને ચડવુંછે—ખખર૦ ૩

સુરત ગુરત ને ઇડાપિગળા, સુપ્રમથાગંગસ્નાન કીજે ;
મનપવનથી ગગનમંડળ ચડી, ધીરા સુધારસ પીજે,
રાજ ધણું રીઝે રે, ભજનવડે ભડવુંછે—ખખર૦ ૪

પદ ૬.

સંત મળે સાચા રે, અગમની તે ખખર કરે ;
ખાવે બેઠું તેને રે, સરવે મારું કારજ સરે—ટેક.

ઉલટી સરિતા પડે ગગનપર, વિના વાદળ વરસાય ;
વિના આભ વિજળી ચમકે, જેથી ગરજના યાય,
ધીરે ધીરે વરસે રે, વરસીને અખર બરે— સંત૦ ૧

તેતરડે સિયાજો પકળે, મરો સપડાએ સિંદ ;
કાપર ખડગ કાઢીને દોઝો, ત્યારે શરે પાડી મેઢ,
મંજારી ચૂંવે મારી રે, રૈયતશું રાગ કરે— સંત૦ ૨

વિના વાજિની વાળ વાળે, વિના કંઠ હોય ગાન;
દો કરવિના તાળી વાળેછે, તોલવિના જડે માન,
વિના વાડી પુખ્ત રે, પરવિના ઊમર ફરે— મંત્ર ૩

વિદેહની વારતા મરજીયા, માની માની હરખાય;
સુરુગમવાળા સંત મળે તો, તેને લણીલણી લાચું પાપ,
દાસ ધીરો ફેછે રે, ત્યારે તો મારું મનકું ઠરે— સંત ૪

પદ ૬.

મુનિજન મોહ્યા રે, મહામસ્તાની ખાયા;
બંધને બધાયા રે, રક ને રાણીનયા—ટક.

મોટામોટા નર વિંધાણા, ધીર વીર સમરથ ચર;
જેગી જંગમ જતિ સેવકા, જોળી કર્યા ચકચૂર,
સંન્યાસી ને સ્વામી રે, લાલચમાં લપટાયા— મુનિ ૧

ખેપ કરીને ક્ષત્રીરે ખાધા, લાલચ શૂરને વેશ્ય;
નાદી બેદી પડિત પુરાણી, પછાડા પરમહસ,
વિવેકના સાગર રે, વિપવમાં બહુ વિટાયા— મુનિ ૨

પારાધર સાબરિ પુરંદર, નારદને વસ કાધ;
મંદરમાં ચિતમાં લલચાયા, લક્ષણવતા લૂટીલીધ,
ઝેલશૂગી રુચિ રે, જાળમાં અટવાયા— મુનિ ૩

વિશ્વ બધું છે જોના વસમાં, મોહ્યા જોડે લોક;
અક્ષતિવસઅક્ષતિક મોહ્યા, જોળી આગળ ડાવજી રોક,
દાસ ધીરો ફેછે રે, કોણ માનવકાયા— મુનિ ૪

પદ ૭.

યાજુદાર થયા રે, યાજુને રાખો ઠેકાણે;
દુલ્હન દેહનગરી રે, માંહિ બેઠો માણે—ટક.

કૂડા પાંચપચીશ હગારા, રૈયતને રળડે ;
અચળ ચોર કરે માહિ ચોરી, બવન બહુ ભંજડે,
ધરપત ન ધારે રે, ધરાયો નહિ ભરે બાણે—થાણું ૧

સત્યધરમરૂપી પટાવાળા, હુકમ કરો તો બાંધી આણે ;
તરકર સઘળાને વચ કરીને, નાંખીને બંધીઆણે,
દડ દેધ તેને રે, ધાલો અવળે ધાણે— થાણું ૨

ધૂપીરલાછે દોતિયા બે રૂડા, તેને વુ નવ જાણે ;
જે જે કર્મ કરોછો પ્રતિદિન, તે લખાશેતો તે ટાણે,
હરતર દેશે ધણીને રે, હિસાબ લેશે દાણેદાણે— થાણું ૩

પાંચ પ્રકૃતિના કરે શુભ બાધી, ઘણિ રાખો ધિર ધાણે ;
ધિગો ધણી છે દાસ ધીરાનો, ઝૂને ઝાળખાલેજો ઝેધાણે.
અવિચળ ગાદી આપે રે, આપરૂપપરમાણે—થાણું ૪

અલો.

“ એ શ્રીમાળી સોની અમદાવાદમા ખાડિયામા દેશાઈની યોજના રેતો હતો એનાં પુસ્તકના બે ભાગ થઈ શકે—પાખાંડીમત તથા આચાર્યવાદ એવિયે હાપા ને વેદાંતના મંથો હાપામા મદાની રીતે લોકમા ચાલતા દાખલાઓથી કંગળાણને અને ધરમધેવાઈને હસીનાખી—હસવામા નિદા કરી લોકને શિખામણ દીધીછે એણે જે દાખલાઓ મૂક્યાછે તે ખરેખર અસર કરે તેવા છે કદાપિ એમ લાગે કે એક વાતના બાધનેમાટે જૂદા જૂદા ઠેકાણાના પ્રસંગોને પ્રમાણરૂપ સાથે મૂકવામા એને ઘણી મેનન પડીહશે, તોપણ એની લખવાની છાજપરથી સાફ જણાયછે કે એણે બહુ જોયલુ, બહુ સાંભળેલુ અને બહુ વેટેલુ તેથી એનાથી સહજ લખાયછે ને એજ એની કવિદાખલ ખૂબી છે એના હાપા પિમળ-રીતના નથી પણ જીવરણની ચોપાઈઓ છે મૂખાંઈનું હાસ્ય કરી શિખામણ આપવામા અને જીવજાતી ભાષામા વેદાંતના સામ્રીય ગ્રંથ લખવામા અખાજેવા હજી ઠાક થયો નથી અખાજે જે વેદાંત લખ્યોછે તે વેદાંત કવિને લખવાના વિષયને યોગ્ય નથી, તેમા કવિતા-રસ થોડોજ છે, ને અખો યોતે પણ કેછે કે ‘જ્ઞાનીને કવિમા ન ગણીય, કિરણ સૂરજના કેમ વરણીય’? ૪૦ (જેઠ કવિઅંગ) ગંભીર વિષયને અનુકૂળ ભાષા ધરાયથી નહિ તેથી અખાની ભાષા સ્વચ્છ નથી પણ કિવજેનેવી લાગેછે અખાને જ્ઞાનીદાખલ ધણુ માન છે પણ કવિદાખલ તો એ બીજા વર્ગમા આવેછે એની કવિતા બાધક છે ને તેમા હાસ્યરસ શિવાય બીજો મોટો રસ નથી અખાજે જાતે અભ્યાસ કર્યો નહોતો પણ એ બહુશ્રુત હતો એના વિચાર સાધારણ નથી પણ પ્રાંટ છે—પડિત માન્ય કરે તેવા એણે કવિતા-લખર કે ઢાળલખર નજર રાખી નથી પણ અર્થને દષ્ટાંતથી લક્ષકમા બતાવવાલખર સારી-યોટ નજર રાખીછે એના બનાવેલા વેદાંતના ગ્રંથોમાનો એક અક્ષયગીતા—અખેગીતા છે એ ગીતાની શેવટે સ્વત ૧૭૦૫ ને ચેત્ર ઘુષ્ડ ૬ ને સોમવારની તિથિ લખીછે એણે કેટલી-એક સાખી ગરખીઓ પણ કરીછે ”

(છપ્પા)

વેપાનિંદાગ્ર

સુતર આવે ત્યમ તું રહે, જ્યમત્યમકરોને દરિને લહે,
વેશટેક છે આડી ગથી, માહિ પેડો ન તકે નીકળી,
અખા કૃતનો ચડે કખાવ, રખે તું કાંઈ કરવાજાય

રંગ ચડે તે જાણો. મેલ, પોત રહે તો સામુ સેન;
આપે આત્મા સ્વયંપ્રકાશ, કર્મધર્મનો કાઠો પાશ,
અખા એ સદગરની કળા, સમજે નહિ તો વાધે જવા

ખટકશનના જીજ્ઞાસા મતા, મહિમામાંથી ખાધી ખતા ;
એકનું આપ્યું બીજો હણે, અન્યથી આપને અધિકો ગણે ;
અખા એ અધારો કુવો, ઝગડો ભાગી કાઢ ન મુવો. ૩

સમજ રે તો સધળો લાભ, કાયકલેરો વાધે ગાભ ;
હુમાનિનતા હોય સંતાન, આતમતાનું ઉપજે જાન ;
અખા હરિ જણી હું ટાળ, જન્મ અર્નતની ઉતરે ગાળ ૪

માનિનતા માયાનો ભાગ, માને મમતા પામી લાગ ;
દ્રવણમાં જે બીજું ભળે, કલ્પિત ભ્રમ ટાલ્યો તવ ટળે ;
અખા નિજ આત્માને સાધ્ય, ઔપધવેણી જાએ વ્યાધ્ય. ૫

હું ટાળી અછતો થે રહે, હરિપ્રભામાંહેયો વહે ;
પોતાપણથી જે નર ટળે, અનાયાસ હરિમાં જૈભળે ;
અખા વાત સુમજલે વિધે, જ્યાં છે ત્યાં આકાશજ મધે. ૬

પડે નહીં જે પૃથ્વી સુએ, કને નહીં તે કો શું શુએ ;
દારું ગિરું નોય આકાશ, પાણીમાં નહિ માખણ છાશ ;
ભક્ષણન એવું છે અખા, જ્યાં નહિ સ્વામી સેવક સખા. ૭

એક નહીં ત્યાં બીજું કરું, જાણુંજ નહિ શું વાસો વસું ;
પંચ નહીં ત્યાં કેની સાખ, વણરસના અચલો રસ આખ ;
અખા સમજે તો સમજજીએ, આપના આપને ધેસાં રુએ. ૮

ગુહર્થગ.

ચુરુ થેજેઠો હુરોકરી, કંઠે પાણુ શકે જ્યમ તરી ;
નાની નારી હવું પ્રસાદ, વળતી વાધે નહિ અદ્ભુત ;
ચિખ્ખને બારે બારે રૂથો, અખા તે મુળગેથી ગથો. ૯

પોતે હરિને ન જાણે સેથ, કાડીએઠો ચુરુનો વેપ ;
સાપને ઘેર પુરુણો સાપ, ચાટી મુખ વળે ધર-આપ ;
એવા ચુરું ધણા સસાર, તે શું અખા ઉતારે પાર, ૧૦

તું તારુ સમજીને બેસ, કાંડોળે ડોલ ખારી મેંસ;
જે હુંબુંઝું માંઢીયું મરે, તો જોલે પેસે તે તરે;
તરુવર કૂળ આપવા ન જાય, અખા આવીયડે તે ખાય. ૧૧

પેલો તું પરમારથ પ્રીછ, પછે ગુરુ થવાને ધછ;
પારો મુઝો તે રોગ નિર્ગમે, ભોજન પછે જહોળું જમે;
તેમ નિરાશે મળે નારાણ, અખા એમ ખરેખર જાણ. ૧૨

તું તારુ મન નાનુ પ્રીછ, જ્ઞાને મોટપ લેછે શીય;
જીલું મળીને મોટું થાય, મોટું કણકા થેને જાય;
અખા વાત વિચારો વિધ્યે, રિદ્ધિ ધણી રહેછે નિધ્યે. ૧૩

આપે આપ પૂરણુજ્ઞ હરિ, પોત પસાર્યું રચના કરી;
ચેતનજ્ઞ શિલાનું ચિત્ર, દાનવ માનવ પશુ ને પિત્ર;
થાય જાય એ માયાભેદ, અખા ચેતનનો નહિ ઉઝોદ. ૧૪

કવિઅંગ

કવિતાં ધણા કવિ કવૌગયા, અઘાપિ કવે પ્રત્યક્ષ રયા;
વળી આગળ કવરો બહુ કવિ, સૌ જોડે મનવૃત્તિ અનુભવી;
અખા મનાતીત ત્વમનુત્વમ, મનની વૃત્તિમાં મનતી ગમ ૧૫

રાનીને કવિમા ન ગણીય, કિરણ સૂરજનાં કેમ વરણીય;
સાબ્દતલો છેડો જ્યમ થાય, કદો આકાશ ન તોળ્યુજાય;
એવું વચન અણુલિંગીતણુ, અખા નહોં કે પરઆપણુ. ૧૬

રિયતિ નહોં આખાપરતણી, પિડખલાંડનો થાય ન ધણી;
અચ્યુંસરણું દીસે આપ, જીતભવિધ્યનો ન હોય થાપ;
અખા જોતાં ચિદઆકાશ, આવિર્ભાવવિના સો નાશ. ૧૭

વૈરાગ્યઅંગ.

જો ઉપજો તો ભલો વૈરાગ્ય, બીજા કૃત્યનો ન છોડે પાગ;
 હેલામાં હરિ પામે વેદ, જો ઉપજો સાચો નિવેદ;
 જ્યમ કૂંલપાછળે રૂળ નિદાન, અખા વૈરાગ્ય તે ધરમનિધાન. ૧૮

વૈરાગ્યવિના ઉપજો એદ, મારું તારું ભેદભેદ;
 સત્ય વૈરાગ્ય તે ગોળીચોટ, જો લાગે તો યાવ લેઈપોટ;
 જો લાગે અખા પર કે પાગ, તોય દળે તે ઉડવા લાગ. ૧૯

સત્ય વૈરાગ્ય સ્વામીનું રુદે, મહાપુરુષ વાણી એમ વદે;
 જે વૈરાગ્ય દેખાડે કરી, એ તો મનકેરી મલકરી;
 પલકપલક પલટાએ ઢંગ, એતો અખા માયાના રંગ. ૨૦

સૂરજસમ સાચો વૈરાગ્ય, તપતાં ન જુએ જગકુળંગ;
 સૌને તેજ કરે તે સહી, પડછાયો પોતામાં નહીં;
 જ્યાં ઉપજો સાચો નિરવેદ, ત્યાં અખા ત્યાં ભેદભેદ. ૨૧

સત્ય વૈરાગ્ય સ્વેં જણો હરિ, ત્યાં માયાને શું મહિયે આફરી;
 જ્યમ નવમહરતનો મુક્તવાય, પશ્ચ પારસનું મૂલ ન થાય;
 અખા એ વૈરાગ્યવિચાર, વેધ તને નહિ થૂકે પાર. ૨૨

જાતિ કાવે તો મનને જીત, બાકી જે કરશે તે રીત;
 ચાર વરણુ ને આશ્રમ ચાર, જ્યાં જનમે ત્યાં વેપવેવાર;
 એમાં વાત અખા શી નવી, લાગ્યું તે છૂટો ભોજવી. ૨૩

એમ સમજે તે પામે પાર, જે મુજબેયો હતો કરતાર;
 મુજ જાતાંય રહેછે હરિ, વયે હું રજા ગાયે કરી;
 અખા એમ વિચારીવિયે, સિદ્ધથી પોટલો નાખીદિયે. ૨૪

ગોળે મરે કાં શોધે જ્યમ, તપી ભમી કાં પામે દખ;
 ફરતાકરતા દીસે ક્ષણ, જ્યમ તાત્પ્રી વેળુમાં ચણા;
 અખા ઉડી જે અજમે પડે, વસ્તુવિચાર સદચરુથી જડે. ૨૫

હેતુવિના પ્રવૃત્તિ બહુ વધે, કુણ્ણિ હુંશે બેસે ગધે;
ત્યમ દેખાદેખી સૌ કરે, પણ કો ન જુએ શું છે સરે;
અખા ને વિચારી જુએ, રોતાં દેખી સૌકો રુએ. ૨૬

ધરમાં ધાયક મનકામના, મોહ્યા કર્મ કરે દામના;
કુશળે કેમ હોએ નિર્વાણ, ને નહિ ઉપજે આતમજાણ;
સમણામાં સૌ ઉપજે મરે, અખા સુમન તે મીટી સરે. ૨૭

ભૌમ્ય ભાંડ એક જોતાં સરું, દાસ્યો અમિ કાળ્યું ઠીકરું;
ત્યમ જીવ શિવ વસ્તુગત એક, અહંતાકેરી લાગી ટેક;
અખા જીવ અહંતાનો ભાગ, ઉત્પળમાં જ્યમ કાળો કાપ. ૨૮

અગમપંથમાં મીટો બલ, ચાલીશકે કો એકલમણ;
મુખે મળે ન વાંકો જાય, નિજમળ બળિયો ત્યાં ઠેરાય;
બાકી અખા હોકારા કરે, જીમિવિના પગ કોષક ધરે. ૨૯

વણખાંડે તું જગમાં જીત, ને સુમને આ આતમરીત;
જાણશ મા જોવા પામવા, ઇચ્છિશ મા ટળવા ને થવા;
પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ દાસી બેય, ને અખા તું એ ધર રેહ. ૩૦

મત્યાઅંગ.

માયાના ગુણ કર્મ રૂપ નામ, માયાના ગુણ શ્વેત ને શામ;
માયાને મારા પારકા, દેવ દનુજ સૌ માયાયકા;
માયાના ગુણ જ્યાં નવ છબે, તેને અખા તે કોણ આલંબે. ૩૧

વસ્તુ નથી ઈદ્રિને આલ, સાથી શું અંતર કે બાલ;
બાલ મધ્ય અંતરપટવડે, અંતરપટ માયા રહી ધડે;
માયાનાં કૃત્ય માયાલભે, અખા વિચારે પડશે વગે. ૩૨

પિંડ ક્ષર અક્ષર આતમા, ને સુમળ્યો સલ્લભ્યો વાતમાં;
મોવિશ તત્ત્વતણો સમુદાય, મુળવડે સૌ આવેજાય;
હું પૂરણ ચેતનધન એક, નામ રૂપ ગુણ કર્મ અનેક;

મનસુ વાત વિચારી અખે, ચાની તે જે માયા બખે ;
નાકો છૂટે નહિ એહથી, અળગી નહિ છાયા દેહથી ;
જે આશ્રમદર્શનને ગહે, રસજસ માયામાં યધરહે. ૩૪

બેડુ સમુળગી માયા ગમે, સામું ટાળે પોતે ટળે ;
આપાપર ટળીને ઊમરે, સંહજ લક્ષ તેમાં રિયતિ કરે ;
અખા જીત્યાનું ન ધરે માન, જીત્યો છાંયો ઝાલે કાન. ૩૫

મા માયા ઠગણી પાપણી, જ્યમ સેવતાં ડસે સાપણી ;
સિદ્ધિને કાળે જોગીજનન, થવા અનરશમર કરે જતન ;
મંત્ર અધેર ખવરાવે નકં, દેખાડે નહિ આતમઅર્ક. ૩૬

દેહઈદ્રીયુષ્ઠનાં સૌ કૃત્ય, દીસે માયા કરવી તર્ત ;
તે કાં શિર તાણીએ અખા, માનિનતાનો રૂંશે કખા ;
એ સૌ બણે જૂતવિકાર, સંજે મેંજે પામે પાર. ૩૭

અખા જીવતણી એ કળ, અજને હમે પૂજે અજ ;
ઈદ્રીમાલ નહોં હરિધિમ, જીવને જોષએ નાનારમ ;
રંગઈગ માયામાં ઘણા, સૌકા સેવક માયાતણા. ૩૮

સૌકાની માયા છે માત, તે કોષ મળવા નવ દે તાત ;
પિતાતણુંજ વદન જે જીએ, માતાને ખોળે નવ સુએ ;
તાત બજંતાં આડી થાય, અખા સહુ માયાયુષ્ય ગાય. ૩૯

મુકિત છછવી એ બધન નામ, જ્યમ ધડી માપતાં પ્રગટયો જામ ;
વસ્તુ અપ્રોધ ઈદ્રીયુષ્યકૃત્ય, આવની એ તો સંસૃત્ય ;
અખા વિચારે ત્વમનુંત્વમ, એ સમજે એ હોય ગુરુગમ્ય. ૪૦

સપેં નર સમણામાં ડસ્યો, દીશે વેધે મસ્તકજસો ,
મણિ મંત્ર મેલી ઔપધિ, મૃત્યુ પામ્યો કરતાં વિધિ ;
સર્પગન-ઓપધઉપચાર, જાએ અખા ટળ્યો સસાર. ૪૧

અખા સર્વ માનિનતાબેદ, માનિનતાને વિધિનિષેધ ;
બંધ મોક્ષ ચેતનને કલા, જોતાં જડની જડરોં દલા ;
એ તો વિચારવિષય અધેર, દેએ ફરતું ફરતા ફેર. ૪૨

માનનાર શોધે નવ જડે, વણુશોધે ભવ ભમવુંપડે ;
પડછંદો નર માન્યો નરે, જ્યમ જોલે ત્યમ ઉત્તર કરે ;
મૂળ તપાસીજેનું અજે, મારો શ્રમ પૂર્યો મુજવિષે. ૪૩

અણ્ણિંગીકળ યાને કંથી, માંહિ જાર ચસમાને નથી ;
તો તે બળ પોણે આંખ્યને, જોજો ભેદ યોગસાંખ્યને ;
ફેતામાં તો સમજીજશે, અખા જેને ગુરુગમ હશે. ૪૪

મક્તિઅંગ.

કિલ્લિય કોટિ જનમનાં જાય, જેનાં નામતણો મહિમાય ;
એવા નામતણો જે ધણી, તેની મોટય જોતાં ધણી ;
તેની ભક્તિ કરે જાળખી, તે સમયે અખા નર સુખી. ૪૫

જે જોલે ચાલે સાંભળે, કર્તોયકો કોમાં નવ ભળે ;
નર નારી ને નપુંસકલિંગ, જળચર-ચળચર-જેચરઅંગ ;
કર્તા હર્તા ભર્તા જેહ, અખા ભક્ત જે જાણે તેહ. ૪૬

પૂજ્ય તેને સમજી જાળખી, વચને વચને ટાળે દુખી ;
નરવેષે હરિ પૂરણુપ્રહ, જુગત કરી સમજાવે મર્મે ;
શુશ્રૂતાતીત શુશ્રુ અંગીકરી, આપે આપ સમજાવે હરિ. ૪૭

મૂળતાં પ્રતિમા શુશ્રુ સેજ, બોલતી મૂર્તિમાં હરિ છેજ ;
જડ મૂર્તિ સુખ જોલે નહીં, ચૈતન કે તુજ સેવા સહી ;
પિડ ન જોઇશ જોજો વસ્ત, અખા હરિ મળે હસ્તેહસ્ત. ૪૮

અખિલ જગત મૂર્તિ રામની, તેમાં યાની મૂર્તિ કામની ;
જડયા ચૈતન મૂર્તિ બહી, પશુ યાનીની સાંઘપહી ;
કારણ તેમાં એક વિશેષ, અખા હું ન મળે જ્યાં લેશ. ૪૯

કોટિ વધ પ્રતિમા પ્રજિયે, યાની મૂર્તિ જ્યારે ફાલિયે ;
પોતાસરખો હરિજન કરે, મોહું માહાત્મ્ય-ચાત્ત ધરે ;
જડ ચૈતન્ય ગમે તે પૂજ, અખા સેવકને તેવી સુજ. ૫૦

પૂજનો એ બાળો ભેવ, જે પૂજ નિપના શુકદેવ ;
જનકવિદેહી પૂજ્યા દિગ્ધે, જે ચાનીની બેઠા ધ્વજે ;
અખા ચાનનો મહિમા ઘણો, ઈશે ઈશ રખે કોઈ ગણો. ૫૧

દીસે સૌ સરખા વરતવા, ખાતા પીતા મરતા જતા ;
એક અધિકતા ચાતા ધરે, હરિહરુ ઇતિ સ્વતંત્ર કરે ;
અખા તે ઇતિમાં હરિભાવ, જ્યમ જળભાર તર્પુજ્ય નાવ. ૫૨

ભંકિત એકાશી પૂરી યધ, બ્યાશીમે બુદ્ધિ આવીરહી ;
તેવો ભક્ત ચાનીને બળે, નવની કાસલ્ય નવ રે રજે ;
પંથ કરે તે સાકો કરે, અખા એ વિરલા મન ધરે. ૫૩

સાથે અંશે હરિ ચાનીરુદે, જેની વાણી બીજું નવ વદે ;
જ્યમ અગ્નિથી દીપક થયો, દીપકમાં દાવાનળ રહ્યો ;
તેમણે હરિજન સર્વે હરિ, અખા રખે કો પૂછો ફરી. ૫૪

કૃપાભંગ.

પૂરણપ્રહ્લ પ્રીછવાકાજ, નવધાભક્તિ વેચ્યવનો સાજ ;
જ્યમ કશી વસ્તુ કનેથી પડી, આદર કરતાં પાછી જડી ;
જોતામાં જો આવે હાથ, અખા કમ શું સોધ્યાસાથ. ૫૫

હરિમણિ કંઠ પોતાને અમૂલ્ય, પડ્યો જાણીને ચાલે ધૂળ ;
કર્મકાચની કણકા જડી, તેવજ લાગ્યો મારે હડી ;
અત્પ્રાપ્તિની વળગ્યો આસ, અખા ન જાણે આત્મા પાસ. ૫૬

હરિની ઇચ્છાએ હરિ મળે, તે અખા અંતરયો ગળે ;
જનક ખટ્વાંગે ક્યાં નવધા કરી, વિચાર કરતાં પાખા હરિ ;
હરિકૃપાહસ્તણીકું કાજ, દોલે કળલ તો પામે રાજ. ૫૭

સાતકિને પરિક્ષિત રાજન, ભર્મ ગયો બેઠ્યા ભગવંન ;
બીજ બહુ ત્યાં બેઠાહતા, શુકના મુખથી શુણ્વતા કથા ;
તે તેવાનેતેવા રલા, અખા હરિની બેઠાએ મથા. ૫૮

અખા કામ ॥ સમજાસાય, કૃપારૂપણી જોઈએ આય ;
બીજો સધળો દેહવ્યાપાર, જન્મમરણ ન ટળે સંસાર ;
કૃપાસમજને અર્થે કૃત્ય, જો ઉપજે તો પામે તર્ત. ૫૯ .

વણુસમજે સળળો સંસાર, સમજે જાય સમૂળો ભાર ;
જન્મ જન્મ સાચું માને જન, તેમ તેમ વાધે દનદન ;
અખા પ્રેત બીકણુને ખાય, ધીર્યવાન તે કુસળે જાય. ૬૦

અટ્ટીણુ અને સંસારી રસ, અધિક કરે ત્યમ આપે કસ ;
જન્મ જન્મ અધિકુ ખાતોજાય, અગે અકસે હીણો યાય ;
જો મૂકે તો કારજ સરે, નહિ તો અખા તે ખાતો મરે. ૬૧

ત્યમ એ ભોગ તણા સંસાર, જીર્ણ થયા તે પક્ષા આદાર ;
નવા નિપજે ત્યમ લાગે સ્વાદ, તો જ્યમ જાએ બવની વ્યાધ ;
ખસ જન્મ અખા પંખાળે યાય, ફેડી ધસી સમૂળી જાય. ૬૨

જાય સમૂળો ત્યમ સંસાર, કરતાં આતમતત્ત્વવિચાર ;
અન્ય ઉપાય નથી એ જવા, સામા બંધ બધાએ નવા ;
કરતાં કર્મ ન આવે છેક, અખા વિચારે ન રહે શેષ. ૬૩

સ્વમાવબંગ.

નન સ્વભાવે ઉલસે સદા, જામે હિમ પર્વત અદબદા ;
ધનધટાવિના યાએ વૃથ, એમ અગાને હોએ પુષ્ટ ;
મળી પાલવ ગંગા ચક્ર વહે, ત્યાં અખો સાધન શું કહે. ૬૪

નિરાધાર નાટક અટપટું; સ્વતઃસિદ્ધ દીરો સામટું ;
ઉત્પત્તિરિયતિલય સહજે યાય, પ્રવાહપેરે આત્યંજાય ;
ત્યાં આચાર્યે કીધી જીકિત, કલ્પો બંધ ને માની મુક્તિ. ૬૫

દર્શનભેદ દાવામત છણા, બાંધીરજા ગદ આપાપણા ;
એકએકધે દૂંશીરહી, પાખ્યા અમે બીજા વહોંગવા ;
અખા નાટકની એવી રીત, મન લાગેછે દેતાદેત. ૬૬

જે જે તે ત્યાં આપેઆપ, બીજે તે આરોપણુધાપ ;
સમી સમજ સમજ્યાવિણુ સહુ, આપાપણા મત તારે બહુ ;
પડશે મધ્યે માયાતણો, દેત અસાધ્ય સૌને ધણો. ૬૭

પંડિત ડાહ્યા વિચારે સાત, સાત વાતની એકજ વાત ;
જે ધટ હરિ વસનારા થાય, સાધન ધર્મે જીએ નહિ કાંય ;
અખા સાધન બીજાં બહુ, કાળકર્મેને સોંપ્યાં સહુ. ૬૮

મણેગણે હરિ નાવે હાથ, દાનતપસ્યા કાળને સાથ ;
બાકરણુવેદ સમાધિઅસંગ, જોતાં સર્વ માયાતું અંગ ;
અણુલિંગીપદ અખા અનુપ, જ્યાં ધ્યે ધ્યાતા ન રહે રૂપ. ૬૯

પૂરવજન્મકરમઅનુસાર, ઉત્તમ મધ્યમ ભોગ સંસાર ;
હુંમમતા સત્ય માન્યો દેહ, ત્રિવિધિકર્મ કલણેછે તેહ ;
પ્રાય અખા જ્યાં દૈત્યબાવ, પૂર્વજન્મનો કશો ઠરાવ. ૭૦

એક વિચાર વિચાર્યો અખે, ગગનચંદ નાવે જળવિખે ;
વાયુથી અખે તરંગજીવજીવ, વિકાર ઈંદુને નહિ કદા ;
એમ પરમાત્મા જાણે પિંડ, તે મહાંત તારક બૂમંડ. ૭૧

માયાઅંગ.

ભાષાને શું વળગે બૂર, જે રણમાં છોતે તે થૂર ;
સંસ્કૃત બોલ્યાથી શું થયું, શું પ્રાકૃતથી નાસીગયું ;
બાવનનો સધળો વિસ્તાર, અખા ત્રેપનનો જાણે પાર. ૭૨

સંસ્કૃત તે પ્રાકૃતવડે બણે, કાષ્ઠ જેમ મધ્ય બારાતણે ;
છાંબાવોણો નાવે અર્થ, સંસ્કૃત તે પ્રાકૃતવિણુ વ્યર્થ ;
બાંધ્યા હામ વૃષારી લખે, અખા બ્યાજ નહિ જૂટયાપખે. ૭૩

હરખ હરખ અનુભવમાં દસા, આકાશઉદરમાં દસ દિસા ;
જ્યારે જુનું સન્નજ જાણ, ત્યારે માનવી તેની આણ ;
માનગગનમાં નહિ દેશકાળ, એ તો અખા અણુઅણુ આજ. ૭૪

જ્ઞાન અદકું નહિ સિદ્ધિવડે, શું સતી નામ શણગારે પડે ;
એકમની કાવે સાધવી, સેજ ન ઇછે સિદ્ધિ વાધવી ;
અણુલિંગી નાવે સંસાર, ફાગટ માયા ઉરાડે વાર. ૭૫

અષ્ટમાસિદ્ધિ ધર્મશરવિષે, તેને વેદ માયા કરી લખે ;
તેની કણિકા તે આ જીવ, સિદ્ધિસહિત ક્ષમ થાએ શિવ ;
લોક પતીને તે સિદ્ધિવડે, અનુભવને કાંઈ નવ અડે. ૭૬

અહરેગ મુળગો નથી દબ્યો, તેમાં સિદ્ધિરૂપી ભ્રમ ભલ્યો ;
પેસો ઘેસો હોય બુદ્ધિવિષે, વ્યસને લાગ્યો માદક ભખે ;
અખા અહંપદ ટાળી જોય, પછી તું રે તો સિદ્ધિને ગોપ. ૭૭

પોત ન લેતાં પોતે ધ્યા, ઉત્તમ મધ્યમ વ્યસને વલા ;
માયાકૃતનો નાવે અંત, માને નહિ તો જો વેદાંત ;
અખા ઉપન્યું તે માને આદ, કયવિકયવિષય શી શદ્ધિઆદ. ૭૮

પ્રપંચ પ્રીછીએયો ખરો, નહિ ઉપજે ને નહિ વળી વરો ;
જ્યાંયું ઉપન્યું ત્યાં નવ ધટે, શદ્ધ ન વળે જ્યાં જો આવટે ;
જાતું મરતું દીશે ખરું, અતે અખા ભયુનેભયું. ૭૯

દ્વિધે શીશુદ્વિસૌટા થાય, તોલ ન વધે આકાશ રુધાય ;
અગ્નિજોગે જળ ઊભરે, તરવે તત્ત્વ જગત અવતરે ;
વકર્યાં તત્ત્વ ધરે દ્વિધ નામ, ઉત્પત્તિ લય હામનુંહામ. ૮૦

પંચનાં પંચવિધે છે તત્ત્વ, વાસનાલિંગ તે તેતું સત્ત્વ ;
ભૂત ભૂતમાંહી વિચરે, મૃત્યુ નામ પરપોટા મરે ;
ભૂત કલ્પોલ સદા સર્વદા, ચિદ્દલિલાસ અખા મનમુદા. ૮૧

ચલણી પલણી ચૈતનતણી, પંચરૂપે આપે થયો ધણી ;
આપ આપમાંહી વિસ્તર્યું, ન કર્યાસરખું એ તો કર્યું ;
જન્મ છે ત્વમનુંત્વમ છે જનણ, સુમને સાન અખા નિર્વાણ. ૮૨

આત્મલક્ષ્યઅંગ.

આકાશ આધેરી જાણો વસ્ત, ત્યાં ન મળે ઉદે ને અસ્ત ;
ઉદેઅસ્ત તો જ્યાં આકાર, તે જાણો સઘળો સંસાર ;
તે સંસાર રચાને છે શૂન્ય, આંહિ અખ્યા સખી જો મૂન્ય. ૮૩

જો આકારને માને સત્ય, શૂન્યવાદી તેમાં નહિ ઘત્ય ;
નિરાકાર આકાર કે નથી, મિથ્યા વાદ કરી મરે મથી ;
શૂન્યવાદી જો જોતું નામ, જો જોયા પર હરિતું ધામ. ૮૪

ગુણવાદી ગુણને કહે હરિ, તે માયાકૃત જાય જિસરી ;
તેમાટે ગુણને રચળ શૂન્ય, ખટદર્શનમત પાપ ને પુણ્ય ;
કુટરાની કહે સત્ય આકાશ, અખ્યા જો મિથ્યા અધ્યાસ. ૮૫

વસ્તુને ઉપમા શૂન્યતણી, માટે વસ્તુ તે શૂન્યજ ગણી ;
તેમાટે શૂન્યવાદી નામ, તેણે ન લઈ મુળયું ધામ ;
તેમાટે તે તેવા રણા, અખ્યા પ્રપંચપાર નવ ગયા. ૮૬

અતિધણો આધો પરમેશ, મનતણો ત્યાં નોહે પ્રવેશ ;
જ્યમજ્યમ નર આધેશે જાય, ત્યમ ત્યાં શબ્દ ન પોંચે કાંચ ;
સૌ ઉપાસે મનની વૃત્ય, અખ્યા ન લાધે હરિની ગત્ય. ૮૭

શૂન્યવાદી શૂન્યકૃત્યા જાણે, શૂન્ય તત્ત્વને નવ જોળાણે ;
આકારી આકારને ગાય, તે તો કાળે શીટીમય ;
તેમાટે તત્ત્વદર્શી ખરા, અખ્યા જો સરવેણિકરા. ૮૮

સાચો અતરજામી જોર, ધીજો ગુરુ બાણગરજાર ;
તેનો અર્થ દેવા શોભવા, સંસારીનું મન લોભવા ;
રિદ્ધિ આપે જ્યમ રૂપાવડે, અખ્યા આતમથી આતમ જડે. ૮૯

શી પેર પ્રપંચ જોએ ધાટ્ય, જેનું મળ મિથ્યા નાટ્ય ;
જગત કુપજ્યું તે ગુણવડે, તથા ગુણને તે માયા વડે ;
તે માયાનું નહીં પ્રમાણ, તો અખ્યા શું થાએ જાણ. ૯૦

હિંધા ખરશે પંડિત કવિ, મનની વૃત્તિ રહ્યા અનુભવી ;
એકકનું બોલ્યું નવ મળે, ખટદરચન બુદ્ધિવાં આશુભે ;
સોને હું મારાનો થાય, અખા ન સુમળે આપે આપ. ૯૧

દૃષ્ટપદારથ થાએ ફાક, સચર અચર ને ચાહે લોક ;
મુંધે શ્રંથ વાંચે સાંભળે, તે તો કાળે સધળા ટળે ;
અખો શો રાખે નિરધાર, ને બોલું તે થાય સંસાર. ૯૨

મનન કરતાં મનમાં અખે, પ્રપંચ દોઢો ચૈતનવિખે ;
નિર્ભજ દર્પણ હોય અતિ સાર, તેમાં બાસે બહુ આકાર ;
ભ્રમ તે ભ્રમ જાણે આત્મા, તે નર કહિયે સર્વોત્તમા. ૯૩

આતમ સુમળ્યો તે નર જાતિ, શું થયું ધોળાં-મથુવાવતી ;
બોડે તોડે જોડે વાળ, એ તો ફો ઉપસો બંનળ ;
પ્રીછીને સંકોડે વ્યાપ, તો અખા રહે આપેઆપ. ૯૪

વણસુમળે દાવાગિર ધણા, વેષ વખાણે આપાપણા ;
ટળવું ઘટે ત્યાં સુમો થાય, વણસુમળે એમ વાંકું જાય ;
પેસો વેષ ને વાધી ટેક, એમ અખા ક્યમ થાયે એક. ૯૫

અખો કવિપણું શું કરે, વાત કશી નવ પેચિ સરે ;
કહે ભેલું કે મૂંઝવું કહે, તે તો સો ઝોરેડું રહે ;
એવું કવતાં આવે લાજ, સુમળ્યાસરખો છે મારાજ. ૯૬

ઉકેલપડે તે જોડયું ખરું, જીવપણુ જાએ પરહસ્યું ;
બાકી સધળો મોહ જોડાય, મનનું ગમતું સોડો ગાય ;
અર્થસહિત કહે જો વાત, નાચે પ્રુત ને લાજે માત. ૯૭

આપ ઇચ્છાએ સગુણન થયો, દ્રાણુ શિખામણુ દેવા ગયો ;
પસરગો પોતે અકરમાત, કાળ-કર્મસિર મૂકી વાત ;
અખા તે ઇચ્છા છે સદા, જગત સત્ય માનીને નદા. ૯૮

જગનો બાવ નહીં જ્યાં લેણ, સત્ય-મિથ્યાનો શો ઉપદેશ;
કેનાં જન્મ કર્મ ફેપ નામ, સીમ કશી જ્યાં ન મૂળે ગામ;
અખ્યા નહીં જ્યાં પ્રાપ્તે પિંડ, એ તો જન્મનુંતેમ અખંડ. ૯૯

કેવલ્યને કો ક્યમકરી કવે, પોત પોતાને શું સચવે;
દૂતવિના નવ બેસે ઘાટય, એકલો તો નવ બોલે નાટય;
અખ્યા લક્ષસહિત જે દૂત, ફૂતે કવતે છે અદૂત. ૧૦૦

કોઇક સત્ય યાપે સંસાર, કોઇ સત્ય કહે નિરાકાર;
બેના યાપણુદાર રળે, જ્યમ છે ત્યમ તો કો નવ કળે;
અજે મૂળ વિચાર્યું આપ, યાપણુદારનો રાખ્યો યાપ. ૧૦૧

સયુષ્ય નિર્યુષ્ય કંથવો રહો, બાંધ્યોફૂંધ્યો સ્વામી લહો;
સદા હરિ બોલતો ચાલતો, ખાતો પીતો ને માલતો;
અજો કહે વેદાંતનું સાર, કેવલ્યબ્રહ્મ પ્રભાઆકાર. ૧૦૨

ભોગ-ધ્યાન તપ-તીરથ ત્યાગ, બકિત કર્ય ને જહા વૈરાગ;
વિવયવૃત્તિ નાનાવિધ ભોગ, આલ્મોભયછે ચીતનભોગ;
અખ્યા સર્વ સ્વામીના રગ, સદા સર્વદા આપ અર્ભગ. ૧૦૩

અજો જોતાં વસ્તુવડે, બીજું આપોપું નવ જડે;
એમ જોતાં ફેને કોણુ બજે, પામણુદાર ન લાપે રજે;
અદબદ સ્વામી અટળ અનાદ, એ સુમન્યાવિલુ સધળો વાદ. ૧૦૪

હાયપગાળો સુંદરચામ, એવો અટકલ્યો લોકે રામ;
એવા પ્રભુતણા અમો હાસ, જેનો હશે વૈકુંઠમાં વાસ;
કપારેકજ તે લે અવતાર, એમ અખ્યા ક્યમ પામે પાર. ૧૦૫

સકળ ચરણુ સિર હાય અવેવ, સકળ શબ્દ બોલે જે દેવ;
તેમાં ઊગીનિકળ્યું સદુ, નિત્ય દારે નિત્ય વાપે બહુ;
ક્યમ કહું કોઇ કાળે અવતાર, જે તેવડે યાત્રે સંસાર. ૧૦૬

ભૂઅપતેજઅનિલઆકાશ, એજ જાણુ પોતે અવિનાશ ;
કદળીયભ ધણું પડવડે, તેવચમાંથી હુંજ નિકળે ;
જગત કાતરે કંઠ મહાભૂત, જેવડે રંભા તે અદ્ભુત ;
અખા અરૂપી ઊગ્યો જોય, પૂરવપક્ષ ન કરશે કોય. ૧૦૭

એમ અખાને હરિ ત્યાં જાઓ, કાંઈ ક્લેશ કરવો નવ પડો ;
ત્યાંલગી પૂજા ધૂપ પખાળ, જ્યાંલગી ન જડી હરિની ભાળ ;
અચાન સહુને મુસલ્ય માંય, અળગા અળગા સૌકો ધાય. ૧૦૮

તરણાઓથે હુંગર રહે, એવો ઊખાણો સૌ કહે ;
તરણું તે જીવનો અહંકાર, તેપાછળ રમેછે કર્તાર ;
અખા અહંકાર વધારે ગમે, તેમાટે જીવ ભવમાં ભમે. ૧૦૯

કર્મધેન એવું છે સદા, સુખમાંથી આવે આપદા ;
વગડામાં કીજે તાપણું, તેથી મુજે થોડુંધણું ;
કર્મતણી એવી ચકચૂધ્ય, અખા ન ભાગે મનની રૂધ્ય. ૧૧૦

ચૈતન્યમાયાર્થગ.

વેદે વિચારી જોયો જ્ઞાન, વિશ્વ તે શું કેનો કર્મો મર્મ ;
વિચાર કરતાં બેઠું માટ, ચાલ્યો જય સત્યમિથ્યા દાઠ ;
સત્ય ચૈતન્ય ને મિથ્યા ખાય, અખા એમ દોઠો પરભાય. ૧૧૧

કરાવોને એમ લખિયો લેખ, પચભૂત ને તેનું શેષ ;
તરવેતત્ત્વની ઊપજ ગણી, માહે ચૈતનવા ચૈતનધણી ;
લખ્યોરાશી ખીળે બાત્ય, અખા વેદના મતની વાત. ૧૧૨

પ્રભા વલ્લોજાય એણે મર્મ, જીવપતિ આવાં લખ્યાં કર્મ ;
તેર કાંડુધ્રુમમારગે લખ્યો, છેલ્લીવારે અરચિ આજખ્યો ;

નેતિ-નેતિના એ છે અર્થ, હવેનું ગણ્યું તે જણ્યું બ્યર્થ ;
 શેષ લહી કહ્યું નેતિનેત્ય, હાય ખંખેર્યાં એણે હેત ;
 અખા યોદ્ધુ પ્રીછ્યાપખે, જીવ મુંઝાણો તેરને વિષે. ૧૧૪

તેર કાંડ માયાનું જાળ, ઈશ્વર જીવ કર્મ ફળ કાળ ;
 એ સૌ ઘાટખેસાર્યું વેદ, ત્રિકાંડ કાંધી કીધી બેદ ;
 અખા ખટકે નહિ જે તેર, યોદ્ધ બોલી આલ્યો સુરોર. ૧૧૫

વેદની શુકિત પુરાણે ગ્રહી, તેણે ઈશ્વરપદ રાખ્યું સદી ;
 મ્હાટાં ચરિત્ર તે ઈશ્વર કલા, સાધારણ તે જીવમાં ગયા ;
 સામર્થ્ય દેખી બાંધ્યું માન, પુરાણનું એ અખા નિદાન. ૧૧૬

લક્ષ વેદનો કેવલ્ય રહ્યો, ઈશ્વર લક્ષ પુરાણે ગ્રહ્યો ;
 ઈશ્વરના યોદ્ધાસ અવતાર, તેમાંથી વળી સાર ઉદ્ધાર ;
 તેને સ્થળે વળી પ્રતિમા કરી, એમ અખા માયા વિસ્તરી. ૧૧૭

ચારે જીગનું એ વર્તમાન, પરંપરા જોતાં અનુમાન ;
 જ્ઞાનતણી નિરંતર સત્ય, પ્રભાવડે કર્મ પ્રતિમા પૂજ્ય ;
 અખા ન ટળે દેહ અધ્યાસ, સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળે વાસ. ૧૧૮

છે પોતે પરમેશ્વર આપ, રાખ્યો ત્યારે દેવતા યાપ ;
 એ આશ્ચર્ય તે કોને કહું, પોતાસરખું સીને લહું ;
 અખા વિચાર્યાસરખી વાત, પૂછ્યું ત્યાં પડતર ધાત. ૧૧૯

જ્ઞાં જ્યમ થાય તે સદગ્ધે થાય, કર્તવ્યને સિર તે દેવાય ;
 અટક્યું ન રહે કોઈ કાજ, આગળઆગળથી થાય સાજ ;
 કરણદાર નવ દીશે કોય, અખા સદ્ગુણે કરતા હોય. ૧૨૦

અખા પરમેશ્વર જોતાં અસી, કલો ન જાણે કોણે કરી ;
 દાણ કળે ને કેને કળે, એકવડે સધળા ચળવળે ;
 જોમ મેધ જહું છુદેકરી, ધનને ખુદ જીએ જ્યમ ફરી. ૧૨૧

માંહે કે ખૂર ન જાએ ઠલો, ખાંધોફાંધો પોતે રહો ;
સહજ સહજ ફૂલું આકાશ, ઊપજસાથે અખા સમાસ ;
આગળ સચુલુ નિપજતુંજાય, પાછળ નિર્ગુણુ યદ્ય ભૂસાય. ૧૨૨

પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ આલુંજાય સદા, જો દોષ સંભાળી જીએ જદા ;
નિરવયવના સર્વ અવેવ, મહાનિધ્યમાંથો સરવે ભેવ ;
રમીરમી પાછો રસ થાય, અખો રામ એવાને ગાય. ૧૨૩

જે ઉપજે તે પાછું વળે, ચૌદલોક લોકપાળે ટળે ;
સર્વ ન રહે શીઠગામાઠ, ત્યમનુંત્યમ જેહુંરહે ઘાઠ ;
દૃષ્ટ પદારથ તે દૃષ્ટમાન, અખા ત્યમનુંત્યમ નિધાન. ૧૨૪

એમ જોતાં અખો તે કરો, બધા મેધમાં એક પુંદજરો ;
દોરાનું તે કરું પ્રમાણુ, સાવ નિરતર પાણી જાણુ ;
જ્યમ છે ત્યમ છે એ નિદાન, અજાયું જાણુવું એહજ જાન. ૧૨૫

અખે રામ એવો ઝાળખ્યો, કાગળમેંશે ન જાય લખ્યો ;
ફરતાં બેઠાં તે નવ બળે, નખશિખલજે તેહ ચળવળે ;
સહજે સહજ ધવાણી હામ, અખા નિરતર ફૂલો રામ. ૧૨૬

વસ્તે અસ્તપામું મન જદા, હરિદ્ર હો કે હો સંપદા ;
હરિદ્ર ન વધે ન સુખનું માન, બ્યારે પામું મૂળનિધાન ;
અખા વિચારે જેહું ઘાટ, આપેઆપ ચૈતનનો ઠાઠ. ૧૨૭

આથે કર્મે ફિયે જીવ થયા, કારણુ આથ યાનાં પરકિયાં ;
પંડિત જાણુ કહો એ મર્મે, અણુજાણુ શું સાધનધર્મે ;
વિકિત કરે તે વસ્ત્રા ખરો, અખા અજાણુ જૂલા કરો. ૧૨૮

કરતો રહે તો ખૂટે કર્મે, એ આત્મા જાણ્યાનો મર્મે ;
જો તું જીવ તો કરી દરિ, જો તું સિવ તો વસ્તું ખરી ;
અખા એમ તે આપોઆપ, ગીતામાં દરિ રાખ્યો થાય. ૧૨૯

ગીતાને અધ્યા સાતમે, બાઘ ચાર કલા તે સમે;
 વપ્પતણે હરિ કે હું ભૂષ, પણ ચાતા તે મારું રૂપ;
 કારજપત્રે આહેર રમું, અખા અતે ત્યાં વિશમુ. ૧૩૦

સાને સુમને તે નર ખરો, બપ્પેગણે માનો આદરો;
 બપ્પાગણા બટકે ભવમાં, ભાત્યઉભાત્યવમે ન રેવાય;
 રદથી વાત કરે હરિતણી, અખા અક્ષરમત્ય નહિ આપણી. ૧૩૧

ને વિરલા રસિયા હરિતણા, કેશરિસિંહ દિશે નહિ ધણા;
 સુભટ સૈન્યમધ્યે સુવિચાર, માળા મુદ્રા સારોદાર;
 અન્ય પંખી અતિ ઊંચે ચડે, અખા અનળ દબે નવ પડે. ૧૩૨

અખા અક્ષરપદ હું ત્યાં રમે, બ્યાં નવ ચવે ત્યાંજ વિશમે;
 નિત્ય નિવેદન એહજ જાણ, આતમતત્ત્વ સધળે પરમાણુ;
 ત્યારે સર્વ પડે પાપરૂં, બ્યારે હુંપડું આવે સરુ. ૧૩૩

ઝાળખ આપ હવડાં હરિ મળે, જો બાલથી અતરગત વળે;
 અન્ય વ્યતિરેકે હરિ બાળ, છુપને ત્યાંજે રે તે સાળ;
 અક્ષર આપ અવસ્થા કરે, અખા હું આઘે મધ્યે સરે. ૧૩૪

टीकारंभ.

કાવ્યનિમજ્જન — ટીકા.

ઉદયાચળધન દીપે, સ્થાયીભાસુર છતે રવિપ્રસંગ ;
ગર્ભિત અર્થરસાદિક, કાંચે શૌલીરહે ટીકારંગ.

સામલભટ

(છપ્પા ૧-૨)

- ૧ સુખર્ણુ—સ (સુ સારો, વર્ણ ૨૫) સુન્દ, ધણી કીમતી વસ્તુ સમા ૦ બહુ.
શરણુ—સ = રક્ષણુ
સાચે—સ (અસ હોણુ) સાચુ, ખરેખર
વિખ—સ (વિષ વિપ્ પસરીરેણુ) એર ૨ નખળી અસર
ઉતારણુ—સ (ઉત્ + ણૃ ૨૦ એર) ઉતારનાર, ટાળનાર, અટકાવનાર.
વિત્તે—સ (વિદ્ બ્રેજવણુ નો ભૂ ૦ ૬૦) પૈસામા, પૈસા મળે ત્યારે, ચડતીમાં.
સિદ્ધિ—સ (સિધ્ પારખાટણુ) ઇશ્વરપ્રસાદી અથવા મનપ્રસાદી ૨ ધાણુ
યાવ એવી શક્તિ
રિદ્ધિ—સ (ર્દ ૦ ઋધ્ વધણુ) પૈસાટકો, આખાદી
મણા—કસર, ખામી, ખોટ
ગુણ્હીણા—સ (ંના હા તજણુ નો ભૂ ૦ ૬૦) ગુણવનાના, વગરમાલના
સમા ૦ ૯૦ (૧) અલ ૦ રૂપક (૫) વશ—એ નામ છે
૨ નિર્માણપ્રમાણે—સ (નિર્માલ્ય—રૂવઉપરથી ઉતરેના પૂલ વગેરે, પ્રમાણ
= માપ, મા ધા ૦) નજીવાસરખા, રક, દુર્જણ, કચ્છાવ
ટાણે = વખતે, તે જવાનો વખત આવે ત્યારે
કલકિ—સ (કલ્ક—લાગ) લાગન—અપવાદવાળુ, ડામીસ
વહીજાય—(સ ર્દ વેણુ) ઉતાવળુ જવુંરહે
નિર્વશી—સ—છોકરોવનાવ, કુળમા મોઢ નહિ એવુ, નમંતાન સમજાવહુ ૦

(છપા ૨-૫)

(૫ ખ) ઘણાની વચમાંથી રસ્તો કાઢેછે, બીજાને હાથથી આગળ પડેછે,
સર્વોપરી માન પામેછે. (૪) અલં ૩૫૬.

જશ—સં. (ચં) કીર્તિ, માન, આખરુ.

વાન—નં સં. (વર્ણ. પુ.) રંગે; શરીરે.

નૃપતિ—સ (નૃ માણસ, પતિ ધણી-પા રજવું) રાજા. સમા ૫૦.

નામે--(સં. નમ્ ધાં) નમે, માન આપે.

વિવેક—સ. (વિજ્ઞ જુદું પાડવું.) સારુનરતું પારખવાની શક્તિ, ડાપણ.

વિમળ—સં. (મલ મેલ.) દોષવનાની, નષ્ટ, મીઠી. સમા ૫૬૦

મોહની—સ. (૦ હિન્દુ ધાંમે ભેદ.) મોહ પમાડનારી-વશકરનારી વસ્તુ.

વિશાળ—મં. = મોટું, ઘણું કીમતી. [આ અર્થે પ્રયોગ અસાધારણ]

વહું—સ. (વહ. વધ્ વધવું નો ભૂં ૬૦) મોટું, પૂણ્ય, માન આપવાળો.

કથ-સર્વનામ છ (૫) માં અનિશ્ચિત અને (૧) મા પ્રમાર્થ.

અલં (૪-૫) ૩૫૬.

મૂઠ—સ. (મુદ્ મોહ પામવું નો ભૂં ૬૦) મૂરખ.

કોકિલા—સ. (કુ દેશ કરવા. ૨. કુ વશકરવું) કોપણ.

પ્રાક્રમ—સં. (પરા. પરાધણ-આગળ, કમ્ જવું-વધવું) મોટાં કામો; બહાડુરી
(૫) સઉ સિરમોર=સૌથી અડિયાતો [મોરપક્ષીના આકારનું સુનારપાનું
ધરણ દોષીપાપડીખુમટમાં ખોસાયછે]

અલં ૬૪૨ાંતઉપમા ને લાટાં.

વાહુંન—સં. (૦ હન. વહ લેવું) હાથીધોડાપાસખી વગેરે જે ઉપર ચડી જવાય.

આણવાણા—ખુલ્લે પગે. [વિશેષણ—કિં વિં ને અધિકારે]

અસખત = દોલત, સમૃદ્ધિ, વૈભવ.

સાજ—આં = મઝા, ખુશીની હાલત, આનંદ

ખંડધાન્ય—સં. (કં. કદ નાનું ધાસ; ધા ધોવું) વાવ્યાવગર ડગી-
નિકળતું અનાજ-સામો નમાર વગેરે. સમા ૬૪૦.

કથીર—સં. (૦ સ્તીર કલ્પ.) મુખ્યત્વે કલ્પ ને સીસાની મેળવણીથી બનેલી
ધાતુ. [એ તરફ તો જાણે અજકે, પણ ધોડી મુકતમાં છેક કાળી પડી જાય છે.]

દીસંતાં—(સ. દૃષ્ જોવું) પ્રથમ જોતાંવારને.

હરે—(સ. હ હરેવું) લલચાવે, લોભાવે.

અમૂલ્ય—સ. (મૂલ્ય કિંમત, મૂલ્ય જડાણ) 'ઘણું મોટું સમા ૫૬૦

અલં (૫-૬) ૩૫૬.

(છપ્પા ૬-૮)

૬. લેખામાંહિ—(સં. લિપ્ત લખ્યું). ગણતીમાં.

તોલે—સં. (તુલ્ય. તુલ્ તોળવું-જરાળરી કરવા.) બરાબરી કરે એવો, સરખો.

(૧) ગ્રામમાં ગ્રેરે=ધણાં માણસ મત્ત્યાં હોય ત્યાં બળાપો કરે છે. (૨) અધરે વિં = અધૂરી (૩) ગુણવાન-પંડિત વધારે બોલે તે છાને, પણ તે જોઈ મૂરખ તેમ કરવા નય તો તે પતરાજી ગણાય. ૨. મૂરખ પંડિતની પટે કાચું ફાચું બોલે, પણ આખર તે નીચજ. (૫) હંસનાં ટોળામાં બગલાં મળી હંસમાં ખપવા ચાહે તેમ ન બને; તેઓ નથી બણવાં કે યા કારણથી એ હથ ને અમે નીચ.

(કવિના મનમાં આ શ્લોક હશે—હસ : શ્વેતો વયઃ : શ્વેતઃ કો મેદોં વક્તૃસયોઃ ।

ક્ષીરનીરપરીક્ષાયા હમો હસઃ વકો વકઃ ॥)

૭. / વિદેશ—સં. (વિ પારકો, દેશ-વિદ્ જતાવડું) પરદેશ.

બાણીતો—સં. (જાત. જા બણવું—નો ભૂં ૬૦) પ્રખ્યાત.

મહીપતિ—સં. (મહી પૃથ્વી.) રાજા.

સનમાન—સં. (સમાન.) માનઆબુરુ, આવકાર.

અનમી—(સં. નમ્ પ્રાં) કોઈને નમે નહિ એવા અભિમાની.

મોડે—(સં. મુદ્ પ્રાં) તોડે, ખડે.

અગમનિગમ—સં (આગમનિર્ગમ.) આવવું ને જવું; આદિ અને અત

૨. આગળપાછળના, આરો તરફના. સમાં ૬૬.

ગુણુ—સં. (ગુણ ગણા કરવા) લાભ, ફાયદા.

લક્ષકોટિધા—સં. = લાખો કરોડો રીતના, અગણિત.

લહે—(સં. છલ્ જેવું) સંભળે, જાણે.

(૩) કરોડો-કિં વિં = બિલ્ક હાથે, હાથ જોડીને (૫) કૈં વાતમ આમળપાછળના અગણિત લાભ હોય તે વિદ્વાન સમજાવે.

વચન—સં. (વચ્ બોલવું) કોલ, દિલની સાચવટકપર જે કેવુ તે, એકવેણુ

હરિચંદ્ર—સં. (હરિચંદ્ર) અયોધ્યાનો મુરુજવશી રાજા—નિરાંકુનો પુત્ર.

[નારદે ૩ વરિષ્ઠે એકવાર ઈંદ્રસભામાં એનાં સત્તની પ્રસંસા કરી ત્યારે વિશ્વામિત્રે ક્રોધમાં વરિષ્ઠને કહ્યું કે તારો શિષ્ય મારે તું વખાણે છે, પણ હું એનું સત્ત્ય સુધારું ત્યારેજ ખરેખર. પણ તેને સત્તથી સુધારવા વિશ્વામિત્રે ધણીધણી ભક્તિ કરવા લાગ્યા. એક દિવસ રાત્ર પોતાની રાણી તારામતિના પોળામાં માથુ મૂકી સૂતો હતો એટલે તેને હથમાં સ્વપ્ન થયું કે મેં કોઈએક આજ્ઞાણને મારા સર્વ રાજ્યનું જ્ઞાન કર્યું. જાણીને જુએ છે તો વિશ્વામિત્ર આજ્ઞાણને વેધે આવેલા. રાજાએ માગવાનું

(છાંખા ૮—).

હતાથી રુષિએ તેની પાસ એકભાર સુન્નું માગ્યું. રાજાએ પોતાના બંડારીને બોલાવી એકભાર સુન્નું આપવાનું કહ્યું, એટલે તે બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે તારું સર્વ રાજા મને સમ્રાજ્યામાં હું આપી ચૂક્યો છે એટલે હવે એ ઉપર તારો હક નથી; માટે રાજા છોડી જાઓ ને મને એકભાર સુન્નું પેદા કરી આપો. એમ કહી તેનાં લુગડાં ધરેલાં કાઢી લઈ રાજા-રાણી અને પુત્ર રોહીદાસ એ ત્રણેને વનમાં કાઢ્યાં. પાંછળ રુષિ જૂદે જૂદે રૂંધે જાય ને તેઓને પીડે, અને એમ કેવા લલચાવે કે મેં સુવર્ણ આપવા કહ્યું નથી. પણ રાજા સત્ય મૂકે નહીં. આખર ત્રણે જાણી કારણમાં આવી ત્યાં બનરમાં વચાવા ઇશાં. રાણી તમા રોહીદાસને એક કાળકેશિકા નામના બ્રાહ્મણે એકભાર સુવર્ણ આપી વચાવાં લીધાં, ને રાજાને મુઠકાં ઉપર કર લેનાર વીરગાદુ નામે ધેડાએ એકભાર સુવર્ણ આપી લીધો. એ એકભાર સુવર્ણ પેલા બ્રાહ્મણ (વિશ્વામિત્ર) ને આપી રાજા પડે પડે. એ ધેડાને ત્યાં તેને ન પડે તેવાં નીચાં કામ કરવાં-પડ્યાં. આખર તો સત્યનો જય થયો.]

પરકંઠુ પાણી = પાણી ભરવાનું કપ્પૂલ કીધું, નીચુંકામ કીધું. ૨. પોતાનું તેજ વેચ્યું. પાણી = મોટાપ, તેજ; પરકંઠું = કિંમત ઠેરવવી.

કુબળ—સ. (બ્જા. કુબ્જ વાંકું) મધુરાના રાજા કંસની દાસી.

[દયારથરાજની સ્ત્રી કેકેયીની મંથરા નામે એક દાસી હતી તે રામ ઉપર બહુ દ્રેષ રાખતી. એકવાર રામ એકમાં બેઠાબેઠા કાંતણુ કરતાહતા ને મંથરા બારતીહતી. રામને રજા ઉડવાથી રામના સેવકે મંથરાને પાળતી આટકાવી. મંથરાએ રામને કહ્યું ચેલુ કહ્યાં. રામને કોઈ ચૂડવાથી બોલાવ્યું કે શા માટે લડે છે કુબળ ? એમ કેતામાંજ મંથરાનું અંજ કાળું કુબળું ઘડ્યું. મંથરાએ ઘણી સ્તુતિ કરવાથી રામે અનુમત્ત કીધો કે દ્વાપરમાં હું મધુરાગામમાં જનમશે—આવીજ કુબળી ને નામે કુબળ. હું કૃષ્ણાવતાર ધરી કંસને મારવા મધુરા આવીશ ત્યારે તારું મુંદર રૂપ કરી તને પહોં સુખ આપીશ. તે પ્રમાણે કૃષ્ણ મધુરા ગયા ત્યારે કુબળ કંસનેમાટે ચંદન લઈ જતીહતી એવે કૃષ્ણ મળ્યા તેને ચંદનથી પૂજી પડેલાળી. કૃષ્ણે તેનું દીવ્યસ્વરૂપ કરી રામાવતારનું વચન પાડ્યું.]

હર—સ. (દૃ લઘવેજું) શિવ, મહાદેવ.

હાળાહાળ—સં. = વિષ, ઝેર. [સચ્ચદ મયમાં તેમાંથી ચૌદ રત્ન નિકળ્યાં તેમાંનું એક એ હતું, એ સિતે પીધું. ચૌદ રત્ન તે આ-લકમી, ઠોરણ, પારિજાત, સુરા-કાંડુ, ધનંતરી, ચંદ્રમા, કામદુધા, ઐરાવત, રેલા-મુંદર સ્ત્રી, રાજા ચૌડાનો ઘોડો, સુમા-અમૃત, સારંગધનુષ, શંખ અને હાળાહળ.]

વર—સં. (દૃ પસંદ દરું) આશિષ; હાથર દેવદેવીએ પ્રસન્ન થઈ બકતાની પાંચા પૂર્ણ કરવાને કહેલું વચન.

(છપા ૮-૧૦).

શર્મ—સં. = સુભાગ્ય; સુખ. અલં. લાટાં, (૧) પૃષ્ઠા.

૯. રૂંક—સં. = એક ગરીબ માણસ.

બાળિ—સં. = શોણિતપુરના સગ્ન-પ્રહલાદના પુત્ર વિરોચનનો પુત્ર.

[એ મદાદનેશ્વર હતો. બાળિએ નળાણું થઈ ક્યોદતા ને સોમો કરતો-
હતો તે સંપૂર્ણ થવા આવ્યો કે વામનજીને વેષે વિષ્ણુએ આવી ભયના કરીને

પોતાનાં ત્રણ રૂઝાં ભરી પૃથ્વી માગી. તે આપવાને બાળિએ વામનના

X દાધમાં પાણી મૂક્યું એટલે તરત વામને વૈરાટરૂપ ધારણકર્તૃને એક પમહું
આકાશમાં ને બીજું પાતાળમાં મૂકી બાળિને પૂછ્યું કે ત્રીજું ક્યાં મૂકે?
બાળિ સમજાયો ને કહ્યું કે મારા મસ્તકઉપર મૂકા. વામને તેમ કહ્યું ને
બાળિને પાતાળમાં ધોધો. પછી વિષ્ણુએ એને સુતજલોડનું રાજ્ય આપ્યું
ને પોતે તેના દ્વારપાળ થઈ રહ્યા.]

પાંડવો—સં. = પંડુરાજના પાંચ પુત્ર-યુધિષ્ઠિર અથવા ધર્મ, બીમ,
અર્જુન, સહદેવ ને નકુળ

ભાઈ—સ. (મટ. જુલો.) વીરપુરુષો-પાંડવો.

શર્યા—(સ. શમ્. પાં.) સાંતથયા, મુઆ.

(૪-૫-૬) શકુનિના વિચારથી દુર્યોધને ધર્મરાજને ધૂન રમવા હસ્તીનાપુર
તેણા તેમાં શકુનિનાં કપટથી ધર્મ રાજપાદ સો દાર્યા. આખર
દ્રૌપદીને હોડમા મૂક્યા તે પણ દાર્યા. ધૃતરાષ્ટ્રે સભામાં આવી દ્રૌપદીને
કહ્યું કે કંઈ વર માગ, ત્યારે તેણે માગ્યું કે પાંડવો છતાંય પણ દાસ ન કેવાય
ને રાજ રાખે. ધૃતરાષ્ટ્રે પ્રસન્ન થઈ પાંડવોએ દારેલું સંપત્તિ તેને પાછું
આપ્યું. પણ બીજવાર પાછા કપટથી દ્રૌપદી પાંડવોને તેર વરસ વન કાઢ્યા,
તેમાં એક વરસ ગુપ્ત રેવાનું હતું એ એક વરસ તેઓ વિરાટરાજને ત્યાં
રહ્યા. વિરાટ રાજના સાળાઓ સો કીચક ત્યાં હતા તેમાં કોથી મોટાએ
દ્રૌપદીપર કુદૃષ્ટિ કાપી બીએ તેને મારી બીમ નળાણું બાઈસદિત
બાળાદીધો. (૬) સાથે-એ કિં. વિં. છે. અલં. લાટાં

૧૦. મુકૂતવ્રત—સ. વ્રત = પાપ જાય ને ધારેલો હેતુ પારપડે તેનેમાટે
શાસ્ત્રમાં કએલે નિયમે ધર્મ પાળવો તે.—સારી રીતે પાળેલાં વ્રતથી
મળેલું પુણ્ય. સમાં કર્મે.

હાથ્યો—(સ. હ હેલેલું.) ગુમાવ્યાં, ગયાં.

દેવ—સ. = ભાગ્ય, નસીબ.

દંડ્યો—(સ. દં. પાં.) સિદ્ધા કરી. [નસીબમા વાકું થવાનુંહોય તેજ
વચન તોડવાનું સહે.]

(છપ્પા ૧૦--૧૨)

વ્યર્થ—સ. (વિ વચર, વર્ચ હેર) ફેલેટ, જૂઠું, મિથ્યા. સમા. જૂઠું
 દેવતા—સ. = દેવપણું, સિદ્ધાંત ; ખરું તેજ, પ્રતાપ, મહત્તા.

(૨) તે અક્ષાગમે તે મુખા-છવળા મુખા ભણવા (૪) તેનાપર અગ્નિને
 ઠાપવધા-અગ્નિ કાષે ને છવળે ઝંપ નહિ તેજન પરિણામ વચન તોડવાનું

૧૧. રજુ—સ (રજુ સોર કરવો) સુદ, લગાડ.

જૂએ—(સં. યુષ્મે, યુષ્ ધા.) લડે, જોમથી મચ્ચારડે. [એવેા પુરુષ.

સિદ્ધ—સ. (સિધ્ હેર પારપાડવા-નો જૂ. ૬૦) જેનું ચિત્તવ્યું બોલું કલે
 આગમ--સ. = વેદ, ધર્મશાસ્ત્ર, શાસ્ત્રનાં તત્ત્વો. ૨. થવાનું પરિણામ.

વૃદ્ધિ—સ (વૃદ્ધ હયાવ કરવો) વરસાદ.

પરતાપે—સ. (પ્રતાપ, પ્ર પછુ, તપ્ તેજમારડુ) તેજથી, પુણ્યનેક્ષીધે.

ત્રેમથી—સ. (ત્રી પ્રશસ્તું) ખરા આવથી.

વેદ—સ. (વિદ્ ભણવું) તત્ત્વશાસ્ત્ર, ધર્મશાસ્ત્ર, નીતિશાસ્ત્ર.

વિવિધ—સ. ક્રિ. વિ. (વિધિ રીત) ધણીધણી રીતે, જુદાંજુદાં.

વાયક—સ. (વાચ્ય વચ્છાવડું) બોલેલો બોલ [વર્ણવ્યત્વ-જ્ઞે. હજવા-ચટ]

સંભાળતાં—(સં સ + ધ ધા.) કાળજીથી સાચવતાં, પાળ્યાથી.

૧૨. રાંડીરાંડ—સ (રાંડ-વિધવા-તિરસ્કારમાં) રડાવણી બેરી, બાવાંબાઇ

સાહુ—સ. (સાહુ પ્રા. સાહુ) વેવારમાં પ્રમાણિક ને ઉભજો.

વિપ્ર—સ. (જો. ગિર. અ. ૩૧-૨)

ધર્મ—(૪ ધરડુ, માનડુ) શાસ્ત્રમાં કહેલી નીતિપ્રમાણેનાં આચરણ.

ધાર્યા—(જો. હપર.) માન્યા, પાળ્યા, તેપ્રમાણે ચાલ્યો.

પ્રેમકા—સ. (પ્રેમ સ્નેહ, દા આપવું) પ્રેમાળ સ્ત્રી, સ્ત્રી. સમા. ક્રિ.

સાચવે—(મ. સત્ય ઉપચાર) ખરું કરીજતાવે, પાળે.

લલના—સ. (લલ લાડવડાવડું) પ્રેમરસભરી નાજુક સુંદર સ્ત્રી, સ્ત્રી.

કુલક્ષણી—સ. (લક્ષણ ગુણ, લક્ષ્ જોડું) નક્કરો ગુણવાળી, સમા. જૂઠું

(૧) બાજી—વિશેષજ્ઞનામ છે (૫) પોતે નીતિપ્રમાણે આપેલુ વચન
 તેજ સી પાળે ને પાચ પહે પૂરી દોષ-બધી તરફથી મુક્ત દોષ

[એ પાચ પક્ષ તે ક્રિયા? આ દોષ-બોલાવુ પિએર ને મોસાળ, પોતાના
 વસ્તુ-કુળ, સાસુનુ પિએર અમે મોસાળ લડવાં એમ બોલાય કે-હું
 ત્રિમાસગુણ તે ભણ્યો]

(છપા ૧૩-૧૫)

૧૩ કોગળીયું = અધોક.

વાસી વળિયું = મોરચી થઇ, કુલરી થઇ. (મ. વસ્ રેલું-વાસી રેનાર-રજેલું આગલા દાડાનું ખાધેલું પાચન યથાવગર.)

રાસ્ર—સ. (સસ્ ઇમ કરવી) આયુધ, હથિયાર.

મૂઠું = પીડા કરવાનો કે મારીનાખવાનો જે મન-પ્રયોગ તે. [સ. મુદ્દિઃ મૂઠીમાં પકડેલું છટકીજવું મુશ્કેલ]

મહિમા—સ. = પ્રતાપ, જશ, મોટાઇ. ૨ મોઠવણુ, રીત.

માથે લેવું = પોતાપર જીમ્મો-અપવાદ-ઠપકો લેવો.

૧૪. અરણ્યનીર—સ. (અર્ણવં અર્ણસ પાણી.) સાગર-દરિયાનાં પાણીમાં.

મેર—સ. (૦ર.) મેરુપર્વત. [પુરાણમતે પૃથ્વીના સાત મોટા વિભાગ છે. જમ્બુ, કુશ, ખલ્લ, ગાન્ધર્વી. કૌચ, રાક્ષ ને પુષ્કર આપણે વસિયેછિયે તે જમ્બુદ્વીપ એ સાત દ્વીપની મધ્યે મેરુ કમળની વચ્ચેની ચક્ષીને આકારે છે અને સાત દ્વીપ તેની પાવરીઓ છે. એ ૮૪૦૦૦ જોજન ઊંચે છે, તેમાં ૧૬૦૦૦ જોજન પૃથ્વીની સપાટીની નીચે છે]

પાતાળ—સ. = પૃથ્વીની નીચેનો પ્રદેશ. [એ સાત કેવાયછે-અતળ, વિતળ, સુતળ, મહાતળ, રસાતળ, તળાતળ ને પાતાળ]

અમૃતાહાર—સ (અ મરુ, આ + હ ખાવું) અમૃત ખાવું તે. અમૃત = દેવતાને જીખતરસ મટાડનારો પીવાનો મીઠો પદાર્થ, જેથી મોત ન થકપણુ ન આવે. સમા. ૫૦.

બ્રાંતે—સ. (બ્રંતિ. અમ્ બટાવું) વૈભમાં, જોડી આશા સખીને.

કિકર—સ. (કિમ્ કુ, ક કરવું) સેવક, ચાકર.

કંઇ કોટીધા—સ વિ. = કેટલાઓ કરોડ, કરોડો. [યત.]

સંચ—(સ સમ્ + ચિ એકલું કરવું) સચા, હિકમત. [ફા શિકંજા ડાખવાનું

પ્રર્પચ—સ. (પ્ર આગળ, પચ્ પસારવું) બેઠ, દગા.

(૪) દવા ધણી કરે, અમૃત પીએ, એવી આશાથી કે હું ન મરું, પણ એ કાંકા (૫) મોત આવ્યે = મોત આવવાથી-કે. ૩૦ Nom. abs

૧૫. પરિવાર—સ. (પરિ + વૃ-વિરાધવળવું) ઊકરાંછેયાં, કુટુંબકુળીયો.

પોડા—સ. (પ્રોઢ પ્ર-આગળ, કઢ વલેલુ-વૃ વેલનો જુ. ૬૦) મોટા, બોળા

અપરમપાર—સ. (પરમ-અમેનો, પાર છેડા) બેહદ, અતિરો, ઘણીજ.

પરિપૂરણ—સ. (૦ર્જ-પરિ છેક, પૂર્ણ ભરેલો, પૂર્ નો જુ. ૬૦) છેક ભરેલો.

પરતાપે—સં. (ય૦ પ્ર ધણુ, તાપ ત્રાસ-તપ્ વપણું.) તેજથી; મહિમાએ
ખાહુ—સં. શુભ, હાથ. ૨. બળવાન મદદગાર (વશણ.)
છત—સં. (સત્તા અસ્તિત્વ, હોવું, અસ્ ધાન-પરથી.) પેસોટકો, વૈભવ, પ્રતાપ.
છાપે—(પાન વાપકર્દન.) બતાવે.

અધિકાર—સં. (અધિ + કૃ સત્તા આપવી.) સત્તા, અમલ.

અયુતલખ—સં. (અ. ય.) ધણીજ, અગણિત.

ઈદ્ર—સં. (ઈદ્ર મોટા અધિકાર ને દેવી સક્તિ ધરાવવી.) દેવોનો રાજા.

કથી—(સં. કથ ધા.) વિસ્તાર કરીને.

(૪-મ.) રાજાજની ઇચ્છાથી રૂપ પેતાનો પ્રતાપ લોકોમાં બતાવવા-
છતપતિ રાજા હતા.

અલં અનુ (પ) અતિશયોક્તિ.

લોગ—સ. (મુન્ ધાન) સંસારસુખ, વૈભવ. [અહિયાં ઉપાધિ અણી
દુઃખરૂપ માનેલો વૈભવ.]

પ્રસન્ન—(સં. સુ જનમ આપવો.) જનમ્યો, પેદાયયો.

(૧) નાદે—શૂન ૬૦, સાન ૬૦ નામને ડેકાલે. (૧) નેતું નામ ૪૦

(૫) [કવિના મનમાં આ સ્થિતિ હોય—

જાતમેવાન્તકેન્તાય જરાચાન્વેતિવેદિનમ્ ।

અનુપક્ષા દ્યયેનૈતે ભાવાઃ સ્થાવરજગમાઃ ॥

જાનું—સ. (જાત. જન્-જા નો શૂન ૬૦) પેદાયયુ.

જાપ—(સં. યા જનું.) નાશપામે.

આયુર્દાયકો—સં. = આવરદાને તામે.

કિન્નર—સં. સ્વર્ગના ગવૈયા.

જક્ષ—સં. (ય૦) ગણુદેવ, કુબેરના ગણુ

રાક્ષસ—સ. = દેવભાણુસસાયે શત્રુવટ રાખનાર તામસી પ્રકૃતિનાં પ્રાણી.

ગાંધર્વ—સં. = સ્વર્ગના ગવૈયા.

હાનવી—સં. (૦વ. દત્ત ના વરાજ માટે) દેવ.

મધવાદિક—સ. (મધવા ઈદ્ર-મધ સ્વર્ગનો અધિકાર.) ઈદ્ર અને બીજા સૌ.

કોણુમહાનમાં—(સ. માતા માપ, મા ધાન) શી ગણુતરીમાં.

• અલં (૧) જાનું તે જાપ-પ્રમક.

૧૮. કુંકોડ = કેટલાઓ કરોડ, અપાર.

અહા—સં. (મૃદ્ વૃદ્ધિ કરવી.) વિશ્વની ઉત્પત્તિ કરેથી રહેમણ રહેમા
મુખ્ય એવું અહારવરૂપ. ૨. વિશ્વની ઉત્પત્તિ કરનાર.

ભૂદયા = માયાની જળમાં ગોથાં ખાતા, અમે અમર એમ મિથ્યા માનતા.

કામ—સં. (કમ્ ઇચ્છું.) પ્રીતિનો દેવ, કામદેવ.

અડગ—(સ. દષ્ટ ડાહડું-મીઠ.) સ્થિર, દૃઢ, ડગે-પાછા હડે નહિ એવા.

હૂદયા—(સં. હુહ્ હીચ્યાઆવા.) ડગ્યા, ડૂબીગયા, મોતને તાબે થયા.

દિગપાળ—સં. (દિગ્પાલ. દિક્ દિશા, પાલ્ રક્ષું.) દિશાઓના દેવ.

[એ દશ છે—ઈદ્ર-વન્ આયુધ ને પૂર્વદિશા; અગ્નિ-શક્તિ આં ને અગ્નિકોણ; ચમ-હંડ આં ને દક્ષિણ દિગ; નૈર્ઋતિ-મરુત આં ને નૈર્ઋત કોણ; વરુણ-પારા આં ને પશ્ચિમ દિગ; વાયુ-અંકુશ આં ને વાયવ્ય કોણ; કુબેર-મહા આં ને ઉત્તર દિગ; શિવ-ત્રિશૂળ આં ને ધ્યાન કોણ; બ્રહ્મ-પદ્મ આં ને ઉર્ધ્વ-ઉચ્ચ; અનંત ચક્ર આં ને પાતાળ.]

માંધાતા—સં. (મામ્ મને, ઘાતા-ધે પીવું-ધાવવું) મુચકુંદના પિતા-યુવ-નાશ્વરાજના પુત્ર. [એ પ્રતાપી ચક્રવર્તી રાજ હતો, એનાથી રાવણ પણ બોતો. એ પોતાના પિતાની કૃપામાથી ઉત્પન્ન થયેલા અને ઈદ્રની અમૃત-ભરી આંગળી ધાવી ઉછરેલા-માટેજ આ નામ]

દ્વિલીપ—સં.-સૂર્યવંશી રાજ-રામના પૂર્વજમાંનો એક ત્રેતાયુગને અતે થયેલો. [એ મોટા પુરુષશીળ હતો, પણ એની સ્ત્રી મુદ્ગક્ષિણને પુત્ર નહિ તેથી વશિષ્ઠમુનિની આજ્ઞાએ એણે કામધેનુ સેવી જ્યેને રઘુ-નામનો પ્રતાપી પુત્ર થયો.]

છોકેલ—સં. (શક્ષ = શક્તિ-દેવાના ઉપાસક.) મહર્ષી મહિરા પોને ઉન્મત્ત બનેલા, અતિ અભિમાની.

છત્રપત—સ. (ંતિ.) મોટા ચક્રવર્તી રાજાઓ.

જનક—સ-મિથિલાપુરીના રાજા. [એ વિદેહી-જીવનમુજ દેવાયજે એની અજામાં આજ્ઞાએ નાનાપ્રકારની વિદ્યાવિષે વાદવિવાદ કરતા]

જાદવો—સં. (યાં ચંદુ એક રાજ હતો.) ક્ષત્રિયોનું એક મોટું કુળ.

જાનહુવી—સ.-ગંગાનદી. [ભગીરથ રાજાએ પોતાના પૂર્વજોના ઉદ્ધારને અર્થે અજાજને વિનવી સ્વર્ગથી પૃથ્વીપર આણ્યાં. સ્વર્ગથી પ્રથમ એ શિવને મસ્તક પાડ્યાં તેણે એને પોતાની જટામાં ગ્રથવ્યાં. ભગીરથની સ્તુતિથી શિવે એક લટ ઈંદ્રી અજાને પ્રગાંઠ અજાગ્યો. વળી વાટમાં જાનહુવિ તથા કર્ણાદત્તા તેની કેટલીક પુત્રસામગ્રી તજ્યાજ તેથી તે અંગાનું

(છોપા ૧૮—૨૦).

પાન કરી ગયા. એને પણ ભગીરથે ધણી સ્તબ્ધા ત્યારે એણે પોતાની નંધ ફાડી એમને બાર કાઢી તેનાં કંપાં એ યુધિનાં નામ ઉપરથીજ એમને બાંધવી કે છે. ભગીરથ લાંબા માટે ભાગીરથી પણ કેવાય છે.]

થિરથાનર—સ. (થિરસ્થાનસ્થા હોવારેનું.) હમેશાં રેનાર, થિરજીવી, અમર.

૧૯. લોગજોમ—સ. (યોગ. મુગ્ધ લોગવશું; યુગ્મજોનું) રતિની ઇચ્છા કે ખાનપાનવૈભવનેલીધે.

વીરજ—સ. (વૈ—વીર બળવા ધનું) ધાણ, રેત.

નસાળાળ—સ. = નેસનાં બળાં

પંચભૂત—મ. (મૂલ નિપજેલાં—મૂળમાં, મૂ. ધા.) પાંચતત્ત્વ—પૃથ્વી, પાણી, તેજ, વાયુ ને આકાશ. [સરીરમાં એ તત્ત્વોના વિકાસ આ રીતે છે—નસ, માંસ, હાડ, નિમાળા ને ચામડી—એ પૃથ્વીના ભાગ; ભૂખ, તરસ, રતિવિકાર, ક્રોધ ને દરખ—એ તેજના ભાગ; આસોઆસ, નાક, હેઠકી, છીક ને બગાણુ—એ વાયુના ભાગ; સખંઠરેલો (બિલકું), રાખંઠું મહજ્જુ કરકું (સાંભળકું), અવકાસ (પોલાણ), વધવું અને નાસ પામકું—એ આકાશના ભાગ]

મમતા—સ. (મમ મારું-ઉપરથી) મારું છે એમ માનવું તે; પ્યાર.

માયા—સ. (મા માપકું) સ્નેહ, વાસ.

વાયુરૂપ—સ. (વા વાયું; રૂપ જોનું.) વાયુને આકારે, વાયુસરખો. ગમાબદ્ધ.

જથા—સ. (ય.) જોમ, જોવો.

(૪) સરીરના અવયવો બરાબર ફરી ને વળીગડે એટલામાટે પચ્યુતાના ભાગ પ્રમાણમાં મેળવ્યા છે. (૫) એ સરીર નારાવત જ તેમાં કાઠ-ઓળખમાં ન આવે એવો પ્રરુપ-ધધર વાયુરૂપે રહેલો છે. (૬) અલ્લ ઉપમા.

૨૦. મૂઠ—મ. (મુઠ નો બૂં ૬૦.) બોળવાએત્રો, બોળો, મૂરખમાણસ.

હારમી—સ. (કૃત્રિમ—અરુ નહિ પણ બનાવટનું) રૂપચુલ્લે અમલકારિક-

કાયા—સ્ત્રી. સં. (ય. પુ.) સરીર. [અદ્ભુત દેખાતું, ખોટું.

માયા—(ભે. ૧૬) જગતનું રૂપદર્શન નાટક, મિથ્યા જાસ, જે છે ને નહિ એવું.

અજ્ઞાને—મ. (જ્ઞા જાણકું) જગત સત્ય છે એવા નિશ્ચયઉપર.

આર્દ્ર—સં. (આનરુદ્ધ પવાણુરવું-નો બૂં ૬૦) બેઠેલો, ચડેલો-અચાન-ધોડે, અલ્લ રૂપક.

અંધ—સં. = આંધળા, આવાએ મેલિત, મિથ્યા છે તે સત્યકરી માનનાર.

ધંધે ધાયા = સસારી ખટપટમાં અચ્ચાર્યા.

(છપા ૨૦-૨૩).

ધરસ્ય—સ. (ગૃહ. સૂત્ર દોરો) ધરસંસાર, કુટુંબકખીલો.

લાલીલાત—અવ્યં = રૂડી રીતે, સારીપેટે.

દુષો—સ. (કુતુપ) તેલધી બરવાનું વાસણુ—ધણુંકરીને ચામડાનું.

અસાચ—સ (સત્ય અસ્ હોયું) ખરું-નિત્યનું નહિ તે, ક્ષણભંગુર,
અલં દંટોત-૩૫૩. [નાચવત, સમા ૦ ન૫૦

૨૧. પ્રીતે—સ. (પ્રીતિ. પ્રી ખુશકરું.) ખુશીથી, બચવાની પ્રાટી આસાથી.

શેપ—સ. (શિપ્ બહું પાડું) એ નામનો નાગ જેણે પોતાની ફેણઉપર
પૃથ્વી ધરીરાખીછે એમ કેવાયછે. [નામનો રાજા ઉ-અનંતતાનું
૨૫૩૫ ને પાતાળનો અધીપ. પ્રલયકાળે વિષ્ણુ નારાયણરૂપે એના ઉપર
રાયન કરેછે-ભે ૦ શેપરાયો-પ્રેમા ૦ ઉખ ૦ ૪].

રવિરથ—સ. = સરજના રથની

મંત્ર—સ. (મન્ છપી મસલત કર્યા.) દેવની સ્તુતિરૂપ કવિતા-વેદમાં.

જંત્ર—સ. (યં યન્ રોકું) ધાતુની તખતીપર કે કાગળપર ખાનાં અક્ષર
આંકડા મૂર્તિ વગેરે પાડી મત્ર બણી પૂજા સાધન ચાપ તે. [જત્રમંત્ર-
એમ સાથે બોલાયછે.]

જપ—સ. (જપ્ મનમાં બોલવું) જપ, નામમત્ર ઇત્યાદિનું મનમાં કે મુખે

માલે = સંખે રહે, મત્રામાં રહે [વારવાર ઉચ્ચારણ કરવું તે.

રવિમંડળ—સ. = સરજમંડળ-સરજ અને તેની પ્રદક્ષિણા કરનાર મહ એ
સૌ મળીને જે મંડળ તે.

અટે—(સ અટ્ ધા ૦) બટપીવળે, બગે.

[સરખાવો (૧-૨-૫) ને છપા ૧૪ સાથે]

(૪) ધર્મદાનમંત્રજપ ૬૦ થી ૨૫૦ મેળવે જ્યાનો ઉદ્ધ રાજા છે.

૨૨. સરપ—સ. (૦ર્પ. સૃપ્ પેટેચાલણુ.) સાપ [કે ૦ પ્ર ૦ ૫૦૦ ૦ ૭૦ ૦ ૭૦.]

વાસીવિકાર—સ. (વાસી-ભે ૧૩, વિ+કૃ બગડવું) મોરચી.

હડકાવા—સ (અલર્ક ગડો કુરો.) હડકાવું [અભિમાન.

મમત—સ (૦ત્. મમ મારું ઉપરથી.) હુપદ, મારો બાત ઉપર રહે એવું

(૧) કોઈ જીવાન કોઈ ધરડા થઈ, કોઈ બાળક અવસ્થાપ્રાપ્ત-કાં પુરુષ
કાં સ્ત્રી (૩) મરનાં=મરે છે. (૪-૬) કોઈ વેળવ બોગવતાં કોઈ રોગે
રિખાનાં. (૫) વાસીવિકાર કે હડકાવા—કારણાથે પવમી.

૨૩. વિચ-બિચ = વચ્ચે, અદર. - [સં વીચી-મોખ ૧] . [ન થાય.

વજ્ર—સ. = ઉદ્ધનું આયુધ-હથિયાર. ૨. ધણું કઠણ જેમાં કોઈનો પ્રવેશ

(છાંખા ૨૩—૨૭).

ગુફા—સં. (ગ્રહ. ગુહ હુપાવણું.) પાડમાં પોલાણ.

ગંભીર—સં. = ઉડી, ગિયામણી.

માણે = મોજ ભોગવે, મોતના પંજામાંથી ઉગયો એમ માની એનમાં રહે.

દીંદ્રબળવિધાય—સ. (ગ્રહ. જલ્દેરીલેણું.) નજરબંધીના ખેસ સમાઠકર્મ.

જીગતથી—સં. (યુક્તિ-યુજ્ જોડણું, જોડણું.) સારી રીતે.

સાંચરે—(સં. ચરુ જણું) ચાલે, વર્તે.

જતન—સં. (યત્ન. યત્ ધા.) જીગતિ, ચોઠસી; રક્ષણ થવાસારુ પ્રયત્ન.

કોડે = હોસથી, ઉમેદથી.

(૩) માંહિ—રક્ષણવાચક ક્રિ. વિ.

(૬) જીગતી—સંબંધકૃદંત.

૨૪. ચિરંજીવી—સં. (ચિરં છાંખાં વખત સુધી, જીવં જીવણું.) અમર. સમા. અવ્યં.

અહિપત—સ. (અહિ નામ) રોધનામ જે અનંતતાનું સ્વરૂપ છે.

સતનાદી—સં. (સત્ય) સાચું બોલનાર, પ્રમાણિક. સમા. દ્વિ.

સસંકલ્પા—સં. (સંકલ્પ સત્ સારાં, લક્ષણ નિશાની-વર્તણૂક.) સારી આસના.

અલં લાટા.

[સમા. બહુ.]

૨૫. ખરેખર—સં. (ખરું) જી મહિના. સમા. દ્વિ.

ધર્મ—સં. (ધર્મ ધારણ કરું) પદાર્થમાં રહેલો તેનો ખાસ ગુણ, સ્વભાવ.

ધારવો—સં. (ધર્મ રાખવું.) સુમજવો, નક્કીકરી માનવો.

ગારવો—સં. (ગર્વ-ગર્વ ધા.) અભિમાન, ઝુમાન, મગરૂપી.

(૫) વસ્તુમાત્રનો ખાસ ગુણ છે કે નાશ પામવું. એવું ખાતરીથી માનવું. [મરણ પ્રકૃતિ: શરીરિણા વિકૃતિર્જીવિતમુચ્યતે સુર્ય: । ધૃત્વા માણસનું મત છે કે મરણ એ પ્રાણીની પ્રકૃતિ, જીવણું એ એક આકર્ષિતક બનાવ છે.]

૨૬. દીપક—સં. (દીપ્ પ્રકાશવું.) દીવો-જીવ. અલં ૩૫૬-પરિણામ ઉપમા.

પડશે—દેહ પડશે = તે માણસ મરશે.

કૃષ્ણ—સં. = ધડો. અલં ૩૫૬.

[(૨) શરીરથી પરમા જીવ એ દીવો છે.]

૨૭. પુત્ર—સં. (પુત્ર એ નામનું નરક, જે રક્ષણ કરવું) છોકરો. સમા. પં.

[પુરાણમતે-જે મરનારની પાછળ પિંડદાન કરવાને દીકરો ન હોય તેને પુત્ર નામના નરકમાં પડવું પડે છે.]

પિના—સં. (પા પાળવું.) બાપ.

પ્રમાણે—સં. (પ્રમાણ આધાર-મા કાપવું.) અણીએ, માને.

હાણ—સં. (અનિ. હન માણું) વૃક્ષદાન.

(છપા ૨૭—૩૦)

લાભ—સં (લભ્ મેળવડું) ફાયદો

લેખે—(સ લિખ્ લખવું, લક્ષ્ જોડું ?) ગણે, માને

લિલ્લ—ફાં = મનમાં

પેખે—(સ પ્રેક્ષ્ જોડું) જોય, ગણે, માને

અસંખ્યધા—સ (સત્યા મણ્વી—સમ્ બરાબર, ઘ્યા જેવું) અગણિત

લાડ—સં. (લડ્ જોડવું) ખેલ, રમત, બાળકોના જે જેવછા તે

ગુણ—સ (ગુણ્ વધારવું ૧ લલચાવવું) લાભ, ઉપકાર

ઓશિંકળ = આભારી, ઉપકારી ૨. ગુણ વાળવો તે.

પાડ = ઉપકાર, એહશાન

(૧) બાપનો એટલો આપણા ઉપર ઉપકાર છે કે તે ગુણમાંથી ધૂંધવાનું નથી તેનો બદલો વળાય નહિ [ઓશિંકળ થવું જેવાનો સામાન્ય વિવાજ છે]

૨૮ વિભોગ—સં (વ્યો = વિ ઉવડું બતાવે છે, યુન્ જોડવું) જુદાઈ, જૂદા પડવું તે—માતથી કે ખીળ કંઈ કારણથી—અહિયા માતથીજ. [સમાં સં

દાવાનળ—સ (દાવ વન, અનલ અગ્નિ આગ) દવ, વનમાં આગ લાગેછે તે

દસવો—સ (દશન દશ્ ધાં, કરડવું તે

તનરોગનું—સ = પોતાનું શરીર રોગે પીડાય તેનું [વેછ માટે]

કોડ—સં (કોટિ) કરોડગણ [કિં વિં, પોડું-સાથે નિહાનો સખધ ધરા-

પોડું—સ (જોં ૧૫) મોડું, ભારે, ન સવામ અવું

શુભ—સ (શુમ્ સારું દેખાણું) સારું

૨૯ તાત—સં (તન્ પસારવું) બાપ

સમગ્ત—સ (સમ્ એકઠા, અસ્ત લાખેલા, મુકેલા નસ્ ધાં) સધળાં

જાત—સ = બાઈ. [(લક્ષણ.)

રનમુરપખો—સ (વપક્ષ-વક્ષ પાખ બાજી) સાસરાતરફનાસગાં, સાસરિયાં.

રનેહી—સં (સ્નિહ્ ધાં) હેતાળ

સખા—સ = મિત્ર, દોસ્ત, બાઈબધ

અધિક પ્રકારની—સ (પ્ર વધારે, ક્ કરવું) ઘણી જાતની

અંતરતણી—સ (ંર્) મનની, ખરાં અત કરણી.

સપુત—(સુપુત્ર. જોં ૨૭) સારો રૂડા આચરણનાનો છોકરો સમાં કર્મં

સરસ—સ (સ સાથે, રસ પ્રવાહી લેગ્ન) મેજલદાર, સુખકારી, સમાં બહું

૩૦. મોક્ષ—સં (મુક્ ઈડવવું) મુક્તિ, જન્મમરણથી છુટકારો.

ખેણું = અપવાદ, તિરસ્કાર, દુર્બાગ્યઉપર દુર્મતી.

(છાંપા ૩૦—૩૧).

શૂન્ય—સં. = ખાલી, ઉગડ; ઉદાશી ઉપભવનાર. (અનુ કનુ. અન્ય-કુસાનું-ખાલી જગ્યામાં કુસાં જઈ બેસેછે માટે, શૂન્ય=ખાલી જગ્યા-સાક્ષિ અર્થે)

જીવન—સં. (જીવ ધા.) જીવતર, જિંદગી.

જોડું = નકામું.

વિરવ—સં. (વિશ્વ ચેસતું-વ્યાપતું) જગત, દુનિયા.

પિતૃશ્રાદ્ધે—સં. = આપનું સસર્થે. (પિતૃ આપ-ની છટી વિભક્તિ પિતૃઃ અથવા જ નો પત્ન-ક સાથ છે.)

સારે—(સં. સ જનું-પ્રેમ બેદર.) કરે.

ગરથ—પેસાટકો.

વ્યર્થ—સ. (વિ વનાનું, અર્થ હેતુ.) નકામો.

ગાંજિયો = છેતરાયો, ઠગાયો, હરાયો-દેવધા. ૨. અભાગિયો, દુઃખી.

બહુગી—સં. (ગણિત-જ્વલ્ બળતું-નો જુદો ૬૦) વિદ્યારવાન્નેગ, છેક નકામો.

વાંજિયો—સં. (વચ્ચ) જુને છોકરાં ન ચતાહોય તે-સ્ત્રીપુરુષ.

અલં ૨૭—૩૦—સાટાં.

૩૧. દિવિનારજાં—સં. (બહુગી.) એકભાતનાં રૂળ જારથી સુંદર દેખાતાં પશુ સ્વાદમાં અતિ કડવાં. [ઉદ્ધ. ને વરુણ એ બેના નામપરથી નામ પડ્યુંહો]

ખાંતે = હેસિ, ઉમંગથી.

આવળ—એ નામનું પીળાં રૂધનું ઝાડ છે.

તૃષા—સં. (તૃષ ધા.) તરસ, પાણી પીવાની હાજત.

ઉત્તજવળ—સં. (ઉત્ત પશુ, જ્વલ્ ગ્રજનું.) ઉજળાં, ધોળાં.

કરો—સં. (કરકા-કર્ હમ કરવી.) હવામાંથી છૂટું પડી બંધાઈગયદું અતિ ટાકું પાણી નાનામોટા પત્થરના આકારમાં વરસેછે તે.

સમા—સં. = સરખા, જેવા.

આભ્રણુ—સં. (અભ્રણ-મ્ પુરિ આપવી, વધારવું.) ધરણું.

એપે = ચળકે, સારાં દેખાય.

અશાં—સં. (હૃદય.) એવાં-મોતીનાં ધરણાંજેવાં.

સાંખી ભુએ = તોળીભુએ, બસાવર સરખાવીભુએ. સાંખનું = ભરત માપ વળનનો સુમાર ફાડવો.

(૪૫) હસ એ શામ કરે તે જમકાંથી ન થાય-તેની તોડે ન આવે (લે. ૧) અલં ૬૬૧૩૫૬. (૧) પૃષ્ઠા.

(છેપા ૩૨—૩૪).

ઓધરે—(સં. ઉત્તર ધરે—જાર, હ લેવું, ધૃ ધરવું-લેવું.) ચોર્ણાશીલાખના
દેશથી ખરે, મોક્ષ પામે. ૨. પાપથી મુક્તિ.

[(૧) આ ગુણો સ્થિતિનેસારુ જરૂરના છે, પણ હદમાં ન રેતાં
એ વેડી નય ત્યારે દુઃખનથી ખૂસ થઈ પડે છે (૨) પુરાણમતે—વંશજનાં
સારાંશરતાં કર્મનાં ફળનો એ પૂર્વજને લોભવવો પડે છે]

અલંઃ ધણાખસ અનુપ્રાસ.

૩૩. પ્રતિદિન—સ. = દરરોજ. સમાઁ અવ્ય.

પ્રાતઃકાળ—સં. (પ્ર આગળ, અર્થ વધતા જવું ; વસ્તુ અભૂતી કરી) સવારને
વખતે, સવારે. સમાઁ કર્મ.

સંક્યા—(નેઁ ગિરં અધ્યાઁ ૩૩—૨).

શુભ—સં. (શુભ સાકું દેખાવું) સારી, કલ્યાણકારી.

ગંગાજળસમ—સ. = ગંગાનાં પાણી જેવા-પવિત્ર, પૂજ્યાભેગ. ગમાઁત્વ.

શુરેદવા—સ. (શ્રીઆધરવા; દિવ્ય પ્રકાશવું) દેવતાજેવા-પૂજ્યશુરને. સમાઁ કર્મ.

વિપ્રનાં વૃદ્ધ—સ. = બ્રાહ્મણનાં મંડળ, બ્રાહ્મણો.

આઠેભાગ—સં. (અષ્ટયામ-યમ અટકાવવું.) આઠેપેાર, રાતદાડો.

સૂત્રે—(સ. સૂત્ર લેવું.) દેખાવ, સારીલાગે, ગમે.

જથાશક્તિ—સ. (યથાઁ. શક્તિ અર્થવાન થવું) પોતાની શક્તિપ્રમાણે, અને
તેટલું. સમાઁ અવ્ય.

સહજમાં—સ. = ધણી સેલાઈથી, વગરઅડચણે. [સહજ=સાથે જન્મિતું.
જનમથી સાથે તે સેહજ—જન્યદમાં તરવાનો શુભ સહજ, ખેચરમાં
ઉડવાનો શુભ સહજ.]

ગયા—સં. = જાયછે. [હોઠવાર વસંમાનને ઢેકાણે જૂતકાજ વાપરવાથી ત્વરાની
સાથે નિશ્ચયનો અર્થ આવે છે-તમે આવવા મોકો, હું પાછળ આંધો.]

[(૧) શ્રુતસ્ય તે-એમાં-તે અકર્તૃક Imperceonal છે. નેઁ ૨૮. અને
નમંઁ ડગ્ગાઁ ૯-૧. પરવતની તબેટી તેથી]

લાભ—ગ. (લભ્ઁ ભેજવું) પ્રાપ્તિ, નફો, ફાયદો ; પેસો.

પ્રિય—સ. (પ્રી ખુશ કરવું) વાર્ધ.

જાર = વાર, ઉપપતિ, આસક ; લપટ, બળિયારી માણસ.

જારી = છિનાળો.

સુખ-સુખ = ફરવું, ફરવું. શિખાખાનું વધારે વળખું મેળવવા તરફ અને
સુખવું સંતોષાવવાતરફ.]

(છપા ૩૪-૩૭)

રાગી—સં. (રંગ રંગું, યુગરંગું.) ગદ્યેયો. ૨. પ્રેમી. [ઉલટો યુથુ.
રંગી—(લે. ઉપર) દેથી, ઢાળ, ચાલ-ગાયનમાં. ૨. પ્રેમ, ત્યાગીપણાથી
જોગી—સં. (યો. યુક્ત જોડવું-આત્માને પરમાત્માસાથે.) વપસ્વી, વિરાગી,
મળે—સ. (મિલ્ ધા.) મળતાઆવે, એક જાતના હોય. [રાગીથી ઉલટો.
અનાદિ—સં. (અન્ નહિ. આદિ પેલાં.) જેની પેલાં ખીન્નું નહિ તે;
પરાપૂરવથી, મૂળથીજ. સમા. બહુ. [પેસાટકો, છવ.

૩૫. છરથે—સ. (સપા હોવાપણું, અસ્ હોવું-ઉપરથી.) પુઠ્ઠળપણું, પેદાશ,
શુભુગરથે—સં. (વિ. યુગ્ લલચાવવું; ગમ્ જવું.) યુથુની રીત, યુથુ હોય તે.
રીતિ—સં. (રી જવું.) વર્તણુક, ચાલચલણ.
જૂઝાર—સં. (યોદ્ધ-યુધ લડવું.) જોદ્ધા, લડવેયો. [નકારી.
વ્યસન—સં. (વિ ઉલટ-ઝોટ રસ્તે, અસ્ ફેંકવું-ચડાવવું.) ટેન, આફત—
વાદ—સં. (વદ બોલવું.) તકરાર. [૩. ચાલચલકત.
વિધિ—સ. (વિ ન થા આજ્ઞા કરવી.) નસીબ, ભાજેગ. ૨. ધર્મક્રિયા

૩૬. છક—અવ્ય. = આખરસુધી.

શુદ્ધ—બા. ના. સ. (શુદ્ધ છુપાવવું.) છપી-ચોરીની વાત.
ફૂડી—સ. (કિડિમ નગર.) ડાંડી, ડમરુના આકારનું ઢાંડિયે ઢોડી વગાડ-
વાનું વાજિત. ફૂડી વાગે = પ્રસિદ્ધ થાય, બધાના જાણવામાં આવે.
[જહોરમાં ખમર આપવાની ભાજત ઢા ટેપો ફરી ડાંડી વગાડી જણાવે છે.)
કાયર = હિચકારો, પાપલો.

છિદ્ર—સ. (છિદ્ર કાપવું, કાણું પાડવું) ખોડ, એળની વાત, નખળી વાત.

લગની—સ. (લગીની. પ્રા. બહિષ્કાર) જેનનું.

લીલાલેર—સં. (લહરી. લીલા એલ, લહરી હોદા, મોલ) સુખ કરવું
ભરપૂરપણું, પુઠ્ઠળ પેસાટકો ધ. સમા. તૂ. અયવા મધ્ય.
[લી. લક્ષ્મીતણી=લક્ષ્મીનું જોડણે મને આવવું. જાણે લક્ષ્મી તિ:સાપણે
જળકીડા કરે તેથી પાણીમાં હોદા ઉછળત હોય.]

ખણી—(સ. સન્ ધા.) ખોદીને [ખોદીખણી-એલ એકજ અર્થના, સાથે
વપરાશ અર્થમાં વિરોધના આણે છે.]

૩૭. સપ્તધા—અવ્ય. મં. = સાતરીતે, ઘણીરીતે, ઘણુંધણું. * [તણ સાત
દિને—(સં. દમ્ ધા.) પીડે, કુખ દે. [એ પ્રણું સંખ્યા પ્રણાય છે.]

નીર—સં. = પાણી

ધાત—સં. (દન્ માણું.) મોવં; મપાટો, ધા; મોડું નુકસાન.

(છપા ૩૭-૩૯)

ધારે આપણને—(સં પૂર્વ ધસવ) આપણી પાછળ ધસાય, આપણા

હામ—હિં = પેસો

[કામમા વાપરે

જર સ = પેસો, દોલત

સાહી—ગ (મહાદ્ધ ખડુ-૫૬) નકી, બેથક

[આવેછે

પિત્તિ—રા (બૃ જાપ વચન) વશમા મરીગયલા જેવુ ગ્રાધ સારવામા

પિંડ—સ (પિંડ ઓઢુ કરવુ) ગ્રાધમા પિત્તરને રાધેલા ચોખાનો જે ગોમે

આપવામા આવેછે તે

(૧) દોષએ કરેલા ગુણવ્યવસ્થાનો બદલો જે વાળતો નથી તેના હાથના

પિંડ પિત્તર લેતા નથી તેને અધમ ગણાને

૩૮ સાલ—સં (સાત્ય તીર, કોટ) નડતર, કરકત, દુ ખ દેતી વસ્તુ [સાવ =
વેમા કે ખૂણામા સજ્જડ બેસતો લાઠડાનો છાની તૈયાર કરેલો માત્ર
એ સામ પેશાને ખસવા કે ચસવાદે નહિ.]ફટાચો—(સ સ્પન્ન ફાટ, ચોર) વારસાનો ભાગ લઇ પોતાના ભાઈથી જૂદો
પડેલો-ગરાસિયો કાકોર. ૨. મન જૂદુ યદ્યપણુ એવો મેદિલ-ભાઈ

ફૂટે—(સ સ્ફુટ પૂરવુ) છૂટો પડી સામો થાય, દુરમનને મળીનહિ એજ ખોસે

મંગા—સ (જન્ પેદાયવુ) રૈયત, લેલક

ભૂપ—સં (મૂ પૃથ્વી, પા રક્ષણ) રાજા સમાન દિન

પેટતર—અ.ય. સ (પન્ ભ્રમકું બત્તર વચમા) વચમા [પેટતર અર્થે રજોછે]

પટકુળ—સ (પન્ ખારીક કપડુ કુલ સચુદાય) ઠપકુ [આ શબ્દમા માત્ર

ભામની—સ (ંમિન્મામ કોષ) કાંધી સ્વભાવની સ્ત્રી, સ્ત્રી, બેરી

ભાખે—(સં માવ્ ખાન્) બોલે

સામા—સ (ડ્યાન્) સ્ત્રી જેને છોકરા ન થયાંહોય તેવી આઠથી તે સોળ

વરસની વયની અથવા એકેવડા નાજીક બાધાની, કોષપણુ સ્ત્રી

[પેરો અર્થે અને તેમા પણુ પ્રવેશાત અદિયા ઠીક લાગયો, એરીમા
ધર્મ વિશેષ રેછે મટે]

સોઠ્ય—અંક પુરવને એ કે વધારે બેરી હોય તો તે એકબીજાની સોઠ

૩૯. મચ્છ—સં (મત્સ્ય) માછલું

[કેવાય

અવત—સ (જાવિત-જાવ્ ધાન્) અવત

આયુ—મ (બ્યુસ) અવવાનો કાળ, આવરદા

સતી—સ (સન્ પવિત્ર) પતિવ્રતા-સદ્ગુણી સ્ત્રી

નાવ—(મ નવ નવું) ધણી-નવો પરણેલો, ધણી.

(છપા ૩૬-૪૧)

જાન્યક—સ. (યા= યાચ્ ધા૦) બીખાર, બીખ માગનાર.

લચ્છ-લાછ—સં. (લક્ષ્મી.) પૈસા.

ઝેવી વિધે—સં. = ઝે રીતે.

ખૂઝે—હિં૦ = જાણે, સમજે, ગણે. [સં. લુપ્ત જાણું ?]

(૫-૬.) ઝે રીતે ધણા લોક ધણી જાતની પ્રીતિ ગણે છે એ ખરું, પણ બધીને સાર એ કે સૌ પોતપોતાનું લેણદેણ લેછે ને આપે છે.

મચ્છને નીર, વઢિને વાયુ, ઇંઠ માં ચતુર્થી સંબંધસૂચક છે

૪૦. નાગો—સ. (મમ્મ. નજ સરખાવું.) વસ્ત્ર-માલમતા વગરનો.

ક્ષમાધર—સ. (ક્ષમા ખામોશ, સમ્ માફ કરવું; ધ રાખવું.) ખામોશ રાખનાર, સહન કરનાર, દરચુજર કરનાર. સમા૦ હિં૦.

નાહ—સ. (ઠંડી) હાથનાં કાંડાંઆગળની સિરા જેઉપરથી લોહીની ગતિ અને તેઉપરથી રોગ સમજાયછે.

નિરોગી—સ (ની૦ નિર્ વનાવું, રોગ માંદગી, રુઝ દુઃખ દેવું, ગરબદાનસ્ત કરવા.) રોગવગરની, આરોગ્ય, તનદુરસ્ત. સમા૦ બહુ૦

ગુણિકા—સં. (ગ૦ ગણ્ ગણવું) વેશ્યા, પાતર, રામજની.

ઠગાય—(સં સ્વયં છુપાવવું.) છેતરાય, મોહમાં પડે.

જગમાયા—સ. = દુનિયાદારીપર પ્રીતિ, મોહ. સમા૦ સ૦

જમ—સ. (ય૦ યમ હકમાં રાખવું) મરણપછી પ્રાણીનાં પુણ્યપાપ જોઈ તેને સ્વર્ગે અથવા નરકમાં લઈજઈ રાખનારો દેવ.

નરક—સં. = પાપીપ્રાણીને તેનાં મરણપછી શિક્ષા પામવાને રવાનું ઠેકાણું. [નરક મોટા ૨૧ ને નાના ૭, એમ ૨૮, અથવા ૮૪ નરક કહેવાય છે.]

નિષ્પાપ—સં = પાપવનાનો, ધર્મી. સમા૦ બહુ૦

(૨-ખ.) ખામોશ રાખનાર શારે જોખમમાં આવી પડતો નથી. [કપાએ રાખ્દ સૂચવે ■ કે કવિને કોઈ રાજ કે જોઈ વિષે કહેવાનું હોય]

(૫) આયુષ્ય છતાં-કે૦ પ્ર૦ ૧૦મ. ૪૮

૪૧. લલેજ—અન્ય૦ સં. (મદ્ર સારું.) સારુ થયું કે, ધન છે.

લલેજ જાયો = ધન છે તેના જનમવાને.

વામ્યાં—(સ. વમ્ આક્રીકાડવું.) નાસ પામ્યાં, મટ્યાં, ગયાં.

ગણાણો—(સં. ગણ્ ધા૦) ગણાયો, કહેવાયો. [કહેવાણો, ગણાણો, ધવાણો-એમ કવિનામાં વપરાય છે]

જનની—સ. (જન્ પેદાશવું-ગ્રેં બેદ.) માતા, મા.

અલ૦ લાટા૦

(૭૫૫ ૪૧-૪૪).

ધન્ય—સં. (ધન સમૃદ્ધકરણ-વખાણું) નરીબદાર, બાએગયાળી.

સદામન—સં. (સદા હમેશાં, વ્રત નીમ) પ્રવાસી લોકોને હમેશા ધર્મદા

સીધું આપવાનો જે નીમ તે. સમાન કર્મ.

પરાયાં—નં. (પરલંચ.) પારકાં. બીજાનાં, લોકનાં.

કષ્ટ—સં. (કષ્ટ પીડા) પીડા, દુઃખ.

કાપે = ટાળે, મટાડે.

દરિદ્રતા—સં. (દરિદ્ર ધાન) ગરીબાઈ, નિર્ધનપણું, કંગાલિયત.

દળે—(સં. દળ ભાંગવું, કાપવું) તોડે, કાપે, જડમૂળથી કાડે.

વડા—સ. = મોટો, ઉત્તમ. (વડૂ મોટું)

જલં લાટાં (૬) બાકી-વાસ્તવ્યોગી ?

૪૩. કલંક—નં મં પુનં = ખોડ, ઝેળ.

પ્રકાશે—(સં. પ્ર + કાશ્વ ઝળકવું) બાર પાડે, જાહેરમાં આણે.

વાસે—(સ. વસ્તુ-પ્રેન બદલે.) પસારે, ફેલાવે.

ખુની—કા. (જન લોકો) માતકી, ખારીયો, કીનાખોર.

વાણીતર—(સં. વાણિજ્ય વેપારી-વપસ્થી ?) મેતો, ગુમાસ્તો.

કથ—સં. (કાત-કમ્ ખાર કરવો ના ભૂં કું) પતિ, ધણી.

કામ દેખાડીયે = આશ્રય આપિયે, મદદ કરિયે.

૪૪. હાસ—સં. (હર્ હસવું) મજામ, મસ્કરી, હેંડો.

ગરુઆ—સ. (ગર.) મોટા મોટા બુદ્ધિવાન માણસો.

ગાંજે = હેતરાય; કરતી વેળા ન ધારીશકે કે હાસનું આણું માફ પરિણામ થશે, થાય ત્યારે જાણે ને પસ્તાય.

કલેશ—સં. (નિલજ્જ દુઃખ દેવું) કલહ, કળિયો, કંકાશ. [ધૂળમળીમળવ.

ભવન—સં. (મૂ હેવું) ધર, સંસાર, (લક્ષણ). ભવન જાંજે = સંસાર

રૂઠે—સં. (ચટ-ચપ્ ધુરસે થવું-નો ભૂં કું) કોપે, છતાસજી થાય. [ભૂં કું

કેમવાર ગુજરાતીમાં કિયાપદનાં મૂળપ્રમાણે વપરાય છે; ત્રુ-ચુટ, પક,

પરક છટ; છટ-ચટ.]

હૂંશ—ન. (હવસ ધમ્કા.) ધમ્કા, કોડ, હમેદ.

પહોંચે = પારપડે, બરઆવે.

ખોડ—સં. (ચોટ હમડો-ચોટ ધાન) બદો, નામોશી, ગુસ્સાન.

જલં લાટાં,

(છાપા ૪૫—).

૪૫. તરુવર—સ. (તરુ ઝાડ, વર ઉત્તમ-૩ પસંદકરવું.) ઉત્તમ ઝાડ, ઝાડ.
સમા૦ સ૦ [વર નો અર્થ કંઈવાર નહિસો યદ્યપ્ય છે—સરોવર.]

છાંહ—સ. (છાયા. છો ઠાપવું, અટકાવવું.) છાયડો, શીળો.

નવાણુ = જળાશય, પાણીની જગા—વાવ કુવો વગેરે. [સં. સ્નાન, પ્રા૦
નાયણ ઉપરથી, કે નવ નવું, અને અર્ણમ્ પાણી ?]

વનરાય—સ. (વજ્ર.) વનમાં મુખ્ય—ઉત્તમ ઝાડ, આંખો ? [ય નો જ
ધાયજ, પણ કનથિત જનો ય પણ ધાય. મુજગ કોયંમ=સાપ, સર્જૂ સૂરેયો.]

ક્ષુધાતુર—સ. (ક્ષુધા + આતુર) ભૂખે પીડેલો, ઘણું ભૂખું માથુસ. સમા૦ ત૦

ગંગા—સ. (ગમ્ જવું.) ગંગાનદી, નદી, નવાથુ.

ગલીર સં. (મી બીવું.) ઊડી બોળાં પાણીવાળી.

હિલદરિયાવ —ફા. (હિલ મન, દરીયાવ મોહું, ઉમદા.) ઉમદા મનનો,
ઉદાર રૂત્તનો. સમા૦ બહુ.

વિક્રમ—સં. (વિ વિશેષ, કમ્ જવું.) ઉજ્જનનો રાજા—સંવત રાકનો
સ્થાપનાર. [ભરૂંદરિ વેરાજ પામી જ્ઞાતરયા પછી તેની આદીએ જે બેસે
તેને વૈતાળ (શૂતળી એક ભતિ) ખાઈ જતો. એ વાત વિક્રમે જાણી
ત્યારે સાધારણ માણસને વેષે આવી તેણે પ્રધાનને કહ્યું કે મને આદીએ
બેસાડો, હું તે ચલાવીશ. પ્રધાને તેમ કહ્યું : પછી સ્વજન્મથી રાજા ચલાવી
પેતાના સૂતાના ઓરડામાં અત્રસાહિત્ય ભરાવી નાગી તલવારે રાજા જાગતો
બેઠો. મધરાતે વૈતાળ ખાઈ ખાઉ કરતો આવ્યો. તેને રાજાએ કહ્યું કે
આ અત્રસાહિત્ય ખાઈ પછી મને ખા. વૈતાળ તે ખાઈ તૃપ્ત થયો એટલે
ચાલતો થયો ; એમ જોજ ચાલ. એક દિવસ રાજાએ વૈતાળને કહ્યું કે મારા
આવરદામાંથી પાંચ વરસ ઓછાં કર. વૈતાળ બોલ્યો કે એ કાઢના હાથમાં
નથી. બીજે દિવસે રાજાએ અનાજ ન રાખ્યું તેથી વૈતાળ ક્રોધે ભરાયો.
રાજાએ કહ્યું કે તારાથી આવરદા ઓછુંવતુ થતું નથી તો તને ફાંકટ અનાજ
આપવાનું કારણ હું ? અમે તો જીવદ કર. વૈતાળ બોલ્યો કે તારું ધીરજ
જોઈ હું પ્રસન્ન થયો, કંઈ વર માગ. વિક્રમે માથું કે સાદ કરુ ત્યારે તારે
આવવું. તે કબૂલ કરી વૈતાળ ગયો.

એણે ઘણાં પરમારથ કીધાં છે, એ વિદ્યાને યેટી આસુરો આપતો ;
એની સજામાં નવ મોટા પંડિત દણ—ધન્વંતરિ, કાપલક, અમરસિદ્ધ, રાંક,
વૈતાળબદ્ધ, પટકર્પર, કાળિદાસ, વરાહમિહિર અને વરરુચિ એ નવરત્ન
કેવાતાં. જ્યોતિર્વિદ્યામરણમાં લખે છે કે એ રાજાને ૮૦૦ મંત્રજિત રાજા,
૧૬ વાયાળ પંડિત, ૧૦ જ્યોતિષી, ૬ ગવેશા અને ૧૬ વેદિયા દણ

(છાંદા ૪૫-૪૭).

એનું સેન અતિશે મોટું હતું. એણે ૬૫ રાજ-રક્ષી સરદારોનો પરાસપ
કરી રાજારિ નામ ધારણ કર્યું. એ મોટા કાનેશ્વર હતો. પ્રતિદાસોમાં
હજે છે કે એને એના પિતાએ કંઈ મિલકત આપી હતી. અને એ કેટલોક કાળ
પોતાના સાવકાશાળ બર્નદરિસાથ કચ્છનમાં રહ્યો હતો. એ બાઇઓ વચ્ચે કંઈ
વાંધો ઉઠવાથી વિક્રમે ઉચ્છ્રન છોડ્યું. એ પછે કાળ સાધારણ સ્થિતિમાં
ગુજરાત ને બીજાં રાજ્યોમાં રખડ્યો. જ્યારે બર્નદરિ પોતાની સ્ત્રીથી કટાણી
રાજપાટ છોડી ગયો ત્યારે વિક્રમ રાજ થયો. એનો રાજ સાલિવાહન
આવતાંથી એટલે ૧૩૨ વરસ સુધી દ્વિતરયાનના ધણીક બાગોમાં આવ્યો,
ને રજવાડા તથા ગુજરાતમાં તો દંણ ચાલે છે.—દક્ષિણમાં નથી આવતો.)

મોટમ મણા = મોટાઇ અને નવાઇ. ૨. મોટી નવાઇ, આશ્ચર્ય.

(૧) વૈતાળ વિક્રમ પાસે જાય-તેને વરા વર્તે તેમાં થી મોટું આશ્ચર્ય?
[મોટમ-નામ છે, અર્થમાં વિશેષજ્ઞ જેવું લાગે છે; ને મણાનો આ અર્થ
અસાધારણ છે.]

અલ૦ દર્શાવસાથે અતિરેક, પૃથગ પથ.

૪૬. દેવાંશી—મં. (દેવ-દિવ પ્રકારનું; અર્ચા બાનવાળું, અગ્ર બામ, એવં ધા૦)
દેવસરખું તેજસ્વી, સુંદર. સમા૦ બહુ૦

અમર—સ. (મૃ ધા૦) કદી મરે નહિ એવું. સમા૦ નવ૦

અમરિતકૃણ—સં. (અમૃતફલ.) દેવોનું એક કૃણ જે ખાધાથી મોત કે
ધડપણ ન આવે. સમા૦ મધ્ય૦ અથવા કર્મ૦

મળયાગર—સ. (૦૮. મલય+અગર.) મળ્યાગરમાં મળયપર્વતઉપર એક
જાતનું હલકું સુગંધીવાળું ઝાડ ચાલે છે. સમા૦ સ૦.

કાષ્ટ—સં. (કાશ્ પ્રકારનું.) લાકડું; ઝાડ.

સજ્જનસંગત—સ. (૦તિ. સજ્જ સાહે, જન માણસ-જન પેઠાપણું; સમ સાથે,
ગમ્ જનું.) સાસં માણસની સોજત. સમા૦ તૃ૦, ૫૦

તુળીસંગ—સં. (તુલ દણડું-પિત્તને.) તુળડું બાંધ્યાથી.

અલ૦ (૫) ઉપમા. આખો છપ્પો દર્શાવેપક હોઇપકે.

૪૭. જોગી—(જૈ૦ નીચે.) જોગ સાધનાર, વિરાગી.

જોગ—સં. (યો બ્યુજ્ જોડનું) પ્રાણવાયુનું રૂંધન કરી અંતઃકરણની
એકામતા કરવી અને પછી જીવાત્માનું ને પરમાત્માનું યૈશ્ય કરવું તે.
૨. વિરાગીપણું.

ધિપ—સં. (વિપ્ બ્યાપનું) કપડાંલત્તાંથી જારનો દેખાવ, બેખ; ઉપસો ટાંચ.

(૪૨૫ા ૪૭—૪૯)

વેરાળી—સ. (વિં વિ વાના, રાગ સંસારી લોભની ધમ્મા રજ ખુશકરણ).

જેણે સસારઉપરથી પ્રીતિ ઉઠાડીદીધીહોય ને, ત્યાગી. મમાં ૫૬૦.

વાયા—(સ. વર વેલું—પ્રેં એં વાહય વેલું મૂકું) છેતરાયા, આડે રસ્તે ચડ્યા.

જંગમવરતાક—મ. (વર્જિતમ. ગમ્ જલું; વ્ત વર્તવું.) જંગમ—એક પંથના

જોગી—એ શિવલિંગને પૂજે છે ને જ્ઞાનિષ્ઠને ધિકારે છે.

જંગમવરતાક = એ પંથનો બેખ ધરવો તે

જટા—સ. (જટ મુચવાઇ જલું.) માયાઉપર યુંચેલી લાંબી લટાનો ચૂડીઉતાર

ઉભો આકાર તે, લાંગો ચોટકો. [જટા જગાટા—એમાં જગાટાનો

કંઈ અર્થ ન હોય, એમ બેવડું બોલવાની એક રીતી છે—કપડાંલતાં,

માલમળા, વાસણસણ ઇત્યાદિ] [નકામું.

નરતા—સ. (ન્તા. રાત સત્વ, તત્વ.) જેમાં કંઈ માત્ર નહિ એવું, મિથ્યા,

મમતા—સ. (મ્ત. મમ મારું.) અહંભાવ, અભિમાન; સામી હોડ.

સાધન—સ. (સાધ્ ધારેલો હેતુ પારપાડવો) ઇશ્વરપ્રાપ્તિને અર્થે જપ તપ ઇત્યાદિ

ઐશ્વર્ય—મ. = ઉત્તમ, સૌથી સારું. [ઇશ્વરને પામવાના ઉપાય.

કટ્ટ—મ. (રજ પીડવું.) પીડા, દુઃખ.

રસના—સ. (રસ્ રનાદ લેવો.) જીભ.

રટે—(સ. રટ બોલવું) બોલે, જપે.

અહોનિશ—મ. = રાતદાડો, નિરતર, હમેશાં. સમાં ૬૬.

૪૮. અધિપાત—સ. (અધિ ઉપર, પતિ ધણી, પા રાણું) રાજા; સર્વોપરી.

સુરદાનવી—મ. (સ્વ. વત્તુ દેત્રોનો મૂળપુરુષ) દેવ ને દેવ સૌજ.

વશવરતે = તાબે થઇરહે.

સકળ—સ. (સ્વલ લાભ) સમળા.

(૧—૪) જે દાતાર છે.

અલં લાટાં

૪૯. જાગે—(સ. જાગ જાગવું) ઉત્પન્નથાય—સોભ.

ધટે = તુકસાન પેંચે, ખલેલ પૂંચે.

હાર—સ. (હ હારવું) વળન, આળસ, માન.

શોભા—(સ. શુભ સારું દેખાવું) પ્રતિષ્ઠા, લાજ.

લક્ષણ—મ. (લક્ષ્ એવું, જાણખણ) ચાલચલણ; સારું નામ.

અન્યાય—સ. (ન્યાય વાળનીપણુ—ની દોરણ) અનીતિ, સમાં ૧૫૦

અધર્મ—મ. (ધ્ધ ધરવું) ગેરવાળનીપણું, અનીતિ, પાપ. સમાં ૧૫૦

(છાપા ૪૯-૫૨)

છાપ—પાઠ (ચાપા.) ઐળખવાનું ચિન્હ. ૨. કોઈ માણસને વિગે લોકનું મત, અધિકાર-પરાજયમત, બદનામી.

કુળકર્મે—સ. = વંશને નસીબે-કપાળે-માથે ; કુળના લોકોને.

સનમાન માન—(ભે. ૩૨.)

શૂળો—સ. (શૂળ પેટનું દુ.ખ.) અંદરનું દુઃખ, પીડાક્રમ. [અહિંયાં, શૂળ = સાક્ષ, અથવા શૂળ = ફાંસી-નો અપભ્રંશ લેવાથી પણ અર્થ બેસે]

[(૩) અન્યાય અને અધર્મે-બેઢોનો અર્થ એક જ છે, બેઢ કરવા હોય તે, એક માણસના અને બીજાને હાનિના સર્વધર્માં વિરોધ વપરાયછે.]

૫૦. તજાવે—(સ ત્વજ્ જાડવું પ્રે. ભે.) છોડાવે, માન ટાળે.

શાપ—સ. (શપ્ સોજન લેવા.) વારુ મારું થશે—એવી હુમ્મલા, બદબુઆ.

શુદ્ધ—સ. (શરૂ થોડાં કરવું-નો ભૂ. ૬૦.) પવિત્ર, પતિવ્રતા, સારીચાલની (૬) લોકનું આખર પરિણામ નરક.

અલ. સજ્જવારોપણ-વચમાં વૃદ્ધ.

૫૧. દેવ મ. = પ્રાણીની વર્ણલોક અને તેનાં સુખદુ ખ વિગે હાથે આગળથી જે નકી કરેલું હોય તે, ભાગ્ય, નસીબ.

રૂઠે, ભવન—(ભે. ૪૨.)

[પાપમાત્ર કરીનાબે.

ભરમ—સં. ' મત્ ભાગ્યું.) રાખ, રાખોડો. કરીદે ભરમ = ધૂળમેળવીદે,

અગ્નિ—સ. (અજ પ્રકાશનું) આગ, દેવતા.

લોભનો અગ્નિ = લોભ એજ કોઈ અગ્નિ. અલ. રૂપક.

[પશ્ચિનો આ પ્રયોગ ભણવાએ છે—એ મમાનાધિવરણ = *apposition* નો અર્થ રાખે છે ; સરખાવો a friend of him, fire of anger ; ૪૦]

જાણપણ—(સં. જ્ઞાન-જ્ઞા ભણવું) ડાપણ

લીનપણ—(સં. લીન-લી પડીજવું-નો ભૂ. ૬૦) ગરીબાઈ, કંગાલિયત ; નિર્માણપણ, માનલીન અવસ્થા, હલકા ગણાવું તે.

સંકટ—મ. (મમ ચારોપાશથી, વડ્ ઘેરવું) વિધન, આફત, દુ.ખ.

લોભે સંકટ યજાછે—લોભથી આફત આવીપડે અને લોભ એક પીડાક્રમ.

હિત—સં. (જા રાખવું-નો ભૂ. ૬૦) લાભ, ફાયદો.

૨. કુળવૃત્તા—સ. (કુલ ખાનદાની, વંશવાળા) ખાનદાન, કૌચકુળનાં માણસ.

હત્યા—સં. (હત્ મારવું) ધાત, પ્રાણીને મારીનાખવું તે. [ખૂન અને

હત્યા-ખૂન એ સંબંધિતિવિરુદ્ધ ક્રિયાદ છે અને હત્યા એ હાનિની નીતિ-નિરુદ્ધ અપરાધ છે ; ૧૫૦—ખૂન, એ ફક્ત માણસની ધાવને ધાત્ર પડે છે]

(છપ્પા ૫૧-૫૫).

પણ = વળી, એકપરાંત.

હીનતા—સ. (હીન નીચ-હા તજવું-નો શુ. ૬૦) નીચપણું. [સ્ત્રી.

વિનતા—સ. (વિ વિશેષે, નત નચેલી-નમ્ નો શુ. ૬૦) નમ્નરભાવની સ્ત્રી,

૫૩. મરજાદ—સં. (ંચાર્દા) હદ-ઓલવાચાલવામાં કે કામકરવામાં વિવેક, અદ્વય.

જાય તણાઈ = હદખાર નિકળીજાય. ૨. ગણતીમાં નહિ રહે.

શમાવે—(સ. શમ્ શાંત પડવું—પ્રે. બેદ.) મટાડે, ટાળે, નાશકરે.

ગરકમાં—અ. (ગરક) રૂખીગએલા, રૂળેલા. ૨. હલકા. [પ્રત્યય અહિયાં અમરતોજ પ્રાસને અર્થે જણાય છે. જો. ૧. સત્યે, ૪૯. અખર્મે ૭૦]

૫૪. અરથી—સ. (અર્થી. અર્થ હેતુ) હેતુ-ધારણા-મતલબવાળો, સ્વાર્થી, મતલબી.

પાણી—સ. (પાન્ય.) નામ, માન ને ટેક [જો. ૮-૧.]

પરિયા—સં. (પૂર્વજ) વડાવા, આપદાદા, કુટુંબ.

કૂડા—સ. (ંટ કપટભરેલું.) નકારાં, પાપી, ખીજને દુઃખદાયક.

જેકે = અમર્ષાદ-ખેમુરગદ થાય, છાડીજાય ત્યારે.

જોળે નામ = સારી આખરુ ધોઈનાખે-શુભાવે.

હાંછન—સ. (છાછ નિશાન કરવું.) ડાંધ, કલંક, ખટ્ટો, ખડનામી.

અવશુષ્ઠ—સં. (જમ ઉલટું.) દોષ, પાપ.

(૧) જમને નવ જુએ = દુનિયાને—દુનિયાના તિરસ્કારને ગણકારે નહિ.

૫૫. ખાડ—સ. (ંત-ગ્ન ખાદવું-નો શુ. ૬૦) ખાડી, ખાધ, ખાડો.

પૂરી—સં. (ંર્ણ-પૂ ભરવું-નો શુ. ૬૦) પૂરેલી, ભરેલી.

હુમ—સ. = ઝુનું.

મેરુસમ—સ. = મેરુપર્વતજેવડો ઢગસો; મેરુપર્વતમાં છી તેટલું ધન.

નીર—સ. = પાણી; સાગર (લક્ષણ.) [સમા. બહુ.]

અધાત—સ (ંગાધ. ગાધ છેડો, તળિયુ, ગાદ કુળખી મારવા) અતિ ઊંડો.

ગણુયા—સ. (ગણિત-ગણ ગણવું-નો શુ. ૬૦) દુનિયાદારીમાં અનુભવી.

[ભર્યામર્યા સાથેજ બોલાય છે.]

ભૂદયા—અવ્ય. = બૂલખાઈને, ભોળવાઈને.

ભમ્યા—સં. (પ્રમિત પ્રમ્ ધા.) ભટક્યા, આડઅવગા રખેલા, ઠગાયા.

અરણુવ—(જો. ૧૪.)

શમ્યા—(સં. શમ્ શાંત પડવું)- રૂખ્યા, ને છતી રમ્યા નહિ.

અલં (૧-૩) રૂપક; (૪-૫, અનુપ્રાસ; (૬) રૂપક.

(ખેખા ૫૧-૫૭).

૫૬. ગળે—(છ. ગલ ગળવું, ખરીપડવું.) નળના ધેનળવ. ૨. ટપકે, વટે.
 ઝાંગ—ગ. (અગ્નિ જવું) અવગવ, સરીરના આગ.
 નાસા—ગ. (નગ મુંધવું) નાક.
 નેણાં—ગ. (મયન, નાં દોરવું) આંખ.
 પળે—(મ. પલ ધા.) પળિયાં આવે, નિમાળા ધોળા થાય.
 મુંદ—ગ. (મુદ બાંધવું) ટાંકવાનું માથું, માથુ-તિરસ્કારમાં-સિદ્ધોરો.
 ટુંદ—મં. (તુદ બાંધવું, ચાવવું) મોડું, ચોરો, દાડી. [મથાડી-તોડ.]
 વિપરીત—ગ. (વિપલ્ય, પરિ વલકું, દા અવલું—દનો બૂં હ૦) ઉલટું, ઊંધું.
 વેણાં—ગ. (વચન, પ્રા. વચન, વર્ષ ધા.) બોલ.
 અસ્થિ—સં. = હાડકો.
 રુધિર—સં. = લોહી.
 ચરલે—સં. (ચર જવું.) પગે.
 ધાતુ—સં. (ધા પોષવું.) માણસનાં સરીરમાં હાડકાં ખાંસ લોહી ચરબી
 વગેરેમાં એકે બીકલો બળ વધારનારો પદાર્થ, રેત, વીર્ય.
 ધ્વંસ—સ. (ધ્વગ ધા.) નાશ.
 કરલે—સં. (કર્ણ. કર્ણ સાંભળવું.) કાન.
 હિંદ્રિયો—સં. = જે જે સક્રિયરૂપે જ્ઞાનના પદાર્થનું જ્ઞાન થાયછે તે, અવગવ
 [એ બે પ્રકારની છે—જ્ઞાનેન્દ્રિય અને કર્મેન્દ્રિય. ચામડી, કાન, આંખ,
 છબ અને નાક—એ જ્ઞાનેન્દ્રિય, મોડું, હાથ, પગ, ગ્રાહની પાદ અને
 પિચ્છાબની વાટ—એ કર્મેન્દ્રિય] [ન કરીછકે.
 અહવડે = જયરપથર થાય, લથડે, સિથળ થાય, પોતપોતાનું કામ ખરાબર
 આહાર—સં. = (આપદ્ધિ ખાવું) કુખા, બૂખ.
 નિદ્રા—સં. = ઊંઘ.
 તખ્ણા—સ. (તૃષ્ ધા.) અતિશે મુગ્ધા કે આશા.
 શતગુણી—સ. (ગણિત-ગુણ ગુણવત્ત-નો બૂં હ૦) સોગણી, ધણીજ.
 ગલ. (૧) વચન.
 ૫૭. ભોગો—સ. (મુગ્ધ લાવા લેવા) સુખનો લાવો, વેળવ, મોજ.
 સાધે—(સાધ પૂરું કરવું) સધાય, પ્રાપ્ત કરાય, મેળવાય, થાય.
 ભાગ્ય—સં. (ભાગ્ય વેળવું) સુખપ્રાપ્તિ, મુકુટી દલા. ૨. પેટોટકો.
 નિર્માલ્ય, ભાર—, એ. ૨ અને ૪૬)

(છપા ૫૭-૫૮)

લિધુક—સ (મિલ ધા૦) બીખારુ, માગણ

ઓણું પાત્ર—(સ પાત્ર પા બ્યાવીરાખતુ) હલકું માણસ, નીચ બુદ્ધિનુ
માણસ—ધણુકરી જેના પેટમા કષ વાત ન રહે એવુ. [અધૂરો ધડો]

વરણ—સ (૦ર્ણ વર્ણ બ્યાન કરતુ) જાત ૭૫૬૫]

ઉચ્છ—સ (વુચ્છ પોદ્ધ, ફેાતતુ) નિર્મોલ્ય, હલકી

ભૂકું = નહારુ, નખણુ, નીચુ

(૧) બીખથી જેમનિ એકે હેલ પાર ન પડે નતો સસારી કુખનેા લાવે
નેછએતેવો લેવાય, નતો વિરાગ સધાય (૩) બીખ સખ્દન હલકો, તો
એ વરણ નીચ હલકી હોય તેમા શી નવાઈ? [સંસ્કૃતમા કષવાર નામ
એ શબ્દ અર્થમા ઝાઝો વધારો ન કરતા એક રૂઢીપ્રમાણે વપરાયછે,
તેવો પ્રયોગ પણ અહિયા હોય] (૪ ક) એવો મણાય—હોય પણ
ખરો (૬) જલ૦ પૃચ્છા

૫૮ શુધ્ધ—સ (૦દ્ધિ ગુધ્ સ્વચ્છ કરતુ) ચોખ્ખુ જાન, જાન, ઈદ્રિયો ધુમ
નહિ પણ જગતુત હોય તેવી સ્થિતિ

વિસારે—સ વિ + સ્મૃ જૂલણ પ્ર૦ એ૦ વિસ્મારય) વિસરાવે, જુલાવે

ગણું—સ (ગલ ગઠ ખાતુ) કેટ ૨ કઠમાંથી નિકળતો અવાજ—સાદ(લક્ષણા)

ગળગણું—સ (ગલિત-ગલ્ ખરતુ નો જુ૦ કૃ૦) કંઈ ધેરાપાથી ધધડો
ખેાલતોહોય તેવુ

હળવા—સ (લઘુક નાતુ) ધીમા, આશ્ચના, ખુશામતના [લઘુક
પરથી હળતુ, એવા ફેરફારને વર્ણવત્યય । ૧૦૫૫૭૮ ૩ ૧ f letters
કછે-જેમ ડરમ-એસલેા વિઠાલ-બિલાડી વદરી બારડી ઇ૦]

શ્વાસઉશ્વાસ—સ (૦ડછવાસ ડત્ + શ્વાન્ ચલ્ દમલેવા) દમ લેવો
અને મૂકવો તે શ્વા૦ બરેછે=દમ કેટલીક વાર રુધીરાખી પછી જોરથી
જાણે નિસાસો મૂકતોહોય તેમ તે દમને બાર કાઢેછે

[આ છપામા માગણની માગતી વખતની સ્થિતિને મરતી વખતની
હાલત સામે સરખાવેછે]

(૨) મરવા પડેલ માણસ જીવનવિષ્ણો વિચાર એકકાળે આબ્યાથી
જગરાઈ કથરેનુ સમરણ કરેજ, અને માગણ તેમ કરે જગવતીમા ખપવાને
(૪) મરવા પડેલ માણસ દમડ્યાયાથી એમ કરેછે અને આગળ એમ કરેછે
દાતાના મોડામાંથી શું નિકળેછે તે સાલજવા દમ રૂધીને

(છપા ૫૬—).

૫૯. સત્ય—સ. (અર્થ હોયું.) સાચવટ, પ્રમાણિકપણું, વચન પાળવું એવો ટેક.
 મુધન્વા—સં.—ચંપાવતીના સગા હંસધ્વજનો પુત્ર. [એ મોટા વિખ્ખુ-
 ભક્ત હતો. એના પિતાએ પાંડવોના યજ્ઞનો ઘોડો બાંધી નમરમાં દુવાઈ
 ફેરવી & એ જીવને મોટો આવશે તેને સગા ઉછળતાં તેલની કડાઈમાં
 લાખી તળી નાખશે. મુધન્વાની સ્ત્રી પ્રભાવતીએ તેને સેકેલો મારી તેનાથી
 મોડું જવાયું. સગાએ મુધન્વાને તેલની કડાઈમાં નખાવ્યો પણ તેને કંઈ
 આંચ આવી નહીં. તેલ ગરમ છે એની ખાતરી કરવા પ્રધાને એક નાળિયર
 કડાઈમાં નાંખ્યું તે ફાટી તેના કપાળમાં વાગ્યું ને તે કડાઈમાં પડી બળીમથો.]

વીર—સં. (વીર બળવાન થયું.) ધીરજવાન માણસ.

તાઈ—સ. (તત્ત-તપ્ ધાઓ ભૃં ૬૦) ગરમ, ઉનું ઉછળતું.

તેલ તાને તન ધરિયું=ઉછળતા તેલની કડાઈમાં પડ્યો. અલૃં અનુૃં
 મીરાં—એ મારવાડમાં મેડતા ગામના જેમણે સહોડની દીકરી ને
 મેવાડનો કુમોરણો જેણે સંવત ૧૪૭૫ થી તે ૧૫૨૫ સુધી રાજ
 કર્યું તેની સ્ત્રી. [એનો બાપ વિખ્ખુભાન હતો તેથી મીરાંનું ચિત્ર
 દૃષ્યભક્તિમાં પેલાયું. એનો ઘણી શિવભક્ત હતો તેથી તેને રાણીસાથે
 બન્યું નહીં ને તે જૂદી રહી. એ સાધુવેશીઓનો સમાજમ વધારે
 રાખતી. રાણાએ ક્રોધમાં એક દિવસ ડેરનું ખ્યાવું મીરાંને મોકલ્યું
 તે દૃષ્યને બતાવી મીરાં પીંગણાં ને એને કંઠજ થયું નહીં. એમ
 કેવાયછે કે રાણાની ઘણી ઇતરાજ એમ મીરાંએ મેવાડ છોડ્યું અને
 ગુજરાતમાં આવી દ્વારકા તથા ગોકુળમથુરાની જતરા કરી પાછાં દ્વારકામાં
 આવી રહ્યાં. એની ભક્તદામલ પ્રસિદ્ધિ આખા હિંદુસ્તાનમાં છે એની
 કવિના હિંદીભાષામાં છે પણ તેમાંની કેટલીક પર્યાયપર્યાયને ગુજરાતી
 થયેલી છે. એની કવિતામાં ભક્તિભાવનો અંતરે છે અને પ્રેમરસ
 બારપડતો છે, વળી વચમાં વચમાં વિરાગનો બાસ પણ પડે છે. વાણી
 ફરેલી, કામળ, મધુર ને સુંદર છે. ગુજરાતીભાષામાં સ્ત્રીકવિમાં એથી
 મીરાંમાહજ છે. [આ પુસ્તકમાં એનું કવન નહિ એ ખરે એક ખામી
 છે, પણ મારે એમએ તેવી એની કૃતિ હાલ ન મળી તેથી લાચાર થયો.
 પણ એ વિચાર વળી બીજે પ્રસંગે મથરેજી દરો તો.]

ઠરિયું=ચમગયું. (સ. સ્થિર દંઢ-ઉપરથી ઈ) [ગમા૦ દિ૦

સતવાદી—સ. (સત્ય૦ વદ્ બોલવું.) સાચું બોલનાર, એકવચની, ટકી.

તારું—(સ. તૃ ધા૦)—નો જય થયો.

(છાંપા ૫૬—૬૨).

ફળ્યાં—(મ. ફળ ફળ આવવાં.) આળ્યાં, લાગ્યાં, નિપજ્યાં.

(૨-૪ ખ) પાતાને શાન્ત કીધું અને હેર દર્દ તે અમરન થઇગયું, એ કંઈ દુઃખ નહીં; દુઃખ એટલું કે પત્રે ચપાઈ પાનાયે ગયો, અને પેલાંપી હેર પીડુંપડ્યું. (૪-૬) વિપનું અમૃત; સુખનાં ફળ—વિપ એજ અમૃત થઇ ગયું; સુખ એજ ફળ સત્યકી પ્રાડનાં, જો ૫૧—લોભનો અગ્નિ.

૧૦. જાહે—(જો ૪૪.)

ફંડ—સ. (ફંડ ધા.) શિક્ષા, સગ.

સાહુ—મં (માધુ. પ્રા. સાહુ.) ધર્મા-ડાયો માધુસ. ૨. શેદિયો.

નામ લેશે = નુકસાન-હેરાન કરશે.

ફૂંકડું—(સં. ઠાં પાસે જડું.) પાસે, નજીક [જોઇને ફળ આપનારો.

સાખિયો—ન. (સાક્ષી. ૧ સાથે, મધિ આંખ) ઘાહેદી, નજરે જોનાર,

(૧-ખ) જૂથ બતાવે સાખિયો = મોટાં ડાયાં માણસોએ કહો—અથાઇ.

અલં છાટો

૧૧. પાખડી—મં. (વાગ્ડ.) દંભી, ટોંગી, જૂઠો.

ચપટ—ચપટ = ડબાઇગયડુંહોય તેવું; બારે નુકસાન.

કૂડ—સં. (૦ટ કાચડો. વટ્ કચડું.) આંટી, મેસ, કપટ.

(૧) અલં અનુ. (૩) કપટી લાગોછટ થઇજાય-છેક પાયમાલ

થઇજાય, અને કપટી કવી તરે નહિ-કૂડના વેપારમાં આખર દેવાઈ

[કૂડકપટ-સાથેજ બોલાયછે]

૧૨. જટા—(જેલું-૪૩.)

ધરે—(૪ ધા.) રાખેછે.

વડવૃક્ષ—સ. (વટ ૦ વ્રથ દોંકડું, આઝાદન કરું) વડનું ઝાડ, સમા. કર્મ.

પતંગ—સ. (પત્ પડું.) એક જાતનો સુંદર પાંખવાળો કપડો-એ દીવામાં

નિજ—સ. = પોતાની. [અપતાપી જીવ ખોયછે.

જળાયર—મ. (વર્ કચડું.) પાણીમાં વસનારાં શાશ્વી. સમા. સં.

ધાયા—(સં. ધાન્ દોડું.) દોઝા-દોડેછે, તૈવાર થઇજાયછે, હમેશા

ગાડર = ઘેટાં, મેદાં. [તૈવાર હોયછે.

શીશ—સં. (૦વં.) માથું.

અળા—સ. = બોકડી.

ગધેવ—સ. (૦દ્દમ. ગદ્ બસડું) ગધેડો.

શુક—સં. = પોપટ.

(છપ્પા ૬૨-૬૩).

માનુની—સં. (માનિ૦ માન પ્રતિષ્ઠા, આજરુ.) માનવતી સ્ત્રી, સ્ત્રી;
માદા; સ્ત્રીસંગ. [માન=પ્રિય-પ્રિયાનું દિસાવતું તે. આ અર્થે મૂળ
માનિની શબ્દમાં છે-માનધરવાવાળી સ્ત્રી માન બે પ્રકારનું—સુખમાન=
ચોડી રીસ, અને અનુમાન=પણીરીસ નાચિકાએ માન ધર્યું, એમ કહેવાય છે.]

શ્વપાન—સં. = કુતરો.

સકળી—સં. (સ સાથે, વલ સાગ.) સંધળા.

[(૫) મોરને વિષે કેવાયછે કે ચોમાસામાં મેષપદા થય્યાં ત્યારે એ
ટૂંક ટૂંક બોલી કળા કરી નાચેછે, તે વખત એની આંખમાંથી આંશુના
ડીપાં પડે તે ટલ-મોરની માદા ગ્રીલી કે વણીલક બક્ષણ કરેછે ને તેથી
તેને ગર્ભ રેછે. (૧-ખ) પરમહંસરીક્ષા સામે છે.]

છપ્પા ૬૨-૩-૪ માં ઇશ્વરપ્રાપ્તિના જુદા જુદા માર્ગ બતાવી ખસ કાવલિના
તે મિથ્યા છે એમ કહ્યું છે.

અલ૦ દર્શાવરૂપક.

૬૧. વાગોળ—સં. (વલ્ગુલ. વલ્ગુ ટકરે ચાલતું.) એક પક્ષી છે. [એ પક્ષી જડ
પોપળા વગેરે મોટાં ઝાડોઉપર રિવસે ઉપે માથે લટકારેછે, ને રીવાયતે
ઉડવામાંડેછે એ બીજા પક્ષીની માફક ઉડાં મુકતું નથી, પણ ઊંચ
વગેરેની પેઠે એને બચ્ચાં આવેછે.]

ન્યાળે-નિહ્યાળે—(સં. નિ + માલ્ એવું.) જુએછે.

આસન—સ. (આસ બેસતું.) ધ્યાન ધરવાને બેસવા કે ઉભુંરવા

દૃઢ—સ. = અચળ, સ્થિર. [સુવા વગેરેની જે રીત તે.

છપીને = છૂપીને, સંતાપીને.

નોળીકર્મ—સ. (નળ નોળિયો-ઉપરથી) ચોગમાર્ગની એક ક્રિયા
છે-નાકે પાણી પીવું વગેરે.

ગજરાજ—મ. (ગજ્ ચીસ પાડવી; રાજ્ ચોભવું) મોટો હાથી, હાથી.

ભક્ષ—સ. (મજ્ ખા૦) ખોરાક, ખાવાનું.

કૂળપત્ર—સ. = કૂળપાંદડાં, ગાંડપાલો. સમા૦ ૬૬.

કપિ—સ (કપ્ ધવ્લું) વાંદરો.

આનુદાવ—સ. (અનુ + મૂ ખા૦.) મતે અજન્માવી ગેળવેલું-ખડું ચાંત.

સેહજ—સં. (સહજ. મદ સાથે, જ ઉપજતું) સુલભ, સેધું. [ભ૦ ૩૩.]

ભાવના—સ. = કલ્પના, ધારણા. રૂ. કરેલાં કર્યોનું મનમાં ઊગીઆવતું તે.

લેંગ—સ. (મજ્ ભાંગવું) નાચ, ટળવું તે.

(છપ્પા ૧૩-૧૪)

મનસા—સં. (મનમ્ મન. મન પારવું.) મનવડે, મનથી, મનમાં.

સિદ્ધ—સં. (સિધ્ પારપારવું—નો ભૂં ૬૦) તૈયાર, નકી ચપલું-ધમરના સ્વરૂપવિધે, શુદ્ધ જ્ઞાનવાળું.

(૫) ખસાં જ્ઞાનવના પરમેશ્વર મળતો નથી, અને જોયે તો ઉપાંધ સેધ છે, તે જોઈ મનની વાંસના-કદપના-ધમ્જાનો નાશ કરવો.

(૧) મનસા-મન જેનું શુદ્ધજ્ઞાનવાળું છે તેને કાંઈ બારની ક્રિયાનું અત્ય નથી. અથવા, મનસા-મન જેને ધમરનું ખડું સ્વરૂપ ભર્યું છે તેને ઇં [મન ચંગા તો કથરાટમાં ગંગા.]

ગાઠ ૦ દૃષ્ટાંતરૂપક.

૧૪. સિદ્ધ--સં. (જે ૧૩. અને ૧૧.) સાધુને વેષે કરનારો માણસ.

માયા—સં. (મા માપવું.) લાલચ, લોભ, લલુતા.

વેશ વરતી—(સં. વિશ્ વેસવું; વૃત્ત હોવું) બેખ રાખીને-ધારણકરીને

લક્ષણો—સં. (લક્ષ જોવું.) ચિન્હ, નિશાની, આચરણ. ૨. મરમ, બેદ.

લેશ—સં. (લિશ્ વટવું) સગાર પથ્થ.

લેતા—(સં. લક્ષ જોવું, ભણવું.) સમજતા.

વિશ્વંભર—સં. (વિશ્વ બ્યાપવું, ચ પોપવું) જગતને પાળનાર, ધમર.

સમા ૦ દ્વિ ૦ [સમાસમાં સરૂપ વિભક્તિનો પ્રત્યય કાંઈ કાંઈ વેળા રૂઢ—ભયંકર, સહસ્રાહત, પરસ્પૃષ્ટ, પમાતાપ, દિવસપતિ, ખેચર ઇં]

ભામની—સં. (જે ૩૮.)

ભાલ—(સં. મજ્ મોવું, ચાકરી કરવી.) ગમી, વાલી લાગી, બોહ રયો.

દલપતકાઠ

(પરોઠિયુ ૧—૨૨)

- ૧-૨. ઉઘોગી—સં. (ઉત્ + યુજ યત્ કરવું.) રોજગારી, ધંધાદાર.
 શ્રુત—સ. = વેદ. (શ્રુ સાંભળવું. જો ૦ નર ૦ પદ ૭-૩.)
 ઉચારે—મં. (ઉચાર બોલવું તે.) ઉપદેશથી, બોધ સાંભળીને.
 મુમુક્ષુ—મ. (મુન છોડવું-નો ધર્મધર્મ.) મોક્ષની ઇચ્છા રાખનાર માથુંસ.
 ઉતાર—(સં. ઉત્ + તૃ ષ્ચે ભેદે ઉત્તાર્ય પાર મોકલવું.) ફાડે, ટાળે, તળે.
 સિતારો—કા = તારો, મંદ. [સરખાવે મં. તારક; ફ. સ્ટાર.]
 સંધિ—સં. (સમ્ સાથે, ધા મુકવું) સલાહ-સાત ને દિવસવચ્ચે-ચા અને
 વિષ્ટિ—સં. (નિર્ણય કરવું) સલાહનું કેથું. [સુરજવચ્ચે.
 અલં ઉત્પ્રેક્ષા ૩૫૬.]
૩. કુરાબ્ય—મં. (રાજ્ દીપવું.) નદારું-જુલમી રાજ. સમા ૦ કર્મ ૦
 જંપે = ફરીને-મુખ ચેનમાં બેસે.
 અલં ઉપમા.
- ૪-૬. નિરાસુંદરી—સ. (નિર્ણય બ્યાન કરવું) રાત જોઈ કાઢ રૂપાળી સુખ
 સ્ત્રી. સમા ૦ કર્મ ૦; અલં ૦ ૩૫૬.
 ધરાવે—(મં. ૪ ધા ૦) રાખેછે, આણેછે. [રાજ ગયું માટે.
 ધરાવે નિજ નેથુ તીર = પોતાની આંખમાં આંધુ આણેછે-અંધપતિવું
 ફેફડે—સં. (કુચકુટ) મરધા. [આ અનુકરણધ્વનિ *Imitation of sound* છે.]
 સર્વત્ર—સં. = સર્વળી જગ્યાએ.
 સંચરેછે—(મં. ચર જવું.) પ્રવેશ કરેછે, પસરીરેછે; સંભળાયછે.
 રવિરાય—સં. (રાજ. ૮ સ્તુતિ કરવી; રાજ પ્રભારાવું.) સુરજરાગ, સમા ૦
 કર્મ ૦. અલં ૦ ૩૫૬. [જો ૦ સામ ૦ ૪૫—વનરાય]
 છડીકાર = અધિકારીની આગળ છડી-દંડ ઝાલી ચાલનાર અને નેકી
 ચોક્કસનાર, ચોપદાર.
 ચોધડીયાં—સં. (ચતુર્થિક) ચારચાર ધડીયે મોટાં દેવસ્થાનમાં રાજમંદિર-
 માં કે લગ્નપ્રસંગે મોડવામાં કંઈ વાજિત્ર વગાડવામાં આવે છે તે.
 નોખત-અં ૦ = મોટું નગારું.

(પરો ૭-૧૦, પ્રકાશ. ૧-૩.)

૭-૮. ઘોપ—સ. (ઘુપ્ ઘોપારુ) ઘોર, સોર.

પ્રમાણો—(સ. પ્રમાણ આધાર-ઉપરથી પ્રમાણ્ય આધાર ગણવો) ખરુંકરી
માનો, જણો, ગણો.

હળાય—(સ. દલ્ હયરુ) આટો થાય. ૨. આટોફૂટો યૈમય, અરુણામ્-
કુટામને નહિસા યમ્મય

મહી—મં (મથિત. મય્ વરોજુ-નો જૂં જૂં) દહીં. [પાળનારી.

મહિયારીનારી—સં. (મથિતમારીં જોં ઉપર) દહીં વેચનારી, ગાયબંસ
સુરો—સ (જા જલુ) સુમથુ, ડાયા, વિવેકી માણસો.

શાસ્ત્રબોધ—સ. (જાસ્ હદમા રાખુ; ઘુપ્ જલુ-પ્રેં ભેદે) શાસ્ત્રવડે
થયલો ઉપદેશ સમાં તું

સારશોધ—સં. (સ નિકળુ, ઘુપ્ ચોખુ હરુ) શોધેલો-ધણી ચોક્કસીયા
કાંડેલો સાર-ખરી વસ્તુ; શુદ્ધ સાર.

અલં ઉપમા

૯-૧૦. સીમા—સ. (સિ બાધક, હદ કરી) સીમ, સીમાડો.

કરાળ—સં. = ડરામણા, બધ ઉપગમે ઓવા.

નિશાની—મ. (જોં ય) રાતની.

ચમૂ—સ. (ચમ્ નાસ કરવો) સરકર, ફેજ. [ચિનરી વગેરે.

નિં ચં = રાતનું સરકર, નિસાચરો-રાતે ફરનારા પ્રાણીઓ-ધુવડ

જશ—સ (યજસ્ જાધાં) વખાણુ, આખરુ, કીર્તિ.

ગુણુ—સ. (ગુણ તેડુ, લોભાવુ) સારા લક્ષણુ-આચરણુ ૨. વખાણુ.

અલં ઉત્પ્રેક્ષાદૃષ્ટ

પ્રકાશ.

પ્રકાશ—મ. (મા પ્રકાશુ) સૂરજ ઉગતાપેલા જળજળુ થવા માડેછે
ત્યારથી તે સૂરજ ઉગતાસુધીનો કાળ.

૧-૪. નિવિ—સ (નિ + ધા બેઝુ હરુ) બહાર પાણીનો-દરિયો.

સર્વધાટ = દરિયાપર આવનાજવાના સઘળા ઓવાસપર, આરોપાસ.

પુત્ર—સ = છોકરો, દરિયાનો છોકરો ચદ્ર [જોં સામં રજ, ૮-દાળાદળ]

ગાંધર્વ—સ (ગં ગધ અભિમાન) સ્વર્ગેના ગર્વથી

સ્તુતિ—સ (સ્તુ ધાં) વખાણુ, ગુણુ ગાવા તે. -

માહુતમ્ય—સ (મહત્ત્ માહુ ઉપરથી) મોટમ, મોટપણુ, પ્રતાપ.

(પ્રભાત ૩-૯.)

જાગે—(સ. જાગ્ જાગવું.) થાય.

સમીપે—સં. = ખાસે.

અંચળ = છેડો, પદર, વસ્ત્ર. (લક્ષણ.)

નૃપ—સં (નૃ માણસો, પા રાજા) રાજા. જે નૃપ-ચંદ્ર અને સુરજ.

(૨.) અણુગાન ગાય = અણુગાન કરે, અણુ ગાય. [અધિકપદદોષ

Pravachanam, જો. પ્રેમા. નાગ. ૪- ટોળે મળ્યાં ગોપીનાં વંદ.]

અલં. ઉત્પ્રેક્ષા૩૫૬.

૫-૬ કુભાર્યા—સં. (કુ પોષણું.) કુભારજી, નહારી ખેરી. સમા. કર્મ.

રૂઠી—સં. (રૂઠ-રૂઠાં ના જુ. ૬૦) ચુસ્તે ચમલી, ક્રોધાયમાન, ચીડવાયલી.

ખંડખોર—ફા. હુલડી લોક, દ્વિસાદ-બલવો કરનાર.

નઠોર—સં. (નિષ્કર.) નિર્લજ્જ, નફરત.

પ્રેમવાણી—સં. (પ્રી આનંદ પમાડવું; વનુ બોલવું) શીલ બોલ. સમા. મધ્ય.

જોગ—સં. (યોગ યુજ્ જોડવું.) જોગવાઈ, બનાવ. ૨. દાખલો.

જડેછે = મળેછે, દીક્ષમાં આવેછે.

મુજાણુ—મં. (મજાન. જા બણવું) બુદ્ધિમાન ડાયાં માણસ.

સંપી = સંપે રૂબને. ૨. એકમત—સમાધાનીથી રેનાર માણસો.

અલં. દર્શાવ-ઉપમા.

૭-૮. સિંચાય—સં. (સિચ્-સિચ્ ધા.) છંટાવાલાગ્યા.

પુત્રી—સં. (પૃ ભણ) શેહેર.

ગરદી—ફા. (ગર્દ.) ધુળ.

રવિદુત—સં. (ર વખાણવું; રૂ જવું-પ્રે. ભેદે જુ. ૬૦) સુરજના જાણુસો.

[કિશ્ક કે કિવસે કરવાં પ્રાણીઓ—નિરાચરથી લલકાર્યાં]

નાયક—સં. (ની દોરવું) દોરવનાર, સિપાઈઓનો ઉપરી.

વાલય—સં. (દેવ-દિવ પ્રકાશવું; આલમ પર) દેવસ્થાન, દેરાં. સમા. અ.

રાજ્યદારે—મં. (રાજ્ શોભવું; રૂ ઢાંકવું) મેલને કરનાર, દેવડીપર.

અપારે = આ વખત.

શુણીને—(સં. શુ ધા.) માંબળીને.

[જીત થયાની.

વધાર્થ—(સં. વધ્ વધવું, આભાર થવું.) આગ્રાહીની ખુશખબર-સુરજની

સમર્થ—(મં. મજ તેવાર, રાજ્ ધા.) તેવારી

અલં. ઉત્પ્રેક્ષા૩૫૬.

(શરદ્ ૧ ૪—૬, ૨ ૧—)

અલકારમા મુકાળવો એક વાતમા હોય, ચદ્ દોગી અને સૂરજ પરમ-
પુનિત એમ કેવાનો બાવ નથી, ખિલેછે અને લળેછે એટલું કેવાનો હેતુ]

કુમુદ—(જો ૦ ઉપર કુમુદની)

રુનલાવ—સ (સ્વ પોતાનું ભાવ મનનું વળણ મૂં થયું) પ્રકૃતિ, સોખતથી
આવેલી નહિ પણ મૂળનીજ વૃત્તિ સમા ૦ કર્મ

વિભુધજન—સ (વિ વિશેષે હુય બહુજ, જન પેદાયજ) ધણા બુદ્ધિમાન
લોકો સમા ૦ કર્મ

વિલોકો—(સ વિ વિશેષે લોકો જોયું) તપાસીને—ખતથી જુઓ

ધૈર્યરી બનાવ = કુદરતનો ધારો

(૧-૨) કુમુદકમળ—રશિરવિ, એ અનુકરમે લેવા (૪૬) એકજ માથા
ઉપજેલા-પૃથ્વીમાથી ઉગેલા જનની=મા (જન્ પેદાયજ)

વિમળ—સ (વિ વના, મઝ મેલ) અમળ, સ્વચ્છ, સાફ સમા ૦ બહું

આજ—અવ્ય ૦ સ (અય) આજે , હવે આ દિવસોમા

આકાશગંગા—સ / ગા ચારો તરફ, જાગ્ર પ્રકાશજ, ગમ્ જય) આકાશમા
રાતે જે લાંબો સફેદ ચળકતો તીરોટો પડેલો દેખાય છે તે સમા ૦ સ
[કુરબીન મારફતે જોવાથી માલમપડે છે કે એ તીરોટો ઝીણાઝીણા ધણા
તારાઓના એકઠા મળતા તેજથી થયેલો છે જો (૩-૪)]

નલ—સ = આકાશે

મકરરાશીમધ્યભાગપ્રસંગા ॥ મકર મકર, માગ મજૂ ભાગજ, સવ
અડકતું) મકરરાશીના મધ્યભાગના સળધમા આવનારી—મધ્યે યહને
જનારી સમા ૦ બહું [નક્ષત્રના બાર ચક્ર મહાપદ ૩—મેષ વૃષભ,
મિથુન કર્ક, સિંહ કન્યા, વૃશ્ચિક મગ મકર, કુંભ ને મીન]

પ્રલાય—સ (પ્રમા નો પ્રકાશ) તેજ, ચળકાટ

વિગતિ—સ (વિ વિશેષે ગમ્ જય) બીના, બાનત, ખરી હકીગત

દુર્ગ્ગિન—પા દુર્ગ્ગિન (દુઃ આર, વાન જોયું) આધેની ચીજ પાસે દેખાય
તેવા કાચનો વન. [વીન એ રીત્તન ધાતુનું એક અનિયમિત રૂપ છે]
'પૂર્વાધખગોળ અને ઉત્તરાધખગોળની હદમા તે બંનેને જુદા પાડનારી
આકાશગંગા છે તે મકરરાશીમા યહને મિથુન અને કર્કરાશીની વચ્ચે
નિકળે છે '

વેગ—સ (વિ પૂર્વજ) ચાન, દોડ, ઝડપ . [સમા ૦ બહું

ગતજુનાની—વિ ૦ મ ૧ ૦ ચીરન જુવાની જેની વીતીમઘ આવે, પંરડો

(સરદ ૧. ૧-૪.)

શુભ—અવ્યં સં. (શુભ ચારુ દેખાવું.) સારીપડે, સાફકરીને.

ઓપે = સાફ ચળકતું દેખાય

ખિંબ—સં. = આકાશમાં સરળ ચંદ્ર વગેરેનું ગોળાકાર દેખાવું તે.

ચારુ—સં. = સારું, શોભિતું.

અમળ—સ. (મલ ગ્રેહ.) સ્વચ્છ, સાફ. સમા ૦ બહુ ૦

અલ ૦ ઉપમા.

૨. સરસવદન—સં. (સ સાગર, રસ પ્રવાહી યેજત; વદ્ બોલવું.) રસીકું-મોહ
ઉપજાવતું મોહું. સમા ૦ કર્મ ૦. સરસ-સમા ૦ બહુ ૦.રજનીતરુણી—સ. (રંજ મોજમાણી, ચાલું; રૂં ઓળખવું.) રાત ઓળ
કોષ જીવાન સ્ત્રી. સમા ૦ કર્મ ૦; અલ ૦ રૂપક-સજીવારોપણ.

અલ ૦ (૨) ઉપમા; રાતિરુણી-રૂપક; (૪) ઉત્પ્રેક્ષારૂપક. [તરફ.

૩. શશિસનમુખ—સં. (સમુચ્ચ. શન સસવું-ચંદ્રમાં એવા આકાર છે.) ચંદ્ર
ચાહીચાહી—જા. = અતિ આતુર બની, ઉમળકાળી.

ચકોરી—સં. = ચકોર પક્ષીની માદા. [જે ૦ મિર ૦ અ ૦ ૩૩-૨૨.]

પ્રભુપદપર—સ. (પ્ર ચંડિયાતું, મૂં થવું; વદ જવું.) ઇશ્વરના પગઉપર,
ઇશ્વરપર (લક્ષણા.)

પ્રેમી—સં. (પ્રેમ પ્રસ કરવું) ઇશ્વરપર પ્રેમ આધુનાર, ભક્ત.

અવર—સ. = ખીજું.

મિથ્યા—સ. = ખોટું, બૂઠું, હેછે ને નહિ એવું.

(૧) પ્રેમની દોરી—પ્રેમ એજ દોરી જે ૦ મિર ૦ અખ્યાત ૦ ૩૩-૧૪.

અલ. ઉત્પ્રેક્ષારૂપક.

[પોષણી.

૪. કુમુદની—સં. (કુમુદી. કુ પુષ્પી, સુદ આનંદ પામવું) કમળની એક જાત,
દિવસપતિ—સ. (દિવ પ્રકાશવું; પા રક્ષત) સૂરજને.લજેછે--(સં. = લજ્ જણવું.) નીચું વળેછે, નમીજવળે. [આ શબ્દનો
સાધારણ અર્થ—કમળકામાં આવીજઈ નીચે ઝુકવું, તેમજ નિહાળવું-
એમાંપણ પ્રેમથી જોવાનો ભાવ હોવાએછે.]

પરમેષુન્નિત સ. (પૂ પવિત્ર કરવું.) ધણું પવિત્ર માણસ, ખરો ભક્ત.

૨. અત કરણના પ્રેમવાળો. સમા ૦ કર્મ.

અલ ૦ દર્શન-ઉપમા.

[ચંદ્ર ઉમે કુમુદની અને સૂરજ ઉમે કમળ ખિલેછે એ લોકપ્રસિદ્ધિ.

(સર્ગ ૧ ૪-૬, ૨ ૧-)

અલકારમા મુકાબલો એક વાતમા હોય, ચદ્ર દોગી અને સૂરજ પરમ-
પુનિત એમ કેવાનો સાવ નથી, ખિનેછ અને લખેછ એટલું કેવાનો હેતુ]

કુંચુક—(જો. ઉપર કુંચુકની)

સ્વભાવ—સ (સ્વ પોતાનું માવ મનનું વળણ, મૂંઘડું) પ્રકૃતિ, સોખ્ણતથા
આવેલી નહિ પશુ મૂળનીજ પૃત્તિ. સમા. કર્મ

વિપ્રુધજન—સ (વિ વિરોધે, ગુરુ બળુકું, જન્ પેદાયકું) ધણા બુદ્ધિમાન
લોકો સમા. કર્મ.

વિલોકો—(સ વિ વિરોધે, લોરુ જોડું) તપાસીને-ખતથી જુઓ
ધર્મરી બનાવ = કુદરતનો ધારો

(૧-૨) કુંચુકમળ-તરિરવિ, એ અનુક્રમે લેવા. (૪૬) એકજ માથાથી
ઉપજેલા પૃથ્વીમાથી ઉગેલા, જનની=મા (જન્ પેદાયકું)

વિમળ—સ (વિ વના, મલ જોડું) અમળ, સ્વચ્છ, સાફ સમા. બહું.

આજ—અવ્ય. સ (અવ) આજે, હવે આ દિવસોમા

આકાશગંગા—સ ' આ ચારો તરફ, કાજ પ્રકાશકું, ગમ્ જડું) આકાશમા
રાતે જે લાંબો સફેદ ચળકતો વીસોટો પડેલો દેખાય છે તે. સમા. સ.
[દુરબીન મારફતે જોવાથી માલમપડે છે કે એ વીસોટો ત્રીણાત્રીણા થણા
તારાઓના એકઠા મળતા તેજથી થયેલો છે જો. (૩-૪)]

નલ—સ = આકાશ

મકરરાશીમધ્યભાગપ્રસંગા—સ મકર મગર, મામ મજુ સામકું, સજ
અડકકું) મકરરાશીના મધ્યભાગના સમધમા આવનારી-મધ્યે થઇને
જનારી સમા. બહું. [નક્ષત્રના બાર ચક્ર મણાય છે—મેષ, વૃષભ,
મિથુન, કર્ક, સિંહ, કન્યા, તુલા, વૃશ્ચિક ધન, મકર, કુંભ ને મીન]

પ્રભાવ—સ. (પ્રમા, મા પ્રકાશકું) તેજ, ચળકાટ

વિગતિ—સ (વિ વિરોધે, ગમ્ જડું) ખીના, બામત, ખરી દુકીમત

દુર્બિન—જા દુર્બીન (દુર આરે, વીન જોડું) આંધેની ચીજ પાસે દેખાય
તેવા કાચનો વન. [વીન એ દાંડન ધાવનું એક અનિયમિત રૂપ છે]
“ પૂર્વાધખગેજ અને ઉત્તરાધખગેજની હદમા તે બનેને જુદા પાડનારી
આકાશન્યા છે, તે મકરરાશીમા થઇને મિથુન અને કર્કરાશીની વચ્ચે
નિકળે છે ”

વેગ—સ (વિન્ ધૂંકું) ચાન્દ્ર દોડ, ઝડપ . [સમા. બહું

ગતજીવાની—વિ. મ (જીવન જીવાની જેની વીતીમઠ એવો, ધેરડો

(૧૨૬૦ ર. ૧-૪.)

શાંત—સં. (શમ્ ધાં નો જૂં ૬૦) જીરસા નરમ પડેલા એવો, યંદો, સ્થિર.
તટસમીપ—સં. (તટ્ સ્થાં ધવું.) કિનારાપાસે-ઠાંઠાપર આવેલાં.

નિર્લેધે—સં. (ન્ય. નિર વિનાના, મય-મી બીજું.) બીકવગરનાં. સમાં બહુ.
(૧) નદીજળી-૬૦ પ્ર૦ Nom. abh.

અલં લેખ્યા, ૧-૫ સુધી.

૨. સરિત સર—સં. (સ વેવું.) નદી અને સરોવર.

ભાવ—સં (મૂ ધવું.) વૃત્તિ; આસ્થા; રુચિ, ઇચ્છા.

પ્રગટ—સં. (પ્રગટ્. પ્ર આગળ, કદ્ જડ, નિહળવું.) ખુલ્લું, ઉઘાડું.

સ્વચ્છતાયુક્ત—સં. (સુ સારીરીતે, અચ્છ સાફ; યુજ્ જોડવું-નો જૂં ૬૦)
નિર્ભંગતાયુક્ત, ચોક્ષ્યાં પાણીવાળાં સમાં તું.

૩. ભ્રમરે—સં. (ભ્રમ્ ભટકવું-કુલસુખીપદ.) કમરા.

કેજ—સં (ક મુખ, જન્ પ્ર૦ ભેદે-રેદાકરવું, આપવું.) કમળ. સમાં દિં.
[વિલક્ષિતો પ્રત્યય કાયમ છે.] [તજ સાર લે છે.]

ગુણુ—સ. (ગુણ્ લલચાવવું.) શાયદો, સાર. ગુણુ મહત્ત્વકરેણે = અસાર

મહત્ક—સં. (મહ્ લેવું.) ધરાક; કદર જાણનાર, ગુણુની ખૂજ કરનાર.

સુશ—સં. (સુ સારીરીતે, જા જાણવું.) સુખાણુ, ડાયા, વિવેકી.

જેવા—અવ્ય૦ = જેમ. [જોં ૮. એવા = એમ, એવી રીતે.]

સ્વ—સં. (સ્વ ધાં) ગણગણવું, ગુંગર.

અંગે—સં. (અન્ જવું.) ધરીરે, દિશમાં, મનમાં (લક્ષણ.)

કીર્તિ—સં. (કર્ત વખાણ કરવાં.) સ્તુતિ, વખાણ.

પ્રસંગે—સં. (સન્ અડકવું.) યોગ્ય કાળે, એમવાદ આવેથી, ઘટતી
જગાએ ઘટતા બનાવપર. [પવનનું મહર્મક વાવું.]

૫. લહેર—સ. (લહરી ગ્રાભ.) ધીમેધીમે ધૂજતી આવતી પવનની લપટ,

પદ્મ—સં. (પદ્ જવું.) કમળ.

પ્રંદ—સ. (પ્રંદ્) સમૃદ્ધ, જયો.

સુરસ કેલી—સ. (સસ લેખત, સસ ધાં; ફિલ્ જોડવું) હેડું પિંગળાવી
આનંદ પમાડે એવી રમત-જેલ-કીડા-લીલા-હાવભાવ વગેરેની શોભા.

અપસરા—સં. (અપ્સરન્. અપ્ પાણી, સ સરવું, જવું) દેવાંગના, ઈંદ્રસભામાં
ગાયનનૃત્ય કરનારી ધણીજ રૂપાળી યુવકા. સમાં સં [સમૃદ્ધ મયમાં
નિહજેલી. મઠિ આ નામ; અપવા-એ નાવાનો ચંચો ચોખ ધરાવે છે મઠિ]

તર્ંગ—સં. (તૃં જોળવું.) જોળાં, ઘરિયામાં હોળા.

(૮૧૬૦ ૨ ૪-૮)

મંદમંદ—અભ્યં સ (મદ આજસુ થયુ) ધણાજ ધીમે. [સમાં કર્મં

સ્થિરમન—સ (સ્થા ભણારેયુ, મન ધારયુ) દૃઢમનથી, ઠરેલ સ્વભાવથી

છૂટે—સ (સ્પષ્ટ-સ્પષ્ટ છોડયુ નો ભૂં ૬૦) મટયાથી, મટ્યાપછી. [સતિ

સમમી, શુભરાત્રીમા સ્વછંદ-કેં પ્ર૦ ૧૦૦૦ ૩૦૫.] [ઉદ્દતપણું

સ્વછંદ—સ (છદ્ બેસવર થયુ) પોતાની કલ્પનાપ્રમાણે આલવાની ટેવ,

વાણિયા = બમરા, વરસાદના ફાડામાં ઉડતા લાખી પુછડીના જીવડા.

[સ વાળુ વણુવ, વણુકરના કાઠલાનીમાફક ઠલી પાટીએ સરસ સરસ ઉડેછે

માટે? કે, વળુ બોલવ, ઉડતા પાપ કુભેછે માટે?]

(૪) સ્પારથી—એ જન અને સ્નેહ, બેઉનુ વિશેષણ થાય

જલહરેયુ—સ. (ંજુ જલ પાણી, વા આપયુ, ક જલુ-પ્રેં ભેદે-આપયુ)

વર્ષારુયુ, ચોમાસુ, સમાં કર્મં, જલહ-હિં [ભિંવર્ષાંપ્રેમાભ્યં ૨૦-૧]

શિશુવયશણુગારે—સ. (ંજુગાર. વય્ જલુ, જુગ-ચોટાઇ, ઉપરીપણુ)

બાળકઅવસ્થાને લાએક વેલ સમાં સં; મધ્યં

હુરિત—સ. (હૃ લઇલેયુ, વસાવયુ) લીલું

તૃણુ—સં. (તૃણ ખાણુ, ચરયુ) ધાસ

[ઉપરથી?]

શેરડા—લાખી પડેલી પગથી ચાલીજવાની વાટ, પગથી. [સ સરલ સેલું-

ધરણી—સ (ધ આધાર આપવો) પૃથ્વીએ

ધારી—સ (ધ ધાં) પેરી

જલ (૧-૪) સજીવારોપણુ, (૧-૨) ઉપમા, (૩-૪) ઉત્પ્રેક્ષારૂપક.

અવની—સ (અવ રક્ષયુ) પૃથ્વી

લીની—(સ. ભિન્ન. મિદ્ નરમ થયું-નો ભૂં ૬૦) સ્નેહી

પટ્ટાપટ્ટી—(સ. પટ વસ્ત્ર, પટ્ વિઠાળયુ) સૂતર રેસમ કે કિનારીનો લાભો

ચીરો તે પટા, એજ જાતનો આમળ બેઆમળ પોળો પણ બણો

લાંબો ચીરો તે પટ્ટી-કિનારી

(૨) તે જોઇ કવિઓના મનપર કેવો ભાસ પડે છં

જલં સજીવારોપણુસાથે ઉત્પ્રેક્ષારૂપક

ચક્રવાક—સ. ચક્રવાચકવીપક્ષી. [ચક્ર અનુકરણબળિ Imitative Sound

છે, વચ્ બોલવ એ પક્ષી-ચકચક-એવો રાજ કરેછે માટે આ નામ]

અધાક—સં. (અસ્વાગ.) અમાપ, બેદદ, અતિધણો સમાં બહું

અમલ—અં=સતી, રાજ અનલ સારો=સારા રાજાનો-અમલ (લક્ષણ)

અલં ઉપમા.

દયારામ.

(૫૬ ૧. ૧—૩.)

૧. અમૂલ્ય—મ. (અમૂલ્યક. મૂલ્ય ક્રિમ્ભત.) જેની ક્રિમ્ભત નહિ થેસકે
એવો, ઉત્તમ. સમા૦ બહુ.

અવસર—સ. (અવ દૂર, સ જલુ.) કામ-વિચાર-કાળજી-અડચણ-
અટકાવનું દૂર થવું, મોકળાપણું; વખત, ટાણું, તક.

ગા—(સ. મે ધા૦) યુષ્ઠ ગા, બળન કરે, સમરણ કરે.

ગોપીજનવલ્લભ—સ. = ગોપીઓનો વાલો—કૃષ્ણ

જોને = તું જો તો ખરો, બૂલમાં કાં રૂંછે

હાનિ—સ. (હનિ મારુ.) બારે ગુકસાન.

ગિરિવરધારી—સં. (૨ ખસક કરું, ૩ ઉઠાવીસખતું) પર્વતોમાં એક જે
ગોવર્ધન તેને ઉપાડનાર—કૃષ્ણ. સમા૦ દ્વિ૦; ગિરિવર-સં. [ગિરિવર-
એકલામાટે કેછ કે એ ગોકુળરહસ્યનની સીમમાં છે ત્યાં કૃષ્ણે લીલા કરી
હતી, અને કવિ ગાદા વેષ્યુવ છે. ગોવાળનુ જીવન ગાય, ગાયનુ પોષણ
પાસવડે અને પાસ વરસાદથી; માટે તેઓ વર્ષોવર્ષે ઈંદ્રનો મહોત્સવ
કરતા કૃષ્ણ સમજાયા થયા તેણે સમજાવી ઈંદ્રને પડતો મૂકી ગોવર્ધન
પૂનઃપા. આથી ઈંદ્રે કાપી ગોકુળ રેલીનાખવા બારે મેષ મોકલ્યા. ત્યારે
કૃષ્ણે ગોવર્ધનપર્વત છેલ્લો આંખથીપર ધરીરાખી તેવળે ઓનું રક્ષણ કર્યું]

સલિલ—સં. = જળ, પાણી.

અલ૦ ઉપમા.

૨. તેનુંતે = તે ને તે, જેનુંનુંતે, તેજ કષ કૈરશરવગરનું.

ભારો—સ. માત્ર ધા૦) દેખાવ, જણાવ.

ભોર = મળસૂકું, પુરોડિયુ. વાણું.

અલ૦ ઉપમા

ભટકું—સ. (જુઠુ બાળક હોડ.) કાચિત આવે ને નજારે ટકે એવી તક—
મનુષ્યદેહરૂપી. [ચોએ તેના રીતે મરોડથી અંજ હતાવતું તે લટકો;
નપુત્રકલિને પપરાઈ વિશેષ સ્મરણ આજેજ 'એવો અંજનો મરોડ સેજવાર
રહે માટે આ અર્થ.]

(૫૬ ૧. ૩-૬.)

લાલ—સ. (લગ્નમેળવું) કાયદો, નફો બજનકરી સંસારસાગરતરી જવાનો.
અલં ૦ દર્શાવ-ઉપમા.

માયા—સ. (મા માખણ.) પ્રીતિ, સ્નેહ; જગત્ સત્ય છે એવી બુદ્ધિથી
તેનીસાથે વળગણ રહે તે. ૨ સંસારની મોજમગા.

મધલાળ—સ. (મધુલાલસા. મધુ મધ, લાલસા ઇચ્છા, લજ્ઞ ધાન) મીઠી
લેજત. [સમા ૦ ચ૦-માત્ર બ્યુત્પત્તિને ધોરણે]

દુઝા—સ (દુહ પાલક) પીડા-એવી રીતની કે તેમાંથી છૂટવું કે તેમાં
પડીરેવું એ સહે નહીં; અધોગતિ-નહિ આમ કે નહિ આમ એવી
મનની રિથિતિ, ઢચુપચુ.

બન્યો = બેઉ વસ્તુ-ધર્મરપ્રાપ્તિ અને સંસારનું પૂરું સુખ. [ધર્મરપ્રાપ્તિ
જય, કેમકે સંસારસાથે વળગણ છૂટતી નથી, સંસાર સુખ જય, કારણકે,
ધર્મરતરફ કષ્ટ લક્ષ રહે એટલે મેડળે મને તે લોચવાય નહિ]

ઠાલાં = એકલાં, ખાલાં, ચોખાવગરનાં. ૨. માલવનાનાં. [સ રિલ ખાલું,
અને ખાલું-ને ઠાણે પાછળથી ઠાણ-સખ્ત વપસવા લાગ્યો હશે.]

થોથાં = છાલાં, કુસકા. ૨. અનાજના સળેલા ઠણ.

દીપક—સ. (દીપ્ પ્રકાશક) દીવો.

મનોરથ—સ. (મનસ્ + રથ = મનરૂપી માટી, અથવા મનને માટે ગાડી-મનને
બેસાડી ફેરવનાર) ઇચ્છા, ઉમેદ, હોંસ.

આખી રાત કુસકા ખાડતા ખાડતા કોડિયામાનું દિવેલ બધું બળીતય,
પણ તેમાંથી ચોખા મળતા નથી-સંસારની મિથ્યા માયાફટમાં તાર આખું
આવરેલું પૂરું થવાનું, પણ ભગવતભજન થવાનું નથી. આ સંસારમાં
તારે મોજ માણવાની એ એક રમત છે તેમાં એકદમ લગ પડશે અને તું
જે મોટીમોટી ઉમેદ રાખે છે તે તારા મનમાજ રંધણી-એકે પારપડશે
નહીં ને જીવપડશે. [સરખાવા-દિવેલ તો ખાટુરે કુસકા ખાડતા રે.]

અલં ૦ દર્શાવરૂપક.

જવર—સ. (જવર જરમ થકુ) તાવ

રસાયણ—સં. (રસ પારો ગંધક ઇ ૦) પારો ગંધક વગેરેની મેળવણીથી
તેપાર કરેલી ઔષધિ, માત્રા. હરિર૦ = ધર્મર-ધર્મરની ભક્તિ એજ
કોઈ સંસારરૂપી રોગ મટાડનારી માત્રા. સમા ૦ કર્મ ૦; અલં ૦ રૂપક.

ગુણ—સં. (ગુણ લોભાવક.) લાભ, કાયદો
સંસારની મોજમગા એ એક શેવા છે, લોભવના મોજ પશુ પોરણામે

૧૫૬ ૧ ૧—૨. ૫૬ ૨. ૧—૨.

કડવો એર, એક તાવમા ધી-ખાતા સ્વાદિષ્ટ પણ તેનું સેવક સનેપાદ
બલં (૧) ઉપમા

૭. ઠાંકરું—અવ્યં = ઠાંકેલું, ખીરેલું, બધનુબધ.
અંતર—સ. = આત કરણ, મન.
ધીકશે—સ. (ધક્યતિ-દહ બળકુ-નો ભવિં) અદરનું અદર ગણશે, પજાવ્યા-
કરશે-કાચની બદોની માફક
દરબાને = રિખાઇને, પીડાઇને. [દમદમીને.
તરસી-તરસી—(સ. તુષ તરસ્યા ઘટ, આતરતથી હચકડ) આતરતથી
૮. વિફલ—સ. = ફેલ્યું.
બુધા—અવ્યં મ. = મિથ્યા, ફેગટ.
જાણીયા = તણાઇયા, ધમડાઇયા, આતુળ્યા.
૯. શમશે—મ (સમ ટાકુ પડક.) મટશે, ટળશે.
પરિતાપ—સ (પરિ તોવરફ, ત્વ અરમ યડ) મોટી પીડા, અકળામણ.
(૧) અનેક વાતની એક કબુલું-કુંડામા સમજવું કું. (૨) નામ મોઢાણ
યજી=મીઠાણના નામથી. [રચના વગાર પીઠ છે]

પદ ૨.

૧. જોવોતેવો—સ (યદત્ તદત્) ગમેતેવો પણ, સારો નરતો પણ.
કેણાસિંધુ—સ = દવાના સાગર, પૂરણદવાળુ
ઝહુ—(મ પ્રદ ધાં) = ગણો. કરમં = સદાય યજ દુઃખમાથી કાઢો.
સાંકડું—સ (હચ્ચ સમ પૂર, કદ્ યજનું) સકોચ; ચુકીયતનો વખત.
બગડયું—સ (વિષદિત-વિ + પદ્ બગડ્યુ-નો બૂં ૬૦) બદ, પાપી.
બેલી = સદાય યનાર, ઓથ, જેની બાંધ રાખીસકાય તે.
સરખ પડયો = રહણુતો આવ્યો, ટે-ગયે પડ્યો.
ખા—સ. = હમ, દોગો, હસમી, હગનેદ કરનાર.
અમિતકુંડરમી—સ (નાં. મિત-ના માખનુ-નો બૂં ૩૦) અપાર જેનાં
નામને કને એવો, મહાપાપી, સનાં બહુ.
તડપી—મ. (તર તેરલામરે, અવ પણ.) તોપણ.
નિજજા—મ. = પોતાનું માણન, સેવક, બાંધ.
શ્રીરખડેડ મ. (રખડેડ રખડેડ પદ્ધતિ) ઝકોરમાંની વિખતની
મિ, કા. યનાં હિં [પુર પાપી પુરી-લી દોષ]

(પદ ૨. ૨-૪.)

[દ્વારકાનાથનું ડાહરમા આવડુ એરૂપી જે ધન તેવડે વિનયસિદ્ધ-બાહ્યા-
લુના બક્રિરૂપ દેવાને વાળીઆપ્યું, માટે આ નામ 'કર્ણ વિજયસિદ્ધસ્ય
મકિરૂપ વિનોચિતું । સ્થિતસ્તદ્ગદ્ગદમાગત્ય કૃષ્ણહોર સ્તત સ્મૃત' ॥]

શૂન્ય — સં. = ખાલી, અફળ, સારાં ફળ આપનારું નહિ તે. શૂન્ય = કુવરા-
સબધી, અન્ન કુવરું ખાલી જગામાં કુવરા જઈ જોરેછે માટે તેને શૂન્ય—
કુવરાની જગા ફેરે, તેઉપરથી ખાલીને ઠેકાણે શૂન્ય, એ લાક્ષણિક અર્થ.]

સફળ — સં. = ફળવાળું, સારાં ફળ આપનારું. સમા. બહુ. [પૂરાપાડોછો.

પૂરો — (સ. પૃ. ૭૨૩) ખડું કરીઆપોછો. ૨. મૂકોછો, આપોછો, ૩.

ખરડ = ભક્ત જે એવું માન. ૨. ભક્તનાં લાડકોડ-પૂરાં કરવાંજ એવો
નિશ્ચય. ૩. હે વરદાનના આપનાર.

[પા. વિરુદ્ધ ખિલાખ, નામ સં વરદ વરદાન આપનાર.]

કોડ = હોસ, ઉમેદ, પ્રચ્છાનો મલાવડો, લાડ.

કોડ માણસ મોટું ડાળ ધાવી તારો ભક્ત મનાતોહોય તે પણ જૂઠો કરી
તેની આખરુ જાતીહોય તો તું તે સમાવીડેછે, અથવા તારા ભક્તે તારી
હાથે કંઈ કંઈ ભાગમા હાથ લાગીહોય અને તેમાં તે જૂઠો કરી—ધ. ૦.
જેના નસીબમા કંઈ સુખ ન હોય તેને પણ ધારો તો તુમે મોટું સુખ
આપીશકે, અને ભક્તને મળેલું માન તમે ખડું કરીઆપોછો, અથવા
ભક્તના લાડકોડ પૂરવાંજ એવો તમારો નિશ્ચય ખરો કરીબતાવોછો—
અને ભક્તમા ભળ મૂકી તેના કોડ પૂરોછો.

અવળ = અવળું, ઉલટું; તુકેસાનકારક.

સવળ = સવળું, સીધું, લાભકારક.

સુંદરવર — સ. (૩ પદ્યકરુ) સુધડ ધણી; સુધડ પુરુષોમા એ. ૦. હે
શ્રીકૃષ્ણ. સમા. કર્મ. ૦; સ.

પતિત — સં (પત્ત. ૫૨૩-નો ભ. ૬૦) ખટ, પાપી

પાવન — સ. (પૂ. ૫૦) પવિત્ર

હુખદુકૃતહારી — સ (હુ. ૬૬૬) હુખ ટાળનાર અને પાપ દરનાર,
સુખી પવિત્ર કરનાર સમા. ૬૦.

અર્ક. હારી, હારી—યમક.

રક્ષક — સ (રક્. ૫૦) હે રક્ષણ કરનાર પ્રથમ

દાપ — સ (દુ. ૭૫૩) અવગુણ, પાપ .

ગુણ — સ (ગુ. ૬૦) સદગુણ, પુણ્ય

(૫૬ ૨. ૪-૬. ૫૬ ૩. ૧-૨.)

દોષતણા ગુણુ માનો = અવગુણને ગુણુ ગણીલોહો. [હજીના આ પ્રથોમખાંડે જો સમા ૫૧-૨. લોહનો અગ્નિ ઠહે.]

૫. વિકુળ—સં. = બેચેન, ગભરાયલાં.

પરાધીન—સં. (પરબીજું, અર્ધાન લાભે.) મોહવશ થયલા, મારામાં પચેલા.

પ્રજ્ઞળો—(સ. પ્ર જ્ઞેયથી, જ્ઞેય જળવું.) બાળીનાખો, તદન નાશ કરો.

આરતબંધુ—સં. (આર્તે) દુખિયાના ભાઇ-વારે ધાનાર-બેલી. [જો

નખા ૦ ૬૬૦ ૪૫. ૨-૧.]

[ન કરે એવા.

સહિષ્ણુ—સં. (સહ ધા ૦) સહનશીલ, ધૈર્યવાન, બીજામાં દોષ જોઇ દોષ

અભય કરે—સં. (મી બીજું.) નિર્ભય કરનાર; શાંતિ આપનાર. સમા ૦ ૬૬૦

અવગુણુ—સં. (અવ નહારું, ઉલટું; ગુણ-ગુણ લોભાવવું.) દોષ, પાપ. સમા ૦

ઉર આણો = મનમાં લાવો, યાદ આણી મનઉતારો કરો. [કર્મ ૦

૫. સર્વેશ્વર—સં. (ઈશ સત્તા ચલાવવી.) સૌને નિયમમાં-હદમાં રાખનાર.

સર્વાત્મા—સં. = સૌનો આત્મા, જેવડે સૌ છે તે.

સ્થતંત્ર—સં. (તંત્ર આધારે.) આપઆપ્ત્યાર, પોતાની ઇચ્છાપ્રમાણે

વર્તનાર, જેને કશું બંધન નથી એવો.

દયાપ્રીતમ—સં. (પ્રિયતમ) દયારામને-મૂને અતિશયવાલો, દયારામનો

આશક. [દયારામે કૃષ્ણની ભક્તિ સખીભાવે કરીછે.]

ગિરિધારી—(જો ૫૬ ૧-૨.)

શરણાગતવત્સલ—સં. (આગત આવેલાં, વત્સ છેહવું.) પોતાને આશરે

આવનાર જેને બહુ વાલા એવો. સમા ૦ સં.

શ્રીજી—સં. = કૃષ્ણ. [શ્રી હરમી, સુભાગ્ય, જીવ ઉપરથી આશીર્વાદાર્થ

જાણે-જીવો, વમારો આવરદા વધી. ચાકરને બોલાવતાં તે જી કરીને

કેહ, તેઉપરથી માનાવે વપરાઇ આપર પતિને અર્થ પ્રવર્ત્યોહરો. શ્રીજી

હરમીપતિ=કૃષ્ણ; અથવા સુભાગ્યના પતિ = સાધુભાગ્ય કરનાર.]

પદ ૩.

૧. સિદ્ધને = થું કરવા ભાઇ. [આ રીતે ને અને કેટલીકવાર ની ઉમેરોવા

બોલનારની મમતા જણાયછે. જો ૫૬ ૧. ૧ માં, જોને.]

સ્થાવર—સં. (સ્થા લભારું.) જોકે જાગેથી બીજી જાગેએ ખસીપા-

જામ્મકે નહિ તેવું, અચળ.

જંગમ—સં. (ગમ જડું.) સ્થાવરથી ઉલટું.

(૫૬ ૩ ૧-૬)

જડ—સ. = હાલેચાલે નહિ તેવું, શ્રવ્યેતનવગરનું.

ચેતન—સં. (ચિત્ત બ્રહ્મ, વિચાર) ચેતના-લાગણીવાળું, જડથી ઉત્તરું.

પરે—અન્ય—સ. (પર બીજે, આવેના) આવે, દૂર.

જગતમાં સપળી વસ્તુપર માયાનું પ્રબળ છે અને તેથી તેને ઉપજડ રૂઢુ જડ એ હાજર રહે, શ્રીકૃષ્ણ એક પૂર્ણબ્રહ્મ છે, માટે તેનું સ્મરણ કરે તો માયાને તરી રું મુક્તિ પાવે (૨) શ્રીકૃષ્ણચરિત-સમાપ્ત કર્મ.

માયા—સ (મા માપવું) ઇશ્વરની આદિરક્તિ જોનેલીધે શ્રવ ઇશ્વરને બૂલી જગત સત્ય માની તેમાં મગ્ન થાય છે.

આત્મજી—સં. (આત્મજન, ૩ હાકડ) હાંકણ, આચ્છાદન, પડદો ૨. વચમાં આવી નજર અટકાવવી તે. ૩. બૂલાવો ખવાડવો તે

લખચોરાશી—સ. (લક્ષ ચતુરસીતિ) ચોરાશીલાખ અવતાર. (લક્ષણ) (૨) પણ બાર આંધો કે માયા બૂલાવે ખવાડી ઇશ્વરનું સ્મરણ વિસરાવેછે અને તેથી ચોરાશીલાખ અવતાર પાછા હાજર રહે

અંતર—સં. = મનમાં.

ઉદ્દેગ—સં. (ઉત્ત્ર ધણુ, વિજ મહારાણ) સતાપ ચિતા, ફિકર.

સરે—(સ. સ્વ સરુ, જુ) સીઝે, સીધે, પારપડે, થાય.

હર—સં. (હૃ લઇલે) મહાદેવ.

જેવો = જેવી રીતે. [વિશેષણ જતન, પણ સખધ વળરે-જોડે]

જંત્ર—સ. (યં યમ્ હામા રાખતુ) સચો ૨ વાનિત્ર, વાળું.

જંત્રી—(જો ઉપર) વાદી, બાજીગર, ખેલ કરનાર

સ્વર—સ. (સ્વર ધાં) અવાજ, રાગ, સૂર, સુરાવટ.

ઇશ્વર એક હાકડું છે, તે બધાના અહોડા હાથમાં રાખી જેમ ચલાવવા ચાહે તેમ ચલાવેછે, વળી ઇશ્વર એક વાનિત્ર વગાડનાર છે, તે જેવી રીતે વાનિત્ર વગડે તેવા સુરાવટ ઉડેછે-જેમ બોલાવવા ચાહે તેમ બોલાવેછે. [ઇશ્વરને પુતળાનો નાવ કરનાર લઇએ તો રૂપક એક બની બન્યા

શ્રીકૃષ્ણ—સ = નાજિયર. [યોગિનુ સમાધાન થાય.]

હરે—(સ. મ્ ધાં) બરાવછે, આવેછે.

ગરે = ગણે, ગણીખાયછે. ૨. ગરની ખામતમાં ચાયછે. [ગરે—રાખ્દનુ પ્રાપ્તના કારણથી ગરે થયુહોય, અને એમ થવાથી એક તરફનો શ્રેય પામ થયોછે. કેવાયછે કે દાથી કાકુ આપુ ગણેછે અને પાકું લીડાંસારે કાકે ત્યારે આપ્તનુઆપુ, પણ-બાગીને જોયુહોય તો અગર ગર નહિ.]

જેવું—કાળે [મળવું ઇશ્વરથી નિર્મોહ થયુહોય તે.]

(પદ ૩. ૭—૮. પદ ૪. ૧—૨.)

૭. સંચી—(સ. ચિ ધાં) એકું કરી, રાખી.

હરે—(સ. દ લક્ષ્યેતું.) ફાડીનાખે, ટાળે.

આપપાતું=હુંપાતું, અહંભાવ, હું પુરુષપ્રયત્ને બધું કરી શકું એવું અભિમાન.

કુળ—સ. (કલ્ એકું કરું.) સમુદાય, જથો. ૨. મૂળ, બંડાર.

મૂળવિચારે=મૂળને ધોરણે, વેદાંતમતે. ૨. આરુ મૂળ શું યોગે વિચાર

ખરે=ખરેખરું. ૨. નાશ પામે [કર્પાધી.

(૨.) અહંભાવ એજ વેદાંતમતે ખરેખરો અજ્ઞાનનો સંકાર—અહં-
ભાવથી અજ્ઞાન પરિપુષ્ટ થાયછે (અજ્ઞાનથી અહંભાવ ઉપજે અને અહં-
ભાવથી અજ્ઞાન વૃદ્ધિ પામેછે.) ૨. અહંભાવ એજ અજ્ઞાનનો બંડાર—
મોહું અજ્ઞાન છે, અને તે હું મૂળ કાણુ છું તેનો વિચાર કરવાથી મટેછે.

૮. ઉપનિષદ—સ. (ઉપદ્. ઉપ પાસે, નિષદ્ બેસતું.) વેદાંતશાસ્ત્ર.

ઉપાં આચરે=વેદાંતશાસ્ત્રમાં કહેલુંછે.

રાધાપર—સ. (રા પસદકરતું) કૃષ્ણ. [સદા-ધિક્ષા એ રૂપધાનગોપની બી
ને કૃષ્ણની સુખ્ય પ્રિયા.]

પદ ૪.

૧. પ્રેમઅંશ—વિ. સ. (પ્રી ખુશ કરતું, અર્થ લાભ કરવા.) ઇશ્વરના સુખ્ય
ચુલ્કમાંનો એક જે પ્રેમ, તેમાંનો કેટલોક પ્રસાદથી—ઇશ્વરકૃપાથી
અથવા સંસ્કાર-આગ્રહાં કર્મોના વધારથી જેનામાં હોયછે તે.
૨. ઇશ્વરી પ્રેમના વિભાગસાથે. સમા. બહુ.પ્રેમરસ—સં. (રસ વ્યાખ્ય, ચાતું.) પ્રેમની મિઠાઈ-દુનવ; ઇશ્વરપર
પ્રેમભક્તિની મિઠાઈ. સમા. કર્મ.

કરે—હિ. (સં. સ્થિર-ઉપાધી.) ટકે. ૨. રુચે, ગમે, આવ ગોટ.

કનકપાત્ર—સ. (કન્ટ ઝળકતું.) સુનાતું વાસણ. [નિકલે.

ફાડીને નીસરે—(સ. સ્ફુટ્ ભાગતું, નિ. ખાર, સ જતું.) આરપાર કરવી—
(૧) પ્રાણીમાત્ર ઇશ્વરના કોઈ કોઈ ચુલ્કસાથે જનમેછે, તેમાં જે પ્રાણી

ઇશ્વરના પ્રેમચુલ્કસાથે જન્મેલો હોય તેનેજ પ્રેમભક્તિ રુચે.

[આ પદમાં અલંકાર પલ્લખાયા દર્શાવ્યા છે]

૨. સકરખેર—ફા (શં. સ. સર્કરા—હિ. સ્ફર.) શાકર ખાનારો જીવો.
[રાકર અને ખાંડ, એ સખેરો દાઢ ઉલટે અર્થે પ્રવર્તેછે. દાઢ જેને ખાંડ
હિપેલિયે તે=ગાંઠ યાકર છે; અને જેને યાંકર હિપેલિયે તે સર્કરાખા
છે. રાકરિયાચણા—એમાં સાકરનો અર્થ જુએ.]

(૫૬૪ ૨-૫)

જીવન—સં. (જાન્ ધાં) જીવવાને આધાર

ક્ષારસિંધુ—સ (ક્ષર પિત્તજલ) ખારાં પાણીનો સમુદ્ર. (લક્ષણ) સમાન્કર્મં
[અધેડો શાકર ખાધાથી મરીનય, માઠલાની બાબત તો ઉપાડીજ]

૧. સોમવેલી—સ (સ્વલ્લ. વક્ દાઝીનાખતુ) એક જાતની વેલી છે.
સમાન્કર્મં [એનો રસ બ્રાહ્મણો ચક્ષમા પીતા, એમા ખદુ કંક હોયછે]

રસપાન—સ (રસ્ આખતુ લેનત પડવી, યા પીવુ) રસ પીવો તે

શુદ્ધ—સ. (શુદ્ પવિત્ર કરતુ નો ભૂં ફું) ચોડ્યો-ખરેખરાં બ્રાહ્મણ
માખાપથી જન્મેલો, વગળવશીથી ઉત્પટો. [વૃકમંદેર.

વગળવશી—(સ. વિ + ગલ્ પડતુ-શ્લઘતુ) વર્ણસકર, ત્રિશ્ર, બટ,

વમન—સ (વમ્ ધાં) ઓઠારી, ઉનટી

(૨-૫) જે વનસ્પતિમા એવો ગુણ છે એમ વેદ કહેછે
[સોમયાગમા બ્રાહ્મણોને કામમા આણતા તે યુદ્ધ બ્રાહ્મણ છે કે કેમ એ
જેવાને સોમવેલી પુટી તેનો રસ તેને પાતા. તે રસ જે પેઠમા ઢકે
તો તે યુદ્ધ બ્રાહ્મણ કહે ને ચક્ષમા કામમા આવે, પણ જે ઉલટી ચક્ષમક
તો તેને વર્ણસકર ગણી કાઢતા]

૪ અધિકાર—સ (અધિ + કૃ સત્તા આપવી) યોગ્યતા, લાયકપણું

અર્થ—સ. (અર્થ મામતુ) હેતુ, કારણ, મતલબ, કામ

સરે—(સ સ જલુ) થાય, પારપડે

મત્સ્યભોગી—સ (મત્ પુસતુ, મુજ ખાવુ, ભોગવતુ) માછલા ખાનાર
માછલાં જેનુ ભક્ષ છે એવો સમાન્કર્મં ૨ બહુ.

મુક્તાકૃણ—સ = મોતીના દાણા, મોતી

ચંચુ—સં (ચન્ ખાવુ) ચાચ

[જરૂરના છે તે.

સાધન—સ. (સાધ્ હેતુ પારપાડવો) ઇશ્વરકૃપાનેમાટે જે જપતપ ઇન્

૫. પુરુષોત્તમ—સ = પુરુષોમા ઉત્તમ-વિબલ, કૃષ્ણ સમાન્કર્મં સં

પૂઠ કૃદે—= વચ થાય [કૃષ્ણ ગોપીઓને વચ વરત્યા એવી નાટલીલા
કૃષ્ણે, યજ્ઞની, એ ત્રિજાર ધ્વજના મનમા ઢસેજ]

ગોવર્ધનધરે—સં. (ગોવર્ધનં ગો ગાય, ર્થ વધાર, ય ઉઠાવતુ) ગોવ-
ર્ધન પર્વતને ઉચકારાખનાર, કૃષ્ણ સમાન્કર્મં હિં. જ્ઞે ૫૬૧-૨)

ત્રેમભક્તિ—સ. (મન્ ભજતુ) ખરે ભાવે ભક્તિ આશકભાશૂકના જેવી.
[વૈષ્ણવમતે કૃષ્ણ એક આશક છે અને તમામ વૈષ્ણવો—સ્રીપુરુષ સર્વ
તેની માથક] સંમાન્કર્મં ૧૦ અથવા મધ્યન્કર્મં—

વરે—સ. ક પસકરતુ) પરણે ૨ પ્રસન્ન થાય, કૃપ

(૫૬.૫. ૧-૩.)

ભવ—સં. (ન હોવું, થવું.) સંસાર, સંસારી રિચિત.

ભવમાં બટકતાં = મોક્ષ ન પામી જનમમરણના ફેરા કરતાં.

કાળ—સં. (મલ્લ ગણવું) વખત; બુઝ.

વહીગયા = જતારયા પાણીના પ્રવહ-રેલાની માફક.

હુધ—અ. (હદ.) સીમા, અવધિ, આખર.

[કરો.

રાખો—(સં. રક્ષાં) રક્ષણ કરો, બચાવો, જનમમરણથી હાલુ એમ

હાથમહી = હાથ ગાલી, આશરો આપી, ચોતાનો કરી યાપી.

ત્રિતાપ—સ. (તપ્ તપવું.) ત્રણ તાપ-કુખ-આધિ વ્યાધિ ઉપાધિ, સમા

દ્વિયુ. [આધિ = મનની પીડા, લય રોષ ચિન્તા વગેરેથી થતી; વ્યાધિ =
શરીરસંબધી રોગ; ઉપાધિ = ઉપદ્રવ, એવિત્ત આવીપડેલું સહ, સંસારી ખટપટ.]

દાધ્યો—સ. (દગ્ધ. દહ બળવુંનો ભૂં કૂં) દાઝેલો, બળતો, પીડાતો.

ત્રિતાપનો દાધ્યો = ત્રિતાપથી-તાપે દાધેલો. [ત્રિણ વિં ને ડામે પશ્ચિ.]

શીતળ—સ. = થડો, ટાડો; સુખી.

[દયાળુ.

કૃપાનિધિ—સ. (કૃપ્ દયા હોવી; નિ + ધા મૂવું.) દયાના ભંડાર, અતિ-

સુખધામ—સ. (ધા મૂવું.) સુખનું ધામ, ઠરવાનું ઠેકાણું.

[થરથર

વિશેષણ, અથવા કૃષ્ણનું સમોધન.]

કરુણાકટાક્ષો—સ. (કટ પ્રવહીકામ, સહાયક; અભિ આંખ.) દયાભરી

આંખ, રહેમનજર. સમા. મધ્ય. [કટાક્ષનો ખરો અર્થ તો-કંઈક કરડી

વાંકી નજર; કિલમિપકોશ બાગવાનું ફેલે એટલે સંજરે.] [પાપ.

કિલમિપકોશ—સ. (કિલ્મિશ્વન્નિલ્ પાડવું.) પાતક-પાપનો ભંડાર, અપાર

૨. ખરાખરી—કા. = સરખા થવું તે, અરસાવરસી, હરોખરી.

શુભ—સં. = ચણાડી.

[ખરાખર, સરખા.

સમતોલ—સ. (નુલ્ય. સમ સામે, તુલ્ય તોળીશ્યાય તેવું, તુલ્ ધા.)

(૧-ક) મારી માડી કસ્ટી-પાપોનો વિચાર કરી આશરો નહિ આપ્યો તો.

(૨-ક) અલ્પ દૃષ્ટાંતસાથે પૂર્યા. (૨-ખ) હું પાખરગ્રાણી, અને તમે તો

મોટા મનના સૌનાં પાપ ટાળનાર-હરિ (દૃ હૈલેવું-દૂરકરવું.) [નય.

૩. અંધિનાશી—સ. (નશ્ મરવું.) અમર, પરમાત્મા, ઇશ્વર. સમા. બહુ.;

લહી—(ય. લજ્ જોવું.) બણી, ગણી; છો એવી ખાત્રીથી.

ધર્મધરંધર—સ. (દ ધારણકરવું.) ન્યાયની બુંસરી ધરનાર, ખરા ન્યાયી.

અલ્પ ૩૫૬. સમા. દિ. (વિભક્તિનો પ્રત્યય રહેલોછે.)

(પદ ૫ ૩—૪. રુખમણીવિં ૧—૪)

દારેથી—સં. (દૂ હાંકુ.) પારણેથી; શરણે આવીને પછી.

નિજનો—સ. = પોતાનો. [તે પ્રત્યય અમરતો વધારે છે]

નિજનો કરીયો=પોતાનો સેવક કરીને યાપો. [જિં-૧-રાખો હરિ હાથ મહી.]

૪. અનાથ—સ. (નાથ ધણી) નિરાધાર, લાચાર. સમાં બહું

સામુખ—અવ્યં સ. (સમુપ. સમ સાથે મુલ મોડું) સામે, તરફ.

પૌત્ર = પારપૃ

રુખમણીવિવાહમાંથી.

૧. વળીતા—અવ્યં (સ. વળ્ વળતું) પાછા, ફરીથી.

શુકલ—(જે. ગર્જનેની-પ્રેમા અધ્યાં ૨૦—૧)

ભૂપતિ—મ. (મૂ પૃથ્વી, પતિ ધણી-પા રક્ષતું.) રાખ-પરિક્ષિત. (જે. ભૂપાળ-પ્રેમા અધ્યાં ૨૦—૧)

પ્યારી = પ્રિયા, જેના ઉપર પ્યાર હોય તે સ્ત્રી-રુખમણી.

પતિ—સ. (પા રક્ષતું.) ધણી-કૃષ્ણ. [હજી પરણ્યા નથી, તોપણ જન્મો-જનમ ધણીધણિયાણીને સખધિ અવતરે છે માટે.]

[રુખમણી એ વિદર્ભદેરાના લીમકરાબની પુત્રી એ વરવાળેગ યજ્ઞ ત્યારે એને એના ભાઈ રુકમનો વિચાર શિશુપાળસાથે દેવાનો હતો પણ એની કૃષ્ણ કૃષ્ણને પરણવાની તેથી એણે પોતાના મોરસાથે કૃષ્ણને એક હાનો કાગળ મોકલાવ્યો, તેમા લખ્યું હતું કે હું મામખાર અંખાની પૂળ કરવા આવું ત્યાંથી હરણ કરજો, અને કૃષ્ણે તેમ કીધું એપછી દ્વારિકા જઈ વિધિપૂર્વક એમના લગ્ન થયલા]

૨. ભૂદેવ—સ. (મૂ પૃથ્વી, દિવ તેજમારણ) પૃથ્વીના ધણી, આદ્ય-ગતિ--(સ. ગમ્ જતું) રિયતિ, દલા, હાલત. [માનને અર્થે.]

રાજકુમારી—સ. (કુમાર જેવું) રાખની છોકરી-રુખમણી.

નિદ્રા—સં. (દા સૂત) ઊંઘ.

૩. વિહાંખ—મં. (લ્હ લખાવડું) વાર, ડીલ.

તતખેવ—અવ્યં = તુરત, તરતજ. [કવિતામા વપસાય છે]

ચિંતા—સ. (ચિન્ વિચારતું) કાળજીસાથે વિચાર, કાળજી.

ચિંતા મન વસી = મનમા કાળજી થઈ કે હવે જતુજ.

૪. સારંધિ—સ. = રથહાંકનાર, ગાડીવાન.

રથ—સં. = વેલ, ગાડી.

શીધે—અવ્યં સં (શ્ચ) તરત. જલદીયા

(રુખમણીવિં ૪-૧૧.)

સજ—સં. (સજ્જ. સસ્જ્જ-નો ભૂં ૬૦) તૈયાર.

આરૂઢ થયા—સં. (આ + રૂઢ ધાં નો ભૂં ૬૦) ઉપર બેઠા.

૫. ચતુરશિરોમણી—સ = ચતુરપુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ. સમાન સં; શિરોમણિ=મા-
યાનું મણિ. [આખાં અંગમાં માથું ઉત્તમ, માયાનું ભૂલુ તે પણ ઉત્તમ.]

ત્રિયા—સ. (ત્રી.) તે ત્રી-રુખમણી.

વધામણી=શુભવર્તમાન, શુચિઅપર. (સ. વર્દમાન આબાદથત રથ વધવું)

૬. ખેડાવીઓ—(સં. કૃષ્ણ ખેડવું-પ્રે. બેઠે.) ઢંકાઓ-રથનાં પંડાંથી જમીન-
પર ચીસા પડે તે બધે આસ. [સ. સિદ્ધ પ્રે. બેઠે લંબવું હેરાન કરવું,
એ વખતે ખેડવાને અર્થે પ્રવર્તેછે.] [અતિ ઉતાવળો.

વાયુવેગેકરી—અન્ય. ય. (વા વાવું, વિજ્ઞ હાલવું, ધુળવું.) પવનની ગતિએ,

ઢંકનપુરી—સ.-રુખમણીના આપનું ચોરેર, વિદ્યમંદેશની રાજધાની.

૭. સુકન—સં. (શકુન પક્ષી.) સારાંમાંથી ચિન્હ-અર્થમાં સારાં. [મૂળ
પક્ષીની જડપક્ષી એ ચિન્હ ભેવાતાંદરે. સરખાવે, auspicious -
પક્ષી, અને aspect હ બેઠેછું.]શ્રીઅંગે—સ. = પોતે. [અમાનુષ્ય માન આપવાને શ્રી શબ્દ વાપરેછે;
વળી શ્રી=સર્વશ્રી, અને રુખમણી એ લક્ષ્મીનો અવતાર.]

૮. વામ—સ. = ડાબું.

ઉર—સ. (ઉરસુ.) છાતી; સ્તાન.

ખાડું—સ. (વાઢ બળવાન થડ) હાથ.

કરડી = રથરથને એકાએક ધુણ

વિભાસણ—સં. (વિસ્મયન ?) આશ્ચર્યસાથે મોટા અદેશમાં પડવું તે.
ઉડા વિચાર. [વિભાસણ કરવું-એમ બોલવાનો સમાસથી વિવાદ છે]
પોતાનું ડાબું અંગ કરડવું એ એક એવું કૃત્ય કેવું દરે એમ રુખમણી
વિચારતાંહવા એટલામાં પોતે કૃષ્ણને તેડવા મોકલેલા પ્રાસણને આમર્થ્ય
પામી વિચાર કરતાં કરતાં આવતો દોડી, વિભાસણ એટલામાટે કે
આટલીવારમાં શીરોતે આવીપોંચ્યા [ત્રીનું ડાબું ને પુરુષનું જમણું અંગ
કરડે એ શુભચિન્હ મણાયછે] [કૃષ્ણ (રૂઢાયા.)

૯. પ્રાણ—સ. (અન્ આસરેવે.) અવ. ૨. જેની આસે પ્રાણ રહારહેલો તે-

૧૦. સમીપ—સ. = પાસે.

૧૧. પધરાંયા = આજ્યા, તેડીલાંબ્યા.

[દેવી માનસાએ બોલાવવાને અર્થે

આજ્યા વિશેષ, પપસપડ.]

[રૂપોછે તેને-કૃષ્ણને.

પ્રાણુછવન—ય. (અન્ આસરેવે; જીવ અવનું-પ્રે. બેઠે.) જેપડે પ્રાણ

(રુખમણીવિં ૧૧—૨૦.)

(૧૧-ખ) રુખમણીનું બોલવું છે-તમે મારા પ્રાણના આધારને તેડીલાંબ્યા તેને યોગ્ય ને તેના પ્રમાણમાં હું તમને કહજ આ તરી નથી

અલં ૧૨૫મ.

૧૨. જગદંબા—સ. (જગત્ + અંબા.) જગતની માતા, આદિમાયા. [રુખમણી એ આદિમાયાનો અવતાર છે; સીતાજી પણ. જો. મિરં અં ૩૩-૬.]
મંદિર—સ. (મદ્-મંદ્ સંતોષ પામવું, ખુશ થવું.) ધર.
૧૩. દ્વારિકા—સ. = કૃષ્ણનું રોહિર-ચુન્નરાતાની તે સમયની રાજધાની.
કેમ નીપત્યું—સ. (કિમ્ ઇ, નિષ્પન્ન હતપત્ર થયું) થું થયું.
કથી—(સ. કચ્ ધાં) વિસ્તારથી વર્ણન કરી, અથડતિ, સધળું.
બળદેવજી—ગણિભદ્ર, રામ. (જો. પ્રેમાં અં ૧૬-૨.)
૧૪. હુળધર—સ. (હલ હોળ, ઘ્ ઝાલવું.) બળદેવ, બળભદ્ર. સમાં દિ [એનું આયુષ્ય હળ હલ મારે આ નામ.]
૧૫. પત્યા—(સ. પત્નય્ નાસીજવું.) ગયા.
શીઘ્રતા—સ. = ત્વરા, ઝડપ, ઉતાવળ. [રાજાં
૧૬. લીમક—સ. (ભીષ્મક. મી બીવું-પ્રેં ભેદે) રુખમણીનો બાપ વિદર્ભદેશનો સનમાન—સ. (સમાન). આદરસત્કાર; માનથી મળવું તે.
હુળીમળી = મળીભેટીને.
૧૭. ઉતાર્યા—(સ. ઉત્ + ાં બોળવું-પ્રેં ભેદે ઉત્તારવું.) મુકામ આપ્યો.
સ્થળે—સ. (સ્થા રેવું.) ઠેકાણે, ધરમાં. [સમાં અં ૦
જાનીવાસો—સ. (જન્યવાસ.) વરની સાથેનાં માણસોનેમાટે મુકામ.
ઇન્છાબળે—સ. (ઇષ્ટ-ઇચ્છ્ ધાં) ઇશ્વરઇચ્છાએ, એનીમેળેજ.
૧૮. બહુવિધિ—સ. (વિધા આજ્ઞા રસ્તા) ઘણીઘણી રીતે. સમાં અં ૦; બહુ
આભુપણુવજે—સ. મૂપ્ શોભાવવું; વસ્ પેશવું) ધરેણાંગાંં અને પોતાક, હુણાં. સમાં ૬૬.
૧૯. ઠરવું—સ. (સ. સ્થિર હૃદ-હૃપત્થી) પ્રસવ થયું, સંતોષ પામ્યું.
૨૦. આગતાસ્વાગતા—સ. (આગત આવેલા, સુ+આગત બસે આવ્યા.) આદરમાન, પ્રોણ્યાચારી.
૨૦. સુધડતા—સ. = ચતુરવિવેકીપણું. (સ સુ સારીરીતે, ઘટ્ ગાઠવું ?)
મોહુ—સ. (મુહ્ ધાં) રૂપચુકર્મથી સામાનું મન લોભાવું તે
જોગ—સ. (યોગ્ય-ઢુજ્ જોડવું-નો વિધિવિનિયત) લાયક.
[મોહ પામ્યું સહુ—આ રીતે નપુસકવિં વાપર્યાથી ઘણી મોટી સંખ્યાનો બાપ આવેછે-વરકરમાં એટલું માણસ કે અણવાં પાર ન આવે.]

(રૂપમણીવિં ૨૧—૨૪.)

૨૧. સુદૃઢ—સ. (સુ સારીરીતે, કૃત કરેલું.) સારાં કામ, પુણ્ય. સમાં કર્મોં
આં—અવ્યં = અહિંયાં, આ બાળતમાં. [આપો.

ફળો—(સં. ફલ્ ધાં) ફળનો લાભ આપે એવી હાલતમાં આવો, ફળ
તેથડી = અમારાં પુણ્યનેલીધે, અમારાં પુણ્યનાં ફળરૂપે.

[પુણ્ય-પુણ્યનાં ફળ પણ બીજા વસ્તુની માફક અપાયલેવાય, કે માત્ર
લોકોની એવી ઇચ્છા ?]

૨૦-૨, અને ૨૧-માં સ્લ૦ ૨૨મ.

૨૨. તોરણ—સ. = આંખાનાં કે આસીપાલવનાં પાંદડાંના હાર.

કંઠળીસ્તંભ—સ. (સ્તંભ ટકા આપવા.) કંઠના ચાંબલા, કંઠ ચાંબલીની
માફક રોપેલી. સમાં કર્મોં (રૂપમણીમાં—૫૦—થા.૫.)

કહી નવ બાધ = વરણી નહિ સકાય. [કવિતામાં વપરાય છે. બધ, એ
કંઠ અતિવાચ્ય થાવું ન હોય, પણ જન્—જાં થવું—ઉપરથી ઢરી. “શ્રીમ-
લેશના ગુણમામ તે એવે લખ્યા નવ બાધ.”]

૨૩. પીઠી—સં. (પિષ્ટ-પિષ્ઠ ફળવું—નો ભૂં ફળ) સડી ફળેલી મુગંધીસાયે હળદ.
[વસ્ત્રન્યાને શરીરે થોડાક ફાંડા આગમચળ એ ચોળવાનો રિવાજ છે.]

મંગળ—સં. (મન્—મન્ હાલવું) આશીર્વાદનાં ગીતો.

શિશુપાળ—સ.—દમધોપનો વસુદેવની બેનથી થયેલો પુત્ર. [બે નન્મથો
ત્યારે એને ચાર હાથ ને ત્રણ આંખ હતી. એની માએ એને મારી-
નાખવામાડ્યા ત્યારે આઠાસવાણી થઈ કે એને હાથે એનું મૃત થવાનું
તેના બેવાથી એના બે હાથ ને એ આંખ ખરીપડી. સમાંસબધી
એવા આઠાસ તેમાં કૃષ્ણ પણ હતા. એના બેવાથી તેના બે હાથ ને એ
આંખ ખરીપડ્યાં. શિશુપાળની માએ કૃષ્ણને કહ્યું કે તું એને મારીશ
નહિ, ત્યારે કૃષ્ણે કહ્યું કે એના સો અપરાધ સાંખ્યાપણી મારીશ. રૂપ-
મણીનાં લગન શિશુપાળસાથે થવાનાં હતાં તેથી તે બન લઈ આવેલા
કૃષ્ણે રૂપમણીનું હરણ કર્યું તેથી કૃષ્ણશિશુપાળને વેર પડ્યું. પાંડવના
રાનસુયજ્ઞમાં શિશુપાળે કૃષ્ણને સો ચાળ નીધી ત્યારે તેણે તેનું માર્યું
પોતાનાં મુદસનચક્રવટે લગાવીરીપું.

[(૧) આ બોલવું લોકોનું છે, લોકોના ભાવમાં કવિ પણ એમ કહી શકે.
પેલો-સખ્દ આવે ઠેકાણે વિરસકાર બતાવેછે—પણ હાસ્યમાં કે ખરો]

૧૪. મધ્ય—અવ્યં મ. = વચ્ચોવચ.

ચરણ—સ. (ચર્ જવું) પગે.

(૧) વચમાં રૂપમણી પગે ચાલેછે અને આસપાસ ફરતી પછી જિણે
ચાલેછે. [પણ ત્યારે ૩૭ માં, નિવરણકંઠ યત્રી એમાં રૂપમણી ૪૦ છે, તે
કેમ ? કેવાલયની બાર ૨૫ હોય, અને પાછી ૨૫માથી ઉતરી દેવલમાં
જવાંસુધીનું વર્ણન હોય.]

(રુખમણીવિં ૨૫-૩૦.)

૫. ખડ્ગ—સ. (સદ્ ચીરું.) તલવાર.
 શસ્ત્ર—સ. (સમ્ પાયલ કરું.) હથિયાર.
 પાંકીરયાં = ધા કરવા ટાંપીરયાંછે, તૈયાર ઝળકીરયાંછે.
૬. નૈવેદ્ય—સ. (ન્ય. નિવેદ આપવું તે.) દેવને ધરાવેલું આવાનું, પરસાદ
 તંબોળ—સ. (તાવૂલ.) પાન, પાનની ખીડી.
 ધરાવીઆં—(સ. ૪ લેવું-પ્રે. ભેદ.) દેવની આગળ મઝ્યાં, અરખ્યાં.
૭. ધરી—(સ. ૪ ધરવું.) ધરાવી, ઉપર ચડાવી.
 ભરથાર—સ. (મર્ત્ત. ૪ પોપવું.) પતિ, ધણી, વર
 ફળ—સ. (ફલ્ ધાં.) લાભ, પોતે પૂજા કરી તેનું પરિણામ.
૮. શુરપત્ની—સ. = શુરની ધણિયાણી, ગોસણી.
 શુભદ્વારે—સ. (શુભ દાહવું) મોડેથી, મારફતે. [સરફતમા મુજ કે દ્વારા
 એક જ હોય, બન્ને નહિ.]
- ઉમા—સ. = પાર્વતી. [સિવ પતિ પામવાને એ ઉમતપ કરી દેહ દમતી-
 હતી ત્યાં આવી એની'મા મેનાએ કહ્યું—અરે મા નહિ = અરે પુત્રી, હું
 આમ દેહ મા દમ, તેપરથી આ નામ.]
- કાંચાવર—સ. (કાંચ-કાંચ ધાં. ૪ પસદકરવું) ધારેલો પતિ. સમા. મધ્ય.
 કારણ—સ. (કારણ) મનની મતલબ, ધારણા, હેતુ, ઉમેદ.
 સિધ્ધ—સ. (સિદ્ધ-સિધ્ધ ધાંનો ભૂં ૬૦) પારપડેલી, બરઆવેલી.
 (૧) પાર્વતીજી જાતે નહિ બોલતા ગોસણીને તેણે પ્રેરણા કરી ને તે
 બોલ્યાં એટલે જણે પાર્વતીજી બોલ્યા કે—તારો ઇચ્છેલો વર મેળવવાની
 તારી જ ધારણા તે પારપડેલી સુમન—તેજિને કંઈ વિતા ન કર.
૨૯. સુકુમારી—સ. (સુમાર્ એલવું) સારી-સુધક છોકરી-સ્ત્રી. સમા. કર્મ.
 સખીકર કરે મહી = મેનપણીનો હાથ પોતાને હાથે આવીને.
૩૦. વાગુડી—સ. એક મોટા નાગ જેને વિભયના કુર્મઅવતારમાં સમુદ્ર
 મથતીવેળા નેતરને ઠેકાણે મદ્રાચળ પર્વતની આસપાસ વિટાળ્યો હતો.
- વેળ—સ. (વેળી વેળ હાલવું.) ચોટલો ચુંથેલો.
 સચ્ચીકણ—સ. (મન્નિક્ષણ ચિક્ષણ ચીકણું.) તેલપુલેલના ચિકાસવાળી,
 તેજમારતી. સમા. બહુ. [અથવા બહુ.
 અધ્યંદ્રાકારે—સ. = અરધા-સાતમઆઠમના ચદ્રસરખું. સમા. કર્મ.
 નાસા—સ. (નમ્ અવાજ કરવો, સુખવું) નાક.
 શુક—સ. = પોપટ.

(રૂપમણીવિં ૩૦—૩૩.)

નાસા બાળે યુક વળી રે = નાક વળેલું પેપટની ચાંચસરખું

૧. અને નાક પેપટના નાક—ચાંચસરખુ.

અલ૦ ઉપમા, ઉત્પ્રેક્ષારૂપક.

૩૧. શરૂની—સ. (સગ સસતું—વદ્રમાં એવો આકાર દેખાયછું મારે.) ચદ્ર.
 હંતપંક્તિ—સ. (વન્ પસારતું.) દાંતની હાર, હારબધ દાંત
 કુંદકળીપુષ્પ—સ. = કુંદનાં પૂગં ખીલેલાં નહિ એવાં ફૂલ, કુંદફૂલની
 કળીઓ સમા૦ ૫૦.

બરખેછે—(સ. રૂપ હંડકાવ કરવો.) પડેછે બરસાદની માફક.

હરખતાં—અલ્પ૦. (સ. ક્ય ખુશખતું.) હાસ્ય કરતાં, મદ મધુરું હસતીવેળા.

(૧) મંદ મધુરું હસતીવેળા એના હારબધ એવ દાંત તે બાળે કુંદફૂલની
 કળીઓ વરસતી હોયની ! અલ૦ ઉત્પ્રેક્ષારૂપક, અને—ઉપમા સુસ૦

(૧) અલ૦ અતિવ્યોક્તિ.

૩૨. ત્રાજૂડી = ત્રાનો કાંટા-તોળવાનો. [ત્રાજૂડ લઈએ તો-હુલ્લુ.]

શોભીએ—(સ. જુમ્ સારુ દેખાતું.) શોભેછે.

રહે—સ. (હૃદય.) ઊતીએ.

કટિ—સ. = કેડ.

લોભીએ—(સ. લમ્-ધા૦ પ્ર૦ ભેદ.) લોભાવે, મોહ પમાડે. [અર્થમંદ પણ
 લેવાય શોભીએ-લોભીએ, અપ્રથમપુરુષ નથી.](૧) ત્રાજૂડી શોભીએરે—નાના લટકલટક થતા કાંટાસરખી શોભતી.
 અલ૦ ઉત્પ્રેક્ષારૂપક. ત્રાજૂડું—આખ મોટી અણિયાળી થપળ,
 અને હુંદણ શોભીરહુંછે—આલે કે કપાળે. (૨) ઊતીએ એક હાથ
 રાખેલોછે, અને કેડ સિંદના સરખી પાતળી છે, અથવા ઊતી—એ સ્તન
 તે કર-હાથીની સુડ-બે કુંભરમળ છે, અને કેડ ધ૦; આ બધા કાઠથી
 ફથતું મન લોભાયજ [હરિ સ્પષ્ટ વાપર્યોથી વર્ણન વિશેષ સતેજ
 ચાયછે હરિ-બીબના મન હરવાવાળાનું પણ મન લોભાય]

૩૩. મંદગતિ—મ (મદ્ આજસ કરવું, ગમ્ જવું) ધીમી ભૂંટતી આસથી.

નૂતન—સ. = નવાં; કેંઈ નવીજ તરેહનાં. [સમા૦ કર્મે૦

નખશિખ—અલ્પ૦. સ. (શિખ્ હાલવું) પગના નખથી તે માથાપરના

નિમાળાની અણીસુધી, આખે શરીરે સધળેજ. સમા૦ અલ્પ૦.

આભ્રણ—સ. (આમરણ, ૪ પોષણ-વધારતું મુદસ્તાને.) ધરેશું.

હુટહર—સ. (હુપ્ બગાડતું—નો ભૂ૦ હ૦ હુટ.) પાપીનો અતઃકરણે તો.

હુટહર શસ્ત્ર છે—પાપી વિચારના માણસોની, અથવા શીઘ્રપાળની
 સાથે આબનારની ઊલીમાં તો તે ધરેશું હથિયારની માફક સાથે છે.

(રૂપમણીવિં ૩૪-૪૦.)

૩૪. નિરખવાકારણે સ.—(નિરીક્ષણ. નિર્ + ર્દશ્ ધા०) ધારીને જોવાસારુ.
કેશી—સ. (ક માધુ, ર્દશ્ સત્તા ધરાવવા.) નિમાળા.
લટકો = છટાવાળો ખુબીભર્યો ચાળો. (સ લટ બાળકચતું-જો ૫૬ ૧-૩.)
વારણે = આવારણું લેતીહોય તેપ્રમાણે હાથ કરી. [વારણ-વાર્ દૂરકર્યું
વારણું-ઓવારણું-નો ખરો અર્થ આવો છે-પોતાનાં વાલાને ભેધ તેને
કોઈ દાડો સકટ ન આવે, આબુહોય તે જય ને સદા સુખમા રહે એવો
આશીર્વાદ દેતા, અથવા સ્તમ્ભકાળના હરખમા તેનીતરફ હાથો કરી તે બે
હાથની મુઠીઓ પોતાના લમણાંઆમળ રાખી તેના ટાયકા ફેરડવા તે.]
[આ કહી ધણી રસભરી મીઠી છે, એમા બે ભાવ મિશ્રિત છે-ખાલ્યા-
વસ્થાનું નિઃશક ને નિડરપણુ, અને તેની સાથે યુવાવસ્થાના આરંભનું
લટકું. નિમાળા સુખપર સુખીરેવા એ ખાલ્યાવસ્થા સૂચવેછે, અને
કૃષ્ણને જોવાના હેતુથી તે ખસેડવા એ પ્રેમનો આવિર્ભાવ]
૩૫. મુર્છિત—સ. (મુર્છ ધા०) અચેત, ખેમાન, બેહોશ
૩૬. તારણી—સ. (સં વૃ ઓળખવું-બાળપણ.) જીવાન સ્ત્રી-રૂપમણીએ.
નેત્રવડે—(નાં દોરવડું) આંખને, અણસારે, આંખે ઇશારત કરીને.
સમે—સં. (સમય.) વખત, ખરો વખત, તક, લાગ. [ખરૂ ૩૫-સમે-
હોય, સમય-સમદ-સમે]
૩૭. નિજ—સ. = પોતાનો રૂપમણીનો.
દંડ—સં. (દંડ શિક્ષા કરવા.) દાડો, ડાંગવો.
૩૮. જે જે—ન (જય જય) જીત થાઓ, કલ્યાણ થાઓ, સધળાં રૂડાં વાનાં
થાઓ-એવા મોલનારના સુભેચ્છાસૂચક સંબોધો. [સમૂહ-લેતાં.
સુરજન—સ. (૦જન. જન્ પદાચર) દેવલોક સમા કર્મ૦; ૫૦-જન =
કર મદ્યો = હાથ આલ્યો-હાથ પકડી રથમાં બેંચીલીધાં, અને તેને પરણ્યા.
૩૯. સુરજન—સ. (જન) સગાંવાલાં; બગવાનના બકત. સમા ૦ કર્મ૦
મુરછા વળી = બેચુદ્ધ અવસ્થામાંથી શુદ્ધિમાં આવ્યા ત્યારે.
રયામ વદન—સ (૦વદન વદ બોલવું) કાળાં-અંખવાણાં-ઓસિયાળાં
મોડાં. [રયામ, કારણ કે તેઓ સિદ્ધપાળસાથે આવેલા અને કન્યાનું
કોઈ દરજ્જુ ન કરીજય માટેજ તેઓ ધન્યતલવારે સાથે ગયલા. એ
મોટામોટા શબ્દોત્તરફ વિરરનાર અને કંઈક માન એવી બે લાગણી
કવિ દાખવેછે-રયામવદન, એ વિરરકાર બતાવેછે, ને મુરછા આવી તે
વખતમાં કૃષ્ણની પાસે રૂપમણીનું દરજ્જુ કરાવ્યું, એ કંઈક માન સૂચવેછે.]
૪૦. હરણ—સ. (દ્ હરલેવું) બળાતકારે-જાનરજસ્તીથી લઇજતું તે.
અલં ૨૪૫.

નર્મકવિતા.

ઝડતુવર્ણનમાંથી—૨૧૧. (૧-૫.)

૧. ઉકળાટો—સ. (ડન્કલ્ હચે ફેકતુ) ગરમીથી અકળામણ, પરિતાપ, ધામ.
અભ્ર—સ. (અર્ પાણી, ચ વરસુ, રાખતું. ફા. અન્ન.) આમલાં, વાહજાં.
સકળ—સ. (સ સાચે, કલ વિલાન.) સઘળા, બધા. [તે નખરાં]
ચાળા—(સ. કલ્ હાલતુ) ચિન્હ, નિશાની. [આ સખ્દનો સાધારણ અર્થ
પડીધી, અદિતહિ, અલ૦ છેકાતુપ્રાસ.]
૨. પસરીજ—(સ. પ્ર+છ ફેલાવું. પ્ર૦ ભેદ) પસારીને, પોળી કરીને.
અરણ્ય—સ (અર્જવ. અર્જસ પાણી) સગર, સમુદ્ર, દરિયો.
[ફેટલાંક ગુલાબી રંગના છવડા જેને રેલિયાં ફેરે તેવાં છવડાઓ પણ
કિનારાતરફ આવેછે. વળી સરખાવો-વાહજમાં વાહજ પેસે, સમળી પાંખ
પખાળી બેસે; જો વચલાં ધૂળમાં નાચ, તો ખરે ઉનાળે એટલી ચાચ.]
૩. થંડ—વિ. = ઝાડો ધીમે ધીમે ચાતો.
રસ—સ. (રસ અવાળાકરો ૨ ખિમળા) મીઠા સુઝ. ૨. પારો.
થંન્ન—મ. (ચમ્ નિવમમાં રાખતુ) વાળિજન-વાંસળી સતાર મારગી વગેરે.
૨. ગેરામીટર-વાયુમાપક યંત્ર.
(૧) ઝાડો હાલવામાડેછે અને તેના હાલવાથી ખરસ થરસ એવો અવાજ
ધાયછે, અથવા એવા અવાજની સાથે ઝાડો હાલવા માડેછે [સખ્દ =
સાહસાગ્રે-સાક્ષિત્વ અથવા સાહચર્ય બતાવેછે.] (૨) ગેરામી સતાર
વગેરે વાળિજનોનાસુર વિશેષ મધુર નિહનેછે ૨. વસાહના તોડા-
નથી હવાનો ડાળ થાટો ધાયછે તે તેથી સાધારણ નિયમકરતાં વંદમનો
પારો પડેા નીચે ઉતરેછે
૪. પસરી—(સ. પ્ર+છ ધાન) ચારેતરફ ફેલાઈને. [પદ ૧-૫]
હાલા = નક્કર નહિ તે, પોલા. ૨. ખોટા, નહિ દોષ તે છતાં. [પદ ૬-૧૦]
૫. કમિ ગરમિ—વિ. ફા. ગર્મ. સરખ. વા. સં. વર્મ.) એટલી ગરમ.
ખાર—સં. (સાર. ધર્ ખિમળા) મીઠું ને એ જાત કે અસિંચવાનાળી બીજો.
પિગળાએ—(સં. વિ+ગલ્ પાવણુષ્ટ) એમજે, પાણી યાવ.
: ઉપદ્ર = કાગળપુગડાંમાં જે ધોળું લીસુ છવડુ ચાચે તે.

(૩૮૫૦ ૫-૬. ઉનાળો. ૧-૨)

ઉભરાએ—(સં. હા + ચ ભરીકાદણું.) એકદમ સંખ્યાબંધ નિકળી આવે.

(૧) ગરમ હવા કમ હોવાથી ખાર પાણી થઈ જાય છે. (૨) વિશેષે કામડા.

ધનુષ—સં. (ધનુસ્. ધનુ ફેંકવું. ૨ અવાજ કરવો ?) મેધધનુષ—આકાશમાં જે પંચરંગી કામડું તણાય છે તે, મસ.

પીત—સ. = પીળું. [એ ધનુષનું નહિ પણ બાસનું વિશેષણ છે.]

સૂર્યાસ્તભાસ—સં. = સૂર્યાસ્તનો ભાસ, આયમતા સૂરજનો દેખાવ.

(અસ્ નાખવું-નો ભૂં ૬૦ અસ્ત. અસ્ત એ પશ્ચિમમાં એક પર્વત છે જે પર સાંજે સૂરજ જાય છે; મારુ પ્રકાશવું.) સમા. સં.

નૈરુતા—વિ. સં. (નૈરુત્ય.) દક્ષિણપશ્ચિમ ખૂણામાંથી વાતો.

શીતાળા—સં. (શીતલ.) થંડા.

(૧) આકાશમાં સાંજે મેધધનુષ જણાય, આયમતા સૂરજ ખૂબ પીળો દેખાય-હસતો બાણ ને વરસાવના વાણું ન વાય. [(૨) એને જળ-ફુંડું કહે. વાદળમાંથી પાણી ટપકવાથી અને તેમાં સૂરજનાં કિરણો પડવાથી એ થાય છે. ઉત્તરું કુડાળું એ વરસાદનું ચિહ્ન કેવાય છે; રાત્રું કુડાળું એ મોટી આજ અથવા બીજી મોટી આફતની નિશાની મનાય છે.]

ઉનાળો.

(આમાં જેલા પાંચ શ્લોકમાં વસંતનું વર્ણન છે.)

સરસ—સં. (રસ પ્રવાહી; રસ લેખત પડવી.) રસવાળો; થંડો જીવને આનંદ પમાડતો. સમા. જહું.

મંદ—સં. (મદ આજીવું થવું) ધીમેધીમે વાતો. [થયસો.]

વાસિત—સ. (વાસ્ સુગંધ આપવી-નો ભૂં ૬૦) સુગંધવાળો, ખુશબોદાર

હોંસ—અ. (હવસ.) ઉભંગ, કંઈ કામને માટે ઉત્સાહ, ઉત્કટ. [ખાગ.

ઉપવન—સં. (ઉપ ઉતરવું-જવાવે છે; વન સમ્મ કરવો ૨ આણું.) વાડી,

રમ્ય—સં. (રમ્ જલણું-નો વિધિલિખદ્વત.) આનંદ પમાડતાં, સુદર.

રંગી—સ. (રજ્ રંગવું. આનંદ પમાડવું) જૂદે જૂદે રંગે શોભતાં.

નવલજ—સં. (નવ નવું.) નવાજ, કંઈ જૂદીજ તરેહના, લેખત આપતા.

અનુરાગ—ન. (અનુ + રજ્ આરાધવડું.) પ્રીતિ, પ્રેમનો ઉભરો, હંચાનો ઉત્કટ.

ઉમંગી—સં. = હંસીલાં, કોડીલાં, ઉત્કટવાળાં.

વિધ વિધ વિધ—ન. (વિધ ગ્રાહવડું.) ઘણીવણી તરેહના. અલ. અનુપ્રાસ.

શોભી—(સં. ક્રમ્ ધા.) સુંદર દેખાય છે અને.

(ઉનાળે ૨-૪).

ઘટપત્રે—સં. (પટ્ટ બેડું; પટ્ટ પડું.) ખિચોખિચ આવીરવણાં પાંદડાંવાળી.

[ત્રીજી વિભાજિતો આ પ્રયોગ બહુવાળેયછે.—ઉપલક્ષણતૃતીયા]

લેફે = હાલેછે, શોભિતી રીતે ભારથી ને પવનનેલીધે ઝૂંટી-નમીનમ મન લોભાવે એમ જોવાખાયછે. [આ સખ્દન રસીલો છે, તેમાં વળી અહિંયાં કંઈ વિરોધ રસ ઉપજાવેછે.] [મધુરરસ-અહુ.

મધુરરસફળે—સં. (મધુ મધ.) મીઠા સ્વાદવાળાં ફળે. સમા. કર્મે.

વળી—અહ્ય.—(સં. વલ વળું.) અને, એ બધાંની સાથે. [વર્ણન કરતાં કરતાં કંઈ ફેવાયું રૂઢવુંદોષ તે કવી બહુ પાછા ફરી સંસાળીયેતો દોષની!]

પચરંગી સ. = લાલ લીલો પીળો કાળો ને સફેદ—એ પાંચ રંગનાં. સમા. અહુ. કોડે —(સં. કુદ બેલું બાળકની પેઠે.) હોંસયી, ઉમગયી, ઉલટયી.

(ક) અહ. સજીવારોપયુ.

૩. વિવિધ—સં. (જે. ૨, વિધ વિધ વિધ.)

ફુલલતાએ—સ. (ફુલ ખિલેલું—ઉપરથીપૂલ હશે; છત્ર વિટગાડું) ફૂલથી ભરેલી વેલીઆને લીધે. સમા. અહ્ય.

ખુલતા = શોભતા, ખાર આપતા; મન લોભાવતા.

તરુણ તરુ—સં. (તૃ બોર્જમડું, ઉછળાને નિહળું.) લીલાંછમ-નવાં જોખનના ખારવાળાં ઝાડો.

નરમાદા—કા. = પશુપક્ષી ધત્વાદિમાં જે પુરવ અને સ્ત્રીભવિ તે. સમા. હહ. [સરખાવો સં. નર અને માતૃ.]

હિંડોળે—સં. (હિંદોલ. હુલ્લું.) હિંચકે.

મધુરસમુખ—સ. = વસતરુમાં મળતા દેખવથી સુખ. ૨. વનરપતિનો મીઠો રસ આખવાથી પડતી લેગત. સમા. પં.

લાઝ્યશાળી—સ. = દેવવાન, નથીબદર.

(૧-૩-૪) લીલાંછમ ઝાડો પવનનેલીધે હાલવાથી તેના ઝોળાઓ ડોલેછે, અને તેથી ડાળીઓપર બેઠેલા પક્ષીઓ સજેડે આનંદમાં હિંડોળાની લેગત લેતાહોય એમ લાગેછે, અને એમ સજેડે હિંડોળે વિલાસકરતાં એ પક્ષીઓ વનરપતિના મીઠા રસની લેગત લેછે—ખરે એ દેવવાન છે; અથવા—દેવવાન હોય તેઓજ વસતરુની આવી લેગત લેછે.

કોર્મલ—સં. (કોર્મલ. કુ અરુપલ મધુર સાદ કરવા. ૨. કુર્ વશાસ્તું-મનને.) એક જાતનું કાચું પક્ષી. [એના ટેકા વસા મધુરા મોઢકર છે.]

રવ—ગ. (૦૫ પા.) ધખ, ટોકા. [ભેજ.

ધન્ય—અહ્ય.—સ. = વાંવાલું. [સાદ-નુ વિરોધનુ લેયે તેા = વખાનુવન

(ઉનાળો. ૪-૭)

મોર—આંખા આમલી આસોપાલવ વગેરેનાં ફૂલને મોર કહે.

હરિત—સ. (ફ વચકરવુ, લલચાવડું) લીલા, તાજા.

ગુચ્છ—સ. = ગુચ્છો, ઝુગખો; માજર, ઘટરો

મધુકરગ્રુથ—સ. (ગ્રુથ, મધુ મધ, રૂ ૧૨૫; યુ જોડણું, એકડું ૬૨૫)

મમરાઓનાં ઝુડ. સમા ૦ ૫૦; મધુકર-૬૦

ધૂમે = ચારોગમ ઉડાઉડ કરી ઝીણો ધુંજતો સોર કરે.

હરિયેલામમાં--(હરિ. સં. ફર્ હરમાધું) અતિશે હરખથી ઉપજેલાં ગાંઠ-પથુનેલીધે, અતિશે હરખથી દિવાના બનીજઈ. સમા ૦ ૫.

(૧) ઝાંઘે મોર ને આખે કાયલ. (૩) આ ઓળીના ફૂલેભાગમાં રમથી મે ફેર કરયોછે-જેટલાંક કારણસર. હરિત ને સરસ એ ગુચ્છમાં વિ. છે.

૫. મુરખી—પા. (મુર્છાત) સ્તાંધ બમક મારતી.

કુંભળો—સ. (કોમલ.) સખત નહિ તે, નરમળો [હોવાનેલીધે.

નિરમળશશિયોગે—સ. = સ્વચ્છ અદ્રનેલીધે, અદ્ર સ્વચ્છ-વાદળીવનાને

કુલપશગે -સ. = ફૂલમાં ને ઝીણી રજકણ હોયછે તે. સમા ૦ સં

લાવ—સ. (મૂ મું ૨ વિચારું.) આસ્થા, વિશ્વાસ; બકિત.

[(૨) અર્થ ઉધાડો છે, તેનીસાથે વિરોધાર્થ આવો લેવાનો છે-કોઈ બીજી સ્ત્રીપર આવ નહિ એવા પેલાના અદ્રપતિના સમાગમથી રાતરથી સ્ત્રી આનંદથી બરપૂર હોઈ રમણીય બસાયછે-સ્વાધીનપતિના નાચિકાની અવસ્થા જોગવેછે] (૪) પ્રભુ, આ બધી લીલા જોઈ તારી પ્રજ્ઞતા ને દયાને વિચાર કરતા કોણ આસ્થાથી તારા સ્વરૂપમાં લીન ન થાય?

૬. મૃગગળ—(સ. મૃગ સિદ્ધાર કરવા) ઝાંઝાંનું નીર, રેતીઉપર તરતો બાર

પાણીજેવો દેખાયછે તે, ખારવાળી તપેલી જમીન પાણીરૂપે દેખાઈ

પશુઓને ને વિશેષે હરણને લલચાવી તરફડિયાં મરાવે તે; મારેજ આ

લાસે—(સ. માસ દેખાવ.) નહિ છતાં દેખાય. [નામ સમા ૦ મધ્ય ૦

લુ = ઉનાળાના દાગમાં ગરમ વનસ્પતિની ને લપટ લાગેછે તે.

ચોદીશા—સ. (ચતુર્દિશા-દિશ બતાવવુ) ચારે દિશા. સમા ૦ દ્વિયુ.

શુન્ય—(જો ૦ દ્વા ૦ પદ. ૨-૨) [જો ૦ તરવર-શામ ૦ ૪૫]

સરેવર—સ. (સરોવર. સરવ તળાવ, વર ઉત્તમ) ઉત્તમ તળાવ, તળાવ.

૭. પ્રવાસ—સ. (પ્રવાર, વાસ-વસ રવું) સ્વદેશ છોડી બીજા દેશમાં ફરવું તે.

વાદળીતાપ—સ. (વાદલ ૦ વાર પાણી, વલ સમૃદ્ધ; તપ તપવું.) આમશમાં

છવાઈરૂપવાં વાદળાંમાં યગને આવતો-સમ્પત તાપ્ર.

મમ—સ. (યમ યાગીજડું) મેનત, મજૂરી.

(ઉનાળો. ૭-૧૦).

સહુજ—સ. (સહ સાથે, જ ઉપજેલું.) સાથે ઉપજેલું, કુદરતી, ૨. સહુ;

૮. અપર સં. = ખીજો.

[લગ્યરપણું. જો. સામં ૩૩.

રસ—સં. (સ્વાદ) સ્વાદ.

મિષ્ટ—સ. (મિષ્ટ પાણી આવવાં-મોઢાં.) મીઠા.

ગુરુ—સ. = મોટાં.

[(૧) લટકતી-આ શબ્દ થોડાનો સાથ સુચવે છે એટલું જ નહિ, પણ જાણે હોખેલું કરીખતાવે છે-કેરી આંખાની ઢાળાએ તેમ જ શબ્દ યોગિમાં જાણે લટકે; એનું ઉચ્ચારણ કરતાં જમની અને બાવ મનમાં ઉતરતાં મનની પણ એવી જ ગતિ.]

તળેટી—(સ. તલ તળિયુ, તલ દિયર કરવું.) કુંડરના નીચલા ભાગની જગા. તળેટી તેથી = તળેટી જે તેથી, તળેટીથી (જો. સામં ૩૩-૧.)

અટકતી ગાતી = વચમાં વચમાં બંદ પડીને-રુધરુદને ગાતી.

કુંજ—મં. (કુજ અરપાટ મધુર ગાણું.) વેદામિથી કે કૂમળાં લીલાં ઝાડોથી છવાયેલવી જગા કે વાટ. કુંજ = કુંજમાંનાં પક્ષી. (લક્ષણ.)

સૂરે—સ. (સ્વર.) અવાજથી, લેકતા ઢાળથી.

સરખી—અખં. સ. (સદ્ગી-દૂલ જેવું.) સામટી, આગળપાછળે નિકળી ન જતાં એકસંગે, તૂટે નહિ એમ.

કૂપસારંગી—સ. = કૂવાની સારંગી-કોસ-રેટ; રેટનું પાણી હવાડામાં પડે તે-હરર પડતું પાણી. ૨. રેટ કરતાં ઘૂંઘૂં થતો અવાજ. ૩. કૂવામાં

માળા કરી વસનારાં પક્ષીઓનું ઘૂંઘૂં કરી બોલવું

(ખીલ લીટી જુદી લઘ ત્રીલઓથીનો બાવ એક લેવાનો કવિનો વિચાર જણાયો; પણ ખીલ, અને ત્રીલના પ્રવાર્ધનો સાથ એકઠો લેતાં રસ

અરીકરી = ચરી પરવારીને, ચરીને. [અમકતો નથી]

ગોવારું—સ. (ગોવદ ?) ગાય-દોરનું ઢાળું.

રમખિય—સ. (રમ બેલવું.) જોતાં જીવ ખુલ્લ સાથ તેવું

થંડ—સ. થંડકે પસારે એવું (લક્ષણ.)

દિનાંતસીમા—સ. = સાંજે ઝગઝગાનીઆખર કે સંજની યોગ.

સામું—(સં. સામ સામ પડતું.) જોરસાએને હળાવી રિયરટતિમાં રહે, લીન રહ્યું, કુજ કર્યા

પાકળી = આકાશ, ખાલી જગ્યા, પોલાણ-બહારનું કે પિંડનું.

(૨) આ જાણી સ્વભાવે યોગ એવાથી મન પિનર એક જગ્યાને અલોકિત રસ ઉપજે તે પુનઃપુનઃ પાને કેટલી જાણી-સંસારની ઉપાધિઓ જુદી ઉપજાવેલી વિચાર કરતાંકરતાં અલંકાર લીન અલોકિત-અલંકારમાં મન પાડેલું.

ઈશ્વરપ્રાર્થના. (૧—૨)

અનંતગોળકરતા—સ. (ક્ષતાં.) અગણિત ગોળા-બૂગોળ ચક્રગોળ
સૂર્યગોળ ઇત્યાદિના બનાવનાર. સમા. ૫૦.

દેવાનિદેવા—સ. (દિશ પ્રધાસવું; અધિ ઉપર) દેવોના ઉપરી દેવ, પરમેશ્વર.

આંખ—સં. (જક્ષિ.) દટિ, નજર; કૃપાદટિ, રેમનજર; કૃપા, રેમ. (લક્ષણ.)

વિખનહરતા—સ (ન્તાં. દન્ માણવું, હ લલલેડ.) અડચણ મટાડનાર,

યોગ્ય—સં. (યુજ્ બેડવું) ધટતાં લાવક. [સંકટ ટાળનાર.

બર્ષાં છ યોગ્ય પગલાં=લાવક સુધારના કામમાં ફોદફટી આગળ વધ્યા-
છિયે. યોગ્ય પગલાં=યોગ્ય કામમાં પગલાં (લક્ષણ)

તે તે = તે સધળી.

કર્ત્તવ્યો—સ (કૃ ધા. નો વિધિવિનિયમ) કરવાનાં કામો.

મતિ—સં. (મન્ ધારવું) બુદ્ધિ, સમજ; પ્રેરણા.

જે જે—(૧) જયજય; (૩) જે કષ. [સ્ વમેશયછ.)

પરસ્પરે—સ = એકબીજાસાથે, માણોમાંડે સમા. કર્મે. (પર + પર, વચમાં

કરવ—(સ. કૃ ધા. પ્રે. ભેટ.) કરાવ, કરિયે એમ કર.

સુધારો—(સ. ષ ધરવું, રાખવું) મારો ફેરફાર, કોઈ જૂની બાબતમાં
ફેરફાર કરી તે વધારે સુગમ લાભદાયક થાય તેમ કરવું તે.

દેશીઓ—સ. (દેશીય. દિન્ બનાવવું; હિંદુસ્તાનના લોકો.

સેજ—અવ્ય. સં (સહજ. સહ સાથે, જ ઉપજેલું) ઉતોવળે અને તે વળી

નૈલથી—જાતી અડચણ નહિ નડતાં. [જે. સામ. ૩૩. સદ્ગતમાં]

જાતિબંધનકોટ—સં. (જન્ પેદાવવું, વપ બાધવું; કુદ વાડું થવું) એક

વર્ગના લોકે બીજા વર્ગના લોકોસાથે જમવાખાવા વગેરેનો વેવાર
ન રાખવો, કોઈ રાખે તો તે વટલી બળ્થ થયો—એવું જડિત યથગવહું
મત એજ કોઈ મોટો અટકાવ-હરકત. સમા. કર્મે. અલ. ૩૫ક.

બુદ્ધિસાહુસખજે—સ. (યુષ્ બધવું; સહમ સક્તિ, ઘલ્ બેરાવર થવું)

બુદ્ધિ ને સાહસનાં બળથકી, અમને બુદ્ધિ આપીને અને અમારામાં
સાહસની પ્રેરણા કરીને. સમા. ૫૦ સાહસ=જે કામ પારપાડવામાં બારે
નુકસાનનો સમાન હોય તેવું મોટું કામ કરવાને છાતી ચલાવવાનો બેરસો.

વૈમોની બલા—જ. = વગરઆધારે ખરા માનીલીધેલા વિચારો એકપી
પીડા-આક્રાંત નડતર [જે. સામ. ૫૧-લોભનો અગ્નિ]

(૩) કોઈ દિલ્લાનો કંઈ તોજાથી અંદર ઘેરાયલા માણસો કૂટપીંબાર

(અધ્યાય ૨-૪. કળીરવડ. ૧-).

નિઃશ્વરેષ્ટે, તેમ જ્વલિતધનરૂપી હરકત જે દેશની ચૂડી થવામાં એ
આવ્યાકરેષ્ટે તેમજે તો પાછી બીજી અડચણો આપોઆપ અથવા
ચોરે પ્રધારે દષ્ટાન્તર માટે છંદ

૩. સ્થામે—અવ્યં-સં. (સમ્પ્રસ.) સ્થામી બાબુપર, સનુરૂપે; જૂના વેળા-વે
વિચારનાં માણસીથી ઉઘટા પક્ષપર.

ઉભુંરેહતાં=હિમ્મત હારી પાછી પાની ન કરતાં સ્થામી ટકર લવાકરવામ
લાગે = લાગ આવેથી, દાવ ફાવેથી.

વધીજતાં = ધસીજવામાં; પોતાના સુધારાના મતો ધાપવામાં.

જોઈતા = જોઈએ, જરૂરના છે. [મનના દોસ્તો. સમાન કર્મ

સન્નિમત્ર—સં. (મિદ્ વિદ્યાય પકડવી; પ્રેમ કરવો.) સારા વિચારના મો.

ધરવેર—સં. (ચરવેર.) માદોમાંદોનો વિરોધ, ખાનગી અઢાવત. સમાન કર્મ

પ્રેરણા સં. (પ્ર+દર્ આગળ પ્રેરણું) અદરથી ઉરકેરવું-જગાડવું તે.

ઉત્કર્ષતા—સં. (ઉત્ત દ્રવ્ય, કૃપ્ બેચડું.) ચૂડી, આખાદી.

૪. વિનવિયે = આજીજ કરી મદદ માગિયે.

હિત—સં. (ધા મૂકું-નો ભૂં ૬૦) લાભ, ફાયદો, ભણું.

જાણીને—(સ. જ્ઞા ધા.) વિચારીને. [એવા પોષારો ઉઘાળી

હુંહું કરી—(સખાવો ધાવસંસ્કૃત-મદમહમિકા.) હો! હિમ્મત ધરે

મોખરે—સં. (મુલામ. મુગ્ય મો, અમ આગળનો લાભ.) લશ્કરની આગળ.

જશનલો = જીતનો, ફતેહનો. [પોષાર.

ડોકા—સં. (લકા) નગારુ, નગારાં વગેરેથી ઉઘાવેલો જવનો સખ્દ, ફતેહનો

(૩) જુડો કરવો મોખરે=સુધારાના આગેવાન ધણ બાર પક્ષ.

(૪) જૂના વિચારો દિલાવી સુધારો પ્રજાને થાય એવું કરવું એ તો, હે
સરદાર, વારે દાવ છે, એમ થાય ત્યારે તો રમ રહે.

કળીરવડ.

૧. ભૂરો ભારથો ઝાંખો = ભૂરો નહિ છતાં ઝાંખા ભૂરા રંગનો જણાવો.

કુંભસે—સં. (કુમિકા.) સવારસાંજ ધૂમાડાજેથી જે ધાડી હવા દેખાઈ

નદી—નર્મદાનદી. [તેતેલીધે.

નિરભયપણે—(સં. નિર્ભય-મો બાવું) બીક ન રાખી, નદીની નીચેને ન

ગણીકારતાં. [કુંભ એ કુંપરે પોતાના સોફામાં લીધી ૪૦૦-૪ માં એક

પવનના અપાઘને બેઠકાનું વર્ણન, તેજ ભાસ આદિમાં પડેછે.]

(કબીરવડ. ૧-૧૦).

એકસરખો—સં. (સદૃશ.) દળતો કે લટીજતો નહિ પણ ટટાર સીધો.
૨. નેવોનેતેવો.

દીરચો—નં. (દૃઢ.) દેખાયછે. ૨. બંધે હોયનિ તેવો. [જમાએ.

એકાંતે—મં. (એક, અંત હડા.) નિરાંતની જમાનાં કારણથી. ૨. નિરાંતની
(૩-૪) કોઈ દાર પામેલો એકો સુવારમાં નિરાંતની જમાએ કશ્ચરું
ધ્યાન ધરતો પોતાનો ચોક કરતો હોય, તેવો કબીરવડ છે—સુવારમાં
પોતાની નીચે નિરાંતની જમાનાં કારણથી એનારનો ચોક હરેછે. સાહે
અર્થ—ઉપક્રી ત્રણ ઓળિમાં વર્યો એવો ચોક હરનારો કબીરવડ છે.

કદે દેખાવે = મોટાં કદથી અને બધા રમણીય દેખાવનાં કારણથી; કદ
અને દેખાવનો વિચાર કરતાં.

અચરતી—સં. (આશ્ચર્યતા.) અંગએથી પેદાકરતી ચીજ.

મોરાંનો—પા. (મોહક. સરખાવો—સં. મુલામ મોખડું) મોરું = રૂપગુણ-
આતુરીમાં પારપડતું—શોભાનિકળતું માણસ. મોરાંનો = આવી શોભતી
આશ્ચર્યતા ઉપજાવનારી વસ્તુના કારણથી. અલં સજ્જવારૌપણ.

સાસંગે—સં. (તત્ત્વપવિત્ર માણસો, સજ્જ અડકલ, મળકું.) પવિત્ર માણસની
સોખતનેલીધે, પવિત્ર માણસના સંબંધથી.

કબીરાભગત = કબીરપથી લોકો.

મળનીવૃદ્ધિએ—સં. (પ્ર આમળ, જન્ પેદાશકું; રૂપ વધવું) એક વડમાંથી
ધણી વડવાઈઓ થઈછે તે નવીનવી થતીમળછે માટે.

(૨-૬) અલં પુષ્પા.

તંતુ—સં. (તન્ લખાવડું.) રેખા, મૂળિયાં, કૂમળી વડવાઈ. [ચોટલો.

જટા—સં. (જટું અંચાઈજડું.) લાંબાં લટકતાં મૂળિયાં. ૨. લાંબો અંચેલો.

સંકેલી = વિખરાયલી હતી તે એકઠી કરીને. (સં. સમ્ + કૃ એકકું કરવું. ૨.
સમ્ + કટ્ સાંકડું કરવું.)

ગિરિ—સં. = પર્વત—કેલાસ.

(૧-૨) પ્રથમ તરુકેરી કાળોમાથી પૂદીનિકળતા ખૂચે તેવા તલુ ધન [રચના
ધણી ધીટ-ધૂટકારેલી છે. (૩-૪) અલં ઉત્પેક્ષારૂપક.

લાગુ—સં. (મા પ્રકાશકું.) સરજ.

મથી—(સં. મધ્ વળોવડું.) બળાટકારે થમ કરે તો પણ.

લોટી—(સં. મિલ્ બાઈકું, ફેલીનિકળકું) ઘટામાંહેથી પેસી,

ઘટા—(સં. ઘટ્ એકકું.) ખિચોખિચ આવીરૂપલાં પાતરાંનો છાંયડો.

(કળી૧૫૬. ૧૦-૧૩).

મિત્ર-સં. (મા માપતું-નો બૂં ૬૦) જોષએ તોટલોજ, માફકસર.

૧૧. જંતુ—સં. (જન પેદાવું.) ઇવડાં.

અમળ—સં. (મલ પ્રલ.) નિર્મળ, ચોક્કસ-૧ કોષ બીજા પ્રાણીને ઇળ ન થતાં મેળવીશકાય તેવું. ૨. ઉંચી ખતનું, સમાન બહુ અમળસુખ-કર્મ. (૪) એવી વિશાળ જગા કે હવેરો લોકો મોઢાનાસે રમચકે.

૧૨. ખેટ—જે ખેટ ઉપર કળીરવડ છે તે. [એ મોટા છે-૫૬૨ એવો આસરે પરાવા ફવાયછે. દોડવાનાઓ કહી કે સવારે નિઠ્ઠાપોડોધએ તો સાંજે પ્રદક્ષણ કરીરવાય. ઝાઝાર નામના વાસીઆ કાંઈના આમઆજણથી નમેકાના બે ફાંટા બૂંદા પડેછે. એવું ફવાયછે કે-કળીર ફરતો ફરતો એ ટોકાણે આવ્યો અને પછી તેણે વડનાં મુળિયાંનું ફાતણ કાપું ને પછી જોઈ ઉતારી ફેંધું તે મુળિયાંમાંથી આવતો મોટો વડ થયો. કારણ અમે તે દો તોપણ એટલું ખડુ બાણેછે કે કળીરે મોટા ફાંટા પોતાની ખેટ અહીં સાખીદરો ને એ ઉપરથી લોકોએ નામ પાડ્યું-દરો. એક ઝૂલે વાડીછે ફવા છે અને એક ઝુપડી છે. અહિં કળીરની મૂર્તિ છે—તેની આંખ મોટી કાળી અને ચપળસુધિ જેખાદનારી છે. નાક લાંબુંછે, મોઢું વાંચું પણ પાતળું છે (ભરાવ નથી), મુઠ આંખી ને જરા સફેદ છે. માથે કળીરપથના લોક બાણેછે તેવી ટોપી છે, અંગમાં ઝૂલો ફેરેલોછે અને પવિત્રી કાઠઉપર આવી રહેલીછે. મૂર્તિ-ઉપરથી તે ધણે ચપળસુધિનો માલમ પડેછે.

ખુગ—સ. (જ આકાશ, ગમ્ જલ.) પક્ષી, સમાન સં.]

હીણા કરંમના = કરંમના હીણા-નસીમે તળેલા; કરંમનીયનાં-માથુસા.

[કરંમના એ બંદીનુ રૂપ જણાયછે અને ગણાયછે પણ જુલસાતીમાં તેમજ; પણ જુલો સં. કરંમના હીણા-કરંમે તળેલા-ત્રોણ વિભક્તિ.] જેવી, જેવાં, રૂથુવા, લેવો-એ બધાં સામાન્યરૂપ નામ છે, -એ બધાં સુખ કરંમનીય માણસોથી નજ લેવાય. [સુખ નવ હીણા લે કરંમના-એ રચના-ધીક મુલકરેલી છે. એમજ જો ૫-૧.]

૧૩. થાળાં—(સં. સ્થાલી થાળી; કે-સ્થલા સૂક્ષ્મ જમીન કંઠક તથા બાંધેલી.) મુળિયાં એકબીજાસાથે બાંધીગવલાંફોય તે જામ

બખેલ = ઝાડનાં થડનું પોલાણ.

નિરાંતે—(સં. નિશ્ચિત, કે નિશ્ચિતિ ?) સાંતિમાં, સુખચેતનાં. [સમાન ૬૬.

લાલલલના—સ. (સલ્ પેલું, વિલાસ કરવો.) વરવડ; આસકમાણક-

જપ—સ. (જપ્ પાઠ) નામ મંત્ર ધર્યાદિનો વારંવાર મનમાં ઉચ્ચાર કરવો તે.

(કં-૪) એ રથાન રાની ને વિશાળી, બોની ને ભેગા-જોનેજ સરખી રીતે અગ્રકોણ થઈપડે એવું છે.

(કબીરવદ. ૧૪-૧૫.)

૧. દીપે—(સં. વાં. ૫૧૦) અળકે, સોનેછે.
 હાથી—(સં. હાયા-ઉપરથી.) હાયા કરીને. ૨. સારી હાયા આપતાં.
 હુમસાં = હંઆપ્તોળાપના પ્રમાણમાં જાડપણ વધારે એવાં.
 ચુગી = ચાંચ મારીને ખાઇ. (સં. ચુગલ-ચાંચ; સં. ચંતુ.)
 ખુશનુમા—જા. (ગુજ; નસુદન દેખવું.) ખુશ કરે એવાં, આનંદ આપતાં.
 રંગકિરણો—સં. (રંગ રંગ; રંગ પસાર.) રંગ રંગ બતાવતાં કિરણો.
 સમાઠ મધ્યઠ, અથવા કર્મઠ-રંગને વિઠ લેયે તો.
 ઠારે = ઝોસ, ઝાડળ.
 ૫૬—સં. (પુટ ઢાંકણ.) જંતુઓનાં પડો-કરોડિયાનાં જેવાં પછુ મોટાં
 ૨. ઠરી—(સં. સ્થિર રાગ ઉપરથી.) પ્રસન્ન થઇ, સંતોષ પામી, ટાડી થઇ.
 ખરી—(સં. હરધામેધામે જળાને જવાંજવું.) ટળી, મટી, ગઇ. ૨. ખરેખરી.
 છુદ્ધિ—સં. (છુદ્ધ જણવું.) મતિ, મનનું વળણ.
 જાત્રા—સં. (યાઠ્ર યા જવું.) પવિત્ર ઠેકાણે જવાથી પુણ્ય છે એવા બાવથી
 ત્યાં જવું તે, અથવા એમ જવાથી લાભ થાય તે.
 વિશેષ—અલ્પ. મં. (વિ + શિષ્ જુદું પાડવું.) કંઈ જુદીજ રીતે. ૨ વધારે.
 ગણીર—સં. = કંઈક ભય ને ધણું આશ્ચર્ય ઉપજાવે એવો, પ્રાંત, હપદખાવાળો
 તુથી = તારેલીધે, તું વચ્ચોવચ આવીરવશેછે તે કારણથી.
 કૃતાંથી—સં. (કૃત કથો, અર્થ હેઠ.) કરવાનું કરીચૂકેલો એવો, કુખી;
 હાથેહાથ રૂળ પામ્યો એવો. ગમાઠ બહુઠ.
 અલઠ (૧) સમોધન. (૨) ખરી, ખરીજ-પમક (૩-૩) નરમદા-હે
 નર્મદા નદી, નરમદા-કુ નર્મદાશહેર અલઠ ધમક

નરસિંહમૃતો

(પદ ૧. ૧-૪)

૧. ખટ—સ (પદ.) છ.

સાધુપુરુષને—સ (સાધુ હેતુ પારપાડવા, પૃ બશુ) સાસ ધર્મે નીતિ-
વાળા માણસોએ સમા. કર્મે. [આવે ઉપાલે ત્રીજી વિભક્તિ વાપરવાનો
સાધારણ રિવાજ છે, પણ વાસ્તવિક ભેદો અને બીજી સરકૂત કાપાસાથે
સરખાવતા ચોથીજ યુક્ત છે, આ પદમાં ચોથીને અર્થ ને છે]

નિદ્રા—સ (નિ + શ્રા ધ્રુવ) જાંધ

પરહરી—(સ પરિ + હ ધા.) તજીને, છોડીને

સમરવા—(સં. સ્પૃ ધા.) યાદ કરવા, ધ્યાન ધરવું. [નહિ

એક તું એક તું = તું એકજ છે, કર્તો ભર્તો હર્તો તુજ છે, બીજો કોઈ

૨. ભોગિયા, ભોગ—(ભો. સામ. ૪૭)

ભોગિયા—સં. (ભોગી ભોગ સસારી મોલમજા—મુન્ ધા.) સસારી મોલ-
મજામાં ગરક થયલા, અસારી માણસો

તજવા—(સં ત્યન્ ધા.) છોડવા

વેદિયા—(સ વિદ્ બધુ) વેદ બધુનાર ને તે પ્રમાણે આપનાર. [શિક્ષા છે

વેદ—(ભો. ઉપર) આર્યવેદનો મૂળ ધર્મે જેમાં કર્મે ઉપાસના યાનસમધી

નિચારવા—(નિ વિચેષ, ચર પ્ર. ભેદે ચાર દલાવડું) મનન-ચિંતન કરવું

વૈષ્ણવ—સ (વિષ્ણુ ધા.) વિષ્ણુભક્ત. વિષ્ણુ = વ્યવસ્થા-સ્થિતિ કરી

પાલન કરનારી સક્રિયતા અધિકારી ધર્મર.

સદ્ગ્રંથ—સ (સદ્ગ્રંથ સર્ત + ગ્રંથ-ગ્રંથ ગ્રાહ્ય) સારા પુસ્તકો, સમા. કર્મે.

ખાંધવા—(સ ધ્વ ધા.) રચવા, કરવા, ગનાવવા.

કથ—સ (વાત-કથ ચાલુ નો શૂ. ક.) ધણી [આધુ.

ચિંતા ધરવું—(ચ. નિવિચાર) મનમાં રાખવું, સાબળી તેપ્રમાણે વર્તવું—

આપણે આપણા = સોએ પોતપોતાના

સંભાળવા = તેપ્રમાણે કરવું, ક્રિયાઓ કરવી.

કર્મ—સ (ક્ર બશુ) ધર્મસંબધી કામ કરવા તે-રનાન સંધ્યા પૂજા પાઠ

જપ હોમ વગેરે [જે ત્રણ દેવાપણે-નિત્ય નૈમિત્તિક અને કામ્ય નિત્ય-

કરનાર કરવાના નામલુનાં પ્રાદ્યલુને, કુચીના કાનીને ઇ. નૈમિત્તિક-

પ્રસંગે પ્રસંગ કરવાના જનોઈ વચ્ચે સીમત વ્યવસ્થા ઇ. કામ્ય-કેવલ લાભની

પ્રત્યા સાધી કરવાના-પુરોચિત પદ્ય-વેદિક ઇ.]

(૫૬ ૧ ૪, ૫૬ ૨ ૧-૩)

મર્મ—સ (મૃ મરુ) છૂપા બેઠ, ખરી સમજ

અવતરે—(સ. અવ + તૃ ધા૦) જનમે, જન્મમરણના ચક્રમા આવે

નવ અ૦=મુક્તિ થાય.

(નેષ્યમે

(૧-ખ) ધર્મની ક્રિયા કરવી તે શા માટે ને તે ક્રિયાથી શું ફળ, એ બધુ—

૫૬ ૨.

૧. હાથસાએ=કૃપા કરે, પોતાનો ગણી સસારમા સુખ અને અતે મોક્ષ આપે
તાત—સં (તત્ દેવાવધુ) બાપ

માત—સ (માતૃ-તા મા માવધુ) મા

મુત સ (મુ બધુ ને શૂં ૬૦) છોકરો

બ્રાત—સં (બ્રાતૃ-તા. જે ભરુ, પોષુ) ભાઈ

[કેછે

ટોળે મળ્યાં=એકઠા થયા, ચડતી-સુખમા અગે સગા અમે વાલા અમ

ઢાલુલી = મુરઢેલીની, આકૃતની

૨ મસ્તક—સં. (મસ્ તોળુ) માથે

ઉત્તરપ—સં (તપ્ તપડ, દુ ખ વેદુ) ધણ સખત દેહકષ્ટ તપ=મનની

ધારણા પાગપડે માટે દેવદેવીને પ્રસન્ન કરવા શરીર દમ્બુ તે સમા૦ કર્મ૦

આચરી—(સ આ + ચર્ ધર્મના કોષ નિયમ પાળવા) કરી

ભક્તિ—(સ મજ્ ધા૦) પ્રીતિ-આસ્થાથી મેવા કરવી તે, બદગી, સ્તુતિ

ભગનાન—સં (ભગ સર્વસામર્થ્ય દેવી શક્તિ, વત્ વાણુ) ધર્મર

પારા—સં (પશ્ બાધર્તુ) ક્ષાદામા, બધનમા

લપટી—સ (લપટ) સસારસુખવિષયમાં મચ્યોરેનાર. ૨ હગારી

લાલચ—સ (લાલ્લા લપ્ હચુ) લોભે મોહમા પડવુ તે, જોરાવર ધચ્છા.

માના ગર્ભમા તું બધે માથે લટકતો ને મહા દુ ખ પામતોહતો તેમાથી

છૂટવા તે વારા આગલા કર્મનેમાટે પસ્તાવો કરી ધર્મરપાસે માચુ કે આ

દુ ખમાંથી મને છોડવ, હવે તારુ લજ્જ નહિ ચૂક પશુ વાધી છૂટયો

કે માયાના કદામા તું સપડાયો—પાછો માયામા પડયો અને દુનિયાદારીની

મોજમા ગિરફતાર થયો (૨ ખ) તું લપટ તેથી લાલચે છ૦, અથવા સંસાર

સુખવિષયમા મચ્યોરેવાની જોરાવર ધચ્છા તેણે છ૦ અલ્લ૦ સજીવારોપણુ

૩ ચોદશ—અ૦૫૦ મં (ચતુર્દશ) ચારે દિશામા, બધે સમા૦ દ્વિગુ.

સ્વપ્ન—સ (સ્વપ્ બધુ) સમણું

પલક=ધડીના સાદમ્બ ભાગ જોડલો, લગ્ગરપણુ (સ પલ, પા પલ્ક=

પાપણુ, આખડુ બંધ થઈ ઉપડવુ, એ ને જરાક વખત તે-લક્ષણ;એ)

(૫૬ ૨. ૩-૫. ૫૬ ૩. ૧-).

જીવસંજોગ—સં. (યોગ. યુજ્ઞ એહુ.) જીવની સાથે સંબંધમાં. સમા ૦ ૫૦
કાપા—સં. (ક પ્રહા; આત્મા-અર્થ જુવું, ઉપજવું.) સરીર.

(૨-ખ) સરીર જીવની સાથે સંબંધમાં છે તાંત્રી, આખી જિંદગીમાં.

૪. ધનધામેકરી—સં. (ધા રાખવું.) પેસીટકો અને ધરખાર એનાં કારણ-
વેદના—સં. (વિદ્ બાધવું.) દુઃખ. [ધી-એમાં.]

ગર્ભ—સ. માતાનું પેટ—કુખની અંદરનો ભાગ. ગર્ભકેરી વેદના = ઉ-
ખાળકરેપે માના ઉદરમાં જોધે માથે હતો તે વખત થયેલું દુઃખ. (જે ૦૨)

નાથ—સં. (નાથ્ ધા ૦) ધણી. [સમા ૦ દિયું.]

ત્રિલોક—સં. (લોક એહુ.) ત્રણ જીવન-દુનિયા-સ્વર્ગ મૃત્યુ ને પાતાળ.

જડરા—સં. (૦૨) માતાનું ગર્ભસ્થાન.

(૨-ખ) જેણે તે વખત માતાના પેટમાં તારી આસપાસ પડેલો રા-
ત્રને જડરામિથી બળતો-પીડા પામતો રાખ્યો-વાતુ રક્ષણ કર્યું.

[ન્યારને ઠેકાણે જેણે ન મૂકતાં એ સખ્દ મૂળનો માનિયે તો એ-
અર્થ પછી વિવિધ અપાય-જેણે ત્યારે.]

૫. જીવડા—સં. (જીવ. જીવ્ ધા ૦) જે પ્રાણિયા-લાડ કે તું-છકારમાં.

વાજ આઠયો=કાપર-હેરાન થયો. વાજ-સ્ત્રી ૦=પીડા, તોખા.

પ્રતિજોધ—સં. (પ્રજ્ બાધવું-પ્રે ૦ હેરે.) શિખામણ.

હકૂત—સં. (હુજાત.) નહારાં-પાપનાં કામો, પાપો.

કીજે = કરીએ, કરીસકિયે ; થાય.

૫૬ ૩.

૧. જાણયા—(સં. જ્ઞા ધા ૦) જોળખ્યા ; બજન કર્યું.

મોહું—સં. (મુહ્ ધા ૦) આસકપણું, વશ થઈરહ્યું.

પરહારા—સ્ત્રી ૦ સ. (૦દાર. પુ ૦) પારહાની સ્ત્રી, પારકી બેરી. સમા ૦ ૫૦

કાંઈકને—અન્ય ૦ = કેટલુંક, થોડુંધણું ; કેટલેક દરબજે. [નેનો કહ અર્થ
નથી, માત્ર કહ ખૂબી જણાવવા એક રીત છે.]

કામની—સં. (કામિની. કમ્ ગાતું) ધસક કરનારી સ્ત્રી, સ્ત્રી.

કદંપ—સં. (કૃપ્ બળવાન થવું.) લીલા, મોહિની, દાઢમદ, અરદને મોહ
પમાડવાને હાવભાવ વગેરે જેનાં ને ચતુરાઈ. [આ સખ્દ મૂળપદી પછે
ખૂર-ત્રવત અર્થે-વપસથો જણાયછે-ખૂબી તો ખરીજ, અને એમ થયા
વગેરે બાધ પદ્ધતિને પામતી નથી. કૃત્ય-ધર્મસંબંધી કર્મનાં વર્ણન

(પદ ૩. ૧—૫ પદ ૪. ૧—)

અને તેના ફળવિષે જાણ કરનારુ યાજ્ઞ ૨. નિશ્ચયથી કરેલું કંઈ કામ.
અથવા, કલ્પન = કંઈ નહીં કરવું તે, શુદ્ધો ઉઠાવવા તે]

જોડવા = એકઠું કરવા, કમાવા

૨. પશ્ચિમ તે પશ્ચાત્—(પશ્ચિમ ત્રીજનો પ્રત્યય અમરતોજ છે.)
પરપંચમાં—સ. (પ્ર૦ પ્ર આગળ, પચ્ ફેલાવવું) સસારની ખટપટમાં.
સાધન—સ (સાધ્ હેલ પારપાડવો.) ધ્વજરને પ્રસન્ન કરવા જપ તપ દાન
૩. નાસિકા—સ (નસ્ સુધરું) નાકે. [ધ૦ કરવું તે.
કર્ણ—સ. = કાને.
તૃપણા—સ. (તૃણા. તૃપ્ વરણવું, આઠલાથી ધમ્મવું) અતિ ધમ્મકા, લોભ.
અશરણશક્ષી—સ. (અશરણ) નિરાધારને આધાર. સમા૦ ચ૦
(૧—ખ) તે જોલે તે કામથી કાને સમજાય નહિ એવું ધીમે ને અસ્પષ્ટ
જોલે. ૨ કામ જોલે તે તેથી સમજાય નહિ એવાબેદ મારીગયા કાન
૪. ચરણ—સ (ચર જવું) પગ.
ચાલે નહીં = પોતાનું કામ કરવાની તેમાં શક્તિ રહ નહીં.
તૂટે-તૂટીને—(સ. તૂટ ધા૦) છટે, મટે ; નસ અને સાધા ઢીલા પડીજવાથી.
શિથિલ—સ. = ઢીલું, જોસ્તાવગરનું.
તન—સ (તન. તન્ પ્રસારવું) ઘરીર.
ઉદર—સ. = પેટ, પાપી ઉદર = આ બન્ધુ પેટ. (તિરસ્કારમાં)
૫. હરિના જન = ધ્વજરના ભક્ત, જોદાના બદા, જે ધ્વજરને વાલા ને જોને
ધ્વજરપર ભાવ એવાં માણસ.
પેલા = આગલા.
ભવ —સ. (મૂ થવું) જનમ, અવતાર.
(૧) આ અવસર-આવી તક-માણસના અવતારરૂપી અને તેમાં પણ
જીવનનીના ને સુખના દાહા, આ અવસરને જોળખ્યા-આવી તક વારંવાર
આવતી નથી એમ જાણી સમજવલજ્જન કીધું તેવું નસીબ સાતુ સમજવું-
નસીબમાં સાતુ થવાનુંહોય તેનેજ એવું સૂચે

પદ ૪.

૧. ઘટસાથે—સ. (ઘટ પડવું) ઘરીરની સાથેજ-ઘરીર ધજું ત્યારથીજ.
૨ ઘરીરના સબધમાં.
ઘડિયાં—સ. (ઘડિયું-પદ ધા૦ને જુઠું) જનાવેલા, નીમીમૂકેલાં. ૨. જોડેલાં.
રઘુનાથ—સ. = રામચંદ્ર.

(પદ ૪. ૧-૪.)

રમુ—એ અયોધ્યાના રાજા-દીલીપનેા પુત્ર ને દશરથના પિતામહ. એણે દિગ્વિજય કર્યાહતો ને એ ધણો પ્રજાપી હતો, તેથી એ કુળ એનાં નામથી ઓળખાવાલાગ્યું; એ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા તે પણ રહુ.

૨. નગરાજ—સં.—દ્વાપરના અંતમાં થયેલા સૂર્યવંશી રાજા-નિપથ દેશના વીરસેનનો પુત્ર. [એ સ્વરૂપે સુદર, શાસ્ત્રજ્ઞાના, ધનુર્વિદ્યામાં નિપુણ ને પુણ્યશક્તિ હતો. વિદર્ભદેશના ળીનકરાવની કન્યા દમયંતીને પરણવાની ઈર્ષાદિને લગુતા હતી, પણ તે નળને પરણી તેથી કળિએ ક્રોધે ભરાઈ નળદમયંતીને દુઃખ દેવાનો વિચાર ધ્રીયો. એણે નળના પિતાશ્રી ભાષ પુષ્કરને નળસાથે ધૂન-ભુજદું રમવાને બોલેયો. નળ તેના રાજપાટ દારી દમયંતીને સાથે લઈ વન ગયો-બન્યાને એકેકુળ વચ્ચે. સૂર્યાવતરણ્યાં વનમાં ભયેછ ત્યાં એક પુષ્કળગદો નળને પડ્યો, તેને પકડવા નળે પોતાનું પેરેણ વચ્ચે કાઢી તેણપર નાખ્યું એટલે તે વચ્ચેસહિત ળીનગયો. દમયંતીએ પોતાનાં વચ્ચેનો એક છોડો નળને પેરવા કાઢીઆપ્યો. વનમાં પણ નળના મનમાં કળિ વ્યાપેલો તેથી આખર નળે દમયંતીને એકલી છોડી અને બન્યાને ધણીધણી વિપત પડેલી.]

૩. પાંડવ—(ભ૦ સામ૦ ૬.)

દ્રુપદી—સં. (કૌપદી.) દુપદરાજની પુત્રી. [એ અગ્નિપુરમાંથી નિકળેલી. સ્વયંવરમાં અર્જુને મજ્જ વીધેા ત્યારે દ્રુપદીએ એને વરમાળા ધાલી. અર્જુને સુક્રામપર આવી પોતાની માતા કુતીને કશું કે અમે સારી સિદ્ધ થાવ્યાછિયે, ત્યારે માતાએ કશું કે પાંચે ભાષ્યો વેંચાડો. એટલેપરથી એ પાંચેની સ્ત્રી યદ-એણે પૂર્વે સિદ્ધનું વપ કરી મને ભર્તાર આપે, એડું પાંચવાર માગ્યુંહજું માટે. પછી પરસ્પર કલહ ન થાય માટે નારદના દેવાથી પાંચે ભાઈઓએ બળે મહિના ને બારેબાર ફાડાના વાસ બાંધ્યા-હતા તે પ્રમાણે દ્રુપદી અક્રોધસાથે રેલી. એ પાંચ મુખ્ય સદીમાંની એક છે. એ પાંચાજ દેશના રાજની પુત્રી તેથી એને પાંચાણી પણ કહે.]

નયને—સં. (ની દોરવજું.) આંખમાં.

નયને નિઠા ન આણી = નિરાંને ઊઘ્યા પથ્થ નહોતો. (અનુપ્રાસ.)

સતી—સં. = પતિમત્ર પાળનારી ને સદયુષી સ્ત્રી.

સ્વામી—સં. (સ્વ પોતાનું.) પતિ, ધણી.

રાયુજ—સં. (ક જૂમ પાડવી-પ્ર૦ ભેદેટ) લકાનો રાજા. [બદાના પુત્ર પુલસ્ત્ય ને તેના પુત્ર વિશ્વમવાનો એ મિટો પુત્ર. એણે મદારવનો વપ કરી તેવરીસ ક્રોધ દેવપાસે પોતાની જાણ મનાવી. એણે દરાવાર સિવની જૂબ કરી માટે ગિરે એને દય મસ્તક ને વીસ દાણ આપ્યા. એ પછેાં અદાકારી હતો—એનો અદાકાર પછી જગાએ લગ્યો પણ ખરો.

(૫૬ ૪. ૪-૮.)

એકવાર એણે મદ્યાને પૃથ્વી કે માતૃ મેત કાંને દાખે છે? પ્રદ્યાએ કહ્યું કે સૂર્યવંશી દરારપરાબના પુત્ર રામને દાખે. રામ વનવાસમાં પચવટીમાં રહ્યા ત્યારે રાવણે પોતાના મામા મરીચિને મુવલેનો મુઠ મધ રામની મડુલીપાસે મોકલ્યો. સીતાને તેની ત્વચાની કાંચળી પેરવાનું કોડ મયાથી તેણે રામને એ હરણુ મારવા મોકલ્યા ને પાંછળથી લઈમણુ પણ મવા, ત્યારે રાવણે જોઈને વેધે આવી સીતાની ભગના કરી. સીતા તેને સિદ્ધિ આપવા બાર આભ્યાં એટલે રાવણુ તેને ઉચકી આવતોમથો. લાઠી આણી એણે સીતાને પોતાની અરોહવાડીમાં રાખ્યાં. રાવણે સીતાને પોતાને વરા થવા બહુબહુ સુખભવી પણ તે વ્યર્થ. આખર રામ ઘડીઆભ્યા તેનીસામે લડતાં એ રામના બાહુથી મરણુપામ્યો.]

મંદોદરી—સં. = રાવણુની સ્ત્રી મવરાક્ષસની પુત્રી. [એ પાંચ સતીમાંની એક છે—જો. મિરં અં. ૨૬]

હરિચંદ્ર, તારાલોચની—(જો. સામં ૯)

વિપત્તિ—સં. (વિ ઉલટું, પર જવું) આશ્વત, દુઃખ.

શિવજી—સં.—સદારકક્તિરૂપ હાથર. [એ કાળ, અગ્નિ, વરુણ, સૂર્ય, વમ, પ્રદ્યા, વિષ્ણુ, નારાયણનેરૂપે મનાયછે સદાર કર્યા પછી ફરીથી ઉત્પન્ન કરેછે એ બાવમા શિવ સિંગરૂપે પૂજાયછે. એ યોગીરૂપે છે ને ચિરકાળ યોગાભ્યાસ કરેછે, તોપણ પ્રસંગોપાત કેટલાક સસારી કર્મ પણ કરેછે. એ ક્રોધી છે તેમ જોળા ને વર આપવે ઉદાર છે. એને ત્રણ આખ છે, તેમા બે બવાની વચમાં છે તેમાનો ડોળો જોયોનીચો થયાંજ કરેછે. એ ત્રણ આખ, ભૂત વર્તમાન ને ભવિષ્ય એ ત્રણ કાળ કેખારેછે]

જોળાવાયા=કળાયા, મોહમાં પડ્યા. [જો. રમશશિમિત્ર મિરં અં. ૨૬ ૨.] (૨-ખ) તપ જોઈએ તેવું નહિ એમ-કેવાણું, તપમાં બન થયો.

લીડ = અડચણ, હરકત, પીડા, આપદા.

અંતરજામી—સં. (અતર્વામી. અતર્ ગાહે-અત-કરણ. ચામિ-ચમ્ હદમાં રાખવું) સાક્ષીભૂત આત્મા, પરમેશ્વર

ભાવટ = અડચણ; જંગમ, આપદા. ભાં ભાગી = ન્યાલ કીધો.

ભૂધર—સં. (મૂ પૃથ્વી, ધૃ ધરણું) પરમેશ્વર. સમાં દિં

પૃથ્વીપર અધર્મે વ્યાપીરહ્યો ને દેવોની બહુ હેરાનગતિ થઈ ત્યારે તેઓ ક્ષોરસાગર-સાતસાગરમાનો છટો ને સક્રદીખી આસપાસ ફરતો જ, તેની તીરે આવી નારાયણુ જેણે રોષઉપર રાવન કચ્છુદત્ત તેને પૃથ્વીપર અવતાર ધારણુકરવાને સ્તબ્ધ આકાસવાણી થઈ કે અભરાસો નહીં, હુ અવતાર લઈ ભૂમીનો ભાર ઉતારુછુ

(પદ ૫. ૨-૫. પદ ૬. ૧-)

પદ ૫.

૨. પંદ—(સ. વદ્ ધા૦) નમે ; કાષ્ઠપર દ્રેષ ન રાખે
 નિંદા—સ. (નિદ્ ધા૦) બેઠું બોલવું તે.
 કેની = કાષ્ઠની પથ્થુ
 વાચ—સ. (વાચ્. વચ્ બોલવું) વાણી ; જીભ (લક્ષણા.)
 કાષ્ઠ—સ. (કચ્છ.) કાષ્ઠો, પોતિયાંની કાષ્ઠડી ; ઈંદ્રી (લક્ષણા.)
 [વ્યભિચારી માણસ કાષ્ઠીછૂટા ફેવાયછે.]
 નિશ્ચય—સં. (ચલ્ દાલવું.) ચળે નહિ તેવું, સ્થિર, પોતાને વશ. સમા૦ નય૦
 જનની—સ. (જન્ પ્રે૦ બેઠે-જણવું.) માતા, મા.
 (૨-૪) જીભથી અસત્ય કે અરદત્ત ન બોલે, વ્યભિચારથી દૂર રહે અને
 મનને માટે રસ્તે જતું ખાંચે. [સારાં નશ્વતાં કર્મ ત્રણ પ્રકારનાં—વાચિક
 કાચિક ને માનસિક]
૩. સમદષ્ટિ—સં. (દષ્ટ્ બેવું) એકબાજુ, સારુંમાઠું વાહુંઅકારુ પોતાકુંપારકું
 નહિ એવી ધુદ્ધિ—રીત. સમા૦ કર્મ૦
 ત્યાગી—સં. (ત્યજ્ ધા૦) તજી, છોડી.
 ગિરહા—સ. (લિહ્ ચાટવું.) જીભ.
 (૧) જેને સમદષ્ટિ છે અને જેણે વૃષ્ટ્યા ત્યાગિષ્ઠ. સમદષ્ટિ=એકબાજુ-
 વાળો; વૃષ્ટ્યાત્યાગી = વૃષ્ટ્યાને તજવાવાળો—એમ પથ્થુ લેવાય. સમા૦ બહુ૦
૪. મોહ—સં. (મુહ્, માન બૂલવું) સંસારી વસ્તુ જોઈ તે મેળવવાને લોભ.
 માયા—સં. (મા માપવું) સંસારી વસ્તુપર આસક્તિ-અતિશય વળગણ્ય.
 વ્યાપે—(સં. વિ + આપ્ ધા૦) પેસી પસરીરે, મનપર અસર કરે, વશ કરે.
 દહૈયેરાગ—સ. (દહ્ કરવું ના. બુ૦ ૬૦ ; વિ વના, રાગ મનોવિકાર) કંઠી
 ચળે નહિ એવી ત્યાગીવૃત્તિ-સંસારપર અભાવ. સમા૦ કર્મ૦
 તાપી—સ. (૦લિ. તલ આગળાં લાંબાંસાથે હથેલી.) વગન, લેહ, રગ.
 [આસક્રમાશુક મિત્રો ખૂબ તાનમાં આવીત્યજ ત્યારે એકમેકને તાપી
૫. નિવાર્યા—(સ. નિ + વાર્ ધા૦) અટકાવ્યા, દૂર કાઢ્યા, ટાળ્યા. [આપેછે.]
 (૨) આવી રીતે માણસ હોય તે એવું પવિત્ર કે તેનાં દરશણ કયાંથી
 આપણી એકાંતેર પેઠી એકાંતેર—[એકાંતેરજ કેમ હશે ?]
- પદ ૬.
૬. શરીરેશોધ્યાવિના—આપણું શરીરમાંજ થયે છે એવો નિશ્ચય થવાવગર.
 સાર—સ. (ચ નિજવું) ખરી વસ્તુ, સાચો ગેદ.
 સાંપડે—(સ. સ + પદ્ મેળવવું) મળે, જડે.

(૫૬૬ ૧-૪)

પંડિતા—સ.=વિદ્વાન, થોડું ઘણું પણ ઘણાક લાજનું જ્ઞાન ધરાવનારો.
[અધ્યા-કંઈ તિરસ્કાર કે હાસીમા આ સંબંધ વાપરેયોછે.]

પાર પામો=છેડો-આખરનો-ખરો મિદ્ધાંત મળે, મુક્ત થાઓ.

પોથે—(સ પુસ્તક. પુસ્ત્ર બાધવ) મોટા મોટા ચોપડા-ચોથા ઉચલા-ચાથી.

તાંડુલા—(સ તડુલ તડ્-તડ્ ઠાકવું.) ચોખા [એ. ઉપર પડિતા]

ઠુપ—(સ. ઠુપ સતોર પામવું) છાલા, કુરકા.

ઠાલે થોથે—(એ. ૬યા. ૫૬ ૧-૫)

(૨) અલ. દર્શાવ

૨. રસના સ્વાદમાં—સ. (સ્વ પ્રવાહી થવું, સ્વાદ આપવું.) સસારી વિપયથી મળતી લેજતા લેવામાં. ૨. જૂદે જૂદે પણ આયામે સૂચવેલે રૂપે બ્રહ્મના સ્વરૂપનો નિશ્ચય કરી તેને તેરૂપે બજાવવામાં.

રૂંધાઈરહ્યા—(સ રૂધ અટકાવવું) યુગબાધ-યુગવાધરહ્યા અથડાવાકરેછે.

વિગતિ—(સ. વિ બારીકીપર, ગમ્ જડ) હકીકત, જીગતિ, ગોઠવણી

યુરુજાન—(સ જા બાધવ) યુરુપી થયણું જ્ઞાન. સમા. ૫૦

યુથે—(સ. પ્રવૃ ધા.) ગોઠવે, બેસાડાકરે.

વાણીવિલાસ—(વન બાધવ, વિ + લસ મોજ મારવી) વૈખરી-મુદાપકવું નહિ પણ નકામું નકામું સામાને રુચે આવું બોલવામા માનેલો આનંદ કે

પરહુરી—(સ. પરિ + રૂ ધા.) છોડીને [મોટાઈ સમા. સં

વિવિધ વાણીવડે=વણીવણી રીતે રસપડવું બોલી કે લખી (યુથે).

(૨) અલ. દર્શાવ.

૩. શબ્દ—સ=બાળા, વાચર્તાલખતા (લક્ષણા)

અધ્યાત્મ—સ.=દેહનું સાધન. ૨ બ્રહ્મજ્ઞાન

પ્રપંચ—(સ. પ્ર આમળ, પવ્ પસારવું) લોપ કંઈ ને કેવું કંઈ આવું કપટ, પોતાના મનસાથે ખરું ન છતા આ સિદ્ધ છે એવું કેવું તે

પિડ—(સ પિડ-પિડ્ ગાળો કરવો) ધરીરમા, મનમા

આથડયો—(સ. આ ચાતરક, તડ્-તાડ્ મારવું) બધે અથડાયો, રખાઓ

કોઠે—(સ. કોઠ) પેટ, ગર્ભસ્થાન-યોની-અસ્તાર (લક્ષણા.)

૪. રજની—(સ રજ્ પુરાકરવું, મોજ મારવું) રાત-અધારુ-અસાન. (લક્ષણા)

ગોઠે = અધાળે, ફેડે. શીપ ગોઠે=માથાફેડ કરે [એવી વાત

લોઠ—સ. (નિદ્ ધ્યમવું) મર્મ, છૂપી વાત, ફૂંચી, એવંથી ન સમજાય

પદ થોથે=ચોથા પદમા (આ પુસ્તકના સાનમા પદમા.)

(૫૬ ૭ ૧-૩.)

૧. જાગીને જોઈ તો = જ્ઞાન દૃષ્ટિએ જોતાં, માયાને તજતાં.
 ઊંઘમાં = અજ્ઞાન હોય ત્યાંજગી, માયાની સત્તા આપણાપર હોય ત્યાંસુધી
 અટપટા = તરેહતરેહના ન સમજાય તેવા પણ મનને લોભાવે એવા.
 ભોગ—(સં. ભુજ્ ધાન્) સુખનો લાભો, સસારના રગ.
 ભારે—(સં. ભાસ્ ધાન્) નહિ છતાં દેખાય.
 ચૈતન્યવિલાસ—(સ. ચિત્ત બલ્યુ વિ+લસ્ય ચૈત્ત્વમારણી) પ્રજ્ઞાના
 જે જૂઠા જૂઠા ખેલ-રમ તેમા. [મલગૂઠ. સમા. બહુ.
 તદ્દુપ—(તત્ત્વ તે; સ્વ આહાર-સ્વભાવ.) એકસરખાં રૂપનું; તદાકાર, લીન,
 (૨) પ્રજ્ઞ જે જૂઠે જૂઠે રૂપે દેખાય તેમા ચિત્ત લીન થઈરહેતે તે બંધ
 ચિત્ત પણ તેવાજ ચેના કરવા મઠીપડે છે, એટલે ખડું જોતાં પ્રજ્ઞની
 આમળ પ્રજ્ઞ કંઈ કંઈ રમ ઉઠાવેછે, કરાણુ કે ચિત્ત અને પ્રજ્ઞ એ
 જૂઠા નથી ૨ ચિત્ત અને પ્રજ્ઞના રમ એ એકજ છે—જૂઠા નથી-
 પ્રજ્ઞનો ખેલ એજ ચિત્ત છે અથવા વળી—૩ ચિત્ત અને પ્રજ્ઞ એ
 બન્થોની એક એકસરખીજ છે.
૨. પંચમહાભૂત—(એ. સામ. ૧૬) સમા. દ્વિય.
 અહુઅહુમાંહિ—અવ્ય. સ. (અણ સહોચાડ) એકના રજકણ પીળમા
 એમ, એકપીળસાથે નિકટના ને નિત્યના સળધમા.
 (૨) બલ. દર્શાવ.
૩. શ્રુતિ—(સ. શ્રુ સામળગ્ર સારે વેદ. [religion revealed-heard]
 સ્મૃતિ—(સ. સ્મૃ યાદકર) મનુઆદિએ ધર્મનીતિસમધી શિક્ષાસામ
 પોતાના વિચારેને સમજાવેલાં, અને જે પાછળથી વાદ કરી લખાયલાં ને.
 [religion renewal era]
 કનકકુંડળવિષે—(સં. કન્દ પ્રકાશ.) સુન્દ અને તે સુખાના બનેલા
 ભેદ—(સં. મિદ્ ભાગ્ય.) ફેરક, જૂઠાપણુ. [કાનના વાળા એ જેમા.
 હેમનુંહિમ=સુન્દન, કંઈ બીજી વસ્તુ નહિ.
 એક સુખાના અનેક ઘાટ બને, પણ તેના જૂઠા જૂઠા આકારનો વિચાર
 ન કરના મૂળ ધાતુનોજ વિચાર કરીએ તો તે સુન્દન છે, એ આપે
 જગતમા દેખાતી અનેક ચીજ મઠી એક પ્રજ્ઞ સિદ્ધ છે; એટલે ૩૫૭-
 તત્ત્વજ્ઞાનવિષે મૂળપુસ્તક જે વેદ તેનું આ છે, અને એ મળે પાછળથી
 ચાર રૂપે ધર્યો વેદ તથા સ્મૃતિઓ એ સૌપુષ્ટી આપે છે
 અલં = દર્શાવરૂપક.

(૫૬ છ. ૪, ૫૬ ૮ ૧-૩)

છવ ને શિવ તો = આત્મા ને પરમાત્મા એવા જુદા રૂપ

રચી—(સં રચ્ ગ્રાહવટ) પસારીને, ફેલાવીને

પરપંચ—(સં પ્ર૦ પ્ર આગળ, પચ ફેલાવવું) જગતનો મિથ્યા પસારો,
૪૫૨ એક છતો અનેકરૂપે દેખાવું તે

ચાદલોક—(જ્યે. અર્થો ૬૨) સમાન દિગ્ધ

સંતા—સ. = સાધુ-શાની પુરુષો

સીધ્યા—(સ સિધ તૈયાર કરવું) પાર પડ્યા-મુક્ત થયા [સત સીધ્યા-
એમ કેવાને બદલે સતનુ કામ સીધ્યુ કેવાની સાધારણ રીત છે]

૫૬ ૮.

ગમે = રુચે, ભાવે, ની ઇચ્છાએ બને

જગતગુરુ—સ (જગદ્ગુરુ ગમ્ જડ, ગુ ગ્રાહવટ) જગતનું કલ્યાણ કરે-
નાર, જગતે પૂજવાયોગ [નાર-ધર્મી

જગદીશ—(સં જગત્ + ईश ईશ્ સત્તા ધરાવવા) કુનિયાને હદમા રાખ-
ખરખરે = સત્તાપ, દુ ખ, દિલગિરી (સ શર્ ધામધામ નામ પામવું)

ચિંતબોધો—(સ ચિંતિત્ત ચિત્ત ધાન ના ભ૦ ૩૦) ધારેલો

અર્થ—(સ અર્થ માગવું) હેતુ, ધારણા, મતલબ

સરે—(સ સ્વ જ્ય નિઃશય) પારપડે, શામ

ઉગરે = બચે, નકામા રહે, કાયદો થાય

એક = માન, ફક્ત

ઉદ્દેગ—(સ ઝર ધણ, ચિત્ત બીકથી ધૂળ) પરિતાપ, સતાપ, સોચના, દુ ખ.

૨ શકટ—(સ શક ધારણી એક) ગાડું

સ્વાન—(સ સ્વન) કુતરું [બધારણ-એસ

સુશ્રિમદાણુ—(સ સૂત્ર ઉત્પન્ન કરેલું, મહ શાસ્ત્રમારું) જગતની રચના-

(૧-ખ) ગાડાળે કુતરું ચાડે તે બદલે ભરે કુળ ખેંચુ છું અલે. ઉપમા

(૨-ખ) કોઈએક વિચાર સવ અનેક ભેદ બધાવાહરો

૩ નીપળે—(સ નિપ-પ્ + પદ ધવ) બને, ધારણુ યથારૂકે

દુષ્ટ—(સં દુષ્ટિ-દુષ્ટ બેડ) નબરે, દ ટ આંખે = નબરે પડે, દીકાગ્ર આવે

ભવનપર ભવનપર—સ (ખૂ હોડું) ઘેરેઘેર

છત—(સ છદ્ દાહવટ) છતરે, છતરી [છત્ર ચમરે હદ-સાબિતી છે

દાખે—(સ, દુષ્ટ બેડ-પ્રે. ભેડે દદ વ) દેખાડે, સાખે. લોભા કરે

(૨-ખ) બધાજ ભવનપર રાખ અભયે

(પદ ૮. ૪—૫. પદ ૯—૧.)

૪. રુદ્ધ—સં. (ઋં ઋજુ જુ. જોં પ્રેમાં, ૨૦-૧૦.) પર્ણાકાળ.
લતા પત્ર—સ. (લત્ વૈદ્યાજુ, પત્ર પદ્યું-કે-પદ્ જુ.
વેલી, વનસ્પતિ, લીલોની અને પાંદડાં.

યથા—અવ્યં સં. = જેમ

માનવી—સ. (મણુ એ માણસ જાતનો મૂળપુરુષ.) માણસ.

વ્યર્થ—અવ્યં સં. (વિ વિના, અર્થ હેતુ, કારણ.) વિનાકારણ, નકામો.

શોચે—(સં. શુચ્ પાં.) શોક કરે, ક્રિકર કરે, બળાપો કરે.

પોચે = મળે.

આ વખતે મને આ નદિ મળ્યું એવા સંતાપ માણસ નકામો કરેછે—મૂરખ
છે; જેને જ્યારે જે ચીજ મળવાનું યજ્ઞાએ ઠરેરવુંછે તે ચીજ તેવારે તેને
વચરમાની મળવાની, જેમ ફરેકરુદ્ધ પોતપોતાની વનસ્પતિ વગેરે આપેછે.

૫. મિથ્યાકરી—સ. = જુદું છે એમ. [અલં ઉપમા.

કાર્ય—સ. (કણ વચરપાકેલું.) નકામું.

જુગલકરે—સં. (યુનયુજ જોડવું.) મેલે હાથ. સમાં કર્મ.

જોડીકરી = જોડીને. [આ રીતે કરી ઉમેરવાની એક ઢબ છે.]

જનમપ્રતિજનમ—અવ્યં સ. (જન્ પેદા થવું.) જનમોજનમ.

જાન્યું—(મ. યાજ્ માજવું.) પાસે માન્યું; સેવા-મકિત કરું.

પદ ૯.

૧. અખિલ—(સં. ચિલ ખાણ.) આખું.
પ્રહાંડ—મ. = અડ-જોળાકારે જે મહા વિશ્વરચના તે, દુનિયા. [પ્રહાંડમાં
કોઈ ભુવન કેવાયછે. જોં અખો કર. ચાહે લોક.]
જુજુલે = જુલે જુલે.
રૂપે—સ. (રૂ જુલું.) આકારે.
અનંત—સ. (અન્ નદિ. અત છેડા.) અમણિત, અપાર. સમાં બહુ.
દેવ—સં. (વિન્ પ્રજાસવું.) પરમેશ્વરનો અસરૂપ; હથેર.
તત્વ—સં. (તન્ તે.) સારવસ્તુ. ૨. મૂળ ચીજ.
શૂન્ય—મં. (જેલું-ગામં ૩૦.) ખાલી જગા, અવકાશ.
પાસે—(સં. વસ્ રેડું.) રેછે, રહેજોછે.

(૨-ખ) અને અવકાશમાં સબ્દરૂપે તું નક્કો રહેજોછે. સબ્દગુણનાદાસમ્ =
અપારી શબ્દ હૃદ-જેનાં અસ્તિત્વથી અવજન સુલભાયછે તે આકારા.
વેદ—અદિયાં અવ્યય છે-નિર્બે, નક્કી; વેદ અ સિધ્ધાંતો નય છે મારો.

(૫૬ ૯. ૨—૫. ૫૬ ૧૦. ૧—૨.)

૧. ભૂધરા—સં. (ભૂ પૃથ્વી, ધૃ આધાર આપવો.) હે જગદાધાર-પરમેશ્વર.
 વૃક્ષ—સં. (વૃક્ષ દાંતુ.) ઝાડ. [સમા ૦ ૬૦
 (વિવિધ—સં. (વિ ધણી રીતે, વિધ ગ્રાહવતું.) ધણી ધણી તરેહની.
 રચના—સં. (રચ્ ધા ૦) ગ્રાહવણી, શોભા, ધાડ.
 રસ—સં. (રસ્ ધા ૦) સ્વાદ, લેજત
 એજ આશે=અનેક રસ લેવાનીજ આસાથી-કર્મને જોગે નહિ. (જો ૦
 (જો ૦ ૫૬ ૭—૩.) ૫૬ ૭—૪.)
 ૪. શ્રંધ—સં. (શ્રંધ યુધ્ધ.) પુસ્તકો, પુસ્તકોના લખનાર-શ્રેયકારો (લક્ષણ.)
 શાસ્ત્રોના લખનારાએ તત્વજ્ઞાનનો વિષય ડાળીનાખ્યા—એક સિદ્ધાંતપર
 ન આવ્યા; જેને ઇશ્વર જે રૂપે સાચો લાગ્યો તે રૂપે તેણે તેને લખ્યો,
 અને મનમાં એમ સિદ્ધ કરી રાખ્યું કે એજ રૂપ ખરું, મોડેથી ઉપદેશ
 એવાજ ક્રીધા, અને યોગે વત્તો તે પણ તેજ નિશ્ચયને ધારણે.
 ૫. પડતરો—સં. (પડાતર. પડ વસ્ત્ર, જતર પડદો.) આંતરો, પડદો.
 ઝાડ અને બી જે જૂડી વસ્તુ દેખાય છે, પણ બન્યોમાં ટુંજ રહેલોછે-
 ઝાડમાં બીજે ને બીમાં ઝાડરૂપે, માયાનો પડદો વચમાં આવ્યાથી એમ
 સિદ્ધ ભાસેછે, પણ એ પડદો મને-કલ્પનાએ ઉઠાવેલો છે, માટે જો
 હું ખરા ભાવથી ઇશ્વરને શોધું તત્વની શોધ કરુ તો એ પડદો ખસી
 સર્વત્ર ઇશ્વર એકરૂપ જણારો

૫૬ ૧૦.

૧. આત્મા તત્વ—સં. (અત્ જહુ; તત્ તે) આત્મા એ બ્રહ્મ છે એમ.
 ૨. આત્મા મૂળ થી વસ્તુ છે તે.
 ચીન્યો—સં. (ચિતિત-ચિત્ત ધારણ-નોબૂ ૦ ૬૦) જોળખ્યો, જાણ્યો.
 સાધના—સં. (સાવ હેઠ પારપાડવો) જપ તપ હોમ ઇત્યાદિથી ઇશ્વર
 જૂડી = નકામી [પ્રાપ્ત-પ્રસન્ન કરવો તે.
 માનુષ્યદેહ—મ. (મનુ મૂળપુરુષ-ઉપરથી મનુષ્ય નાજુસ-ઉપરથી વિરોધજ.
 મા ૦) માજુસનું શરીર-અવતાર ધર્મો તે. સમા ૦ ૬૦
 . એજે = વ્યર્થ મિથ્યા, ફાકટ, અમયો. [વરસાદ થાય તે.
 માવડું—મ (માવડાઈ-મટમ=માહા મહિનામાં ચનારો વરસાદ) કરતે
 વૃષ્ટિ વૃઠી—મં. (વૃષ્ટિ-વૃષ્ટ-વૃષ્ટ-ધા ૦ નો જૂ ૦ ૬૦) વરસાદ વરસ્યો-પડ્યો-
 ૨. જટા—જો ૦ સામ ૦ ૪૭) [યથો. અલ ૦ ઉપમા.
 હરમલેપન—સં (હિપ નોપડક.) બિબતિ ચોપડવી તે. સમા ૦ ૫૦

(૫૬ ૧૦. ૨—૫ ૫૬ ૧૧ ૧—૨)

વાગલોચન—સ. (સ્વ કાઢીનાખણ.) આયાના નિમાળા ખેચીકાડવા તે.
[જતિના નિમાળા ખેચીકાડવામા આવેછે]

૩ તપ—સ. (તપ તપવું—દુ ખ સેતુ) મનની ધન-છા પૂરીપડે માટે દેવદેવીને
પ્રસન્ન કરવા જે દેહકંટ કરવું તે. [કેકાણે જવું તે.

તીર્થ—સ. (તૃ તરતુ) જ્યાં ગવાથી પુણ્ય થાય એવું ઢેકાણું—એવે
નામ લીધે = મન્ન જપવાથી. [કીર્તન કરવાં તે.

૪. રાગ ને રંગ—સ. (રજ રમતુ; ખુરાકરવું) રાગતાન. ૨. ગાયન, ભજન—
ખટકદર્શન—(જો. અખો-૩) મથરા વેષ્યવધર્મી ગોસાઈના લાલ પેતાના
સેવકને નિત્ય મુજબતવાર ડોકોરજોને જે જુદેજુદે રૂપે દેખાડેછે તે-જીયાપત
મગળા, શણગાર, રાજકોમ, સેન અને આરતી સમાન દિયું.

વરણ—સ. (વર્ણ. વર્ણ કમવું) જાત-બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વૈશ્ય ને શૂદ્ર.
વરણના ભેદ આણે = જાતિઓ જુદી જુદી છે એમ ગણી તે પ્રમાણે
વર્તવાથી—પરપર ખાવા પીવા પરણવા વગેરેનો વૈવાર ન રાખવાથી

૫. પરપંથ—સ (પ્રપંચ. પ્ર આમળ, વચ્ પસારતુ) કંપટ, ઢોંગ; ખાલી આચારકંડ.

ચિંતામણી—સ. (ચિંતા ધારણ, ચિંત્ત ધાન) સ્વર્ગનો મહિષ. સમાન મધ્ય.
[કેવાયછે કે એ મહિષ જેની પાસે દોય તે જે હા હાથે તે તેમણી નિખો
આત્મા એ સર્વવ્યાપક હૃદય છે એવું જણે નહિ જાણ્યું, એટલે જેને
વાતપ્રમાણ ન થયું તેણે ચિંતામણિ રત્નજેવો આ મનુષ્યદેહ મિથ્યા
સુખાભ્યો. અલ. ૩૫૬.

૫૬ ૧૧.

૧. લહ્યા—(સ. લહ તાકીને જોણ) ગરાબર ઝોળખ્યા.

વૈષ્ણવપદ—સ. = વિષ્ણુભક્તની પદવી, વૈષ્ણવ છે એવું માન

વિરદ—સ. (વિરદ) ખિતાબ, નામ, છાપ

દું વૈષ્ણવ કેવાયો, વૈષ્ણવની પાંચી ચારણ કરી ઉપરનો ઠાક પક્ષ
તેવો સમજે, તેપણ હૃદયજી અતુ સ્વરૂપ જે તે ન જાણ્યું તો તે ચોમણે
નહિ અને નકામું છે, જેમ હા. અલ. ૩૫૭

વ્યાધિ—સ. (વિ વિરોધ, અર્થ મનરોન.) રોગ, અમરોગ.

વેદના—સ. (વિદ્ જાણવું) પીડા, દુઃખ

વિશ્વ—સ. (વિશ્વ વ્યાપક) યજ્ઞિ, ઉપાધિરૂપ જગત, સસાર.

વાતપકવાન—સ. (વાતપકવાન. જનર પાકું, જગ ખોરાક—અદ ખડ નો

(પદ ૧૧. ૨-૫).

ભૂં ૬૦) વાતમાં નામ લયાકીધેયું એનું પકવાન ; પકવાનની વાત કચ્ચાકીધીહોય તે. સમાં મધ્યં

રોગથી થતી પીડા તો મટે, પણ ઇશ્વરથી જન્મતું બિન્ન એવું માન્યાથી-સસાર સત્ય માન્યાથી જ ઉપાધિ વળતે તે ટળવી કઠણ, તે તો ખરું જ્ઞાન થયેજ નય, જ્ઞાનીનું ડોળ ધાલ્યાથી ન નય. અથવા-સાહે-અર્થ-વરસાદ વરસ્યાવના અમરતો આકાશમા માન્યાકરે તેથી દુનિયાને રોગથી થતી પીડા મટતી નથી, તે તો ખરો વરસાદ પડેથીજ મટે ઇં

મલ્લં દૃષ્ટાંત.

[કિરતનો.

૩. વિષ્ણુપદ—સ. = વિષ્ણુનો મહિમા, એ મહિમા જણાવવાને રચેલાં કરણી—સં. = કામ, રણી, રીત.

કાગ—સ. (કાક) કાગડો

હિંદ—સ્ત્રી. હિં. = રમકો, હરોળરી, હરીશાષ.

હુસીકાડે = મળક-ઢેકડીમાં ઉડાવે.

લવમાં—અન્યં સ. (લવ રજકણ, લં કાપડું) લગારમાં, સૂજમાં.

(૧-૬) રીત કેવળ અજ્ઞાની માણસની અને ખપવા ઇચ્છે પૂર્વે જ્ઞાનીપુરુષમાં.

૪. પેંડ—સ. (પિંડ. પિંડ એકદુ રચું.) ઘરીર

પ્રગટ—સ. (પ્રગટ. પ્ર આગળ, વટ જડ) પ્રત્યક્ષ, ખુલ્લો ; ખુલ્લી રીતે.

પેખે—સં. પ્ર + ફેલ્ ધાં) જોય, જાણે.

અગણિત—સ (ગણ ગણતરી કરવી નો ભૂં ૬૦) અમાપ, ખેલક, જેની હદ બધાય નહિ એવો ; જેનુ સ્વરૂપ કળી ન તકાય એવો. સમાં નયં

લેખું સ. (લેખન લિખ્ લખવું) ગણતરી, પ્રમાણ, માપ.

કુશલભાવેકરી—સ. (કુશ્વ બગડ્ય-નુર ભૂં ૬૦ કુષ્ટ ; મૂ થયું, વિચારવું.)

પાપી બુદ્ધિથી, હાવાના વિચારથી, દબથી, દોંગથી. સમાં કર્મં

(૨) આખું જગતજ પ્રભ, એટલે નહિ કેવાય કે તે આવો છે, તે છતાં તેનું અમુક સ્વરૂપ લોકોના મનમાં કસાવવાને ઉપદેશ કરે અને એમ માળા ખાલી લોકોને કંચે.

૫. નિરાકાર—સ. = આકારવગરનો, જગતમાં દેખાતા કોઇ પણ આકાર-સરખો નહિ તે, શુદ્ધસ્વરૂપ ઇશ્વર, પ્રભ. સમાં બહું

ગણે—(સ. ગલ્ જોનળીજડ) પ્રવાહી થઇગય ; તલ્લીન-તદોકાર થાય, એકરૂપ થઇ મળી જાય

ભિન્નસંસારની—સ. (મિદ્ કાપડ-જુદાપાડું નો ભૂં ૬૦, સં. + સં નિયમિત રીતે ચાલ્યાકરડ) ઇશ્વરથી જગત જુદું એવી. સમાં કર્મં

(પદ ૧૨ ૫.) (વર્ષા-ગા ૧-)

આંતિ—સ (ઐમ્ લેટકુ) વમ, ખોટી કલ્પના

જ્ઞાનવિજ્ઞાન—મ (માં લાલુડ) જાણુ તે જ્ઞાન, અને અનુભવસાથે
જાણુ તે વિજ્ઞાન, સમા ૦ ૬૬ [દીવાથી અધારુ મટે એમ જાણુ તે જ્ઞાન,
અને દીવા કરી તેના તેજથી અધારુ મટે એમ સિદ્ધ કરુ તે વિજ્ઞાન]

જોત—સં (જ્યોતિષ્ સુવ પ્રકાશુ) તેજ, પ્રકાશ

મનના મેલ ટળી ન્યારે કોઈ ભક્તસાથે એકરૂપ થાય-કચર જગતથી અને
જગત કચરથી વિત્ર જેની ખાળી કલ્પના મટે ત્યારે એ માયારહિત આત્મા
અને સર્વકાળ જ્ઞાનમય એ પરમાત્મા એ જાન્યો પ્રકાશ મળીનય.(૧) જો ને જોહનું—આ જોનું અમત્ય નથી-જો નિરાકારમા કોઈનું, અથવા
નિરાકારમા જોનું ૬૦

પ્રેમાનંદ

ભાગવત —દશમસ્કંધ.

વર્ષા—શરદ્વર્ણન

૧ ગોવિંદ—સ. = કૃષ્ણ-ગોકુળમા અનતરી ગાયો ચારતા માટે (ગો ગાય,
વિદ્-વિદ્ મેળવતુ ૨. ગો વાણી વેદવાણી, વેદવાણીથી જોના સ્વરૂપ
જ્ઞાન થાય તે ૩ ગો ઈંદ્રી, ઈંદ્રીને આજખી વચ રાખનાર-ઈંદ્રીકૃત ૬૦)

ચરિત્ર—સ. (ચર ચાલવુ-ચરિત્ર) વખાણુ-રાજેમ ગુણકર્મ

ગર્ભજોગી—સ (ગ્યામી) શુકદેવ-વ્યાસના પુત્ર સમા ૦ ૫૦ [એ પહે
જનમ પોપટ હતા શિવે પાર્વતીને જ્ઞાન સમજાવ્યું તે પોપટ સામજ્ય એ
શિવે જાણુ ત્યારે તે તેની પાછળ ડોળા ને શુકે અમરાઈ પોતાનું ખોળીયું
માડી વ્યાસની સ્ત્રીના ઉદરમા પ્રવેશ કર્યો શિવ પછુ ત્યાજ ખાર વધે
ખસી રહ્યા પછી વિષ્ણુએ શિવનું સમાધાન કર્યું ને શુક અવતર્યા
એ જન્મ્યા તેવાજ નાજ સદિવ વનમા ગાસીમયા પછવાડે એના પિતા
વ્યાસ ડોહયા ને એને ઘેર આવવા સમજાવ્યું પાછુ શુક ન આવ્યા એ
રુધ્રીએના મહાજમા ભજવવા ગુણુ ગાયાકરતા એક સમે નારદ મન્યા
તેને શુકે યુક્તિને ઉપાય પૂછ્યા ત્યારે નારદે કહ્યું કે તો તમારા
પિતાના ભક્ત્યમા છે પછી શુક પોતાના પિતાપાસે આવ્યા ને એણે
ભાગવત જાણાવ્યું પછી શુકે પરીક્ષિતરાજને તેના અંતકાળકેપર સંખ્યા
શ્રીમદ્ભાગવત સમક્ષ માત દિવસમા શ્રીમદ્ભાગવત સંજાણ્યું ૬૦]

(વર્ષા-સં ૧-૩)

ગાંભળીએ = સામળો (માનાચં દ્વિતીય પુ, ૫, ક્તો આપ અધ્યાહાર્ય.)

ભૂપાળ—મ (મૂ પૂઆ, પાઠ રૂપ) સમ પરીક્ષિત (જો ૦ ઉપર ગર્ભ-
જો ૧, અને ૧૫) સમા ૦ ૬૦

લીલા—મં = ખેલ, રમત, ચરિત્રો [કરીહતી

વૃદ્ધાવન—સં (વૃદ્ધ ઉજસી) ગોકુળની પામેનું વન—ગામ, જ્યાં કૃષ્ણે લીલા

વજ્રવુ—(સ વજ્ર ધા ૦) વજ્રુન કરે, જ્યાં આપુ

વર્ષાકાળ—સ (૩૫ હરકાવ કરવો) ચોમાસાનો રુઠુ-દાડા [વરસના છ
રુઠુ ૬૧ બે મહિનાનો ૧ વસત મીનમેવશરીમા નેહલે કાળ સૂરજ
રહે તે, આ પ્રાતમા કાગલચર, ૨ મીખ વૃષભમિથુનશરીમા સૂરજ
નેહનો કાળ હોય તે નેહઅખાડ, પણ આ પ્રાતમા મોગી વૃષ્ટિ અખાડમા
યાવજે માટે, વૈશાખજે ૩ વર્ષા અખાડમાવજ ૪ શરદ-આસો
કાતક ૫ ફેબ્રુઆરીમાશરપોષ, ૬ શિશિર પોષમાધ વસતમીખ
ઉનાળો, વર્ષાશરદ ચોમાસુ હેમવશિશિર સિયાયો]

૨ શ્રીગોકુળ—સ (ગા માય કુલ સમુદાય) જમનાનદીપરવુ એક ગામ

ગોધેન—સ (ગો, ધનુ-તરત વિયાવરી માય) ગાયવાહરડા સમા ૦ ૬૬૦

ગમકૃષ્ણ—સ (રમ વ્યાપક, કૃષ્ણ લક્ષણ) રામ એ વસુદેવ જાદવનો
રોહિણીથી થયલો પુત્ર રોનો અવતાર કૃષ્ણ એ વિષ્ણુનો આક્રમે
અવતાર-કમરિશુપાળાદિકનો ૧૫ કરવાને ભૂમિનો બાર ઉતારવાને અને
લીલા દર્શાવવાને [વસુદેવની સ્ત્રી દેવકીના પુત્રરૂપે મનાયા માટે રામના
સાવકા ભાઈ વસુદેવ અને ગોકુળમા નંદસાથ એ બે મિત્ર થાય માટે કસના
જુદમથી વસુદેવે પોતાની સ્ત્રી રોહિણીને ગોકુળ મોઢનીરીયેરી ત્યાં તેને
રામ અવતર્યો અને કૃષ્ણે બંદીખાનામા ચતુરુજરૂપે દર્શન આપી
કહેલું કે હું તમારા પુત્રરૂપે અવતરીશ પણ મને અર્ધિયા રાખશે નહિ,
નંદની સ્ત્રી જસોદાએ હમણાજ પુત્રી પ્રસવીછે ત્યાં મને સુવાડી તે
પુત્રી લાવજે હું ત્યાં અગિયાર વરડ રહી પાછો આવીશ ને કસ મારી

૩ ધન—સ = વાદળાં, વરસાદ [વમને મળ્યા]

ચમકે = ઓચિતો ઝડપથી પ્રકાશ કરે

ધોર—સ (ધુર ડરાવણ) ભયકર, ડરામાડુ, ૨ અતિશે

હસ—સં = લાખી ગદનનો કૂમળા પીછાથી સુસોભિત તળાવસરોવર-
તીરે રેનારો પક્ષી

આતક—સં (કત આજ્ઞથી માગવું મેઘપાસે જળ) એક જાતનો પક્ષી
પર્પેરો, જવેરો [અને વિષે કેવાય છે કે એ વરસાદના પડતા બિંદુસિવાય

(પૃષ્ઠ-૧૦ ૩-૫.)

બીજું પાણી પીતો નથી-આમાસામાં સ્વાતીનક્ષત્રના વરસાદથીજ એના તરસ મટે છે.

કથા—સં. (કલ્પ.) મોરનું પુત્ર પસારીને ઉપર વાળેલું.

૪. અમૃતસ્વરે—સં. = અતિમધુર ટોકાથી સનાં કર્મં [અમૃત વિશેષ થાય છે-એ ટોકા કાનને મીઠા લાગે એટલુંજ નહિ પણ શિશિળ મનો-રૂતિને એ પાણી સતેજ કરે છે]

ટોકિલા = [જે. સામં ૪. આ પક્ષી વસંતમાંજ બોલે છે-વર્ષાના આરંભ-પ્ર.]

ગુજાર-પ—(સ. ગુજ-ગુજ ગણગણવું; જ્વ મોર-૪ ધા. ૦) બમરા બગિચા મધમાખ વગેરેની પાંખોથી યતો અવાજ.

અબ્રહ્મટા—સ. (અપ્ પાણી, ૪ ભરવું સામવું પદ એકું કરવું.) વાહણી ઉઠ પાસપાસે આવી ઝુમીરેલું તે.

વમ્મ—સં. (વસ. વમ્ પ્રેમ બતાવેલ.) વાહરડાં.

હીંસાર = હરખાતાં કે પ્રેમ ઉભરાતાં મોમાંથી જે કાન્દુધ્વનિ થાય તે. [આ સખ્દ ટોરની બાળતમાં વધારે વપરાય છે, તેમાં વિશેષે ગાય, અને તે વળી વસ્ત્ર વિચાયલી. હીંસારો = પ્રેમનું ઉભરાવું.]

[૧] નાસે એમાં કેવળ ભયનો વિચાર ન લેવો-ધણા આનંદસાથે કંઈ ભયનાં ડોળથી ટોર પુછડાં બચાં કરી માથાંપર આણી દોડાદોડ કરી મૂકે છે. ગામડાંમાં એને મલકાણે જુડવું કે છે.]

આદિત—સ. (અત્ય-અદિતિ દેવેની માતા) સરજ. [તારાઓ.

ઉડગણ—સ. (ઉડ-ઉડ નક્ષત્ર, ગણ સમુદાય-ગણ ગણવું.) નક્ષત્રગણ,

ઈંદુ—સં. = ચંદ્ર. [ઈંદુનો અર્થ રત્નવેદમા-સોમરત કે સોમરસનું દીપું; તેપરથી પણ ઈંદુ = કોઈ નાનો ગોળ ચળકતો પદાર્થ-પદ્મ પૂર્ણચંદ્રને ઈંદુ દેવામાં આવ્યું હશે, અને પણ કોઈપણ વિધિના ચંદ્રને.]

આનંદાદા—(સ. આ બધે, છદ્-છાદ દાંડવું.) દાંડીના પ્યા.

સર્વ - અન્યં સ. = સર્વત્ર, સધળે.

વ્યાપી—(સ. વિ + આપ ધા. ૦) પસરી ફેલાયેલ.

અનંત—સં. (અન્ નહિ, અંત છેડા) અપાર, અગણિત સમા. બહુ.

જંતુ—સ. (જન્ પેદાયવું.) જીવડાં.

ઉદંયા—સં. (ઉદિત. જન્ બધે, જન્.) ક્રિપળતા, પેદાયવા; બિગ્યા, ફટકા.

અવનીમાં—સં. (અવ રક્ત) પૃથ્વીપર.

સૃષ્ટિ—સ. (સૃજ પેદાશવું.) જગત, વિશ્વ, દુનિયા.

વિધિ—મ. (વિ + ધા પેદાશવું.) પ્રધા.

(વર્ણ-શાં ૫-૮.)

ધાપી—(ધં. સ્વા બહારેવું-પ્રેં બેઠે સ્વાપય) માડી.

(૨) પૃથ્વીપર અમણિત જીવડાં પેદાથઈઆબ્યાં, અને એરીતે પ્રજાએ એ જગત્-જગત્ની રચના નવી માડી

૧. કીટ—સ. (કીટ રંગવું) કીડા, જીવડાં. [જાત દીવામાં પડેછે.
પતંગ—સ. (પત્ પડવું.) એક જાતનો સુંદર પાંખવાળો કીડો-એની એક
પંચવરણાં—સ. (વર્ણ રંગવું.) પાંચ રંગનાં-રાતાં, પીળાં, કાળાં, લીલાં ને
મોઢૂક—સ. (મઢ્ પુચકરવું-યવું) દેડકાં. [સફેદ સમાં બહુ.
તણ—સ. (તણ ચરવું.) ધાસ.
કુમખંડાર—સ. (અકુર. અરુ ચિન્દુ કરવું) ઝાડના ફળુગા-પીલા-કુંપળ.

૭. કુંસુમ—સ. (કુમ પ્રકાશવું) ફલ.
નાનાવિધ—સ. = ધણી જૂદીજૂદી જાતનાં સમાં બહુ.
પૂર—સ. (પૂ બરવું.) રેલ.
તટ—સ (તટ બાથાહોવું.) કિનારે.
વાય—(મં. વદ બાલવું-પ્રેં બેઠે-વાદય ; ૬ વા વાવું-પ્રેં બેઠે-વાય?) વળડે.
વેણુ—સ. = વાંસળી, મોરલી.

૮. પૂરાણા—સ. (પૂર્ણ-પૂ બરવું-નો જૂં ૬૦) પૂરાવા.
આશ્રમ—સ (આ + શ્રિ આશ્રમલેવા) ચોક્કસ મુકામ.
સંન્યાસી—સ (સમ્ છેક, નિ + અસ્ દૂર કરવું-સસાર.) ગાયત્રીનો અધિકારી
એવો જે પુરુષ સસાર ત્યાગકરી સાધુદીક્ષા લે તે.
સ્થળ—સ. (સ્થલ સ્થિર રેવું.) સ્થાને, જગાએ.
[આખાડ સુદ ૧૧ વધ એટલે સંન્યાસીએ એકજ ઠેકાણે ચાર મહિના
રેવું જોઈએ; એજ કારણથી સંન્યાસીને આખાડી કેછે]

૯. નાના—સ. = ધણી જૂદીજૂદી જાતનાં. [જે કર્મ તે
પ્રત—સ. = પાપ દેવે ને મનને હેણ પારપડે તેનેખાટે કહેલા નિયમસાથે
તાપસ—સ. (તપ્ તપવું, દેહદમવી) તપસ્વી, જોગી
માળે—માળે = ઊંચી બનાવેલી કંઈ ખુલ્લી જગા. [તપસીઓ દેહદમવા
ક્રનાજામાં પચાત્રિ સેવેછે, શિયાળે ખાણીમાં બેસીરેછે, અને ચોમાંસે વરસાદ
શ્રવણ—સ. (ધુ સામળવું) શાસ્ત્રપુરાણની કથા સાંભળવી તે [સેછે.]
કીર્તન—ગ. (કૂર શુભ આવ.) પરમેશ્વરના ગુણદ્ ગાન-શ્રાવનો ગાવાં તે,
પ્રતિમા—ગ. (પ્રતિ તામ્ર, પ્રભાવે; મા માપવું.) મૂર્તિ.

(વર્ષા-સાં ૬-૧૫)

વર્ષાશ્રમ—સં = પોતપોતાની જાતિ અને આશ્રમના. વર્ણુ-ધાત્રણ
 સ્ત્રિય વૈરય શ્વઃ; આશ્રમ—(ત્રેઁ અખે—૨૩.) સમાં ૬૬.

૧૦. દુગણાં—સં. ((દ્વિગુણ. ગુણ ગણાં કરવાં.) બમણાં.

સુરભી—સ. = ગાય.

જેષ્ટિકા—સં. (ચં) લાકડી.

[સમાં ચં

અશરણશર્ણુ—સ. (શરણ.) નોધારનો આધાર, નિરાધારને આધાર.

૧૧. ઝડી—(સં. તદ્ ગુચ્છવાલું. કવિતિ ઋગ્વચી-ઉપચી.) ઉપચાઉપચી ગ્રાપદાં આવે
 એવો વરસાદ.

મેવલીઓ—સં. (મેવ-ઉપચી.) વરસાદ. [મેવલો, મેવલીઓ-આ રાખે
 ડાહ્યા કામળ મીઠા બોલ છે-મેવલિયારે જાહેરો વરસ (૨), ભિત્તે ગોસ-
 દેની મુંદલી; મુંદલિયેરે નવલેરી લાલ (૧) ૪૦]

નયણે—સં. (નયન. ની દોરણું.) આંખે. [સમાં બહુ-૧૫૦]

અવિનાશી—સ. (નશ્ નાશ પામણું.) જેને નાશ નથી એવો-કૃષ્ણ.
 [વર્ણનમાં કૃષ્ણ હોય ત્યાં રામ સુમંથલેવા-રામકૃષ્ણ અવિનાશીજ છે.]

૧૨. પલાશ—સ. (પલ માસ, અશ્વ દમલો શરેઃ પૂલના રમસમુદપચી ?) ખાખર
 ટોપ = વરસાદમાં ધાલવાની મોટી ટોપી, ધુમટી. [ત્રેઁ; અબ્યં.

૧૩. પૂરણર્થા—(સ. પૂ, ચ ખાં) રેલનાં પાણીએ બરેલાં; બરપૂર. સમાં
 નાળાં—સં. (નાલ નળા, નલ્લ શેરુ.) ખાડીનદીનો આડોઅવળો સાંકડો

કટિ—સં. = કેડ. [ઉડો કાંટો. [સરખાલો કાં નેદર]

ગોપુચ્છ—સં. = ગાયને પુંછડે.

૧૪. શામળીઆને—સ. (શ્યામલ કાળો.) કૃષ્ણને માટે, કૃષ્ણની.

તારા—સ (તૃ ખાં) હોશિઆર તરનાર.

સંસારતારણુ—સ. (સંસારક. તૃ પ્રેં ભેદે.) સંસારરૂપી સાગરચક્ષી તારનાર,
 જન્મમરણથી છોડવનાર, મોક્ષપાપનાર. સમાં પં; અલં ૩૫૬.
 (૨) અલં વિરોધાભાસ.

તક—સ (કૌતુક. કુતમ્ ક્યાનું, ક્યાપી ૪૦) આશ્ચર્યકારક જેવ-લીલા.
 મળાવર—સં. (ચમલ લક્ષ્મી, વર ધણી.) વિષ્ણુ, કૃષ્ણ.

રિક્ષત—સ -હસ્તિનાપુરના રાજા-અર્જુનના પૌત્ર ને અભિમન્યુના પુત્ર.
 [એનો જન્મ કળિશુભના આરંભમાં થયો. એ જરે ગર્ભમાં હતા ત્યારે
 અશ્વપામાએ એનો નાશ કરવા ઉત્તરનાં પેટમાં જલ્દાજ મૃત્યુદંડ, પણ
 કૃષ્ણે મુંદલો ચક્રેવટી તેને પાયુદંડ ને પોતે ઉત્તરના લક્ષ્મી એને જ્યેષ્ઠ

(વર્ષા સં ૧૫-૧૮)

આપ્યુદત્ત પૂરે માસે જન્મ્યાપછી એ આસપાસ જોવાલાગ્યા કે મને પેઠમા દર્શન આપ્યુદત્ત તે ક્યા છે, માટે એનું નામ પરીક્ષિત પાડયું (પરિ ચોતરફ, ફક્ત એનું પરિક્ષિત્ શબ્દ પણ પ્રવર્તે છે તે પ્રમાણે વ્યુત્પત્તિ— પરિ ચોતરફ છે જ નાત થવો એના બધા કુળનો નારા થકગયલો માટે) એક દિવસ રાત્ર મૃગયાને ગયા ત્યાં વનમાં બહુ તરસ લાગી તેથી બિંદીઋષિના આશ્રમમાં જઈ ઋષિ ધ્યાનમાં હતા તેનીપાસે પાણી માગ્યું ઋષિએ રાત્રને કહ ઉત્તર ન આપ્યો તેથી એણે ક્રોધમાં એક ઘોઘેલો સર્પ તે ઋષિની ટાંટે ઘાલ્યો એ વાત તે ઋષિના પુત્ર શુભીઋષિએ જાણી ત્યારે તેણે સાપ ઢીલો કે આજથી સાતમે દિવસે એ દુષ્ટકામ કર નારને તક્ષક નાગ કરશે ને ને મરણ પામશે રાત્ર પોતાના પુત્ર જન મેળયને રાત્ર સોપી હુરદ્વાર જઈ ગયાતે મેઠા, ત્યાં શુકહેને એને સાત દિવસમાં બાગવત સંભળાવ્યું જો ૧]

શીતકાળ સ (શીત ગાઠ સિયાળો)

૧૬ શોભા—સં. (ગુપ્ત સાડુ દેખાવું) સાદર્થ્ય, સુદરતા, ખુબસુરતી, ખુબી શરદકાળ—(જો ૧ વર્ષાકાળ)

તિમિર—સં = અધકાર, અધારુ

નિવર્ત્યુ—ન (નિવાસિત નિ + વૃત્ત ધાન્ નો બૂન્ દૂન્) બધપણ, ટબુ, મટપૂ.

૧૭ પ્રગટ—અન્યન્ સ (વ્યવ પ્ર આગળ વૃ નિસરવું) ખુલી—સાદરીતે જાણે—(સ માત્ર પ્રકાશ) પ્રમાણવા—દેખાવાલાગ્યા

મહાજયોતિ કંદે—સ (હૃત પ્રકાશવું) ધણો નકાર આપના નાગ્યો

માર્તંડ—સ મતઙ ઉપરથી) સરજ

પંક—સં = કાદવ

નવખંડ—સં. (સદ્ જ્ઞાનવું) પૃથ્વીનાં જપ્તરૂપના (જો સામં ૧૪ મે ૧) નવ મોટા ભાગ [ઇલાવત્ત બદ્રાચ દરિયે કિપુરુપ, કેટમાલ, રમ્યક, બરત દિરવમ્ય, ને ઉત્તરનું ઇવરમતે બરત, વર્ત રામ, દ્રામાલા કેટમાલ સિરે, વિધિવસ મહિ ને સુવર્ણ] સમાન દિગ્

૧૮ સરિતા—સ (સ સરવું-વેવું) નદી.

પોયણુ—સ (પાણી) કુમુદકૂલ—એક જાતનું કમળ (એ જાને ખિન્ની સુરજ ખમતે બિડાય છે ૫ જ સુરજ ઉમતે ખિલે છે જો ૬૪૦ ગુપ્ત ૧)

પંકજ—સ (પદ કાવ વ નિપજેવું) કમળકૂલ સમાન મૂળ,

ઉત્પત્તિ—સં (ઉદ + પદ ધાન્) પેદાએત

મુકેતાદ્યા—સ (મુક્તા મોની સુર મૂકવું ફલ દાણો) મોની

(૧૫૦-૨૦ ૧૮-૨૨.)

સ્વાતિર્નિંદુ—સં. (મુ સારી રીતે, અન્ન જરૂં; વિંદ સાત્ર થવા.) સ્વાતિ-
પંદરમા નક્ષત્રમાં પડેલા વરસાદના છાંટા. સમા૦ સં. [નક્ષત્ર-વારોએના
મંડળ ૨૭ છે-અશ્વિની, કર્કી, રૂક્ષ, રોહિણી ૪૦. સ્વાતીનક્ષત્રમાં
વરસાદના છાંટા સીપમાં પડે તેનાં મોટા બંધાય છે-એ એક મન. ઇતરમતે-
સીપમાં રેનારી અલ્પ માછલીનાં શરીરમાંથી રસી નિકળે તે રીપાં સીપમાં
પડી મોટી બંધાય છે. આ બે મતોનો વિરોધ આ રીતે ટળે ? સ્વાતીનક્ષ-
ત્રમાં સીપ સમુદ્રપર તરતીહોય તેમાં વરસાદના છાંટા પડ્યાથી માછલીને
કંઈ રોમ થઈ તેનાં શરીરમાંથી રસી નિકળે તેનાં મોટી બંધાય]

૧૯. સગર્ભા—સં. = ગાભણી, ઘડાવાળી. સમા૦ બહુ. [સમા૦ કર્મ૦

નિજ નાથથી—સ. (નાથ સત્તા હોવા) પોતાના ધણીસાથે સંગથી.

પતિવ્રતા—સં. (પા રક્ષું; વ્રત અમુક નિયમ કે ટક.) વચ્ચેથી માત્ર

પોતાના વરની ઉપર ટેકવાળી સ્ત્રી, સાધવી બૈરી, સતી સમા૦ બહુ.

ઉદરે—સં. = પેટે, ગર્ભસ્થાનમાં. ગર્ભ ઉંધરીઆ=ગર્ભવાળીયઈ, ઘડા રૂપા.

૨૦. પર્ણકુટિ—સં. (પર્ણ લીલાં થવું; કુટ્ અડધાવવું.) પાંદડાંની છાંયેથી
ગુપ્તી. સમા૦ મધ્ય.

તીર્થ કરવડ—સ = ધર્મક્ષેત્ર-પવિત્ર જગ્યાએ ફરી દર્શન કરવાને.

આગીઆ—'સં. અગ્નિ-આત્ર-પરથી ? એક જાતનો કોડો. [એ રાતે ઉઠે
ત્યારે લીલો ચળકતો દેખાય છે. આ-ગીઆ ઉપદયા-બીજી રૂઢમાં એ
કોડા તો હોયજ, પણ પાંખો એકઉપર એક ફેરાગયાથી ચળકારો મારતો
નથી; અને તેટલામાટેજ ઉપદયા.]

પુરવાસી—સં. (પૂ જરૂ, વગ રૂં) રોરના લોકો. સમા૦ સં.

૨૧. નૌકા—સં. = હોડી, વાણ.

વિવાહકર્મ—સ. (વિ + વહ્ ધા.) લગનનાં કામે, લગન.

[(૨) યુગ-એ નીત આવે ત્યારી જોઉં વિશેષણ થઈશકે. આખા
છંદ ૧૧ || તે કાર્તિક નુહ ૧૧ સુધી દેવ સૂતા એમ કવાય છે, અને
કર્મનાં એટલે લગન ન થાય.]

૨૨. જન્મ—સં. (યજ્ઞ. યજ્ઞ પૂજન કરવું.) જગન, અગ્નિને પૂજવાનું તે તેને
જાણિદાન આપવાનું એક વેદોક્ત-વેદને આધારે કર્મ છે

હોમ—સ. (હુ ધા.) અગ્નિને જાણિદાન આપવું તે.

વેદાધ્યન—સં. (અધ્યયન. વેદ-+અધ્યયન. વિંદ જલવું-બ્રહ્મને; આધિ+દ
અભ્યાસ કરવા.) વેદનું પઠન, વેદ બધવા તે.

(૧૧૧-૨૦ ૨૨--૨૪. નાગદં યુક્ત ૧-૨.)

સૂરે—સ. (સુર, સુર મોટી સત્તા ધરાવતી.) સરજ.

(૨) અલં ઉપમા

૩ મહોન્ધવ—સં (ન્ધવ, ઊત જાર સુ નિકળવું.) મનના આનંદનું ખાર નિકળવું; મોટો સપરમો-આનંદનો તોડો. સમાન કર્મ.

શંગાચ્યાં—(સં. ગ્રામર શોભા, ધરેણા-કપરથી.) રંગ ધરેણું વગેરે સાબથી દેવસ્થળ—સં. = દેરાં, મંદિર. સમાન ચં. [શોભિતાં કર્યાં.]

૪. મામાંતર—સં. (મામ ગ્રામ, અલર છેડ-ખીલું) ખીલું ગ્રામ. સમાન કર્મ. માં કીધાં = પરદેસ નિકળ્યા.

પરવરીઆ = ગયા. [કૃષ્ણની.]

હૃધીકેશ—સ. (હૃધીક હૃદયો, રંગ ધણી જો ૧. ગોવિંદ.) વિશ્વનરી, [૧] માં અધિકપદોપ Pleonasm.-સરખું છે.]

નાગદમનમાંધી.

(શુકવચન.)

નાગસનમુખ—સ. (સંમુલ. નગ પર્વત-મૂળ ઉત્પત્તિ પર્વતમા માટે.) કાલી-ય-કાળીનાગની સામા. [એ પૂર્વે રમણકદીપમાં રેતોહુતે, પછી મરુદના ધાકથી તે જમનામા આવીરયોહતો-મરુદને એક રુપિનો શાપ ધયલો તેથી અદ્વિયા અવાય નહિ એના વિપત્તિ લેસથી જમનાનું જળ પીવાતું નહિ, તેથી હજી દડાનું મખાંતર કરી જમનામા પડી એને ખાર કાઢ્યો, અને પછી કુટુંબસહિત પાછો રમણકદીપ મોકલ્યો-મરુદ તુને ન ભણે એમ એવે—અવ્યં = એટલામાં. [નિર્ભય કરીને.]

ત્રાહેત્રાહે કરી—સં. ત્રાહિ. તે ધાન) રક્ષણ કરે, વારે ધાઓ એમ કહીને.

જિહ્વા—સ. (જિહ્વાચક્ર) જીભ.

ડસે—(સ. દંશ ધાન) કરડે.

ધૂણે—(સ. ધૂ ધાન) ધુણાવે. ડાલાવે, હલાવે.

શોકસંયુક્ત—સ (યુક્ત ધાન; યુક્ત-યુગ જોડવું-નો જૂનું) શોકે-જોડે ભર્યા, અતિશે દુઃખિયા. સમાન વૃં. [બાળકનું વિશેષણ.] [હાલતમાં.]

આસે ભર્યા—સં. (અમ્ ભરેલો; મ્ ભરતું.) મોડે દુમ્ ન માય યિવી ડાયર્યા—(સ. ઉચ્ચ ભોલક-ઉચ્ચ ખાર, ચર જડ-પ્રેન બેઠે.) ભોલ્યા,

(નાનદો શુક ૨-૮.)

વરેત્યું—મ. (વૃત્તમ્. સ્વ ધાં નો જૂં ૬૦) ચયું.

વિપરીત—સ. (વિ પલુ, પરિ હસડું, રત નયતુ, ર ધાં) ધણુંજ માડું.

વિરુમય—સ. (વિ+સ્મિ ધાં) આશ્વર્પની, નવાહસરખી, અજમ.

જમુના—સ. (ચં.) ગંગા નદીથી કંઈક પરિમિતમાં દિમાલવપર્વતમાંથી

નિકળનારી નદી. [એ ૩૭૮ મેલ વહી અહાહાલાહ આમળ પ્રમાને મળેછે.]

ઝંપાપાત—સ. (સંપ કુદકો, આપાત પડતું તે.) કુદીને પડતુ તે. સમાં ૧૦

૨-૩. અલં ૨૧મ.

૩. વારતાં—(સ. વાર દૂર રાખતું.) અટકાવ્યાછતાં

દારુણ—સ. (દૃ ચરતું.) છાતી મેદીનાખે ઝેરી, મહાક્ર. ખદાવક.

શ્રવણે—મ. (ધુ સામળતું.) કાને.

સુરજા—મ. (મુઠ્ઠાં સુરજ ધાં) બેદોશી, થોડી વાર બેસુદ્ધ યદરેતું તે.

[સુરજા યદ કનાથ, સુરજાવળી = ભેદુદિમાંથી પાત્ર દુદિમા આવ્યા.]

૪. કેદળી—સ. (કં) કેળ.

જસોમતી—સ. (વસોનાને.) જસોદા, નદની બેરી, સમાં બહુ

ધરણે—સં. (ના. રૂ આધાર આપવો.) પૃથ્વીપર, જમીનપર.

બુંદ—સ. = ટોળાં.

આકુંડ—સ. (કદ રાતુ.) કેદપાંત, રડાપીટ, રડારોળ.

(૧) અલં ઉપમા. [(૨) રૂ ટોળે મળ્યાં-એ અધિકપદદોષ Pleonasmus
છે. એ ૦૬૫ પ્રમાં ૨-ગુણમાન આય.]

૫. દંપતી—સ = સ્ત્રીપુરુષનું જોડું, ધણીધણિપાણી-નદજસોદા. સમાં ૬૬.

બેદના—મ. (વિદ્ લાગતું) પીડા, ભારે કુ.ખ.

શકે—અવ્યં = ભણે.

[કર્મં

સર્વસ—સં. (સર્વસ. સ્વ ધન) સધળું ધન, જે કંઈ હોય તે સધળું. સમાં

રૂપે—સ. (સ્વ ભેદ) વંચે, દેખાવે, લાલે.

એવે રૂપે = એવે દુર્મળ વેષે અને પેળાકળાં.

અલં ઉત્પ્રેક્ષારૂપક.

૬. વિહીલી—સં. (વિહલ) ખેંગાણી, આંધવીકાંધવી.

દહઉપકેક—સ. = તે જમનાના દસપર. [દહ ઉડુસરોવર, પાણી અધ્ધા-

કરે એવો ઉડો ખાડો આ યાદમાં વર્ણવ્યત્યય થયો છે. એ

શામં ૫૮. દળવા.]

(૬-૧) અલં ઉપમા.

૭. અંબા—સં = માતા-જમોદને.

(નામકં ૬૪૧૦—૮. જસોદાવં ૧—૩).

ભગિભદ્ર—સ. = રામ, બળરામ. સમા૦ સ૦ (ચલિન્ બળવાન પુરુષો, મદ, ગોધો-ઉત્તમ. મદ, વૃષભ, સિંહ, શાર્દૂલ, વ્યાઘ્ર ઇ૦ સખદો સમાસને અંતે આવી ઉત્તમપણાનો અર્થ આણેછે.)

ઉપનંદ—સ. (ઉપ-ઉત્તરતું-બતાવેછે.) ગોવાળામાંનો એ નામનો મુખ્ય.

ગુણ—સં. (ગુણ લક્ષ્યાવત્.) સારાં લક્ષણ; આચરણ, કરેલાં કામો.

ઓચરી—(લે૦ ૨ બચરચા.) બોલીને, ગાળને; સંભારીને.

(જસોદાવચન.)

માણકુંડુ—સં. (માણિક્ય.) રાતું મણિ, લાલ; નાબુક-રસિક લાડકોડમચ્છો પુત્ર. [એવો ભાવ આણવાને સખદને છેડે ક, ડ, લ, ઇ૦ અક્ષર લેમશય છે; બાળ-બાળક-બાળકુંડ.]

અપરાધણુ—સ. (૦રાધિનાં. અપરાધ ગુનેહ. અપ ઉલટું, રાધ્ પ્રસન્ન કરવું.) ગુનેહગાર, અધર્મી, પાપી. [પુત્રનું મરણ લેવું એજ પાપનું કળ-જસોદા પોતાની જાતપર તિરસ્કાર બતાવેછે.]

૧. કાલિંદી—સં. (કલિદ પવંતમાંથી નિકળેલી માટે.) જમનાનદી.

કાળી—સ. = કાળીનાગ.

વનમાળી—સં. (વન અરણ્ય, માલા હાર.) કૃષ્ણ-વનનાં ફૂલોની ગુંથેલી માળા ધાલતો માટે ? સમા૦ મધ્ય૦; બહુ.

[કાળી વસ્ત્ર અપધુકન ગણાયછે, અદિયાં ગણાવેલી ચીજો ભવંકર છેજ, તેમાં વનમાળી શખે વાપરી પૂર્ણવિરોધ બતાવેછે.]

૨. સંતાનરૂપી ધન—સ. (સમ્ રૂઢીરો, તન્ વિસ્તારવું.) છેકરો એજ કાંઈ દોલત. અલ૦ રૂપક.

કરમે—સ. = દેવે, નસીમે; માટે નસીમે, દુટકેવે. અલ૦ સજ્જવારોપણ.

જતન—સં. (યત્ન. ચત્ ચલ કરવું) સંભાળ, કાળજી.

રતન—સ. (રત્ન. રમ્ પ્રે૦ લેટે-રમાડવું મનને.) જવાહર, હીરો-કૃષ્ણ.

(૨) મેં નહિ જવું કે આમ થશે-મેં તો સંભાળી રાખીમુકલું, એવું મારું રતન ખોવાઈગયું ! અલ૦ રૂપક.

૩. આશ્રમ—સં. (આ + શ્રિ આરામ લેવો; આધાર આપવો.) જિંદગીની મજલ. છેલ્લે આશ્રમે = ઉત્તર વયે, ઘડપણમાં.

પ્રતિપાળી—(સં પ્રતિ + પાલ રક્ષણ કરવું.) પાળીપોષીને. [થયલો.

નીપનો—સ. (નિષ્પન્ન. નિમ્-પ્-પદ્ ધા૦-નો જૂ૦ ક૦) નિપજેલો, તૈયાર

(નામકં ૦ જોડાવં ૩-૧૦.)

વિલોગઆગે—સ. (વિલોગઅગ્રિ.) પુનઃવિલોગં એર્પી અગ્નિએ. ૨
કર્મં જલં ૩૫૩.

(૨) મોડે આવેલો કાળિયો પડત્રયો—પુન મોટો થયો ને ક્ષિપાથી ઠર
આસા થઇ એટલામાં વિલોગાર્પી અગ્નિએ મૂને ખાળી.

૪-૫. મોરમુગટ—સં. (મયૂરમુકુટ.) મોરપીછનો બનાવેલો મુગટ. (લક્ષ
કુડળ—સ. (કુડ્ જલવું.) કાને ધાલવાનું એક ધરેણું, વાળા.

મોરલી—સં. (મુ.) વાંસળી.

પીતપિછાડી—સં. (પ્રપ્તઠાવી. પ્ર + છડ્ ઠાંકવું.) પીળા દુપટાએ. સમાઁક
પીઁકાકકછે=પીળો દુપટો કાઢાની આફક અચ્ચીઆંધે. અલંઅનુપ્ર

નેતરું—સં. (નેત્ર. ની દોરવું.) દહિ વળોવવાની રવેએ બાંધેલું દોરવું.

૭-૮. પ્રાણેશ્વર—સ. (પ્રાણ શ્વ, પ્ર + અન્ શ્વરું; દેશ્ રાજ કરું.) આત્મ
ઇશ્વર, જેવડે પ્રાણ છે તે, પ્રાણનો આધાર.

દેહ—સં. = શરીર. દેહ ધરશે = શ્વશે.

બાળસખા—સં. = બાળકમિત્રો, ગોઠિયા. સમાઁ કર્મં.

કોણ વલે = ફેવી કથા, ફેવા છુંડા હાલ. (સ. હેલા અપમાન.)

હીસીહીસી—(એ વધો-સં ૪. હીસાર.) શૂરી શૂરીને

[૮-૧.] મુઆપણી મમવાનું યુ? વાસો શાનો? પણ સાધારણ મતે
મુઆપણી શ્વ ત્યાં કહ્યું કાળ રેણ—એ વિચારસાથે—પુન ઉઠ અપો કે
માનવાને પ્રેમાજ માતાનું કામળ દેયું કજૂલ નજ કરે.]

૯-૧૦. કાંઈ = કાંઈ, કેમ વારું, એમ કેમ હશે કે.

એણું = હલકી જતનું; સાચું નહિ

તાંહું = ત્યારે.

કાંઈપે—સં. (વાણ પ્રમાણવું.) લાકડાંકરતાં પથ્થ.

પાપાણુ—સ. (જ્ઞ સ્વામે થવું, ટકર લેવો, અટકાવવું.) પત્યર.

વળગુલ્ય—સં. (વજ્ર બામ કરવો; ગુલ તોળવું, સરખાવવું.) વળ = વળ
ધનુષ. એ ધણું કહણ ધારવાળું છે—કુંગરને પણ મોટે છે; તેનીસા
સરખાવીચકાવ એવું—ધણું કહણ કઠોર. સમાઁ ૧૦

કાળજ—સ. (કાલેય.) પેટની જમણી બાજુએ ખાંસનો મોટો કકડો છે
જેમાંના લોહીમાંથી પિત્ત બાર પડે છે તે—જ્યાં પ્રેમ જાવ તો કકડા
લાગથી થાય છે તે કકાણું; -દેયું, અંતઃકરણ.

૧૦-અલં અનુક્રમ.

(નાગદં ૪૨૦૬૧૦ ૧૧—૧૨ ઉખળાખંધન—૨.)

૧૧. મખાંતર—સ. (મિપાતર. મિપ બાનું-મિપ લડવું, તકસાર કરવી; અતર બીજું.) બીજું-ખોદું બાનું. સમાઠકર્મ.
- ઉખળ—સ. (રહસ્યલ.) ખાંડણી-ખાણી. ઉખળનું બધન = ખાંડણી-સાથે મેં તને બાંધેલો તે વાત [જે. નીચે ઉખળાખંધન.]
૧૨. વ્યાકુળ—સ. (વિ વિશેષ, આકુલ-કુલ સાથે વેવું) શોક ક્રોધ ઇત્યાદિથી છેક ગાબરાં બાવરાં, બેબાકળાં.
- હળધર—(જે. ૬૫૦ ૩૫૦ ૧૪.)

ઉખળાખંધન.

૧. વાસીસ્વર્ગ—સ. = સ્વર્ગમાં રેનાર. [વસી સ્વર્ગ, એ પાઠ લેતાં અર્થ વધારે સારો થાય—સ્વર્ગમાં રહેને, સ્વર્ગે રચારયા.]
- સુસ્વર્ગ—સ. (સુર દેવી સક્તિ હોવા, રૂઝ ઊડાડેવું.) દેવગણ, દેવસૌક, દેવો.
- પરિબ્રહ્મ—સ. (વૃહ વિસ્તાર, પામવું.) શાનબ્રહ્મથી પણ પર-અળગો-ન્યારો નંદધામે—સ. (ધા રાખવું.) નંદને ઘેર-જન્મીને. [ક્રમ્બર.
- અખંડાવિન્દ્યશી—સ. સર્વ વિભાગ કરવા; નશ નાશ પામવું.) જેનો ભાગ થઇ ન શકે એવો-સર્વદા સર્વત્ર રેનાર અને જેનો નાશ નથી એવો. સમા. ૬૬.
- વપુવેધધારી—સં. (વપ બીજ વાવવું.) માણસરૂપે અવતરેલા. સમા. ૬૬. [વેદમાં વેદ-ને ક્ષેત્ર-ખેતર-બી વાવવાની જગ્યા-કહે છે.]
- નંદનારી—સ. = નંદની ભેરી-જસોદા.
- (૨) પરિબ્રહ્મ જેને કોઇ રીતનું માયાબંધન નથી તેને નંદધર જન્મી દેવાં દેવાં કર્મ-લીલા-ખેલ કરવાપડે છે. જલ. વિરોધાભાસ. (૪) કૃષ્ણે એક-વાર દર્શિએ બરેલી ગાળી ફેાડી તેમણે જસોદાએ એને ખાંડણીએ બાંધેલો.
૨. અન્યુતાનંદ—સ. (અનુ ગણપણ-નો જ. ૬૦ અનુ; આ + નંદ ખુશવું.) અવિનાશી-જેનાપર માયાની સત્તા નથી અને જે આનંદરૂપજ છે.
૨. કદી મટે નહિ એવો જેનો આનંદ છે તે. સમા. ૬૬. ૨. બહુ.
- અન્યક્ત—સ. (વિ + અન્ ખુદ્ધ કરવું-નો જ. ૬૦ વ્યક્ત.) બ્યાં ઈંદ્રી મન ખુદિ ઇત્યાદિની ગતિ નથી એવો. સમા. ૧૫૦.
- ભારતી વેદધી—સ. = વેદની પાણીયક્રી પણ ૨. સરસ્વતી ને વેદયક્રી. (મરતએ રુદિ સરસ્વતીને સ્વર્ગેથી પૃથ્વીપર પોતાની સક્તિથી લાવ્યો.)

(ઉપજાળો ૨-૪.)

લેહ—સં. (મિદ્ ભાંગવું, પ્રયત્ન કરવું.) યુદ્ધ, મર્મ, યુગવાત; પાર; ખડું
લહિયે—(સં. લદ્ ઓળખવું.) ભણિયે. [સ્વરૂપ]

નિરાકાર સાકાર—સ. (આકાર-આ હલ બતાવે છે, જુ કરવું.) આકારવિનાનો
છતાં આકારવાળો; માયાની ઉપાધિ નહિ છતાં એ ઉપાધિને પોતાની
ધમ્મજાએ પ્રહણકરનાર. સમા૦ બહુ૦; અલ૦ વિરોધાભાસ.

આનંદકારી—સં. (નંદ ખુશવું.) આનંદ આપનાર. સમા૦ હિ૦

૩. યુષ્માતીત—સં. (યુષ્ તેડવું, ઘોષાવું; અતિ પાર, ફત્ત ખયલો, ફનોભૂં ફો)
માયાના ત્રણ યુષ્ જે સત્વ રજ તમ તેયકી પર-એ ત્રણ યુષ્માંની સત્તા
જેનાપર નથી એવો. સમા૦ પં૦. [સત્વ-જેથી શાંતિ, ક્રમ, દયા,
સત્ય, જ્ઞાન, નીતિની વૃદ્ધિ થાય; રજ-જેથી વિવેચનાસત્તા, લોક, મર્મ,
અસત્ય, દુઃખ વગેરેના જ્ઞેયસામ્યો થાય; તમ-સંહારશક્તિનો યુષ્. એ
ત્રણયુષ્માંની ધમ્મરને વિષે કલ્પના નથી હોતી ત્યારે તે યુષ્માતીત કહેવાયછે.]

ગરુડગામી—સં. = ગરુડે ચડી જનાર, ગરુડ જેનું વાહન છે તે. સમા૦ તૃ૦

વ્યાપ્તમાન—સં. (વ્યાપ્ત-વિ + આપ ધા૦ નો ભૂં ૬૦) અદરજ્ઞાન સધળે
સર્વત્ર—સં. = સધળે. [પસરીરહેલો.]

અંતરંગમી—સં. (અંતરમન, અંતઃકરણ, ચામી હલમાં સખનાર-મમ્ ધા૦).
માણસનાં અંતઃકરણમાં સાક્ષીજીત આત્મા. [પં૦-પ્રત્યય કાવચ છે.]

પરાતપર—સં. (પર આધિનું; મોટું.) છેટામાં છેટો; મોટામાં મોટો. સમા૦

પ્રાણેશ—(જે૦ નામહ૦ જસોદાવ૦ ૭. પ્રાણેશ્વર.)

સ્વધમ્માચારી—સં. (સ્વ-સ્વચ્છ; ચર જવું.) પોતાની ધમ્માપ્રમાણે
વરતનાર, મનરવી. સમા૦ તૃ૦

૪. સહસ્રશીર્ષી—સં. = હજાર માથાં વાળો-વેરાટસ્વરૂપમાં. સમા૦ બહુ૦

શેષશાપી—સં. (શિષ્ જુદું પાઠવું; શી સહ) શેષનાગપર સૂનાર સમા૦ સં૦
[જે૦ શેષ, સામ૦ ૨૧.]

સર્વસામર્થ્ય—સં. = બધું-બધી વાતનું બળ જેનામાં એવો. સમા૦ બહુ૦

અસુરાંત—સ. (અંતક.) દેત્યોનો અત આણનાર, દેત્યોનો ધાણ કાઢનાર.

અધનાસ—સ. (અંતક.) પાપનો નાશ કરનાર.

અપિગત—સ. (અ નહિ, વિ દૂર, ગત ખયલો.) હમેશાં પાસે રેનાર,
સાક્ષીરૂપે રેનાર. ૨. જેનું વર્ણન ઘણકણ નથી એવો સમા૦ નવ૦

મુરારિ—સ. = મુર દેત્યનો મારનાર. [મુરદેત્ય એ પ્રાચીનચાતિપુરના રાજા
પૃથ્વીના પુત્ર નરકાસુરનો પ્રધાન. જેને પાંચ માથાં હતાં, એને કૃષ્ણ મારેલો.]

(ઉપજાળ ૫-૭)

૫. ચતુર્ભુજ—સ. (ચત્ રક્ષણ કરવું.) ચાર હાથ છે જેને એવો. સમા. ૫૬૦
- ચિદ્રૂપ—સં. (ચિત્ + રૂપ.) શાન એજ જેનું સ્વરૂપ છે એવો. સમા. ૫૬૦
- અક્ષયવાણી—સ. (ક્ષિ ધામેધામે નાશ પામવું; વન્ જાણવું.) હમેશ રહે એવી વાણી છે જેની તે. સમા. ૫૬૦
- ગદાસંખ્યસારંગધર—સં. (ગદ્ ગર્ભવું; ગાર્દેશ સિંહાનું-કૃમ સિંહવું.) ગદા સંખ્ય અને સારંગધનુષ ધારણકરનાર. સમા. ૬૦
- ચક્રપાણી—સ. (ચક્ર અટકાવવું, પાછું ફેંકવું) જેના હાથમાં સુદર્શનચક્ર-પેડાના આકારનું એક હથિયાર છે. સમા. ૫૬૦
- મુક્તાનંદ—સ. (મુક્ત-મુક્ત થાડવું-નો ભૂ. ૬૦) સંસાર બંધનથી છૂટેલા-મોક્ષ પામેલા એવા પુરુષોને આનંદનું ઠેકાણું. સમા. ૨૦ [૬૬ સમાસ લેતાં પણ અર્થ બેસે.]
- સંસારતારી—સ. (વૃં ધા. પ્રે. ભેદ.) સંસારસાગરથી તારનાર, મોક્ષ આપનાર, સમા. ૫૦ અલ. ૩૫૬.
- સર્વેદ્રમુખ્યદ્ર—સં. = દૃષ્ટિપરમાત્માનું ચદ્રસરખું મોડું. સમા. ૫૦; કર્મે. સર્વેદ્ર = સજીવનિજીવ સધળાનો રાજા; મુખ્યદ્ર = ચદ્રસરખું તેજસ્વી ગોળ નિર્ભજ આનંદદાયક મોડું. સમા. કર્મે. અલ. પરિણામ.
- ઐતર્ય—સ. (ચિત્ સફેદ હોય) ધોળાસ, શીકાટ, નૂર ઉડીજવું તે, ઝાંખાટ. શ્વે. પામ્યું = ઝાંખુનિસ્તેજ ચમગધુ-શરમ તથા ગભરાટને લીધે.
- સંપુટ હાથથી—સં. (સમ્ પૂરું, પુટ્ અકાચાવું.) જોડેલે હાથે, હાથ જોડીને.
- ભક્તાધીન—સં. (ભક્ત ધા.) ભક્તને તાબે રેનાર, ભક્તનાં હાડકોડ પૂરાં કરનાર અને ભક્તને કે ભક્તે આપેલાં વચન પાળનાર. સમા. ૨૦
- દીન—સં. (દી ધરવું-નો ભૂ. ૬૦) ગરીબ, આશિવાળો, રાંકડો, ક્ષામણો. ભરે નેત્ર વાર = આંખમાં આંશુ આણેછે, રડેછે
- દક્ષિણપાણી—સં. (દક્ષ ચાલાક, દક્ષ ધા.) જમણે હાથે. સમા. કર્મે.
- નવનીત—સં. (નવ વાનું, નીત ઠાડેલું, ની દોરવડું, લેજવું) ખાખણ.
- દદ—સં. = મજબૂત, મક્કમ.
- સુષ્ટિ—સં. (સુપ્ પકડવું) મુઠ્ઠી.
- તત્સમે—સં. (તસમય.) તેજ વખત, એકી વખતે, જેઉ કામ સાચેજ.
- વ્રજવધૂ—સં. = વ્રજમાંની બુવાવ સ્ત્રીઓ, ગોપીઓ. સમા. સં.
- મનુહારી = કાલાવાલા, આજીજી, કોધ સમાવવાને-શાંતપડવાને વિર્મિત.

(ઉપજાળં ૭-૮. ઓખા-૧-૨.)

(સં. મનુ કોષ, હ લક્ષ્યેવું, કાઠીનાખડું.)

કરે મનુહારી = તેનાં મનનું સમાધાન કરેછે.

૮. સુકિત—સં. (સુભત.) પુણ્ય. સમાન કર્મ-
નાયે = ન આવે.

પાર—સં. (પાર ઓળનીખડું.) અત, છેડો.

શતવર્ધ—સ. = સો વર્ષસુધી, ધણા લાંબા કાળસુધી.

નિગમ—સં. (નિ નિશ્ચયથી, ગમ્ જતુ.) વેદ.

વખાણું = વેખાણું કરે; ગણાવે.

કોણુ બુદ્ધિ મારી = મારી બુદ્ધિનું શું ગતું-કે જસોલાએ આગલે જન્મે
કરેલાં પુણ્ય ગણાવીશકે. જલં પૂઝા.

ઓખાહરણુમાંથી.

કંઈકું રેફ.

(ઓખાને માળિયે અનિરુદ્ધ આંચો એ વાત ઓખાના બાપે જાણી એટલે
તેણે કોષે બરાબ પેલાના પ્રધાન કોલાંડને લદ્દશરણે મોકલ્યો, તેણે આવી
માળિયુ વીધીગીધું. અનિરુદ્ધ એટલો છતાં જીવને ખસેછે તેને ઓખા વારેછે)૧. ઓખા—સં. = ખાણાસુરની છોકરી. [એ માંખવિવાહે અનિરુદ્ધએ
પાછેલી. જો ૧. બાણ. ઉપા. ઉપ ખાર-મીકું; મીકાંની કાઠીમાં લરાઈ-
એટલી માટે ?]

કથ—સ. (કાન્ત કમ્ કામથી હમ્હવું-નો ભૂં કું) ધણી, વર, સ્વામી.

કીળે-ખીળે = કરો, ખીએ [નિશ્ચયે આગ્રમાણે પ્રાં પુઠ, જાં ૧૦
વપરાયછે, એમાં લાડકોડ ને વાલ વિશેષ રેછે.]

સૈન્ય—સ. (સ સાથે, જન ધણી.) લોકકર.

[પેલી તણ કાઠીમાં ઓખા વિરોધ-Contrast પડાવેછે.]

૨. દેત્ય—સં. (દિતિ ના ડાહરા માટે.) દેવોના ઝોરમાન જાણ અને ધતુ.
[એને જયકર આકૃતિ મલિનતા દુષ્ટતા ધનું કેવાયછે.]

પાળા—પત. (પાલો સિવાય.) પગે ચાલતા

ઠાલામાડા = કંઈ હથિયાર કે લડાઈની સામગ્રીવિનાના.

ટાપ = લશ્કરમાં થોડેસ્વારને માથે ધાવવાની ધાતુની એક તરેહની રાખી
કવચ બખતર = તીખાં લોડાંની ત્રીણીત્રીણી કડીઓનો જાળીવાળો

અગરખો જીવમાં જોડા પેરેછે તે.

(આખાં ૨-૬.)

[આ બિ શબ્દો એકજ અર્થના છે, માત્ર એક સ. અને બીજો પા. ધણીવાર એમ બનેછે કે એકજ અર્થના જૂદીજૂદી શાખાના બે શબ્દો જૂદાજૂદા અર્થના હોય તેમ વપરાયછે. અર્થમાં કંઈક તેજ તો આવેજ.]

પીતાંબર—સ. (પીત + અંબર.) પીળું રેશમનું વસ્ત્ર. સમા. કર્મ. [આ શબ્દ હવે ગમેતે રંગનાં બધી ભૂતનાં પુરુષને પૈરવાનાં અભોષિયાનેમાટે વપરાયછે.] [બરછી.

૩. સાંગ—સ. (શક્તિ. સર્વ બળવાન થવું.) તમામ લોકાંનું અણીદાર હથિયાર, બાલા—સં. (મઢ. મઢ્ મારીનાખવું.) વાંસમાં લોકાંનું ફળું—અણીદાર પાનું બેસાડેલું એવું શસ્ત્ર.

મહોન્મત—સ. (મહ. મદ છાડીજવું.) અભિમાને છાકેલા. સમા. તૂ. સકોમળ—સ. (સુ. સુ.) ધણી કુમળા, સુંવાળા, નાળુક. સમા. કર્મ. પાતળિયા—સં. (પ્રત્યુ બ્રહ્મ, ચે. ૧) પાતળા નાળુક સુધડ રસિલા જોષ વાલ આવે એવા. [આ શબ્દ ખ્યાના સંબંધમાં વિરોધ વપરાતો છે; એમાં પ્રસંગોપાત જૂદાંજૂદાં ધણાં વિરોધજનો સમાવેશ થઈ શકે.]

૪. લેદા—(સ. નિદ્ધા.) કાપો, મારો

છેદા—(સ. છિદ્ધા.) કાપીનાખો. [નાગદંડ નસોદાં માણકડુ.]

દહડી—સ. (વેહ. યુ. વિદ્ એકડુ કરવું.) સુંદર નાળુક સરીર [જેવું

નિરખી—(સ. નિદ્ધા + દૈર્ઘ્ય ધા.) ધારીધારીને જોષ, નિહાળીને જોષ.

મોહું—(સ. મુદ્ધા.) મિત પરવડ થઈરે એવી હાલતમાં આવું, તદા-

૫. ઇન્છા—સ. (ઇન્-ઇચ્છા ધા.) ઉમેદ, હોંસ; આશ. [કાર-લીન થઈરહું.

અંતર—સ. = અતઃકરણ, મન

ફીટીગઇ = ઉડીગઇ, જતીરહી.

માળિયો—સ. (માલિક મોહુ ધર.) એકાંતમેલ.

પ્રાણુ—સ. (મન્ દમહેવા.) જેવડે પ્રાણી જીવત છે તે વાયુ, જીવ;

અતઃકરણ; છાતી. પ્રાણુ કાંપેછે = મનમાં મારે ડર પેદાયયાથી છાતી

થરથર પૂજેછે. (લક્ષણ.)

૬. કોધી—સ. (ક્રોધ ગુરસે. કુર્વ ધા.) સેજમાં ગુરસે થઈજાય એવો, મિત્રસી.

વિરોધી—સં. (વિરોધ-ટ્ટા-ચ્ચ દરકત નાખવો.) મનમાં અટક રાખનારો, ટટા-લડાઇખોર, વેચાતી લડાઇ લે એવો.

બાણુ—સ. = બાણુસિર-બનિરામનો સૌથી મોટોમુન-રોષિતપુરનો રાજા.

[મદાદેવનુ તપ કરી એ દબર હાથ પામ્યો ને એકચક્રે રાજ કરવાલગ્યો.]

(ભોખા ૧--.)

એવાર મહે ઠાકીભથ એને મહાદેવને કશું કે મારા હાથ સજવેલે, મોઢ વડનાર આપે. કૃષ્ણ ત્યાં જુઓ. બારે વાગ્યો એવું કહી મિત્રે એને એક ધબ આપી અને કશું કે એ બાંનીપડે ત્યારે ભણુને કે કશું મોઢ ઉત્પન્ન થયું. દેહલોક કાન વચાકેડે એને યોખા પુત્રી ઘણ-કાઠમતે પાર્વતીએ ઉત્પન્નકરેલી વચ મહાદેવે એને આપી. યોખા સાત વરસની થઈ ત્યારે બાળે એને વિદ્યાબ્રહ્મ કાંવા શિવપાર્વતીને સોંપી. એ દીક બાળી ને યજ્ઞનકામાં પણ પ્રવીણ થઈ. એક દિવસ શિવપાર્વતીને વિનેદા જોઈ એને મનમાં કહી વિશ્વિ યજ્ઞઆવી; તે જોઈ પાર્વતીએ યોખાને બાળપણે વિદ્યાવદાંથી બાળે એને યોગીશ્વરમાં સખી આશપાસ ચણસની યોગી મુખી. યોખાએ એકવાર સ્વપ્નમાં કાઠ પુરુષ જોયો ને પછી તે પતિના ધ્યાનમાં મોડેસુધી ઉઠી નહીં. એને સખીને કાળે આપેલી કોમ્પોઝિશનની પુત્રી ચિત્તલેખાએ જાણે જોયું તો તેણે યોખાને રાહી દીધી. તેણે રાહાનું કારણ જુણું ને યોખાએ તે કહ્યું. તેઉપરથી ચિત્તલેખાએ કેવ નપર ઉત્પાદિકનાં ચિત્ર ચિત્રી યોખાને બતાવ્યાં ને જુણું કે વને સ્વપ્નમાં મળે. તે પુરુષ આમાંથી કિયો? યોખાએ ઉત્તર વાળે કે એમની કાઠ નહિ. પછી અંતે અનિરુદ્ધ ચિત્રી બતાવે. કે યોખા અતેન ઘણપણ. દેહલોક વારે ચારધ થઈ જોડી કે એન પુરુષ. ચિત્તલેખા વિપાત્રીને અવતાર તેથી પશ્ચિમીરૂપે દ્વારકાં ગઈ ને ઉપતા અનિરુદ્ધને દિગેજાસદિવ વધઆવી. યોખાએ મલ્લે આભાર માન્યો ને ચિત્તલેખા વિદ્યાવધ. એક દિવસ પછી ધબ બાંનીપડી જોઈ બાણ થયું. દરખાતોદતો એર એક ફૂતે આવી ભણુ કરી કે યોખાને માળિયે આન કહી દિવસ થયે કાઠ પુરુષને સાદ સંકળાયેલે. બાણની આજ્ઞાથી દેવેએ મેલેલ ધરીથીયે. અનિરુદ્ધે સૈના ધણુ કાળે. અંતે શિવે આપેલા નામપાણે બાધી બાળે અનિરુદ્ધને કંઈનાખ્યો. ને યોખાને અંત પુરમાં મોઢલાવીથી એ સમાચાર નારે દ્વારકા જઈ કૃષ્ણને કહા એટલે તે ભલેસેના વધ ચણા; આણીપારા બાણની વરકથી શિવ ચણા. આખર મોઢાજવડે શિવને નિદ્રાવસ કરી કૃષ્ણે બાણના ચાર હાથ સખી બાગીના કાંપીનાખ્યા. દેવેએ વચમાં પડી કૃષ્ણ ને શિવની વચમાં સમાધાન કીધું. પછી બાળે યોખાને અનિરુદ્ધસચાને પાણાવી.

હાકે—દિ. = ખૂમ સાંભળી. ૨. પ્રતાપથી.

એસાન—સં. (અવસાન.) છેડા, અત, મોત; બારીક વખત; કંપખતી.

[એસાન જાણ કેવલસ્તં ધાય કે અતે એમ કેહું કીક લાગે; = અત આવે. આંખ ચમકીભય, ગાત્ર શિથળ થઈભય. અથવા નય એ સં. જનુ-જા = થયું, એઉપરથી હોય]

ચાકે—સ. (વક. ચક્ર દ્વાર સહ પાણું દેહું.) ચક્ર, પૈડું.

(એખા. ૬-૧૨.)

[પૃથ્વી સૃષ્ટિની સાથે—કુમાર માણીના પિંડો સાકપર મૂકે તેનો આધાર તમામ કુમારપર-તે જોવા ઘાટ ધડે તેવા, તેમ પૃથ્વી આખી બાંધેને આધીન; અથવા સાદે અર્થે-પૃથ્વી આખી હામાડોલ ધરત્યહીતે

७. नादे—स. (नद् धा०) गर्जना-होकारो सांभणीने. [भाष्यना प्रतापथी.]
 मेरु—सं. (मे० मेर, साम० १४.)

युद्धर--सं. = यक्षवर्ती राज-आण्डासुर. समा० ६१० यक्ष = श्रेष्ठ समुद्रयुधि
ते भीम समुद्रयुधि वांजोपोजो न प्रदेस ते-धर्षुं भ्रातुं राज्य.

ક્ષત્રીસાધ—સં. (ક્ષત્રિયસાધ. અર્ ૪૧૫જું, જે રક્ષણું, સાધે ટાણું, સમુદાય.)
ક્ષત્રીનંડળ-વર્ગ, સંઘના ક્ષત્રી.

कथं पेर—सं. (प्रकार) धीरीते, केन. [के।भा.ज.]

૯. મંત્રી—ત્ર. (મત્ર ડુખી મસલત-મત્ર ધાન) પ્રધાન, વજર-ખાણુનો પ્રધાન રહ્યોછે દંત કરડી—અસે પૂરે ઠાંપીરલોછે હાથ કરવા.

२१—स. (एण् भेदभेदोऽर्थो.) लडाध, लुद्ध, लडाधतुं भेदान.

પધારે = સિધાવો, જાઓ. [માનસાર્થે મુસેઝાપી વિઘાય કરતાં વપરાયછે.

૯. શશિસૂર્યવંશી—સં. = અવંશી અને સૂર્યવંશી-રાજાઓ. સમા. ૬૬.

प्रधान—सं. (प्र सवांभरी, धा होषी-सत्ता.) वज्र-होमांज.

પાવકન્યાય—સ. (પૂ. પવિત્ર કરું; જ્વાલા—જ્વલ બળવું.) આગનો ભક્ષકો,

विशेष—सं. (वि + क्षिप् + वधात्) वधारे-क्रोधी. [क्रोधार्त्तं स्वर्णम्.]

૧૦. ભરતી લેખન—સ. (૦૮૧. લેખ. ને.) આંખ ભરતી-આંખ, રૂતી.

પારેછે—(સં. વારુ અધ્યાવસુ.) નહિ રહવાને સમજાવેછે.

સ્થામિત્ર—સ. (૦મિત્ર, સ્વ પોતાનું *પતિ, ધણી-અનિરુદ્ધ.

સંભ્રામ—મં. = જુદું, લગાઈ.

૬૧મ = જગા, [અહિયાં-નાસી બરાણની જગા નહિ પણ નાસવાનો રસ્તો.]

[અત્યારસુધી સ્ત્રીને શોભતો નરમ પ્રેમાળ સ્વભાવ ઓખાએ દર્શાવ્યો; હવે અનિરુદ્ધ પુરુષ, તે દાસ્યકૃષ્ણતા અને તે વળી ન્નતપ્રસિદ્ધ દાસ્યકૃષ્ણમાં જન્મેલા પુરુષનું યુગાવન યુદ્ધપ્રીતિ વગેરે ગુણો દાખવેછે-કેહીમાં ને કરહીમાં.]

૧૧-૨. ભય-સં. (મી. ખાં) બીક. ભય-યાવ = બીધાથી સું ફળ, સાત્રાટે બીવું.

લાંછન—સં. (જાણ ૫૪૦) નિધાની. ૨. કલંક, ઝેણ, બટ્ટા, નામોશી.

प्रतिष्ठा—सं. (प्रसिं यायुं, स्वा वृत्ता देव) भान, आप्पु, धनगत.

મોવર = તુંજડીનું વાળું વાદીલોક સાથે પકડવા અને તેને રમાડવા રૂખે છે.

(ઓખા ૧૨—૧૭.)

ખોલે ને=વાજતાંની સાથે તરત. [ત્વરા જતાવવાને ને ને આ પ્રયોગ. જુઓ-
કાજનું બેસવું ને તાડવું પડવું. જો ૩૩. વાગી હાક.]

મણિધરે—સં. = નાગસાપ-અંને માથે મણિ હોયછે. સમા ૬૦

ડોલે—(સં. ડુલ દિય્યા ખાવા) આમતેમ ધૂણે ફેણુ હડાવીને.

સપું—સં. (છપ્ સરવું) સાધારણ સાપ, ડેડવાં.

[આ વેળા અનિરુદ્ધ બે ઉલટી દિશાના આકર્ષણ-પ્રેમ અને શૌર્યવચ્ચે
જૂલેછે, આખર શૌર્યતરફ હટેછે, પણ તેમાં હેલ તે પ્રેમનું પ્રતિપાદન.]

૧૩. ધન ગાળે = વરસાદ ગાળે ત્યારે.

કેસરી—સં. (કેસર કેશવાળા, યાજ.) સિંહ

સાંડે = ખરાડી-મરજીઉં. (સં. કાઠ આખલો, સાંડ-ઉપરથી.)

ફળ—સં. (દલ્ છૂલું. કચરવું) લરકર.

પુરુષ—સં. = મરદ-હિજડાથી ઉલટું.

બડાળ—સં. (બેઠક.) નપુંસક, હિજડો, નામરદ.

૧૪. હાકથો=જેને જાગૃત કરવાને હોકારો કરવામાં આવ્યો હોય એવો, હંછેડો.

માંડે = ઊંચા-ઊંચા કરે.

[હાક = ખૂમ-પરથી.]

શાફૂલ—સં. = પાપ.

ગાઝારો = કાતકી, પાપી. (સં. ગોહન્ટુ માથે મારવાર.)

(૧-ખ) પમવનાનો હોય તે જુદા ચાલતહોય ત્યારે-જુદે ન જતાં બિસીરહે.

અલ ૧૨—૪ માં દર્શાવે.

[રચના ધીટ લાગે.]

૧૫. અજગી કીધી—સં. (અલગ નહિ અડકવી, લગ્ન ધાન) આધી ખસેડી.

ભડ—સં. (બટ.) એ બેઠો-અનિરુદ્ધ.

છળું—સં. (છદન. છડ્ દાંકવું.) ધરતી ખારીઓની આગળ રવેશથી
ખારપડતાં જે પાટિયાં જડેલાં હોયછે તે.

૧. હુ—સં. (મદ્ પાડવું) મગર.

નિરુદ્ધ—સં. (નરદ નિરુદ્ધ રોકાયેલો-નિ + રુપ ધાન) કૃષ્ણનો પુત્ર
પ્રધમ્ન અને રતિ એ બેનો પુત્ર.

ધિરુક—સં. = અનિરુદ્ધ. (શિષ્ટ-નરદવ અથવા-કૃષ્ણ)

અલ ૭૫મા.

૧. ૧ આખાડો—સં. (ખાપાડ.) આખાડ મહિનાનો મેષ. [આ માસની
૫૫મી પૂર્વાષાઠા નક્ષત્ર હોયછે મોટે મસનું એ નામ. એમજ
રતિકા ઉપરથી કાર્તિક, મુગસાઈ ઉપરથી માર્ગસાઈ-માનસર ૪૦.]

(ઓખાં ૧૭-૨૨.)

પડતાળયા = અક્ષીયા, ઝીંધ્યા; કચરીનાખ્યા.

પ્રહારે—સં. (પ્ર + હ ધાં) માર, ધા, સપાટા, બદકા.

ધરણી ઢાળ્યા = પૃથ્વીપર ઢોળીપાડ્યા, ગળાડાવ્યા; મારીનાખ્યા. [જુવાર

૧૮. સેના—સ. (સ સામે, રૂન ધણી.) લરકર. [ઢાળી.]

સરવે—સ. (સર્વ.) આખી. [કંઈ શર ચડાવ્યું.]

પ્રેરી—(સં. પ્ર + ર્ ર મોહવું.) વકારી, ઉસ્કેરી, હાં જીઓછ શું? એમ

જાલવળેલો—સં. ((ચાલવયોધ. ચડુ એ વચનો મૂળ પુરુષ.) અનિરુદ્ધ.

૧૯. ગજગૂથ—સ. (ગજ ગૂથ. ગજ ચોસ પાડવા.) હાથીનું ટોળું.

લધુકેસરી—સ. (લપ ધટવું) સિંહબાળક, સિંહનું બચ્ચું. સમાં કર્મં

અધર્મી—સ. = સાચા-નીતિથી ઉલટે રસ્તે ચાલનાર, પાપી; દેવ.

ફરતા—અવ્યં = ચોતરફ.

વેરી—સ. (વૈં વૈર દુશ્મની.) દુશ્મન-પેલા અધર્મીઓનો, આનરુદ્ધ.

ચંદન—સ. (ચંદ આનંદપમાડવું) સુખડનું ઝાડ.

ઝીઢી—(સં. જાડ પ્રચવણ.) વળગાડે, ચોડે.

૧૮-૧૯. અલંબ દષ્ટાંત; અથવા ઉપમા. [૧૮(૨) અને ૧૯(૧) સાથે લક્ષ તેને ઉપમા, અને ૧૯(૨) ને દષ્ટાંત કવાય.]

૨૦. હાનવ—સ. (દણ્ડ દક્ષની પુત્રી કશ્યપની સ્ત્રી ને દેવોની મા.) દેવો.

માનવ—સ (મનુ માણસમતનોમૂળપુરુષ) માણસ.

શુવ = શી વસ્તુ, કોણે મણ્વતીમાં, શી વિસાતમાં.

મુગશિશુ—સ (મુગ શિકાર કરના; શુષ્ક હલ્લાં ચાલવું.) હરણનું બચ્ચું.

મુગટે—સ. (મુકુટ.) તાજ. (૧) અલંબ ૩૫૬.

૨૧. વાયક—સં. (વાક્ય, અથવા વાચ-વચ્ જાલવું.) બોલ. [વર્ણવ્યત્તય.]

હુંહુંકરી—સ. 'હમ્ કોધમાં નિહળતો એક લૂંગાર છ' કોષે ગરજતો,

મુદગળ—સં. (મુદગર.) મોગરી, મૂસળ. [ધડકાને.

ભુજ—સ. (મુજ રક્ષવું.) હાથમાં. [છૂટાપડી.

૨૨. તૂટ્યા—(સં. તુટ દટવું, છૂટાપડવું.) એકદમ ધસ્યા લરકરની રચનામાંથી

એકીવારે—અવ્યં સ. (એકવારે. વારક્ષણ) એકી ક્ષણે, એકદમ, સામટા.

શર—સ. (શૃ નાશ કરવો.) બાણ. [જ, ૩૬]

છૂટ્યાં—(સં. છુટ-છુટ જાડવુંનો ભૂં ૬૦) ફેંકવામાં આવ્યાં. [તેં-શામં

આયુધધારા—મં. (મુખ લશ્વું;) યજ્ઞ-હવિયારનો વરસાદ.

(એશખાં ૨૨—૨૮.)

પરિધ — સં. (પરિ ચાતરક, હન્ ખારવું.) ઘોડાંનું ફળું જડેલું એવો વાંસ—
ખાવાજેલું ?

ફરસી—ચીં. સ. (પરંતુ. પુ. પર દુશ્મન, ઘમ્ પોડવું.) કુહાડીના ધાટું
લડાઈનું એક હથિયાર છે

(૨) વરસીરહીછે=અખંડ ચાલીરહીછે.

૨૩. હિંડીમાળા—સ. (ભિલિપાલ.) ગોફલ.

કુંડલી—સં. (કુડ કુમકુમ કરતો અવાજ.) ટોલ, નોખત.

ખાંડાં--સં. (સદ્ગ. પુ. સદ્ ચારવું) જે ધારવાળી સીધી તલવાર.

૨૪. હસ્તી—સં. (હસ્ત યુદ્ધ-ઉપરથી.) હાથી.

દે હલકાર = ચીસ પાડી ધસેછે. (અં હલક અવાજ-પરથી ?)

ખડગ—(એ. ઉપર ખાંડાં.)

મંત્રઅગ્નિ—સ. (મન્ ધૂધી રીતે બાલવું; અન્ પ્રધારવું) મનપડે ઉપજાવેલો
અગ્નિ; અઅચ્છ-જે અચ્છ એટલે મનપાણ્ય મુકવાથી અગ્નિઅગ્નિ
વરસીરહે તે. સમા. મધ્ય. અથવા તૂં.

૨૫. રથચક્ર—સ. (ચક્ પાછું ફેંકવું.) રથ-ચાર પેડાં ને જે લુપ્તવાળી ગાડીનાં.
હોય=યાવછે. [પેડાં.

હુધ—સ. (હુધ ખોખારવું.) ઘોડા.

હુધહુધાટ=ઘોડાનું ખોખારવું.

૨૬. રાહિલો=અધરો, કપરો; બારે મુશિખતમાં. (સ. કુર્લમ ઉપરથી.)

ધાટ—(સ. પદ્ જોડવું.) આકાર, ડાળ, એરો; રિયતિ, હાલત.

ઉચ્ચાટ—સં. (ંટન. ઉચ્ચ હથે, ંટન લટકવું) મનનું ઉચ્ચાઉચ્ચા ફરવું
વાળી ડાટ = સત્તાનાથ ધાલીને, ધાણ કાડીને. [તે, દિલગિરી, ફિકર.
મુકાવે વાટ=રસ્તો કરી આગળ ધસ્યો ચાલ્યોજાયછે. (એ. ચા. ૨-૪.)

૨૭-૮. ભડાકો = ભડકસ્તો અવાજ; ધા, સપાટો. (લક્ષણ.)

અધસસ્તા—સ. (અર્ધ. સસ્ત બેધુલ, સમ્ બાલવું) અધમુઆ, મરણતોલ
ચંપરૂપલા. સમા. અવ્ય. કર્મ.

પૂરા—સં. (પૂર્ણ-પૂર્ણ વરવું-નો ભૂ. ૬૦) છેક પારપડીગયલા.

ભયાનક—સં. (ભી બાલું.) ગિહાભાવું, જોષ ડર ઉપજો એવું.

ભારો—સં. (ભા ધા.) દેખાયછે.

ઉદસારો—(સં. ઉન્ વલું, લમ્ બેલવું; ઉલ્લસ ખુસાયવું.) હરખાયછે.

(આખાં ૨૯-૩૩.)

૨૯. ચિત્રલેહુ—સ. (એલેન્ડા.) આખાની સખી કોબાંડની પુત્રી. (એ. બાલ-૬.)
 શોણિતરૂપશી—સ. (શોણ લાલ થયું, સ્ટ્રા અડક્યું.) લોહી લાગ્યું તે.
 રુધિર—સ. લોહી. [ફરે છે તેમ]
 ઝીલે = રસમસ થઈ રહ્યો છે. [વરસાદમાં છાંયમાં જીલિયો માલિયો કરતા
 (૧) મને આટલી બધી વાનગી ખબર નોતી, આજ બળપરાક્રમ છે એ કુ
 નોતી નહતી અલૌ સ્વમ. [આ આખાનું બોલ્યું છે]
૩૦. પડ્યું લંગાણું = લશ્કરની ગોઠવણીમાં તૂટ પડી સૈનાનાનાસ થઈ રહ્યું.
 હૈને પ્રાણ = જીવ બચાવવાને
 એક પુરુષ—સ = એક માણસે એકલા
 ધાણું = કચરી-છેદીનાખતું તે, સહાર. (સ. હજુ મારું ઉપરથી હાનિ.
 વળી ઘૂર્ણની = ધાણીની ધાણી, ઘૂર્ણ ચક્ર ફરતું)
 વાળ્યો ધાણું—એ. ૨૬-વાળી ડાટ. [ખાડકિયાપર ખાત નાખી સાબિલે
 છંદી દબાવે કરવામાં આવે છે તે ઉપરથી આ પ્રયોગ હોય]
૩૧. સજામાં—સ (સજા ધા.) અગે ધર્મ, પેર્યા
 તતપર—સ. (તત્પર. તત્ તે, પર મુખ્ય હેતુ) એકલક્ષી; સજ, તૈયાર.
 હાથું—સ. (હિંદિમ) મોટો ડંકો, લડાઈની સ્વારીમાં સાંધી આગળ નોખત.
 હૌ દીધું = નોખત હોકાઈ લશ્કરને ચેતાવવા કે કુચનો વખત થયો.
૩૨. પ્રલયાગ્નિ—સ (પ્રલય + અગ્નિ.) પ્રલય-આખા જગતનો સામટો નાશ
 થતીવેળનો અગ્નિ સમા. સ. [દિદુમારને મને જગત ઉત્પત્ત થયું
 ત્યારથી ૪૩૨૦૦૦૦૦૦૦ વરસે તેનો નાશ થાય છે-વળી પાછું ઉત્પત્ત થવાને
 તે વખતે સૂરજ બારે સામરા તપી સપણ બાળી ભસ્મ કરીદે, પછી મેઘ
 મૂસબદાર વરસી સપણ જળમય કરે છે] [ઉચ્ચરણ.
 જળવદય—સ. (એલ્યમાન-જ્વલ બળતું નુ પ્રકર્ષકરણ-વર્તમાન કૃ.) પ્રતાપી,
 રૂપ—સ. (રૂપ એવું) વિશેષે ઘાટ ને કંઈક રંગ એ બેનું એકત્ર મળ્યું
 આખને જણાય તે, બારનો દેખાવ
 મદતુલ્ય—સ મદ્ હાડ્યું, તુલ્ય તોળ્યું) ગન-અહકારની બરાબર રૂપ.
 ચયુ મદ = અદરના અહકારના પ્રમાણમાં તેનો બારનો દેખાવ ઉચ્ચ
 ગડગડિયો = ઘુમ-મે, અહકારસાથે કાંધની ગર્જના કરી [બચકર થયો]
૩૩. વાગી હાક = પ્રતાપથી સૈના બચ પામ્યા, સૈના ચરચર કાપ્યા
 (૨૬) બાણું જુદાને ચડતાની સાથે હાકવાથી, એમ નહિ કે હાકવાની
 ને પછી ચડયા બિ કિયા એકે કાબે બની એમ બતાવવા તે બે કિયોપદની

(ઓખાં ૩૩—૩૪. નળાં ૪૩૫ં ૨૨. ૧—૨.)

વચમાં ને મુકાયછે-કાગનું બેસવું ને તાડવું પડવું, ચોરનું ધરમાં પેસવું ને મારું ભગવું. એમાંપણુ દિવિત કાળ બે ક્રિયાના અંતરમાં કાઠ ધારે તે દૂર કરવાને ક્રિયા ઉલટાવીને લખીદશે.]

૩૪. સહસ્રહાથ—સં. (૦હસ્ત.) હજાર હાથવાળો—આણાસુર. સમાં બહુ
સાદ—સં. (શબ્દ.) બોલ, ખૂમ સાદ કરવો = ખૂમ પાડી બોલાવીશું,

નળાખ્યાન.

૪૩૫ું ૨૨.

(દેવોનો દૂત યદ્ય નળ સાધુવેળે જઈ દમયંતીને સુખભવે કે નળને મૂર્છા ચાર દેવોમાંથી કોઈને વર, એમ કહી નળની નિદા ને દેવોની પ્રસન્ના તેણે કરી.) [નતો પુત્ર.

૧. નળ—સં.—દાપરના અતમાં ચપલો સૂર્યવંશી રાજા-નિષધદેશના વીરસે-
નિંદો—(સં. નિંદા) નિંદા-બદ્ધોછ કરી, નળનું બોલ્યો.
પ્રેમદા—(સ. પ્રમદા-મદભરી સ્ત્રી.) દમયંતી.

હાથી—સ. (દમ્-દમ્ ધાં ને ભૂં ૬૦) બળીઉતરી, મહાદુઃખ લાગ્યું.

દૂતત્વ—સં. = દૂતપણું, અસસનું કામ, સંદેશો પેંચાડવાનું કામ-હેલુ.

સીધું—સં. (સિદ્ધ-સિદ્ધ ધાં ને ભૂં ૬૦) પાર પડ્યું, ફળીભૂત થયું.

વિષ્ટિ—સં. (વિષ્ પેસવું-ભાંજવડમાં.) એકાદાં કામને અર્થે મોકલવું-
જવું તે, સલાહનું કૃષ્ણ, અમુક કાવપર ઉતરવાવિષેની ભાંજવડ.

વાધી—સ. (વદ્-વદ્ ધાં ને ભૂં ૬૦) આપાદ યદ્ય, ફળી, હેલુ પારપાં.

બે દુઃખ—નળથી વિએગ અને નળને નિંદી દેવોસાથ પરણવાનું કહ્યું તે.

શુભવર્ત—સં. = સારો લક્ષણવાળી. [(દાખાપર રામ.)

ગોરી—સં. (ગૌં ગૌર ગોરુ) સુંદર-શુભસુરત સ્ત્રી-દમયંતી.

વનિહ—સં. (વદ્ લખવું-હોમેલું દેવોપાસે.) આગ, અગન,

વનિહ વિએગનો-એકોધનો અગ્નિ—રામં ૫૧.

સંકેરી = ભગતો કરી, ઉરકેરી. [નમ્ + કૃ એકું કરવું. લાકડાં બળતાં
બળતાં છતાં પદ આંચ ધીમી પદદોષ ત્યારે લાકડાં ખંભેરી ખૂટનુંદોષ
તો એકાદ નવું ઉમેરી પાસપાસે મુકાયથી તે પાડાં એસમાં બળવાલાગેછે.]
[(દાવ-દેવોગો દોળાવો, અર્ધિ વાંચવાની ટળ"ફરેછે માટે.)

૨. પ્રથમ—સં. = પેલાંથી, મૂળથીજ. [યદ્ય ઉઠે કે સંએગનિવા વિએગ દેવો

(નળાં ૬૩૭ ૨૨. ૨-૫.)

પણ હસે નળના વેવિસાળિયા થઈ વર્ણવેલા નળ દમર્યતીના મનપર
પડવાથી સન્નેગ, અને હજી પ્રત્યક્ષ મેળાપ નહિ માટે વિન્નેગ]

વિરહિણી—સં. (રહ હાડદેણુ) વિન્નેગણ, પતિથી વિન્નેગમાં અકળાતી
સન્નેગને આતુરતાથી ધમ્મનારી સ્ત્રી-દમર્યતી

વિગ્રે—સ. (વ્યગ્ર વિ વનાવુ, અગ્ર અખ્યભાગ, મૂળ) મનની સ્થિરતા નહિ
સાહેલી = સખી, બેનપણી. [એવી સ્થિતિમાં, ગાભરી, બાવરી.

આંપે—તેને-દમર્યતીને પોતાની છાતીસાથે.

ત્રાહુ ત્રાહુ—(જો નામદં ૧) દોડો કોઈ વારે ધાઓ, આ શો ગળખ.
[સરખાવો ૧-૨ નામદં ૪ સાથે]

૩. આશ્વાસના—સ. (ંસન આ + શ્વસ્ પ્રેઁ ભેદે-દિલાસો આપવો) આશા
દિલાસાથી ધીરજ ધરવા સમજાવવું તે

ફિક્કરી—સ = દાસી [સાહેલી તેજ ફિક્કરી અખ્યદાસી તે સાહેલી પણ
હોય. ફિક્કરી-કેઁ પ્ર૦ nom. abv.]

રયામા—(જો સામં ૩૮.)

સાન—સ. (સંજ્ઞા. સમ્ બરાબર, જ્ઞા નહવું, ચેતના, શુદ્ધિ. ૨ વિવેકની
મમજ, ડાપણુ સાન વળી = શુદ્ધિમાં આવી પાણુ ડાપણુ પકડયું

હૂતપ્રત્યે—સં. (હૂત પ્રતિ.) હૂતને.

કન્યા—સ. (કન્ઝ બાણુ, પ્રકાશણુ) આઠનવ વરમની કુવારી છોકરી.

૨. જેના લગનની ધામધૂમ આલીરવલીછે એવી છોકરી-દમર્યતી

સુરરાજાન—સ (ંજન્ રાજ પ્રતાપી થયું) દેવોમાં શ્રેષ્ઠ-ઈશ્વર, યમ,
વરુણ અને અગ્નિ

૪. અપ્રાપ્તિ—સં. (પ્ર + આપ્ મેળવડ, પામવું) પ્રાપ્તિ=મેળવવું તે, મેળવવાની
ભેગવાઈ કે યોગ્યતા અપ્રાપ્તિ અમને અમરની = દેવને મેળવવાને-
દેવસાથે પરણવાને અમારી યોગ્યતા નહિ

અદપ—સ. = થોડું ૨. નજીવું, તુચ્છ, હલકું, અલ્પ માનવકાય = માણસના
શરીર તુચ્છ-મળમૂત્રે ભર્યા ને અલ્પાયુ; અથવા, અમે તુચ્છ માણસ-

એ કારણ = નળને મૂઢી દેવોને વરવાનું કામ. [યોનિમાં અવતરેલા.

૫. ઉત્કૃષ્ટ—સ. (ઉત્ત ક્રિયે, કૃષ્ટ-રૂપ ખેંચવું-નો જૂઁ ફૅ) શ્રેષ્ઠ, ઉત્તમ
અમર—સં. (મૃ અમર) દેવો.

નિઠુર—સં. (નિન્નાર, છુટ-જો ૭૫૨) નીચો, હલકો, તુચ્છ.

તમધી = તમારા કેવાથી, તમે કહ્યું ત્યારે. [આ ગાથા નિદાગર્ભિત છે]

(નળાં કશું ૨૨. ૫-૧૦.)

નૈપધંપતિ—સં. નિપધદેશના લોક તે નૈપધ, તેનો રાજા—નળ

પિંડ—સં. (પિંડ ગોળો કરવા.) સરીર.

સોંપ્યો—સ. (સમાર્પિત. સમ્ પૂરેપૂરું, અર્પિત આપેલું—જુ નહું—નો પ્રેમ ભેટ
ભૂં ૬૦; પા. સિપુર્દન સોંપવું.) હવાલામાં આપ્યો, સ્વાધીન કર્યો—મારે

અન્યતલું નવ કાજ = ખીભ કોઇની ગરજ નથી. [ગમે ઉગારે.

(૨) હું તો નળને વરીચ્છી, ખીભ તરફ મન વળેજ નહિ.

૬. અમકળી—સ. (કલ્ સુમળવું.) પિંચુ—જેનું સ્વરૂપ સુમળવું કંઠણ. સમાનન૫૦

અમજ—સં. (જન્ જનમવું.) બહા. સમાન ન૫૦

અનંગઅશિ—સ. (અન્ વિનાનો, અંગ શરીર—અંગે કામદેવ; અશિ શત્રુ.)

૩૬, સિવ. અનંગ—સમાન બહુ [શિવે કામને બાળીનામિલો. જો ૨મસ-
શિમિત્ર-ગિરં અં ૨૯-૨.]

પણુ = નીમ, ટેક, નક્કી ઠરાવ.

[યુક્ત નમ્રતા રૂપચીઝ.]

(૨-ખ) મારુ મન તો નળપર લાગીપડ્યું. [અર્થ—૫૦ કેવામાં ભક્તિ—

૭. લાજે જાગુની = મારી માતાને નામોશી આવે, માતી કુખ વગોવાય.

હાસ - સ. (હસ્ય. હાસ્યવું.) મરકરી, ફજેતી.

(૧-ખ) તેને જયન આપ્યું કે હું નળને વરીશ.

૮. હિત—સં. (હિત - હિ સાલ કરવું—નો ભૂં ૬૦) લાભ, મહુ.

શકે તો = મને તો ભાસે—સામે છે કે. (સ. કાચતે ચત્—જેમ બને-હોય કે.)

વિહિતે = વિહિતે માટે, વિહિ કરવા. (જો ૧.) [સુમનૂતી.

સંકેત—સ. (સંકેત વખત જમા નીમવાં.) ગોઠવણી, મસતત, ખાનગી

૯. જથારથ—સં. (વચાર્થ. ચક્ર જેમ, અર્થ ખરીવાત.) હોય તેવું, ખરું હોય તે.

ભોગી—સ. (મુન્ સસારના વેલવ કરવા.) વેલવી, સંસારી.

મોહજાળ—સ. (જલ્ પરીણે.) મોહરૂપી જાળ. સમાન કને ૦ ગતં ૩૫૬

(૧) દસે કરેલાં મહુની મારા મનપર જે પિઝાર પડ્યો તેની સાથે તમે
જરાબર મળવાઆવો, માટે ખરુ હોય તે કહીદો, દંડે વખારાં જખાણ
કરી મારુ મન છે પરવડ પાડ્યું. (૧) જો-તો નળ જોનાને વેરે.

૧૦. સંન્યાસી—(જો વર્ણ-સં ૮.) નળ સંન્યાસીને વેરે. [જો-તો ને સંન્યાસી
લેના વેળ જુદા, અદિયાં સંસારી નહિ તે-ત્યાની બે અર્થ છે.]

મુંદરી—સં. = રૂપાળી મુપડ સ્ત્રી.

કોણમામ—સં. (વામાવા-મા માપવું.) યાં મજુલીમાં-વિસાતમાં.

નોહું = નહોય.

(નળાં ૬૬૩ ૨૨. ૧૦—૧૫)

(૨-ખ) ચોરીથી નહિ પણ ખુલ્લીરીતે-સરેચોસાન આવે અને તેમછતા કાઢ દેખે નહિ એવી શક્તિ (ગુપ્ત-ગુપ્ત હુપાવણ-નો ભૂં ૬૦, ગત્ય-ગતિ= રીત, રિયતિ, શક્તિ-ગમ્ જણું) [અગોચરની ગત્ય-પાઠ લેતા-અદૃશ્ય દેવાની શક્તિ ગોચર-ઈદ્રિયજ્ઞ-ઈદ્રીવડે જણાય એવું, ગો ઈદ્રી, ચર જણું]

૧૧. બુદ્ધિહીન—સ (બુધ્ બાધુ, હીન-હા તબુ-નો ભૂં ૬૦) વગરઆકલની, મૂરખ. સમાં તું

ખોહ—સ. (સુદ્ધાં) લક્ષુતા, આસક્તિ, વળગણ.

માનવ—સં. (મનુ માણસભવનો મૂળપુરુષ) માણસભવત.

સ્વર્ગસદન—સ. (સદ્ હરુ) સ્વર્ગ એજ ઘર, સ્વર્ગલોક. સમાં કર્મં

ખોહ—સ (ગુહા. ગુહ હુપાવણ) યુક્ત, ખોલી, ખુપડું. [સ્વર્ગથી ઉતરતું તો ખરૂં, તેમા વળી ખોલનાર નજા દેવાના વખાણ કરવા બધાયલો]

૧૨. બળાત્કાર—સ (બલાત્ ભેરથી, ક્ હરુ) ભેરબુદ્ધમ, જબરદસ્તી.

કંઠપલ્લક—સ. (કલ્પ લેવ, ધારણ) ઇચ્છા આપ તે પૂરીપાડે તેવું સ્વર્ગમાંનું ઝાડ. સમાં મધ્યં

જાગશે—(સ. ચાચ્ ધાં) માગશે, વિનંતિ કરી ફરશે.

૧૩. જળાશાઈ—સં. (જાળી સનાર, જી સ્વ) પાણીમા ડૂબીમરણુ તે. સમાં સં. [ચાખ્ખેનો મૂળ અર્થ નેતા જળતાઈ આઉં હોય, અથવા દેહને કડુંડું ધરુણુ—સં.—પાણીનો અધિષ્ઠાતા-ઉપરી દેવ [કર્મ લેવ.]

સદ્ય—અવ્યં. સં. = નિશ્ચે, અચૂક, નક્કી.

૧૪. પ્રગટી—(સં. પ્રકટ ખુલ્લ-ઉપરથી) સળગાવીને.

કાઠ સીંચી = લાકડાં ગોઠવીને, ચિત્તા ખડકીને.

વન્હિ—સ. (વહ્ લેજણ-હોમેણ દેવપાસે) અગ્નિ, પ્રકાશ-ઉજાતાનો

વારુ—અવ્યં. સ. (વરમ્.) સારુ, ઠીકજ છે. [અધિષ્ઠાતા-ઉપરી દેવ.

૧૫. પાશ—સં. (પશ્ બાધણ) ફાંસો

વિધ—સં (વિધ્ પસરીજણ) ઝેર

જેમતેમ—અવ્યં = જેમતેમ કરીને, હરકોઈ રીતે.

પાડું કાય = આપઘાત કરી મરુ

અવગતે—સ (ંગતિ. જર માઠી, ગતિ આખરની દાલત) મુઆપછી નરકે પડુ તે. ૨૧ ભૂતવગેરે ચોનિ પામવી તે. ૩. અકાળમેાતે મુઆથી.

જન્મલોક—સં. (યં. યમ્ દહમા ચખું) જન્મની દુનિયા. સમાં કર્મં

(નળાં ૬૬૩ું ૨૨. ૧૬-૧૭ ૬૬૩ું ૨૫. ૧-૨.)

૧૬. અનરશન—સ. (અર ખાવું.) ખાધાવગર રેવું તે, ઉપવાસ. સમાં નયં
અં પ્રતે = ખાવું નહિ એવો નીમ રાખીને. સમાં કર્મં
(૧) એમાં આપધાત અને તેથી થતી અવગતિ નથી-ધર્મનીતિને
અનુસરવું એ મત છે મઠિ એમાં પુરુષ છે. [૧૩ થી ૧૬ સુધી એક ઓળિમાં
દમયંતીનું ને બીજામાં નળનું બાલવું છે.]

૧૭. બેસીરહો છે = આપુરતાથી વાટજ ભેગ છે, ટાંપીજ રૂપલો છે.

સુરપતિ—સં. = દેવોનો રાજા હોય.

મુએ ન છૂટે = મુઆયજી પણ દેવના પંજામાંથી તું બચે એમ નથી-
તેઓ કોઈપણ રીતે તને વરસેજ.

ચેલી = ગાંડી, ભોળાં મનની ને ઉંડા વિચારવગરની. [આ સ્તંભમાં ચિહ્નાશ-
કરતાં મમતા વધારે બારપડતી છે-હિતેચ્છુની માફક સલાહ આપે છે માટે]

૬૬૩ું-૨૫.

૧. મંડપ—સં. (મંદ શણગાર, યોજા, ઠાઠમાઠ; વા રાખવું) મોંઘવો, સ્વયંવરનો
મોંઘવો. સમાં દ્વિં.

મહિપતિ—સં.=૫૪વીના ધણી, રાજાઓ. [દમયંતીનો પિતા.

ભીમક—સ. (ભીષ્મક પ્રતાપી, મી બીવું પ્રેં બંદે.) વિદર્ભદેસનો રાજા-

વૈદરહી—સ. (વૈદર્ભ.) દમયંતી-વિદર્ભદેસના રાજાની પુત્રી.

શણગાર—સ. (શૃંગાર શૃંગ ઠાઠમાઠ, દમામ.) વસ્ત્ર ને આભૂષણ, ધરણી-
ભૂમિ અને બીજો ધરીરને શોભાવનારો ઠાઠ.

(૧-૫) પોતાને વિષે બહુ કંઈ મત રાખનારા, રૂપાળા, સુખિમાન અને બળવાન.

૧-૨. સજતી—(સ. સજ શણગારવું.) ધરતાં, પ્રેરતાં, કરતાં.

ઝીકાર—સ. (ઝીકારુ મામ) લક્ષ્મીસરખી; તે કલ્યાણી.

કૃષ્ણાગરમર્દન—સ. (કૃષ્ણ. મૃદ્ધસવું, ઓળવું.) મળિયાગરું-એક જાતના
મડવું સુગંધવાળુ લાઠકું ધસી ધરીરે ચોપડવું કે ચોળવું તે.

વાસવર્ધન—સં. (વાસુ ખુસબોદાર ૬૬૩ું; વર્ધ વધારવું.) ખુસબો વધારનારું.
સમાં દ્વિં.

મહિલા—સં. (મહ પૂજવું, માન આપવું.) રાજાની સ્ત્રી, સ્ત્રી-દમયંતી.

મંજન—સં. (મજન. મસ્જ નાવું.) નાવું તે, સ્નાન, અગોળ, અગોરડી.

વધાવવું—(સં. રૂપ વધવું-પ્રેં બંદે-આબાદાની પ્રચ્છી) કલ્યાણ યાઓ
એ બાવમાં કોઈની ઉપર રૂપ યોખા જાતની ધાધી વગેરે નાખવું તે.

(નવાં ૬૬૩ ૨૫. ૨-૬)

મુક્તાપરજન્ય—સં. (નવજં) મોતીનો વરસાદ. સમા. ૫૦ અથવા કર્મ. વરમે મુ. —મોતીએ વધાવી તેથી.

૩. શુભવચન—સં. (શુભ ચોખવ; ચુઓવડું) મગગ-કલ્યાણ થાઓ એવા-એવા બોલથી. સમા. કર્મ. અથવા બહુ.

શકુન—સં. (શકુન પક્ષી.) કોઈ કામને આરંભે દેખાતાં જે ચિન્હોપરથી રૂઢું કે બુંડું સેવક માનીલેવાય તે. સુચ. —સારાં ચિન્હ-સમા. કર્મ. [મીઠલેહની માફક પૂર્વ પક્ષીની ઓડપરથી જેવાની રીત દરે-અમેજીમાં auspicious = શુભચિન્હવાળું, bad પક્ષી, inauspicious નેહાલું]

ઉદ્ધો—સં. (ઉદિત-ઉત્તર કાચે, હાત્ર ચયડો, દાનુ) ઉપજ્યો, બધે પસરીરહો. હેરીનાદ—સં. (મી બીડુ; નદ માનવું.) નોખતનો ધોર.

૪. માનપૂરજુમાનુની—સં. (પૂર્ણ. મન માન આપવું; પૂર્ણ-પૂર્ણ ભરવું નો બુંડું) પોતાનેવિશે જાઓ વિચાર ધરાવનારી-સ્વાભિમાની-માનવતી સ્ત્રી હમયતી. માનપૂરજુ-સમા. ૧૦

મોવાકાજ—(સ. મુ. ૫૦ પ્રે. બેઠે) મોહ પમાડવામાટે, આચકપાડવાને. સ્વયવર—સં. (સ્વયં જાતે, ૬ પસદાશુ) કન્યાએ પોતાની પ્રસન્નતાએ વર શોધી પરજુવુ ને; પત્ની લખી તેડાવેલા રાજાઓમાંથી રાજકુવરીએ પોતાની પ્રસન્નતાએ વર પરજુવો તે

મુભટ—સ. = મોટા નેહાઓ સમા. કર્મ.

સાજ—(સ. સજ્જ લેવાર, સજ્જા ધોરમ, અથવા ફા. સાજ=સામાન વાળુ વગેરે.) યજ્ઞગાર. ૨. હથિવાર, સામાન ઇ.

૫. પ્રેમપાશ—સ. (પ્રી ખુશાશુ; પશ બાધક) પ્રેમરૂપી બધન, મોહાસ. સમા. કર્મ. અલ. ૩૫૬. પ્રેમ=મોહ ઉપજવવું જોવું તે.

મંડપદેત્ર—સ. (સિ નાચ કર્ત્ત્વ.) સ્વયવરમડપ એજ કોઈ રજુબિ-લગાઈની જગા. સમા. કર્મ. અલ. ૩૫૬

ભુટ્ટિધનુષ—સ. (ભૂ. કુટ્ટ વાકે કરવું, ધન ચખ્ખ કર્ત્ત્વ; ફેંકવું) ચડેલાં-વાંકાં આખનાં બવારૂપી કમાન-કામઠું સમા. કર્મ. અલ. ૩૫૬.

આકરપિયું—(સ. આ+કર પેચવું) ખેચ્યું

નેત્ર—સ. (ની દોરવું) આંખ, ખેન, અદા (લક્ષણ)

૬. તારુણી—સં. (તં તૃ આજગવ બાલ્યવરણ) જુવાન સ્ત્રી-હમયતી

(નળાં ૬૩૧ ૨૫. ૧-૬. ૬૩૧ ૪૫. ૧-૨)

મહીને—(સં. પ્રદ્ધ ૫૦) અહીંને, લેને.

[સ્વયંવરમાં કન્યા પોતાને જે હાથે પૂલની માળા ધરી ત્યાં મળેલા રામ-
ઓની આગળ યથા ચાલે. બધા રામઓની ઇતિહાસકથા જાણવાવાળી
એક મુખ્યદારી તેની સાથે કંઈક પાછળ રહી દરેક રામનાં કુળગુણ-
પરાક્રમ વર્ણીસિમજાવે. તે સાંભળી જોયર મન ઠરે તેની કાંઈ કન્યા પેલી
માળા આરોપેછે-પછી તેમના લગ્ન યથાવિધિ કરવામાં આવેછે.]

૭-૯. વાગિત્ર—સ. (વાદિત્ર.) વાગ્ન.

ધોપ—સં. (ધુપ્ ૫૦) અવાજ, માર.

કુસુમ—સં. (કુસ્ ચળકવું.) ફૂલ.

લૂટ—સં. (લુટિ. જુપ્ છટકાવ કરવો.) વરસાદ.

રાજામાત્ર—સં. (મા માપનું, મણવું) તમામ રાજાઓ.

દુષ્ટદુષ્ટ—સં. (દુષ્ટિ. દુષ્ટજેષુ) નજરેનજર, આંખેઆંખ-ફમચતીની
આંખસાથે પોતાની આંખ.

શરેશાખ—સં. = ખાણોનો અવાજ-વાંકા વળીવળી જુએ તેનેલીધે.

એવે સમે = એટલામાં.

કડવું-૪૫.

(ફમચતીને નજે વનમાં તણ તે જલ્દજલ્દ દુઃખ સેવી આખર પોતાની માસીને
ત્યાં આવી ઠાસી થઈ રહી છે-તેઓ એને આજખતાં નથી. માસીની ઠાકરી
ઉદ્દમતીને દાર ગધા તે ચોરી તેણે ફમચતીપર ચૂકાવી તે વેળા ફમચતીને
અસહ સળાપ થયાથી તે પરમેશ્વરની સ્તુતિ કરેછે.)

૧. સંધાતી = સોગતી; ખેલી, રક્ષણ કરનાર.

સાચ—સ. = સાચવટ, સાચવટવાળું માણસ. (લક્ષણ.)

કહીયે—અવ્યય = કહે, કોઈ પણ ઠેકાણે.

કોણ કરમનાં—સ. = કયાં કર્મનાં, કયાં આદી કર્મનાં.

કરુ-તુક = કર્તવ્ય ૨. પરિણામ, ફળ.

રાંકડી—સં. (રક) દુર્લભ, કયામણી હાલતમાં આવીપડેલી, નિરાધાર.

(૨) મારાં કયા મારાં કર્મનાં આ મારાં ફળ તમે કે ચોરીજેતું નીચ વાતવું
મારે માથે આજ ચડ્યું. (૧-ખ) મારેકે કેમ વચ થતો નથી, હું જ્યાં
જાઉં ત્યાં જામીને નડું-આઝારી ઘાઉં ને તેઓ મને દાડખેડ કરેછે.

ધીર—સં. = દહ; ધીરજ ધરનાર [આશ્વત્થામના.

વિપતસમેના—સ. = (વિપત-વિહલકું, પદ-જાહે-અનણ; સમય, દ-અન્-જુલું)

(નળાં ૬૬૩ ૪૫ ૨-૭.)

અપરાધ—સં. (અપ હલકું, રાખ્ પ્રસન્ન કરવું.) દોષ, વાંક, ગુન્હો.

અનાયર્થધુ—સં = નિરાધારના આધાર. સમાં ૫૦ અનાય-બહુ.

(૧) હુ ખર્માં ધીરજ રહે એવા કરેલ મનની દૃ નથી મારે સદાયવાની નર પડે, અને તમે આફતમા આવીપડેલાને સદાય કરનાર છે.

(૨) હુ તો દોષિત હુશ્વ, પણ મારા દોષ તમે મનમણી કાઢીનાઓ અને હુ નિરાધારની વારે ધાઓ, કાનજુકે તમે નિરાધારના આધાર કેવાઓ.

હુણાધ—(સં. હન મારવું) મારીગઈ; છેવરાઈ, કંગાઈ.

(૧-૪) હરજે કાળેને મને પાછળથી છેક નિરાસ કરી—હુ હરખાઈ કે બધી મુશિબત વેઠતા પણ હવે મારી માસીને ત્યાં હુ નિરાસે રહીય, પણ તેમાથી તો આ પશ્ચિમ થયો (૨-૪) હુ કોની છેકરી ને કોની ધણિયાણી—શીમકજેવા મહારાજની પુત્રી અને નજસરખા પ્રતાપી રાજાની પત્ની, તે હુ આજે આ દયાને પોતી.

દાહેલે—અબ્જં = હુ ખેપાચે, અપમાનસાચે

ઉદર ઉરવું = પેટ ભરવું, ગુજરાન કરવું. [પેલાપર પિકારથી એમ બાહેલ]

ધટેછે—(સ. ઘટ્ જોડવું, લાયક કરવું) લાયક છે, વાનખી છે [કર્તા મરવું.]

હું કરતારે છાંડી = હું ધણીથી તળાઈ, અને ધણીએ તણ — (મર્ત — મર પોપણ કરવું છાંડી—છટ-છજ્ ધાં નો ભૂં ૬૦)

માડી—(સ. મઢ્-મઢ્ હૂં પાડવું, જુદાજુદા લાગ કરવા) આરંભી; વિગતવાર,

પાતક—સં. (પત્ પડવું-પ્રેંભેદે) પાપ [પેલેથી છેલ્લેસુધી.

સાધુ—સ. (સાધ્ હેલ પારપાડવા.) નિર્દોષ-ધરમી માણસો.

મેણાં = કોઈનું મર્મ-છપી વાત ઉઘાડી તેને માહુ લગાડવું તે.

સાધુને મેણાંદીધા=દોષવગરના માણસોને દોષવાચુપાડી તેને પીઆંદશે.

(૨) મેં જો સાચવઠ સખાદાય અને હુ જો પતિવ્રતા દોલે તો—મારી

ધરિયું ધ્યાન = સ્મરણ કીધું. (સ ઘ્યે વિચાર કરવા) [વારે ધાળે.

વારેધાયા = મદદે ઉતર્યા, રક્ષણ કીધું. (સ. ય-ધાન્ દોડવું)

અંતરજામી—જોં લખણા ૩૦)

બુધ—સ (બુદ્ધિ બુધ્ જાણવું) મતિ; સુજ, પેર, પ્રેરણા.

બુધ દીધી—આમ બોલ એમ તેનાં મનમા પ્રેરણા કરી.

આંખ રાતડી કીધી=ક્રોધ કરી આંખ ફેરવી.

શોધ—(સં. શુધ્ શોધવું કરવું) તપોસ, જોળ.

સાખી—(સ. સાક્ષિ. સ સાચે, જાણે આખ.) નજરે જોનાર, ચાહેદ.

પ્રેમાનંદ.

.નજાં ૬૬૩ ૪૫ ૭-૧૨)

વિબલ્લ—સં. (સિંધુ બ્યાપારેવું.) સત્વચ્ચનું સ્વરૂપ; વ્યવસ્થા કરી પાળવા
કરનારી ચાકતોનો અધિકારી ૬૫૨.

પ્રધાન—સ. (વાલુ. વા વાડું.) પવન, પવનનો અધિપતિ—ઉપરી કેવ.

અન્યાય—સં. (ની દોરવું) ખોટું કામ, અપરાધ, યુનોહ—ચોરી. સમાનનય

(૧) કારણ કે એ વલ્લ સર્વવ્યાપક છે—એની બધે જતિ-દરિ છે

૮. કળિલુગ—સં. (વલિયુગ. વલિ કાસ, યુગ લાંબાકાળ) ચાર જુગમાં છેલ્લો—
સાત, ત્રેતા, દ્વાપર, કળિ. [એ ૪૩૨૦૦૦ વરસનો ગણાય છે. લખેલું છે કે
એ જુગમાં લોક બહુ અધર્મ થયો. ખરીફિત સમના વખતથી એ જુગ
રાડુપથો—અમેજલોક કે છે કે ૬૦ સં ૫૦ ૩૦૦૦ વરસપર રાડુપથોહયો.
[કળિને—કળિજુગના ઉપરી કેવને કમચંતી પરજુવાનું કોડ હતું તે પાર ન
પડવાથી ખોરવાઈ તેજે નળકમચતીનો કોડ લીધો. મિલના મન બૂદાં કરી
વિભેજ પાડ્યો. અહિંયાં પણ હાર લઈ કળિજ ટોલવામાં લશકબેઠાહતો.]

૯. તુહા—સં. (તુહ-તુપ સતોપખામલું—નો જૂં ૬૦) રીઝવા, પ્રસન્ન—કુરખાન થવા.
વિશ્વાધાર—સં. (વિશ્વ બ્યાપારેવું; આ ન પડે કો આપવા.) જગતને
આધાર, જેવડે જગત્ દકીરપણું છે તે, પરમેશ્વર.

અંત્રિક્ષ—સં (અંતરિક્ષ.) આકાશ.

આકાશમાત—સં. (અકસ્માત્. જ નહિ, કસ્માત્ શા કારણથી.) એકાએક,

૧૦. એકએકથે—એકકરતાં એક. [એકિયું.

અદકકં—સં. (અધિક વધારે) ચડિયાતાં, ભારે મૂલનાં.

રાજમાતા—સં. = ગાદીપતિ રાજાની મા—કમચંતીની માસી.

ટકટક—અવ્યં—(સ. ટક્ બાંધવું, ટાંચવું.) ટગરમગર, આશ્ચર્ય પામી એકી—
ફરીફરી = વારંવાર, વારંવાર. [નજરે.

૧૧. સાર્ધ—સ. (સાધ્વી—સાધ્ હેલ પારખાડવા.) પવિત્ર, સતી.

ઓશિયાળી = ધરમિદગી, અંખવાણી.

વાળી—(સં. વલ્લ વળવું—પ્રે. એ) ફેરવી. ૨. ત્યારપછી, ફરીથી.

૧૨. વૃહદથે—સં. -એક રુપિ. [પાંડવો જુગટાંમાં હારી વન નિજેલા તે અદ્વૈત
વનમાં હવા ત્યા બ્યાસે આવી અર્જુનને કહ્યું કે હું વીર્યાટન કર, તને
લાલ થયો. તેપછી તે નિજેલોએ, એવે રહસ્યરુપિ યુધિષ્ઠિરપાસે
આબ્યા; તેને યુધિષ્ઠિરે કહ્યું કે મહારાજ હું જહુ દુ.ખી છું, મારાસરખો
દુ.ખી કોઈ ન હોય! ત્યારે તેનાં મનનુ સમાધાન કરવા રુચિએ તેને
નળનું આખ્યાન કહીસંભળાવ્યું]

યુધિષ્ઠિર—સં. (યુધિ લડાઈમાં, સ્થિર અચળ.) પાંચ પાંડવોમાં સૌથી
ગૌડા, સનાં ૪૦ [વિભક્તિનો પ્રત્યય કાયમ છે]

૧ બાહુક—સે (વાહુ હાથ આ સંજ્ઞાનો મૂળ અર્થ ચાલુ છે, કાળાં કુમડ મિહામણા રૂપમાં નળ [વનમાં કઠોડક નામે કાળાં કુમડ કાળાં કુમડ કર્યુ ત્યારથી તે નળદમયતી પાછા મળ્યા અને નળનું નેત્રનું લામુખી નળ એ નામે ઓળખાયછે]

બાહુવાં બાપડાં, મિત્રારાં, દયામણા-પોતાનાં છોકરાં (સં ચટક ?)

ઉભરાયું—સ. (ઉભસિત-જલ બચે, હલ્ બેલવુ) પ્રેમના જોસથી ઉભરાયું-જેમ ચક્રને દેખી સાગર ઉભરાયછે

દીકરાં = છોકરાં [આ સંજ્ઞાનો નપુસકલિંગે પ્રયોગ બલુવામાં નથી, છોકરો, છોકરી, છોકરુ, પણ દીકરો, દીકરી દીકરુ નથી કારણ આ હોય-દીકરો, દીકરી, એ સં દારક દારિકા છે, અને છોકરો, છોકરી, છોકરું-એ સં. વિ. છુદ નાનું ઉપરથી હોય એમ હોય તેા ત્રણે લિંગે પ્રયોગ થાયજી વળી રોમિટિક ઝકર સંજ્ઞાપરથી હોય ?]

આવે મહું = મોત થાય, મહાદુ ખ થાયછે

૨ કદપાંત—સં (જે. ઓખાં ૩૨-પ્રવયાગિન) મોટી હાનિ કે નાશ, આક્રમ, અતિશે દુ ખ થાય એવું કામ, કેર

વરત્યાં—સ (રત-રત હોણ-રેણ-તો જુ. ૬૦) રણાં, રેણુપશુ, રેવાનો કોણુ કૃત્ય = કેવું અધઠવું કામ [ફાડો આળ્યો

આધર્યું—સ (આચરિત આ + ચર્ વર્તવુ) કીધું

અખળા—સ (વલ સક્તિ) સ્ત્રી, ધણિયાણી સમા. બહુ.

અંતરિયાળા—અવ્ય. સ (અતરાલ વચમાંની જગ્યા) અધવચ, કોઈની સહાય ન મળીશકે એવે ઢેકાણે, નિરાધાર, આસરાવના એકલી અલં. ૨૪૫ ૨, ૫-૭ મા

૩ સંજોગસાગર—સ (સંયા. યુજ જોડવુ, સાગર-સચર સંજ્ઞાના નામપરથી ?) મેળાપરૂપી સમુદ્ર-દરિયો સમા. કર્મે. જલ. ૩૫૬ [છાકરાને દેખી અત કરણુ ઉભરાયું-આનંદની લેહેરથી સાથે ખેદ મિત્ર વળી જેરી છાકરાસાથે મુખનો સમવ પણ સાકારીઆળ્યો ?]

નયણાં—સ (નયન ની દોરણ) આંખ

આવણુસમાન—સ (ધવળ-એ નામનું નક્ષત્ર જે. ઓખાં ૧૭) આવણુ-મહિનામાં વરસાદની માફક-મે આખોમાથી આશુની ધારા ચાલી

આલિંગન—સં (આ + લિન્ ધાન) બેઠવુ તે

સાન—સ (મજા) સમરયા, હજારત-પાસે આવવાને

(નળાં ૬૩૫ ૫૮. ૪-૧૨.)

૪. મળવાને—(સં. મિલ્ મળવું.) કોટી કરવા, ભેટવાને.
 મીઠાં—સં. (મિષ્ટ મીઠું.) વાણી ઊકારને.
 ધીરા—સ. (ધી બુદ્ધિ, રૂંચ રામ. અથવા, અધીસ-અધિ ઉપરી, રૂંચ રામ.)
 મહારામ. ૨. બુદ્ધિમાન પુરુષ.
 છળ્યાં—(સં. છલ્ છળવું.) ચોંટ્યાં, ચોંટાળે.
 ૫-૬. દુદે—સં. (દુદવ.) હેયે, છાતીસરસાં, છાતીસાયે (લક્ષણ.)
 તિરસ્કાર—સ. (તિરસ્+કૃ ધા.) અપમાન, તુચ્છકાર.
 સાંધ—નં. = ક્ષેમાસિંગન, ભેટવું તે. [આ સપ્ત જૂનામહતરક વપરાયછે.
 “ મારી કન્યા ન ભાવે કાંઈ, તેને હેતે તે દીધું સાંધ ” પ્રે. ગા. “ સેનલક્ષી
 સમારીરે, કામળ કુમુદનીરે, સાંધડું લેણું રૂડીપેર. ” નરસંધ.]
 સ્નેહ—સં. (સ્નિહ વાલ ઉપજવું) પ્રેમ, વાલ, ઉમળકો.
 ૭. છત્રપતિ—સં. (છત્ર દાંહવું.) મહારાજા-નળ. [ભે. ૦ નં. ૧૨૦ પદ ૮-૩.]
 ગાળગાળો—સં. (ગલ્લગલિત-ગલ્ ખરીપડવું-નો ભૂ. ૦ ૬૦) દીન, રક, હેઠું
 પિગાળી છાતી ભરાધઆવીહોય એમ બોલતો.
 લોચન—સં. (લોચન. લુચ્ ભવું.) આંખ.
 [(૨) આ આંખમાં નરમ તિરસ્કાર અથવા ઠસ્સાસાયે ક્યા છે.]
 ૮-૯. બાળકનીભેડ=ખે સરખેસરખાં બાળક. [કા. સુપ્ત; સ. યુગ્મ-યુજ્ ભેડવું.]
 હેડ—નં. = હોંસ, ઉમળકો.
 આશ્રજ—સં. (આશ્રય.) અચરતી, અજળ-નવાધસરખી વાત.
 કાળો = પેલો કુખડો માણસ, બાહુકિયો.
 આંશુપાત—સં. (અશુ.) આંશુ પાડવાં તે, રડવું.
 (૮. નળ પોતાનાં ઊકારાં ભણેલજ, પણ પ્રચલપડવાની મરજ નહિ
 તેથી ઉલટાવાનાખેલ-ખડુનેખડુ ને ખાડુનેખાડું.]
 ૧૦-૧. ભાંત—સં. (પ્રાપ્તિ. ત્રમ્ બદ્ધવું-મને.) ચક્ર, પેમ
 નળની પડેછે ભાંત = આ નળ છે એવો ચક્ર ભવછે.
 સતી મુતા—મં. (મુ ભણવું-નો ભ. ૦ ૬૦) ગાધ ઊકારી. [ઉપદેશ.
 શિક્ષા—મ. (શિજ્ પ્રે. ભેદે સિખવું) સિખામણ, રૂડી રીતે આલણ
 તુને સ્ત્રી દેહી શિક્ષા = તુને મારે કંઈ સિખામણ દેવીપડે એમ નથી.
 ૧૨. અંતઃપુર—સં. (અતર અંદરું, પુર ધર.) જનાનખાનું, ઝિયોને બેસવા-
 ઉકારાને અંદરનો આરડો. મનાં કર્મ. “
 ‘ મેડી—શ્રી. સં. (માડિ. પુ.) મેલ. ૨. જાનોસરખો આળ, માળિયો. ”

ગિરધર.

રામાયણમાંથી-અધ્યાય ૩૩. (૧-૨.)

નય—સ. (નગર.) રોડેર-જનકપુર-જનકની રાજધાની.

ઉપવન—સં. (વન. ૩૭ ઉપવન, ઘન જંગલ-વન રાખેલું.) વાડી.

કૌશિકસુન્દર—સ. (સુનિ મન વિચારણું, ધ્યાન ધરણું.) વિશ્વામિત્રરુપિ-
કુતાના કુળના માટે કૌશિક. [એ મોટા તપસ્વી હતા. એણે યજ્ઞ કરવા-
માઝો તેમા રાક્ષસો આવી ધ્વસ કરવાલાગ્યા માટે તેનું રક્ષણ કરવા
અયોધ્યાના રાજા હરથપાસે જઈ એણે રામલક્ષ્મણ નામ્યા. રાજાએ
આનાકાની કરી પણ પછી પરિજ્ઞે સમજાવ્યાથી રામલક્ષ્મણે વિશ્વા-
મિત્રસાથે મોકલ્યા એ બે કાશીપુત્રે આવી તારિકાસુખાદુઆદિ ધણા
દેવો મારી યજ્ઞરક્ષા કરી યજ્ઞની સમાપ્તિ થવી અને જનકરાજના
તરફથી પોતાની પુત્રી સીતાના સ્વયંવરસમ્બંધી વિશ્વામિત્રઉપર ક્રોધથી
આવવી. રુપિએ રામલક્ષ્મણને પણ સાથે લીધા. જનકપુર આવવાનું
દાલ એ પ્રયોજન. અહિંયા રાક્ષા ઉઠે કે વિશ્વામિત્ર મોટા તપસ્વી હતા
પોતે યજ્ઞનું રક્ષણ ન કરીરાક્ષા! યજ્ઞની દીક્ષા લે ત્યારે સાંતવૃત્તિ રેવી-
નેમળે-કોપ કરે દીક્ષા બ્રમયાય અને કોપ આવ્યાશિવાય રાક્ષસોને
શાપ દેવાય નહીં એજ કારણથી રુપિએ એવે પ્રસંગે તે સમયના પ્રતાપી
રાજાઓની સદાચારા માગવા અને તેઓ પછી ખુશીથી તે આપતા.]

વીર = બાહ્યો. (સં. વીર જુહો અહિંયા આવો સાવ લેવાય-બે સાધ્યો
મતિધીર—સ. = દરેલ મનના [એ મોટા જુહો હતા.]

સ્થળ—સં. (સ્થલ સ્થાય રેલું) તે જગ્યા-વાડી.

શુંદર—સ. = સારુ, સુશોભિત, આનંદ આપનારુ, ખુશવાળા.

સુખવાન—સ. = સુખ આપતી-જ્યાં સુખ છે.

દિનકર—સ. (દિન દિવસ, ક્રુ કરું) સરજ સમા. દિ.

અસ્ત પાર્યો—સ (અસ્ત છે પશ્ચિમમાં એક પવત છે.) અસ્તપર્વતને
પામ્યો-ત્યાં ગોંઘ્યો, આચમ્યો

સંધ્યા—સં. = સરજની પ્રાર્થના ધ્યાન મન મપ વગેરે. [સર્મ રી રીતે,
ધ્યે ચિંતન કરું. વળી-સપિન્સાધો-સવાર જુપેર ને રાત એ ત્રણમાંથી
કોઈ પણ ક્રમે આપતા બે કાળની વચ્ચેના વખત; પછી, તે પછી, એ ત્રણ
સપિન્સાં ને પ્રાર્થના છં કરવામાં આવે છે તે.]

(અધ્યાય ૩૩. ૨-૭.)

વિપ્ર—સં. = આદ્ય, રુપિઓ [વિ પેલાં, પ્રા પૂરું કરું. વિપ્ર કેવાતાં પેલાં
ભત્રમં મૂલાકમં ઉપનયન ઇત્યાદિ ક્રિયા આદ્યજુને યજીગ્રધમે.]

સમસ્ત—સ. (સમ્ સામે, અસ્ત મૂકેલા.) સમળ્યા.

૩. સૌમિત્રી—સં. = સુમિત્રાના પુત્ર લક્ષ્મણ. [દશરથને ત્રણ સ્ત્રી-કોશલ્યા
સુમિત્રા ને કેકેયી, તેના અનુક્રમે રામ, હરદમજુ ને રાત્રુમ, ભરત.]
સૌમિત્રીની સાથે રામ=રામ અને લક્ષ્મણ બન્નેઓ.

નિત્યકર્મ—સ. = રોજની ધર્મક્રિયા-સધ્યા પૂજા ધ્યાન જપ ઇત્યાદિ સમા
કર્મ (જો નરસિંહ ૪૬ ૧-૪.)

આલિશામ—સ. (રમ્ પ્રસન્ન થયું) સારું; સારીરીતે.

આસન—સ. (આમ બેસવું.) પથારી, બિછાનાં.

આચ્છાદન—સ. (એવન, આ બધે છદ્ દાંડુ) પથારીપર પાથરવાની આદર,
કર્પાં આસન આચ્છાદન = બિછાનાં પથારી તૈયાર કર્યાં.

પ્રાણ્યા—સં. (પ્રણમ, પ્ર+ત્વપ્ ધાં નો જુ ૦ કું) સત્તા.

૪. અર્જુ—સં. (ચરણ, ચર આલવું.) પગ. [અશરણ-બહુ

અશરણશર્જુ—સં. (ંણચરણ.) નિરાધારના આધાર. સમા ૦ ૫૦; ચ ૦

ધર્મનીતિ—સ (ધ ધાર્મિકાવલું; ની દોસ્તવલું, ચલાવલું) ઇશ્વરને ઓળખ-
વાનો તેનું પૂજન ધ્યાન ઇત્યાદિ કરવાનો અને તેની આજ્ઞાપ્રમાણે સંસારમાં
વર્તવાનો માર્ગ તે ધર્મ; મનુષ્યે પોતાની જાતસાથે-પોતાના સંબંધી-
સાથે-ભાણુસજાતસાથે વર્તવાની જરૂરની રીતિ તે નીતિ ગમા ૦ ૬૬.

૫. પ્રાણુઆધાર—સ. (પ્ર+જન્ ઇવડ; જા+જ રૂકા આપવો) જેવડે પ્રાણ
ટકે તે, ધણા વાંઘા. સમા ૦ ૫; ચ ૦ [રામલક્ષ્મણ રુપિના પગ ચાપે
ને તે તેઓને પ્રાણુઆધાર કહે, એમ કેવામાં જેવડો ભાવ છે-શુરુશિખનો
સખધ પિતાપુત્રવત્ છે, વળી રુપિ બહેણે કે એ ઉશ્કર છે]

૬. વીતી—સ. (વિ છે, રૂત-રૂ જલ નો જુ ૦ કું) ગાંઠ, પરીયછં.

રજની—સ. (રજ્ ખુસ કરતુ, મોજ માણુ-ની) રાત.

સૂર—સ. (સૂર્ય કે સુર.) સૂરજ.

તપસ્વી—સ. (તપ્ દેહકષ્ટ કરતુ.) ધણાધણા ધર્મનિયમે પાળી દેહકષ્ટ
કરી ઇદ્રિયો વત કરનાર.

૭. પ્રાતઃકર્મ—સ. = સુવારની ધર્મક્રિયા-સધ્યા પૂજા ઇત્યાદિ સમા ૦ કર્મ

પાર્યન—સં. (પાવન, પૂ ધા ૦) પવિત્ર કરનાર.

(અધ્યા. ૩૩. ૭-૧૧.)

સ્વસ્થ—સં. (સ્વ પોતે, સ્વ બેઠેલા.) પોતાની સ્વાભાવિક-વિકારરહિત સ્થિતિમાં, નિરાંતે. સમા. સં.

૮. સદ્ગુણ—સં. = ફલે ભરેલાં. સમા. બહુ. [પાંદાં, ફૂંપળ.

અંકેર—સં. (અંકુર. અન્ બિન્દુ કરતું.) ફળુઓ, પીલો; પલ્લવ, ફૂંમળાં કારંડવ—સં. (કરડ-પાણીમાં ઊગનારી એક લિલેતરી છ.) બીજ.

શુભધી—સં. = સારી વાસવાળાં, ખુશબોદાર. સમા. બહુ.

કેજ—સં. = કમળ. [ક આનંદ, જન્ પેદા કરતું. ક=પાણી-લેપે તે બીજ વિભક્તિ કેમ દોય !]

ખટપટ—સં. (પટપટ. પટ છ, પટ પમ-પટ જતું.) ભમરા. સમા. બહુ.

ગુજ—(સ. ગુજ ધા.) ગણગણ એવો મધુર સાદ.

૯. અંબા—સં. = પાર્વતીદેવી-મૂળમાયા જેવડી સદૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થઇ તેને.

જનકસુતા—સં. (જુ જલતું-નો જુ હું) જનકની છોકરી-સીતા.

જગદંબા—સં. (જગત+અંબા.) જગતની માતા-આદિમાયા. [ઉપર જે અંબા-મૂળમાયા હતાં તેને અવતાર જ સીતા. રાક્ષા ઉઠે કે એમ જ ત્યારે કોણે કોની પૂજા કરી, મનિએ ૧૨ ૧; દયા ૦ રૂપ ૦ ૧૨-૧ અને ૨૧-૨૭]

૧૦. સુખાસન—સં. (આગ બેસતું) સુખચેનમાં બેસી જવાને વાહન, પાલખી, સમા. ચં, મધ્ય.

રખવાળી—સં. (રક્ષિત્વ કે રક્ષણ ? રક્ષ ધા.) રક્ષણ કરનારી, ચોકસી રાખનારી, સેવામાં તૈયાર રેનારી.

વિનંયાં—(સ. વિ ધણું, નમ નમતું). સ્તુતિ માલાવાલાથી પોતાની ઉપર ફૂંપાશુ કીધાં. વિનં—વધારી = ખસા પ્રેમજીવિત આવથી સ્તુતિ કરી.

૧૧. પારવતી—સં. (પાર્વતી) હેમાચળ પર્વતની છોકરી-મહાદેવની સ્ત્રી. [એ આદિમાયા પેલે અવતારે દક્ષપ્રજાપતિને ઘર અવતરી શિવને પરણેલાં. દક્ષપ્રજાપતિએ એકવાર યજ્ઞ કર્યો તેમા શિવને આમંત્રણ નહિ ને પાર્વતીને તે કું પણ નહિ, તે છતાં પાર્વતી ત્યાં નયાં તો કોઈએ એને આવકાર દીધો નહિ, તેમ ત્યાં રુદ્રનું સ્થાપન પણ એણે દીધું નહિ. આથી કોઈે બરાબ એ યજ્ઞકેડમાં જપલાવી જળીમુઝાં, અને કરી હેમાચળને ત્યાં અવતાર લઇ પાછાં મહાદેવનેડે પરણ્યા.]

આરત—સં. (આ આતરફ, રમ કરતું. અથવા આર્તિચ્ચ.) પૂજનની સમાપ્તિ-વેળા કપૂર વગેરેનો દેવસામા દીવો ફેરવવાનું કર્મ.

વારતી = લતાડી કેવી ડગી

(અધ્યા. ૩૧. ૧૧-૧૪.)

હુંસમોવક—સ. (સમર્થ—એકવર્તનો) મારે એગ-લાયક.

૧૨. માનુષી લીલા—સ. = માણસને છાને-માણસ કરે તેવી રમત-ખેલ-
 એકા-રીત. [માણસ જેમ સારો વર પામવા દેવદેવીને આરાધી પ્રસન્ન
 કરેછે, તેમ સીતા જ્યેષ્ઠ અંબાનો અવતાર છતાં માણસરૂપે અવતર્યાં માટે
 પોતાને અંબાધર્મી મિત્ર ગણી તેને વિનવેછે.]

અનુપ—સ. (૦પમ. ઉપમા એવાપે સરખાવિયે તે-મા માપવું.) જેની બરા-
 બરી કોઈ ન કરીશકે તે, ઉત્તમ. સમા. બહુ.

હરખી—સ. (હર-હવધા. નો ભૂ. ૬૦) હરખાઈને, આનંદ પામીને. [હરખી
 એટલાસારુ કે પોતાનો સ્વયંવરઉત્સવ પાસે આવેલા છે અને દેવીને
 આરાધી તેની કૃપા મેળવીછે એટલે નિશ્ચે છે કે મારે યોગ્ય વર મને મળશે.
 બુદ્ધિએ કે કન્યાઓ પોતાનાં હૃદયપેલાં અંબા-પાર્વતીને પૂજાઆરાધી વર
 માગેછે એ. ૬૫. ૧૫-૨૭. કારણ ના હોય-કે રાવપાર્વતી-બ્રહ્મ
 અને તેની આદિમાયા એ બન્ને નિત્યસર્વથે જોડાયલાંછે, માટે એને
 આરાધી પોતે તેવું સુખ ભોગવે, એવું. કા. ૩]

૧૩. રતિ—સ. (રત્ન ખેલવું પ્રેમદે) કામદેવની સ્ત્રી-એ ધણીજ સુંદર રૂપાળી છે.
 લગ્નગાથ—સ. (લગ્ન-લગ્નધા. ૦) યરમ, પોતાથી રૂપગુણે ચડિયાતું જોઈ
 અંબાપડવું તે.

કુમકુમવરણી—સ. (કુકુમવર્ણ.) કુકુબેલા કામળા લાલ રંગના. સમા. બહુ.

રાજે—સ. (રાજ્ ધા. ૦) શોભેછે.

નેપુર—સ. (નૂ. ૦) સ્ત્રીના પગનું ધરણું, ઝાંઝર. [રૂપાનું ધરણું.

અણવર—દિ. = બાળકહોઈરાંને પગને અગુડે ધાલવાનું કુધરીવાળું

ગાજે—(ગ. ગર્જ ધા. ૦) ખણખણ થાય. [મેધમર્જનાની ગંભીરતા અને
 મિહાસ બેનાજ સાથ અદિયા લેવો.

૧૪. મણિગણ—સ. (મણ અણુ.) મણિનો સમુદાય, મણિની દાર. નખખ.

વિધુ—સ. (વિધુ અણુ.) અડ. [અલ. ૩૫૬.

કરીશુંકસકોમગ—સ. (અનુસંહ.) = દાથીની શુંદરખા પાટીલા ચૂમ-
 ઉતાર અતિદામળ. સમા. કર્મ.

ધર્મી—(સ. ૪ ધા. ૦) પૂર્વાંછે. [અમદ વગેરે બધાં ધરણું.

અંગદ—સ. (અગ યરી, દે દિપાવતુ) હાથનું ધરણું છે. અ. ૦—સમસ્ત =

(૧) સીતાના નખ મણિના સમુદાયનીરૂંડ ઉત્તમપ્રકારે ગળાવેલાછે,
 અથવા તે એટલા નખ તેટલાં રૂપ ધરીને વદ્ધ જડે એવી સેવા નહિ
 કરતાંદેખા. અલ. ઉત્પ્રેક્ષા૩૫૬.

(અધ્યાય ૩૩. ૧૫-૧૮.)

૧૫. રાતીચોળા = ઘણીજ ભગતમારતી લાલ [એ રીતે બાલવાપી કષક વધારે ખુબી છે-કાળું બદલક, ધોળુંકેક, પીળુંદમક, લીલુંકમ. એમજ બાલવાનું થું કાપડ દરો? ચોળ તો દાંત રંગવાના અપમા આવતી કષ વનરપતિ દરો-ચોળમલક ફેવાયછે.] [સમા૦ ૧૫; સ૦ રંગઝળોળા = રંગરાજ, રંગે ગરકાવ-એવી, કે માંહેથી જાણે રંગ ટપકશે. કલંકરહિત—સં. (રહિત-રહ તત્ત્વ-નો જૂઠું) કંઠન-કાઠ-ખામી ખોડ-વનાનું સમા૦ ૧૫ [એવી. અંજનસહિત—મ. (અન્ શોભાવતું, આંજનું.) કાજળ સારેલું-આંજેલું (૨) સીવાનુ મુખ ચંદ્રસરખું-ગોળ તેજસ્વી રસીલું, પણ ચંદ્રમાં લગ્ન અને એ તો લગ્ન એજ વખરું જલં રૂપકાતિથયાગિત-વ્યતિરેક; વળી-આંખ અજનસહિત છતાં મુખ કલંકરહિત. અલં વિરોધાભાસ.
૧૬. સોઈએ—(સં. છુન પ્રા.) સોહેછે, સોમેછે, સોમિતો આવીરૂપલો છે ઝાલ = ફૂલઅકોટીનેલું કાનનું ધરેલું છે [સં. જાલ ગોળ વરુ. ૨. ઝળકાટ.] ઝખૂકે = ચમકે, વિજળીની માફક ચચળ પ્રકાશ ઝોચિતો ફેકે. જોર—અવ્ય૦ = જોરથી, ઘણીજ. ચારુ—સં. (ચર્ જવુ-હાલવુ-પ્રે. બેઠે?) મનને લોભાવતું, મુદર, સોમિતું. ચિયુકે = હડપચીની વચમાંનો છાછર ખાડો. [નહિ. સમા૦ બહુ. અખંડ—સ. (ચક ભાગવું.) આખુ, ગોળમટાળ, કહિથી ખાંડું કે વાંકુંચૂકું રસીલું—સ. (ચમાલ. રસ ચોદ લપજવા.) મોહ લપજવતું.
૧૭. અધર—સ = નીચલો ઝોદ. કણી—સ. (કણિકા. જળ સકોચાવ) છેક ઝીણી કકડી. ધુતિવંત—સ. (ધુત્ ઝળકવ) કાંતિવાળા, તેજમારતા, ઝળકતા ફેસર—સ. (કે મધાળે-ક માયુ, સ જવુ) = દિડવાવાળા એક જાતના છેડના પીળા સુગંધીવાળા ફૂલમાંના તલુ-રેયા. આડ = કપાળે કંપાછો ચાંદલો. [પ્રારામાટે કપોળ લખ્યું.] કપોળા—સં = કપાળે. [આ સખ્દને અર્થ જાલ છે, રાતીચોળાપ્રાયે અનુ-ટીલડી = નાનોસરખો ગોળ ચાંદલો, બિનકો [એ. પ્રેમા. નાગ. નરોદા. માણકું.] (૧-૬) અલં રૂપક.
૧૮. ગણખંધ—સ. (ગલં ગલ્ ગળવું; વંધ ખાંધવું.) ગળાંસાથે લગોડગડગાવે એવું ધરેલું. સમા૦ ૨૦

(અધ્યાય ૩૩. ૧૮-૨૧.)

મુકતા—સ. = મોતી. (જો. પ્રેમા. અ. ૨૦-૨૮.) [ભાગની.

અંગોઅંગની—સં. (અ. જુ.) અવયવેઅવયવની, સરીરના ફરેક

રેસાળ—(જો. ૧૬. સ્તી.) [સના. ૫૦ ૨. બહુ.

હંસગતિ—સં. = હંસના જેવી છટાથી. ૨. હંસના સરખી છટાવાળી તે.

કરણી—સં. (કરિ. -કર યુ.) હાથણી.

પ્રતિબિંબ—સં. (પ્રતિ પા. , સા. ; વિ. આકાર.) તેજનો અળકાટ-ઓળા.

(૨-૪.) છટા હસની છાંં ચારવા-કરેવપણું હાથણીનું; હંસની છટા ને
હાથણીનું મદલરનું પુખતું ચાલતું એ બેઉનો સારો વિચાર કરીએ તેવી
ચાલથી ચાલે. અલ. ઉપદેશાદેષક.

૧૯. મંદહાસ—સ. (મંદાસ્વ. મદ્ આળસુ થવું; હસ પા.) ધીમેથી હસવું તે, મૈ.

મુશકાવણું. સમા. કર્મ. ; અ. [મનનો ઉભળકા વિનયથી કાબીરાબે.]

ઇંદિરા—સં. (રૂ. મોટી સત્તા હોવી.) લક્ષ્મીજી, વિષ્ણુની સ્ત્રી.

જગતજુની—સ. (જગત્તનની. જગત્-યમ્ જુ. ચાલીજુ. ; જન્ જુ.)

જગતની માતા (જો. ૬ જગદમા.)

આદિશક્તિ—મં. (શરૂ બળવાન થવું.) આદિમાયા. સમા. કર્મ.

(૧) મુખ ચદ્રજેવું ગોળ ગોટુ ખાખી વચરેવચટાવાળું (૧૫) ; વળી
હાંત એવા સ્વચ્છ શ્વેત કે હનતાં તેમાંથી ચંદ્રનિરજુલેવો અળકાર બાર
નિહળી પસરે. અલ. ઉપમા-અર્થિત [બીજી આગિનો સળધ નીચે લેવા]

૨૦. ગિરા—મ. (ગૃ બાર કાલું, બાલવું.) વાણી, સરસ્વતી [શેષનાગ.

નાગભૂપ—સ. (નગ પર્વત-પર્વતમાં મૂળ ઉત્પત્તિ માટે.) સાપનો રાજ-

શુભચર્ચા સ. = સુંદર સરીરવાળી, રૂપાળી તે. સના. બહુ.

[ગિરા નાગભૂપ ગિરા તો કીકળ છે, પણ નાગભૂપ કેવાનું હું કાશ્વ ?
એ મોટા વક્તા હતા ? શેષ નામે કોઇ અથડતો કે વક્તા થયોહોય તો
આવી રમૂજ શુચવણુ થાય. જેમ-ચમુના નામની કૃષ્ણની અષ્ટપદાણીમાંની
એક હતી, અને ગોકુળની પાસે ચમુના-ગમનાનદી. એ પરથી વેધજીવો
ચમુનાનદીને કૃષ્ણની મુખ્યપ્રિયા ગણીવે. ગમેતેમ હો, આદિયાં અર્થ
તો આવો કરવો અમેએ-ગિરા જે વાળીની જેવી તે સીતાનું રૂપ વર્ણવતાં
પાક, અને સોનાગ જેને બે હાથે જાણ છે અને જે અનંતાનું સ્વરૂપ છે
તે પણ હારીજેસે-તેપણુ બિહાલર જીએ અનંતકાળ વર્ણવે તોએ સુંદરતા
વર્ણી ન જાય તો-ઇ. બે સમ. ૨૧ --શેષ.]

૨૧. શ્યામસુંદર—સ. = રંગે કાળા રૂમાળા તેજસ્વી-રામચંદ્ર. સમા. કર્મ.

કોટિકામ—સ (કમ ચાવું, મોટ પામવું-પ્રે. બે.) કરોડો કામદેવસરખા.

(અધ્યા. ૩૩ ૨૧-૨૭)

સમા. દિયુ. [કામ-એ સીપુરપમા પરસ્પર પ્રેમ ઉપજવથી મલાવેછે એ ઉપર
અને માયાનો પુત્ર, એનો મિત્ર વલતતુલ-એ બન્યા રૂપે પલુાન સુદરછે]

સમન—સં (મુ. હન ઠાકુ) ધટ, ધાર્કુ, ખિચોખિચ [એ વડુ અને
પાળ બેઉનુ વિશેષણ યદ્યારકે]

૨૨. બાહુ—સં (વાહ બળવાન થયુ) હાથ. [આ સખદનો મૂળ અર્થ-હાથનો
ઠાપીથી ઉપરનો ભાગ-મુજ છે]

વિશાળ—સં. = મોટો, લાળો. [આ સખદમા લાખાકરના પોળાનો ભાવ
વધારે દોષછે, પણ અદિયા-ગોળ જરાક લાખો લાખા દ્વાય એ જાગ્ય
સાળીપણાનુ એક ચિન્હ છે]

ચકિત—સ. (ચક અટકાવવુ, પાહું ફેંકવુ) છક, આશ્ચર્ય પામેલી. [આ
સખદમા આશ્ચર્યતાસાથે કંઈક બીક-મસરાટનો ભાવ રેછે, અદિયા પણ
મસરાટનો સંભવ છે] [જે. ૬૫૦ ૩૫૦ ૩૪]

નાપુ વારી = ધાવમા ભોગ આપુ, અલાખલા લેઉ, આવારણા લેઉ.
[(૧) ચિતાર સુદર રસિક ફાકડો છે] (૨) મનમા એવુ વાલ ઉપજ્યુ કે
જાહે એનાઉપર માત્ર તનમન આવારીનાપુ-તનમનનો ભોગ આપી એના
ઉપરના દુષ્ટમદ્-એની અલાખલા મારે શિર ખેંચીલલ

૨૩. ત્રિભોવનભૂપ—મ (ત્રિમુ. મૂ થયુ તથ્યોક-સ્વર્ગમૃત્યુપાતાળના
રાજ-સમચદ્ર * ત્રિભુવન-સમા. દિયુ

ઉપની—મ (ઉત્પન્ન. ઉત્ + પદ ધા. નો ભૂ. ૬૦) થઈ

પરસ્પર—સ. (પર + પર-વચ્ચમા મ્ ઉમેશય છે) એકબીજાને, માહોમાંહે

ચંદ્રચક્રાર—(જે. ૬૯૦ ૨૨૬૦ ૩) બલ. ઉપમા

૨૪. તકાકારે—સ (તલ તે, એકજ, આકાર ભાવ-હૃદયની લાગણી) એક ભાવ

મૂરતિ—સ. (મૂર્તિ) છબી, ચિતાર [વાળો, એકરૂપ સમા. બહુ.

ઠરી—(સ. સ્થિત ઉપરથી સ્થાપ થઈરહી, જડાછગઈ

સમસીતાના નેત્રેનેન મન્યા કે તેમાંથી પ્રેમકિરણ નિકળી એકમેકમા
ગુણાઈજઈ એક સહગ વાર-દોર બનીરહ્યા, અને એમ ચારે આખ
એકરૂપ બની એ તારે પડી નેત્રદ્વારે ઉતરી સમસીતાની છબી એકમેકના
અંત કરણમા જડાછગઈ

૨૫. ધર્મ—સ. (૪ સખડ) નીતિ-સચ્ચને અનુચરણુ આચરણુ, નીતિ, દરજ.

દૃષ્ટિ—સ (દશ્ જોવુ) નજર, આખ

(૨-ખ) લક્ષણના મનમા આવરો કે આ કે ની રીત.

૨૬-૭ સાહેલીપ્રત્ય—સ. (સર્વપ્રતિ.) પેનપણીને

(અધ્યાય ૩૩. ૨૭-૩૩.)

પુનીતાં—સં. (૫ પવિત્ર કર્યું.) પવિત્ર, વિકારરહિત, પોતાના સ્ત્રીધર્મે
લંછન ન લાગે કે અપવાદ ન આવે એવાં. [અવસ્થા.]

કિશોર—સં. = છોકરા. [જન્મથી આરંભી પંદર વરસની ઉંમર સુધી કિશોર-
સત્વર—સં. (સ. સાચે, ત્વરા ઉતાવળ.) ઉતાવળી, ઝડપથી. સમા. ૦ અન્ય
(૨૬-૨. ખ) એક ગોરા-લક્ષ્મણ ને બીજાં દાળા-રામજી, પણ બન્ને
એવાં રૂપાળા કે જેમ માણસનું—મનુષ્ય મન મોહ પામે.
અર્થ. ૦ સ્વપ્ન.

૨૮-૩૦. મસ્તક નામી = માથું નમાવી [સં. મસ્. વિકાર પામવો;—કે તેમજીવ
નિવાસી—સં. (વસ્. ધા. ૦) રેવાસી, રેનાર. [નમ્ પ્રે. ૦ લે. ૦]
સુખરાશી—સં. (રાશિ.) સુખના પુંજ-આધ-ભંડાર-સાગર, જેના
આશયથી અત્યંત સુખ ઉપજે એવા.

રઘુરાય—સં. (રઘુ-રજ્-લજ્. જહું-વિદ્યાને અને દુરમનને પાર.) રામચંદ્ર.
અવધપુરી—સં. = અયોધ્યા. [લે. ૦ નર. ૦ ૫૬ ૪-૧. રઘુનાથ.]
સુનિવર—સં. (૪ પસંદ કર્યું.) નાપિઓમાં શ્રેષ્ઠ-વિશ્વામિત્ર. સમા. ૦ સં.
સ્વયંવર—સં. (લે. ૦ પ્રેમા. ૦ નળા. ૦ ૬૬ ૦ ૨૫-૪.)

• જેવા સીતારવંર કાળ = સી. ૦ જેવાકાળ-જેવાને. [સ્વના ધી. ૦.]
અર્થ. ૦ સ્વપ્ન.

૩૧-૨. રાજકુમાર—સં. (રાજ પ્રતાપ હોવા; કુમાર. જેલું.) રાગના છોકરા-
ઓ. [કુમારઅવસ્થા પાંચ વરસથી, પણ પ્રથમ પુત્રને અર્થે પાયછે.]
તમજોગ—સં. = તમારે લાયક. (સં. યુજ્. જોડું, ચોમ્ય જોડાણાય એવું.)
સકુમારી—સં. (યુ. ૦) તે નાચુક કન્યા-સીતા. સમા. ૦ કર્મ. ૦
(૩૨-૨. ખ.) સાંકળી મનમાંજ વિચાર કરતી સુપરહી-રોગના મનનો
લેઈ કંઈ સુખને આપ્યો નહિ.

૩૩. પણ—ન. = નીમ, ટેક, નક્કી કરાવ. [જનકે એવું પણ લીધું કે જોઈ
શિવનું અણકધનુષ ઉપાદી ચડાવે તેનીસંભાને સીતા પરણાવતી. એક
પણ રાખવાનું કારણ-વિષ્ણુના હસ અવતારમાંના છૂટા અવતાર પણ-
રાખને સિદ્ધે સીતાનું અણકધનુષ આપી કહેલું કે એ સંભાને ત્યારે જ
તેજ જશે ને રાખાવતાર યશે. એકવાર પરણીરામ ફરમાફરવા જમાને
પેર આપ્યા, જનકે આનંદારામગ કરી. ધનુષ આકર્ષા મૂળી પરમાં
બન્ને પાવ કરતા જોડાએ એવે સીત નાનાં રમવારમમાં આવી આકર્ષાથી
પેડું ધનુષ લઈ પેડાપલરી રમવાલાગ્યાં, તે જોઈ પરણીને પાડું કે
સાક્ષાત્ ઉશ્વર રામજીસંભાને આદિમાયા સોફે અવતરી વાનસંબંધથી

(અધ્યાય ૩૩. ૩૩-૩૮.)

જેડાનાર તે આજ તેપરથી તેણે જનકને કહ્યું કે આ ધનુષ રાખ અને સીતા વરણાબેગ થાય ત્યારે એ ધનુષ એ જાને તેનેજ સીતા પરણાવવાં; એવો નીમ લેવરાવી અનકધનુષ ત્યા મૂકી પરચુરામ વિદાયથયા]

બયલીતા—સ. (મી બીડુ, મીત એ જુઠું ૬૦) ધણું બીધેલાં. સમા. ૧૦

વિધિ—સ. (વિ + યા નિર્માણ કરુ) બ્રહ્મા.

ત્રિપુરા—સ. (ત્રિપુર.) સિવજી [ત્રિપુરનામના દેવને કાતેકથા ૧૫ એ રાવે માર્યો અને તેનું નગર બાળીનાખ્યુ]

ઉત્તમ—(ઉમા-જો ૬૫૦ રૂખ ૨૮)

સાર—સ. (સ સરુ-નિકળુ) સારુ, રૂઝું, કલ્યાણ, બહું-છઞ્છેવા વરૂંપી.

૩૪. કંઠ પુન્યપુણ્યપ્રતાપ - સં. (પૂર્વ) મારા આગસે જન્મે કરેલાં પુણ્યને જોરે લીધે એવું જની આવે કે [કંઠ આવે અર્થે વાપરવાની રૂઢી]

ચકાવે—(સં ચક્ર પ્રે. બેઠે) કાઢવી હાથમાં લઈ તેપર બાણ સધાનકરે.

શિવચાપ—સં (ચપ્ર કુંઠુ) શિવનું ધનુષ્ય, અનકધનુષ્ય. (જો ૩૩. ૫૫)

ધર્મધોરિધર—સં. (ધર્મધરધર-૪ ગ્રાહણ) ધર્મની જૂસરી ધરનાર, ધર્મને ચલાવનાર, ધર્મના મૂળ આધાર સમા. ૬૦ અલ. ૩૫૪

શ્રીરંધુવીર—સ. (જો ૨૬ રંધુચા) રંધુકુળના રાજાઓમાં શ્રી ઉત્તમ પુરુષ.

સમા. ૨૦ [બ્રહ્મા ઉત્પત્તકર્તા અને જાગ્ય નિર્માણકર્તા, શિવ કલ્યાણ કરનાર હથેરજ અને ઉત્તમ તેની આદિરાક્તિ માયા છે, માટે સીતાએ તેને વિનંબ્યા, પછે રામની સ્તુતિ કરેછે-શ્રી-લક્ષ્મી, સુભામ્ય, કલ્યાણ, નામની પૂર્વ જોડાથી બ્રાહ્મણનાની ધુલેશ્વર ને સામાની યોગ્યતા જણાયછે-એમ કરુ એ દલે તે એક વિવેક યથાજો છે]

૩૫ ૭ જનકી—સં = જનકરાજની પુત્રી સીતા.

ઉપમા—સ (મા માપવું જેની સાર્યે મરખાવિધે તે

શૈલકુમારી—સ. (શિલા-પાથર, કુમાર એવડું) હિમાચળપર્વતનીછોકરી.- પાર્વતીને (જો ૧૧ પારવતી)

અબ્જળા—સ. (વલ જોર-વલ્ ધા.) એ સ્ત્રી, સીતા. સમા. ૫૬૦

[અબજળા એટલાસારુ કે એ રવજાવે પુરુષકરતા નળળી, જળી એને પોતાનું બળ નથી-રંધુજીનેમાટે બીજા ઉપર આધાર રેછે બાળપણમાં માબાપપર, જીવાનીમાં ધણીપર, અને ધડપણમાં પુત્રપર]

સુરભૂપ—સ. (સુર અમાનુષ્યશક્તિ હોવા) દેવોનો રાજા-ઈશ્વર.

અલ. ૩૬-૧. ઉપમા-પ્રતીપ

૩૮-૬ તંત્ર—સ (તનય તન શરીર યા જલુ, ઉપજલુ) છોકરા સમા. ૫૦. ૦

(અધ્યાય ૩૩, ૩૮—૪૪,

૬૬—સં. (દૃઢ—નો ભૂં ૬૦) રિયર, અચળ. [૫૬

નિરમળ—સ. (નિર્મલ, મલ મેલ, વિકાર) ચોક્ષુ, કામવિકારરહિત. સમા

વિરક્ત—સં. (વિ હલ્લ, રક્-રજ્ મોહ પામવું—નો ભૂં ૬૦) ત્યાગી, નિરપ્ત
તનમનથી લોભાયલા નહિ.આસક્ત—સં. (આ ચોતરફથી—પૂરા, સક્-સજ્ મચવું—નો ભૂં ૬૦) ગરા
હુબ્ધ, લોભાયલા, પ્રીતથી કેષપાછળ લાગેલા, મોહિત. [કર્મ

કુદૃષ્ટિ—સ. (દૃઢ ભેડું) કરડી નજર, નકારો વિચાર, વ્યભિચારભાવ સમા

રીત—સ. (રીતિ. રી ન્નુ, ચાલવું.) નીતિ; આચાર, ઉપદેશ.

પરપિત—સ. (વિદ્ મેળવવું—નો ભૂં ૬૦) પારકાનો પૈસો—આદ, સમા ૦ ૫

સ્થપને—સ. (સ્થપ. સ્પૃચ્ચ) સમજામાં—નિચારમાં પણ, કદીએ.

દીજે ચિત્ત = મન લગાડીએ, લોભ-ધમ્મા કરિયે.

૪૦-૧. પ્રકાશ—સ. (વાચ્ કર્મકર, પ્રકટીકરણ, પ્રકાસી, ઉપદેશ; ખુલ્લી રીતે

ધ્યાન—સં. (એ હડા વિચાર કરશે.) વિચાર; મન.

સાક્ષાત—સ. (સાક્ષાત, સ સાચે-સામે, અક્ષિ આંખ.) પોતે, જાતે

૪૨. વાજિત્ર—સ. (વિજિત્ર-વદ્ જાલવું) વાળા. [કર્મ ૦; બહુ ૦

નાનાપ્રકારે—સ. (પ્ર જૂદું, ક કરવું) જૂદીજૂદી-ધણીધણી જાતનાં. સમા ૦

વાડીમોઝાર = વાડીમાં-જ્યાં વિશ્વામિત્ર ઉતપાદતા.

આનંદુક—સ. (અદ્વૃ દિવસ-ઉપરથી) નિત્યકર્મ અચૂકપણે કરવાવાળા;
તેજસ્વી, તેજવાળા. [પ્રાણને નિત્ય સંધ્યાવેદનાદિક ધર્મેશ્યા કરવાજ
જોઈએ, અને તેમ કર્યાથી તેનામાં કંઈ દેવી તેજ વધેછે.]

૪૩. આશિય—મ. = આશીર્વાદ, કલ્યાણવચન, દુઆ.

ગાધીમુત—સ. (ગાધી ૦ જન્દુરાગના વલજ ગાધિ તેનો છોકરો—
વિશ્વામિત્ર. [એ યજ્ઞવિદ્.]સાપ્તાંગ—સ. (સ + અઙ્ + અંગ) જોયપર લાંનાછટ પરિને પ્રણામ-એવી
રીતે કે રીતીરનાં આઠ અંગ જોયે અડકે. [એ આઠ અંગ તે-દ્વાષની
હથેલીઓ, પગના જે પગા ને જે ધૂટણ, હાતી અને કપાળ] સમા ૦ મૂળે
અન્ય ૦, પણ ગુજરાતીમાં-બહુ ૦ લઘુસકાય.

મંડળસંગ—સ. = પોતાની સભાસાથે.

૪૪ અદ્યુત-રૂપ-પ્રકાશ—મ. = અલૌકિક-દિવ્ય રૂપની પ્રત્યક્ષ ચિત્તિઓ.
૨. જોઈ અજાણેય થઈએ પિવા રૂપાળા. સમા ૦ ૫૦; કર્મ ૦

(અધ્યાય ૩૩. ૪૪-૫૧.)

કિશોર કુમાર—સં. = કિશોર અવસ્થામાં રાજપુત્રો. [જો ૨૬-, ૩૧.]

૪૫. રહિતનિમેશ—સ. (એવ. મિય પલક મારવી) આંખની પલક નહિ એવી સ્થિતિમાં, એકી નજરે જોતા.

વિદેહ—સ. (વિદેહી.) વિદેહદેશના રાજા. ૨. દેહ-દેહનાં બાનવિનાના. (૨) નામે તો વિદેહી-વિદેહદેશના રાજા હતાજ. (સરારી ગા. જ્ઞાનવડે જીવન્મુક્ત પછુ હતા) અને રામલક્ષ્મણને જોઈ ખરેખરા વિદેહી-દેહનાં બાનવિનાના થયા-એવા રૂપમાં લીન થઈયા સમ્પન્નજીવ છે.)

૪૬-૮. રૂપરતન—સ. (રતન. રમ પ્રે. જોડે-રમાડવુ, ખુશ કરવુ.) રૂપના ભડાર, અતિશે રૂપાળા મમા. સં.

રૂપ—સં (રૂપ જોડુ) આકાર, માણસનો દેહ-અવતાર.

ખૃદ્ધરૂપિ—સ. = દેવોના ગુરુ-અગિરાના પુત્ર. [એ અન્નસાત્રાદિ સર્વ વિદ્યામાં એકા ને સમામાં વાચ્યાળ હતા ગુરુત ચોદા-દેવો; અથવા

ઉમાપતિ રમાપતિ—સ. = રાવ ને વિજય. [વાણી-સરસ્વતી]

કામવસંત—સ. (જો ૨૧. દોટિકામ)

મીનકેતન—સ. (એકતન. મીન માછલું-મી નારા કરવું, કેતન ધન, વાવટો-ફિલ માકમા રાખવું, બધુવું) કામદેવ. સમા. બહુ. [એની ધનપર મજબૂનો આડાર છે માટે આ નામ]

(૪૮-૧ ક) એની ઉપર કરોડો કામદેવ જોવારીનાખુ-કરોડો કામનું રૂપ એકત્ર ધારીએ તોએ એની તોડે ન આવે (૪૬-૧) સર્વ સભાષ-કે. પ્ર. ૫૦૦૦. ૬૭. ૪૭-૮ અલ. ઉદ્દેશારૂપક

૪૯-૫૨. રૂપવર્ચન—સ (સ્નિહવાલ ઉપજવું, વચ જોલવું) પ્રેમભર્યા વેણુ, જેપ-રથી આત કરણનો પ્રેમ જણાઈઆવે એવું જોલવું સમા. કર્મ. મધ્ય.

ધનશ્યામતાનુ—સ (તનુ વિસ્તારવું) વાદળના રંગજેવું શામળું શરીર હો એવા સમા. બહુ. [ધનુષ્યાણુ.

ધનુ—સ. (ધનુષ. ધનુ અવાજ કરવો, ફેલવું) ધનુષ, કમાન, કામનું, અરિત્ર—સ. (ચર જવું, ચાલવું) વખાણવાજોત કામ, જરા.

શોકાકુરુ—સ. (કુચ્ ધા.) શોકકરી હુ ખી મમા. વં. ૦

પણુ—૨૫૫૩ધનુષવિધેનો નીમ (જો ૩૩)

(૪૯-૧) શુભી અને ત્યારે જન્મ્યાની જરૂર નથી, અથવા ત્યારે=પછી (૫૦-૨) જો ૧ કોર્લિકુ-ય. (૫૧-૨) અલ. વિરોધાભાસ-એનો પુલાસો (૫૨-૧) મા મળશે

અધ્યાય ૩૬. (૧-૬)

- ૧ કોટિકર્કપિસુંદર-૨યામ—સં = કરેલ કામદેવસરખા રૂપાળા અને ૨યામ.
(દપ્ અહાર ધરવે અંગમા કામ નવે ત્યારે એકરીતનો અલંભાવ
ઉપજે) સમા૦ ૬૬, કોટિ—સુંદર-કર્મ૦
- પૂરણકામ—સં (પૂર્ણ૦) પોતે ઇચ્છાતદિત છતાં બક્ષોના કોડ પૂરવા
વાળા, અને વળી ખરેખર કામદેવજ [આમા રહેવ-વાદ્યાત્થ છે]
૨. સહીયર—સં (સહીયર-વર હતમ) સમાણી કાષ્ઠ બેનપણી
અવધબિહારી—સં. (અવધ૦ + વ + હ બેલુ) અયોધ્યાના રાજકુવર
બલિહારી = રૂપ પ્રતાપ જોતાં શુભતા ને મોહ ઉપજે તે, દિદા યવુ તે
કિકરી—સં. (નિમ્ ધુ કંઠ, ક હરુ) દાસી [ગમ્યા
૩. માર્તું માન્યુ એસું મન = મારું મન એતી સાથે રાન્યુ, મને એ મન
ત્રિભુવન—સ (મૂઘડ) તથા લોક-સ્ત્રી મૃત્યુ ને પાતાળ સમા૦ દ્વિય
ધન્ય—સં. (ધનુ રાજ કરવે વખાણુ) ભાગ્યદાણી, નસીબદાર,
બધાને વખાણુવાએ
- સદન—સ (સદ્ નડ, બેસલું) ધર, બહાર, ખજાનો
સૌભાગ્ય—સં = ભાગ્યદાણીપણ, સારુ ભાગ્ય-દેવ-નસીબ સદન
સૌભાગ્ય = ધણીજ ભાગ્યદાણી-નસીબદાર
૪. પૌંચિ = પૂત પડે, પાર પડે, ખરઆવે
કોડ = હોસ, ઇચ્છાનો મલાવડો, ઉમેદ
કામ કરેલ—(જે૦ ૧ કોટિકર્કપૈ૦)
શૈલભુવન—સ (ચતુર્દશભુવન મૂઘડું) શૈલલોક—સાત ઉપના ને સાત
નીચલા સમા૦ દ્વિય [સાત ઉપલા તે-શુ-શુવર-સ્વર-મહારૂ નન
તપે-સત્યલોક સાત નીચલા-પાતાળ તે-અવળ, વીતળ, સુતળ મહા
તળ, રસાતળ, તળાવળ, ને પાતાળ]
- ૫-૬. શરાસન—સં. (શર બાણ-શૃં ધા કરવે, ગાસન બેઠક-ગાસ ધા૦) ધનુષ-
ગ્રયકધનુષ (જે૦ અધ્યાય૦ ૩૩ ૩૩ પથુ)
- કઠોર—સં (કઠ્ પીડુ) કઠણ, ભારે [તરીર-તમ સમા૦ બહુ૦
શામ ગણાત—સ (સ્વામિલગાર ગાન-જવાનુસાધન, ગમ્ ધા૦) ૨યામ
દેહપાત—સ (દિહ વધારુ, પત્ત ધા૦ પ્રે૦ ભેડે / ચરીર પાડુ, આપવાત

(અધ્યાય ૩૬. ૬-૧૩)

કંઠણુ—સ. (કઠિન-ફટ પોટુ) દુર્ઘટ, અધર્મ, કપરું, પળી ન શકે એવું.

તાત—સં. (તન્ વિસ્તારણુ) મારે બાપે

(૨-ખ) કાચુ કે જેના કાચથી રામને વરવામા હરપત આવી પડી છે

૭-૮. નિરદે—સ (નિર્દય દવ્ધા) દયાવગરનો, કંઠણુદેવાનો. સમા ૦ બહુ ૦

પરિતાપ—સ. (પરિ ચ્રાતરક, તપ્ તપનું) અતિશે દુઃખ, ખેદ, બળાપો.

જનકને—સં. (જન્ પ્ર ૦ બેદે-ઉત્પન્ન કરણુ) મારા બાપને—પેલા જનકને.

[નિરક્ષાર બતાવવાને નામ દઈ બોલવાનો આદ છે] [વવાનુ.

શુભકાંજ—સ. (૦ચાર્ય.) સારુ કામ-તમારી પુત્રીને—મને સમજેડે પરણી-

પુત્રી—સં (પુત્ર એ નામનું નરક, ત્રે રણુ કરણુ) ડોકરી [બાપના પાછળ

મોજી સારી પિંડદાન છોકરો કરે તો બાપ નરકે જતો બચે—માટે પુત્ર,

અને પુત્ર શબ્દનું શ્રીલિંગ પુત્રી, બાકી ડોકરીથી બાપ તરે નહિ એમ

તો મનુષ્ય કે ડોકરીના ડોકરાને પિંડનો અધિકાર અને તેથી માતામહ-

માના બાપનો છુટકારો થાય]

મનસાથે વર્ધા = પોતાના મનથી તો એ તમને પરણીચૂકી છે—એને મૂકી બીજાને પરણનાર નથી

૫. આરતવાન—સ. = આરિયા તળા, કાડીયા, હાસીલા-પણુ તે હોસ પૂરી-

પડવામા બારે વાધો આવીપડેલો તેથી દુઃખિયા [આર્તિ-આર્તિ પીડા

અને વાન્ વાળા, વળી મને આગ્રમાણે લાગેછે-આર્તિ-સુન્દરાતીમા આરત

થઈ આરિયો-કાંડ એ અર્થે પ્રયોગ થયો, એટલે બન્યો રૂપનો બાસ

આરતમા રયો. કંઈવાર એમ તો બનેછેલ કે કુચ્છપરતા તે સંજ્ઞના સ્વરૂપ-

રૂપાતરમા કંઈ વિશેષ અર્થરસ રહે મગ્ન-મગ્ન, લગ્ન લગ્ન, સ્નાન-

સાને = રાનેમાટે, શુ કામ, શુ કરેલા. [સનાન હનાન]

૧૧ વિશાળ—સ. = લાંબા, મોટા.

આકૃતિ—સં = આકાર, શિકલ [આકૃતિ સૂંદરમા શ્લેષ અવકાર લઈ

એકાવિળા જે અર્થ કરવામા ઝાઝો બાધ નથી—આકૃતિ શિકલ-આકૃતિ નેત્ર

વિશાળ એવી, અને આ કૃતિ આ પરાક્રમતા કર્યો—મારી તાડિકા ૪૦,

(૧-ખ) મોનનો દેવ જે જમ તેનો પણ નાશકરનાર—તે નાશ પામે ત્યારપછી

પણુ રેનાર—એ તો અનાદિ અનંત સાક્ષાત્ પરમેશ્વર છે એ તો મહા

સમર્થ છે [શીલ = વળત લઈને પણ આખરનો અર્થ એ થાય] , .

૧૩. ત્ર્યંબક—સં (ત્રિ ત્રણ, અવજ આખ) સિવનું ધનુષ. સમા ૦ બહુ ૦

(અધ્યાય ૩૬. ૧૩—૧૭.)

[પરશ્વશમને આપેલું ને તેણે જલકને આપેલું આ પ્રસંગને માટેજ. જો અધ્યાય ૩૩-૩૩. શિવનું એક નામ ત્ર્યંબક છે; અને શિવનું ધનુષ માટે

તોડશે—(સં. કુદ્ પ્રે. બેદ.) બાંગરો. [તે પલ્લુ ત્ર્યંબક.]

સંદેહ—સ. (ગમ્ + વિદ્ધ ધા.) વેમ, રોક, ટપુપટ્ટુ.

બપૈયો = ચાતકપક્ષી. [ફિલે કે એને ગળે કાલુ છે તેથી તે હમેશાં તરસ્યા રહે, વરસાદ આવે ત્યારેજ એની તરસ મટે. આ ઉપરથી વરસાદ અને ચાતકનો સબંધ આચક્રમાણિકનાં વર્ણનમાં ગવાય છે.]

નેહ—સં. (સ્નેહ. સ્નિહ ધા.) પ્રેમ, વાંધ.

(૨) અલ. ઉપમા

૧૪. સકળ પુરજન—નં. (૦જન. સ સામે, કલ્ બા. ન; પૂં બચું; જન્ પેદા થવું.) શહેરના સધળા લોકો. પુરજન-સમા. સં.

દશરથતન—સ. (૦તન.) સમ.

પંચ—સ. = જ્યેને કોઈનો પક્ષ નહિ એવા ત્રાહિત માણસ. [કાંઈ કલિયાના નિવેદનસાથ મૂળ પાંચમણ નીમવાનો રિવાજ હશે.]

(૨) પંચ કહે તે વચન સાચું થાય—તે પ્રમાણે અને, તકી અને તેમાં ફેર નહિ.

૧૫. હાલુ—સ. (લપ્ ધટ્ટું) નીનું, નજીવું, નગળું, હલકું.

તેજવંત—સં. (તિજ આત્મી-ધાર કાલવી.) પ્રતાપી, પરાક્રમી.

સૂક્ષ્મજન—સ. (સૂક્ષ્મજનું; નાનોસરખો, નાની ઉંમરનો.

મદગળી—સ. (મદકલ. મદ્ મસ્ત થવું, કલ્ શબ્દ કરવો.) જેની ગંડરથળ-માથાના ઉપજા કાનની પાસેના ભાગમાંથી મદ-ઉન્મત્ત થયેથી છૂટું પરસેવાનું ઝરણુ વહે એવો હાથી. [મસ્તીમાં ચીસ પાડે માટે આ નામ.] અલ. દંડાંતરપક; પાછલે ભાગે ઉપમાનો ભાસ પડે છે.

૧૬. હળવું—સ. (હળુ. જો. સામ. ૫૮. હળવા) નાનું, હલકું.

(૨-૬, જો. અધ્યા. ૩૩-૩૩. વિનવે વિધિ ને ત્રિપુરા.)

૧૭. પ્રયંત—સ. (પ્ર પલ્લુ. ચંદ્ર ઉગ્ર, ગમ.) મોટું કસમણું.

અધાત—સ. (અગાધ. ગાધ તળિયુ, ગાદ માપવું, હાથગળેવા.) અતિશે બેહદ; જેનું વજન કદી કે ધારી ન સકાય એવું, અતોડ બારે [ધનુષનું વિં. લેયે તો.]

આંશુપાત—સં. (અશુન્ન. પસરડ; પડ પડવું.) આંશુ પાડવો તે, રડવું.

હુરમે—સં. હ ધા.) લહેલેલે, કમી કરવો.

ગોરવતઃ—સ. (ગુર મોટું, બારે-ઉપરથી.) મોટાપણું; બાર. [ધનુષને

(અધ્યાય ૩૬ ૧૭-૨૧ ઐધ્યાય ૨૬ ૧-)

હવે કરવા પાર્વતીને વિનવે છે, કારણકે ધનુષ સિવનુ એટલે બીજા કોઈની સહિત નહીં પાર્વતીને વિનવી પછી સીતા રામની સ્તુતિ કરે છે]

૧૮. સમિચ્છાનંદ—સ. (સન્ નિત્ય-કદિ મટે કે ધટે નહિ એવું, ચિત્ત ચૈતન્ય-પ્રકાશ-જ્ઞાન આનંદ હરખ, સુખ.) બલ્લ, નિત્યજ્ઞાનસુખમય, હમેશના જ્ઞાનમા મગ્ન-રૂપેશો, જ્ઞાનમય ઇશ્વર સમા૦ બહું અથવા ૬૬

અયિનાશી—સ. (નશ્ ધા૦) ઇશ્વર જેને નાશ નથી સમા૦ બહું ; ન૫૦ રૂપે—અવ્ય૦ (સ. રક્ષય-રક્ષ બચાવવું) સમાલજે, ધ્યાનમા રાખજે-કદાપિ, કોણ જાણે. રૂપે જૂની જતા = મને બીક છે કે કદાસ જૂલી-જાઓ, પણ એમ નહિ કરશો એવી મારી આજીજી છે.

૧૯ તમ અરથે—સં (અર્થ હેતુ, કારણ) તમારે કારણ, તમને મળના-વરવા ધર્મધોરિંધર—સ (ંધુરે-જે૦ દયા૦ ૫૬૦ ૫-૩)

૨૦. શોચે—(સ શુચ્ ધા૦) શોચના-ચિતા કરે છે
સ્તુતિ—સં. (સ્તુ વખાણ કરવા) વિનંતિ, કાનાવાવા
હીનવચન—સ. (ંવચન-દીન હવે, ગરીબ-દી ધણ નો ભૂં ૬૦, વચ્ બાલવું) ગરીબાઇ-નમનતાના બોલથી સમા૦ કર્મ૦

અંતરખમ્બી—સ (જે૦ પ્રેમા૦ ઉખળા૦ ૩)

ભુગણ્યન—સં. (જગજ્ઞાન.) જગતના પ્રાણ, જેવડે જગત છે તે

૨૧. જનકતનયાય—સં (જનનયા તન શરીર, યા જલુ, ઉપજલુ) જનકની શ્રેતાજન—સ (શુ ધા૦) માબળનાર, વાચનાર [હોકરી-સીતા.

અધ્યાય ૨૬.

[અહલ્યા એ બ્રહ્માની પુત્રી ને ગૌતમ રુષિની સ્ત્રી એ પાંચ સદીઓમાની એક છે—અહલ્યા, તારા, દ્રૌપદી સીતા ને મરોદરી એ પછી રૂપાળી માટે એના લગ્નવખત ઇશ્વરદેવે એને પરણવાની લલ્લતા હતી કોઈનું નહિ વળતા ગૌતમ પરવશા તે ૫૫ મનમા રાખી ઇંદ્રે એક દિવસ એની સાથે હજ કરું રુષિએ અહલ્યાને જાણી કે હું રાહવા યદને પડજે, પણ પછી પછા કાલાવાલા કરવાથી રુષિએ અનુમત્ત કર્યો કે—રામચંદ્ર જનકને ત્યાં સ્વયંવરમા જશે તેવેળા તેના ચરણની રમથી તારો ઉદ્ધાર થશે, અને તેમ થયું માટે તે રામની સ્તુતિ કરે છે]

૧ કુરુણાધામ—સ. (ધામ ધર, કેકાલુ ધા રાખલુ) દયાના ભંડાર, પૂર્ણદયાળુ
દશરથનંદન—સં (નદ્ આનંદ પામતુ-પ્રે૦ ભેદે) દશરથરાજના પુત્ર [એના રથની આંત આકર્ષિશ અને સ્વર્ગ તથા પાતાળથી હતી માટે દુશરથ નામ]

(અધ્યાય ૨૬ ૧-૩.)

તવ—સ. = તારૂ.

મન અહિરામ—સ (અમિ સવળે, સ્મ-પ્રે. ભેદ) મક્તાનાં મનને
રમવાની અને વિલાસ કરવાની ને વિદ્યામ પામવાની જગા; મનને
આનંદ આપનારી વસ્તુ સમા. ચં.

સુરભુનિર્વદન—સ. (સુર દેવી યક્તિ હોવા; મનુ ધ્યાન ધરતુ; વદ નમતુ)
દેવ રુપિ સૌ જુને નમી આગધે યેવા. [જોગ]

૨. જગત્તુરુ—સ (જગદ્ગુરુ.) જગતને પૂજ્ય, જગતે નમવા ને આરાધવા
વિશ્વભર—સ. (વિશ બ્યાપતુ; મુ પોષતુ) જગતનું ભરથુપોષણ કરનાર.

સમા. દ્વિ. [વિશક્તિનો પ્રત્યય કાયમ છે] [હકમાં રાખનાર.

જગનાયક—સ (જગપ્રાયક. ની દોરવતુ) જગતને ચલાવનાર-નિયમમાં-

રમરામિત્ર—સ. (સ્મ યાદ કરવુ-યાદ કર્યાથી નમ્ર છે માટે; અરિ-જ
જનુ-સામે, મિત્ર પોતા ધનુ-અંત કરતુ) રમર-કામદેવના ધનુ
મહાદેવ તેના મિત્ર.

[એકસમે શિવપાર્વતી ચોપટ ખેલતા ખેલતા રમત કાયાથી રિસાઈને
ઉઠી મયા ને પછી ભેટમે ઉત્રાપ કરવામાંથી એકપથી પ્રવચાગિત ઉત્પન્ન
થયો ને દેવતાઓ નમરાયા દેવોએ શિવને કહ્યું કે તમે પાર્વતીને પાનાં
બોલાવો. શિવે કહ્યું હુ તો નહિ બોલાવુ તેની કમ્પા હોય તો આવે પછી
એમાંએ પાર્વતીને સમનબ્યાટપરથી તે ભિલદીને વેપે શિવ દલા ત્યા
આવ્યા હદિ કામને આગળથી કમ્પાખ્યુદ્ધત કે પાર્વતી ભિલદી થઈ
આવે કોટલે વારે શિવને તારુ બાહુ મારતુ કામે તેમ કહ્યું ને શિવ મોહિત
થયા અને પછી પાર્વતી પોતાને રૂપે પ્રમટ પડ્યા પરંતુ શિવે કામના
ઉપર ક્રોધ કરી તેને પોતાની ત્રીલ આખના અગ્નિથી બાળી નાખ્યો-
પાછળથી કામની સ્ત્રી રતિએ વિનવ્યા ત્યારે શિવે અનુમત કરેલો છે]

ચરિત્ર ચિત્રવિચિત્ર—સ ચર વર્તતુ, ચિત્ર રચતુ તારેહતારેહતી કમ-
છત રાખનાર, જુદેજુદે રૂપે બાસી જુદા જુદા કામવેવાર કરનાર.

જનસુખદાયક—સ. (દા આપતુ) માણસોને સુખ આપનાર. સમા. ચં.

૧. ધરાતપર—સ. (પર બીજું, આપેનું, મોટું) આધેમા આધે; મોટામાં મોટો
સમા. ૫. પ્રત્યય કાયમ છે.

પરિશદ્ધ—સ. (પર જુદું વધતુ વિસ્તાર પામતું જણવું થતુ) ધનર શાન-
બલયક્ષી પથુ અજગો. સમા. કર્મે.

પૂરણ—સ. (જ્ઞ-પૃ ધા. નો જુવક) પૂરેપૂરો. ૨. ભરણ સધળે યુલે.

૩. સધળે ભરેલો-લ્યાપીરવલો.

(અધ્યા. ૧૯. ૩-૫)

સગુણ-અવ્યય—સ. = આકાર રંગ ઇત્યાદિ ગુણવાળા છતાં એ ગુણે રહિત એટલે અવિકારી-જેમાં કંઈ ફેર પડે નહિ એવો-જેવોનેતેવો સમા. સગુણ, નિગુણ, અવ્યય-બહુ. અર્થ. વિરોધાભાસ
ચર-વ્યાપક—સ. (ચરખસુ, જીવુછવડ, ત્રિ + આપ્ + ઇહા) જીવો ગતિવાળા-માણસ પણ પક્ષી ઇ. અને ગતિવિનાના-આડ વગેરેના સરીરમા પસરીરયલો. સમા. ચરચર-૬૬, કાય-વ્યાપક-સ.

એક—સ. = ઘણા નહિ, અવ્યય, અવિકારી, સર્વ સર્વદા એકસરખો-જેવોનેતેવો.

અજિત—સ. (જિ ધા. નો ભૂ. ૬૦ જિત) જિતાયલો-ગુણકર્મ ઇ. ને વશ થયલો નહિ; ન્યારો, અજગો સમા. નય.

અનામય—સ (અન્ નહિ, આમય વિહાર) વિકારરહિત સમા. બહુ.

નિગમઅગમ—સ (નિ નિમ્નયપણે, ગમ્ જડ) નિગમ-પ્રચરવ બહુ સ્વરૂપ જાણવાનું સાધન જે વેદ તેને પણ અગમ, એટલે તે પણ જેવું સ્વરૂપ આવું એમ નક્કીપણે કહીશકતા નથી-નેતિ નેતિ કહીને વિરામ પામે છે સમા. ૫૦; ૫૦.

કારણ-તાન—સ. (રહિત-રૂ તજ્જ નો ભૂ. ૬૦) અનાદિ, સ્વયંભૂ, જેને કોઈએ ઉત્પન્ન કર્યો નથી એવો, અને તેછતા કારણવાળો છોકરો અર્થ. વિરોધાભાસ કારણરહિત-સમા. ૧૦ [કારણ જેમાથી કે જ્યાં કંઈ ઉપજે તે કારણ અને જે ઉપજે તે કાર્ય કુભારે થડો બનાવ્યો-એમા કુભાર કારણ અને થડો કાર્ય]

અખંડ—સ (સઢ ભાગવડ) જેના ફેરફારકરી વિભાગ નથી એટલે જે સર્વત્ર સર્વકાળ વ્યાપીરયલો છે સમા. નય. અચરા-બહુ. [દેશનો વિચાર કરતા બહુ, અને કાળનો વિચાર કરતા નય. કેવુ સારુ લાગે છે]

અજ—સ (જન્ ધા.) જે પેદાયયો નથી પણ છેજ સમા. નય.

ચૈતન્યસાક્ષી—સ (ચિત્ત બહુ સ સાથે અથ ઈદ્રી) જ્ઞાનસ્વરૂપે માણસનાં અંત કરણમા વસી તેની સારીનરતી વૃત્તિ જોનાર સમા. કર્મ.

ચિદ્ધન—સ (ચિત્ત જ્ઞાન, ધન સ્વરૂપ ૨ પ્રા.) જ્ઞાન એજ જેનું સ્વરૂપ છે એવો. ૨ જ્ઞાને બરપૂર-જ્ઞાનમય સમા. બહુ. ૨ ૧૦.

શાપમેચન—સ (શપ્ સમખાવાડ મુચ્ ઇ.વજ) સાપથી છોડવનુરૂ, સાપ = માહુ થાઓ એવુ કેવુ કે ઇચ્છવુ, બહુવા

(અધ્યાય ૨૯ ૧-૬)

કમળલોચન—સ. (સ્મૃ પાદાગ્નિ, જલ ચોમાવણુ ; લઘુ ભેદુ) કમળલોચની
આપ નની એવા સમાન બહુ.

ભક્તિવત્સલ—સ. (વલ્ય હાકરું) ભક્તિ જાને પાત્ર એવા. સમાન સં
ભવ્યવેગ—સ. (મધ્યુ દન માદા યજુ) સસાર એજ દ્રોહ રોગ-ઉપાધિ.
સમાન કર્મ. જલ ૦ રૂપક સરથુ—વેધ = સરથુ આવનાર પ્રાણીને મોક્ષ
આપનાર સમાન સરથુજન-સં, -ભારોગ-૫૦, -વેધ-૫૦

દૃષ્ટાલય—સ (ભે. ૧ હરુણાધામ)

કાનન—સ (સ્મૃ હચ્છુ) કુંજ, વેલીગાંધી હાઇરવલી મુંદર જગા.
મિત્ર—રત્ન = ભક્તોના કુળરૂપી જે કુંજે તેમાં ઉગેલા કમળને-ભક્ત-
જનો સુરજ રૂપ અથવા-ભક્તના મનુદાયરૂપી જે કુંજના કમળ તેને
સુરજરૂપ સુરજ કમળને મિત્રવી તેની સુનાસ કૈયાવે, તેમ તું ભક્તોને
સુખ-આનંદમાં તાપી તેની કીર્તિ પમારેછે જલ ૦ રૂપક સમાન મિત્રકુળ-
૫૦, -કાનન-કર્મ, કમળ-સં, રત્ન-૫૦ અથવા ૨ મિત્રકુળ-૫૦;
કાનનકમળ—સં, મિત્ર-કમળ-કર્મ

ચતુર—ધારુ—સ. = ચાર પ્રકારના સરીર ધારણકરનાર સમાન હિં.
[ચતુર્વિધવપુ તે કિયા? અંજલ, સ્વેદન, ઉલ્લિષ્ઠ અને જરાયુજ]

અવતાર—સ્થાપન—સ (ભવત્તુ નીચે ઉતરવુ, સ્થાપવુ સ્થિત કરવુ)
અવતાર એટલે મધ્યકાલિરૂપે ધર્મરત્ન સ્થાપના આવવુ તેનું કારણ-
ને અવતાર લેનાર, અને ધર્મ પ્રતિપાદન-પાછો સ્થિત કરીઆપનાર
૨ પ્રાણીઆને અવતાર આપનાર અને ધર્મનું ધં અથવા વળી-ધર્મનું
સ્થાપન કરવાનેમાટે અવતાર લેનાર

દુષ્ટદુષ્ટવિદારય—સ (દુષ્ટ-કુપ્ત બાહ્ય નો બૂં ૬૦, દુષ્ટ એ દેવ્યમનિની
મા દક્ષીણ પુત્રી ને કલ્પવતી સ્ત્રી, ૧૧૩૭) પાપી દેવોને રોળીરોળીને

૭ યજ્ઞપાત્ર—સ (ભે. ૧ કોતિકમુન્ય) [મારનાર. સમાન હિં
કૃત-દુષ્ટ-વાડિકા ખરદૂપણુ ઇં દેવોનો નાત કયો તે
૮૨-ધનુષ = જેના હાથમાં કદી નિતાન નૂં નહિ એવું આયુ, માધો-
તીર તાપવાની કોયળી અને ધનુ હો (અમાપ અચૂક, આનાદ-મુદ્ મન

નમામિ—સ (નમ્ પ્રા.) હું નમુછું [ભક્ત, નિયમ સજ્ જોડવું]

રત્નકુળમુનુ—સ — સૂર્યવંશને અંકારરૂપે દીપાવનાર જલ ૦ રૂપક.
[કિર્તિના બ મુખ્ય કુળ—સૂર્યવંશ અને વદવંશ) રથુકુળ જેમાં રામ
અવતાર તે સૂર્યવંશ છે]

(અધ્યાન ૨૮ ૮-૮) (પદ ૧ ૧-)

૮. પ્રહાંડનાયક—સં = આખી સુટિને દોરવનાર હદમા રાખનાર
 ભુનન—સદગતિ = શુવન મુદર દાનકૃત, અને-કૃત મમ સદગતિ = સારી
 દુનિયા આખી દાનમા જેણે ભક્તને (જેનું શામન), અને નને ત્યા
 ટાળી જેણે પાછી અહત્યા કરી
 શિવ-મરાગ—સ = તિનના અત કરણરૂપી જે માનમરોવર તેમા વસનારા
 રાજહસ-શિવ નિરતર જેનું ધ્યાન ધરેછે એવા માનસ માન મરોવર
 દિમાલયમા, નરલ-રાતા પન ને રાતી ચાપનો હસ-રાગહસ, સમાન
 શિવહૃદય-૧૦, -માનસ કર્મનું, -મરાળી રાનું અર્થનું રૂપ
 રમાપતિ—સ (રમ્ ૨૦ ભેદે રમાડતું) લક્ષ્મીના રામી-વિ છ
 ૯. મુનિપત્નીકૃત—સ (મનુ ધ્યાન વસ્તુ, પા રક્ષતું) ગૌતમ મિતી સ્ત્રી
 અહત્યાએ કરેલી સમાન ૧૦
 સ્તોત્ર—સ (સુ વખાણ કરવા) સ્તુતિ, પ્રાર્થના, બદગી
 પાવન—સ (પૂજાનું) પવિત્ર કરનાર
 જપે—(સં જપ બોલતું મનમા) બણે, વાણે
 ધન્ય—સ (ધન વખાણતું) ભાગ્યવાળી, નસીબદાર
 ભૂતળ—સ = પૃથ્વીની સપાળી-પૃથ્વીપર
 મોક્ષ—સ (મુક્ત ઇડવતું) મુક્તિ, જન્મમરણથી છુટકારો
 સર્વદા—સ = હમેશાં, નિશ્ચે, નેની
 (૨) તે સસારમા ભાગ્યવાન મધ્ય ભાવભાતના વૈભવ ભોજની અંતે લોકોની
 ના વાહસાચે મોક્ષ પામે નિશ્ચ મોક્ષ પામે

વીરોમક્તે

પદ ૧.

૧. તરણ—સ (તૃણ તૃણ ચરણ) ધાસનું તખણ, મધ નજીની ચીજ-
 ડુંગર પાડ, ટાંક મોની ચીજ અહિયા હથેર [અહિયા શ્રવણ ૮૫૬
 અભાણુધ—સ (બ્યૂધ) બકરાનું ટોળું ૨ ગાયનાં દળી લરકર-
 ઇંદિયો કામકાયાદિક
 કસ્તૂરી—સ (વસ્તુ જડ પસરણ) તીક્ષ્ણ સુગંધ આપતી કાળાતપત્તી
 ભરી ચીકણીવસ્તુ [એ કસ્તૂરીમુખની દૂદીની પાણેની કાચગીમાથી
 નિખળેછે]

(૫૬ ૧. ૧-૪.)

મૃગરાજેન—સં (રાજ. મૃગ શિકાર કરવો; રાજ તેજ માણું) કંટૂરી-કાંઈ—સ. (સારૂ હીપણું) લાકડાં, ઈંધણી. [મૃગમા.

હુતાશન—સ (ંગન હુત દોમેતુ-બળિ, જ્વનન ખોરાક-અર્થ ધાં) અગ્નિ, દેવતા સમાં બહું [દેવાને પોતાડવાનું બળિ અગ્નિમા

દ્વિધિ—સ. (દર સખણ, આપણ) દહીં. [દોઆયછે માટે આ નામ]

ધૃત—સં (ધૃ ગાળણ, સત્વ ઘડણ-નો ભૂં ફો) ધી.

વસ્તુ—સ. (ત્રણ ઢાણ) મૂળપદાર્થ, પરિમલ [દ્વાલ સાકાર નીળને વસ્તુ કેછે તે એ સખના મૂળઅર્થથી ઉલટું છે]

ધાસના તખલાપાકળ પર્વત પત્રોદોય અને તેને કોઈ જોઈએ નહિ, જેમ બહારના ટોળામા મોટા સિંહ બરાધને ગર્જના કરે ને કોઈ નહિ નહિ કે જા છે ! વળી જેમ ઇત્યાદિ, એમ પરિમલ માયાના પડદાને-લીને બદલ્ય છે. પણ તે પાસેજ હોયછે. જલં વિરોધાભાસ-દર્શાત. [આપેલા દર્શાતોમાના ફેલા જે અસહવિતલેવા કેવળ દર્શાવણ છે. બાકીના વસ્તુત. ખરા પણ ઉપરથી અસહવિત નજરતા છે]

૨. અગમખેલ—સ. (અગમ્યસેલન-ગમ્ નજુ, સેલ્ દાલણવાલણ-શમણ) બ્યા મનઈદ્રિયાદિકની પૂંચ નહિ એવી વસ્તુ જે બ્રહ્મ તેની રચના-સસારનો પસારો. ૨. ન સમજાય એવો અટપટો ખેલ. સમાં ૫૦

ગમ—સ. (ગમ્ નજુ-મને) પોચ, સજ, સમજ [૨. ૩૨૦.

વિસ્તાર—છં. (વિ + સ્તૃ દેલાવણ) ફેલાવો, પોચ

વાણી-વિં = જેનું વર્ણન કરવાને વાણીના પણ આશરો નથી.

(૧-૬) આ જગત તે બ્રહ્મન વિસ્તાર પામેલોછે, એટલે બ્રહ્મ ને જીવ-બધેય ને ધ્યાતા-જીવવાનું ને જીવનાર જે બૂદી વસ્તુજ નથી તો કોણે કેને ઉપદેશ કરવો ? (૩) એક જગા-વિષય એવો છે કે ત્યાં વાણી તો મું પણ સુદ્ધિનો પ્રવેશ થવો કાણ-તેપણુ હારીબેસેછે]

૩. ગતિ—સ. (ગમ્ નજુ) પ્રવેશ, પોચ. [૨૦-૪, ૩)

અવિનાશી, અર્પક, સચરાચર, પૂરણ—(જોં જિરં ૩૬-૧૮.)

રચ્યાં—(સ ર્ચ ધાં) ગોઠવ્યા, વિસ્તારવાં, બનાવ્યા.

અહુમાત્ર—સ (અહ્ સહોચાણ, મા માપણ) લગારપણ, તલભાર.

(૧) મનપવન—મન અને પવન, અથવા મનરૂપી પવન. જોં ૫૬ ૪-૪

(૨) સચરાચર-સજીવ ને નિર્જીવ વસ્તુમા-સધર્મેજ અન્યં

૪. કૃપા કરી = દવાળુ થઈ તત્ત્વજોષ કીધો.

ગાગોં - જાનેજ પોતાનીજોલે લગતમાકરે

(પદ ૧-૪ પદ ૨ ૧-૩.)

પ્રકાશ—વિન્—સ (વાસ્તુદીપ્તુ) પ્રત્યક્ષ, પ્રગટ, ખુલ્લા

શાં શાં = કેવાં કેવાં—સાધન

દોડી = પ્રવાસ દેહદમન કરી.

તુંહી તુંહી = તુંજ હે પરબ્રહ્મ હૃદય તુંજ.

પદ ૨.

૧. તુંહી તુંહી બોલે = હું હું એવું શરીરનું અભિમાન ધરે
સુપનાજેવું = સમણાસરણુ, બોલું ને ક્ષણિક, હેલે ને નથી એવું.
(સ. સ્વપ્ન-સ્વપ્ દીપ્તુ)

અચાનક—અવ્યં હિં = અચાનક, એકાએક, યોગ્યિતું.

વળીજશે = અને જશે. ૨. ઉડીજશે.

જેમ-પાણી = કાગળને પાણી અડ્યું કે તે નાત પામેછે, અથવા કાગળમાં
બરેલું પાણી ટકે નહિ તેમ

કાયાવાડી—સ. (વાટી-ટિઠા વટ ગાવરકમી ઘરુ) શરીર એજ કોષ
વાડી. સમાન્કમેન્. જલન્કમેન્. કાન્કમેન્ = અવયવો સિધળ થઇ
શરીર નાશ પામશે. (લક્ષણ)

ધૂળધાણી = ખરામખાસતા, ખેદાનખેદાન, ફલેમુકામ, હેક પાયમાલ.
[ધૂલિ, અને ધાના = સેકેલુ અનાજ-ધૂળમા ધાણી બળે તેલ] સમાન્કમેન્

મિથ્યા—અવ્યં સં = અમથુ, નકાસુ

અલન્કમેન્ (૧-૨) ઉપમા (૩-૪.) દર્શાવત.

૨. કુરુપો—સ. (કુરુપ.) તેમ વગેરે બદલાવુ આમડાવુ કામ; વાસણુ.
વણુસતાં—(સં. લે + મથા ધાન્) નાત પામતાં.
ફૂલ્યા ફૂલું = અભિમાન ધરવું, તોર સખવો [શામન્કમેન્ ૨૬-૨]
અલન્કમેન્ (૧) ૩૫ક. (૩) ૩૫ક—શરીરરૂપી ધરમા છવ એ દીવો છે. [જોન્કમેન્]

૩. જાવું—સ. (જાત-જન્ ધાન્ નો ભૂન્કમેન્) ઉપજ્યુ, પેદાથયુ
જાવાનું = જવાનું, જનાર છે, જશે—નાશ પામશે. [ભવિષ્યકૃત-નિશ્ચયાર્થ.]
ઉધારો—સ. (ઉદાર, વ્યાજ વગરનું હેલુ ઉત્તરણ, એકમેર, જે મૂકવું) વાપરો,
ફાંફાં. ઊગરવાનો ઉધારો = ખચવાનાં ફાંફાં—ખચનાર નથીજ.

મારો—(સં. મૃ મરુ) માર, ભય, ખીક, આક્રમ.

મેલ—સ. (મહાલય—આલય ધર) ધણું મોટું બબકાદાર મકાન.

આશાનો મેલ—આશા એજ કોષ મેલ. અલન્કમેન્ ૩૫ક.

(૫૬ ૨. ૩-૪. ૫૬ ૩. ૧-૩.)

કાચું—સં. (કપળ વખરપાકેલું.) થોડી વારનું; નવનું; નામોથીભરે
કારભારું=મોડું આખરનું કામ. (ફા. કારોવાર; સ. કાર્યમારબેખમ-જવાબદારી
(૩) તારે ઉમેદ તો મોટી મોક્ષ પામવાની અને તારી કસ્ટી તો આ
નીચી અપહતી-માયાનું દાસપણ કરવાની-તે કેમ સંધ કાશી જવાનો
[કારભારું-વકોત્તિમાં વાપર્યો જણાયછે.] (૧) નયું-જવાનું અલં ૫મઃ

૪. પરમારેથ—(જો ૦ સાં ૩૨.)

વિશ્રામ—સં. (વિ+ધમ્+ધાં) આરામ; આરામ મળવાની જગા. (લક્ષણ
ધરાધરથી કોઈ = રોપનાગથી આરભીને કોઈપણ, રોપનાગ નહિ તે
ખીજું કોણ. (ધરા પૃથ્વી, જે ઉચ્ચકી સખનું.) ધરાધર. સમાં દિં
અલં (૧-૩) અનુપાસ.

૫૬ ૩.

- સંત—સં. (અસ્+હોલું.) પવિત્ર-સાધુ પુરુષ; યાની માણસ.
ધરધધે—(ગૃહ-સ. ધંધા-હિ.) ધરકામમાં, સંસારી ખટપટમાં.
ધાયો—(સ. સ્વ-ધાવ્+ધાં) દોડ્યો, ઝુંથાયો, મચ્યોરલ્યો.
ખાજી—ફા. = ખેલ, રમત.
નાવે—સ. (નૌ.) હોડીવડે.
તરવા ખેડો = પાર જવા તેવાર થયો-ચાલ્યો-મથેલો.

(૫) લક્ષ્યોવાશી કૃષ્ણાં કૃષ્ણાં માણસનો અવતાર પાડ્યો ત્યારે
ખાતરીસરખું લાગ્યું કે હવે ભજન કરી મુક્ત થશે, પણ તેમ ન થયું.
એટલે જન્મમરણ દાબર રહ્યાં; સસારસાગર તરવાસાડુ ધમ્મનાં
નામરૂપી હોડી તે છોડી માયાનું રોપન કીધું, એ તો જીવવાની નિસાની
સાલં (૩-૪) નિહંદના; (૫) રૂપક.

- એરણ = સોની હુદાર વગેરે લોક જેઉપર હથોડો મારી ધાટ ધરેછે તે
વૈમાન—સ. (વિં વિ આકાશ, મા માપનું.) આકાશમાં ગરે એવું એક
વાહન, બલૂન. આવે વૈમાન ~ સ્વર્ગે જવાય. [ધર્મ મરે તેને સ્વર્ગે
લઈજા દેવો વિમાન મોકલેછે, એ વિચાર.]
(૨) આખો અવતાર પાપમાં પડી આખર કિમ્પિત પુણ્યસરખું કરે તેવું કેમ
પરમેશ્વર મોડે અલં પૃથ્વી—દર્શાવેલું. (૩) બુદ્ધિ એ ચાલા ~
અવગણ ચૂકે પડી, દાપણમાં આવે બેઠી, [તિરકાર દાસી જગેરે
દસાવતાં વપરાયછે.]

- જીવતિનારી—સ. (જીવં જી મળનું; જ દોરવડું.) જીવાન ભેરી. [ધન્ધા.
પુરુષની આશા—સ. (પૂં બરડું; આ આમજ, અજ પસરનું.) સંભોગની

(૫૬૩ ૩—૪ ૫૬૪ ૧—)

એમ-થાય = તે પ્રભાણે આગળથી ચેતી બજન કરે તોજ ઇશ્વર મળે.

એળે—અવ્યં = મિથ્યા, ફેકટ, નકામો.

વર વરવા—(સ. ૪ પસંદ કરવું) ઇશ્વરની કૃપા મેળવવાને-જેમ સ્ત્રી
ધડપણે ધણી કરવા તૈયાર થાય તેમ
અલં ઉપમા ; (૩) રહેવા.

૪. વિરવંભર—સ (ગિજા વ્યાપવું, જે સરસુચોપણ કરવું) જગતને પાળનાર,
ઇશ્વર. સમાં દ્વિં. [વિભક્તિનો પ્રત્યય કાયમ છે]

ભય—સ. (મી બાવું) બીક, ડર-લક્ષ્યોસાથી ફરવાનો

હુનિસું ધાયા = ઇશ્વરસાથે લેહ લગાડી, ભક્તિમા મન્યા

નિરંજનરાય—સ (બજન પાપ, વિકાર, અજ્ઞાન-નજ આપડવું, લેપન કરવું)
ચાનરૂપ ઇશ્વર. સમાં કર્મં. [નિરંજન-પાકું]

ચોર્યાસી—સ. (ચતુરશીતિ) ચોરશીલાખ અવતાર (લક્ષણા.)

(૧) સદીસા ચેતી બજવાનું બજન કરે તોજ તેને ઇશ્વર પ્રસન્ન થાય
અને તેની જન્મમરણની ચિંતા ટળે જોં ૩)

૫૬૪.

(આ પદમા અધઘતિ અલકાર દેશાત્પક-અન્યોક્તિ છે)

૧. ખખરેઢાર—અવ્યં (અ સખર, પા દાર વાળો) સમાલ, સાવધ રહે,
હોરિયાર થા

મનસૂખા = હે મુલકના હાકમ મન (સ મનસ-મન વિચારવું, અ સુખા-
પ્રમણ, મુલક સૂખાને ઠેકાણે ખડખેલા સૂત્રદાર બોધએ)

ખાંડાની ધારે અડવું છે = તલનારની ઝપાઝપીમા સામે ટકવાનું છે

હિમતહુથિયાર = સ્થિરમનરૂપી હથિયાર સમાં કર્મં અલં રૂપક.

ઉમરાવ—અ = અમીર.

પટાવત—સ = હાથનીચેના અમવદાર [પટ રાબના હુકમનો લેખ, સનહ
પટવત્-સનદી નોકર ૨ રજપૂતોના વખતમા શૂરાલોકોને મુલકના ચોરા
ચોરા વિલામ આપી તેની સનહ કરી આપવામા આવતી તે લોક]

વિગતે = (સ નિ હડા, ગમ્ જવું ઉતરવું) ખરાબર અણૂતા

સરદાર—ફાં = આગેવાન, લશ્કરના ઉપરી

ગઠ = પાડપર બાધેલો કિસ્તો

[આ પદમા સચારી વિષયની વાલચમા ન કસવું એને એક યુદ્ધરૂપે દ્રણવેદ
જ ખાંડાની ધાર ઘટી અધરી કસોટી, ઉમરાવ-વરસ, પટાવત-મહિના,

(પદ ૪. ૧-૪.)

ત્રીસ-દાડા, ધણિયાણી-રાત, સો સરદાર-સો વરસ-માણસના આવરદાનું પ્રમાણ એટલું છે માટે, મઠ-સરીર. (૫-ખ) આખી નિંદની માયા સતાવરો પણ તેના ફદામાં ન પડતાં ઇશ્વરને ઓળખી મોક્ષ મેળવવાનો છે.]

૨. ખ્યાદલ.—કાં (વિવાદા.) પગે ચાલી લડનાર સિંધાઇઓ. પાંચ ખ્યાદલ—પાંચ ગાનેદ્રીવડે જેકંઈ જાણવામાં આવે તે—સપ્ત, સ્પર્શ, રૂપ, રસ ને ગંધ—પંચવિધ.

કામ—સં. (કમ્ ચાતું) વિપવવાસના, ભોગેચ્છા, ૨. કોઇપણ દૃઢચ્છા.

મોહુ—સં. (મુહ પાં) યુધ્ધ કર્મ વગેરેથી-આસક્ત-આસક્ત શેરેનું તે.

માયા—સં. (મી અરણે રસ્તે જવું.) પ્રીતિ, સ્નેહ, વાલ.

મમતા—સં. (મમ માતું.) મારું છે એમ માનવું તે, પ્યાર, વાલ, વળગણ.

ખળિષ્ઠ—સં. (ચલ ભેર, વલિન્ ભેરાવર.) ધણીજ જળરી.

ખળિષ્ઠસ્વારી—સ્વારી જેમાં અતિ ખળિયા જોડાઓ છે. (લક્ષણ.)

સ્વારી—પા. (સુવારી. સં. અશ્વવાર સવાર) ચડાઇ.

આધડવું—(સ. આ મોતરફ, તરફ અફાળવું.) ચૂંચવું, ધુમવું, ટક્કર લેવી.

૩. પ્રેમ—સં. (પ્રેમ ખુસીયતું.) ઇશ્વરભાવ, ભક્તિ.

પલાણુ—સ. (પલ્લયન. કા. પાછાન.) આસન, જીન, ખોગીર.

શાબ્દ—સં. = ઉપદેશ, બોધ.

શીલ—સં. (શીલ્ ધ્યાન ધરવું.) સારી વૃત્તિ કે સ્વભાવ.

ક્ષમા—સં. (ક્ષમ્ માફકરવું.) કોઇએ અપરાધ કે અપમાન કર્યું તે સહનકરીજવું તે, આમોસ; ધીરજ, સાંતિ.

ભજન—રામ = ઇશ્વરનાં ભજનરૂપી તોપના અવાજ સાથે. [સ્થનાધીકરણ.]

નિર્ભે—સ. (નિર્ભય. ખા બાહુ) નિડરપણું, ડર નહિ હોવો તે. [આ શબ્દ

ચડવું છે = ચડાઇ કરવાની છે, સામે ચવાવું છે. [મૂળે વિશેષણ.]

મલ ૦ ૩૫૬.

૪. સુરત = અલસાથે મનની લે-અલનીસાથે તાળી લાગવી તે. [અલસાથે મનને એકરૂપ કરાવનારી એક અલસ થઈ નિકળતી નાદી કહેલી છે.]

સુરત = અલસાથે લે લાગે તે વખતની સાક્ષીભૂત એક વૃત્તિ; એક જતનું તેજ પ્રગટે છે. [સમાધિજ્ઞાનવાળાને જ આનો અનુભવ થાય છે.]

ઇડા પિંગળા સુપુમણા—સ—સરોદાની ત્રણ નાડી છે. [હિંદી-

અભ્યળથી લેખન થતાં માસ નાકની પાંચે બાર પડે, તે જ નમણા નસકોરાતરફથી વપારે ભેરમાં નિકળતોદાય તો ઇડાનાડી

(૫૬ ૪—૪. ૫૬ ૫-૧.)

ચાલતી કેવાયછે, ડાબાતરફથી વધારે જોરમા ચાલતોહોય તો પિંગળા, અને જન્યો નસકોરામાથી સરખી રીતે નિકળતોહોય તો સુપુમણી કેવાયછે આ ત્રણ સરોહાની નાદી કેવાયછે સરોહો-સ્વરોહય એટલે નાકનો શ્વાસ ડાબો જમણો સમાન રાખવાની સાધના છે એથી યોગક્રિયા સાધ્ય થાયછે અને તેથી આખર મુક્તિ મળે]

મનપવન—સ. (મન્ ધારણ, પવ્ વાયુ) મન એજ કોઈ પવન. સમાન કર્મ૦ ; અલ રૂપક.

ગગનમંડળી—સ. = આકાશનો વિસ્તાર ૨. બહારધ-ખોપરીમાંનું પોલાણ.

સુધારસ—સ. (સ્થે પીણ) અમૃત.

ભડકું = લડવું, આચડવું. [સ. મટ લડવૈયો.]

[ઇશ્વર એક શબ્દ છે તેણે મનહાકેમને શરીરથી કિલ્લો સોપેલો છે હવે સસારની વિવિધલાલચો અને જોરસાઓનું મોટું લરકર ચડેછે અને એ અમીરને છૂટી કિલ્લો પોતાને હસ્તમત કરવા મથેછે, તેની જામે પેલા અમીરને ચેતવણીદાખલ આ પદ છે એથી કહી યુજ્જની સળકે ? નાવાનું છું ? ગગનમંડળ ત્રડવું તે શું ? અને સુધારસ પીવાનું છું ? કદાચ એમ હોય કે—યુજ્જે ચડતાપેલા નાકને ઘુજ્જ યવ, પછે ચડાઈ કરવી, અને વીરસ વ્યાપે તેનેસારુ નીચાની જરૂર છે આખરનો લાવ આ છે સુરન ઇ૦ નાદીઓને સાધી મનને આકર્ષી આત્માને, બહારધ ચડાવીને ત્યાં ચિદ્રૂપ-કેવળજ્ઞાનરૂપ બ્રહ્મા દર્શનથી અમૃત પી, એટલે તું અમર મુક્ત થયો એમ કરવાથી ઇશ્વર જેણે તને દેહકિલ્લો સોપેલો તે રાજ ધરોજ]

૫૬ ૫.

૧. સાચા—સ. (સત્ય) ખરા યાની ને મનના નિખાવસ

અગમની ખખર કરે = ઉપદેશ આપી બ્રહ્મજ્ઞાન કરે

લાવે ભેટું = ખરા મનથી મળી સમાગમ કરું

ઉલટી—અલ્પ૦ = અવળી - નીચેથી જાયાણુભાગપર વહીને

વરસાય—(સ. વૃષ્ ધા૦) વરસાદ પડે.

આભ—સં (અન્ન અપ્ ખાણી, ચ રાખવું) વાદળા.

ગળી—જ. = ન દેખાય તેવી-છૂપી-કા કોણ કરેછે તે ન સુમળ્ય એવી

અમર ભરે = કદી મટે કે ધટે નહિ એમ ભરે (સં. ચ મરવું, ચ બરવું)

[બ્રહ્મજ્ઞાન કંઈવાર વિરોધાભાસ અલકારે વર્ણાયછે એ વિચાર એવા છે-બ્રહ્મ આવો-એમ કેવાય નહિ. વેદે પણ નતિ નેતિ-જાવો નથી, આવો નથી-કહી આવોછે અલગીને એ વિરોધ ટળીજાયછે]

૨. તેતરડે—સં. (તિત્તિર.) તિત્તિ બોલવું એક પક્ષી, તીતર.

[૩, ૬, ૯, વગેરે અક્ષર વાદ્ય કામળતા અધુરતા બતાવતાં વપરાય છે, તેમ ક્રમવાર ગુચ્છકારમાં વપરાય છે, ક્રમવાર પ્રસંગાનુસાર નિર્દા કરતાં.]

સિંચાણો—સં. (સ્ચેન.) એક જાતનો શિકારી પક્ષી, બાજ.

શશ—સ. (શશ કેકતા ચાલવું.) સસર્ણું; લાંબા કાન ટૂંકી પુછડી ને નરમ વાળું એક પશુ. [એ બીજાં ને કુદકા મારી કોડવામાં બહુ અપજ હોય છે એનો શિકાર કરવામાં આવે છે.]

ચિહ્ન = ચીસ, બપનેલીધે કારમી ચીસ.

મંજારી—સ. (માર્જારી. મૃજ્ સાફ કરવું) બિયાડીને.

ચૂવે—સ. (ચિક. ચિહ્ન એક બ્વનિ છે.) ઊંદરે.

રૈયતમું = રૈયતથી.

૩. વાજિત્રો—સં. (વાદિત્રી—અથવા વોદિયનું—વદ્ બોલવું—એ. એરે.) વળકડનાર.

ટા—સં. (ટિ.) બે.

તોલ—(સં. તુલ્ ધા.) જેવડે કંઈ તોળાય તે, કાટલાં.

માન—સ. (મા માપવું.) તોલ, માપ; વજન કે તોલ નક્કી કરવું તે.

પુષ્પ—સં. (પુષ્પ પૂલ આવવાં, અથવા—પુષ્પ વધારવું—સોભા.) ફૂલ.

પર—ફા. = પીછ, પીછું; પાંખ

ભમર—સં. (ભ્રમ ભટકવું.) ભમરો.

[(૨-ખ) તોલને બદલે તાલ હોય તો અર્થ ઠીક એસે તાલગણ માવામાં રૂરની સરખી માત્રાને અતરે સ્વરને જે ભેર આપવામાં આવે છે તે—અવાજનું માપ; આદિતાલ, એકો, બિલરી, સુરનામ, ત્રિતાલ, ચોતાલ વગેરે તાલનાં નામ પ્રસિદ્ધ છે. અને, માન=માપનમાં જે ઉત્સા તાલપર માપ પડે છે અથવા ડાકું ધણે છે તે.] [માપારહિત આત્મા—અજ્ઞ.

૪. વિદેહ—સં. (વિ વના, દૂર; વેદ-વિદ્ લેખવું) દેહથી જૂદો આત્મા,

મરણવા—(સ. મૃ મરવું, મૃત્ જીવવું.) મારેમરું; વિરલા; જીવન-મુક્ત.

ગુરુગમ = ગુરુચક્રી મળેલું એકસ અભિજ્ઞાન. [૨૦૬૦ ૪. લખે છે]

લગીલગી—(સં. લગ્ બેલવું) ઉમળકાથી નીચાં વળીવળીને [જો. ૬૯૦

(૧) જીવતાજ ચોતાના જ્ઞાનવડે મુક્ત થયલા એવા વિરલા પ્રકૃષ્ઠ મહોજ્ઞાનમાં અતિ આદરથી મગન રહે અને તેઓજ ઉપર બતાવેલા ભેદ બાકી રહે. એવા કોષ્ટજ્ઞાની મળે તે હળુ.

મુનિજન—સં. (મન્ ધ્યાન ધરુ) હંમેસ ધ્યાનમાં રેનાર ને જપતપ કરી
ધ્રિયો વસ કરેલી એવા યાનીઓ પણ

મહામસ્તાની = ધણી મદમાતી, ધણી જોશવર, જીતવી કંઠણ ઝીવી.
બંધને બંધાયા—સ. (વધ્ ધાન) માયાળજે ફસી સસારના ફેરામાં પડ્યા.

રેક-જાયા—સ. (રાજી-રાણી, જાત-જાયો-છાડે) નાના મોટા બધાજ.
વિંધાણા—સ. (વિદ્-વ્યર્ ધાન ના ભૂં ૬૦) ભોંકાયા, ધાવવ થયા, દિલમાં

ભારે અસર થઈ-માતાની. [આ શબ્દ વાપરતી જખત કામના બાણનો
જંગમ—(જેન ગામ ૪૩.) [વિચાર કવિને હરો.]

જતિ—સં. (યન્યમ હદમા રાખવું-ઈદ્રીઆને) જૈનમાર્ગનો આવક શોકનો
ત્યાગી ધર્મોપદેશક-સાધુ.

સેવડો = એક જાતનો ગોસાંધ. ૨. જૈનધરમનો એક સાધુ.

ચોળી કર્યા અકચૂર = સપાટામાં લઈ મોહરૂપી અદિગથી મસ્ત કીધા-
વિષયરસે લેલૂટ-તનમનનું જ્ઞાન નહિ એવા બનાવીદીધા-માયાએ.
[સન્યાસીનેજ સ્વામી કૈંઠે-એવડું જાલવાળી એક રીત છે.]

ખેપ કરીને = આણેપ-ખત લેને, કેડો-પૂઠ લેને.

નારી લેદી—સ. (નાદ અભિમાન-નદ્ ધાન; મેવ છૂપી વાવ, મરમ, કુચી-
મિદ્ બામવ) માયાનુ રનરૂપ અને તેની સત્તા જાણવાવાળા અને તેથી
મનમાં એવો ઢાકો રાખનારા કે અમને માયા શું કરનાર છે, એવા-
પડિત પુરાણી વગેરે [એવા કદ જોવાસાધુના પથ તો નથી.]

પરમહંસ—સ. (પરમ ઉત્તમ. હસ જોગી, મુનિ) એક જાતનો સાધુ જેણે
જ્ઞાનથી ધ્રિયો વત કરીદોષ ને જે યાતિભેદનો વિચાર ન રાખતાં
હરકોઈ યાતિનુ શધેલું ખાવ તે સમાન કર્મ.

વિવેકના સાગર—સ (વિન્-વિજ્ઞાનુ બુદ્ધ કરુ) જ્ઞાન-સમજ-પ્રાપ્ત્યના
ખગાર, ધણાજ યાની સમજાવર અને સારુનરસુ આજખનાર.

વિષય—સ (વિષ્ વ્યાપક.) સસારનો રસ-લેજાત-મોહ.

પારાશર—સ. (પ૦) વરિષ્ઠના પુત્ર સંકિત અને તેના પુત્ર પરાશર. [એ
શ્રીશંકરપર્વતજપર રેના ને એને પદરહબર શિષ્ય હતા એણે એ મોટી
સ્મૃતિ કરી છે એ મોટા જ્યોતિષી પણ હતા માછીની પામેલી કન્યા
મનસુખમાનુસરે તેને તે જોવિત મરણ તેથી જાણ્યું]

(૫૬ ૬. ૩—).

શોભરી—એક ઋષિ હતા. [જન્મનાટકે એ હમોય સ્નાનસંધ્યા કરતા ત્યાં જળમાં નાનાંપોટાં મચ્છના એક ભેઠ મગન થતા. તેમાંના એક મોટા મચ્છપર એની મમતા ચોટીલી, તેને એકવાર ગરુડે આવી ભડચો તેથી કોપે ભરાઈ એણે ગરુડને શાપ દીધેલો.]

પુરંદર—સ. (પુર ચેહેર, ટૂં ફાલું, લાંગલું.) ઈંદ્ર. [એ દેવતાઓમાં મુખ્ય ને સ્વર્ગનો રાજા છે. યજ્ઞમાં ને કેટલાંક શાહમાં એની આરાધના થાય છે ને બળિ અપાવે છે. એ પરાક્રમી તેમજ વૈભવી ને વિદ્વાસી છે. એણે કર્યપત્ની સ્ત્રી રિતિ અને પુલોમની કન્યાઉપર બળાકાર કરેલો. વળી ભેંઠો ખિરો અહંકાર્યો.]

નારદ—સ. બ્રહ્માના પુત્ર. [જન્મણી હાથના અંગુઠામાથી ઉત્પન્ન થયેલા. એ દેવર્ષિમાં મુખ્ય છે. એણે ધર્મશાસ્ત્રઉપર એક (સ્મૃતિ), તીર્થસ્થળ-ઉપર એક અને આયનઉપર એક એમ ત્રણે કયો છે. એ બ્રહ્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ કરવામા સમર્થ વક્તા છે, તેમ આયનમાં પણ એકા કેવાવ છે. એ ત્રિલોકમાં સર્વે અર્ધિતર્ધિ કૃત્યાકરે છે અને પોતાના ધ્યાન તથા આયનના આનંદમાં મગ્ન રહે છે એ બ્રહ્મવાનનું મન છે ને તેને ધણા વાલા છે. એ બ્રહ્મચારીશ્રતાં કૃષ્ણનો વૈભવ ભેઠ એકવાર એને સસારની કમળા થયેલી પણ પછી કૃષ્ણે એના મનનું સમાધાન કરેલું.]

ચંદ્રેભા—સ. (ચંદ્રમસ્-મા.) ચંદ્ર. [અત્રિરુપિની આંખમાંથી તેજનો પ્રગટારો નિકળ્યો તેથી અવકાશને ચર્લ રહ્યો ને ચંદ્ર ઉત્પન્ન થયો. હવે મતે સૂર્યના સુપુત્રના નામના ધિરણી ચંદ્ર થયો છે. એણે રાજસુયજ્ઞ કયોહતો તેવળા એણે પોતાના ગ્રાસ બૃહસ્પતિની સ્ત્રી તારાને હળથી ઊનવીલીધીહતી. દક્ષિણપતિને સાક દિશી તેમાં સત્તાવીસ તેણે ચંદ્રને પરણાવી (સત્તાવીસ નક્ષત્રો) રેહિણી ચંદ્રને ધણી નાહી તેથી તેની બેનોએ દક્ષિણાગ્રણ રાત્ર કરી ને એણે ચંદ્રને દાયરોગ ધરી એવો શાપ દીધો, પણ પછી ચંદ્રના કાલાવાલાથી તેણે કશું કે ૧૫ દિવસ તારી કળા વધરો ને ૧૫ દિવસ ધરલીજયો. કેટલીક ઓપધિને ચંદ્રની સ્ત્રી કંઈ ને તેમાં સોમવલ્લી ચંદ્રની માનીતી છે.] [આચરણવાળા.

લક્ષણુર્વતા—સ. (લક્ષ્ ભેલું-તાજીને.) સારી નીતિવાળા ને સારાં

એકલશુંગી—સ. (એકશુંગી-અથવા માત્ર શુંગી. શુંગ સિંચડું-એને કપાળે એક સિંચડું હતું) બિંડીરુપિના પુત્ર [એનો જન્મ હરણીથી થયોહતો. એ ધણા વિદ્વાન ને જ્ઞાની હતા. એણે પરીક્ષિત રાજાને સાત દિવસમાં મરણ પામવાનો શાપ દીધોહતો. (ભેં. પરિક્ષિત, પ્રેમા. અં. ૨૦. ૧૫). દયારાજાને કંઈ સંતાન નહિ તેથી ઈંદ્રે એકવાર એ રાજાને કશું કે એક-શુંગી રુપિ ભે બ્રહ્મ કરાવે તો તને સંતાન થાય. પણ તે માયામાં પડે

(૫૬૬. ૩—૪. ૫૬૭. ૧—)

એવા નથી મટિ હુ અત્રેથી મેનકા નિલોત્તમાદિ અપ્સરાઓને મોકલું તેઓ તેને હજમેદથી લઇ આરશે. એમ કહી ઈંદ્રે અપ્સરાઓ મોકલી તે તેને મોકલ પમાડી દસરથરામ પાસે લાગી ને તેણે રામને યાગ કરાવ્યો. યાગ પૂરો થયાપછી દસરથે તેને સ્ત્રી પરણાવી અયોધ્યામાંજ રાખ્યા]

(૩-ખ) ઓળમાં અટવાયા-મોટા જ્ઞાનીઓ છતાં માતાને પેટે જનમ લેતા થયા, માયામાં પડી જનમ મરણના ફેરામાં આવી પડ્યા. (લક્ષણ). ઓળ-ઓર=ગર્ભને પોપણ કરનારો તેની એક બાજુએ રથડો લોહી વગેરેના ને ગર્દા ગર્ભ ખોર નિકળ્યાપછી નકામો થઇપડેથી ખાર આવેછે તે.

૪. વશમાં—સ. (વશ-અવ્ય.) તામે ; અતેહું હોય તેવું ; મોહિત, ચોદે લોક—(જ્ઞે અખો-૬૨.)

સનક—સ. [સનક, સનતકુમાર, સનદ, સનાતન—આ ચારને બ્રહ્માએ સૃષ્ટિ વધારવાને સાથે ઉત્પન્ન કરીને તેઓને વર માગવાનું કહ્યું. તેઓએ કહ્યું કે, પાત્ર વરસલગી માણસને કામકોઠાદિક હોતા નથી મટિ સદા પાત્ર વરસનાજ રહિયે એવો વર આપો. બ્રહ્માએ એ ચારેને માગ્યાપ્રમાણે વર આપ્યો એકવાર એ ચારે વિષયને મદિરે ગયા ત્યાં એઓને નયવિનયનામના પોળિયાઓએ અટકાવ્યા તેથી એ રુધિઓએ તેમને પૃથ્વી પર ખડવાનો સાપ દીધો હતો એ ચાર મહાજ્ઞાની હતા.]

કોણ માનવકાયા = માણસ શી ગણતીમા, સાધારણ માણસો મોહ પામે તેમાં શી નવાઇ અલબૃ પૃચ્છા.

૫૬ ૭.

(સરખાવો આ પદને ૫૬ ૪ જોડે એમા સરીરને એક સહેર લઇ જવને તેનો અધિકારી બનાવી રૂપકે વર્ણન કરેલું છે)

૧. થાણુદાર—(સ. સ્થાન-સ્થા રેણુ, ફા. દાર-વાળો) કોઇએક જગાનો-દેહરૂપી શેહેરનો અધિકારી. [૫૮ હજવા.]

ઠંકાણુ—સ (સ્થાનક.) વતમા, ચોકસીમાં [વર્ણવ્યત્વય યથોચ, જ્ઞે શામં

દુર્લભ—સ. (દુ દુઝે, લમ્ મેળવવું) હુ જે મળે તેવી મેધી.

માણુ = મોજ ખારેછે, સુખએનમાં વિવાસ કરેછે-ણુ, હે જીવ.

કૂડા—સં. (કૂટ.) કપડી, દમજાળ, નકારા છુટ્યા.

ખાંચપચીશ ઠગારા—સ. (સ્થગ-સ્થગ્ છુપાવવું) કેટલાએક ધૂતારાઓ-કામ કોઇ લોભાદિક છે સત્તુઓ અને જીમ ધણા.

ચંચળ ચોર—સ (ચલ્ જવું, ઢાવવું; ચુર ધાં) ચપલ-એકપણ સિયર નહિ એવી આપણી મરજીપરંત ગમેતાં મટકનારી શતિ-મન,

(૫૬૭. ૧-૪.)

ભવન ભંજનકે = નીતિ દયા દાન વગેરે સારું વળણ થાય તેને તોડીપાડે.

ધરપત = ધાસ્તી, કર ૨. દાગ, કુરમ. [મૂળ અર્થ ખોટી ધાસ્તી-ધામધૂમ.]

ધરપત ન ધારે = તારો કંઈજ કર રાખતા નથી, નિકરપણે પોતાનું ધાર્યું કરવાચાલ્યાબળયછે. અથવા = ૨. તું તેઓના ઉપર કંઈ કુરમ

• બેસાડતો નથી.

(૧ ખ) પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રી પાંચ કર્મેન્દ્રી અને એલિના ખીજી મનની શુભવૃત્તિઓને ફસાવી અવળે રસ્તે ચડાવેછે. જ્ઞાનેન્દ્રી કર્મેન્દ્રી-એ ૦ સામ ૫૧, ઉદિયો.

(૩-ખ) તું આટલી સુલભ થયાં વેલવમાં મધ્યોરેછે તોપણ તુને સંતોષ થતો નથી, અને એમ નથી થતું કે હવે મારું રાજ સમાપ્ત.

૨. તરકર—સં. = ચોર છુટ્યાઓને.

ધાલો અવળે ધાણે = અવળી ધાણીએ પિત્રાવીનાંબો, એનું જડમૂળ કાઢે. (પાણી. સ. ઘૂર્ણની. ઘૂર્ણ ચક્રરત્નેશ્વર રત્ન-લાટ ફરેછે માટે)

૩. દોતિયા—(દોત-અ. દવાત ખડિયા.) નામું-હિસાબ લખનાર, મેળ રાખનાર, મેતા. [મેતાદોતિયા સાથે બોલાયછે.] દોતિયા બે-સાક્ષીબૂત આત્મા-અંત કરણ, અને શુદ્ધ ધરમનો ભાવ.

પ્રતિદિન—અવ્ય ૦ સ. = રોજરોજ, હંમેશા. સમા ૦ અવ્ય ૦.

તે દાણે = તેનુંતેજ વખત, તરતજ.

ધણી—સ. (પત્રિક ૧૨) શેઠ, ઉપરી-ધન્ય.

દાણેદાણે-દાણો-અવ્ય ૦ = લગારેલગારનો, તમામ. (ફા. દાના. સં. ધાન્ય-અનાજનો કણ.)

૪. પાંચ પ્રકૃતિ—સ. = જ્ઞાનેન્દ્રી તે પાંચ કર્મેન્દ્રી મનના ભમાવ્યાધી વંદીગણથી.

[જો ૧-૩ માં રેશતને રમડે. પ્રકૃતિ તે એક અર્થ રેશત પણ છે, એટલે એ રાખપર રહેવા માટે કહિયે તો ચાલે.]

શુભ—અવ્ય ૦ સ. = (શુભ શાલક.) સારી રીતે, મનપૂતીથી, મક્ક

ધિંગો = જગરદસ્ત, સમર્થ, સત્તા-અધર્મથી ભરેલો.

એધાણે = નિહાળી, જોણખ. ૨. દાખલો, દર્શાવ.

બંધિયાળા—સ. (ચન્ન ચળુ.) કદી ટળે કે ફરે નહિ એવી. સમા ૦ નવ

(૧ ખ) તાતું મન ચગતા ન હેવાં-સંસારી વિપથનરફ નહિ જવાદેતાં તેં દેહાણે રાખ; અથવા, ચાણું-દેહાણી એટલે તારે દવાલે છે તેની સાર વ્યવસ્થા કરવાનરફ મન લગાવ. (૩) પોતાસરખો કરી અતે મોડા આં એટલે ફરી સંસારમાં ભટકું નહિ પડે.

અસ્તો.

(છપા ૧--૨)

૧ સુતર--(સં. સુ સેવથી, વૃં ઓગમતુ) સુગમ, સરળ, સેફું, અનુકૂળ, ક્ષાવતું.
લહે--(સં લા વાગતુ) સમજ, ઓળખ [લક્ષ્ય લખ્ય લદ્ધ લહે]
વેશટેક--(વેશ સં. વિર્ પેસડ, દાખલ થડ) કોઈ પચતો નીમ કે મમત
વેસ = પોચાક, સોગ, ભેખ, ટેક = પછુ, નીમ, મમત

આડી--(સં બદ્ બટકડ-ગે બેદે) વાડી, ઉતરે રસ્તે ચૂડાનનાર
કૃત--સં (ક્રુ કરુ-નો જૂં હું, અથવા ક્ર્ય-વિધિદિગ્ગરૂપ) કર્મ, કામ-
અમુક પચના મમતથી કરેલું

કપાય--સં (કપાય કપુ કસોડીપર પસડ) લેપ, પડ

૨મે--(સ રમ્ ધાં તુ આસાર્થક રક્ષય) જગાન, સમાન, ખખરદાર.
વારી સ્થિતિપ્રકૃતિને અનુકૂળ આવે તેમ રહી કોઈપણ રીતે હાથરતુ ખડુ
સ્વરૂપ નહી કોઈ અમુક પચતું મમત ન થઈ, એવું મમત તો હાથરતુ
ખડુ સ્વરૂપ ભાવુવાને સરળ રસ્તેથી ફટાતી ઉલટે માર્ગે ચડાવનાર ગલી
ઉ એમા પેટડો ફરી ખરે રસ્તે આવતો નથી-એવા પપ કે ભેખની
ખટપટમા પજા એટલે મહાજ્ઞાન થવું મુશ્કેલ વાસ સદ્ગુણ સ્વભાવથી જે
નીમ પજાય તે પાળ, પાળવાને મમત કે હક ન કર નિવૃત્તિમાર્ગે રહે,
પ્રવૃત્તિની બુદ્ધિએ કર્મ કર્યો તે વને લેખન થઈ વાસ મૂળસ્વરૂપપર અજ્ઞાનના
પડ ચડાકર્યો અને જેટલા પડ ચડ્યો તેટલી વાર વાડુ મૂળસ્વરૂપ
પાણું નહુના થયે
અલે ૦ ૨-૩ ૩૫૬.

૨ પોત = વણતર, કુમાસ, મૂળમત
સામું--સં (સમુલ) ઉતડુ વધારે
આર્પે = જાતે

આત્મા--સ (અત્ જતુ હંમેય વધતા) હરીરમા રહેલું સમજતું ચૈતન
દેહમાત્રમા દેહયત્રી જૂદો રેતો છતે પછુ દેહાભિમાની અને જ્ઞાના
અતરૂપે છઈ એમ જાણનાર જે અમર હું તે [H e a mortal b o]
સ્વયપ્રકાશ--સ (સ્વય પોતે, પ્ર + કાશ્વજળી રડુ) મેંછની સદાપણાવિના
પોતાનીમેજે લેજરથી ચમાડુ કર્મો

કર્મ--સ (ક્રુ કર્મ) જ્ઞાન સંધ્યા મૂળ ધં કર્મસખધીના કામ

(છપા. ૨-૩.)

ધર્મ—સં. (૪ ધારણકરું.) ધર્મને ઝાળખવાને જે માર્ગ તેના જૂઠાજૂઠા સંપ્રદાય, પંથ.

પાશ—સં. (પર બાંધવું.) જાળ, બધન; ગોધાં ખવાડનારી ખટખટ.

કળા—સ. (કલ્ મણવું.) જુકિત, ફેંટી, ફૂંચી, હિકમત.

બહા—અ. = પીડા, આફત, ઉપાધિ.

કપડાંપર રંગ ચડે તે રંગ તે એમનુંએમ રહે તો તેનો ખરો કુમાર સેવથી પરખાય, તેમ આત્મા જૂઠા જૂઠા પંથમાં પડી મમત ધરે તેકરતાં પોતાને મૂળસ્વભાવે રહે તો તેને પાછો ધર્મર થતાં સુખમ પડે. આત્મા પોતેજ પોતાનાં તેજ-જ્ઞાનથી પ્રકાશિત છે, એને મુક્ત થવાને કર્મધર્મની ખટખટમાં પડવાની જરૂર નથી માટે તે તજે. સદ્ગુણે જતાચેલી આ ફૂંચી છે મોક્ષમાર્ગની. એ સુમજે તો મુક્ત થાય, નહિ તો ઉલટો પીડામાં પડે.

અલં દર્શાવરૂપક. રંગ તે જૂઠાજૂઠા બેખ, મેલ તે માયા, પોત તે આત્માનું મૂળસ્વરૂપ.

૩. ખટકર્શન—સં (પટ્ટ-કં. ફૂંચેલું.) મુખ્ય જે છ સાત્ર તે. સમાં દિયુ.

[જોતમહત ન્યાય. એમાં કાર્યરૂપ જન્મરૂપરથી કારણરૂપ ધર્મરનો શોધ છે. ૨. કલ્યાદકૃત ન્યાય એમાં પચમહાભૂત-તત્વો ૪૦ કહેવું અમરેલું છે, પરમાણુવચર બીજું કંઈ નથી-અતિરૂકમ તેજ ધર્મર, તેજ નિત્ય વ્યાપક છે. ૩. નેમિનિદ્રુત પૂર્વમીમાસા. એમાં વેદના આધારથી કર્મજ સત્ય છે. ૪. વેદવ્યાસજ્ઞ ઉત્તરમીમાસા અથવા વેદાંતશાસ્ત્ર. એમાં એકમહત સત્ય છે ને જન્મ મિથ્યા છે. ૫. કપિલકૃત સાંખ્ય. એમાં અનેક તત્વોની સુખ્યા કરીને તેઓ પ્રકૃતિયથી ઉત્પન્ન થાયછે-તે તત્વો તથા તે પ્રકૃતિ આત્માયથી વિતર છે અને જેવો આત્મા નિત્ય તેવીજ પ્રકૃતિ નિત્ય. સારોશ પ્રકૃતિપુત્ર અનાદિ છે-જેવારથી પુત્ર તેવારથી તેની છાયા પ્રકૃતિ. એઓથી જન્મતમાં ઉત્પત્તિસ્થિતિલયાદિ થાયછે, માટે વળી ધર્મરની અવસ્થાક્રા શુકરવા ૧. પતંગવિદ્યુત યોગ. એમાં સર્વસક્રિતમાન સર્વજ્ઞ જે ધર્મર તેનાજેડે યોગ એટલે એકપણ કરવું. ઉપાસના યોગાદિક સાધને કરીને છવનું એકપણ થયું એટલે છવનો શિવ થાયછે. એ મતમાં સાંખ્યનો જ્ઞાતીશ્રવાદ

જુજવા = જૂઠાજૂઠા.

[ખંડને ધર્મરવાદ સિદ્ધ થયો છે.]

મતા—સં. (મત-મન્ ધારડ-નો ભૂં ૬૦) મત, સિદ્ધાંત; ધારણા, વિચાર.

ખતા = અ. = ચૂક, જૂલ, ઠોકર.

[કરીઆપેલું.

થાપ્યું—મં. (સ્થાપિત-સ્થા બ્રહ્મરેલું-નો પ્રે. એડે-ભૂં ૬૦) સાબીત-ખડું

લુછે—સ. દર નાસ કરેલો.) વોડે, ખંડે, ખોડું કરીખતાવે.

અધિકૃત—સ. = વધારે, ચડિયાતો, ખરો.

(૩) અલં ૨૫૪.

(છપા ૪-૫.)

કાયકલેશે—સ. (વલેશ. ક પ્રજ્ઞા, અર્થ નિકળવું; નિલગ્ધ થીવું.) અપતપાદિ કરી મિથ્યા દેહ દમ્યાથી.

ગાહ—સ. (ગર્ભ.) દાડા, હમેશ, ૨. ઉપાધિ, પીડા, નડતર.

હુમાનિનતા—(સં. અહમ્ હુ-ઉપરથી.) અહંકાર, હમ્મરચકી હું જૂદો ને હુંજ સધણું કરુહું એવી સમજ.

સંતાન—સ. (તન્ન દેશવત્.) વિગ્તાર, છોકરાછેલાં.

આતમતા—સ. (આત્મ.) મૂળસ્વરૂપનું જ્ઞાન.

જાન—જ્ઞા. (જાન, જિયાન.) વૃક્ષજાન, હાનિ, નાશ.

હુ—સં. (જ્ઞે. હુમાનિનતા.)

ગાહ—સં. (ગાહિ.) રોસ ચડે એવું જોડું બાપણુ; અપવાદ, ઠપકો.

હથરને જોગખી કહ કર્મ પ્રીધાવના જેવી રહે ને મુક્ત થવાય, અપતપાદિની માયાદૃષ્ટિમાં પડ્યો કે તારું મન ફોળાઇ તેમાંથી અહંકારઉપજશે, અને અહંકાર ઉપજ્યો કે તેનો પરિવાર આવવાનો અને તેથી તારાં મૂળસ્વરૂપનું-હુ પ્રજ્ઞ હું એ જ્ઞાન નાશ માનશે; માટે હુ પ્રજ્ઞ હું એવું ભણી અહંકાર એટલે હથરથી હુ જૂદો એવી સમજણ દૂર કર, એટલે કહ જનમથી તારે શિર આવેનો અપવાદ દૂર થશે-કહ કાળથી જનમમરણનાં ચક્રમાં અટવાયાકરતો રહે ને મુક્ત થાય

(૨) અલ. ૩૫૬.

માયા—સ. (માં બમાવત્.) ખોટો ભાસ, મિથ્યાપણું.

માને—(સં. મન્ ધારત્; માનઆપણું) માનવાથી, ખરું છે એમ ધારવાથી.

લાગ—(સં. લગ્ પાસે હોણું) ધારણું થાન એવી ભેગવાઇ, દાવ, તક.

કેવળ—સ. (કેવલ્ય-કેવલ.) બહારરૂપ; હથર એકજ છે એવું જ્ઞાન.

દહિપત—સ. (કૃપ્ ધારત્-નો જ્ઞે. ૬૦) નહિ છતે છે એમ માનેલો, ખોટો.

ભ્રમ—સ. (ભ્રમ્ ભટકણું) ખોટો તર્ક, વેમ.

સાધ્ય—(સ. સાન્ ભેળવણું) વસ કર, ખરેખરો જોગખ.

ઐપદ્યેણી—સ. (ઐપાધિ, વિના.) ઐસડ-દવાવિના.

વ્યાધ્ય—સ્ત્રી. સ. પુ. (વ્યાધિ. વિ વિરોધ, આધિ મનનું દુઃખ.) રોગ.

મૂળ માયામાંથી હુપદ બિચુધાય-હુ વલણી ન્યારો એમ લાગે, અને એક-વાર એમ માન્યું એટલે પછી માયાનું ચક્રિચાળું, સર્વ પ્રજ્ઞ તે એવા નિઘયપરથી ડગી કહ બીજું છે એવો ખોટો તર્ક અને ચલાવ્યો કે પૂછી તે નિકળનાર નથી, માટે તારા આત્માને ખરેખરો જોગખ-આત્મા એજ

(છપ્પા ૫-૮)

બ્રહ્મ એવો નિઘ્ન રાખ એટલે કંઈ ક્રિયા ક્રીધાશિતાય આપોઆપ બધી
ઉપાધિઓ ટળી તે મુક્ત થયા (૩) અલં ૩૫૪

૧. અછતો—સં (અસત્, સત્-અસ્ દોષુ-ના વર્તે ૬૦) ઉગડો નહિ, નહિ-
સરખો સમા ૦ ન૫૦

પ્રભામાંહિયો—સં (અન્યતઃ મા ધાર) પ્રકાશ-તેજમા થઈને, તેજસ્વ
પોતાપણુ = કુંપદ [થઈને

અનાયાસ—સ. (અન્ નહિ, આયસ ધ્રમ યસ્ યત્નકરક) વગરમેનતે,
સેનથી, એનીમેજે સમા ૦ ન૫૦, અ-૫૦

વિધે—સં (વિધિ વિનધા આજ્ઞા કરવી) રીતે, પ્રમાણે

(૧) જ્યાં જોઈએ ત્યાં માહાશ બરુર રહેલું છે એ રીતે તે મહાનું ચમત્ત-
લે સર્વત્ર બ્રહ્મ બ્યાપીરુડો છે, હું તે એ રીતે સિત્તા ઉત્ત નહિ

અલં દૃષ્ટાત૩૫૪

[પે કળી, પોશાણુ

૭. આકાશ—સ (આ સુખે, કાશ પ્રકાશ) જ્યાં કંઈજ નહિ એની જગા,

રુનામી—સ. (સ્વ પોતાનું) ધણી, શેઠ, ઉપરી

સેનક—સં (સેવ ધા) નોકર, ચાકર

સખા—સં (સસિ-સખા) મિત્ર, દોસ્ત

અલં દૃષ્ટાત૩૫૪ આની આખર ઉપમા.

૮. કશું = શું, સાનુ-નહિજ

પંચ—સ = પાચતત્વો-આકાશ, વાયુ, તેજ, જળી, રૂપી ૨. કોઈ
તકરારનો નિવેડો આણુનાર પાચ કે વધારે રૂપસની મડળી અથવા

પણુરસના—સ (સ્વ સ્વાદેવેલ) જીભાગર [અંમાનો એક.

અચંચો—સં (અચર્ચિત કર્ય આચક નો ભૂં ૬૦) નહિ આખેતો એવો.

સ્થ—સ (સ્વ સ્વાદેવેલ) સ્વાદ [સમા ૦ ન૫૦

એક હોય તેપરથી બીજું નિકળીયકે એકજ નહિ તો બીજું કયાથી? તેમ
બ્રહ્મ કંઈ ઈંદ્રીમાણ વસ્તુજ નથી તો તેમજ જનનનો આરોપ કેમજ થાય? કોઈ
સ્થાન બાહ્યમાજ ન હોય તો ક્યા મુકામ કરવો? તેમ બ્રહ્મ જે મન-
પત્રી પર-વેગ્યો છે એટલે ધારણુમા આવીયકે એ રી વસ્તુ નથી તો તેને
કેવો કહેવો? જે તકસારી વાનમા પચ નિમાયા નથી તેના નિવેડાને માટે
કોની સાહેલી આપવી? તેમ જ્યાં પાચ તત્વો એજ વાસ્તવિક છે નહિ
તો કોની મદદથી બ્રહ્મની બોળખ આ રીસાવા? જીભવગર કંઈ નવાજ
સ્વાદવાગો બોસક પેની વારજ ખાઈ તેવો સ્વાદ પોતે જાતી બીજને
કહેવાસરજી મહાજાન છે કેવાયજ નહિ કે તે આવો છે, અને એવો છે

(૭૫૫ ૧૨-૧૪.)

પ્રીછ—(સં. પરિ + ચિ ધા.) અનુભવ, સંમજ, જાણ.

નિર્ગમે—(સં. નિર્ બાર, ગમ્ જનું પ્રે. હેતુ ગમ્ય.) કાઢે, મટાડે, ટાળે.

ભોજન—સ. (મુજ્ઞ ધા.) બસણ, ખાતું તે.

ખડોણું—સ (વદુલ.) ધણું.

નિરાશે—સં. (ના. નિર નહિ, આશા-આ ચોતરફ, અર્થ પસારું.) સંસાર-
ઉપરની આસક્તિ તોડવી તે, વાસના મરવી તે, કંઈપણ ફળની ઇચ્છા-
વગર કર્મે કરવાની મનની સ્થિતિ. સમા. ન. ૫૦.

નારાણુ—સ. (નારાયણ. નર હથરનું તેજ; નારા જળપ્રલય વખતનું પાણી, અથવા કૃષ્નાશ્વ.) સયુષ્ય બ્રહ્મા-આદિદેવ જેના ત્રણ યુષ્ય બ્રહ્મા વિંછુ ને સિવ એ ત્રણ દેવસંરૂપે પ્રસિદ્ધ છે. [સૃષ્ટિ જળમય થયેછે ત્યારે નારાયણ રોષવામઉપર સ્થાપ કરેછે ને હરમી પત્ર ચાપેછે. જમત ઉપત્ર કરવાની એની ઇચ્છા થાય ત્યારે એના નાભિકમળનાંથી બ્રહ્મા નિકળેછે. પૃથ્વીપર અધર્મે વર્ધિત ત્યારે દેવતાઓ ક્ષીરસમુદ્રને તીરે ડહાસડી એની સ્વતિ કરેછે એટલે આકાશવાણીથી તેઓને ઉત્તર મળેછે.]
(૨-૩) પાદો પેલાં જાતે મરે ત્યારે તે રોમ ટાળીશકે અને ત્યારપછી પેલો ફરી પુષ્કળ બાહ્યશકે, એમ વારી વાસના મટે ને તે મુક્ત થાય તોજ તે જીભની વાસના ટાળી તેને મુક્ત કરીશકે. ગલ. ૬૮૧૧૩૫૬, અને-ઉપમા.

૧૩. કણુકા—સ. (કણિકા. કઠ્ઠ સંક્રાચાણું.) પરમાણુ, રજ, છેક નાની કરચ.

રિદ્ધિ—સં. (ક્ષદ્ધિ. કષ્ટ વધનું.) પેસાટકો.

નિધ્યે—સ. (નિધિ. નિ + ધા મૂળું.) બંડાર, ખાખો.

મુદિતો નિયમને કે નાનાં નાના પરમાણુ પદાર્થોય તે મળી એક મેટા પદાર્થ થાય અને મેટા પદાર્થ હોય તે સાંનીજ પદાર્થોયે ધકલય. મેટાપર ઝપાટા પડવાનો સંભવ વધારે, મટે તે નાનો છે એવું મનમાં જાય, મેટાપ લાઘવીવીધે ઉપાધિ પછી નહીં; વૃક્ષની વૃક્ષે વૃક્ષ એમ અદ્ભુતવાદ મરવાથી હાલ વિશેષ લાભ નથી; સમિતમાં સપાટીજ વરત બ્રહ્મમાં બ્રહ્મ છે, બ્રહ્મ કેવળ અમુક વરત નથી, જેમ પેસાટકો પાણી એકજ હોય એવું નામજ લંકાર.

ગલ. ૬૮૧૧૩૫૬.

૧૪. પસાર્યું—સ. (પ્રસારિત. પ્ર + ય પ્રે. બેડે. ૭૦ ક્ર.) ફેલાયું, વિસ્તાર્યું, બધે

રચના—સ. (રચ્ ધા.) નિયમસર ગોઠવણી. [પાથર્યું.

ચેતન બ્રહ્મા—સં. (નંતન્ય. ચિત્ત વિચારનું; વૃદ્ધ પડારનું.) જ્ઞાનમય અવિ-
નાશી પરમાત્મા, સમા. કર્મે. [બ્રહ્મ એ છે-જડ અને ચેતન્ય.]

શિલા—સં. = પથ્થર.

(છપા ૧૪-૧૭.)

ચિત્ર—સ. (ચિત્ર ધા.) છબી, તસવીર [આવે છે તે.

પિતૃ—સં. (પિતૃ. પા પોષણું.) વડીલો મરીગણલા જેનું શ્રાદ્ધ કરવામાં

માયાભેદ—સ. (મી ભમાવણું; મિદ્ ભાંગણું, જુદુ કરણું.) માયાના ખેલ.

ઉચ્છેદ—સં (ઉત્ પુરુ-છેદ, છિદ્ર કાપણું) સમૂચો નાશ.

સૃષ્ટિની પૂર્વે પૂર્ણપ્રજ્ઞ એક બલે તેજ્ઞેજ્ઞાનમય વ્યાપારહેતો હોયછે, પણ જેમ કાંઈ વસ્તુને દેશને તાણાપાણીપે ગોઠવી મોટું વસ્તુ બનાવેછે તેમ તેજે પોતાનાં પોત બેઠલે મુળ એકરૂપની રચના કરીને સૃષ્ટિનો વિસ્તાર કરીને. જડપ્રજ્ઞથી ન્યારો જે ચૈતન્યપ્રજ્ઞ તે તે પત્થરમા કાતરીકાડેલાં ચિત્રની માફક નિત્ય છે-નાશવન નથી પ્રાણી-માણસ પણ પક્ષી, દેવ દેવ પિતર-એ જડપ્રજ્ઞ સુધળા થઈ પાછા મરીન્યછે એ માયાનો ખેલ છે, ચૈતન્યપ્રજ્ઞને સમૂચો નાશ છેજ નહિ

અલં ૦ ૩૫૬.

૫. કવચું—સ. કુ બાવણું.) કવિતામાં વર્ણન કરવું, રચવું, બનાવવું, જોડવું

અધાપિ—અબ્ય૦-સ. (અધ + અપિ.) આજેપણ, હાલમાં પણ.

પ્રત્યક્ષ—સ. (પ્રતિ પાસે, અક્ષિ આંખ) નજરઆગળ, હાજર, મોજૂદ.

આગળ—અબ્ય૦. સ. (ગમ) હવેપછી, આગતા કાળમાં.

મનવૃત્તિ—મ. (મનોવૃત્તિ, મનસ્ + વૃત્તિ. ગત હોવું) ઇચ્છા, વળણ. ૨.

જ્યાં મન પોંચીતકે એવા વિષય-આગત-માનિક વસ્તુ.

આતુલવી—(સ. અતુ પાછળ મુ થવું) આવરામાં આધીને, તેઉપરથી થયલા નિશ્ચયને ધોરણે

મનાતીત સં. (અત્યંત વેગળુ-અતિ + દૂર જવું નો જુઠું જુઠું) જ્યાં મન નહિ પોંચીતકે એવો-પરમાર્થ વિષય, વત્તવજ્ઞાન સમા ૦ ૫૦; સસ્ફુતને

ગમ—સ (ગમ્ જવું) પ્રવેશ, સુજ, સમજવાની તકિલ. [ધોરણે. દ્વિ ૦

૬. જ્ઞાની - સ. (જ્ઞા જ્ઞાણ) વત્તવજ્ઞાન-મોક્ષાવિષયને અનુભવસાથે જાણનારા.

આણુસિંગી—સં (લિંગ ચિન્હ-લિંગ રંગ) રિદેહી, શુદ્ધચુક્ત. સમા ૦ ૪૬૦

(૨) તોજ્યંત્ય-તોજ્યગકાય, તોજાય [સકચ્છેદ દગ્ગવવાને આતું રૂપ વપરાયછે-વિશેષે કવિતામાં] (૩) ઉપર રહેલી વાત બને તો જ્ઞાનીનું બોલવું સમજાય, માટે જ્ઞાની તે કવિ નહિ જ્ઞાની તો જે બોલવાને તે નિરૂપદ થઈ બોલવાને, તેને કાંઈ પારકુંતોટીકું નથી

અલં ૦ દ્વાતરૂપક અને પૃચ્છા થઈ આખર-ઉપમા.

૧૦. સ્થિતિ—સ. (સ્થિતિ સ્થાવર.) હાવત; રોડપણ, અસ્થિત

આપાપર—(અપર-સ.) પોતીકુંપારકું, અગતા, દંતબાન. સમા ૦ ૬૬.

(છાંપા ૧૭—૧૮)

પિંડ—સ (પિંડ એકાદ મરતું) રરીર

આપ = કુંપણું, કુમાનિના, અહમાન

થાપ = જૂનચૂક, જૂનચણી

[સમા૦ કર્મ૦

ચિદ્વ્યાકારી—સં (ચિદા૦-ચિદ જ્ઞાન) જ્ઞાનમય પોકળી, યુન્યરૂપકથર

આવિર્ભાવ—સ (આવિસ્ + મૂ પ્રગટ થતું) પ્રગટ થતું તે

જેનામા માકુતાકું વગેરે દ્વેતભાવ નથી પિંડથી બ્રહ્માદ મિત્ર અને કું
પિંડનજ્ઞાડનો ધણી એવા વિચાર જેનામા જેતા નથી, બીજી તે કું, કુંપણું
એજ જના નહિસરખુ થઇપડે કાળના વિભાગની પણ જુલપણી જેનામા
જેતા નથી સવન સર્વના એક તેજમય બ્રહ્મજ જેને રીરોછ, યુન્યરૂપ
કથરનો વિચાર કરતા પોતે ઉત્પત્ત થયો એમજ જેને લાગતું નથી,
જેના નામ કાથી ? [૧-ખ. પિ-બ્રહ્મા-નો થાએ ધણી એ પાક લેતા
પણ અર્થ આખર એજ થશે-જેને દ્વેતભાવ નથી તે પિંડબ્રહ્માને
એકજ મળી પોતે બ્રહ્મારે સર્વજ્ઞતા રીરૂપડે એમજ માને]

૧૮ પેરાગ—સ (વિ વિતા, રાગ સસારપર આસક્તિ રજ્ઞા૦) વિરવાસના
રળી તે, ત્યાગીપણું, નિરૂપી જે

છાંપે = અડકે, હરે [સં છવ મુદ્રતા પ્રગાદ રૂપથી છળી = વસ તર. પા૦
ચપકદન - દાપતુ ચપા - દાપા] [હિલ્ પા૦

હુલામાં—અ.ય૦ = જેત જેતામા, સેજમા (સં હજ = સ્વચ્છ રિવાસ,

વેદ—અ.ય૦ = નિમે, નકી, અચૂકપણે (મે વર નજના સ્વરૂપવિષે
સિદ્ધાન્તનું પુસ્તક-વિદ બહુ])

નિર્નેદ - મં = પેરાગ, રળી રૂપકા ન રાખતા કર્મ થાવ એવી શક્તિ

નિદાન—ગ (નિ અ હપણે, ટા આપતુ , આખરે, સેરટે-પણ નકીજ.

ર સેરટ, પરિણામ

[સમા૦ કર્મ૦

પદમનિધાન મં (નિન ૭ અહર મૂતુ) કિામ કામ-આરામનું,

સદ્વરિષ્ણિ બ્રહ્માદ કંઈ નહુ થાય તે વરામ વપનએ કે ૦ પા બીજ
કર્મનો ૧૧ કરે નહિ બીજ કર્મ આપેઆપ રૂપરદે આપે વેરામ
વપણે તે ૧ જમા વત્તજ્ઞાન થાય-એમ હલનું સેવટ રળ તેમ વેરામ
વપનવા કે તેનો આખર પરિણામ મોક્ષજ (૩) ૩ કં. ઉપમા

૧૯ ખેદ - છ (પિંડ અ રેડ મારી વરતુના દિનેગથી અમલ અલુમખી
વરતુના મગધથી થતું મનનુ રૂપ, મોક [ખેદ - જ્ઞાત જ્ઞાન૦ ૬૬.

લોદાભેદ—સં (ભવ નહુ પાડતું) કે કપ કુંને જુદાપણું એવી ખરપટ,

' ચોટ = નિશાન, આનાદ લાગતું તે

(છાંપા ૧૬—૨૩.)

લોટ પોટ—(સ. છૂટન ગમટલુ ?) ચાક કે અસક્રિયનાં કારણથી ઢગલો થઇપડેલો. ૨. બિનાબિનતા ટળી એક ધ્વજરૂપ થયેલો.

(૩) એમ પક્ષીને પાંખમાં કે પગમાં ગમેત્યાં બટુકની ગોળી લાગી તેા તેનું ઉડવાનું બધ યાય, તેમ વૈરાગ ઉપનયો કે પછી મન વિષયપર ધરમુંજનું-હોય તે ત્યાંથી ખસાયજ.

અલં ૩૫૬.

૦. પલટાએ = બદલાય, ફેરવાય, ફરે.

ઢંગ = રીત, ડોળ. [મનુષ્યનાં કે અપ્રસન્નતા બતાવતા વિશેષ વપરાયછે.]

રંગ—સ. (રજ્ કમલું.) તરેહ; ખેત્ર; ફેરફાર.

૧. જાગકુળગ = સારી જગા કે નળણી જગા. ૨. નીચ કે ઊંચ ભતિ.

સમાં કુળગ-કર્મં. [જ્યા પૃથ્વી-સ., ગા જમીન-પા. આ બે એકાર્થો શબ્દો મળી થયુદશે-જગા-જગા.]

સાહી—અ. (સર્હાહ ખરુ.) ખચિત, નહી. [ગણ્યવાની વૃત્તિ.

પડછાંયો—સ. (પ્રતિચ્છાય.) સામે છાયો, ઓળો; અચાન. ૨. બેઠ-

૨૨. ફરે—સ. (ફર્ય.) પોતેજ, જાનેજ. અલં ઉપમા-પરિણામ.

અહિયે આદરી—(સ. પ્રહ લેવુ, આ + દ માન આપવુ) માનસાથે લેયે, સારી-ખરી વસ્તુ ગણિયે.

નવ અદુરતનો—સ. (પ્રહ અસર કરવી; રમ્ ખુશયલુ અહ = આકાશમાં સૂરજની આરાપાસ ફરતા તારાઓવા પથુ વધારે ને સ્થિરચળકતા દેખાતા ગોળા. એ નવ છે—રવિ, ચંદ્ર, મંગળ, બુધ, શુક્ર, શનિ, શક્ર અને કેતુ. એ નવઅદનાં નવ રત કેવાયછે—હીરો, માથુક, મેંતી, પાનું, પોખરાજ, ગોમેદ, લગણિયો, પરવાણુ અને લીલમ. [અહમાં અને આ રતોમા રગના સાદર્યપરથી આ વિચાર ઢરો]

સુસવાંય—(સં. મૂલ્ય કિંમત ઉપરથી) બાવ પડે, કિંમત ઠરે.

પારસ—સં. (સર્સ—મણિ. સ્પૃશ અડકવુ) એકભતનો પત્થરનો મણિ. [એનેવિષે કવાયત કે એ લોહાને અડકે તેા તે સુન્નુ થઇનય.]

પાર—સં. (પાર ઓળખવું.) છેડો-બવસાગરનો, મોક્ષ. પાર મૂકે=મોક્ષ આપે (૧) માયા, (૩) વેગ-જૂદા જૂદા પગોની ખટપટ (૧ ખ) ત્યારે પગોને ખસ માની તે ખટપટમાં શુકામ પડવું? એથી કંઈ આખર મોક્ષ ન મળે અલં ૧૨૭. [ત્યાં એ ઉપમાન્વથી અન્યં.]

૨૩ જતિ—સ. (ચં. ચમ્ વરામાં રાખવી ઈદ્રિયોને.) મનના બેરસા માર્યાહોય એવો પુરુષ, ત્યાગી

(બપ્પા ૨૩—૨૫.)

કાવે = કેવાડે, ગણવાની ધર્યા હોય.

રીત—સં. (રીતિ. રી જન્મ, વસ્તુ.) જાર દેખાઈતા નીમ, ઉપરના હાં, દોમ

પરજી—સ. ર્થર્થ વર્ણ ર્જન્મ, જયાર આપડુ જન-જ્ઞાતિયુ દાનિય વૈરવ ધર.

આશ્રમ—ગ. (જા હુદ બરાવેડે, ધમ પ્રયામ-મેનન કરવી, આધમ સમ્પરી
 ધમની હુદ આશ્રી) વિદેગીની મઠલ-ઉમ્મરપ્રમાણે. [૧. પ્રહાયર્થ-
 જનોદ્ધ દે ત્યારથી તે જન્મ થનારની રેવાની વિદ્યાર્થીઅવસ્થા ૨ શુદ્ધ-
 રથાધમ-જન્મ થયાપણી એક પુન થઈ તેને માથે કુદેનકાર નાખી વનમા
 જતાસુધીની અવસ્થા ૩ વાનપ્રસ્થ-શુદ્ધરથાધમપણી સંસારક્રપરથી
 ભાવ ઉઠાડી વનમા કે અરે કોઈ એકાનસ્થગે તત્તવરોડને અર્થ રેવાની
 અવસ્થા. ૪ સન્યસ-તત્તવજ્ઞાન થયુ એટલે એકાએક ટાળી સર્વપર
 સમદંષ્ટિ રાખી કેવળ શિશુકરૂપે રેવાની અવસ્થા]

વેપવેયાર—સં (વિપ્ વેસડુ કે પસરીરેડુ, વ્યવહાર-રિ+અવ+હ ધાં)
 વેનાર = સમારમા એકખીજસાથે કામ પરેડે તે. વેવવેયાર = ઉપરના
 હાંની-ભેખની ખટપટ. ૨. ભેખ અને તેના નિયમો પાળવાની
 કડાકૂટ સમા. ૫૦ ૨ ૬૬

(૨-૩) માણસ જા જનમે ત્યાં જાર વસ્યુ અને જાર આશ્રમ અમાયી
 કોઈ એકના મિલ્લ રાખી તેના નિયમ પાળવાના એ તો કમ્મ હામેલુજ છે,
 એમા નવી કહ કમાઈ કમાયો ?

૨૪ કરતાર—સ (કર્તૃ ક ધાં) ધરદ
 માથે કરી = માથાપર નકામો બોન્ને ખેંચીનધ, કુપક ધરીને. [શુભશાલીમા
 નવુલેડુ ધામે, પજુ સં. મસ્તકે કૃત્વા.]

પોટલો—સ (પોટલિય) એ નકામો બોન્ને-કુપક અલં. ૧૫૬.
 મૂન કુ ધાલ હતો અને આખર પ્રહમ છું, કુપક મ્મ ધર્મ માટે દબ
 ધર્મ-એની સમજથી એ માણસ કુપક ધમે તો તે પ્રુક્તજ છે

૨૫ વ્યખ—સ (વિપ્ વ્યાપડુ) ઝેર
 તાતી—સ (તપ્. તપ્ ધાં નો જૂં ફો) તપેલી, ણી
 વેળુ—સ. (વાલુકા.) રેતી

પરેલુપિચાર—સ. (વર રડુ, વિ+ચર આચળ જડુ) તરનચાન.

(૧) માથા ટળી તત્તવજ્ઞાન સેજમા થાય તેનેમાટે રેહ કમવાની ને જ
 પુખ ત્રા કરનાકરવાની ગી જરૂર ! (૨-૩) અજનો-માયાની જળ
 જાણી, જેમ ચરો સાડિયાનની રેતીથી.

(૨) અલં. ઉપમા.

(છબા ૨૬—૨૮.)

૨૬. હેતુ—સ. (હિ ઉશ્કેરુ) ખરુ કારણ, વાળળી સળખ.
 પ્રવૃત્તિ—સ. (પ્ર આગળ, રૂઠ યવ) સસારગમ મનનુ વળણ, સસારસાથે
 વળગણ—નિર્ણયથી ઉઠવડુ. [(લલણ)]
 કૃષ્ણુ—સ. (કૃષ્ બલુ) નદારી બુદ્ધિ ; નદારી બુદ્ધિનુ માણસ—મૂખે
 સરે = આખરે ખરુ, વાસ્તવિક ૨. આખર, પરિણામ, સેવટ.
 જલ૦ દર્શાવસાથે ઉપમા.
 ૨૭. ધર—સ. (રુહ) આહિર્ના—ચરીર.
 ધાયક—સ. (ધાતક. દનુ માણ) ધા—મોઢું નુકસાન કરનાર, મોક્ષ થવામાં
 હરકત કરનાર—આડે આવનાર. [ઉપર પ્રીતિ.
 મનકામના—સ (કમ્ ધમ્મ) મનની ધમ્મ, ઉમેદ, મુરદ ; સસાર—
 મોહા—સ. (મોહિત. મુદ્ધા) મોહ પામેલા, પરવત પડેના દામના
 મોહા=પંસા—સસારી ઉપભોગનુ સાધન મેળવવામા યુથાવલા ; સસારી
 વિપય જેને ધણા વાલા એવા, વિપયમા લીન.
 કુશળે—સ. = હેમ, સુખરૂપ, બિનહરકત.
 નિર્વાણ—સ. = મોક્ષ, મુક્તિ. [જ્ઞાન, તત્ત્વજ્ઞાન
 આતમજ્ઞાણ—સ. (આત્મજ્ઞાન જ્ઞા બલુ) પોતે મૂળ કાણુ તેસબધી
 સમર્થ—સ. (સ્વપ્ર. સ્વપ્ર સ્વ.) અજ્ઞાન.
 સરે = ખરી વસ્તુ. ૨. ખરો સિદ્ધાંત
 (૧) મોક્ષમા હરકત કરનાર શત્રુ તો તારા શરીરમાજ વસેલો છે —મનની
 ધમ્મ એજ મોટી આડ, અને તે જપતપાદિ સાધન કરે તેમા શું વળુ ?
 એવી ખટખટ તો બધી સસારમોહને આપવાવાળી (૩) આત્મા તો
 મુક્તજ છે પણ અજ્ઞાનનેવીધે તેને જન્મમરણ છે, જ્ઞાન એજ ખરી વરદ
 છે—અથવા—અજ્ઞાનથી જન્મમરણ અને જ્ઞાનથી મોક્ષ, એ ખરો સિદ્ધાંત
 ૨૮. લૌભ્ય—સ. (ભૂમી.) માટી, મટોડી [તે સમજ.
 લાંડ—સ. = વાસણ—માટીનાં
 સરુ = યર, યરુઆત, મૂળ.
 કાલુ = કેવાયું, નામ પડ્યું
 શિવ—સ. = ધમ્મ, બલ
 વસ્તુગત—સ. (ગતિ—ગમ્ બલ) વાસ્તવિક જોતાં, મૂળને વિચાર કરતો.
 ગતિ = આખરની હાલત
 અહંતા—સ. / અહં = ૧ હંપદ અભિમાન

(કપ્પા ૧૮-૩૬.)

૨૩—(સં. ટિહ દાહુ, જુ) પથ, વટ ; હદ, મમત ; ઉપાધિ

ઉત્તરવર્ણ—સ. (સ્ત પાપુ, અર્થ પ્રકાશ) ધોળુ, ઉત્તરુ.

અલં. દટાંતસાયે ઉપમા ; ઉપમા. [સરખાવો-નર ૦ ૫૬ ૬-૩]

૨૪. અગમપંથ—સ. (પચ્ જુ.) જ્ઞાનમાર્ગ. સમા. કર્મ૦.

બલ્લ—સં. (મલ્લ મારીનખજું.) રીંછ

એકલમલ્લ—સ. (મલ્લ પહડુ) મનસ્વીપુરુષ, વિરતા પુરુષ એકવ=પોતે
પોતાનીમેળે મમન, માત્ર = પેલવાન. સમા. કર્મ૦.

ઠેરાય—(સં. સ્વિર-ઉપરથી.) ઠરે, ઝભોરઠે, ટકર લે.

જ્ઞાનમાર્ગમા એક મેહું રીંછ (માયા) છે તે બધાને નડે, તેથી કાઠજન
વિરતો પુરુષ એ રસ્તે ચાલીશકે; તે તો માયાથી દૂર આટો ફાટો
નથી—સંસાર ઉઠી એની સન્યાસી થઈ મુક્ત થવા હચોતો નથી, પણ
સંસારમાજ રહી પોતાના જ્ઞાનબળે એની સામે ટકાર લવાકેરે—કળને
નિરૂપદ રહી દુનિયાદારીના કામો કર્યોચાલ્યોનયરે એમ કરે તેજ
ખરો જ્ઞાની, બાકી બધા બોટા પવસાજ વચરઆધારની ઉડીયાસ નહિ
એવી વસ્તુ જ્યાં તેને પામવું કંઈ હાસીએલ નથી—એ તો જમીનવના
અવકાશમા ડમલા બરવાબેરું છે

અલં. દટાવરૂપક.

૨૦. ધણુખાંડે—સં. (ઘડગ-સદ્ ચીરુ) વચરતથવારે. ૨ જપતપાદિ સાધન-
જીત = જીતે. [વચર.

આતમરીત—સ (આત્મરીતિ.) આત્માનુ સ્વરૂપ ; આત્મ-તાત્વજ્ઞાન.

નિવૃત્તિ—સં. (નિ + વૃત્ત દૂર રેવ, પાછા હડુ) ઉપાધિથી દૂર હોવું તે,
જોસાઓ દાખેલા એવી હાલતમાં હોવું તે-પ્રવૃત્તિથી ઉપદુ

(૧-૩) માયા કાઠી જ્યાંને મેળવવાની-જીવ મરી રાખ થવાની પણ હચા
ન કર સહજ થાય તેમ થવારેવ, એ મારણપર રહે તો હું મુક્તજ છે,
અને પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ કાઠની સત્તા હંપી રેશે નહિ. [પ્રવૃત્તિની માફક
નિવૃત્તિ પણ એક જોરસો છે-પ્રવૃત્તિ યાજી સાગ થઈરેવ અનુ નામ નિવૃત્તિ]

૨૧. ગુણુ—સ (ગુણુ લવચાવડુ, ગણુ) કર્મ, ખાતિયત.

રૂપ—સ. (રૂપુ નેરુ) આકાર.

રવેત—સ (શિત ધા.) સફેદ, ધોળુ

રામ—સ. (રા.) કાળુ.

દતુજ—સ. (દત્ત દેત્યની મા) દેત્ય.

[સમજાવકે

આલંબે—(સ આ + લર્ આહાર આપવો આ + લર્ પહડુ ?) પકડે,

૨૨. વસ્તુ—સં. (વસ રેવ) ચીજ, ખરી ચીજ-જાલ

(૭૫૫ ૩૨—૩૩)

ઈંદ્રીને પ્રાદ્ય—સં. = ઈંદ્રીવડે પકડી-સુમજસઠાય એવું. [જો. સામ. ૫૬
અંતર—સ. = માહે. [ઈંદ્રીને-ચતુર્થા છે.]

ખાદ્ય—સ. = ખાર.

મધ્ય—સં. = માહે, અદર.

અંતરપટ—સ. = વચ્ચે ધરવાનું વસ્ત્ર, પડદો.

ધડે—(સં. ઘટ ધા.) મનાવે, ઊંચું કરે.

પડશે વગે = ઠેકાણે પડશે-મટીજશે

અહા ઈંદ્રીઓવડે જાણીરાકાય એવું નથી, કારણ કે ઈંદ્રીયો ગુણુ મહત્ત્વ
કરીશકે અને અહા તો ગુણાતીત-ગુણુયથી પર કેવાય નહિ કે અહા
અદર કે ખાર, કેમકે એમ કેવાને બે વસ્તુ અને તેની વચ્ચે પડદો હોવો-
જોઈએ, અને એ પડદો બેદ તો માયાના કારણથી ભાસેછે, તો તત્ત્વજ્ઞાન
થયું અને માયા ટળી એટલે તેથી ઉપજેલો પડદો ખાપોઆપ મટીજશે,
અને એમ થયું કે ખાપી ભિન્ન ભિન્ન ભાસતી વસ્તુ એકરૂપ થઈશકી.

(૨) જલ. સજ્જવારોપણ.

૩. ક્ષર—સ. (ક્ષર ધા.) નીતવત, વિકારી

અક્ષર—સં. = અવિનાશી, અવિકારી સમા. ૧૫૦. [બન્યો ?

સહુજ્યો ? = ભીંજીમ્યો, લીન-એકરૂપ થેર્યો, બેદાબેદ ટળી અક્ષરૂપ

ચોવિશ તત્ત્વ—સ (તત્ત્વે) ચોવીસ મૂળવસ્તુ. [પચમહાભૂત આકાશ,

વાયુ, તેજ, જળ, પૃથ્વી પચમન્દ્રિય-મોહું, હાથ, પગ, ઝાડાની વાટ
અને પિસાબની વાટ, પચજ્ઞાનન્દ્રિય ચામડી, આંખ, કાન, જીભ ને
નાક, પચતન્માત્રા એટલે પચમહાભૂતનું (અક્રોક) સૂક્ષ્મરૂપ રાજ, રેપર, રૂપ,
રસ, ને ગંધ, અત કલ્પવૃક્ષ-મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત ને અહકાર
એ ચોવિશની સાથે માયા સહ પચ્ચીશતત્ત્વ મહુવાનો રિવાજ છે અર્થે
માયાને જૂદી વર્ણે માટે ચોવીસ કહે]

સમુદાય—સં (સમ્ + ઉત્ + ઇ એકા હોણું) સમૂહ, જથો

ચૈતન્ય—સ. (ચૈતન્ય. ચિત્ત વિચારણુ, હન ઠાકણુ) ચાંને જમ્યો,
ચાંનમય, ચાંનરૂપ સમા. ૧૦

અણુચંચો = અણ. (જો. ૮)

અનુભવ્યો—(સં અનુ + મૂ ધા.) અનુભવ લીધો, જાણી સિદ્ધ કીધું.

ચોવીસ તત્ત્વની સંખ્યા રચના છે, છે ચોવીસ તથાપિ બધાની ઉત્પત્તિ
એકઅર્થી-અહા એકજ્ઞાનરૂપ વસ્તુ છે, પણ તેમા કુ એવો જાવ જોતવારે
તેમાથી

(૭૧૫ા ૩૩—૩૬.)

સંસારની રચના આ પ્રકારની જે અરેખરી સુમન્યો તેણે જ પ્રજા ભોગ્યમાં
[આ છાપો નથી-અષ્ટપદી છે. એમાં મુજ અને હું બે શબ્દ એક જ વસ્તુ-
પ્રકારને સૂચવે છે, તો પછી અર્થલેહ આવો જણાય છે-હું તે કેવળ પ્રજા ભોગ્ય-
૩૫ સર્વે જ વ્યાપી રહેતું. અને મુજમાંહેલો હું તે જ્ઞાનરૂપ પ્રજામાં હું ૫૬
ઉપજ્યાપણની અને તે છે જીવરૂપે યતાંયેલાંની સ્થિતિ.]

૩૪. લાખે—(સ. મજ્ઞ ધા૦) આધ્યાત્મ, ગણીત્વ; પોતામાં સમાવી દે.

આશ્રમદર્શન—(જે૦ ૨૩, ૩.) સમા૦ ૬૬.

મહે—(સં. મજ્ઞ ધા૦) ૫૬૩, તેના નિયમપ્રમાણે ચાલે. [ભરપૂર.

રસખસ—(સં. રસવદ્ ! રસને આધીન-માં હોય છે.) ઝકઝોળ, રંગરોળ,
જ્ઞાની તેજ જેને એવા નિયમ થયેલા કે હું પ્રજા છું અને માયા પ્રજાથી
જૂરી વસ્તુ નથી-માયાને કંઈ વસ્તુ મળી તેને યજવા છું એ મિથ્યા.
શરીરની છાયા શરીરથી અળગી પડી શકતી નથી, એ તો શરીરમાં સમાય
તોજ જૂરી ન જણાય. આમ્રમ અને દર્શનના બેદ પાળે માયા નહિ રહે,
એમ તો માણસ ઉઠે તો માયાથી ભરપૂર થઈ રહે-કારણ કે બેદાબેદ એજ માયા.

(૨) અલ૦ દર્શાવ.

૩૫. લેટુ—સ. (મિદ્ બાંધતું.) બેદ-છૂપી કળ જાણનારો.

સમુગ્ગી—સં. (સમૂહ.) સધળી, તમામ. સમા૦ ૫૬૦.

ગળે—(જે૦ ૭૫૧-૭૫૨.)

આપાપર = પોતીકુંપારકું. માનુષ્યારુ; બેદાબેદ. સમા૦ ૬૬.

ટળીને ઊગરે = ટળતાં જે બચે-બાકી રહે.

સહજ—સ. (મદ સાથે, જ હૂમજેલું.) શ્રમે કે અભ્યાસે નહિ પણ પોતીકી-
મેળે થયેલું, આપોઆપ જાયેલું. [જે૦ ૨૫૨૦ ૩૩-સહજમાં.]

લક્ષ—સં. (લક્ષ ધા૦) એકાગ્રચિત્ત, ધ્યાન.

સ્થિતિ—સ. (સ્થા રૂઢું.) સુકામ.

મોક્ષમાર્ગની આ કળ સુમન્યો તે માયાને પોતામાં જ સમાવી દે, અને
એમ-સમાવી તેનું પ્રથમ ૩૫ ટાળ્યું એટલે પ્રજાથી નિયતો જે હું તે પણ
હોયો. હું તું ટાળ્યાપણી જે રોપ રજી તેમાં એકાગ્રચિત્ત આપોઆપ આવી
વસવાની. મેં માયા છતી એ અભિમાન પણ ન રહે-છત્યો એ વિચા-
રના રૂપીભવ, છતનાર કેણ ને હું છતવાતું? [૩-૫ છત્યો હારે
જાલે કાન-એ પાકપ્રમાણે આ અર્થ થાય-મેં માયા છતી એવું અભિમાન
થયું તો તે માયામાં જ રહ્યો અને પાછળથી તે પડતાય.]

૩૬. સેવતાં—(સ. સેવ ધા૦) પાળતાં, રક્ષણ આપતાં.

(છપા ૩૬-૩૮)

હરે—(સં. દંશ ધા૦) કરે.

સિદ્ધિ—સ. (સિદ્ધિ પારખાડવું.) ધન્યપ્રસાદિ અથવા મત્રપ્રસાદી. ૨ કેટલાંક દુર્ધટ મન્યતન્ત્રાદિક સાધનયત્રી પ્રાપ્ત થનારુ જે અલૌકિક અદ્ભુત સામર્થ્ય તે. [એ સામર્થ્ય આઠ છે-૧. અલ્પિમા = ઝીણામા ઝીણી વસ્તુનું રૂપ ધારણકરવાની શક્તિ ૨. મહિમા-મોટું-વૈરાટરૂપ ધારણકરવાની શક્તિ. ૩ અરિમા-વળનમા ભારે અથવા દેખાવમાં ભારેખમ થઇજવાની શક્તિ. ૪. લપિમા વળનમા છેક હલકુ થઇજવાની શક્તિ ૫. પ્રાપ્તિ-કાષ્ટપણ ચિન્તેલી વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ. ૬ પ્રાકાશ્ય-હમ્મય થઇ કે કામ ખન્યુજ છે એવી જે હમ્મયશક્તિ તે. ૭. ઇશત્વ-મોટાઇપ્રભુત્વ ધારણકરવાની શક્તિ. ૮ વશિત્વ-વશીકરણ કરવાની શક્તિ.]

અનુદામરે—સ. (જૈ અને સુ ધા૦) ધડપણ અને મોતરહિત સમા. ૬૬.

જાતન—સં. (વલ. ચત્ર ધા૦) પ્રયાસ, અમ, મેનત મથન [વચન.

મંત્ર—સ. (મત્ર જાનો વિચાર કરવે.) કઇ કામ સિદ્ધ થાય એવું ગ્રુમ

અધોરે—સ. (છુર બીચાડવું; અ-જેલ) ભયંકરજેવું, ભયંકર.

અધોર મત્ર = જોઇને ભયલાગે, ચિતળી ચડે એવી ક્રિયા કરવાથી ફળીભૂત થાય એવા મત્ર. [અધોરીએ એક હાથમાં માણસની ખોપરી મળમૂરે ભરેલી અને બીજા હાથમા ધગધગતી સમડી રાખે છે ને નાચા રેછ.] [કર્મ૦ અલં૦ રૂપક.

આતમઅર્ક—સ (આત્મ૦ અર્ક તપાવવું) આત્મા-અભારેપી સૂરજ. સમા. [મત્રતન્ત્રાદિકવડે સિદ્ધિ મેળવ્યાથી કઇ મોક્ષ ધારે છે તેમ નથી, એ તો ઉલટું માયામાં ફસવાનુ છે]

(૧) અલં૦ ઉપમા.

[રજ, તમ.

૩૭. ગુણુ—સ. (ગુણ લલચાવવું) માણસની પ્રકૃતિ ત્રણ પ્રકારની છે તે-સરવ,

ભૂતવિકાર—સ. (મૂ થવું; વિ + કૃ જગાડવું) પચમહાભૂતના ફેરફાર-અસર-ખટપટ.

દેહ-ચૂળ ને સૂક્ષ્મ, ઉદિયો-જ્ઞાનેદ્રી ને કર્મેદ્રી, અને ત્રણ ગુણુ-એ સપળાંવડે જેકઇ કર્મ થાય તે માયાનીજ સજા; એ કર્મ હુ કડુકું એવુ અભિમાન ધર્યું તો તે વને લેપનથયે-તેનાં ફળ તારે ભોગવવાં પડશે, મારે એવુ માની પીડા યુકરવા વેરીલે છે ? એ બધી પચમહાભૂતની ખટપટ છે એમા મીરે કઇ સળપ નથી-એવો નિઃસ્વ થાય તો સૈજમા મુક્ત થાય.

૩૮. ફળત—અ. = આપત, હાથ, કમપ્તી.

(છપા ૩૮-૪૦.)

અર્થ—સં. (જન્ પેદાયવું.) અનાદિ ઇશ્વર.

અનત સં. (જન્ ૫૧૦, માયા [જેને પ્રજા અનાદિ તેવીજ માયા અનાદિ.]

ઈંદ્રીમાદ્ય—(એ ૩૧, ઈંદ્રીને માદ્ય.)

હરિસિંગ—(હિન્ ૧૫૩) ઇશ્વરનું અરૂપ દેહત્વ-વગરઆકારનું દેહપણું.

નાનારંગ—સં. (રજ્ ૧૫૩; ખુરા ૧૨૩.) તરેહ તરેહની મોજમજા.

સમા ૦ કર્મ ૦

કંગ = આકાર, રાજ, કાકમાક. [પણુંકરી મલક કરતાં વપરાયછે.]

(૩-૫) અને એજ કારણથી સૌ જુદાજુદા પંથમાં પડી જુદાજુદા ભેદ

ધારી જુરેજુરે રૂપે પ્રજાને કહી જુદાજુદા વિધિએ સેવેછે, પણ એ તે.

૩૬. વદન—સ. (વદ્ બોલવું.) મોડું [બધી માયાની ભજા

મુજ સર્વેનું પ્રજા, પણ ઉપજ્યા માયાવડે, માટે માયા તે મા અને પ્રજા તે

બાપ. હવે છવ પાછો પ્રજા થઈ માયા અવસાય થઈપડેછે, એ અવસાય

છતાં જેને પ્રજાનું પિછાન એકવાર થયું તે ફરી માયાના પાયામાં ફસતો નથી.

અર્થ ૦ રૂપક અને સજીવારોપણ.

૪૦. સુક્તિ—સ. (સુક્ છાવું.) જનમમરણના ફેરામાંથી છુટકારો થયો તે;

છવ મટી સિવ થયું તે; હું પ્રજાથી જુદો એવું જે માયા મનાવેછે તે

માયાનું ટળવું તે.

પ્રગટયો—(ન પ્ર + કટ્ ખુદા થવું.) બિભો થયો, ઉત્પલ થયો.

જામ—સ. (ચા ૦ ચમ્ હકમાં રાખવું.) તણુ કલાક, પેાર.

અમોઘ—સં. (સુક્ બેલાન થવું.) કદાપિ ફોકટ ન થાય તેવું; સદા જેવુંનું—

તેવું. સમા ૦ નય ૦

ધૃત્ય—સ. (ઠતિ. જ્વ હોવું.) વળણ, ઇચ્છા; વૈવાર.

સંસ્તૃત્ય—સ. (ઠતિ. સમ્ બરાબર રીતે, ઘ વેવું.) વેવું તે, પ્રવાહ.

મોક્ષની ઇચ્છા કરવી એનું નામજ બંધન, કેમકે એમ ઇચ્છવામાંજ માણસે

પેતાનું બંધન માનીથીધું, અને મનથી એમ માન્યું એટલે તે બંધનમાં

છેન—[મન એવ મનુષ્યાણા વારણ વધમોક્ષયો : = માણસને બંધન અને

મોક્ષનું કારણ પેતાનું મનજ] બંધન અને મોક્ષ એ વસ્તુતઃ કદ ઉત્ત

નહિ-મનથી માનીથીથી વસ્તુ છે. સમજામાં કાઢ બાજે કે મને કાઢએ

કેકાપો તો તે ખરેખરો કેકથથોહોય તેવુંજ કષ્ઠ તે વેળા તેને થતાનું,

પણુ બગીને બેરો કે હું તો છુટોજ છું ત્યારે તેનું બંધન અને તેથજી થતાં

સધર્માં દુઃખ આપોઆપ ટળીજવાનાં (એ ૦ નીચેનાં છપેલાં); આત્મા

અનાદિ નિરંતર જ્ઞાનમય પ્રજા છે, તેને બંધન છેન નહિ, એ તો સર્વત્ર.

(છાંપા ૪૦-૪૩)

સર્વદા જુદાનેતેજાન છે, ઈંદ્રિયો અને ગુણના સંબંધા વેવાર એ તો માયાનો પ્રવાહ ■ સસારમા બનતા બનાવોના સંબંધમા વિચાર કરિયે તોજ પળ, પડી, પોર, દિવસ, રાત, માસ, વરસ એવા એવા નામ અ રાય, પણ કાળ મૂળે કંઈ વિભજ્ય વસ્તુ નથી, એ ન્યાય આત્માને બધન-મોક્ષ વસ્તુ નથીજ, મને માનીલેવાથી એવું લાગે, પણ વિચાર કરતા આત્મા એવાતેજાન રચલોછે

૪૧. વેધે—સ. = દેખાનમા

મરતકજસો—સ. = મરવાજેવો

મણિ—સ = સજીવન મણિ—એ મરલાને જીવાડે એવું મનાયછે

ઔપધિ—સ. = દવા માણુ—ઔ. [મેની ઔપધિ કે મેલા મત્ર ?]

વિધિ—સ. (વિ + ધા કરવું) ઉપાયો—મણિ મત્ર ઔપધિ છં

(૧-ખ) જાગેથી એ બધું રળીલયછે તેમજ સસારવિષે સમજલેવું અજ્ઞાનથી ખરું લાગે, જ્ઞાન થતા સંબંધ મિથ્યા થઈલયછે

અલં દટાતરૂપક, પાઠગીથી ઉપમા [અટપટી ગરમડ

૪૨. માનિનતાલેદ—મ. (એ. ૪) કુપદ્યકી ઉપજેલી નહિ સમજાય તેવી

વિધિનિષેધ—સં (વિ + ધા કરમાવવું, નિ + સિવ્ અટપાવવું) આ કરવું

આ ન કરવું એના વિચાર, બેદાલેદ સમા. ૬૬

દશા—સ. = રિયતિ, હાલત, મૂળ

અધિર—સ (અધકાર.) જેરબદ્ધાબસ્ત, ગરમડ

(૨-૩) અખડચૈતનશિવાયનું કંઈ દેખાયછે તે વિષે વિચાર કર્યો તો સમજાયે કે શું છે એ તો આપણુ મન જામિત થવાથી મિથ્યા લાગે છે, જેમ કોઈ માણસ ચાંચી ખાતા સિંધર વસ્તુપણુ તેને ફરતી દીયેછે

અલં પૃચ્છા, દટાત

૪૩. ભવ—સ (મૂ થવું) સસાર

પડહંદા—સ (પ્રતિશબ્દ પ્રાત્ સત્તા) પડમા મા મોલતો

ભ્રમ—સ (ભ્રમ્ બટપ્રવું) જોની કલ્પના—ધારણા

પૂર્વો—(સ પૂ બરવું) બધે પસરીરલોછે

સસાર મિથ્યાલાગ છે, ત્યારે કલ્પના ઉકરો કે એને સત્ય કરી માનનાર કાણુ ? શોધ કર્યાથી એ માનનાર કોઈ જુદા પુરુષરે જડનાર નથી, તેમ એ માનનાર ન જડે—એ વેમનો ખુલાસો થઈ મનસામે નિશ્ચય ન થાય ત્યાં સુધી જન્મમરણનો ફેરો હાજર રહો અને ખુલાસો આ રીતે—કોઈ માણસ સાદ કરે તેનો પડપો પડે, એ પડાને કોઈ બીજા માણસનો અરાજ ધારી તેની સામે રેલો માણસ જેમ મોડે તે રીતે પડપો

(છપા ૪૩-૪૬)

અવાજ પાઠે વાળવાનો; તેમજ માણસની જોડી કલ્પના માણસનેજ સંસારના આકારમા બતાવેછે-અર્થાત્ સંસાર વાસ્તવિક છેજ નહિ, એમ પરમામાં જોવાનાર કોઈ જુદો પુરુષ નથી અર્થે દર્શાવે. [વધુરોધ્યે નવ ભમરુંપડે-એવો પાઠ લેતા પેઢી જોખિનો આવો અર્થ થાય-સંસાર અસત્ય છેતે સત્ય છે એમ માનનાર જપતપ ભ્રમરૂપાન ઇત્યાદિ સાધનથી જડવાનો નથી, ન જડે તો ચિત્ત નહિ, મનયજી એવો નિશ્ચય થાય કે સંસાર મિથ્યાભાસ છે ને હું તો કેવળ પ્રજા છું તો હું મુક્તજ છે.]

૪૪. અણુલિંગી—સ. (લિંગ ચિન્હ.) યાની, જીવન્મુક્ત. સમા. ૦ બહુ.

કળી—સ. (ક્લ્. કલ્ સમજવું.) જીવતિ, કોટી, કુંચી.

પોખે—(સ. પુષ્ ધા. ૦) પોપે, મદદ આપે. બળ પોખે = વધારે તેજ આપે.

યોગ—સ. (યુજ્ જોડવું ભે. ૩-ખટકશંખા ૬) ગ્રાણુવાયુનું ડુંધન કરી અત્ત કરણીની એકાગ્રતા કરવી અને પછી જીવાત્માનું ને પરમાત્માનું એકપણું કરવું તે; એમ કરવાનું જે રાજ્ય તે.

સાંખ્ય—સં. (સમ્યા-ઉપરથી ભે. ૩. ખટકશંખા-૫.)

વિદેહી-જ્ઞાનવડે જીવન્મુક્ત એવા પુરુષા જે જીવતિથી મુક્ત થયા તે મે અનુભવથી કહીજાવાની; એ કોટી મધમા ન જડે. એ વિષયપર જે મોટા શ્રેય જે યોગ અને સાંખ્ય તેજ એકબીજાને ખંડેછે. એ જીવતિ તો અનુભવી ગુરુપાસથીજ જડે-મુક્ત હોય તેજ મુક્ત કરીશકે, થરમામાં અદરખાર નથી-નતે પારદર્શક છે મારેજ તે આખરું તેજ વધારીશકે.

અર્થે દર્શાવે.

૪૫. કિલ્લિવધ—સ. = પાતક, દોષ, પાપ

મહિમાય—સં. (મા. મહત્ મોટું-ઉપરથી.) જય, પ્રતાપ.

મોટપ—(સ. મહત્ મોટું-ઉપરથી) મોટાપણું, મહિમા

સમર્થ—(સં. સ્પ્ ધા. ૦) તાદ કરવાથી, સભારવાથી.

[ભક્તિ-ચૈતન્યપ્રજ્ઞ સમયસચર રચલોછે તેની ભક્તિ-તે ઉત્પત્તિરિધિ-લયાદિકનો કરનાર છે એવું જ્ઞાન રાખવાનું એવા ઇશ્વરને કહી દેવાનો નથી, જ્ઞાની-મુક્ત માણસમા જે ચૈતન્ય રહેલુંછે તેજ ઇશ્વર-તેના રચળ દેહનો વિચાર ન કરવો, એનેજ અખો ખરી ભક્તિ કહેછે.]

૪૬. કર્તોધકો—સં. (કર્તા-કર્ત્ ૨-જય હોતુ-નો વર્ત. ૦) કર્તો છતાં, કર્તો છે તોપણ. [કર્તા, માહેનો-આવું સખડોનો પ્રધોન રીક કરેછે-વિભક્તિનું કે એવું બીજું પોતાનું કામ કરવાની સાથે વિશેષણનો ગુણ કંઈ રાખેછે]

લિંગ—સ. (લિન્ ૨મું, ચિન્હ કરવું.) જાતિભેદદર્શક સૂચા, જાતિ.

જળચર અર્ધા—સ. (યજ-સ્થલ; જે આકારમાં-જ આકાર; નર ૩૧૩)

(છપા ૪૬-૪૯.)

પાણીમાં રેનાર પ્રાણી, જોંવપર વસનાર પ્રાણી અને આકાશમાં ગમન કરનાર પ્રાણી-એ બધાનાં ઠરીરમાં-રૂયલો સમા ૦ ૫૦; જળચર,

હત્તી—સ (હ લઘલેવું) નાશ કરનાર. [ચળચર, ખેચર—સં.

હત્તી—સં. (ચુ ધાં) પોપણુ—પાળણુ કરનાર. [હસર ત્રણશક્તિએ જગતમાં બ્યાપીરયલોછે-હત્પત્ર કરનાર, પાળણુ કરનાર અને નાશ કરનાર] (૩-ખ) હસરને આનો ભણ્યો તેજ ખરો ભક્ત

૪૭ પૂજ્ય—સ. (પૂજ ધાં) પૂજવા-માન આપવા જોગ.

વચ્ચનેવચ્ચને—સ. (વચ્ ધાં) બોધ-ઉપદેશ આપીઆપીને

ટાળે દુખી = દુખ ટાળી સુખી કરે. [સ્થના ભણવાભેમ છે]

નરવેધે—સ. = માણસના આકારમાં.

બુગત—સ (યુક્તિ યુજ્ જોડવું) હિકમત, કરામત, તદખીર.

મર્મ—સ. (મર મરવું) કળ, કૂંચી, છૂપાભેદ-અજ્ઞાનના.

ગુણા-કરી = સત્વ રજ તમ એ ગુણો ચક્રી ન્યારો છતાં એ ગુણો ધારણુ-કરીને (સ. અગી + કૃ કનૂવકરવું) (૩) જલ્લ વિરોધાભાસ.

૪૮. પ્રતિમા—સં. (પ્રતિ સામે, મા માપવું) છબી, મૂર્તિ

ગુણુ—સ. (ગુણ ગુણવ, વધારવું) લાભ, ફાયદો

સેજ—સ. (સહજ.) કષક, યોડો, યોડોજ, નહોં, નહોંજ.

પિંક--સ (પિંહ એકડું કરવું) ધરીર, સ્થળદેહ.

વસ્ત—સ. (વસ્તુ વસ્ રેવું) ખરી ચીજ, સત્ત; તેમા રયલું ચેતન્ય-જ્ઞાન

હસ્તેહસ્ત—અભ્ય-સ. = હાથોહાથ, જાતોગત, હાજરાહજૂર.

(૧) બોલતી મૂર્તી = જ્ઞાની ગુરુ. (૨-ખ) જ્ઞાની ગુરુને સેવ્યાહોય તે તે તારી સેવા કમઆપે-તે તેને સેવેછે એના ચિન્હ પ્રત્યક્ષ જણાઈ આવે, અથવા તારે કેવી ભક્તિ કરવી તે તે કમચકે

૪૯. અખિલ જગત—સં (અખ. ચિલ બહુપરેલું) આખી ચટિ-દુનિયા.

સૌઉપલી--સ (સર્વોપરિ) સૌથી ચડિયાતી, શ્રેષ્ઠ.

કારણુ--અભ્ય-સ. = કેમકે ૨ બાબત

વિશેષ—સ (વિ+શિષ્ બહુ પાડી જતાવવું) એકાદ ગુણનેલીધે તે જાતની બીજી વસ્તુથી જુદાપડવું તે, ખાસગુણ, અધિકપણ ૨ વધારે.

હુ—સ. (અહમ્) હુપદ, અહમાત.

લેશ—સં (લિશ્. મરાડક) બિલકુલ, લગભગ
અલિ. અનુકંમ.

(છાંદા ૧૦—૫૨.)

૫૦. માહાત્મ્ય—સં. (મહત્ત્વ મોટું ઉપરથી.) મોટાઇ, મોટી પદવી—શક્તિ.

જ્ઞાતા—સં. (જ્ઞા નલ્લુલું.) જ્ઞાતી પુરુષ.

ધરે—(સં. ધૃ ધા.) રાખેછે, —માં હોયછે.

સેવક—સ. (સર્વ ધા.) સેવા કરનાર, ભજનાર.

સૂજ—સ. (સૂચન. સૂચ્છું.) સમજ, જ્ઞાન.

(૩) જડ ચેતન બેઉ ધર્મર, એમાંથી જેને બળિયે તેવો કાલ-જડ
ભજવાથી જડ વૈભવ એટલે સંસારમુખ અને સ્વનાદિકની પ્રાપ્તિ પણ
થાય, મોક્ષ તો નજ થાય-તે તો ચેતનમૂર્તી-જ્ઞાતીપુરુષો બાધ
લોધાથીજ થાય.

૫૧. લેવ—સં. (લેદ. ભિદ્ ભાંતવું.) મર્મ : યુક્તકામ, લાભ.

નિપત્તા—સં. (નિપ્પત્ત. -નિ : + પદ થવું-નો ભૂ. ૩૦) થયા-જગતને જણાય
તેવા, જોય પદ પામ્યા, મુક્ત થયા.

શુકદેવ—મ. (જે. ૦ ગર્ભમેયી -પ્રમા. ૦ અ. ૧૦-૧.)

જનકવિદેહી—સ. -મિથિલાનગરીના રાજા-સીતાના પાપ. [એ પૂર્ણજ્ઞાની
હતા. જે. ૦ ગિર. ૦ અ. ૩૩-૪૫. વિદેહ.]

દ્વિજે—સં. (દ્વિ જ, જ જ-મેલો-જનોહનો સરકાર એ જોને જનમ ગણાયછે.)
બ્રાહ્મણ-શુકદેવ. [દ્વિજ સજ્જામાં તે બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વૈશ્ય વણે આવે,
પણ ત્રિશેષાર્યે બ્રાહ્મણ]

કવજે—સ. (કવજ્ હાલવું, ફરકવું, કડવું) ધન. જ્ઞાતીની એક ધવજે-જ્ઞાતી-
એમાં ગ્રન્થ થયા. [ધવજ લશ્કરમાં મોખરે થાયછે અને સૌથી ઉચે ફરકેછે.]
(૨-૬) વ્યાસે શુકને સમજાવ્યા છતાં તે સંસારમાં ન આવ્યા ત્યારે વ્યાસે
કહ્યું કે એક આજ્ઞા મારી વારે પાળે, તે એ કે વારે ગમેત્યારે એકવાર
જનકનાં ફાંસ કરવાં. તેથી શુકદેવ એકવાર જનકપાસ ગયા તો જનકને
તેણે પૂર વેશવમા ભેલો, તેથી તેનાં જ્ઞાનવિષે શુકને રાકા પડેલી, પણ
પછી તેનાથી એના મનનું સમાધાન થયું. (૩-૫) મોટાઇ-મોટા વેશવ
કે કાક હોય તેપરથી મોટાઇ-જ્ઞાતીપણું જેવાનું નથી, જ્ઞાન કંઈ જુદીજ
રીત છે-જ્ઞાતી ન સમાનય.

૫૨ વરતતા—(સ જ્ઞ હોવું) રૂંતા, આચરતા, સંસારમાં ચાલતા.

અધિકતા—સ. (અધિક વધારે.) વધારે વાત, વિશેષ-ખીજમાં નહિ

જ્ઞાતા—સ. (જ્ઞા નલ્લુલું.) જ્ઞાતી, વાતજ્ઞાની. [એવો એક યુક્ત.

વૃત્તિ—સ. (વૃત્ત વળવું) મનનું વળણ, ધ્રુવ, મનની સ્થિતિ.

સ્વતંત્રર—સ. (સ્તંત્ર. સ્વ ચેતાપર, તત્ત્વ આધાર રાખવો.) સંસારી
ભોગસાથે વળગણુસિવાધની, કળની ધ્રુવરહિત, નિરપ્રક, નિષ્કામ
સ્વતંત્રર રતિ=નિષ્કામશક્તિ,

(છપ્પા પર—૫૫)

હરિભાવ—સ. (મૂઘવું) ઇશ્વરપર પ્રીતિ. ૨. અહાની મૂળ પ્રકૃતિ; ઇશ્વરનું
નાવ—ન.—સ. સ્ત્રી. (નૌ) હોડી, વાણુ. [શુદ્ધસ્વરૂપ.

સંસારપર આસક્તિ ન રાખી કોઈ નિષ્કામભક્તિ કરે—ફળની ઇચ્છા ન
રાખી બ્યાન ધરે તેને ઇશ્વરના શુદ્ધસ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય

અલ૦ (૩) ઉપમા

૫૩. નવની = નવધા—નવ પ્રકારની ભક્તિ કરવાની [નવધા ભક્તિ તે આ -

શ્રવણ કીર્તનં વિળ્લો : સ્મરણ પાદસેવન ।

અર્ચન વદન દાસ્ય સહ્યમાત્મનિવેદનમ્ ॥]

કાસદ્ય—જ = અડચણ, નડતર; પીડા, માયાકૃટ

રજે—સ્ત્રી.—સ. ન (રજસ્.) લેલમાન, લગારપણુ

પંચ—સ. = પાંચ માણસ; દુનિયાના લોકો, સઘળા સાધારણુ લોક

વિરલા—સ. = ધણુમા કોઈકજ, કોઈજ અસાધારણુ પુરુષ.

એકારી ભક્તિ બધી રીતનું જપતપાદિ ધર્મપાળણુ કરી યાકે ત્યારે
માણસ આત્મબુદ્ધિથી વિચાર કરેછે, અને કોઈ જ્ઞાની ગુરુથી ઉપદેશ
પામી નવધાભક્તિની માયાકૃટમાથી મૂઝે દુનિયાના બીજા લોકોનો
દાખલો લઈ બધાજ જડની ભક્તિમા અવગ્રાયા કરે, કોઈકજ વિરલા એ
ભક્તિ કોરે મૂઝી જ્ઞાનથી મુક્ત થાય [એકારી ભક્તિ તે કઈ ?]

૫૪. અંશ—સ. (અંશ જ્ઞાન કરવા) ભાગ, વિભાગ, કળા

સોળેઅંશ = પૂર્ણરૂપે, પૂરેપૂરા શુદ્ધસ્વરૂપે [ચંદ્રની સોળ કળાપરથી હરો]

દાવાનળી—સ. (દાવ જાલ, બનલ અગ્નિ) વનમાં લાગેલો અગ્નિ.

દવ; અગ્નિ સમા૦ સ૦ [દાવ બુદ્ધિયા વગરપ્રયોજનનું છે, જો૦ સામ૦

સ્વે—સ. (સ્વયમ્) જાતે. [૪૫ તરુવદ્]

જ્ઞાનીપુરુષના અંત કરણુમા ઇશ્વર ચેતાને શુદ્ધસ્વરૂપે પ્રકાશીરયલોછે,
કારણુ કે જ્ઞાની જે ઉપદેશ આપે તે ઇશ્વરવિના બીજા કોઈના બાલ નજ
હોય. અગ્નિધકી દીવો અને દીવો તે અગ્નિજ, એ ન્યાયે ઇશ્વરમાથી
ઉપજેલાં માણસ—વિશેષે જ્ઞાનીપુરુષ તે જાતે ઇશ્વરજ, જેમા કોઈને શક

અલ૦ ઉપમા.

[૪૫ તરુવદ્ છેજ નહિ]

૫૫ પ્રીછવાકાજ—સ (પરિચયન—કાર્ય પરિ + વિ ધા૦) જાણવાને, સમજ—

નવધાભક્તિ—(જો૦ ૫૩—નવની) [વાને, ઓળખવાને

સાજ = સાધવ; લોક; ઢોંગ. (સ. સજ્ઞા શાશ્વતાર પા, *સાજ સામાન્ય
વાળુ વગેરે) [આ શબ્દ વાપરી બેડી મળખ કીધી છે]

(છપા ૫૫-૫૮.)

આદર—સં. (આ + દ માન આપવું.) સન્માન. આદર કરતાં = ખેત રાખી
જોતામાં—અવ્ય. = સેજ જોવાથી, સેજમાં, થોડી મિનતે. [જોળતા
શોધાસાથ = શોધવાનું. (સં. શોધન-ક્રુષ્ ષોઙ્યું કરવું.)

અલં ઉપમા.

[અલં ૩૫૬.

૫૬. હુરિમણિ—સં. = ઇશ્વર એજ ઠાક મણિ-મહા મૃધી વસ્તુ. સમા. કર્મ.
અમૂલ્ય—મં. = જેની કિંમત યદ ન રહે એવો. સમા. બહુ.
કર્મ—સ. = કર્મસંબધી કામ કરવાં તે. [જો. ગિરં અં ૩૩-૩. નિય કર્મં]
કણકા—સં. = (કણિકા. કણ સહ્યાવું.) રજ, કંકડી.

તેવશ લાગ્યો = તેની ખતમાં પડીને.

અદ્યપ્રાપ્તિ—સં (પ્ર + આપ્ એળવવું.) સેજ લાભ, જૂજ ફાયદો. સમા. કર્મ.
મહા મૃધી વસ્તુ ઇશ્વર પોતાની પાસે છતાં દૂર જાણી તેને પામવાની
ઇચ્છાથી મિથ્યા શ્રમમાં પડે છે અને જપતપાત્ર સાધનથી ઇશ્વર મળે એમ
જાણી તેમાં મથે છે, અને એમ જૂજ-નજીવ ફાયદાના શોભમાં પડી
ઇશ્વર પાસે છે તેને જાણખતો નથી.

અલં ૩૫૬.

[(૩-૪) અદ્ય પ્રાપ્તિ ને અતિ આચાર્ય-એ પાઠપ્રમાણે—પણ તેમ
કરવામાં ફાયદો જૂજ અને શ્રમ થયો.]

૫૭. અંતરથો—અવ્ય. સં. (અંતરતઃ) અંદરથી, અંતઃકરણમાં.
ગળે—(સં. ગલ્ ધા.) પિગળે, જોગળે, એકરસ થાય; હુંપડ-માયાથી
ચૂકાઇ બહાર પ થાય.

જનક અદ્યાંગ—સ. = સૂર્યવંશી રાજા જનક. (જો. ૫૧.)

હુરિકૃપાહરતણીસું—સં. (હસ્તિની. - સું-સહ ?) ઇશ્વરકૃપાથી હાથણી-
સાથે. , સમા. કર્મ. અલં ૩૫૬.

દોળે = રેડે-માયાપર.

કળશ—સ. (કલ્ રાખવું.) ધાતુનું જોળ વાસણ, ધડો.

(૩) ઇશ્વરકૃપાથી હાથણીની સાથે કામ છે-તેની જરૂર છે, તે હોય ત
અચળપદ-મોક્ષ મળે. [પૂર્વે એવો સિવાજ દરો કે કાક માદીને માટે હકકા
રાજ ન હોય તો દહેરો પીટાવી લેકોને એકા કરે, પણ એક હાથણી
સુંડમાં પાણીએ ભરેલો ધડો આવે. મળેલા લેકામાથી જેની ઉપર જે
હાથણી ધડો દોળે તેને અમિચેક કરી માદીપર બેસાડે]

૫૮. પરિક્ષિત રાજ્યન—(જો. પ્રેમા. અં ૨૦-૧૫, ૧.)

(છપા ૫૮-૬૨)

ભર્મ—સં. (બ્રમ. બ્રમ્ ભટકણ) ખોટો તર્ક, અગ્નન

ગુરુ—(જે. ગર્ભલેખી-પ્રેમા. અ. ૨૦-૧, ૧૫)

મયા—સ. (માયા.) કૃપા

૫૯ સુમન્યાસાથ = સમનવાનુ, સુમન્યુનુ

આથ—સી સ. (અર્થ પુ) પંસો, પૂછ, સમઢ

કૃપારૂપણી આથ = કૃપારની કૃપારૂપી પૂછ જલ. ૩૫૬

દેહંયાપાર—સં. (વિ + આ + ષ્ટગુણુ / તરીરસબધીવેવાર-કામ-ખટપટ

[(૨-ખ) ન ટળે—એ પૂર્વાપર સમઢ રાખે છે જેમ ઉપર ધરની અદર
કેવાય અને ધરથી ખાર પણ]

૬૦ વણસુમળે—સ. = સસાર એક મિથ્યા ભાસ છે એવો નિશ્ચય નથી થયો
ત્યાલગી [સમા. બહુ.]

સબળો—સ (બલ જોર) જોરાવર; કુ ખનો દેણ, બધનમા નાખનાર.

સમૂળો—સં. = મૂળસહિત, તદ્દન, બિનકુલ સમા. બહુ.

વાધે—(સ. રૂઢ ધા.) વધે, સબળ થતોમય, સાચો છે એમ ભાસતુળય.

ગ્રેત—સ (પ્ર આમળ, ખાર, ફત-ફ જણ નો જૂ. ૬૦) મુડક; જૂતપિશાય

કુશળે—સ. = સુખે, સુખરૂપ, બિનહરકત [વગેરે.

(૩) જલ. દટાત

૬૧. સંસારી રસ—સ (રસ લેજત પડવા) સમારી વૈભવથી મળતી લેજત,
કસ = જોર, બળ; મઝા [માયાની મધલાળ

અંગે અકલે હીણો = તરીરે કુર્બજ, અને બુદ્ધિનો ટોઠ (સ. હીન-જા

કારણ સરે = કામ થાય, ઉગરે, બઝે [તજુ-નો જૂ. ૬૦)

૬૨ ભોગ—સ. (મુજ લેજત લેવા) સુખનો લાવો ભોગ તથા સસાર = સસારી
વૈભવની લેજત [રચના ધીટ છે ૨ વિધયના સમુદાય ?]

જીર્ણ—સ (જિં ધા. નો જૂ. ૬૦) જૂના, કેટલીક મુદત ભોગવેલા

આહાર—સ. (આ + હ ધા.) ખોરાક પજા આ. પચપડીગયા, બધારણુ

યષગ્યુ—ભાવરાજેટલુ હોય તો લેજત નહિ આપે—વધારે જોષઝે.

ભવની વ્યાધ્ય—સ (વ્યાધિ પુ) સસાર એજ કાષ્ટ રોગ જલ. ૩૫૬.

[જે. શામ. પુ. લોભનો અગ્નિ]

ખસ—સી સ પુ—(સપ્ દેસન કરવું) ખરજ, ધવડે!

જલ. ઉપમા

(છપા ૬૩-૬૫.)

૬૩. આતમતત્ત્વવિચાર—સં. (આત્મ) આત્મા મૂળ સ્તી વસ્તુ છે એનો વિચાર.

છેક—પુ = છેહ, અર્થ, છેડા, પાર.

વિચાર—સં. = તત્ત્વવિચાર, જ્ઞાન.

[(૨-૩) સારાંશનાં કર્મની બાદબાકી થતી નથી—અન્યોનાં ફળ અક્રેડથી નિરાશાં રહી કર્મોને તે સોંપવામાં પડેછે, મોક્ષ તો જ્ઞાનથી અભિવડે સપનાં કર્મ બળીભય ત્યારેજ.]

અલં ઉપમા—છપા ૬૨ સાથે.

૬૪. નભ—સં. = આકાશ, જેમાં કંઈ નહિ તે, પોલાણ, પોઠળી

સ્વભાવે—સ. (સ્વ પોતાનો, માવ પ્રકૃતિ—મૂ થવું) તેમાં એવો યુથળ રૂપલોછે તેથી સમાન કર્મ. [જિજ્ઞાસુ યાવ.

ઉલસે—(સ. ડાહ્ય-લ+લ્+પૂરીનિકળવું) ઉભરાય, સૂરી આવે, એકાએક

ભામે—(અ.) વિસ્તાર પામી—ઓતરફ ફેલાઈ ચોભીરૂંછે.

હિમ—સં. = ખરફ.

અદ્યક્ષ—સ. (અદ્યક્ષ) અચરતી પમાડે—નહિ સંમગ્ન્ય એવીરીતે.

અજ્ઞાન—સં. (જ્ઞા ભણવું.) મૂર્ખાઈ, જગત સત્ય છે એમ માનવું તે.

પુષ્પ—સ. (પુષ્પ પોષવું—નો જૂનું ૬૦) જાડું, ધાડું, રિયર.

પાલવ—સ. (પલ્લવ.) છૂટી છૂટી—વિખરાતી ચીજો—ઝરણો ?

ગંગા—સં. (ગમ્ જવું વેવું) નદી.

સાધન—સં. (સાધ્ દેવ પારપાડવા.) ઉપાય—અંસારઉપાધિ ટાળવાને.

પોતાની મૂળ પ્રકૃતિથીજ આકાશ એકાએક ઉત્પન્ન થઈ આવેછે અને અદ્યક્ષરીતે ફેલાઈ ચોભીરૂંછે—એમ પર્વતપર બરફ. પણ તે આકાશ અજ્ઞાનનાં કારણથી ધાડું થઈભયછે—તેમાં કંઈક આકાશો બાસીઆવેછે, એમ ચોમાસાવના વખતે વરસાદ પડેછે; પણ એ ભાસ એકબીજાસાથે મળી સંસારથી પ્રવાદ ગાતવામાંડેછે, એમ ઝરણો સપનાં મળી મોટી નદીરૂપે વહેછે. પણ એ બધો મિથ્યા ભાસ છે, એને યજ્ઞવાને ઉપાય તે કું કું બતાવું ? વિચારીને એણે તો એ દષ્ટાંત રહેતું છે. અલં ઉપમા અને દર્શન. [૧-અ. એમ દેમપર્વત અદ્યક્ષ = એમ પેરુપર્વત અદ્યક્ષ ઝળગીડેછે,—અથવા આકાશમાં સંધ્યાભાવે સૂર્યનાં તેજથી એમ સુમેરી રમીને પાડ થઈ આવેછે. (૩-૬) નાથ પાલો નવા તથ વહે. નથ પાલો = પર્વતપરનું બરફ પિચળીને ? પાલો ?]

૬૫. નિરાધાર—સં. (આ + ય દેશ આપવો.) કારણરૂપ સદ્ધાવતાવિનાશું, જેનું કારણ નહિ એવું, એનીમેલે જિજ્ઞાસુપણું. સમાન બદલ.

(છપા ૧૫-૬૭.)

નાટક—સ. (નદ્ એલ કરવો) વેપ ધરીને એલ કરવો તે ; એલ.

અટપટું=અંચવણબરેલું, ન સમગ્રવ એવું, વિચિત્ર.

સ્વતઃસિદ્ધ—સ. (સ્વતઃ પોતાથી, સિદ્ધ તેવાર થયલું—સિધ્ પારખાડવું—નો
જૂ. ૬૦) પોતાનીમેળેજ—સહજ ઉભુંચયલું. સમા. ૫૦ ; કર્મ.

સામટું—સ. (સમટિ એકટું.) એકદમ—એકીવેળા સધળું.

ઉત્પત્તિસ્થિતિસય—સ. (ઉત્+પદ્ધા. ૦, સ્થા રેવું ; સ્ત્રી પીમળીજવું.)
પેદાયલું, કે ઘણીસાર નિયમસહિત રેવું અને આખરે સમૂળું
સમાપ્તજવું તે. સમા. ૬૬.

સહજે—અવ્ય. ૦ સ. (સહ સામે, જ પેદા થયલું) એનીમેળેજ.

આલુબળય=અખંડ—નિરંતર આત્યાકરેછે. [ઉપદેશક.

આચાર્ય—સ. (આ+ચર્ નીમ પાળવો, હદમા રેવું—પ્રે. ૦ જોડે.) યુરુ,

કંઠધો—(સ કુર્ધારણ કરવી) અટકળ—અનુમાન કરી કાઝો, ધાર્યા.

માની—(સ. મન્ધારણ) સાચી ગણીલીધી.

(૧) અલ. ૩૫૬

૬૬. દર્શનલેઠ—સ. (જે. ૩) જૂદા જૂદાં—એકકથી વિરુદ્ધ દર્શનો—શાસ્ત્રો.

દાવામત=ખરાકરી માનીલીધેલા એકકથી વિરુદ્ધ ધર્મમાર્ગો. (દાવા—

અ. = હક, મત—સ. મન્ધારણ—નો. જૂ. ૬૦.)

ગઠ = પાડપર કિસ્તો, ગ્લણુની જગા. ૨ પથ, વાડો.

હુંદીરયા=હુરકીરયા ; ખડાસ—ફલાત ખારતા ફરે છે. (સ ઉઘ્મા ખરમા ૧)

પામ્યા—(સ. પ્ર+આપ્ ધા. ૦) મેળવ્યું—ખરુ તત્વગાન, ઇશ્વરને મળ્યા.

વહીમયા=રખડીમુઆ, અવળે રસને ચૂંચા

દ્વૈતાદ્વૈત—સ. (દ્વિ. ૦) દ્વૈત=ઇશ્વર અને જમત જૂદાં એવું મત ; અદ્વૈત=

આત્મા ને બ્રહ્મ—પરમાત્મા, જીવ ને ઇશ્વર એ બે જૂદા નથી પણ એકજ
છે એવું મત. દ્વૈતાદ્વૈત=આ દ્વૈત ને આ અદ્વૈત એવું ; અથવા—અદ્વૈતનું

૬૭. આપેઆપ—પોતેજ, એક ઇશ્વરજ જાતે. [દ્વૈતરૂપે બાસવું તે.

આરોપણ—સ. (આ+રૂપ્ પ્રે. ૦ જોડે આરોપન વ્યક્તવું, ઉપર મૂકવું) કષ્ટ
યુષ્ કે વસ્તુ નહિ છતાં છે અપી—ખોટી કલ્પના કરવી તે.

ધાપ—સ. (સ્થાપન. સ્થા પ્રે. ૦ જોડે સ્થાપન વ્યક્તવું.) ચોક્કસવું તે, મૂકવું તે,

લાયુપાડવું તે. ૧. જૂલાવો, ગ્લણવ. આરોપણધાપ=અસત્ય કલ્પના
કરવી તે. ૨. અસત્ય કલ્પનારૂપી જૂલાવો. સમા. ૩૬.

(અખ્યા ૬૭-૭૦.)

સમી—સં. (સન.) સીધી, પ્રાધરી, ખરી.

અસાધ્ય—સં. (સાપ્ વચકરુ.) ટળવું કઠણુ. સમાં ૦ ન૫૦

(૧) જે કંઈ બાસેછે તે એક ઇશ્વરજી બને, તેસિનાય બીજું કંઈ છે એવું પ્રાર્થુ એ ખોટી કલ્પના છે—એ તો ઇશ્વર જે નિર્ગુણ છે તેને વિષે ગુણની કલ્પના કરવાસરખું છે. [(૩) અખ્યા અર્થે મત માયાવલો, દેવ અધ્યાસ સૌને છે ધણે—એ પાઠ લેતાં-દેવનો ખોટો બાસ બધાને છે;

૬૮. ધટ—સં. (પદ્ ધટું.) સરીર; અંતઃકરણુ. [અધ્યાસ = ખોટો બાસ.]

કાળી—સ. (કલ્ ગણુનો કરવી.) જેથી મોત-નાશ થાય—આત્મસ્વરૂપ શુભાય એવું કંઈ; માયા.

જ્યાં જ્યાં મત પડવાં એ મૂર્ખાઈ-વિદ્વાન માણસો નિષ્પક્ષપાતપણે અને વિવેકબુદ્ધિને અનુસરી વિચાર કરે તો બધા એકજ રહેતે ઉઠે. [સાત એ પૂર્ણઅખ્યા છે.] (૧-૩) જેના ઉપર ઇશ્વરની કૃપા થાય તેને કાંઈ સાધન કે પ્રમેદી જરૂર નથી, ઇશ્વરપ્રાપ્તિને અર્થે ખરું સાધન તત્ત્વજ્ઞાન, તે સિવાયનાં બીજા સાધન તો માયા છે—જનન વધે પણ મટે કે પટે

૬૯. તપસ્વ્યા—સં. (તપસ્વ્યા.) ઇશ્વરપ્રાપ્તિને અર્થે દેહકંટ કરવાં તે. [નદી.

કાળને સાથ = માયાનાં કામ, માયાનું અગ-(૨-૫)

બ્યાકરણુ—સં. (વિ વિશેષ, આ હલ બનાવેછે, કુ કરું.) સામ્યનું અધ્યયન.

સામાધિ—સં. (સમ્ સાથે, આ + યા મુક્યુ.) યોગનું આહનું અગ-પ્રાણુ વાયુને ચઢાવી બ્રહ્માંડમાં સ્થિર રાખવો તે. (બિં ૪૪, યોગ.)

અસંગ—સં. (સન્ વળનારું.) વિજોગ; સંસારચક્રી વિચંકિત, ત્યાગીપણું.

માયાનું અંગ—સ. = માયાનું સ્વરૂપ કામો. [તમા ૦ ન૫૦

અણુલિંગીપદ—સ. (લિંગ ચિન્હ, પદ જનું) ચાનીની પદવી-રિયતિ-રીત.

અનુપ—સ. (અન્ય. ઉપમા, બાજબરી, ઉપ પાસપાસે મા માપું.) જેની બરાબરી કાંઈ નહિ કરીતકે એવું, ઉત્તમ. સમા ૦ બહુ.

ધ્યે—સ. (ધ્યેય. જો ધ્યાન ધરું) જેનું ધ્યાન ધરવાનું તે, ઇશ્વર.

ધ્યાતા—મં. (ધ્યે ધા.) ધ્યાન કરનાર.

રૂપ—સ. (રૂપ્ ભેડું.) આકાર, જૂઠા જૂઠા આકાર, બેદાબેદ, દેતબાધ.

૭૦. પૂરુષ—અનુસાર—સ. (પૂર્વત્ત્વમર્મ—અનુ પાછળ, સ જનું.) આમલે જન્મે કરેલાં કર્મોપ્રભાવે-કર્મનાં ફળરૂપે. સમા ૦ પૂર્વજન્મ-કર્મ ૦; -કર્મ-ગતિ; -અનુસાર-દિ. ૦ કે ૧૦

ઉત્તમમધ્યમ—સં. = ઊંચાનીચા, તારામાધ.

• • બોગ સંસાર—સ. = સંસારના પેશવ—મુખ. ૨ વિવચના સમૂહ !

(છપ્પા ૭૦-૭૨.)

હુંમમતા—સ. (અહમમતા-ત્વ) હું ને મારું એણે; અથવા-હુપણના અભિમાને. સમા૦ ૬૬. અથવા કર્મ૦.

ત્રિવિધકર્મ—સ. (વિધિ રીત; વિ + ધા કરવું. ૨. વિ નૂદાં, ધા મૂકવું.) ત્રણ જાતનાં કર્મ—કાર્મિક = સરીરસંબધી, વાયિક = વાણીસંબધી, માનસિક = મનસંબધી. સમા૦ કર્મ૦, ત્રિવિધ-અહુ૦.

પ્રાય—અન્ય૦-સં. (પ્રાય:) મુખ્યત્વે કરીને, મૂળે.

અભાવ—સ. (મૂ હોવું.) નાસ્તિત્વ, ન હોવું તે. સમા૦ નય૦

(૩) પણ જ્યાં દ્વેતજ છે નહિ તેા પૂર્વજન્મ જ્ઞાનો, અને તે કર્મપ્રમાણે મુખ્યદુઃખ મળે એ વિચાર ક્યાંથી? અલં૦ પૃથ્થા.

૭૧. તરંગાબુદ્ધુદ્ધા—સ. (તૃ ઓળખવું) મોજા અને પરપોટા. સમા૦ ૬૬. અળે—(સ. વલ્લ જવું) ચાપ, ઉડે. [અથવા તૃ૦

વિકાર—સ. (વિ ઉલટું, જુદી રીતવું, કું કાવું) ફેરફાર, બદલાવું તે

મહાંત—સ. (મહત્.) મોટો.

તારક—સ. (તૃ ઓળખવું.) તારનાર; યાત્રી.

ભૂમંડ—સ. (મંડલ.) પૃથ્વીપર, સસારમાં, જગતમાં.

આકાશી ચદ્ર છે તે જળના આવતો નથી-જળમા જાસે તે તેના પ્રતિબિમ્બ; પવનથી પાણીમા મોજા આવે ને પરપોટા થાય, પણ મૂળ વસ્તુ પાણી કંઈ બદલાતું નથી, અને એમ પાણી હાલવાથી ચદ્ર હાલતો અને પછે પ્રતિબિમ્બે જણાવે, પણ મૂળ ચદ્ર તો આકાશમા જેમનોતેમ સ્થિર છે, એ રીતે પરમાત્મા મરીરમા રહેલા છે એવું જ્ઞાન થયું તે જગતમાં મોટો જ્ઞાની માયાવશી મુક્ત છે-પોતે મુક્ત જીમને ઉપદેશ કરી તારનાર.

અલં૦ દર્શાવત્યાયે ઉપમા.

૭૨. ભૂર = હે શૂરા-કાયા-યાત્રી પુરુષ. [દાસી અને તિરસ્કારમા]

પ્રાકૃત—સં. (પ્રકૃતિ મૂળ-સર્જન) સર્જીત નહિ તે. [જુનરાત્રી, મરેડી, બંમાળી, હિંદી-એ હાલની પ્રાકૃત ભાષા છે. સૌરાસેની, માગધી; પેઠાચી, અને વળી એક અપભ્રંશ એ નામ ની જૂની પ્રાકૃત ભાષા હતી]

બાવન = બાવન અક્ષર. (લક્ષણ.)

વિસ્તાર—સ. (વિ + સ્તૃ ધા.) પસારો, ફેલાવો, રચના.

ત્રેપનમે = બાવન અક્ષરસિવાયનો-બાવન અક્ષરથી-બાદાથી જે વર્ણો-સહતો નથી તે, પરમાત્મા; ખરો યાત્રી.

(૭૫મા ૭૨—૭૪.)

(૧) જાણની રીત ખ્યાલ ? જેમાં જ્ઞાન ક્યેવું તે જાણ—અને જેને જ્ઞાન થયું તે જ્ઞાની ; દુ શૂરો દુ શૂરો એમ કાંઈ બધાકરે તેમાં છું વળું ? યુધે

૭૩. કાઠક—સ. (વાજ પ્રકાશવ.) લાકડું. [ચડી છતે તે શૂરો.

વેાણે—સ. (વિહાન.) વિનાનો ; વના, વગર.

નાવે = ન આવે.

અર્થ—સ. = કામમાં.

કામ—હિ = મરચ, પેસા, રૂપિયા.

લાકડાનો બારો બાથેલોહોય તે છારેથી લાકડા ખપ આવે ; કાંઈ વેપારી પોતાનો પેસો પેટીમાં મૂકીકાંઈ આપડે ચડાવ્યાકરે તેમાં છું વળું ? તે બાર કાંઈ લોકોને ધીરે તોજ બ્યાન પામે ; એમ સરકૂતમાં જ્ઞાન ક્યેલું હોય તે પ્રાકૃતની સહાયતાથી સમભય.

અલ ૦ ૭૫મા—દર્શન.

૭૪. કરમ્ = શોક, દુઃખ. [કરમથી ઉલટું બતાવવા કરમ લખ્યુંહયે-ઉલટું કે નહતું બતાવવાને ક, ક-વગેરે આમળ વમેશયછે એવા વિચારથી.]

અનુભવ—સં. (અનુ પાછળ, મૂ થતું) અભ્યાસ-અવલોકન-કાર્યથી જે જ્ઞાન મેળવેલું તે અથવા જે નહીં કયુંહોય તે. ૨. ખરુ તત્ત્વજ્ઞાન.

આકાશઉકર—સ. = આકાશનું પોલાણ.

દશદિશા—સ. = ચાર મુખ્ય દિશા ચાર ખૂણા અને આકાશપાતાળ.

આણુ—સ. (આજ્ઞા.) હુકમ.

જ્ઞાનગમન—સ. = પ્રવેશજ્ઞાનરૂપી ગમન-પ્રેરણા, સમા ૦ કર્મ ૦ અલ ૦ રૂપક.

દેશકાળ—મ. (વિશ્વજવાણું ; જલ્ અણુવુ ; જગ્યા તથા વખતના વિભાગ.

અણુજાણ્યાં—સ. (અજ્ઞાત.) અજ્ઞાનથી—ખરી વાત નહિ જાણવાને—લીધે ઉત્પન્ન થયલાં. સમા ૦ નય ૦ [કલ્પના.

આળ = તોહોમત, આરોપ ; નહિ હવાનું હલુ કરીએતાડતું તે, ખોટી

અનુભવથી એવાં-અથવા ખરા તત્ત્વજ્ઞાનની બાબતમાં દરખરોડ, મુખદુઃખ, હાનિરૂઢિ, કંઈ વસ્તુવ : ઉભ નહિ. માત્ર પરસ્પર સખપે એમ કેવાય આકાશનાં પોલાણમાં કંઈ અવેશ કે જાન નથી, પણ પરસ્પર સંબંધે ઉત્તર દક્ષિણ વગેરે દિશાઓ કેવાયછે. દરખ કે ચોક્ક-જે વેળા જે આવે તે અનુભવનું, તેથી મનમાં વર્જર થયુંદેવો નહો ; કારણ કે દરખ ચોક્ક ઇ ૦ નામો અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થયલાંછે, જ્ઞાનરૂપી પોલાણમાં તે

(૭૫૫ ૭૪—૭૭.)

એમાંનું કશું નથી—ત્યાં તો સર્વત્ર સર્વદા જ્ઞાનમય બ્રહ્મ ભરપૂર રૂપેલો, તે કદિયે ક્યારેપણ વિકાર પામતો નથી.

અલં દર્શાત.

[સ્ત્રી, પતિવ્રતા, સમાં બહું

૭૫. એકમની—સ. = એકજ પુરુષ-પોતાના પતિપરજ જેનું મન એવી સાધવી—મં. (સાધ્વી. સારૂ હેતુ પારપાડવા) પતિવ્રતા સ્ત્રી.

વાર—સ. (વારિ) પાણી. ઉરાડે વાર = પાણી વરોળે, ફાંફાં મારે, મથે.

સિદ્ધિયક્ષી જ્ઞાનની મહત્તા છે એમ ન સમજવું જ્ઞાનીમાં એ રચાભાવિક છે કે સિદ્ધિનું ડકાણું તેને ન ગમે; કારણ કે સિદ્ધિ તો ઉલટી મોક્ષમાં અતરાય ધણપડે છે—એ માયાનો ભાગ છે અને જ્ઞાની પુરુષ માયાથી લોભાયનું નહિ [સેજ = લગારપણ—આ અર્થે લેતાં ભાવ સરળ છે.]

૭૬. અષ્ટમાસિદ્ધિ—(જ્ઞે ૩૬.) સમાં દ્વિય.

લખે—(સં. લક્ષ્ વાખું ૨. લિખ્ લખવું) ગણેછે. ૨. કહેછે.

લોકપતિ—સ. (લોક જ્ઞેવું, વા રક્ષવું.) રાજા, મોટી સંસારી માયિક પદવી.

૨. આઠ દિવાના આઠ રક્ષક દેવ—સુરજ, ચંદ્ર, અગ્નિ, પવન, ઈંદ્ર, યમ, વરુણ અને કુબેર.

અનુભવ—સ. (જન પાછળ, મૂં થવું) યાંની પુરુષ. (લક્ષણા.)

દુશ્વરમાં આઠ મહાસિદ્ધિ રચી છે તેનેજ વેદ માયા કરીને ગણેછે અને એજ સિદ્ધિના કારણથી પૂર્ણબ્રહ્મને સંસારરૂપે અવતરવું પડેછે, તો એ દુશ્વરને અતિ ત્રીણા અથ જીવ તે એ સિદ્ધિની સ્થાપનાથીજ પાછો પોતાને મૂળસ્વરૂપે કેમ થાય? એ સિદ્ધિએવડે લોકપતિની પદવી પ્રાપ્ત થાય, પણ તે કંઈ જ્ઞાનીની તોલે નહિ આવે—લોકપતિ થઈને પણ આખર પુરુષ ક્ષયમથેથી પાછા પડવું, મોક્ષ તો નહીંજ. [(૩—ખ) લોક પતીને તે સિદ્ધ્યવડે—આ પાઠ પ્રમાણે—હા, એ સિદ્ધિ પામ્યાથી લોકમાં તો મહત્તા મળે—લોકાને તો એવી પતીજ પડે કે એ જ્ઞાની—મુક્ત છે, પણ ઇં

અલં (૨) પૃચ્છા.

[પતીજ ક્રિયાપદ પ્રમાણે વખતાય?]

૭૭. અહુરોગ—સ. (જન્ માદા પડવું) અહપદ—હુપદ એજ કોઈ રોગ. સમાં કર્મં. અલં ૩૫૬. [સંનેપાત.

ભ્રમ—સ. (ભ્રમ્ ભટકવું.) મન ભમવું તે; મનને ભભાવનાર ચીજ—

સિદ્ધિરૂપી ભ્રમ = આ ટમહાસિદ્ધિ એજ ભભાવનાર. અલં ૩૫૬

વ્યસને—સ. (વ્ય ખાસ, અજ હેણ) કેદની આદત—ટેવ વ્યસને લાગ્યો—કેદ-

માદક—સ. (મદ અંકા થવું—પ્રેં ભેદ.) કેદી ચીજ. [ની આદતમાં પડી,

લખે—(સ. મદ્ ધાં) ખાવ.

(૭૫૫ ૭૭ ૭૬)

માપ—(સ મુદ્ધા) મોઢ પામજે, માટી મણીવેને.

જે દુષ્કર્મના કારણથી શિવ મટી દવ થતુપડ્યુ તે તો ઉભ, અને વધી તેની સોરે સિદ્ધિથી ભાગ્યનારી વસ્તુ મળી એટલે પછી ૫૭૩ થી—
રોનીને સનેપાત થયા એટલે તે સારો થવો હોદ્દલો. કાઠ માણસની અકલ ચગીદોય, તેમા વચી કેક કરે એટલે પ્રેરો ભમે સિદ્ધિ વને મોટી લાગેછે, કારણ કે તે દુષ્કર્મને લીધે ભમેડોછે, માટે દુષ્કર્મને ટાળયો તો સિદ્ધિના મોઢ આપોઆપ ટાળેરો દુષ્કર્મના કારણથીજ સિદ્ધિ વાલી લાગેછે અને સિદ્ધિ અલભ દટાત-ઉપમા [દુષ્કર્મને વધારેછે]

૭૮ પોતા—(એ ૧)

પોતા = દુષ્કર્મ પરનાર

વહા—(સ મુદ્ધા) લખ્યાયા, હઠગાર મયા બેઠવા, વહવા, ખરે રસેથી બચ્યા, પોતાનુ મૂળસ્વરૂપ છેક બૂલ્યા [મમા ૬૬]

કલવિકલ્પ—મ (કો ખરીદવું, લગ્નની વચ્ચે) ખરીદી અને વેચાણ

વૃદ્ધિઆદ—ધ = વધારોપટાડો, નફોટોટો સમા ૬૬

મૂળસ્વરૂપે ન રેતા બધવા મૂળસ્વરૂપ ન સમજતા દુષ્કર્મ થયું એટલે માયાના વેમા પડ્યો, અને સિદ્ધિઆદિક કંઈ ની નીતની કે સંસારી વિષયભોગનેથી નીચી નીતની વસ્તુપર આસક્તિનેલીધે બેઠ્યા—પોતાનુ મૂળસ્વરૂપ છેક વિસર્જી ને ફરી ટેકાણે ન આળ્યો. કારણ કે માયા એ ખોટી કલ્પના તેથી બેના કામનો ઉડોજ નહિ જે મૂળનું નથી પણ ઉપપન્ન થયુ તેને તે મૂળવસ્તુ માનેછે અથવા જે કંઈ પેદાપાય તેને કારણની જરૂર, અને તેમા વધપટ હોય મૂળવસ્તુમા તેમ ન થાય, વેપારજ ન કરે તો નફોટોટો ક્યાથી ? અલભ દટાત [(૩) અખા ઉપનુ ન માને આવ, કલવિકલ્પવિના શી માધ્ય એ પાઠ લેતા ઉપર બતાવેલો એ પદનો પેલો અર્થ થાય.]

૭૯ પ્રપંચ—સ (પ્ર આમળ વચ્ચે ફેલાવતુ) મિથ્યાનાટક ખોટો ભાસ, માયાનો પ્રીછીજેયો = તપાસ કરતા માવમપડ્યો, ઓળખીલીધો [પસારો]

વરો— = ખરચ, ઘટાડો

જ્યાંયું = જ્યાંથી, જોમાંથી

જાતું—(સ જન્ જા) પેદાયતું

તપાસ કરતા નહી થયુ કે આ તો સ્વપ્નો ખોટો ભાસ છે નથી કાંઈ પેદાયતું કે નથી નાશ પામતું ખરેખરી કંઈ નથી વસ્તુ પેદા થતીહોય તો જોમાંથી તે ઉપજે તેમા કંઈ ઘટાડો થવોજોઈએ પણ તેમ નથી—તે પ્રકાર તો જોમનુતેમજ છે [શંક ન વળે જ્યાં જ્યાં આપડે ?—વાણના સદમા પવન ભગમળી જે પડેછે તેમજ ભગવાન ભગવંતે આપ તેમા મૂળ]

(૭૫૫ ૭૬-૮૧.)

વિસ્તારમા કંઈ ફેર પડતો નથી—અથવા જે જગ્યાએ તે બાધિલુછે ત્યાંથી તે પૂલી વધતું નથી આવે અર્થ થાય ?]

૮૦. આકાશ—સ. (જા આદરફ, કાગ તેજ મારુ) પેલાથુ, ખાલી જગા.
 રુંધાય—(સ. રુ રોડુ) રોકાય, બરાય.
 અગ્નિજેગે—સ. (બ્યોગ. યુજ બેડુ) દેવતાના સબધથી, ઉકળવાથી.
 વર્ત્યાં—(સ. વિરુત્ત ઉલડુ થયલુ બે. ૭૧-વિકાર) વડેલા, આડાં કે લાય—સ. (લી પિમળુ) લમીજલુ તે, નાસ. [હદબાર ગયલાં.
 બ્રહ્મા સ્ફુરણા યદ્યપ્યાન્યાથી તેજ જગતરૂપે વિસ્તાર પામેછે તેમાથી કંઈ બીજી વસ્તુ નિકળતી નથી—જેમ હં તત્ત્વોના પરસ્પર મળવાથી વિકાર થાયછે અને નવાનવા પદાર્થો પેદા થતા જણાયછે, આખર લય અલં દર્શાત [પામતા તત્ત્વરૂપેન યદ્યરેછે]
૮૧. પંચ—સ.—પાંચ તત્ત્વ (જો ૩૩, ૧૦૭)-૨. પાંચ જ્ઞાનેત્રી. (જો ૩૩)
 તત્ત્વ—સ. (તત્ તે) મૂળ, સાર
 વાસનાલિંગ—સ. (વાસ્ ગુણ ડાખલ કરવો, લિંગ ચિન્હ કરુ) વાસના-
 હૃદયોવડે જેકંઈ અનુભવ્યુદ્દેશ તેની વાદલાસત એજ કોઈ અરૂપદેહત્વ.
 સમાં કર્મં [વેદાતમતે આત્માને ચાર દેહ છે ૧ સ્થૂળ હાડકાચામડાનુ જડ બોળિયુ ૨ સૂક્ષ્મ-વાસનાલિંગ ૩ કારણ-છવને અજ્ઞાનનુ વેષ્ટન તે-હુ છવ સ્થૂળસૂક્ષ્મ દેહયત્રી જૂદો છું. પણ કેવે રૂપે છુ તેનુ જે અજ્ઞાન તે ૪ મહાકારણ —કેવળબ્રહ્મથી સેજ ઉતરતી રિયતિ]
- સંતપ—સ. (સત્-અસ હોડુ-નો વર્તં ૬૦) માર, પરિણામ, સેવટ.
 ભૂત—સ. = પચમહાભૂત (જો ૩૩, ૧૦૭)
 વિચરે—(સ. વિ+ચર જલુ) જાય, મળે, મળીજાય
 કલ્લોલ—સ. (વલ્લ્ સ્ફોરકરવો) લંર, મોળા ; ખળખળાટ.
 ચિદ્વિલાસ—સ. (વિ+લસ્ ખેલુ) જાનજ જેનો વિલાસ છે એવો—
 બ્રહ્મ. ૨. જ્ઞાનરૂપ બ્રહ્મના વિલામ. સમાં બહું. ૨. ૫૦
 મનમુદા—વિં-સ (મુદ ધાં) મનમા મગ્ન-આનંદરૂપ.
 પાંચ તત્ત્વોના મૂળ એકમેકમા સ્થલાછે—એને પરસ્પર નિકટનો સબધ છે એ પાંચના સમેલનથી સ્થૂળદેહ, અને એ સ્થૂળદેહે મેળવેલા અનુભવની જે સ્મૃતિ સંબંધયછે તે વાસનાદેહ—અથવા-પાંચ જ્ઞાનેત્રિયના પાંચ વિષય જે શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ—એ તત્ત્વોથી નિકળેલો જે સાર તે વાસનાદેહ—[અથવા વળી-પચતણા પચવીસ તત્ત્વ, વાસનાલિંગ તે તેનુ સર્વ એ પાઠ પ્રમાણે—મૂળ પાંચ તત્ત્વના ખજીરાશ તત્ત્વ હં જો ૩૩ દીધા] સ્થૂળ દેહનો નાશ થતા તેનુ પ્રથકરણ યદ્યપાર્થ તત્ત્વો

(૭૫૬ ૭૭ ૭૮.)

મૌપ—(ઇ. મુદ્ધા ૭) મોહ પામળે, ગાદી ગણીલેને.

જે કુંપદનાં કારણથી સિવ મદી છવ પકુંપડયું તે તો છેવ, અને વળી તેની સોમે સિદ્ધિથી ભમાવનારી વસ્તુ મળી એટલે પછી પકું છી— રોગીને સનેપાન થયાં એટલે તે સારો થવો દોઢલો. કાંઈ માણસની અકલ ચગીદોષ, તેમાં વળી કંઈ કરે એટલે પૂરો ભમે. સિદ્ધિ વને મોટી લાગેછે, કારણ કે તે કુંપદને લીધે ભમેલોછે, માટે કુંપદને યાગરો તો સિદ્ધિનો મોહ આપોઆપ ટળીરો—કુંપદના કારણથીજ સિદ્ધિ પાલી લાગેછે અને સિદ્ધિ અલભ દર્શાવ—ઉપમા. [કુંપદને વધારેછે.

૭૮. પોત—(એ. ૨.)

પોતે = કુંપદ ધરનાર.

વદ્યા—(સ. વદ્ધા ૭) તખ્તાયા, હાજાર ગયા; બેઠ્યા, વંઠ્યા; ખરે રસેથી અભ્યા, પોતાનું મૂળસ્વરૂપ છે જૂલ્યા. [સમા. ૬૬.

કવચિકવચ—સ. (કી ખરીદવું; વિ+કી વચવું.) ખરીદી અને વેચાણ.

વૃદ્ધિઆદ—ધ = વધારોધટાડો, નફોટોટો. સમા. ૬૩.

મૂળસ્વરૂપે ન રેતાં અથવા મૂળસ્વરૂપ ન સમજતાં કુંપદ થયું એટલે માયાના રોમાં પડ્યો, અને સિદ્ધિઆદિ ઉપી ભતની કે સંસારી વિષયભોગજની નીચી ભતની વસ્તુપર આસક્તિનેલીધે બેઠ્યો—પોતાનું મૂળસ્વરૂપ છેક વિસર્યો ને ફરી કેહાવે ન આભ્યો; કારણ કે માયા એ ખોટી રૂપના તેથી એનાં કામનો છેડોજ નહિ. જે મૂળનું નથી પણ ઉત્પન્ન થયું તેને તે મૂળસ્વરૂપ માનેછે. અથવા જે કંઈ પેદાપાવ તેને કારણની જરૂર, અને તેમાં વધવટ હોય—મૂળસ્વરૂપમાં તેમ ન થાય; વેપારજ ન કરે તો નફોટોટો ભ્યાંથી? અલ. દર્શાવ. [(૩) અખ્યા ઉપનું ન માને આદ્ય, કવચિકવચિના શી પ્રાધ્ય—એ પાઠ લેતાં ઉપર બતાવેલો એ પદનો પેલો અર્થ થાય.]

૭૯. પ્રપંચ—સ. (પ્ર આતજ, પન્ ફેલાવવું.) મિથ્યાનાટક, ખોટો ભાસ, માયાનો મીઠીજોયો = તપાસ કરતાં ખાલમપડ્યો; ઓળખીલીધો. [પસારો,

વરો— = ખરચ; ધટાડો.

જ્યાંયું = જ્યાંથી, જ્યાંથી

જાતું—(સ. જન્ જા.) પેદાથતું.

તપાસ કરતાં નકી થયું કે આ તો સજલો ખોટો ભાસ છે—નથી કંઈ પેદાથતું કે નથી નાશ પામતું. ખરેખરી કંઈ નથી વસ્તુ પેદા થતીહોય તો જ્યાંથી તે ઉપજે તેમાં કંઈ ધટાડો થવોજોઈએ, પણ તેમ નથી—તે ખર તો જન્મતેમજ છે. [શંક ન વળે જ્યાં જ્યાં આવડે?—વાણના સદમાં પવન ભરાયાથી તે ફૂલેછે તેથી વચમાં વધતું જણાયછે, પણ તેના મૂળ

(છપા ૭૮-૮૧)

વિસ્તારમા કંઈ ફેર પડતો નથી—અથવા—જે જગ્યાએ તે બાધેલું છે ત્યાંથી તે પૂલી વધતું નથી આવે અર્થ ધાવ ?]

૮૦. આકાશ—સ. (આ ચોતરફ, કાશ તેજ મારતુ) પોલાણુ, ખાલી જગ્યા.
 રૂંધાય—(સ. રુધ રોગુ) રોકાય, બરામ.
 અગ્નિજેગે—સ. (વ્યંગ. યુજ જોડુ) દેવતાના સખધથી, ઉકળવાથી.
 વર્ક્યાં—(સ. વિઠ્ઠલ ઉલટુ થયતુ જો. ૭૧-વિકાર.) વડેલાં, આડાં કે
 લય—સ. (લી પિત્રજુ) સમીજતુ તે, નાશ [હૃદયાર ગયલાં.
 બ્રહ્મા સ્ફુરણ થઈઆવ્યાથી તેજ જગતરૂપે વિસ્તાર પામેછે તેમથી
 કંઈ ખીજ વસ્તુ નિકળતી નથી—જેમ હં તરવોના પરસ્પર મળવાથી
 વિકાર થાયછે અને નવાનવા પદાર્થો પેદાયતા બહુાયછે, આખર લય
 અલં દટાત [પામતા તત્ત્વરૂપેન થઈરેછે]
૮૧. પંચ—સ. —પાંચ તત્ત્વ (જો. ૩૩, ૧૦૭) -૨. પાંચ યાનેંદ્રી. (જો. ૨૩)
 તત્ત્વ—સ. (તત્ તે) મૂળ, સાર
 વાસનાલિંગ—સં (વાસ ગુણ ડાખલ કરવો, લિંગ ચિન્હ કરતુ) વાસના—
 હૃદયોવારે જોકંઈ અનુભવ્યુહોય તેની યાદદાસ્ત એજ દોષ અરૂપદેહત્વ.
 સમા. ૦ કર્મ [વેદાતમતે આત્માને ચાર દેહ છે ૧ સ્થૂળ હાડકાચામડાનું
 જડ બાળિયુ ૨ સૂક્ષ્મ રાસનાલિંગ ૩ કારણુ છવને અજ્ઞાનનું
 વેગ્દન તે—હુ છવ સ્થૂળસૂક્ષ્મ દેહયજી જુનો છુ, પણ કેવે રૂપે છુ તેનું જે
 અજ્ઞાન તે ૪ મહાકારણુ —કેવળબ્રહ્મથી સેજ ઉતરતી રિધતિ]
- સત્ત્વ—સ. (સત્—અમ દોષ નો વર્તન હું) સાર, પરિણામ, સેવટ.
 ભૂત—સ. = પચમહાભૂત (જો. ૩૩, ૧૦૭)
 વિચરે—(સ વિ + ચર જતુ) ભાવ, મળે, મૂળીભાવ
 કલ્લોલ—સ (કલ્ સ્ફોરકરવો) લંર મોખા, ખળભળાટ.
 ચિદ્વિલાસ—સ (વિ + લસ જલતુ) યાનજ જેનો વિલાસ છે એવો—
 બ્રહ્મ. ૨. યાનરૂપ બ્રહ્મના વિલાસ સમા. ૦ બહુ. ૨. ૫૦
 મનમુદા—વિ. ૦—સ (મુદ ધા. ૦) મનમા મગ્ન—આનંદરૂપ
 પાંચ તત્ત્વોના મૂળ એકમેકમા રચલાછે—એને પરસ્પર નિકટનો સગપ છે
 એ પાંચના સંમેલનથી સ્થૂળદેહ, અને એ સ્થૂળદેહે મેળવેલા અનુભવની
 જે રમૂતિ સંબંધયછે તે વાસનાદેહ—અથવા—પાંચ જ્ઞાનેંદ્રિયના પાંચ
 ત્રિપય જે સજ્જ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ—એ તત્ત્વોથી નિકળેલો જે
 સાર તે વાસનાદેહ—[અથવા વળી—પચતણ પચવીસં તત્ત્વ, વાસનાલિંગ
 તે તેનું સત્ત્વ એ પાઠ પ્રમાણે—મૂળ પાંચ તત્ત્વના પચ્વીસ તત્ત્વ હં
 જો. ૩૩ યી] સ્થૂળ દેહનો નાત થતા તેનું પ્રથકરણુ થઈપાડી તત્ત્વો

(છપા ૮૧-૮૫)

તત્ત્વમા મળેછે, ત્યારે મોત થું ? મોત કંઈ વરદ નથી-જળમા ખગમગાટ
મવાથી ઉપજેલો પરપોટો જળ સાત થતે પાછો જળરૂપ થઈ તેમા સમાયે
એ પચમહાભૂતમા એવો ખગમગાટ હમેશ મવાજ કરેછે અને તેથી
કંઈક આકારો દેખાઈ પાછા લયપાયછે, તેમાં પ્રદાને કંઈ જોશ નથી
તે તો આનંદમા સદૈવ મનન છ અથવા-પચમહાભૂતના આ મોજ હમેશ
ઉગેછે, દુ તો જેમનો, તેમજ હું-એવુ જ્ઞાનજ જેનો વિલાસ છે-અથવા વળી-
પચમહાભૂતના મો ન હમેશ ઉગેછે તે જ્ઞાનરૂપ ઇશ્વરનીજ લહરીઓ

૮૨. ચલણીવલણી—સ. (ચલન ઝલન-ચલ્ ઝલ ધાન્) હાલવુ ચાલવુ અને વળવુ.

પંચરૂપે = પાંચ તત્ત્વરૂપે

વિસ્તરથું—(સં. વિ+સ્તૃ ધાન્) ફેલાવું, પસારું.

સાન—સ (મજા, જા જલુવ) ઇસારો ; ઝાટી, ફૂંચી, કળ, બેદ.

નિર્વાણુ—સ. = ઉદ્ધાર, મોક્ષ

[૮૧ મા પાંચ તત્ત્વને મૂળ મળ્યા તે પછુ એક કેવળશક્તિનોજ વિસ્તાર છે]

૮૩. આકાશ—સ. = નિરાકાર નિર્ગુણ શૂન્ય જ્ઞાનરૂપ બ્રહ્મ

આધેરી = આધી, મનપ્રહિની જ્યા પેચ નહિ-મનાતીત (જો ૧૫)

સ્થાને—સ (સ્થા. જાણેવું) મૂળઆમળ, મૂળ તપાસીમેતા

શૂન્ય—(જો ૧૨૦ પદ ૬-૧) કંઈનહિ તે, કેવળ બ્રહ્મ

મૂન્ય—સ (મૌન મુનિ એ મત પાળેછે માટે) ગુપ્તી, માટે કંઈ ન વદવુ તે.

[૭-અ જાણે જ પાચજ માટે]

૮૪. શૂન્યવાદી—સ. (જો ૭૫૨ શૂન્ય) ઇશ્વર અને સૃષ્ટિ છેજ નહિ એવુ
મત ધરનાર ૨. ખરી વાત જાણવાગર વાદ મનાવનાર

મત્ય—સ. (વૃત્તિ. જ્ઞ હોડ) પેચ, ગમ.

પર—સ = આણુ, દૂર, જુડુજ, ન્યારું

ધામ—સ. (ધા સખ્ત) ટેકાપુ ૨. સ્વરૂપ

૮૫. ગુણવાદી—સ. = ગુણગુણ-સત્ત્વ રજ તમ-ઉત્પત્તિ સરક્ષણ અને લય
કરવાની વાકિ તેજ ઇશ્વર એમ માનનાર.

માયાકૃત—સ. = માયાથી ઉપજેલા તેથી

હિસરી—સ. અઠ્ઠ, મ જલુ) મકોડાઈ, ઘટ્ટી, ટળી. [ધરાવનાર

કુટશાની—સ (કુટ જલુ) સમગ્ર નહિ એવુ-વગરપાયાન મત

આધ્યાર્—સ (અધિ ઉપર, આર બેસવું) ખેડે બાસુ

(૧૨) ગુણ માયાથી ઉપજેછે, માયા મિથ્યા બ્રહ્મ છે તે ગુણ સત્ય કેમ

(છપા ૮૫-૯૧.)

હોય ? અને ગુણ સત્ય નહિ એટલે ઇશ્વરને તેઓનો ટીકાગદા માટે

૧. વસ્તુ—સં. (નમ રેવુ) ખરું-મૂળ તત્ત્વ, બ્રહ્મ. [એ પણ યુન્યવાદી.

ઉપમા—સ. (અ પાસપાસે, મા માપડ.) સરખાવડુ તે, મુકાબલે લાખવું તે.

૭. ઉપાસે—(સ. અ + આમ ધાન) સેવે, ઇશ્વરકરી માને, ખરી વસ્તુ ગણે.

વૃત્ત—(મ. રાત્ત. દર વળડ) વલણ; વિપવ. મનની વૃત્ત = મને કલ્પેલી

લાધે = હાથ આવે, જડે. (સ. લખ્ત્રો જુઠું ૬૦ લક્ષ ઉપરથી ?) [વસ્તુ.

ગત્ય—સં (ગતિ. ગમ્ જવું.) મૂળ સ્વરૂપ.

(૨) જેમ જેમ માણસ આપે જાતી શકાતું વર્ણન કરે તેમ તેમ દ્વેષ વિરોધ

પદ જાય-ખરુ જ્ઞાન તે વધુમોલેજ થાય

૮. આકારી—સં. = ઇશ્વરને સાકાર કરી જાનનારા

તત્ત્વદર્શી—મં. (તત્ત્વ તે, દ્રવ્ય જોડું.) ઇશ્વરને આધારદિત કેવળ સત્ય-

સ્વરૂપે જોનાર. સમા. ૬૦

સરવેઉકરો—સં. = સૌથી ઉકલો-ન્યારો. (મવાપરિ ૧ કે-અકરો વિપરીત ?)

૯. અંતરંગમી—(જે. પ્રેમા. ઉપમા. ૩) ઇશ્વર, બ્રહ્મ-જાતીપુરુષનાં

ગોર—સં = યુરુ. [અતઃકરણમાં રહેલો.

ખાણગરમોર—જા. = ગારડીએ પોતાના ઇશ્વરના બળથી ખોટો-

ખતાવતાને ઉપજાવેલો સુખાનો સિદ્ધાંત; ખોટી ચીજ. સમા. મધ્ય.

લોભવા—સ. (લભ ધા. પ્રે. બહે) લોભાવવા, મોહ પમાડવાને, મોહ

ચિહ્ન—(જે. ૧૩.) [પામે એટલાસારુ.

રૂપું—સ. (રૂપ. હવ જોવું) પૈસો, દોલત

(૨) તે જે જ્ઞાન બતાવે તે ઉપરઉપરથી સારુ દેખાય અને સસારીના મનને

બલ. (૧) રૂપક. (૩) ઉપમા. [રુચે એવું હોયછે

૧૦. બેસે ધાટય - બધબેસે, વ્યવસ્થા કરીખતાવાય, ખરું કરી દાખવાય.

મૂળ—સ. = જુમાથી એ બીજુ થયુ તે, કારણ

નાટક—સ. (નટ્ બેલ કરવા) નાટકરૂપ, જાસજાન

પ્રમાણ—સ. (મા માપડ) માપ, આધાર, ધોરણ.

જાણુ—સં. = જાન. અલ. અનુક્રમ

૧૧. ઉંધ્યા = ઉધતા, બેજાન થઇને, માવાવત

બરલે = બડે, ડૂબે. [કરી યાપેછે,

અનુભવીરહ્યા = તપાસ કર્યાકરેછે; ઉપરથી ધાટ ગોઠવી તેને સત્ય-

(છપા ૯૧--૬૬.)

આકુળે—(સ. આ + સ્ફાલ્ય. પદાણુ.) અકુળાયછે. [સ્વરૂપને.

આપે આપ = પોતે પોતાનેજ, પોતાનું બેલવું પોતેજ. ૨. પોતે પોતાનાં

૫૨. દુષ્ટ—મં. (દસ ધાં નો બૂં ૬૦) દોડેલા, જોવામાં આવેછે તે, હૃદયોપડે
ફાકે-- = અસ્ત, મિથ્યા, નાસ્ત. [જણાતા-હૃદિમાલ.

સચર અચર—(જો. ગિરં અધ્યાય ૨૬ ૩. ચર--વ્યાપક.)

ચૈદ્દે લોક—મ. (જો. ગિરં અધ્યાય ૩૬-૬. ચૈદ્દેશુવન.)

ગૂથે—(સ. મય ધાં) ગૂથે, બનાવે, લખે.

નિરધાર—સ. (નિર્ધાર. નિ : નિયમ બતાવેછે, ય રાખવું.) નિશ્ચય, નક્કી

કરાવ, ખાતરીનો વિચાર [આ સખ્દ ચર્ચુકરીને અન્યથપ્રમાણે વપરાયછે.]

સંસાર—સ. = જગત્, કૃત, માયાની ઉત્પત્તિ.

૫૩. મનન—સ. (મન્ ધાં) વિચાર, ચિંતન.

દર્પણ—સ. (દર્પ્ત્વ કર્વ કર્ત્વો-જો. દલં સેરદં ૧.) આરસી.

(૩) આરસીમાં પડેલા ભાસ તે ભાસજ-મિથ્યા છે, તેમ આત્મા-હૃદયને વિષે જણાતો આ પ્રપચ-સંસાર મિથ્યા છે, આત્માને એ કંઈ લેખતું નથી; એવું આત્માનું સ્વરૂપ જો મળે તે હૃદયજ છે. [આત્મા = માયાના પદ્ધતિમાથી છવરૂપે ભાસતો હૃદય. સર્વોત્તમા = શુદ્ધ ચૈતન્ય હૃદય. તે નર કલ્પિયે સર્વોત્તમા આ પાઠ પ્રમાણે અર્થ સુલભ છે.]

અલં ઉપમા.

૫૪. જતિ —(જો. ૩૩.)

[જોખ ધારણકર્તાથી.

ધોળાંભગુચંપતી = ધોળાં કે ભગવાં લૂગાં પેર્યાથી; જતિસન્માસીનો

તેહડે—(જો. ન૨૦ પદ ૧૦-૨. શુદ્ધ વાળલોચન કાંધે)

જોડે = યુથવાથી, જટા રાખ્યાથી.

જંગળ—(સ. જાલ-જલ્ વેરુ) ઉપાધિ, ખટપટ.

સંકોડે—(સ. સંસ્કૃ સંકોડુ-ઉપરથી.) સંકોચે, સંગ્રેટે.

વ્યાપ—સ. (વ્યાપ્તિ. વિ + આપ્ ધાં) વિસ્તાર, પસારો, ફેલાવો.

(૩) જગત્ એ માયાનો પસારો છે એમ જાણી તેને સંકોચતો સંકોચતો કોઈ તેનાં મૂળવરૂદ્ધ જ્યાંકરે તો અતે પોતેજ એક હૃદય રહે. દીવામાંથી કે સૂરજમાંથી ફિરંગી નિકળી ફેલાયછે અને તેમાં કંઈકકંઈ રત્ન ને દગ્ગા ભાસે તે બધાનો વિચાર ન કરતાં એ ફિરંગી મ્યાથી નિકળેછે એ ભેદ દીવાનું અને સૂરજનું જ્ઞાન ચાયછે તેમ નદીના બેવાહવિષે પણ એવીજ સમજ.]

(૭૫૫ ૬૫-૬૮.)

૬૫. દાવાગિર—જા. = હકદાર, અમારી સમજ ખરી એમ કેનાર. [દાવાગિર ને દાવેદાર તે એકજ.]

થાપે—(સં. સ્થા પ્રે. બેઠે—સ્થાપય્ ૬૮ કરવું.) સિદ્ધ કરીઆપે.

એક—સં. = અદ્વૈત.

(૨-૩) મુંપડ ઠાળી પ્રદામાં લીન થવાને બદલે વાદવિવાદ કરી હલકો બહુભાવ થયારે; એનું સેવક એ કે ખરાં તત્ત્વજ્ઞાનથી વેગળો જતોનયછે
અલે ૦ પૃ. ૭૭૧.

૬૬. સરે = ઠેક.

એરેડું—અ. ૦ = આધીતરફ, પ્રલયથી આ તરફ.

એરેડું = અહિયાં. (સં. આરાત્. પાસે-કે અગ્ર અહિયાં)

કું સમજાવું પણ કેવી ઢળમાં સમજાવું? એક રીતે કેવું કાવતું નથી. લે કે મૂક-પ્રલેને પકડ કે માપાને છોડ-એ કહ્યું તે પ્રલેની બાબતમાં લાગુ પડતું નથી. પકડવું છોડવું એ તો માયિક વિષયને લાગુ પડીતય; અને સમજ-પીસાકાતું નથી ત્યારે એમ કેતાં પણ મને લગ્ન આવેછે કે એમાં કંઈ મુશ્કેલ વાત નથી, એ સમજ તો સેલ છે. અર્થાત-જેનન્યપ્રદાનું અદ્વૈતજ્ઞાન તે તો વલ્લભોદ્વેજ યાચ-બોધ્યા કે બે યાચજ. [વાચવું.]

૬૭. ઉકેલપડે = ખુલાસો થાય, સમજવામાં આવે. (સં. ઉત્કલન-ઉત્તન-કલ્

જાએ પરેહુસ્તું = તજીદેવાય, મટે, ટળે. (સં. પરિહૃત-પરિ + હ નો જૂ. ૬૦)

મોહુ—સં. = માયા, માયિક વિષય; માયિક વિષય-સસારી વસ્તુસંબધી.

(૩) અત્રુ જ્ઞાન કોઈ સમજાવવા બેસે તો તેને લગ્નવાડુંપડે, કારણ કે કેનાર સાબળનાર અને કેવાનું એ બધું એકજ, ત્યારે કોણ કોને કયા વિષયસંબધી સમજાવે? એ તો જ્ઞાતે પોતાની આત્મ્ય પોતાવિષે કેવાસરખું છે-છોકરો નાચે ને મા નાચ એક જાણે, પણ પાછળથી ખબર પડતા લગ્નવાય તેવું છે. આત્મા પરમાત્માનો અંત છે અને જ્ઞાની તે જાતે પરમાત્મા.

૬૮. સગુણ—સં. = સત્ ૨૦૪ તમ એ યુલ્લસાયે-વાળો; સાકાર. સમા. બહુ. ૦

પસરંચો—સં. (પ્રસૃત-પ્ર + ચ નો જૂ. ૬૦) ફેલાયો, વિસ્તાર પામ્યો, ધણે

ધણે રૂપે બાસ્યો.

[૨. કારણવિના.

અકરમત—અ. ૦ સં. (૦ત્. કસ્માત્ શાયકી.) એકાએક, આચિતો.

માનીજે = માનિયે.

(૨) ક... મેરિર મૂકી વાત = અને પછી કાળ તથા કર્મને માથે અડ-સેલીમૂ. [જોનેલીધે એમ થાયછે, અથવા પ્રાણીનાં કર્મ તેની તેની ગતિ, એવું કોણીલીધું] (૩) રાંધા ઉઠે કે પ્રલેને ઇચ્છા થઈ ત્યારે તો તે

(છપા ૧૦૫-૧૦૯.)

વેકુંડ—સ. (વિ વિનાનું, કુઠ આજસ મોહ છં ?) વિખ્યુલોક, વિખ્યુલો ત્યાં
કંપારેકંજ—અવ્યં = કોઈ કોઈ વાર. [વાસ છે તે ધામ.

(૩) આનું ધશ્વરનું સ્વરૂપ ધાર્યાથી ખરી વસ્તુ ક્યાંથી હાથલાગે? ખરે
ધશ્વર તો આવે છે. (ભેં ૧૦૬.)

૧૦૬. અવેષ—સ. (અવ્યવ.) હાથ પગ વગેરે ચરીરના ભાગો.

ક્ષરે—(સં. ક્ષર ધાં) નાસ પામતુંભવ. [૧૨૨ સાથે.

(૧) વેરાહસ્વરૂપ-આખું જગત્ પ્રજાની મૂર્તિ છે. સરખાવે (૨) ને

૧૦૭. ભૂ-આકાશ—સં. (ભૂ યજ્ઞ; તિગ્ તીક્ષ્ણ કરું; અન્ન દમ લેવો; કાદ્ પ્રધા-
રાહું.) પૃથ્વી, પાણી, તેજ-પ્રકાશ, પવન અને આકાશ એ પંચમહાભૂત
સમાં ૬૬.

કદગીર્થ્વક—સં. (કદગીસ્તમ સ્તમ્. ટેકા આપવો.) કેળવું થડ.

લુંબ—સ. (લુભિ.) ફળોનો ગુચ્છો-ઠાવરો.

રેલા—સ. (રમ્ ખુરા કરું.) કેળ. [સમાં ૫૬૦

અરૂપી—સ. (રૂપ એવું.) આકારવિનાનો, નિરાકારનિર્મલ-અક્ષ.

પૂરવપક્ષ—સં. (પૂર્વ. પૂર્વે પેટું, પક્ષ વાહ, તકાર.) કોઈ વાત સિદ્ધ કરવા-
માટે વાદનો જે પેલો પામે તે, અહિયાં સામી વકાર.

(૩) એ રીતે ઉપાધિરહિત જે અક્ષ તેજ ઉપાધિ મહલુકરી થોતે વિસ્તાર
પામેલો છે. ભેં ૧૭-૩.

અલં દર્શાવ. (૩) રૂપક. [આ અધ્યયની છે.]

૧૦૮. કંઈ કલેશ—સ. (હિન્ પીડાહું.) સગારપણ પ્રવાસ-મૃનત. [કાવચેશ-
પાક લેયે તો, ભેં ૪.]

પખાલ—સ્ત્રી. સ. (પ્રજ્ઞાલક્ષ ન. કાલ્ ધાહું.) સધ્યાકાળે સિવની નિર્માળ-
સવારે ચડાવેલાં ફૂલવગેરે ઉતારી દેવાલયને પાણીથી ધોવું તે. ૨ દેવને
નવરાવના તે [ત્યાંસગે ધૂપપૂજાપર વાલ-એ પાઠપ્રમાણે અર્થ મુલક છે.]

મુસલ્ય—સં. (મુસલ. મુલ્ જામિહું.) સાંભેલું; નડવર, સાથ.

(૩) તત્ત્વજ્ઞાનની જાણવમાં અજ્ઞાન-દેવતાવ એજ મોટું નડવર અને
તેનેજ લીધે બધા અવાંતર ખેંચી જુદેજુદે પંથે પડેલે, બાકી તો બધાને
એજો નિશ્ચય થઈ એજો રૂપે થાય.

૧૦૯. ઊખાણો—સ. (ઉપજ્ઞાન. ક્યા રૂંડું, ઉપ્ દંતકું-ઉતરડું.) સમરયા, કોવડો-
એક વસ્તુ જોળખીકાડવાને તેને મળતુંઆવિતું સમરયારૂપ થયન.

વધારે—(વ. રૂપ પ્રં. ભેદ-અર્થમ્.) વધારવાઈ.

[સરખાવે (૧-૨) ધીરો ૫૬ ૪; અને (૩) ૧૧-૧૨]

(છાપા ૧૧૦—૧૧૩.)

૧૧૦. કર્મધેન = જપતપાદિ ક્રિયાઓરૂપી ખુમારી-કેફ. સત્તા૦ કર્મ૦ અલ૦ ૩૫૬.

ચક્રચૂંદ્ય—ચક્ર = ખાંચખૂંચ; માયાકૂટ-

૩૬૫—સં. (કંધન ? કપ્-રેફલું.) રોકાણ, જમ.

કાંધને સાંત નિદ્રા ન આવળીહોય તે આજીવાને તે કેફ કરે તો ખુમારી ચડી ચોડી વાર સુખસરખું લાગે પણ પરિણામે તેમાંથી દુઃખ; એમજ સંસારનો ઉપાધિ ટળવાસારુ કર્મ કરે તો સુખની પ્રાપ્તિ થાય-સ્વર્ગાદિક લોક પણ પમાય, પણ સેવક એનું એ કે આત્મસ્વરૂપનું જ્ઞાન હોય તે ટળે. કર્મપણી ઇશ્વરપ્રાપ્તિ ન થાય, ચોડીવારનું સુખ મળે, જેમ વગડામાં ઇં

અલ૦ (૨-૩) દર્શાવે.

૧૧૧. મર્મ—પુ.—સં. ન. (મૃ મરતું.) છૂપો ભેદ; નહિ સુમંગલ્ય એવો કાંઈ.

કાંઈ = કાંઈક; થોંટાળો, શોભિતી પણ મિથ્યા ગરબડાટ

માય—સં. = માયા.

પરભાય—સ. (પ્રભાવ મા પ્રકાશનું.) પ્રકાશ, શોભા, શોભિતો કાંઈ.

[પરવાહ-પાઠ લેતાં અર્થ વધારે સુલભ થાય.]

૧૧૨. કરાવીને—(સં. સ્થિર દૃઢ-ઉપરથી) એક નિશ્ચયપર આવીને.

શેષ—સ. (શિષ્ય જૂદું પાડવું) બાકી રહે તે.

તેનું શેષ = પચાશ્રૂત ટળતાં જે રહે તે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. [છે તે.

ચૈતન્યતા—સ. (ચિત્ત, જાણવું) જે સક્રિયરૂપે ચાલે થાયછે તે કર્મ કરાય-

ચૈતન્યધણી—સ. = બ્રહ્મ.

બીજું—સ. (વિષ આકાર, છાંય) જે ઘાટ કે સાંચાવડે બીજો તેવોજ ઘાટ

ભાગ્ય—ત-સ. (માતિ.) છાપ, તરેહ. [તૈયાર થાય તે.

પચાશ્રૂત અને ચૈતન્યબ્રહ્મ એનો આ સપજો વિસ્તાર છે—પાંચ તત્ત્વનું પરસ્પર મળવું થઈ વિવિધ આકાર બનાઈ તેમા ચૈતન્ય બ્રહ્મ ચૈતન્યતા-ઉત્સાહશક્તિ (energy) રૂપે રહે, અને એમ જોરાશીલાખ અવતારની નિયમિત જોડવણી થઈપણી છે. આ રીતે વેદ સંસ્કારનું સ્વરૂપ સુમંગલ છે.

૧૧૩ એણે મર્મ—સ. = આવી અટપટી રીતે.

કાંડ—સ. (કઢ્ બાગ કરવા.) બાગ, પ્રકરણ, બાગ

ધૂમમારગ—સ. (ધૂમમાર્ગ.) ધૂમાડાનો-અધારાનો-કર્મ રસ્તો.

અરચિ—સ. (અર્ચિસ્, અર્ચ પૂજવું.) જ્ઞાણી, જ્યોત, તેજ, તેજોમય બ્રહ્મ.

નિષેધ—સં. (નિ+સિ-પિધ્ મતા કરવી.) નાકપૂલ કરવું તે, રદ કરવું તે.

ઉપનિષદ—સ. (ઉપવદ્, ઉપ પાસે, નિ+સ-વદ્ બેસવું.) વેદાંતશાસ્ત્ર,

એકેશ્વરચાન,

(છાંપા ૧૧૩—૧૧૬.)

(૧-ખ) જીવશિવ બે વસ્તુ જૂદીપાદી તેનાં જૂદાં જૂદાં કર્મ બતાવ્યાં. [જીવા-
પતિ આબેખ્યાં કર્મ-એ પાઠ લેતાં = શીં શાં કર્મનેલીધે શિવ મરી જીવ
થયુંપણુ, અને યું કરાયા પાછો તે શિવ થાય ઇં બાબતો વર્ણીછે]

[(૨) વેદમાં કર્મ ઉપાસના વગેરે માયાદૃષ્ટ કરી અતે ખરાં જ્ઞાનની મિદ્યા છે.]

૧૧૪. નેતિ નેતિ — સં. (ન હતિ ન હતિ) એમ નહિ એમ નહિ—આવો નથી આવો
નથી—તે બ્રહ્મ ; આમળ-વર્ણવ્યો તેવો નહિ.

વ્યર્થ—સં. (ત્રિ વગરનું, અર્થ હેઠ, સાર.) મિથ્યા, નકામું
હુથ ખખેર્યા = આમળ કહેલું રહ કરી આધા ખસીએલા.

તેર કાંડમાં જીવ ઇશ્વર માયા કર્મ જન્માંતર એવી એવી ગોઠવાણી કર્યાપછી
આખર કેવળ બ્રહ્મનું જોળખાણુ થયું ત્યારે ચૌદમે કાંડે લખ્યું કે, નેતિ નેતિ =
એમ નહિ એમ નહિ—ઇશ્વરને આવો વર્ણવ્યો, ને જન્મતુ ઉત્પન્ન થયું
એમ કહ્યું તે બોલું. એ રીતે બ્રહ્મ એક સત્ય મણી બીજું બધું મિથ્યા
કરીદીધું અને આજળ કહેલાનો નકાર કર્યો. કાંઈ એ તેર કાંડ વાંચે
ને ચૌદમે કાંડે કહ્યું છે તેનું મર્મ ન સમજે તો તેને ખરું જ્ઞાન થાય નહિ
અને તેથી માયાની ભળમાં ફસાયેલો રહે. (ભોં ૧૧૫.) [(૧-ખ)
ઉપનું ગયું તે જાણ્યું વ્યર્થ-એ પાઠ લેતાં-ઉત્પત્તિ રિચતિ લય એ બધું
બોલું છે—બ્રહ્મ સર્વત્ર સર્વદા ભરપૂર છે.]

૧૧૫. ત્રિકાંડ—સ. = ત્રિપુટી ?—તથા વાનાં તે-જેમકે, જેનાર જેવાનું ને જેનું
તે ; ચાતા એય ને ચાન ; કર્તાકર્મ ને ક્રિયા ; રજ તમ ને સત્ય ; બ્રહ્મ
વિષ્ણુ ને રુદ્ર ; જીવ ઇશ્વર ને માયા—ઇં ઇં.

કોઢ દીધો = ફેરફાર બતાવીઆપ્યો.

ખટકે = નહે ; યુથાયતો—વળગેલો રહે ; સત્યકરી માને.

સુરોદ = સર્વોપરી. (જા. શેર = સિંહ-ઉપરથી ?)

(૩) તેર કાંડમાં માયાફાંડ કરીછે તે નહિ માનતાં ચૌદમા કાંડમાં જે
બ્રહ્મનિરખ્યુ કરેલુછે તે સમજે તો તે સર્વોપરી થઈ બ્રહ્મને બેરે-અમલા
સર્વોપરી જે બ્રહ્મ તેને બેરે.

૧૧૬. પુરાણ—ઇ. (પુરં આગલો કાળ.) ઇશ્વરલીલાના અને રાગજોના ઇતિ-
હાસના મંથ. [મત્યેકમાં સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ, તેની રિચતિ, તેનો લય, દેવ
અને શૂરવીરોની વસાવળી, મનુષ્યોના ને તેનાં વરજોનાં રાગની કથાઓ
ઇં દોાયછે. પુરાણ અસદ છે—મદા, પવુ, બ્રહ્માંડ, અગ્નિ, વિષ્ણુ,
ગરુડ, બ્રહ્મવેષલ, શિવ, હિંમ, નારદીય, સંક, માકંદેય, બલિખ્યન,
મત્સ્ય, કૂર્મ, વસાહ, વામન અને બાગવત-દે ઇ.]

(છપા ૧૧૬—૧૨૦).

નિદાન—સ. (નિ અચૂકપણે, તા આપણ.) સેવક, પરિણામ, આખરનો નિશ્ચય. [આ સબ્દનો મૂળ અર્થ પ્રથમ કારણ છે.]

૧૧૭. લક્ષ—સ. (લક્ષ્. લક્ષ્ નેતુ) ખંતીલી ધારણા, ધ્યાન; આખરનો હેતુ.

છયેર—સ. (ફેર સત્તા ધરાવના) જગત્કર્તા પ્રભુ.

સાર—સ. (સ નિઃકળવ) મૂળ ઉદેત, મુખ્ય હેતુ.

ઉદ્ધાર—સ. (ઉત્ત-દ + ઇ બ-વા-વ) મુક્તિ, મોક્ષ, જન્મમરણથી છુટકારો તેને રથળે = ચોવીસ અનતારને ઠેકાણે.

[(૨) ચોવીસ અવતાર—૧ સનક, સનંદન, સનાતન, સનત્કુમાર, ૨ વરાહ, ૩ યજ્ઞપુત્ર, ૪ હયગ્રીવ, ૫ નારાયણ, ૬ કપિલદેવમુનિ, ૭ કૃષ્ણાચાર્ય, ૮ જ્ઞાનદેવ, ૯ પૃથ્વરાજ, ૧૦ મહાવતાર, ૧૧ કૃષ્ણ, ૧૨ ધન્યવરિ, ૧૩ મોહિનીરૂપ, ૧૪ નૃસિંહ, ૧૫ વામન, ૧૬ હસપતિ, ૧૭ નારાયણ, ૧૮ હરિ, ૧૯ પરશુરામ, ૨૦ રામ; ૨૧ વેદવ્યાસ, ૨૨ કૃષ્ણ; ૨૩ બોધ, ૨૪ કલિ મુખ્ય ફેર અવતાર છે—મધ્ય, કૃષ્ણ, વરાહ, નૃસિંહ, વામન, પરશુરામ, રામ, કૃષ્ણ, બોધ અને કલિ]

૧૧૮. છુગ—સ. (છુગ. પુત્ર નેતુ) વાગો કાળ. ચારે છુગ ફાલ-સત્ય, વેતા, હાપર ને કળિ.

વર્તમાન—સ. (વર્ત હોવ) સમાચાર, હાલકત, રીત.

પરંપરા—સ (પર પાછળનું, બીજું) અસત-ધણા કાળથી ચાલતોઆવેલો જે ઉત્તરોઉત્તર ક્રમ તે, હંમેશનો રિવાજ

અનુમાન—સ. (અનુ ઉપરથી, માન માપ, ના ધાન) તર્ક, કલ્પના, અટકળ નિર્ણય—સ (નિર્ વના, અંતર નિરામ) બધ પચાતિવાવ, ચાલુ, હંમેશા સમાન અન્યથા. [તપાસ.]

મૂલ્ય—સ. (સૂચન. સૂત્ર નેતુ) ગમ, મેલ, સમજ ૨ ખત, ખોજ, પ્રભાવડે = મહતા-પ્રતાપનાં કારણથી. [પ્રવાહ પડે એપાઠપ્રમાણે-એવો રિવાજ કયો માટે] [સમાન ૫૦-મધ્ય.]

દેહઅધ્યાસ—સ. (અધિ ઉપર, જાણ બેસવું) દેહ સત્ય છે એવો ભ્રમ. [સરખાવો (૩) ૬૭ દીપ્તસાથે-અજ્ઞા ગ્રાહ્યો મત માયાતમે, દેહ

૧૧૯. થાપ—(લે. ૧૭) અધ્યાસ સૌને ધણો]

પટતર ધાત—સ (પગતર) વચ્ચે માયા આવીપડે એ થાપ-શુભાવો. (૨-ખ) મોડે બેની રચનાની સિદ્ધિના કરવા લાગ્યા કે દેહ પાત્ર અને થાપ ખવાયજ. [મૂળ્યુ ત્યા પસતર ભાત-એ પાઠપ્રમાણે પણ આખરે

૧૨૦. સહજ—અન્ય (લે. ૬૪-૫) પોતાનીમેળેજ. સાવ એજ આવે]

(છાંપા ૧૨૦—૧૨૩.)

કર્તવ્ય—સ. = કરવા ધારેલું તે, કર્મ.

સાજ—જા. = જરૂરી તૈયારીઓ.

કરણુહાર = કરનાર, કરવાવાળો.

કર્મ થયું તો કહે કર્મનેલીધે થયું—અથવા ઇશ્વરે એમ કરવા ધારેલું તે થયું, એમ ઇશ્વરને માથે ટાળીદેવામાં આવે છે, પણ તે કદમ્બ કરી નથી—તત્ત્વોનાં રહેલી ઉત્સાહશક્તિનાં કારણથી ફેરફાર થયાંજ કરે અને એ શક્તિ સર્વમાં રચાઈ છે માટે સૌ કર્તા છે એમ કહીએ તો આવે અર્થાત કર્તા કોઈજ નથી, જગત પોતાનીમેળે આકર્ષુજ ભય છે.

૧૨૧. અસો—સ. (ફરજ) મિલે.

કહ્યો ન જાય = કહી ન શકાય.

કશો—સ. (કોઈજ) કોનો તે.

કળે—(સં. કલ્ સ્મરજું.) સમજે, જાણે, ઓળખે. [ચેતનવાળાં છે

ચળવળે—(ગ. ચલ્ હાલવ. ધલ્ જળવું.) હાલચાલ કરે છે, ગતિમાં છે,

બુદ્ધકરી = ટીપાં—છાંટાવડે, છાંટા મળીને. (સ. વિદુ.)

(૩) વાદળું કંઈ વરસ નથી—છાંટાનો સમુદાય એજ વાદળું. હવે કદાપિ છાંટાને વાદળું રૂં છે એ ભણવાની ઇચ્છા થાય તો તે કેમ ભણીશકે ? વાદળાંરૂપે તો નજ જણાય—પોતાના સરખા ધણા છાંટાઓનો એકત્ર વિચાર કરે તોજ વાદળાંરૂપ સ્વરૂપ ભણીશકે, એવુંજ પ્રશ્નનું સમજવું.

અલં = ઉપમા; પૂછા.

૧૨૨. સમાસ—સ. (સન્ સાથે, અસ્ હોવું; આસ્ બેસવું.) ચમાવું તે, સાંત થવું, મટવું, લય થવો. ઉપજ-મમાસ = આગળ—બેસાવ.

[સરખાવો (૧) ને ૩૨, અને ૧૦૨ સાથે; (૨) ને ૧૪ સાથે; (૩) ને ૧૦૧ સાથે] [સંકાય મિલું.

૧૨૩. પ્રત્યક્ષ—સ. (પ્રતિ આગળ, અક્ષિ આંખ.) ખુલ્લું, ઉઘડું, નજરે જોઈ-પ્રમાણ—સં. (મા માપવું.) આધાર, સાબીતી, પુરાવો. [પ્રમાણ ચાર છે—પ્રત્યક્ષ; અનુમાન-પ્રતિજ્ઞા એટલે વાદવાક્યપરથી સિદ્ધ કરવું તે; ઉપમાન-કોષનો હાખથી જતાવતો તે; શબ્દ-સાક્ષી.]

જદા—સં. (યન) જ્યારે. [જો અને જદા બેની જરૂર નથી.]

નિરવયવ—સ. (નિર્ વિનાનું, અવયવ અવ) નિરાકાર પ્રહ. સમાબદ્ધ

મહાનિધ્ય—સ. (નિધિ નિંપા મૂકવું.) મોટો જગર-સાગર-પ્રહ.

લેવ—(લે. પા)

(૩) સાધારણે દેખાઈ કેટલોક કાળ સાધારણ વેવાર કરી અંતે નિરાકાર

(છપા ૧૨૩—૧૨૭)

બની પ્રકાશ સમાય છે [(૨-૬) નિર્વેદવિના સર્વ અવિવેક—એ પાઠ લેતા-
બધું સાકાર બાસે છે પણ તે સધળું નિરાકારમાથી નિપજી આખરે તેમા
લીન થશે. એવા જ્ઞાનસિવાય ને ગોઠવણી ગોઠવણી તે અનુભવી ને

૧૨૪. પાણું વળે=ધીમેધીમે ક્ષય પામી અતે લયયાય છે. [ખોદી ૭]

લોકપાળ—(જ્ઞે ૭૬ લોકપતિ)

શીટયામાટ=શીટરું માટે, લય પામ્યુ જાણીને.

નિધાન—સ. (નિ+ધા મૂકવ) નિધિ, બહાર, ખજાનો—પ્રકા. [નિધાન—
પાઠ લેયે તો—અતે, આખરે, અથવા જ્ઞે ૧૧૬]

(૨-૩) પણ એ સધળું લય પામ્યુ જાણી એમ ન સમજશો કે ખાલી જગા
રહે, એ તો લય પામી જૂટે આકારે દેખાય, અને તે ફરી લય પામવાનેજ,
એકવાર દેખાઇયું તે પાણું દેખાય છે, અને એમ ચક્રના આરાતી
પેરે આવળું થયાજકરે, તે છતાં પ્રકાશ કંઈ વધવડ થતું નથી તે તો
સચરાચર ભયોજ રચે છે

૧૨૫. કશો=શી વસ્તુ, શી ગણતીમા, શી જૂદી વસ્તુ.

ફેરાં=વરસાદના ઝીણા છાટા, યુદ.

પ્રમાણ—સ. (મા માપવ) માપ, ગણતરી

સાવ—સ. (સર્વ) સધળું, બધું [જગાએ.

નિર્નતર—સ (નિર્ વના, અતર છેડું) ગરી, હંમેશા, સદાકાળ. ૨ તમામ

નિધાન—સ (નિ નકોપણે, દા આપવું) છેલ્લે, સેવડે, આખરે. ૨ મૂળ જ્ઞેતા

અગાગુ—સ (અગન, લગ્ન અડકવું—નો જૂં ૬૦) છેડે, ફરે, આધે

૧૨૬ મેસે—સ. (મયો.) સાહીથી [હાલ આ સખ્દનો પ્રયોગ કાળજને અર્થે થાય છે]

ફરતાં બેઠાં=જનાપુખાના કરતા ફરવાથી કે જપતપ કરવાથી

નખાશખલજે—અ. ૫૦ સ = પગના નખથી તે માથાના નિમાળા સુધી,

આખે ધરીરે [નખસિખ જે સામાસિક સખ્દ વાપરી ફરી લગે કેવાનું

અગાવળે = વ્યાપી—પસરી રવેલો છે [અગત્ય નહિ

સહેજે સહજ—અ. ૫૦ સ. = આપોઆપ, કોઈ આગળના દરાવ સિવાય.

ધલાણી હામ=હિમ્મત ધરાવ, હુપદ ઉપજવું, માયા વ્યાપી [હામ

ખાડવી—બાલવાનો સામાસિક વિવાળ છે]

(૩) વિનાકારણ હુપદ ઉપજે અને તેથી હમેશા પ્રકા ખીટીને વિસ્તાર
પામે છે [(૨-ખ) નખસિખનજે તે નવ થયે—એ પાઠ પ્રમાણે -
આખા ફરીરની તે રચેલો છે, કદી નથી એમ નહિ]

૧૨૭. વસ્તે—શી સં ન (વસ્તુ. વસ્તુ) મૂળ વસ્તુમા, પ્રાચીન.

(કાપ્યા ૧૨૭-૧૨૯)

અરત પામ્યું—સ. = લય પામ્યું, એકરૂપ થઇ મળીગયું.

સંપદા—સં. (સંપદ) દોલત, ધન; વૈભવ, સુખ.

મૂળનિધાન—સ. (નિ + ના મૂલ્યું.) મૂળકેકાણું, બહા

૧૨૮. આદે—સં. (આદિ.) શરુઆતમાં, સૃષ્ટિને છેક આરંભે.

કર્મ ક્રિયે = કયાં કર્મ કરવાં કે તેથી.

કારણ—સ. = જે મૂળથી કાર્ય થાય તે. [જેથી થાય તે કારણ અને જે

થાય તે કાર્ય. કારણ ત્રણ ફેવાયછે—સમવાયી, અસમવાયી, ને નિમિત્ત.]

શાનાં = શાને, કયાં.

પરક્રિયાં = પારવાં, ઠેરવ્યાં, નક્કી કરવાં. (સ. વૃદ્ધ-ગ્ને૦ શામ૦૪૪. ૩૮.)

જાણ—વિ૦ સ. (જ્ઞાતા. જ્ઞા જાણવું.) વિદ્યાન, જાણીકાર. [દાસીમાં]

વિકિત—સં. (વિકિ. વચ્ચે બાંધવું.) ભાગ્ય, કથા, ખરુંચાન કથવું તે [વ્યક્ત-

પાઠપ્રમાણે = રચ્ય, કથાકું, ખુલ્લું, સંમત્ય તેવું]

વક્તા—સં. (વચ્ પાઠ) બોલનાર, ભાગ્ય-કથા કરનાર, ઉપદેશક.

(૧) કહોછે કે પોતાને કર્મકરી શિવના દુલ્લ મયા અને પાછા કર્મ—સાધન જાપતપથી શિવ મયાય, તે શરુઆતમાં કયાં કર્મ? અને એવાં કર્મ થવાને કયાં કારણો વમે જાગવાછે? કર્માનુમારિણી શુદ્ધિ: = કર્મપ્રમાણે શુદ્ધિ-બીજ કર્મ કરવાને મનનું વળખું. [કારણ આદે શાનાપર રહ્યાંએ પાઠ-પ્રમાણે પણ આજરો ભાવ એજ માય = શરુઆતમાં શિવને દુલ્લ મવાને કયાં કર્મ? કારણરૂપ મયા, અને તે કારણે-કર્મ ક્રિયે થોડાં થયલાં?]

૧૨૯. ગીતા—સં. (ગીત—ગાયત્રું—ગે ધા૦ ને૦ જૂ૦ ૬૦) જેમાં ગાનબોધ હોય તેવું

સંપાદરૂપ કવિતાનું પુસ્તક. [ભગવદ્-ગીતા, શિવ-ગીતા, અખેન્દ્ર-ગીતા, અર્જુન-ગીતા ૪૦; અદિયાં—ભગવદ્-ગીતા. એમાં ભગવાને અર્જુનને જ્ઞાનબોધ કરેલોછે.]

મનસામે એવો નિમય થાય કે હું તો જુલું પ્રદા છું, કંઈ કર્મ કરતોજ નથી, જે માય તે સદજ માયછે—તો તું કર્મ કરે તેનું ફળ તને નથી અને તે આજળ કરેલાં કર્મ મટવામાડે. મુઝા ધવાની આ કળ છે. પણ રેદને! અદ્ભુત ધરી કર્મ કરેછે તો તું દુલ્લ મયા અને તારો કર્તા હૃદય, એટલે તેની નીતિપ્રમાણે વારે તારા કર્મેનું બોનાવનન રૂપે. ગીતામાં જ્ઞાન આજ રીતે જાતે ભગવાને સમજવેનુંછે—જાણર સમજે ત્યારે, નહિ તો પડે પમજમાં. [કર્તા રહે તો ખૂટે કર્મ—એ પાઠ સંધે તો—કર્તા = હૃદય પ્રદા—એજ અર્થ લેવો. અર્જ-વિદેષાદ્યાસં. (૩) અખા એમ જાણે તે આપોઆપ—એ પાઠપ્રમાણે પણ જાવ મનન છે.]

(છપ્પા ૧૩૦—૧૩૩)

- ૧૩૦ જ્ઞાતા—સ (જ્ઞા ધા૦) મને અણુનાર, યાની
કારજપ્રત્યે—સ (કાર્યપરત્વે) કામનેલીધે, કાર્ય કરવાના સખધમા
વિશમું—(સ વિ+શમ્ ધા૦) લીન થાઉંજુ, લય પામુજુ
(૧) ભગવાને અર્જુનને કયુછે કે ચાર પ્રકારના પુણ્યવાન માણસ મને
બનેછે- ૧ આત્મ-દુખિયો દુખનિવૃત્તિ ઇચ્છનારો ૨ જિજ્ઞાસુ-આત્મ-
જ્ઞાનને ઇચ્છનારો ૩ અર્થાર્થી આ લોક પરલોકસંબંધી ભોગને લક્ષ્મી,
સત્તા, કીર્તિને ઇચ્છનારો ૪ જ્ઞાની-તત્ત્વવેતા
- ૧૩૧ જ્ઞાન—સ (જ્ઞા જ્ઞા નપુત્ર) ઇસારો, સેજ ચેતવણી-ઉપદેશ
જ્ઞાત્યઉજ્ઞાત્ય ? = બેમાનો એક પાર—છડો
૨૬—આમ્રહ, ઉઠ
અક્ષરમત્ય—સં (૦મતિ કરનારા પામવો, મન્દધારુ) ક્ષીણ ન થાય
એવી બુદ્ધિ, મોક્ષબુદ્ધિ ૨ અહતરદ્ધ નિશ્ચય, ઇશ્વર અવિનાશી અવિકારી
છે એવો નિશ્ચય સમા૦ કર્મ૦
(૧ ૨) ખરા જ્ઞાનવિના એકરી વિદ્યાથી તો અપચો થાય-અહભાવ વધી
વધારે પૂલ્યોપૂલ્યો કરે છે મૂરખ સારો કે પૂરો જ્ઞાની સારો, અધ-
વચ્ચેનો નકામો મોખો પૂરા ચડેલા સારો કે છેક કાચો સારો જ્ઞાની તો
સારોજ અજ્ઞાની સારો કે કોઇનો ઉપદેશ સાંભળે, પણ જ્ઞાનહિન નકામો
- અજ્ઞ સુખમારાધ્ય સુખતરમારાધ્યને વિશષજ્ઞ ॥
જ્ઞાનલવદાર્વદગ્ધ વ્રજ્યાપિ ત નર ન રંજયતિ ॥
- ૧૩૨ વિરલા સ ધણામા કોઇકજ
રસિયા હુરિતણા—સ ઇશ્વરના સ્વરૂપની લેજત નાણુનાર, યાની
(રસિજ રસ-સ્વાદ લેજત)
કેશરી—સં (વશર યાજ કેશવાળી) સિહની એક ભતિ છે [એને મદન-
પર કેશવાળી હોયછે] કેશરી સિહ સમા૦ કર્મ૦
સુભટ માટા બેદા સમા૦ કર્મ૦ [પર આવડજ નથી]
અનળ—સ (અ નહિ નહ્ બાધણુ રોડુ) એક પક્ષી છે [એ પૂચ્ચા-
(૨ ખ) માળા સુદ્રો સારોધાર ? માળામા મેરનો મણકો તે એકજ હોય ?
અલ૦ દટાત [સમા૦ કર્મ૦
- ૧૩૩ અક્ષરપદ—સ (કરનારા પામણુ પદ પામણુ) અવિનાશી પદવી, અહપદ
ચવે—બોલે કહે બણુન કરે ૨ સમજે અનુભવમા અણુયા [૨૮છ
નિવેદન—સં (ન+વિદ પ્રે૦ બેદે નમ્રતાથી બણાવણુ) સમજાવણુતે,

(૭૫૫—૧૩૩—૧૩૪.)

પરમાણુ—સં. (પ્રમાણવ.) ગણ, સમજ.

સર્વ = અંત, છેડા.

૧૩૪. આપ = તારુ પોતાનું મૂળસ્વરૂપ.

બાહ્ય—સં. જારનું. ૨. જાર દેખાઇતો માયાનો પસારો.

અંતરગત—સ. (અતર્ગત. અંતર્ અદર, ગત બ્રહ્મ.) અદરનું. ૨. મૂળ
સ્વરૂપે નિર્વિકાર હૃદય અતઃકરણમાં બિરાજે છે તેતરફ.

અન્યથા—સ. (અનુ પાછળ, અર્થ જુલું.) સંબંધ ; એકપણું.

વ્યતિરેક—સ. (વિ + અતિ + રિષ્ બુદ્ધ પાડવું.) જૂદાપણું, નિરાળાપણું.

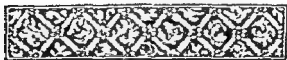
તુષ—સ. = જાતનાં ઢાલાં, કુસકા.

શાળ—સ. (ક્ષાલિ.) ડાંગર, ચોખા.

અવસ્થા—સં. = રિયાત, દાલત, રૂપાંતર.

(૨) હૃદય માયામા લપટાઇ રૂપાંતર પામતો જણાય છે તે છતાં તે અવિ-
કારી-માયાથી નિરાલો છે એમ જણી તેને જોળખ-ઢાલાંમાં ચોખા
દેખાવવા છતાં ઢાલાં જૂદાં કાઢીલાખ્યાથી ચોખા મલે છે. અલબ્ધ દર્શાવ.

મલયજગંધે વાસિત, વાસ પસારે દશેા દિશા પવન ;
સંસ્કૃત કાવ્યરસે મુજ, વાણી રસગુણ મલાવળે ભુવન.

અલંકારપ્રકરણ.

અલંકાર એટલે શોભા અથવા શોભા આપનારી વસ્તુ જેમ ધરણી પરીરને શોભિતા કરેછે તેમ મોવવાનખનાની કેટલીક ચમત્કારિક રીતિ છતાં બાપણુ-લખાણુને શોભિતા-ખુશી અને અસર ઉપજાવનારા કરે છે

એ બાપાલંકારના બે ભાગ કર્યા છે—અર્થાલંકાર ને શબ્દાલંકાર. વિશેષે કરીને વાક્યના અર્થની અથવા વાક્યમાહેના વિચારની ચમત્કૃતિ જ જેનામા આવે તા અર્થાલંકાર જાણવો. એમા શબ્દોનો ફેરફાર કરિયે અથવા વાક્યનો એક બાપામાથી બીજી બાપામા તરબૂમો કરિયે તોએ અલંકારની ખુબી જતીરેતી નથી વિશેષેકરીને જ શબ્દની ચમત્કૃતિ જેનામા આવે તા શબ્દાલંકાર જાણવો એમા શબ્દોનો ફેરફાર કર્યાથી અલંકારની ખુબી જતી રહે

અર્થાલંકાર.

૧. ઉપમા. (Simile)

જા જે વસ્તુનુ અથવા જે વિચારનુ સરખાપણુ મનને આનંદ પમાડતું હોય તા ઉપમા અલંકાર જાણવો

- (૧) આ સરોવરનુ પાણી અમરંતસરખુ મીઠુ છે
- (૨) માટા વનોમા ધુળખટ થાએ, પક્ષી પશુઓ ધસડાધમએ, અમુદ્ર મોજા ગગને ચડાવે, થઇ ધણો મસાજ ઝાઝ ડાબે, રે તેપ્રમાણે સ્મૃતિવાયુ વાએ, રોળાધમએ દિલ ના સમાએ, સકલ સતાય વિકલ હાકે, મારી ઉછાળા જીવ ચાપીનાબે

[ઉપમા અલંકારમાં ચાર વસ્તુ જોઇએ—જે વસ્તુને સરખાવવીહોય તે (ઉપમેય), જેની સાથે સરખાવવીહોય તે (ઉપમાન), જે વાત—ધરમમા તે જે વસ્તુ સરખી આવતીહોય તે (સાધારણધર્મ), અને સરખાપણાનુ જે શબ્દથી જ્ઞાન થાયછે તે શબ્દ (વાચક)—જેવા કે જેમ, તેમ, જેવુ, તેવુ, મમાણે, પેડે, પેરે, ગોડે, કાણી, સમ, સરખુ, તુલ્ય, જે રીતે, જે માફક—વગેરે]

(ક) અનન્ય.

જારે કાષ્ઠ વસ્તુને તેની પોતાનીજ સાથે સરખાવવામાં આવેછે તારે અનન્ય અલંકાર થાયછે. [એમાં ઉપમેય તેજ ઉપમાન.]

(૧) વિક્રમસરખો પરદુખભંજન તે એક વિક્રમજ.

(ખ) ઉપમેયોપમા.

જારે જે વસ્તુઓ એકબીજાસાથે અરરપરસ સરખાવવામાં આવેછે તારે ઉપમેયોપમા અલંકાર થાયછે.

(૧) બીજ તેવું ફગ ને ફગ તેવું બીજ.

(ગ) પ્રતીપ.

જો શ્લોકમાં પ્રસિદ્ધ ક્ષેત્રમાં ઉપમાનને ઉપમેયજેવું ગણ્યુંહોય ત્યાં પ્રતીપ.

(૧) પ્રિયે, તારાં મુખસરખો જે ચદ્ર તે વાદળથી દંકાછગયે.

૨. જો ઉપમેયથી ઉપમાનનું કે ઉપમાનથી ઉપમેયનું માન થટતુહોય ત્યાં પણ પ્રતીપ.

(૧) કમવંતીનો ચોટલો દેખી, અતિ છે સૌભાગ;

અભિમાન મૂકી લાજ આણી, પાતાજે પેઠા નામ.

(૨) અરે ઓ કામિની, તું તારાં મુખની કાંતિનો ગર્વ મૂકીદે, ચદ્ર પણ તારાસરખો છે.

(ઘ) દર્શાવ.

જો જે વાક્યોના જુદા જુદા અર્થનું સાદર-સરખાપાતું હોય ત્યાં દર્શાવ.

(૧) મેધવીજવાણુયદ્રી, રોલે નહિ ગિરિરાય;

આધિઆધિઉપાધિથી, ત્રતાંગી ચમિત ન થાય.

(૨) પ્રીત થવી તો મેઘ છે, નિભાવવી નહિ નેલ,

પીતાં કેદ પડે મજા, જેરવતાં મુરદેજ.

(ચ) નિદર્શના.

જો સરખા વાક્યાર્થનું એકજ—એકપણું વર્ણાયછે ત્યાં નિદર્શના.

(૧) તુલવારની ધારઉપર સવું અને ઓની પ્રીતિમાં નિભવું એ જે બરાબર.

(૨) મુરખને ઉપદેશ કરવો એ પત્થરઉપર પાણી રેડવું છે.

(છ) વ્યતિરેક.

જો ઉપમાનથી પછમેય વસ્તુઓનું વર્ણાયછે ત્યાં વ્યતિરેક.

(૧) સાધુ સંત ઊઝા ધણી, મોટા પર્વત જેમ ;
પણ પ્રકૃતિના ક્રમના, હોય કુપણિયાં તેમ.

(જ) પરિણામ.

જાં ઉપમેય જે છે તે ઉપમાન થઇને ઉપમાનની ક્રિયા કરેછે તાં પરિણામ.
અલંકાર. [સરખાવો રૂપક સાથે.]

(૧) વજ્રારવિંદ કરમાઇ ગયું જળે છે,
આ જીવ હસ વણુઓથ રડીમરેછે ;
આ દેહ હોડો નળી પત્રને ડૂબેછે,
ઓ ખેતી વાલી પિયુને ધણી ધીર દેને.

૨. રૂપક. (Metaphor.)

જરે એક વસ્તુનું વર્ણન બીજી વસ્તુનાં નામથી અથવા ધર્મથી અથવા
નામધર્મ બંનેથી આવેછે તારે રૂપક અલંકાર

(૧) જિવતરવાણું તલિજરો, બણુવે કઇ ચિત રાખ ;
ખરે બપોરે તલપોને, ચેશ બળીને ખાખ ૧
સ્વતંત્રતા વેચીકરી, કરવી પરવશ દેહ ;
ગર્દભી નકકટ નોકરી, નામ બાળ તું તેહ. ૨

૨, વળી રૂપ, રૂપી અને બીજી-બીજી-બીજી એ વાચક સમજથી પણ રૂપક
ઓળખાયછે.

(૧) રોવાંકર્યાથી ગયુ પાણી આલી,
આંખોફૂંપી વાવડિયોજ ખાલી.

(૨) આ ગવેયો તો બીજો તાનસે-? છે

૩. સજીવારોપણ. (Personification.)

જે ચીજમાં જીવ નથી તેમાં જીવ છે એવી કલ્પના કરી તેને સજીવ બનાવી
તેની પાસે સ્વોપુરુષનાં કામો કરાવવાં તે સજીવારોપણ.

(૧) આકાશે તો ચક્રચક્ર થતો ચેત વાગો સજ્યોરે,
તારાઓ જે મુઝા રડતા, શોક તેણે તજ્યો રે ;
પીડાતો તે અતિથ કમળે, ચદ્ર સારો થયો ને,
પાવામાડી ફરો ગોઠો સુધા, ધન્ય તેણે સહુને.

૪. ઉત્પ્રેક્ષારૂપક.

જા એક વસ્તુનું વર્ણન બીજી વસ્તુને નામે અથવા ધર્મે સંક્રા કે કલ્પના-

સાથે યાવછે ત્યાં ઉત્પ્રેક્ષા. [ઉપમાનનો ધર્મસંબંધ મનમાં રાખી ઉપમેયઉપર ઉપમાનનાં સરખાપણાંનો તર્ક અથવા સંલપ હોયછે ત્યાં ઉત્પ્રેક્ષા.]

(૧) ચપળ નેત્ર ઝીલું અજન, જાણે જાણે પડ્યાં ખંજન,

(૨) જટાની શોભાથી અતિશયરમાઈ શિવ ઉઠ્યા,

જટાને સંકેલી વડ તણું ગિરિએ જમરલા.

[શંકા છે-કુંડું, ધારુછ, લાગેછ, જણાયછે, માનુંછ, જાણે, આમ હશે, એમ હોયતી રું-વગેરે શબ્દો ઉત્પ્રેક્ષાવાચક છે.]

૫. દર્શાવટૃપક. (Allegory.)

જું વર્ણન કરવાની વસ્તુનું, તેનું પોતાનું છતું નામ ન લેતાં હરકોઈ બીજાના દાખવાથી ભેદમાં વર્ણન કરેલુંહોય ત્યાં દર્શાવટૃપક. [અપ્રસ્તુત-પ્રશંસા, અન્યોક્તિ-એવાં બીજા નામો પણ છે.]

(૧) મસ્તાની તૂતી રાધે-કૃષ્ણ રામ-કૃષ્ણ બોલ—ટેક.

દાના એ ખાતી તૂતી પાની બે પીતી,

પિંજરેમેં કરતી ક્ષોભ રે—મસ્તાની.

[અમાં અદરનો અર્થ પામર પ્રાણી-માણસને લાગુ પડેછે. એ દર્શાવટૃપક સમાસોક્તિથી ઉત્તરું—દર્શાવટૃપકમાં અવર્ણને બહુતાં વર્ણનું અને સમાસોક્તિમાં વર્ણને બહુતાં અવર્ણનું બાન થાયછે.]

(ક) અપન્દુતિ.

એકના સરખી બીજી વસ્તુ એકને પૂલીનો નિગેધ કરી બીજીને નામે વર્ણન કરતુ તે અપન્દુતિ.

(૧) [ચંદ્રને ભેષ કોઈ ફેછે] “એ ચંદ્ર નથી—એ તો આકાશગંગાનું કમળ છે.

૨. જું વસ્તુઓનો એકપણી એક, કારણસાથે નિગેધ કર્યોહોય ત્યાં પણ અપન્દુતિ.

(૧) [કોઈ વિરહિણી સ્ત્રી પોતાની સખીને ફેછે] સખી, આઠાઠમાં ને જોગ ચગકતો દેખાયછે તેને ચંદ્ર કહિયેછ તો ચંદ્રે ચક્ર કરવીભેષએ તે નથી કરતો ને ઉઘડું વધારે દુઃખ કરેછે, આટે તે ચંદ્ર નથી. વારું, વધારે તપાવેછે એમ કહિયે તો તે સૂર્ય ફેરોએષએ, પણ ચલ છે એટલે સૂર્ય ચોનો દોષ, આટે એ સૂર્ય પણ નથી—ને ચંદ્ર પણ નથી. એ તો સમુદ્રમાંથી નિકસેલો વડવાંચ (એક જાતનું તેજ) આઠાઠમાં જાળે રંગાછે.

૩. જી સદેહ ઉપજ્યોહોય અને પછી તેનો નિષેધ ક્યોહોય તા પણ અપન્હુતિ.

(૧) વિરસ વદન ગાલે આસુના ઝોધ ચાલે,
યર યર બહુ કાંપી શુષ્ક તું રોક પાળે;
મરણ કષ્ટ યથું કે રેની અન્યાય કીધો,
સજની નહિ પ્રદેશે પિયુએ પથ-લીધો
[આ ઉદાહરણમા મેનપણીના સદેહનું નિવારણ કર્યું છે]

૪ કાષ, પોતાના મિત્રઆગળ પોતાની છાની વાત કરતુંહોય ને તેમા ક્યોવો શક પડે કે એ વાત કાષ તીજ આક્રમીએ સાબળીછે તો, કહેલી વાત ખીજ વસ્તુને લાગુપાડી ઉડાવીદેવી તા પણ અપન્હુતિ

(૧) શીત રતે તેવગર ન ચાલે,
મુજ અગે લપટાઇ માલે,
પિઉકરતા અદકો છે વાલો,
હા સર્જી પ્રીતમ ના ચોદાળો

(ખ) સમાસોક્તિ.

જે વર્ણન કરવાની વસ્તુનું વર્ણન કરતા તે વર્ણન ખીજને પણ અદરથીજ લાગુપડતુંહોય તા સમાસોક્તિ

(૧) જે નદી નિરમળી નીન અબર સજ
ગભિરાઇ ધરી બાર નેરે,
ચોરીયા દોડતી વાટ કુકી ચોધતી
સગ સર્જો લેઇ સિધુસું ભેટ .

[એ નદીનું વર્ણન અદરથી બ્યભિચારિણી સ્ત્રીને પણ લાગુપડીચકે]

(ગ) ઉલ્લેખ.

જી એક વસ્તુનું ધણી રીતે વર્ણન થતા તે ધણે રૂપે દેખાતીહોય તા ઉલ્લેખ

(૧) દેવે દાન ઉદાર, કહ્યું બળિરાજ માણું,
વિદ્યા શ્રમ મમનૂક, બોજ વિક્રમ તે જાણું,
શરવીર બહુ રણે, ઈંદ્રજિત અરજુન આણું,
વમની સતભરપૂર, ગુરુ દરિઅદ વખાણું.

ધર્મ પ્રેમે પાળે પ્રભ, "રામ ધર્મરાજન જનમ,
ક્રાંતિ તુકડની ક્રાંતિએ નૃપ, ચોમેછે રવિચંદ્ર લખ

(ધ) સંબોધન. (Apostrophe.)

જાં ગેરહાજર અથવા ગુજરીગયલી અથવા નિહાળેને સજીવ કાપેલી એવી વસ્તુને બોલાવવાનું યાવછે તાં સંબોધન.

(૧) જાહ તું કાં વળી બેઠી છેટી રે,
પ્રીતડીં જાપને ના તું બેટી રે,
સ્વર્ગમાં મળીશે સુતા અરે,
અરર કાળી લે-લે હવે ખરે.

(ચ) સ્વપ્ન. (Vision.)

જાં કોઈનું વર્ણન કરતાં વચ્ચમાંથી વર્ણન કરનાર પોતાની તરફનું બોલતું બધ પાડીદધ વર્ણન કરવાની વસ્તુના બોલ બોલેછે તાં સ્વપ્ન

(૧) પછી ધર્મ અર્જુન આકાશ ભેઝે,
બહુ જાહની પ્રીતિથી ભારી મેઝે,
પ્રભુ ધન્ય હુને કીધી સદેસાગી,
હવા મોટી તારી થઇ પૂરી ખાગી.

[છેલા બે ચરણમાં ધર્મઅર્જુનનું બોલતું છે.]

૬. અતિશયોક્તિ (Hyperbole.)

જાં વસ્તુનું ખરેખરું હોય તેના કરતાં ધણું વધારીને વર્ણન કરેલું હોય તાં અતિશયોક્તિ.

(૧) મુળથો મુવ ને મેરુ ડગિયો, ખજભળિયાં પાતાળ,
સાગરે મરનદ મૂઝી, ડોહા દસ દિગપાળ. ૧
અંદ પર્વત ગળ્યા ભૂમીએ, મૂઝી વનસ્પતિ સર્વ,
જક્ષ કિખર વિધાધર કાંખા, અખ્ખરા ને ગધર્વ. ૨
ત્રેલોકમાં ગુંચાણુ વરલું, યાવ ગર્ભનો પાત,
વાયુ રૂંધાયો વિશ્વનો, થઇ કાટી જીવની ધાત. ૩

[એમાં સિવ અને કૃષ્ણનાં ચુકતું વર્ણન છે.]

૭. અન્યોક્તિ. (Irony.)

જાં ઉપરથી નિંદા કરીને અંદરથી સુતિ કરીદોય, અથવા ઉપરથી સુતિ કરીને અંદરથી નિંદા કરીદોય તાં અન્યોક્તિ.

(૧) ઓ પ્રભુ, કેવો તારો અવિચાર કે પાપીએને પશુ મોક્ષ આપેછે.

(૧) પ્રપથમાં તુજ નહિ મથા, માણે મોટી મોજ ;

વા.વા બાધ વા.વા તુને, અમળા મારે રોજ.

[જાં એકની નિંદાથી બીજની પણ નિંદા જણાતીરોય ત્યાં પણ અન્યોક્તિ —
હજ ગોડો કે મેં તુને કામ સોંપ્યું.]

(ક) કાકુસ્વર અથવા પૃચ્છા. (Interrogation.)

જાં સ્વરના (અવાજના) ભેદથી ઉદ્વટા અર્થની કમ્પનાનું ડોળ દેખાતુંરોય,
અથવા જાં આમાને પ્રશ્ન કરીને તેમાં પોતાનો નિશ્ચય બતાવ્યોરોય ત્યાં
કાકુસ્વર અથવા પૃચ્છા.

(૧) સમજાવ્યો સમજો નહિ એહ,
ઉઠ બાધ અથ આવેછે મેહ ;
થશે મધુર એળીઓ વળી,
રાખ્યો ભેલો શાકર ગળી !

૮. વિરોધ. (Antithesis.)

જાં જે વસ્તુઓ એકબીજની સામે (ઉદ્વટી રીતે) મુકાબલે આવ્યાથી
ખૂબ ભલકમાં દેખાય ત્યાં વિરોધ અનંકાર

(૧) આકાશ આ મુદર સ્વચ્છ રોમે,
ધોળાં કુપેરી લક વાહળાંએ ;
અધારુ કોડે વિરહાગ્નિધૂમે,
આરે ખૂણે વામ કુતલ ધૂમે

(ક) વિરોધાભાસ.

જાં પ્રથમ તો અર્થનો વિરોધ દેખાયછે પણ પછી કોઈ કારણનેલીધે તે વિરોધ
જતોરેછે ત્યાં વિરોધાભાસ અનંકાર

(૧) દાડેડી તો થઈ ન મુજને ટાડિયો તાવ આવ્યો,
અગ્નિ મેધે અતિથ પવને સ્નેહરૂપે વધ્યો.

(૨) જે સમદટિ ગાની છે તેને સત્તુ મિત્ર છે, નાપ તે રુઝ્યુ છે.

(ખ) કાવ્યાર્થપતિ.

હવાણું યાયછે પછી હવાણું કેમ થશે ઝિંવી ખોલસાની રીત જાં દોષ ત્યાં
કાવ્યાર્થપતિ અનંકાર.

(૧) ઝિંની અખૂનુચ્છદિનું ચાપનું નથી તો પછી કુતસનું શું ચાલે !

૯. અનુક્રમ. (Climax.)

નું એક વસ્તુ-કર્મને લગતી સધળી આખતો એક એકથી ચડિયાતા જોડમાં ગોઠવેલી જોવામાં આવે તો અનુક્રમ અનકાર.

- (૧) [ધાર્શ્નિક કાઠવાળવિષે કૃપાપછે કે] અરે એ સહેરનો કાઠવાલ,
એણે તો કોઇને દેહાંત દડ કરવો નહીં, નેમાં તેણે બ્રાહ્મણોને—
રે નિરપરાધી બ્રાહ્મણોને માર્યા, તે વળી ગોધીને માર્યા, એ તેણે
ધણુંજ નહીં કીધું.

(ક) સમુચ્ચય.

જો અનેક ક્રિયા—રિધતિ એકેજ વખતે જને એવો સંભવ હોય તો સમુચ્ચય.

- (૧) અરે ભાઇ તારું મોઢું નસીય કે આવી તુંને મળી—એક તો પેસાદાર,
વળી કોચ કુળની, વળી રૂપે રંભાસરખી, વળા બણેલી, વળી કાલી
અને વળી રસિક

(ખ) સાર.

જો એક એકથી અડતો સરસ અર્થે હોય તો સાર.

- (૧) મીઠું મધ, વધારે મીઠું અમૃત અને સૌથી મીઠી કવિતા.

(ગ) કારણમાળા.

જો એકપછી એક એમ વસ્તુઓ કારણ ને ફળરૂપે દેખાય તો કારણમાળા.

- (૧) નીતિથી ધન, ધનથી દાન ને દાનથી યથ.

- (૨) દુઃખ પાપચક્રી, પાપ દળદરચક્રી અને દળદર આજસયકી

શબ્દાલંકાર.

૧. અનુપ્રાસ. (Alliteration.)

સરખા સ્વર અથવા સરખા વ્યંજન અથવા સરખા શબ્દનું જે સ્થાપન તે અનુપ્રાસ [સ્વરનું સરખાપણું તો જોષ્ઠએ; પણ કદાપિ સ્વર જૂદા હોય તોપણ શબ્દનું જે કષ્ટક સરખાપણું હોય તે પણ અનુપ્રાસ.] એની પાસે જાતિ છે.

(ક) છેકાનુપ્રાસ.

જો અનેક વ્યંજનોનું સરખાપણું એકેજ વેળા અનુક્રમે અથવા વ્યુત્ક્રમે આવ્યુંહોય તો છેકાનુપ્રાસ. [તે વ્યંજનોની વચ્ચેમાં એકેજ સ્વરનું અતર

જોઈએ, વધારે નહિ; અર્થાત્ છેકળ પાસપાસે હોવા જોઈએ. બ્યુટકમે એટલે રસ સર એમ.]

(૧) અનીતિપીઠે મેં, નિરખી નરૈં નારી જગજગે,
કરી જારી જારી વિખ ગહુ પસાર્યું રંગરંગે.

(૨) સહુ મંત્રી તંત્રી, જય વિવિધ નિશ્વાસથી ભણી,
કલંકી કંઠીમાં, આતિથ મન ગંધી ભ્રમતણી.

(ખ) વૃત્યનુપ્રાસ.

જાં અનેકે બ્યંજનોનું કમથી અથવા કમભેદથી ધણી વાર આવવું થાય તા વૃત્યનુપ્રાસ.

(૧) તણે દુરચણ ભણીગણીલઈ, કદર દરજ સહુ જાણ;
ભણે ભગવત સદચણ સજી, સ્વરગ સરવ સુખ આણ.

(ગ) શ્રુત્યનુપ્રાસ.

વર્ણુ જૂદા હોય પણ એકજ સ્થાનના હોય, એટલે જાં સ્થાનનું સરખા-
પણુ આવતુંહોય તાં શ્રુત્યનુપ્રાસ.

(૧) નવલ લલિત લીલા યાજીને તું ઉથાપે,
સતત સત સુનીમો લાભ દેતા બતાવે;
શુવનપતિ તપાસી પાસ તું પાસ લેને,
પલિત પતિત પાપી દીનને માફી દેને.

(ધ) અંત્યાનુપ્રાસ. (Rhyme.)

અંત્યસ્વરસાથે બ્યંજનનું એકસરખું જાં મળવું થાય તાં અંત્યાનુપ્રાસ.

[અર્થમાં કદાચિત્ સ્વરની આગળના બ્યંજનો અનુસ્વારને લીધે મળતા ન હોય તોપણ ચાલે, જેમકે—સહુ—ખહુ. ચરણને અતે અથવા અર્ધને અતે અથવા પતિઆગળ અનુપ્રાસનો ઉપયોગ કરવો]

(૧) વિનતિ દેશીને કરું, હું દાજ દિલમાં ધરું,
કહું વળી ખરેખરું, જોહું ન લેશ ધારરે;
કસપથી તૂટી સહુ, ગયાં સુરાળ્ય તો ખહુ,
કહું શું દેવ વાત હું, નહાંજ હુંખ આરરે.

(ગ) લાટાનુપ્રાસ.

જાં એક અથવા વધારે શબ્દોની તેજ અથવા જૂદા જૂદા અર્થમાં પૂન—

રુકિત હોય તો લાટાનુપ્રાસ. જુદા જુદા અર્થમાં પુનરુકિત હોય તેવા લાટાનુ-
પ્રાસને યમક પણ કહે છે.

(૧) ધન છે ધન છે ધન છે રે, હોળ દેવી તુને તો ધન છે.

(૨) જો વાવડીઆ સર ને તળાવ,
પાણી બસાએ ઉભસાધમય ;
પાણી બસાનું મુજને અનગે,
પાણી બસાનાં નથી લોહો અગે.

૨. રલેપ (Pun.)

અનેક અર્થના પદ્યો અનેક અર્થનું વર્ણન કરતુ તે રલેપ અલંકાર.

[વર્ણ્ય ને અવર્ણ્ય સ્થિતિ સમ્બંધમાં ને પછી વાક્યમાં નાના પ્રકારના અર્થ
થતા હોય તો પણ રલેપ.]

(૧) ફૂંકે શંખ ગણ નવ કહ, ઉતરે તેનો નાહ ;

કરનાટકમાં કવિ ધણા, મંત્રજંતના વાદ.

ચેલો માણસ શંખ ફૂંકે છે પણ તેનાથી તે વાગતો નથી. ૨. તેણે હાથ ધોયા
—દેવાણુ ફાડતુ તોપણ તેનો મિત્રજ ઉતરતો નથી.

કરનાટક દેશમાં કવિઓ અને મંત્રજંતના વાદ ધણા હોય છે. ૨. હે કવિ,
તું નાટકમાં મંત્રજંતના વાદ ધણા કર.]

૩. ચિત્ર.

જે અક્ષરોથી જે પ્રશ્ન થયો હોય તેજ અક્ષરોથી તે પ્રશ્નનો ઉત્તર મળે
તો ચિત્ર.

(૧) કો-કારે અન રહે, આ તે મુસ્તી શિ-કોતરી બાધ.

૪. એકાનેકોત્તર.

જો એક ઉત્તરમાં બીજા ધણા ઉત્તર આવીત્ય તો એકાનેકોત્તર.

(૧) નર્મ કવિતા પુસ્તક ગેલે પાને ૪૮૩ મે અને ૪૮૪ મે શેણે કર્
અને અભ્યાગિયો ૭ એ કવિતો એવાં.

(૨) પાન સડે, ઘોડા અડે, વિધા બીસરમય ;

ચૂલેપર રોટી જલે, એલા કવન ઉપાય ?

ઉત્તર.—ચુરુજી, જિનકિરે. [આ દાખલો જારતો છે]

૫. આલિંતરલાપિકા.

જે એક લખેલા વિષયમાં જારના પેલા અક્ષરોની અથવા અદર

અમુક અમુક ઠેકાણાના અક્ષરોની ઝોવી રચના થઈ હોય કે જેમાંથી કંઈ નવો અર્થ નિકળે તાં બાહ્યાંતરલાપિકા.

(૧) નર્મકનિતા પુસ્તક પેલે પાને ૪૮૧ મે વિધાવિષે છેપો જેવો — સદમાથિઉસાસ એ નામ બહિર્લાપિકાથી, અને નર્મદારાંકર એ નામ અતર્લાપિકાથી નિકળેછે.

લક્ષણામકરણ. (Types)

પદમા તેના મુખ્ય અર્થનો બાધ આવતોહોય તો, તે મુખ્યઅર્થનેડે સબધ રાખતોહોય એમ બીજા અર્થનો બોધ ને રક્તિતરડે યાયછે તે લક્ષણા.

(૧) કારી ગડું હુન્નુ શેહેર છે. (૨) ગાડી યુજરાત. (૩) ગગાઉપર આહીરોના ઝૂપડા છે. (૪) તમે પૂછોછ તે રસ્તો તો પેલા દૂવાપરથી જાયછે [લક્ષણાના ભેદ ઘણા છે તેમાના મે નીચેપ્રમાણે]

(ક) અજહલલક્ષણા.

વાક્યમા મુખ્ય અર્થ રહે છેતે બીજા અર્થનું ને ખેંચવું—આણુકુ યાય ને

(૧) ઘોળો ઢીક દોડેછે. (ઘોળા રગનો ઘોડો બળદ ધન)

(૨) તે ગામ લૂટાય ત્યારે પચ્ચીસ કામડી હતી. (કામડીવાળા બીલો.)

(૩) ખેતરમા આજ કેટલી દાતરડી છે? (દાતરડીવાળા મળૂરો.)

(ખ) જહલલલક્ષણા.

વાક્યમા મુખ્ય અર્થનું મહણું નજ કરવું—તેના બારના સબધીનોજ અર્થ લેવો.

(૧) ગાણુ તે હિન્દુસ્તાનીજ. [એમા હિન્દુસ્તાન એ દેસને ગાણુ લાણુ-પાણુ નહીં, પણ બાપાનેજ લાણુપાણુ]

(૨) ગગાપરના ઝૂપડાં. [એમા ગગાના જગરૂપ આકારને અર્થ ન લગાડતાં તટનેજ લગાડવો]

(ગ) લક્ષણાના બીજા દાખલા.

૧. કિવાનુ સાધન—કરણુ તે કર્તા યાયછે —હરમાનની પૂછડીએ આખી લકા સળગાવીમૂકી

૨. કરણુનુ વિશેષણુ તે કર્વનુ વિશેષણુ યાયછે —તેણે જખરો ધા કર્યો

(૩) કર્વનુ વિશેષણુ તે કરણુનુ વિશેષણુ યાયછે —તેણે પોતાની ખુની આંખે મારીતરફ કીધી

૪. કર્તાનું વિશેષણ તે કરણનું વિશેષણ થાયછે :—તેણે પોતાની ધૂજતી તલવારે પણ એક છેલ્લો ધા કીધો.

૫. કર્તાનું વિશેષણ તે કર્મનું વિશેષણ થાયછે :—તેણે ચડતી પદવી મેળવી.

કાર્યને બદલે કારણ મૂકવામાં આવેછે :—ચૈતરવૈશાખમાં સૂરજના કીર્ણ બહુ સપ્ત હોયછે.

૨. કારણને બદલે કાર્ય મૂકવામાં આવેછે :—તેને હવે પગિયાં આવ્યાં.

૩. આધેયને બદલે આધાર મૂકવામાં આવેછે :—મેં આજ ચાર કટોરા પીધા.

૪. ગુણને બદલે ગુણ મૂકવામાં આવેછે :—ઓ મીઠી ખુબસુરતી તું મારી સામે કેમ જોતી નથી.

[આ ચાર અજહલસણના પેટમાં આવીજાયછે. અજહલસણને અંમે-જમાં metonymy કહેછે.]

૧. આખાને બદલે તેનો ભાગ—અસ મૂકવામાં આવેછે :—તેને શ્રી કાડતાં આવડતી નથી. ઓ મારાં કાગજડાં.

૨. અનેકવચનને બદલે એકવચન મૂકવામાં આવેછે :—કાફલો આવ્યો. સંધ ગયો. ટોણું ફોડયું.

૩. એકવચનને બદલે અનેક વચન મૂકવામાં આવેછે :—મેાનં ધણું ઉછળેછે.

૪. સંખસને માટે તેની જગત મૂકવામાં આવેછે :—[તમે લોભી છો એમ કહેવાને બદલે] આંખે બહુ લોભી હોયછે.

[આ ચારને ઉપસંહાન અથવા અંમેજમાં Synecdoche કરીને કહેછે.]

સમાપ્તિપંચક.

- અક્ષર ખેતું નામ પણુ, અર્થ વિશાળ વિગૂઢ ;
મન-ભાષા-ભૂખેડથી, આર્થ નામ જગરૂઢ. ૧
- જાતે ઊંચી પ્રત' છતાં, વણખેડી રસહીન ;
ભાષા ભૂમી ખેડતાં, થાય સરસ દિનદિન. ૨
- ગુર્જરભાષાભૂમિના, સરસ સકળ કૃષિકાર ;
સૂક્ષ્મયત્ન થઈ મિષ્ટફળ, લાહો વારંવાર. ૩
- આખી તે ફળ અવરજન, બીજ ધરે એ ખેત ;
ફળ નિપજાવી નવનવાં, વેંચે વાલસમેત. ૪
- એ રીતે નિત ખેડતાં, હોશે એ ફળવંત ;
લીલા નવનર્વી દાખવે, હરિદ્યંછા બળવંત. ૫

Bastille, 14th July the abolition of feudal orders, 4th Aug with the Declaration of the Rights of Man 27th Aug the transference of the King and the Assembly from Versailles to Paris

property

Page 3 2 1790 clubs Political clubs have been numerous in England for over two hundred years. Some are head-quarters of party organisation, some are mainly social, others are obscure and unimportant. The Constitutional Society (or Society for Constitutional Information) was an obscure body which had been formed in 1780 to aid the movement then going on in behalf of parliamentary Reform. Its chief work consisted in disseminating political tracts. The Revolution Society was an older club which met annually on the 4th November to commemorate the Revolution of 1688. In the eighteenth century the name Revolution recalled the happy and glorious events of 1688-89 and did not suggest violence.

Para. 4 6 the constitution of this kingdom The system of government by King, Lords and Commons. In the constitution as fixed in 1689 it was long believed that the parts were perfectly balanced. The King retained the dignity of his office and nominated the ministers while the ministers by being made responsible obtained the actual power. The Lords and Commons were able to check each other as no new bill could pass into law without the sanction of both and both could be checked by the king's negative. The Commons as the representatives of the people voted the annual taxation which the Lords simply confirmed. The Lords had the supreme judicial power but the Ministry represented the opinions of the majority of the Commons who by renewed elections were kept in closer touch with the country.

7 principles of the glorious revolution The principles embodied in the Declaration of Right and Bill of Rights. These asserted the ancient rights of the Commons and determined the constitution as that of a Limited or Constitutional Monarchy. Glorious was a familiar epithet due to the fact that the Revolution was wrought peaceably.

14 Those who cultivate Burke considers himself the true exponent of these principles but in fact now after 100 years a point of time was reached at which in the light of new conditions and new developments these principles were capable of divergent interpretations. Thus Burke separated himself from Fox and Sheridan and their party he styled New Whigs. This new development he deemed highly dangerous.

23 pres des in the other Lives and rules in the Constitution

Part 5 *The Constitutional Club and its efforts to circulate poor books*

35 *Seven or eight years* It was founded in 1780

36. *charitable* Written with a touch of irony and contempt

Page 4. 3. *charitably read* This implies that Burke had about 1780 when all felt the movements were set on foot none such as was carried on by bills. Burke opposed the

movement and endeavoured to meet the evils by a plan of Economical Reform.

5. *like goods* A scornful comparison to the purchase in France of inferior articles of manufacture that were despised in England.

Para 6. 18. *National Assembly* The name then given to the French Parliament. The arrangement of the Three Estates broke down from the beginning and the Third Estate (the Commons) with the members that joined them from the other two Estates (the Nobility and the Clergy) were constituted a body under the title of the National Assembly June 1789.

20. *you reserved* This is banter or chaff.

24. *in equity* In natural fairness. Sarcastic.

30. *adopting* Because they gratefully welcomed the deputation and the address.

31. *committee* The term is often used vaguely of a self-constituted body of workers for any end.

33. *Henceforward* A continuance of the style of mockery and irony. Burke's pamphlets are written speeches with elements of argument, declamation and invective.

34. 36. *privileged persons* *diplomatic body* This mock heroic description is founded on the fact that they have been publicly recognised by the French Assembly. It is contrary to all right practice for a Parliament or a governing body to enter into correspondence with unofficial and irresponsible foreigners. International negotiations are conducted by diplomatists and every country has at foreign courts a legation or diplomatic body (ambassador, consul &c) through which it communicates with or receives communications from the foreign power. Ambassadors and their staffs are privileged persons whose persons are by immemorial law inviolable. Burke is ridiculing both the presumption of the Revolution Society and the folly of the French Assembly.